Redactor de carte: Manuela ANTON
Coperta de: Maria PAŞOL
Culegere text: Mariana SIVU
Tehnoredactare computerizată: Mariana IONIŢĂ

Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii şi Cultelor.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
HASDEU, BOGDAN PETRICEICU
Opere / Hasdeu, B.P.; ed. coord. de Stancu Ilin şi I. Oprişan. - Ed. critică. - Bucureşti; Academia Română;
Editura Minerva; Floarea Darurilor; Saeculum I.O.; Vestala, 1986
vol.
ISBN 973-21-0508-9
[Vol.] 6: Studii şi articole literare, filosofice şi culturale: în periodice şi manuscrise / ed.: Stancu Ilin. - Ed. critică - Floarea Darurilor. - 2004. - ISBN 973-9363-38-5

I. Stancu, Ilin (ed.)
II. Oprişan, Ionel (pref.: ed.)

821.135.1-82(081)

ISBN 973-21-0508-9
973-9363-38-5

B. P. HASDEU

OPERE

VI

Ediţie critică, note şi comentarii de
STANCU ILIN

Studii şi articole literare, filosofice şi culturale
În periodice şi manuscrise

Editura FLOAREA DARURILOR
Bucureşti, 2004

9514

II 639008

Notă asupra ediției

Volumul *Opere* VI de B. P. Hasdeu cuprinde studiile și articolele literare, filosofice și culturale, publicate de autor în periodice conduse de el („Foița de istorie și literatură“, „Din Moldova“, „Lumina“, „Aghiuță“, „Satyrul“, „Traian“, Columna lui Traian“, „Revista nouă“) sau în alte revistse ale vremii: „Românul“, „Ordinea“, „Trompeta Carpaților“, „Familia“, „Analele Academiei Române“, „Cuvântul“. Sumarul volumului este foarte variat, oglindind activitatea prodigioasă a savantului în domeniile criticii și istoriei literare, teatrologiei, filosofiei, spiritologiei, istoriei culturii. Reținem câteva titluri: *Mișcarea literelor în Ieși, À propos de scrierea dlui C. Negruzzi, Cilibi Moise, Apărarea redactorului* în procesul de presă intentat pentru „romanțul“ *Duduca Mamuca, Societatea actorilor români, Clopotul,* poemă de Schiller, *Costachi Stamati, Viața, faptele și ideile lui Nicolai Spătaru din Milești, Studii fizice asupra spiritului, Centenarul lui Heliade, V. A. Urechia* ș.a. Din manuscrise, am introdus în paginile volumului al șaselea un studiu de tinerețe în limba rusă, despre filosoful italian Giambattista Vico. În final, un substanțial compartiment de *Note și comentarii.*

Ca și la volumele anterioare, am respectat criteriul cronologic la alcătuirea sumarului. La stabilirea textului, am aplicat normele ortografice actuale ale Academiei Române.

Editorul

ÎN PERIODICE

ACADEMIA ROMÂNĂ BIBLIOTECA

LITERATURA

Lelewel, unul din acei poloni din timpul nostru cari mi-au semnalat patriotismul şi prin teorie, – învăţând cum se fac lucrurile, – şi prin faptă – lucrând dupre cum învăţa, – zicea că oricare popor se poate dezvolta moralminte, în chipul cel mai puternic şi în răspasul cel mai scurt, prin înrâurirea spontanee asupra-i *a istoriei, a poeziei şi a religioasei povăţuiri.*

Să lăsăm deoparte cea de pe urmă din aceste trei înrâuriri, deşi ea covârşeşte poate şi pe celelalte prin activitatea sa cea neîntreruptă de toate zilele, de la naştere şi până la ceasul ultim, asupra minţii şi cugetului individual. Religiunea cere ca agenţii săi să povăţuiască nu numai prin învăţări, ci mai cu seamă prin pilde, şi această singură împrejurare ar fi fost de ajuns întru a necesita crearea unei tagme deosebite, unei profesiuni speciale, deschise numai acelor ce sunt din adâncul sufletului hotărâţi a primi asupră-le grelele condiţiuni ce ea impune. Astfel, religiunea nu este pentru profani... rămân istoria şi poezia.

Dacă România s-a ridicat acum la un grad înalt de fiinţare naţională, aceasta este rezultatul unei mişcări istorice începute de Petru Maior, de Samuil Vulcan, de George Şincai etc. Până şi extremităţile în care au fost picat aceşti bărbaţi din pricina unui prea mare entuziasm patriotic au adus o ispravă bună, o ispravă care nu mai poate pieri de acum înainte, deşi a pierit necesitatea extremităţilor. Cuvântul „sum civis Romanus“, precum ideea elinismului pentru grecii moderni, a fost un elixir înzestrat de magica putere de a învia o naţionalitate întreagă...

Poezia, în înţelesul lui Lelewel, cuprinde nu numai aplicările artei de versificare, ci, dupre părerea mea, acea întreagă secţiune din enciclopedia populară care nu se poate a numi nici religiune, nici istorie. Istoria moralizează prin cercetarea trecutului; religiunea – prin prevestirea unei sorţi în afară din această lume... ce dar rămâne poeziei? a se clătina între ambele, între istorie şi religiune, şi, împrumutând de la istorie realitatea, a o înălţa apoi la un grad de idealitate, deşi fără a ieşi din sfera lumească. Astfel de poezie este ceea ce noi însemnăm obşteşte prin cuvântul „literatură“. Înrâurirea ei nu poate a fi mică, deoarece acea a istoriei şi a religiuinii sunt mari.

Foiţa mea leagă literatura cu istoria; ea ţinteşte, prin urmare, a fi o foaie raţionalminte populară a românului. Literatorii compatrioţi din toate ţările române sunt poftiţi a-mi da mână de sprijin... Nu zic că naţiunea noastră nu este morală, căci aş minţi prin o aşa părere; însă, noi n-am ajuns încă la o putere de moralitate...

CRONICA

– Pentru o foiţă istorică şi literară s-ar socoti de o prea mare modestie trecerea cu vederea, cel puţin în despărţirea cronicii, a progreselor studiului istoric şi literar în Moldova, şi anume, bunăoară, în colegiul academic, constatate de curând prin examenul semestrial, la care luam şi însumi parte în însuşirea de delegat al ministerului pentru clasele superioare. Iată dar date statistice asupra rezultatelor comparative din toate obiectele literare, în alăturarea cu istoria universală şi statistica (ambe catedrele ocupate de d. N. Ionescu), în clasele 5, 6 şi 7.

Clasa 5

	Elina	Latina	Franceza	Istoria
Note bune:	15	15	16	10
Note rele:	2	2	1	7

Clasa 6

	Elina	Latina	Franceza	Literatura	Istoria
Note bune:	13	14	13	13	6
Note rele:	1	0	1	1	8

Clasa 7

	Elina	Latina	Psicologia	Statistica
Note bune:	21	20	21	13
Note rele:	0	1	0	8

Până când moldovenii vor tot studia istoria şi statistica la colegiul academic, foiţa mea nu va putea avea, fireşte, mulţi abonaţi! A cui e vina oare? Dacă a profesorului, apoi nu rămâne alta decât a aplica rostirea §-lui 104 din Aşezământul şcolar, prin care privegherea asupra profesorilor se încredinţă unui inspector general, cel puţin în cât se atinge de lene şi neurmare. Ar trebui dar... însă se pare că inspectorul general se află în o foarte strânsă legătură cu profesorul de istorie şi statistică! –

– În zilele de pe urmă ale genariului ieşi de sub teasc „Instrucţiunea publică“, revista săptămânală din Moldova. Numele redactorului, d. licenţiat V. Alexandrescu închizeşluieşte despre meritul foaiei. Recomandăm cetitorilor noştri, sub privinţa istoriei române, articulii: *Pictorii români,* de d. V. Alexandrescu; *Despre legăturile dintre români cu grecii,* tradus din greceşte de d. C. Melidon; *Alexandria,* de d. V. Alexandrescu şi alte. Aziul înştiinţează, pe de asupra, cum că în numerile viitoare vor apare succesivemintre: *Studii asupra Eteriei grece şi [a] lui Tudor Vladimirescu; Curtea lui Vasile Lupul,* novelă de dra P.; *Călătoriile în ţările neo-latine,* de D.A. etc.

Pentru astă dată mai toţi articulii fiind de-abia începuţi, nu mă pot rosti categoric asupra cuprinderii; voi adăugi că scopul e cel mai de laudă: a înfăţoşa profesorilor de prin ţinuturi unele izvoare progresive de luminare. Mă mir numai că revista săptămânală nu scoate, sunt acum de două luni, numărul pentru săptămâna a doua.

– Sunt acum câteva luni de când Ministerul Instrucţiunii Publice regulă înjghebarea unei comisiuni, compusă din dd. profesori S. Bărnuţiu, N. Ionescu, Kirniski şi B. Hâjdău, cu scop de a redigia harta vechii Dacii. Se pare că execuţiunea se opri din mai multe şi deosebite cauze: 1. D. S. Bărnuţiu n-a voit să ia parte în comisiune, din lipsa timpului material; 2. D. N. Ionescu n-a voit să proceadă la lucrare, până a nu se înfeţăşa mai înainte de către d. B. Hâjdău o listă a izvoarelor trebuincioase; 3. D. B. Hăjdău deşi socotindu-se prea măgulit de propunerea dlui N. Ionescu, n-a voit însă să înfeţăşeze lista dorită, fiind de părerea că o aşa însărcinare se cuvine comisiunii întregi, iar nu unui singur membru; 4. Numai d. Kirniski a avut toată bunavoinţă, ci, dupre proverbul grecesc, „unul – nici unul“. Biată comisiune! –

– Bucureştiul ne trimite tomul al 3-lea şi de pe urmă al traducerei dlui G. Sion: *Istoria generală [a] Daciei, sau a Transilvaniei, ţărei Munteneşti şi a Moldovei,* de Dionisiu Fotino (Impr. lui I. Romanov et C-ie, 1859-60). Tomii întâi şi al 2-lea sosiră mai de multişor la Librăria dlor Codrescu şi Petrini. Nu e aci locul de a cerceta valoarea întrenseacă a operei; totuşi nu mă pot opri de a arunca câteva cuvinte asupra însuşirilor traducerii. Nimene poate nega talentul poetic al dlui Sion; însă un astfel talent nu e încă deajuns pentru a traduce o carte istorică, nu e deajuns nici chiar cea mai adâncă cunoştinţă a limbii străine respective. Provoc pe oricine să tălmăcească o operă asupra ştiinţelor naturale sau celor matematice, fără a fi căpătat mai înainte nişte temeinice cunoştinţe proprii în aceste obiecte! Ei bine! D. Sion, lipsind de niscai aşa cunoştinţi în ramul istoric, traduce, ba şi anotează, o carte de istorie. –

– Institutul Albinei a scos de curând la lumină un *Calendar pentru români pe anul 1860,* în care, între alte, se află icoana Columnei Traiane, însoţită de un articol. Icoana nu face mult; articolul nici cât icoana. Autorul, d. A. Asachi, zice, între alte: „năvălirea slavilor *în secolul al V...*“ Am sfătui D-ei sale să cetească pasajul următor din Cesaria, fratele Sf. Grigoriu Nasians şi scriitor din mijlocul secolului al IV: „Aut quomodo in sectione alia ejusdem tractus *Sclaveni* et Phisonitae qui et *Danubiani* appelantur etc.“ [Biblioth. Patrum, ed. Lugd. 1677, t. 5, p. 773]. Prin urmare, nu era năvălire, precum se năzăreşte dlui A. Asachi, ci aşezare statornică din vechime, mult-mult mai dinainte de secolul al 5-lea. Un calendar, menit a fi cartea poporului, poate să cuprinză puţin, însă numai un puţin *adevărat:* iată de ce nu mi se întâmplă de a vide macar un singur calendar bun, ieşit de sub teascurile Institutului Albinei.

– „Instrucţiunea publică din Valahia“, început în decembriu anului contenit, tot păşeşte regulat sub prealuminata redacţiune eruditisimului doctor Laurian. În una din coalele următoare vom analiza mai mulţi din articuli... Pentru astă dată, vom însemna numai că„ că foaia apare a fi tot atât de erudisimă, vrau să zic de pedantă, precum de pedante, vrau să zic de eruditisime, sunt toate producerile ale penei dlui Laurian. Autorul trebuie să *vorbească* cu cetitorii, iar nu să-i tot *dascălească.* –

– Misionarul P. Barbera scoase pentru catolicii din Moldavia „Calendarium romano-iulianum pro anno 1860“ [Goldner, 8]. În loc de a-şi încheia calendarul prin articuli a la Institutul Albinei, d. Barabera, tocmai pe faţa cea de pe urmă, împărtăşeşte cea mai nouă statistică a catolicismului în Moldova:

Parohii – 25;
Preuţi – 23;
Religiunari – 51.753.

Astfel pentru fieşcare preut se cuvine ca 2250 suflete. Oare pentru aceia moldovenii catolici sunt mai demoralizaţi decât moldovenii pravoslavnici. Au socotiţi că moralitatea ar ajunge la gradul cel mai înalt dacă tot insul moldovan ar avea, dimpotrivă, câte 2250 de preuţi pentru a se îngriji de un singurel suflet? O cestiune de statistică. –

– Cu prilejul reproducerii „Daciei literare“, reproduc şi eu următorul pasaj, atingătoriu de tatăl meu şi carele din gura dlui Kogălniceanu are pentru mine, precum a avut şi pentru acela la cine se rapoartă, un preţ îndoit:

„D. A. Hâjdău, efor şcoalei ţinutului din Hotin, carele au făcut atâta senzaţie prin cuvântul ce au rostit sunt acum doi ani la prilejul unui examen, la 24 iunie 1840, în seanţa publică anuală a aceeşi şcoale au cetit un nou cuvânt intitulat *Suvenire de cele trecute, idee de cele de faţă, şi arătare de cele viitoare a Moldaviei...*

D. A. Hâjdău este până acum cunoscut în Dacia numai prin prealăudatul său cuvânt asupra vechei slave a Moldaviei; însă lucrările sale nu se mărginesc în atâta. D-lui, deşi în limba rusască, au lucrat multe şi mari, şi mai toate în folosul patriei sale. Nu socotim dar fără interes de a face cunoscut cetitorilor noştri producţiile d. Hâjdău, precum ne le-au împărtăşit d. Cavalerul C. Stamati, alt literator român care are un portofoliu plin de frumoase compuneri a sale, care, nădăjduim, vor vedea în puțin lumina zilei. – D. A. Hâjdău a publicat până acum; în „Viestnik Evropy“ za 1830: 1) *Cântece istorice a Moldaviei,* 2) *Povestea lui Duca Vodă;* în „Molva“ 1834: 1) o legendă asupra lui Petriceicu 2) *Judecată la sărdăria de Orhei,* 3) *Cugetări moldovenești;* în „Teleskop“: 1) *Despre literatorii Basarabiei,* 1834, 2) *Cântecele populare a Moldaviei în privirea istorică, 1833,* 3) scrisoare asupra importanței limbii românești pentru cunoștința istoriei rusești; în „Listki selskago obscestva v Odesie“: 1) scrisoare către d. Alexandru Sturza asupra gospodăriei câmpești a Basarabiei, 2) Eleana, fiica lui Ștefan cel Mare. D. Hâjdău a mai compus încă *Botanica Moldaviei* rusește și românește nepublicată încă, și se îndeletnicește cu scrierea unui Dicționar românesc și rusesc“. –

VERSURILE MITROPOLITULUI DOSITEU CĂTRĂ IOACHIM, PATRIARC DE MOSCVA, DIN 1681

Свiатiсiмомꙋ госnодiнꙋ Iоакiмꙋ патрiархꙋ царскаго града Москвi i всеiа Росii, велiкоi i малоi, i прочаiа. Стiхi волоскiе.

(Către preasfințitul kir Ioachim, patriarcul scaunului Moscvei și al toată Rosia, cea mare și cea mică, versuri române)

Lăudat s-aibă direptul pomană
În ceriu și pre lume, fără de prihană;
Că și de la Moscva lucește lucoare,
Întinzând lungi raze i bun nume supt soare:
Ioachim svântul a svânta cetate,
Acea-mpărătească de creștinătate.
La dâns pentru mila cine năzuește
Cu ovilit suflet, – bine-l dăruește;
C-am năzuit și noi la svânta lui față,
Priimitu-ne-au bine ruga cu dulceață,
Din patriarșie datu-ne-au tipare:
Sufletească treabă, și bine ne pare.
Dea-i Dumnăzău parte și-n ceriu să lucească,
De-a-rândul cu svinții să să proslăvască.
Amin

Сiн свiатостi твоеiа смеренiй Досоѳей мiтрополiт сꙋчеавскiй.

(Fiul sfinției tele, smerit Dositeu, mitropolitul Sucevei)
Nota bene. Se află tipărit în Molitvenicul, Iași, 1681, in 4.

[„ÎNTRODUCERE ÎN SFINŢITELE CĂRŢI...“]

Întroducere în Sfinţitele Cărţi a vechiului şi a noului aşezământ. Prelucrată pentru seminariile române din Principatele Unite de Arhim. Melchisedec, magistru de teologie şi rectorul seminariei eparhiale de Huşi. Iaşi. Tip. lui A. Bermann. 1860. in-8.

Tomul 1: Vechiul Aşezământ; pag. 230 şi VIII (scară).

Tomul 2: Noul Aşezământ; pag. 234 şi XII (scară).

Mângâiarea unui bibliograf e de a vorbi despre cărţi bune.

Cartea arhimandritului Melchisedec e bună.

Deci, mângâiarea mea e de a vorbi despre cartea arhimandritului Melchisedec şi de a vorbi mai pe larg.

Proprietatea cea mai netăgăduită a fieştecărui scriitor este stilul său. De aceea, voi vorbi, mai-nainte de toate, despre cea mai netăgăduită proprietate a arhim. Melhisedec: stilul cuvioşiei sale.

Un stil frumos slujeşte spre îmbogăţirea limbii; un stil negrijit sau pospaş o strică. Stilul „Introducerei în Sf. Cărţi“, în cea mai mare parte, încape în cel întâi din aceste două cazuri. El este uşor, se dă a înţelege. Neologismele sunt rare, şi, uneori, dupre părerea mea, foarte nimerite. Astfel, voi lăuda cititorilor mei terminile atât de bine *rumânite:* „tras“ pentru „pasaj“, „trimisăciune“ pentru „misiune“, „viderare“ pentru „evidenţa“ şi mai multe alte de acest soi şi înţeles. Putem zice, în genere, că neologismele arhimandritului Melchisedec sunt chiar mai nimerite, decât unele arcaisme de ale cuvioşiei sale. Astfel, ferească-se cineva de a urma pilda, întrebuinţând cuvântul „necredincios“ în înţeles de „incredul“, grăind de un Voltaire, un Bolingbroke şi asemenii lor. Aceşti gânditori au fost „necrezători“, însă nu „necredincioşi“: ei n-au fost ghiauri în privirea celorlalţi creştini. Uitând aceste puţine metehne, voi să dau aci un frumos model al stilului archimandritului Melchisedec: „Preotul, care studiază precum se cuvine Sfinţita Scriptură, nu numai se mântuieşte însuşi pe sine, ci mântuieşte încă şi pe cei ce-l ascultă, pe aceia, a căror povăţuire este încredinţată lui. Întru adevăr, adăpat de duhul sfintelor cărţi prin nencetata citire a lor, el va prefera, ca Iisus şi învăţăceii lui, folosurile altora intereselor sale proprii, va prefera datorinţile stării sale; neştine nu-l va vedea alergând după slava deşartă, căutând bogăţii, *aspirând nişte funcţii mai presus de puterile sele* etc.“. „Atât asupra stilului. Să zic încă o dată, că el e cea mai netăgăduită proprietate a fieşcărui scriitor, în deobşte, şi, prin urmare, a archimandritului Melchisedec, în parte.

Fondul unei cărţi nu este numaidecât proprietatea acelui ce-i însuşeşte o formă. Ce-i dreptul, în titlul „Întroducerei în Sf. Cărţi“, archimandritul Melchisedec se numeşte *prelucrătorul* ei; însă, româneşte, cuvântul *a prelucra* are două feţe: se poate prelucra o carte după izvoare, după un şir de autori, după o mare şi îndelungată bătaie de cap: o astfel de prelucrare e o proprietate tot aşa de netăgăduită a prelucrătorului, precum şi însuşi stilul său. Pe de altă parte, se poate prelucra de pe o singură carte, scrisă în o limbă străină, aninând din când în când câte un cuvânt propriu: ceea ce se cheamă a traduce. Cu toate aceste, deosebirea între un prelucrător-autor şi un prelucrător-traducător e foarte mare. Archimandritul Melchisedec, numindu-se simplicemintre *prelucrător,* fără o altă lămurire, sunt silit a privi fondul „Întroducerei în Sf. Cărţi“ sub două punturi de videre: ca un fond propriu-zis, adecă ceva anonim; şi ca un fond, prelucrat anume de cuviosul archimandrit, arătând înţelesul, în care trebui luat aci cuvântul: prelucrare.

Întroducerea în Sf. Cărţi“ se împarte în două. Partea întâi priveşte vechiul, cea a doua noul aşezământ. Scopul ambelor este de a dovedi autenticitatea Bibliei. Această autenticitate se cercetă atât în privirea cărţilor canonice, precum şi în a celor necanonice ale ambelor aşezăminte. Cătră partea a două s-au adaus un cap asupra textului şi traducerilor Bibliei, şi un apendice despre înţelesul Scripturei şi regulile exegezei.

Dupre părerea mea, partea întâi a „Întroducerei în Sf. Cărţi“, privitoare vechiul aşezământ, e mult mai bun, decât cea a două, atingătoare de cel nou; cu alte cuvinte, tomul întâi seamănă a adevărată introducere, pe când cel al doile, cu puţine excepţiuni, înfăţăşă, mai degrabă, însuşirile unui perilips, unei scări analitice a cuprinderei. Voi arunca câteva cuvinte asupra fieşcărui, în osebi.

Din toate câte s-au păstrat din cea mai depărtată vechime, cărţile ebrailor sunt, fără îndoială, cea mai scumpă rămăşiţă, atât în privirea numărului, cum şi în a felurităţei lor. Cărţile chinejilor şi ale indianilor sunt au mai puţine, au mai uniforme, şi, pe deasupra, autenticitatea lor, încalte până acum şi în cele mai multe cazuri, nu se poate adeveri în un chip aşa de sicur. Pentru arătarea treptelor prin cari trec popoarele, îndeobşte, depărtându-se din în ce mai mult de copilăreştile lor faşe; pentru vădirea chipului de a cugeta, de a înţelege pe sine, natura şi pe D-zeu, însuşit fieşticărei din acele trepte; pentru istoria filosofiei şi pentru filosofia istoriei – vechiul aşezământ e o sculă. Însă, această sculă, spre a se recunoaşte drept asemene, trebui petrecută prin criteriul criticii. Tonul întâi al „Introducerei în Sf. Cărţi" îndeplineşte, în o mare parte, de nu în totul, şi destul de bine, de nu cu desăvârşire, această trebuinţă.

Autorul acestei operi (oricine fie el) dovedeşte autenticitatea cărţilor vechiului aşezământ cu arma răciupărei a scriitorilor vechi profani, a filologiei. El aduce de-a rândul toate întâmpinările, câte se fac împrotiva vreunui pasaj şi le oboară. Mai toţi teologii vechi şi noi, în felurite limbi, sunt citaţi, şi nu pe gâci, ci cu cunoştinţa cauzei. Pentru a da o pildă de modul producerii autorului, în acest report, voi să înfeţăş aci o singură nimerită prubă din cele multe nu mai puţin nimerite.

Cartea lui Tobiu e una din cele petrecute în canonul ebrailor, adecă din cele ce nu s-au socotit de însuflate de D-zeu, precum celelalte. Criticii moderni au ridicat împrotiva acestei cărţi mai multe greutăţi, din carele cea mai primejdioasă pentru autenticitatea ei se pare a fi următoarea:

> „Strabon repoartă că politia Rage sau Ragia în Media s-a întemeiat de Seleuc Nicanor, adecă cu trei sute de ani înainte de Iisus Cristu, dar după cartea lui Tobiu această politie ar fi existat cu şepte sute ani înainte de venirea Mesiei".

O aşa înfruntare se arată la întâie vedere pre puternică; şi, cu toate acestea, ea e departe de a fi temeinică, iacă răspunsul „Introducerei în Sf. Cărţi".

„O politie există de mai mult timp; însă vine un prinţ, carele o măreşte, o înfrumseţază şi o face mai ca o politie nouă; aceasta este îndeajuns câte o dată pentru ca istoricii să însuşească fundarea ei acestui prinţ; aşa, de exemplu, se zice că Babilonul s-a zidit de Semiramide, care cu toate aceste numa l-a sfârşit, mărit şi a făcut din el o politie cu totul deosebită; «nu este acesta, zice Nabuhodonosor, nu este acesta oare Babilonul cel mare ce eu l-am zidit (Dan. IV, 17)», înţelegând prin aceasta că el l-a decorat şi întins, fiindcă în adevăr acel ce i-a aşezat fundamintele era Nemrod, şi, înainte de Nabuhodorosor, Belu acumu-l mărise. Virgiliu (Aen. Lib. VIII) celebrează pe Evandru ca pe un fundator al Romei: *cum rex Evandrus Romanae conditor arcis;* şi cu toate aceste lui Romul se însuşeşte construcţia acestei capitale a lumii. Pentru ce, deci, cu toate că că politia Rage a putut exista cu şapte sute de ani înainte de Iisus Crist, Strabon să nu zică de asemene că cu patru sute de ani mai târziu ea s-a săvârşit, mărit, înfrumseţat şi chiar, într-un înteles mai întins, zidit de Seleuc Nicanor?"

Răspunsul e învingător, deşi se razemă numa pe putincioşie; astfel sunt şi cele mai multe din înşiratele întru sprijinirea autenticităţii vechiului aşezământ. Totuşi, se află în „Introducerea în Sf. Cărţi", chiar în tomul întâi, deşi în mic număr şi locuri mai slabe. Bunăoară.

În partea necanonică a cărţii lui Daniil, atingătoare de balaur, se pomenenşte sfărmarea vestitului templu a lui Belu de la Babilonea. Criticii voiesc a dovedi neîntemeiarea acestei zise, arătând că „... dupre Erodot, Appian şi Strabon, templul lui Belu s-a sfărâmat din porunca lui Serse, târziu după moartea lui Daniil." „Introducerea în Sf. Cărţi" răspunde că „Erodot, Appian ş.a. au putut să însuşească această sfărâmare lui Serse din ura către acest prinţ". Apărarea e foarte domoală, de vreme ce grecii n-au fost dintre închinătorii lui Belu, spre a fi putut despreţui pe duşmanii acestui zin şi, prin urmare, nevrednicul artificiu al lui Erodot, „părintele istoriei", al lui Strabon,

„părintele geografiei“, al lui Appian, ar fi fost fără noimă. Dovezile aduse întru sprijinirea vechimei cântărei cântărilor ar fi trebuit, de asemine, mai tari.

În genere grăind, partea întâi a „Întroducerei în Sf. Cărți“ e ceva nou și, mai ales, plăcut în literatura română; ceva nou, căci o astfel de operă teologică ne lipsea până acum; ceva plăcut, căci o operă așa de temeinică poate să lipsească și unui popor mai dezvoltat decât suntem înșine. Și partea a doua, privitoare evangeliului, se pare a fi cam nouă pentru noi, lipsiți de multe lucruri, însă ea e departe de a fi tot așa de plăcută. Critica mai că-i lipsește sau, cel puțin, acea critică luminoasă care deosebește tomul întâi.

Rămâne a se cerceta legătura ce se află între „Întroducerea în Sf. Cărți“ și archimandritul Melchisedec. Am fost dat a înțelege că cuvioșia sa poate a fi numa cât traducătorul operei. Nu mă rostesc otărâtor în această cestiune; totuși, nu lipsesc oarecari temeiuri, cam oblicitoare, ce ar pute îndemna pe un alt a fi mai *ritos*.

Pentru a scrie una ca „Întroducere în Sf. Cărți“, trebui a se fi citit sutimi, nu zecimi de opere. Aceste opere trebuiau, în cazul de față, de două feluri: dintâi, înseși Sf. Cărți în toată întregimea lor; al doile, *cele mai însemnate* din cărțile scrise asupra Sfintelor Cărți mai pe scurt izvoare și ajutorinți.

Izvoarele sunt orișiunde și orișicând tot aceleași, ajutorințile se înmulțesc din ce în ce. Nu trece un an ca să nu iasă la lumină mai multe noi „comentarii“ asupra Scripturei. Cum oare se va face alegere? Mai tot noul comentariu înșiră „părerile“ comentariilor celor de mai-nainte și dezvoltă apoi a sa proprie. De aceea, este vederat că unui teolog, precum și la tot învățatul fără osebire, trebuiește mai cu seamă în specialitatea sa cunoștința progresului obiectului *statu quo*. Ei bine! Totul arată că „Întroducerea în Sf. Cărți“ s-a fost scris, la început, mai-nainte de anul 1830 și, prin urmare, nu de archimandritul Melchisedec, ci de un altul cineva, pe carele cuvioșia sa s-a mulțumit de a traduce în românește, adăogând ici-colea câte câteva cuvinte. Afară de vro două citate mai întârziate, toate celelalte în un număr foarte mare sunt anterioare arătatului an. Dacă cuvioșia sa îmi va arăta măcar un singur autor care, scriind o mare operă științifică și adunând în ea, asupra deosebitelor împrejurări, părerile înaintașilor săi, ar fi citat numa pe acei din ei ce au fost scris cel puțin cu 30 ani mai-nainte, voi crede și eu că archimandritul Melchisedec e autorul „Întroducerei în Sf. Cărți“. Pentru a face argumentul meu mai pipăit, voi adăugi, din cele multe, următoarea pildă. În partea a doua se dă bibliografia Bibliei. Cele de pe urmă edițiuni, cel puțin bune, de am crede ei, ar fi: greacă din 1800, ebraică din 1806, latină din 1773, franceză din 1824, germană din 1808... este poznaș că, mărginindu-se în această privire numa cu traducerile cele vechi, „Întroducerea în Sf. Cărți“, dindată ce începe a vorbi despre Biblia română (partea netăgăduit lucrată de însuși archimandritul Melchisedec, iar nu numa tradusă), pomenește până și edițiunea bucureșteană din 1855! Cum de n-a cunoscut cuvioșia sa, de este adevărat ca cartea să fie scrisă, iar nu tradusă de ea, vestita edițiune ebraică a lui Cahen (1832 sq.), cea greacă a lui Iager (1840), cea franceză a lui Genoude (1839) etc. ? Mai iată ceva. În privirea exegezei, „Întroducerea în Sf. Cărți“ cită pe Lamé (Apparatus, 1696), Dupin (Prolégomènes, 1726), Calmet (Dissertations, 1720), Iahn (Introductio, 1825; Enchiridion, 1815)... Cum de n-a cunoscut ea, în starea actuală a teologiei, mărețul „Scripturae Sacrae Cursus completus“, al fraților Migne (27 vol. 1843) sau și altele, precum operile lui Eichhorn, Rosenmueller, Wette, Ewald etc.? Nu sunt teolog, însă văd apriat că „Întroducerea în Sf. Cărți“ e ceva mult mai vechi decât însuși archimandritul Melchisedec, încât cuvioșia sa n-ar fi putut a o scrie, de nu cu 30 ani mai-nainte, lăsând-o după aceea să zacă fără îndreptare până ce, în sfârșit, ea ieși acum din teascurile dlui Bermann, păstrând semnele anacronismului.

À PROPOS DE SCRIEREA DLUI C. NEGRUZZI

Du choc des opinions jaillit la vérité, adică pe românie, din ciocnirea părerilor surgește adevărul – zise nu știu unde nemuritorul Montesquieu. Fie-mi dar iertat a face aici câteva observațiuni asupra interesantului articlu a dlui Negruzzi, încheiat în nr. de față a foaiei; a le face cu scop de a ne lumina prin arătarea acelor punturi în cari opiniunea noastră diferește de a d-sale. O așa polemică, o așa luptă pe hârtie, întreprinsă în contra unui din corifeii literaturii noastre, ne va face onoare, fără ca ea să poată fi cât de puțin grea pentru veneraverul nostru colaborator-antagonist, de la care bucuros vom primi a fi combătuți și învinși.

Articlul dlui Negruzzi se divide în trei părți; în partea întâi, d-lui aruncă o ochire generală asupra mersului literaturii române moderne, mai-nainte și mai încoace de 1848; în partea a doua, ne povestește originea, înflorirea și decăderea teatrului român ieșean; în partea a treia, atrage atenția noastră asupra ortografiei latino-române. Ceea ce întreleagă, așa zicând, aceste trei rapsodii, literatura, teatrul, ortografia, este, în privirea fondului, netăgăduit și ca și dopotrivă a lor înrâurire asupra dezvoltării limbii române; iar în privirea formei, acea luciditate de stil și de idee, care deosebește toate scrierile dlui Negruzzi.

Oricât de perfect să fie *l'ensemble* sau întregul tablonului, oricât de potrivite să fie despuseciunea materiei, vietatea culorilor etc., totuși un ochi deprins și pătrunzător lesne va însemna în articlul dlui Negruzzi câteva ușoare scăpări din vedere, câteva trăsături de penel cam încărcate, „caricate“, cum ar zice italianul, câtiva nourași cari desfigurează un cer senin și răcăros! D. Negruzzi e pictor; eu însumi nu sunt decât un *dilettante*; dar *maeștrii* adese permit iubitorilor artei a-și emite cu toată francheța naiva lor opiniune.

1. Cuvintele dlui Negruzzi, „Politica predomnind, literatura amuți“, ni se par a fi un adevăr subiectiv, iar nu general; o idee personală, iar nu o maximă. Sunt țări unde necontenitele preocupațiuni politice, înrădăcinate în însăși natura poporului, nu împiedică grabnicul progres al literaturii, precum în Franța și-n Anglia; sunt țări unde tocmai epocele cele mai politice au fost totodată și cele mai literare: Ellada; sunt țări unde anume lipsa mișcării politice a cășunat mortăciunea literaturii precum e Rusia... La români, activitatea politică, crescută după 1848, fost-a ea oare o piedică în contra creșterii literare, dupre cum crede d. Negruzzi? Este oare exact a zice că *Curierul de ambe sexe, Propășirea, Magazinul istoric* și *România literară* sunt chiar și astăzi unicele adăposturi pentru „a-și odihni spiritul“? *Revista Carpaților, Revista română,* scrierile lui Papiu, foiletoanele lui V. Alexandrescu, *Tribuna română* a lui N. Ionescu, *Țăranul* lui I. Ionescu etc., dupre socotința noastră, lasă departe în urmă, și prin avuția ideilor, și prin eleganța formei, embrionele ziaristicei române până la 1848! Peste alți zece ani, cine știe dacă unul din noi, generațiune acum tânără, nu se va scula pentru a declara, dintr-un simț de egoism, cum că literatura română a decăzut după 1863? Să nu credeți. O săgeată, deturnată din arc, poate ea oare a răsări îndărăpt sau a se înfige în aer mai-nainte de a se izbi de o țintă? Așa sunt și literaturile: reacțiunea lor retrogradă sau amorțirea lor staționară sunt cu putință numai după ce se încheie acțiunea, adică după ce, o dată pornită, cultura ajunge obosită la o mare depărtare de cale, ajunge ș-adoarme pe loc sau cade înapoi pe o bucată de vreme. Astfel s-au petrecut la greci, la romani, la italieni, la spanioli etc., la toate națiunile cari au precurs un period literar. Săgeata literaturii române moderne e încă departe, foarte departe de la acel moment, fiind ea abia îndrumată; și, deci, cariera progresului său era neapărat mai mică acuma decât va fi pe la 1873!

Zicând acestea, nu voiesc nicidecum a nimici, ba nici măcar a micșora mărimea serviciilor făcute literaturii noastre de către veteranii ei, din cari unii, ș-anume cei mai de frunte, trăiesc încă și să tot trăiască, bucurându-se de binemeritata venerațiune a compatrioților. Din contra, sunt gata a declara în gura mare că ei, dragi moșnegi, au lucrat mai mult decât noi, copii de ieri, de alaltăieri; au lucrat mai mult, fiindcă la început e totdeauna mai greu a lucra; dar aceasta nu înseamnă că ei au lucrat mai bine decât noi, veniți mai târziu și-nlesniți în cale-ne prin munca înaintașilor noștri. *Revista română* întrece, în toate privințele, pe *Curierul de ambe sexe;* dar redactorii *Revistei române,* să se fi născut ei mai nainte, nu știu zău dacă ar fi avut răbdarea, energia și istețimea, cari au fost necesare lui Eliad pentru a funda cel mai vechi ziar *cumsecade* în limba română. Noi admirăm din toată inima personalitățile reprezentanților literaturii noastre până la 1848; noi am recunoaște chiar comparativa micitate a propriilor noastre personalități; dar cu toate acestea, noi nu vom lăsa a zice că – trecându-se cu vederea cerințele și însușirile personale – literatura noastră de astăzi e mai pe sus de acea de atunci; acel care a inventat cel întâi car și cea întâie luntre a fost personaminte mai genial decât Watt; însă carul și luntrea în sine sunt ele mai bune și mai dorite decât steamerul și drumurile ferate? Numiți pe Eliad, Asachi, Kogălniceanu, Alecsandri etc. „atleți literari"; ridicați-le statuie și monumente; insuflați copiilor voștri, acasă și pe băncile școalei, un respect religios către acești prooroci, așa-zicând, a vieții noastre literare; vorbiți chiar despre abaterile ș-alunecările lor cu acea dragoste și cu acel spirit conciliator, cu cari un fiu vorbește despre părinții săi... da; așa cer iubirea de patrie și iubirea de dreptate, așa cere propriul nostru egoism: fiii și nepoții noștri vor face astfel pentru noi înșine...; dar nu ne spuneți că suntem în regres, ceea ce nu este și, din nenorocire, ceea ce nu poate fi. O așa opiniune s-explică prin cuvintele celebrului La Bruyère, cari nu voiesc a le traduce, pentru a nu desfigura cât de puțin înțelesul lor: „Le souvenir de la jeunesse est tendre dans les vieillards; ils aiment les lieux où ils l'ont passée; *les personnes qu'ils ont commencé de connaître dans ce temps leur sont chères; ils affectent quelques mots du premier langage qu'ils ont parlé...*".

[CITIT-AȚI CARTEA...]

Citit-ați cartea intitulată: *De l'enseignement public et des réformes sociales en Roumanie,* par un ami des Roumains; Iassy, Bermann, 1862, in 8; pag. 36? Autorul vrea să dovedească, că în școalele noastre trebuie a se preda toate cele în limba franceză, că D. Cogălniceanu e ulta-neologist, că în Suceava reșede astăzi un mitropolit în formă, că lumea morală se poate descompune în atomi; că Regulamentul Organic stipulează rentrunirea Ardealului, Bucovinei și Basarabiei cu principatele dunărene; că Ieșul e în centrul României ca Olympul grecilor în centrul pământului; că rușii sunt rumânofili (pesemne din recunoștință pentru rusofilia dlui Pretorianu), și așa mai departe. Numele autorului nu se știe; se zice că ar fi „Henri Mathieu"; din cuprinsul cărții se vede, ce-i dreptul, că opul e *Galli-Mathiæ.*

PRECUVÂNTARE

Foile științifice și literare nu au nevoie de profesiuni de credință, știința și literatura fiind necompatibile cu culori de partidă.

Orice articlu bine conceput și bine scris, din domeniul orișicărei științe și arte, fără deosebire, până și o cercetare matematică sau medicală, se va primi în coloanele acestei foi.

Sunt hotărât și pus în putință, pentru astă dată, de a înainta întreprinderea mea, chiar de n-aș avea nici un abonat: numai astfel se poate îndrepta credtiul, ce l-a pierdut, din diferite cauze, tânăra și efemera noastră ziaristică.

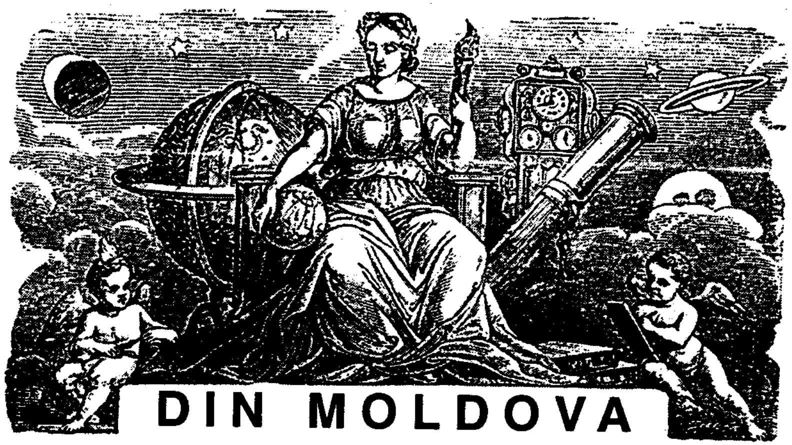

Ortografia, adoptată în această foaie, e putincios cea mai simplice:

â pentru **ъ** , *î* pentru **Ж** , *chi* şi *ghi*, *che* şi *ghe*, *chi* şi *ghi* pentru **кі, гі, ке, ге, кĭ, гĭ** ; *ti* şi *si*, *tĭ* şi *sĭ*, pentru **ці, щі, цĭ, щĭ** ; *tï* şi *sï* pentru **ті, сі** .

Redacţiunea speră, că, prisosindu-i mijloacele materiale, ea va putea adăugi, mai în urmă, către revista sa literară un supliment politic, dezbrăcat de orice nuanţă de clică, şi în care atât situaţiunile naţionale, cum şi afacerile generale, vor fi judecate pe bazele nepărtenirii istorice, economiste şi juridice:

Alter remus aquas, alter tibi radat arenas;
Tutus eris...

MIŞCAREA LITERELOR ÎN IEŞI

De la Anul nou încoace, ca de vro două luni Ieşul tinde a deveni Atenea României. Setea de literatură străbate în toate cercurile societăţii noastre. Până şi municipalitatea a intrat pe calea teoriilor ştiinţifice, precum dovedeşte celebra broşură în favoarea *gogoaşelor* de mătasă! până şi la *Banque de Moldavie*, care, ca şi bancele din Adunare, nu e tocmai o bancă română, a deschis în saloanele sale cursuri publice... de *agio*[1]? ba de filosofie! Până şi damele s-au apucat să urmeze nu numai la prelegeri libere, ci chiar la cursul universitar de istorie, înflăcărându-se de dorinţa de a auzi în ce mod „populele se rezbelesc"! „Până şi jidovii năbuşesc în turmă la Teatrul *Naţional,* nu pentru a vedea cât de *natural* d. Lupescu face pe jidan, ci pentru ca să se-nveţe a vorbi în stil nou, în care sunt scrise şi traduse aproape toate dramele şi comediile, câte s-au reprezentat în această iarnă; adecă cu „tandreţa", cu „şarmanta" etc.! Până şi vechiul redactor al „Tribunei române" pregăteşte, se zice, o tragodie, nu din *decadele* ministerului dlui Cogălniceanu, ci din catastrofele domniei lui Ioniţă-împărat! Până şi... dar oare mai poate fi vreo îndoială, cum că Ieşul e în adevăr Atenea României?

Orişicare întâmplare, fie cât de mică, serveşte, naturalminte, într-un oraş ca al nostru, într-o Atene, cum am zis, de sujet pentru vagabunda inspiraţie a poeţilor. Se ştie, că, la bineficiul dnei M. Pascaly, d. B.P. Hâjdău şi d. V. Alesandrescu-*Urechea* au *asurzit* publicul, fiecare în parte, câte cu un *sunet*[2]. Doamna Pascaly a inspirat pe doi poeţi-profesori. Domnişoara Teodorescu a reuşit să însufle pe un poet-elev, pe d. Gheorghian, care, din zel, i-a durat o poezie de două ori mai lungă decât sunetele profesorali.

Mulţumitu-s-a domnişoara Teodorescu cu această respectabilă lungime? Nu ştim. O altă ocazie poetică s-a iscat din moartea junelui Vasile Ionescu, care sfârşea acum gimnaziul, dând cele mai frumoase speranţe pentru viitor. Aproape toţi doftorii noştri au căutat pe sărmanul tânăr, fără a-i fi putut prelungi zilele; d. Negură a fost cel de pe urmă. Un coleg al răposatului Ionescu, d. Vârgolici[3], ale cărui poezii au putut să le admire cetitorii foaiei noastre, a scris la acest prilej o condoleanţă plină de foc şi de idei. O reproducem cu îndreptările făcute de către însuşi autorul:

„Azi pare-se că munţii suspină cu-ntristare
Şi eco repetează al râurilor plâns;
Şi stelele în lacrimi ascund a lor oftare,
Şi soarele în sânge făclia sa şi-a stins;

Şi lina aurelă cu-o tristă adiere
Azi pare că şopteşte încetinel prin flori,
Că, *Vasilică* dragă, lăsându-ne-n durere,
Pe-aripi de inocinţă, tu către ceruri zbori.

Tu zbori unde te cheamă a îngerilor ceată;
Tu zbori, tu zbori în sânul frumosului Edem;
Tu zbori acolo unde, în veci nu se arată
Durere şi tristeţă, şi umbrele nu gem.

Ca şi o floricică ce-n zori îmboboceşte,
Sorbind în sine-al nopţii desfătător nectar,

Erai într-o etate când totul ne zâmbeşte;
Pe nouăsprece trepte urcaşi al vieţii car;

Când moartea te şi smulge din ale noastre braţă,
Precum o crenguliţă se smulge de un vânt;
Căci domnul chiar voise să curme-a ta viaţă,
Ca prin diviniii arbori s-audă al tău cânt.

Adio dar, amice, pân' oara o să vie,
Ca şi noi toţi cu tine în cer să ne-ntâlnim,
Şi-acolo să începem în leagăn de-armonie,
Scăldându-ne-n lumină, al zeităţii imn!"

Actorii noştri au avut şi ei poeţi ai lor, ca şi actoriţele: gusturile sunt diferite. Pentru beneficiul comicului Lupescu[4], un oarecare G.M. scrise un sonet cam... Pentru d. Pascaly răsună, din contra, o liră adevărat poetică, lira italiană a colegului nostru Luigi Ademollo[5]. Publicăm întreaga bucată, drept frumos specimen al Parnasului auson din Ieşi:

„Di quale arcano fascino
Ogni tuo detto è pieno.
Perchè nel fondo all'anima
Trascorre si sereno?
E quale è la favella
Pura, gentile e bella,
Per cui cotanta eserciti
Sobra ogni cor virtù?

Quand'io contemplo estatico
Il tuo virile aspetto,
Or fiero, or melancolico,
O a impallidir costretto,
Attonito a me stesso
Io vo chiedendo spesso,
Qual Dio t'inspira i numeri
Che allettano il pensier?

Ognum t'ascolta tacito,
Silenzioso, intento,
Onde poter raccogliere
Il tuo sovrano accento;
Ed ogni cor com'eco
Piange e sospira teco,
Ed obbediente e cieco
Allor per te si fà.

Se sul tuo volto mistico
Vivo balena un riso,
E luce, è lampo rapido
Che vien dal paradiso;
O se di pianto stilla
Negli occhi ti sfavilla,
Quella è possente lacrima
Che scende fino al cor.

L'arte divina italica
Bacio d'amor t'invia
Bravo Michele accoglilo,
Esso dal cor venia;
Vedi! già Italia bella
A Romania sorella,
Nell'aureo libro artistico
Il nome Tuo segnò!"

„De ce farmec misterios
E plin cuvântul tău,
De poate-n fundul inimii
A străbate aşa senin?
Şi care-ţi e limbajul
Pur, gingaş şi frumos,
Ce-atâta influinţă
Îţi dă preste noi toţi?

Când privesc în extaze
Aspectu-ți bărbătesc,
Sau mândru, sau melancolic,
Sau în dureri căzut;
Încremenit eu însumi
Adese mă întreb:
Ce zeu inspiră vocea-ți
Ce mintea-mi desfătezi?

Te-ascultăm în tăcere,
Și mulcomi și uimiți,
Cu drag spre a culege
Accentu-ți domnitor;
Cu ec, a noastre suflete
Cu tine plâng, suspin,
Și orbi în ascultare
Toți sunt ție supuși.

Dacă în fața-ți mistică
Voios râs s-a ivit,
E raza, fulger iute,
Viind din paradis.
Iar când de plâns o perlă
Umide ai tăi ochi,
E lacrima putinte
Ce-n suflet a deștins!

Arta zeină italică
Sărut d-amor îți dă,
Distins artist, primește-l,
Din inimă ieșit.
Vezi! mândra Italie,
A României soră,
În cartea artei d-aur
Numele-ți l-a înscris!“

Teatrul ieșean nu numai însuflețește pe poeți, români și italieni, ci se însuflețește încă el însuși; și se-nsuflețește nu prin suflătorul teatrului, d. Jorj (care ce-i dreptul, în *Doi morți*[6] nu se mulțumește a sufla din borta sa, după obicei, ci iese chiar pe scenă tocmai în rolul poetului Acrostihescu); nu, ci prin *rege-soarele* său, d. Pascaly[7]. Cu ocazia serbării zilei unioniste de 25 Genar, artistul nostru tragic scrise în versuri nu un dialog, sau convorbire între două persoane, ci o *polilogie* între mai multe simboluri, intitulată „Urarea și dorul românilor în ziua de 24 Ianuarie 1863.“ Persoanele polilogiei sunt: „Bătrânul țăran orb“ sau „Trecutul“ (nouă ni se pare că trecutul nostru e mai degrab un boier), „Muma“ sau „Iubirea“, „Junele“ sau „Progresul“, „O femeie“ sau „Credința“ (o, ce rătăcire din partea amicului nostru Pascaly!), un Copil și corul general de toate clasele din România: burghezi, popor, țărani, soldați (se vede că poporul român, după ideea poetului, e ceea ce nu este nici burghez, nici țăran, nici soldat; ce dară?). Polilogia se începe prin frumoasa inovație a corului:

„Cânte țara, să răsune
Din Carpați și până-n mare;
Să-mpletim flori și cunune
L-astă zi de sărbătoare!“

De la cel întâi vers ne încredințăm că Pascaly e un adevărat poet; poet din acei ce „nascuntur“, iar nu „fiunt“; poet prin idee, prin simț și prin armonie; și care ar fi un mare poet, să se fi ajutat bogata natură prin un studiu poetic. Citiți următoarele strofe: cuvintele Mumei:

„Când vedeam că ziua trece,
Când simțeam că noaptea vine,
Noaptea rea cu vântul rece
Și cu viscole străine;

Când vedeam bolta încinsă
De steluți scânteietoare;
Și steluța-mi sta ascunsă
Într-o noapte-ngrozitoare;

Pe mormântul maicii mele
Rugam Domnul, cu copiii,
Să răsară între stele
Steaua mândr-a României;

Şi zvânta vântului de gheaţă
Ale noastre lăcrimioare;
Şi domnea în ţară ceaţă...
Când păru *o zi cu soare*!“

Ceea ce lipseşte lui Pascaly-poet e poezia întregului; bucăţile sunt, în cea mai mare parte, amiravere, dar nimic nu le leagă într-o unitate poetică. Ideile, simţimintele, armonia sunt frumoase numai întrucât cercetaţi strofele una câte una; şi sublimul lor dispare de-ndată ce voiţi a le îmbrăţişa toate împreună. Mai pe scurt vorbind, Pascaly e, ca mai mulţi alţi, poet de detal, iar nu poet-compuzetor. El se poate asemăna cu un pictor, minunat în reprezentarea unei flori sau a unei muşti, şi incapaver de a crea un tablou. Acesta e defectul principal al amicului nostru poet; căci nu voim a înşira aice pe acele secundare: mai multe repeţiciuni în idei şi-n cuvinte, precum sunt „lumina“, „steaua“, „soarele“ etc., reapărânde la tot pasul în „Urarea şi dorul românilor“, unele „cacofonii“, precum, de pildă, e versul:

„Ca copilul la o Mumă, ca natura la un Soare...“

vers care se începe prin „cac“ şi se încheie prin „unsoare“.

Dacă nu ca poet, încai ca artist dramatic, Pascaly a ştiut să atragă la teatrul ieşean un public fabulos în analele scenei noastre. Jocul său e *non plus ultra* patetic: se cunoaşte că actorul simte rolul său şi, câteodată, îl simte chiar mai mult decât ar trebui spre a rămânea credincios naturii. Principalul neajuns al lui Pascaly e de a vorbi prea repede: şi iroii gândesc mai nainte de a se rosti şi, prin urmare, ei nu pot vorbi *în fugă, ca de pe carte*. Mai are d-lui pe „ei bine!“ întrebuinţat mai la tot cuvântul, ca „ţupa-lupa“ unui cântec (precum directorul trupei, amicul Bălănescu, are pe „he?“). Dar cu toate astea, scena română n-a poşezut niciodată, afară doară de nefericitul Poni, un alt tragic ca Pascaly; şi nu ne mirăm dacă publicul îneacă teatrul, deşi alegerea pieselor n-a fost tocmai cumsecade. Dramele, aproape toate, au avut un caracter *medical*: *Orbul, Nebuna, Idiotul, Ghebosul, Oftigosul*... cât pe ce era teamă să nu se reprezinte *boala sifilitică*! Din comedii, am văzut una singură de tot nouă: *Balul mortului* al fratelui Alexandrescu-Urechea, farsă plină de spirit, dar pe care îndestul a lăudat-o deja în nr. 10 al foaiei noastre foletonistul *Quis*. Alexandrescu traduse, de asemene din italieneşte, pe *Pamela fanciulla* a lui Goldoni, pentru beneficiul dşoarei Teodorescu; însă nu ştim din care cauză capul-d-operă al comicului veneţian nu s-a dat pe scenă. Nu cumva pentru că în *Pamela* n-are nici un rol ceva mai însemnat artista noastră dramatică dna Matilda Pascaly? Nu cumva pentru că în *Pamela* nu putea străluci femeişte decât dşoara Teodorescu? Nu cumva pentru că d. Pascaly e *rege-soarele* teatrului? Nu cumva pentru că pe toate afişele numele dlui ş-al dnei Pascaly se scriu *ni-tam-ni-sam* cu litere mari, pe când poreclele celorlalţi actori, începând de la directorul teatrului, d. Bălănescu[13], şi până la d-nii Popovici – Marcovanu – Companie, abia se zăresc? Nu cumva pentru că dşoara Teodorescu e domnişoară, vreau să zic pentru că d-ei n-are bărbat? Nu cumva pentru că... Cine mai poate afla! publicul presupune de toate! Mult ne-am mâhni de ar fi „cumva“ adevărat vreunul din aceste „nu cumva“!

Afară de d. Pascaly ş-afară de corişti, două poluri opuse ale scenei noastre, trupa ieşeană română se compune din următorii membri:

Bărbăteşti	Femeieşti
D-i Bălănescu	D-le Matilda Pascaly
– Lupescu	– Merişeasca
– Galino	– Lupeasca
– Gheorghiu	– Teodoreasca

Fiecare din aceşti membri de ambe sexele are bunătăţile şi neajunsurile sale, precum: 1. D. Bălănescu e de minune în *jocuri comice naive*; dar, vai! d-lui niciodată nu-și învață rolul, ceea ce-l cam încurcă de multe ori; și, pe deasupra, are tristul obicei de a se uita necontenit la loje și la parter, numărând, pesemne, ca director al teatrului, locurile ocupate și cele deșerte. 2. D. Lupescu e neimitabil[14] în roluri comice bufone; dar câteodată e bufon peste măsură, precum a fost, de pildă, în *Cucoana Chirița*[15], când se uita sub coada fracului unui neamț și descoperirile sale le arăta și publicului! 3. D. Galino e foarte bun în *roluri de intrigant nobil*, de *confident*, de *doftor dramatic*; dar pronunția d-sale nu e românească: ca „pute“ pentru „poate“. 4 D. Gheorghiu are un glas de zimbru; d-lui e de suferit în rolul lui *Ghiftui* în *Doi morți vii*, de *cartofor muntean* în *Cucoana Chirița*... dar nu poate cânta, nu vorbește cu o intonare naturală și face rea întrebuințare de tufoasele sale sprincene, mișcându-le nencetat în jos și-n sus, încât îți vine a-i dori o *călătorie sprincenată* de pe scenă. 5. Dna Pascaly e sublimă în roluri de *une femme de trente ans*; dar n-ar trebui s-o împingă dorul de a juca pe domnișoare, ș-apoi ar fi bine ca d-ei să vorbească ceva mai repejor, iar nu: „duu-cee-saa...“. 6. Dna Merișeasca e unică în *Cucoana Chirița*, în *Doi morți*, în *Ramurea*[16]; dar nu e nicidecum la locul său în roluri dramatice de *mume suferinde*: suferința n-are în veci volumul dnei Merișescu. 7. Dna Lupeasca e minunată în roluri de drăguță; și, pentru aceste roluri, nu-i lipsește nimica. 8. Dșoara Teodorescu e „prea gingașă dupre cum s-a rostit foiletonistul *Quis*, în cunoștința cauzei; d-ei e mai pataetică decât dna Pascaly; d-ei simte cu foc, cu durere, cu entuziasm... dar vorbind, deschide gura afară din cale, încât privitorii gândesc că d-ei cască. Ar trebui să pomenim aice și pe copilul Anestin, care, în rolurile sale mici, a știut să câștige, nu o dată, cam prin obrăznicie, aplaudele publicului.

A propos de scenă, cată să anunțăm că producerea dramatică a dlui Alecsandri, aceea despre care atâta s-a vorbit și aice și la București, *Zgârcitul râsipitor*[17], apăru, în fine, la lumină cu sfârșitul lui februar, ca un precursor al „zilelor Babei“; și nu degeaba! căci în adevăr, marele poet zugrăvește în drama sa nestatornicia socială a românilor moderni, ce se poate

asemăna numai doară cu nestatornicia fizică a țării noastre. În politică, în literatură, în familie, oriunde ne-am întoarce privirile în jurul nostru, ne întâmpină „Zilele Babei“: cald și rece, uscat și umed, liniștit și furtunos, frumos și urât, toate la un loc, un caos de contraziceri, o lipsă absolută de *caracter*! Se zice că scrierea dlui Alecsandri a displăcut *spiritelor liberale*; tot cu așa temei noi am încredința că ea n-ar putea să placă *spiritelor retrograde*; ce-i dreptul, *Zgârcitul râsipitor* nu e nici liberal, nici retrograd; el este ca „zilele Babei“ și ca societatea noastră: fără principii. Arătați-mi pe acei ce-i numiți „strigoi“: în haine, în limbă, în obiceie, ei sunt ca toți românii de la mic pân'la mare. Care e deosebirea lor? D-voastră răspundeți că ei țin la *proprietate*, că ei resping *ecaretatea*, că ei nu se unesc cu *fraternitatea*... O, Doamne! dar unde e acel „liberal“ care să nu țină și el la proprietatea sa *telle-quelle*? Care să nu-și bată slugile, sau să nu facă mai multe alte de acest soi, fără respect de *ecaretate*? Care să nu gândească în gândul său: „frate, frate, dar brânza-i cu bani“? Așa-numiți *retrograzi* și *liberali* nu pot forma la noi două tabere, ci sau numai una, sau mii de mii. Ei formează numai o tabără, pentru că steagul lor comun e „egoismul“; ei formează mii de mii de tabere, pentru că *egoismul* e lucrul cel mai individual în lume. De aceea vedem la noi că de-ndată ce „interesul poartă fesul“ apropie pe un *retrograd* de un *liberal* și viceversa, *retrogradul* nu se mai îngrijește de ceilalți ai săi, nici *liberalul* nu-și bate capul cu amicii săi politici; ci ei doi se-mbrățișează ca frați gemeni și-și dreg trebușoarele în armonie, pân' la a doua zi, sau și mai curând, când „Baba“ schimbă cojocul. Iată starea socială descrisă în drama dlui Alecsandri; descrisă cum descrie numai d. Alecsandri, adică descrisă măiestrește!

Antohi, zgârcit proprietar a 20.000 galbini în numărătoare, închiși într-o ladă pusă sub patul său, trage de moarte, lăsând moștenitor pe copilul său de suflet, Polidor, pentru care simte o dragoste nemărginită. Polidor, libertuș în formă, benchetuiește cu amicii săi într-o odaie învecinată, prohodindu-și în beție slobozenia holteiască. Fără voia sa, el trebuie să se alieze cu un maior rusesc, pe a cărui fată a compromis-o din ușoritate. Militarul cu fiică-sa și nuntașii vin de-l trag la biserică.

Întorcându-se de la ceremonie acasă, Polidor găseşte pe Antohi leşinat şi înainte-i deschisă misterioasa lădiţă:

„Sărmanul tată! sărmanul bătrân! a murit pe mâna străinilor! (*Se apropie încet de canape.*) A murit tocmai în ziua... (*zăreşte şipetul deschis*) în ziua cu... nu... ni... ei... Iaca banii!... un sipet plin!... plin?... Ian să vedem. (*Bagă mâna în galbeni.*) Plin! Îi plin ca un sac!... Vină-ncoace, sătulule! (*Trage sipetul la mijlocul scenei.*) Vină să facem cunoştinţă împreună, că destul aţi mucezit la tata. (*Întorcând spatele la Antohi, se pleacă pe sipet cu lăcomie.*) Să vă mai văd şi eu cum sunteţi la faţă şi câte butelci cu şampanie plătiţi? Una, două, trei, o sută, o mie!... Cine vă poate număra! Că de când sunteţi închişi, v-aţi făcut de cap, berbanţilor! V-aţi înmulţit ca frunzele, v-aţi plodit ca lăcustele. (*Priveşte galbenii cu extaz şi cântă*):

„Lăcuste scumpe ş-aurite!
Din acest sipet ce vă-nghite
Ieşiţi la aer, zburaţi la soare,
Să gustăm viaţă veselitoare“.

(*În vreme ce Polidor cântă, Antohi, trezindu-se din leşin, întinde mâna spre sipet şi cu ochii închişi pipăie pe lângă canape.*)

Acum v-am văzut din partea asta, să vă privesc şi din cealaltă parte ca să mă încredinţez dacă pătimiţi de gălbinare. (*Trece dincolo de sipet şi cu faţa spre Antohi vântură galbinii, cântând:*)

„Vai de-acel ce galbini n-are,
Că mi-l prinde gălbinare“.

(*Antohi deschide ochii şi iar îi închide, zărind scena ce se petrece în salon. Pe urmă ridică capul şi iar îl lasă să cadă pe pernă, ca şi când ar fi ademenit de un vis grozav. În sfârşit se ridică încet cu privirea ţintă la Polidor, întinde braţele şi vrea să strige, dar glasul i se curmă. Polidor, la sfârşitul cântecului, vede pe tatăl său sculat şi rămâne încremenit.*)“

Criza scapă pe Antohi şi, spre a pedepsi pe nerecunoscătorul Polidor, el se hotărăşte a-l întrece în prodigalitate, pentru ca să nu-i lase nimic după moarte. Zgârcitul se face risipitor. Saloanele lui strălucesc cu lux, fostul „boier ruginit“ e frizat şi-mbrăcat dupre *Journal des modes;* masa-i deschisă pentru toată lumea; el înfiinţează o orfanotrofie, salariază pe ziarişti; se-nfrăţeşte cu berbanţii, ce benchetuiau mai deunăzi cu Polidor şi cari îl părăsiră de când nu-l mai ajută Antohi; în fine, se duce la Paris cu o tânără, al cărei bărbat singur înlesneşte ruşinea sa pentru 400 galbini.

„Ascultă-mă, Sandule. Toate câte le vezi aice şi câte le auzi din gura mea trebuie negreşit să te mire şi chiar să te mâhnească! o înţeleg. Tu priveşti la mine şi te întrebi de sunt tot eu, vechiul tău prieten Antohi Zgârcea, adecă zgârcitul cel mai nesăţios de bani, care s-a lipsit în vreme de 30 ani de cele mai mici mulţămiri ale lumii?... În adevăr, am fost un nebun toată viaţa mea, căci m-am chinuit zi şi noapte pentru un copil nerecunoscător!... Ah, Sandule! numai Dumnezeu poate şti ce durere grozavă am simţit în sufletul meu când am cunoscut adevărul!... Frate! eu îmi dam duhul, şi el cânta vânturând galbinii din sipet!... Cânta de veselie, ticălosul, lângă trupul tătâni-său!... O! Dumnezeule! Cum de n-am murit atunce!...

SANDU: Ce spui, frate? Nu le ştiam aceste...

ANTOHI: Nu le ştiai?... Apoi e bine să nu le mai ştii, prietene, pentru că mi-ai da dreptate când ţi-aş spune că, în desperarea ce m-a cuprins, de mai multe ori mi-a venit să mă împuşc.

SANDU (*spăriat*): Să te-mpuşti, tu?... Ferească-te Dumnezeu de un păcat ca aista, că nu te-or îngropa la biserică! (*În parte, făcându-şi cruce:*) Sărmanul! *Pater imon o entis uranis...*

ANTOHI: Nu, m-am luptat cu ademenirea păcatului şi pân-acum am scăpat de el, însă am luat o hotărâre, care mă va răzbuna de ticălosul de Polidor...

SANDU: Care hotărâre?... Să nu fie iar vro nebunie!

ANTOHI: Judec-o însuşi. Când mi-am deschis ochii la lumină am hotărât, deşi cam târziu poate, a începe o viaţă nouă, a mă scălda în toate plăcerile lumeşti, până a nu cădea în mormânt. Am vroit să gust mulţămirile luxului şi iată!... priveşte, Sandule... m-am căptuşit cu stofe de matasă. Am dorit să cunosc fala şi am luat în chirie doi trâmbiţaşi, cari pentru o sumă oarecare pe lună îmi trâmbiţă meritele, ce nu le am, în foaia lor, în „Gogoaşa patriotică“.

Gospodăria lui Polidor merge tot mai rău. El recurge la meşteşugul cărţilor. Însă, departe de a-i prii, stosul l-aruncă şi mai adânc în tină. Nu-i rămâne alta, fără cât să speculeze cu Maşa. Sandu, vechiul amic al lui Antohi şi care era să fie epitropul lui Polidor, e bogat. Lui Polidor îi trebuiesc 800 galbini, datoriţi din cărţi. Maşa iubeşte pe Duducescu, de care a apropiat-o însuşi Polidor, pentru ca mai lesne să-l poată despoia în joc. Polidor supraprinde corespondinţa amoroasă a femeii sale şi, îngrozind-o că, la caz de refuz, va-mpuşca pe Duducescu, o sileşte să atragă în capcană pe Sandu, dându-i o întâlnire la miezul nopţii. Polidor se pregăteşte a năvăli asupra amăgitului bătrân ş-a stoarce de la el, drept răscumpărare, cei 800 galbini. Dar Sandu, plin de amicie pentru familia lui Antohi, înştiinţează despre *rendez-vous* pe acesta, abia revenit de la Paris. Antohi merge în locul lui Sandu. Pe de altă parte, Maşa s-a înţeles cu Duducescu ca s-o fure la miezul nopţii. Aşadar, se întâlnesc numai Antohi şi Polidor.

„ANTOHI, *învălit în manta, se înaintează prin întuneric.*
POLIDOR *iese din dreapta, purtând un pistol şi o lumânare aprinsă.*
POLIDOR: Am auzit pasuri în apartamentul Maşei... (*Vede pe Antohi, fără să-l cunoască.*) A! d-ta eşti, domnule Sandu?... D-ta intri pe la miezul nopţii la femeia mea? Îmi strici casa?... mă dezonorezi?... Şi ai crezut poate că-i scăpa de mine?... că mi-i fura ce am mai scump pe lume, nevasta şi onorul, fără să plăteşti scump o asemenea faptă?... (*Ameninţând:*) Scoate bani, ghiuj bătrân şi neruşinat ce eşti!... Îmi trebuie 800 de galbini... Bani, că te ucid ca pe un câne. (*Întinde pistolul.*) Bani... bani!...

ANTOHI (*descoperindu-şi obrazul*): Ucide!!!
POLIDOR (*îngrozit*): Tată-meu! (*Scapă pistolul din mână.*)
ANTOHI: Ticălosule! (*Se întoarce şi iese încet pe uşa din stânga.*)
POLIDOR (*nebun de groază*): Tatăl meu!... aici? (*Tremură.*)
FECIORUL (*intră pin fund*): Cucoane, iată un răvaş de la cuconiţa.
POLIDOR: Un răvaş? (*ceteşte:*) „Te las ca pe un nelegiuit în mustrarea cugetului şi fug departe de tine pentru toată viaţa me“. Maşa!... Maşa a fugit!... A! nebunesc... mor!... (*Cade abătut în braţele feciorului.*)“.

Antohi reveni la Paris după ce amanta sa îl lăsă pentru a se arunca în braţele unui actor. Răzbunarea e acum sfârşită: Antohi şi-a cheltuit toată averea şi nevrednicul Polidor nu va putea moşteni după el, decât doară datorii. Mai rămân câteva rufe: Antohi le dăruieşte credincioasei sale slugi, lui Martin. Dar el singur, el ce va face oare? Sunt mai multe mijloace de a-şi curma suferinţele: Antohi e decis a recurge la vreunul din ele. Tocmai atunci vine maiorul şi povesteşte fuga fiicei sale din cauza lui Polidor, pe care el l-a pălmuit, fără ca să-l fi putut sili prin aceasta a ieşi la duel... Antohi, sătul de viaţă, se grăbeşte a primi cartelul în locul lui Polidor; şi-i ucis. Când el moare în agonie, apare Polidor...

„POLIDOR (*afară*): Tată-meu!... tată-meu a murit!... (*Deschide uşa din dreapta şi zăreşte pe Antohi, întinde mânele spre el şi cade în genunchi, strigând*): Tată! Tată, iertare!
ANTOHI: Polidor!... tu aici, nelegiuitule!... Ai alergat ca să mă vezi murind?... ai socotit că-i găsi iar un sipet de galbini?... să joci şi să cânţi de bucurie?
POLIDOR (*plângând*): Iertare!... fie-ţi milă!
ANTOHI: Milă de un ticălos care-şi vinde nevasta?... Iertare unui mişel care nu are curaj decât a primi palme?... Milă de un nelegiuit ce mi-a amărât sufletul şi m-a adus acum la gura morţii?... Blăstem! blăstem! blăstem!
TOŢI (*cu înfiorare*): O! Dumnezeule!

ANTOHI (*în delir de moarte*): Ce mai vreţi de la mine?... Bani?... (*Râde cu spasmuri.*) Ha, ha, ha!... i-am mâncat pe toţi! Din toată averea mea nu a rămas clironomie decât ulcica asta... şi nici asta întreagă... Na! culegeţi! (*Aruncă ulcica jos de o strică, apoi cade pe perne, dă un gemet lung şi moare.*)

DOCTORUL: A murit!

TOŢI: A!...

(*Polidor se scoală tulburat, dar, întorcându-se, întâlneşte pe comisarul de poliţie.*)

COMISARUL (*intrând pin dreapta*): Dle Polidor, din ordinul ministrului, te arestuiesc!"

Acesta e scheletul dramei dlui Alecsandri. Ne este cu neputinţă a reproduce, ba chiar numai a analiza aice toate frumuseţile de detal ale acestei însemnate produceri. Cât de nimerit sunt caracterizaţi cvasi-publiciştii noştri în persoanele lui Clevetici şi Tribunescu; cât de viu sunt zugrăvite bătrânele noastre aristocrate din *Contesa*[18], mai cu seamă în scena dintre ea şi Ischiuzarliu; cât de fin e tabloul în care Rufinescu îndeamnă pe femeia sa a *face amor* cu Antohi şi în care Antohi se prinde în laţul Rufineascăi. Puţin naturale, se-nţelege, pentru ţara noastră, sunt numai personajurile lui Martin[19], al doftorului ş-al lui Sandu[20]: ele-s prea nobile în mijlocul coruptei noastre societăţi! O slugă credincioasă, un medic devotat, un amic sincer... sunt la noi ca umbra pierdută a lui Peter Schlemihl[21], pe care ar trebui s-o căutăm în pustiităţile Tibetului! Astfel, în loc de a învinovăţi pe dl Alecsandri de a depinge[22] starea noastră socială în culori prea negre (*precum făcea anţărţ* „Ateneul român[23]" al lui V. Alexandrescu, à propos de *Clevetici Demagogul* şi *Rusaliile în satul lui Cremene*), noi l-am acuza mai degrabă de a fi încă prea blând pentru „greşelile" noastre.

Studiind *Repertorul dramatic* al dlui Alecsandri, cu mâhnire am însemnat aproape în toate piesele d-sale o mare eroare artistică, care se pare a fi devenit pentru d-lui ca o a doua natură: patima de a nu scrie curat româneşte, ci în zece limbi. În *Iorgu de la Sadagura* auziţi pe Chiufaloglu:

„Ma psichi mu, Zoiţă, nu m-ai înselato..."; pe Iţic:
„Gewalt! nu lesaţi...";

conversaţiunea între Neamţul şi Gahiţa:

„*Neamţul*: Liebe Gachitzchen! du bist mein Leben!
Gahiţa: Pour toujours!"

În *Creditorii* apar unul după altul, dintâi un croitor francez:

„Comment? para?... O! oui; vrem para..."; un ciubotar neamţ:
„Saperment! dass ist gut...:; un tutungiu armean:
„Sarut muna la dumeta..."; un cofetar grec:
„Polla cala...";
un drocar lipovan:

„Coconaş, plăteşte la mine dva galbine pe drojca...".

În *Iaşii în Carnaval*, în *Rămăşagul*, în *Piatra din casă*, în *Doi morţi*, în *Chir Zuliaridi* etc., aceeaşi babilonie, fie-ne iertat cuvântul, care nu e nicidecum comică, căci, de s-ar cuprinde comismul în atâta, apoi orişicine ar putea deveni Molière sau Goldoni *à coup de dictionnaire*; care e şi mai puţin caracteristică, căci caracterele sunt, fireşte, ceea ce nu-i obscur; şi care e bună numai doară ca limba cartagineză în *Poenulus* lui Plaut pentru a prezenta o materie de discuţie eruditilor de peste două mii de ani! Nici *Zgârcitul râsipitor* n-a scăpat, din nenorocire, de această maculă. Maiorul, socrul lui Polidor, vorbeşte ruseşte şi încă vorbeşte într-o rusească ce n-ar putea s-o înţeleagă un rus, iar cu atât mai vârtos un român:

„A! Zdrasti, brateţ... zdarov?..."

În curând va ieşi de sub tipar, din tipografia Berman-Pilecki, a doua ediţiune a *Doinelor şi lăcrimioarelor*, piatra angulară a nemuririi dlui Alecsandri, şi care l-ar păstra în memoria viitoarei Românii, chiar să nu fi scris d-lui *Repertoriul dramatic*. D. Alecsandri e la noi părinte şi cap al poeziei naţionale, bazate pe studiul acelei poporane; este ceea ce mitropolitul Dosotei e în privirea muzei religioase, Beldiman în a epopeii, Conachi în a lirei anacreontice, Bolliac în a versurilor antice, Bolintineanu în a tabloanelor cavalereşti, Donici în a fabulei... D. Alecsandri e mare poet, dar nu cel mai mare, precum îl numesc unii; fiindcă d-lui n-a îmbrăţişat decât un singur ram din ale poeziei. D. Alecsandri e mare, ca unul ce-i creator în sfera sa, nu imitător, ca Grandea ş-alţii; dar acea sferă este abia o mică parte din ale câmpului poetic, din acel câmp atât de întins, încât un nou geniu orişicând va găsi în el o ţelină neatinsă de munca înaintaşilor; precum la români, bunăoară, e de a se crea de acum înainte poezia filosofică, în care să se răsfrângă nu entuziasmul religios, nu istoria trecutului, nu superficialitatea amoarei etc., ci sublimele profundităţi ale metafizicii. Zicând că d. Alecsandri nu e poetul român cel mai mare, nu zic prin aceasta c-am fi având vreun altul, care să-l covârşească. Donici, Bolliac, Dosotei, Conachi etc., e fiecare în parte deopotrivă mare în propria regiune, fără concurenţă cu ceilalţi; căci nu e cu putinţă a se întrece acei ce păşesc pe căi deosebite şi neatârnate. Nu e drept a crede, de asemene, precum făcea în 1856 d. C. Rosetti, à propos de prima ediţiune a *Doinelor şi lăcrimioarelor*, cum că numai d. Alecsandri a scris „poezii româneşti", pentru că numai d-lui a reprezentat „tipul naţional". Au duioşii bădiţaşi şi gingaşele leliţe formează tot poporul român? Un istoric sau arheolog, ca Bolliac şi Bolintineanu, au nu sunt ei români, unde nu s-au inspirat de frunza verde? Un teolog, ca Dosotei, oare nu este el român, fiindcă a lucrat într-un cerc poetic de tot străin şezătoarelor sătene? Un poet filozof nu va fi el român, zugrăvind ideile şi patimele, fie subiective, fie obiective, născute şi crescute într-o atmosferă mai presus de aceea a cătunelor?

Micşorând, astfel, rolul dlui Alecsandri în întindere, noi îl mărim în înălţime. Ramul d-sale poetic nu e, precum am arătat, toată poezia română, dar este, fără tăgadă, prototipul şi microcosmul ei, întocmai cum ţăranul e în privirea tuturor celorlalte stări sociale. Ţăranul nu se face din istoric, din arheolog, din teolog, din filosof... nu; ci viceversa, istoricii, arheologii, teologii, filosofii etc. se fac din ţăran. Ţăranul cuprinde în mintea şi-n sufletul său toate elementele cari înfloresc apoi în cultură; dar aceste elemente se află în el bobocind în naivitatea lor primitivă. „Poezia vulgară – zice creatorul filosofiei istoriei, Vico – poezia vulgară e germele tuturor cunoştinţelor umane fizice şi metafizice; însă ea este un germe, în care *se simte* numai ceea ce mai în urmă e menit a fi *ştiut*". Poezia vulgară e o *enciclopedie*, vădind ce este întregul unui popor prin acea fire a sa, pe care împrejurările pot s-o ascundă sau să-ntunece, făr' să fie în stare ca s-o şteargă. Vreţi să aflaţi dacă românul, românul cum l-a făcut sfântul D-zeu, e din natură atât de domol, precum ni se pare el în cercustanţele de faţă? Ascultaţi cântările ţăranului, citiţi *Doinele* dlui Alecsandri... şi ele vor răspunde: nu! Doriţi să ştiţi dacă corumperea noastră de astăzi e urmarea tinderilor naţionale fireşti? Întrebaţi pe ţăranul sau pe d. Alecsandri şi ei vor întâmpina în sublime versuri: ba! Precum dasupra leagănului copilului Crist strălucea steaua conducătoare a regilor-magi, steaua care prevestea că pruncul va fi *zeu*, tot aşa în „lăcrimioarele" neamului român se-ntrevede o dulce lucoare, o mică scânteie, din care acel ce o zăreşte deduce viitoarea noastră mărime în ştiinţe, în arte, în moravuri, în toate! A ne descoperi acea lumină este misia unui mare geniu: d. Alecsandri ne-a descoperit-o.

Am spus, pare-mi-se, că d. Alecsandri, în ramul său poetic, n-ar avea rivali sau „avalmi", cum zicea răposatul Pogor în traducerea *Enriadei*. Spus-o-am? Atunci am greşit. D. Alecsandri are un avalm cât-colea, şi pentru poezia naţională şi pentru genul dramatic, în persoana dlui G. Asachi, precum dovedesc pipăit, matematiceşte, fără apel, două opuri ieşite la lumină de vro câteva săptămâni: „Calendarul Albinei"[24] şi *Petru Rareş. Petru Rareş*[25] rivalizează cu *Zgârcitul risipitor* pe tăcute; „Calendarul" e mai îndrăzneţ: el loveşte *Doinele* în faţă şi fără sfială, prin o poezie *La D. V. Alecsandri*:

„Versul, care-ntâia oară a sunat în Românie
Pe-alăuta, ce de secoli fără coarde-a fost rămas,

Spre-aminti a patrii fapte şi a doinei armonie,
Dupre metrul, care Muza l-a dictat de pe Parnas,
Va trăi atâtea timpuri cât Pionul, pietros munte,
Între nouri înălţa-va maiestoasa a lui frunte.

Deşi cântul a lui Omer purtă cea întâi cunună,
El nu-ntunecă pe Pindar, nici a lui Alceos ton,
Înfocatele suspinuri şi cuvintele-ncă sună
A Safei înamorate şi a lui Anacreon;
Nici într-a Greciei zâne a brilat numai Elena
Pe eroi şi pe filosofi n-a produs numai Atena.

Mai-nainte de Achiles şi de falange spartane,
Vieţuit-au şi alţi eroi, care împleau în timpul lor,
Prin virtute -nţelepciune şi prin fapte miliane
Lumea toată de exemple, de mirare şi lucor;
Însă geniile-acele, demne chiar de nemurire,
Zac uitate, că poeta n-a lăsat de ele ştire.

Tu, în căruia sân zeul a aprins sânta scânteie,
Să dai faptelor prin Muză traiul cel nemuritor,
Între teme înmiite nu-i afla mai naltă-idee,
De aceea ce dictează sântul patriei amor.
A străbunilor virtute deci prin versul tău să-nvie,
Ca nepoţilor d-exemplu şi de glorie să fie".

Un cititor de „Calendare" nu va însemna, probaminte, în poezia dlui Asachi, decât sau ordinarele greşeli gramaticale ale „Albinei": *maiestoasa a lui frunte, în căruia sân*, sau unele neologisme de prisos, precum: *a brila*, sau unele ambiguităţi ciudate, de pildă:

„Între *teme* înmiite nu-i afla mai naltă-idee",

de unde s-ar putea încheia că *teama* sau frica este izvorul ideilor celor înalte; sau se vor întreba cu nedumerire pe sine însuşi, dacă *falangele spartane* ale dlui Asachi au vro înrudire cu *falangele fanariote* ale trecutului nostru; sau, în fine, un aşa cititor se va pune a gândi asupra următoarelor versuri:

„Însă geniile-acele, demne chiar de nemurire,
Zac uitate, că *poeta* n-a lăsat de ele ştire",

vers care ne-ar face a crede că monumentele *poeziei* antice se păstrau deobşte în nescări *poete*, ceea ce ar fi produs, poate, cine mai ştie, şi denumirea animalelor râmătoare sau, dupre ortografia ardeleană, *rimătoare*. Însă poezia dlui Asachi cuprinde în sine mai mult decât atâta. Ea este o lovire de-a dreptul în gloria dlui Alecsandri, către care poetul „Albinei" strigă aşa: „D-ta eşti Pindar, Alceos, Safo (femeie?), Anacreon, orice vei vra; însă eu sunt Omer (mai-nainte de a fi căpătat acesta un paşalâc?) şi te-aş putea întuneca; dar nu vreau!" Iată înţelesul poeziei dlui Asachi. În adevăr, d-lui pretinde, nu numai în versuri, ci şi în proză (pag. 43 a „Calendarului"), a fi creatorul poeziei române, cel întâi poet în limba noastră:

> „Ce se atinge de literatura naţională, nime va contesta că ea ar fi existat înainte anului 1809 şi 1811 (?) când la Roma s-au publicat chiar în foaia oficială, *Giornale di Campidoglio,* nr. 154, *cele întâi versuri, compuse dupre regulele prozodiei de Asachi, introduse în limba română...*"[21]

Sărmane Costine! Nefericitule Dosoteie! voi sunteţi mai noi decât d. Asachi. Dezamăgitule d. Alecsandri! pleacă fruntea înaintea lui Omer român, descoperit de către el însuşi, pe când miile de învăţaţi, în decursul atâtor secole, n-au fost în stare a destăinui pe acel elin!

„Calendarul" reproduce din *Giornale di Campidoglio* una din mai sus citatele poezii ale dlui Asachi, anume sonetul *La ocazia zborului aerostatic a Madamei Blanchard în Roma, la 1811, pe când se arătase în cer comitul cel mare.* Această micuţă producere poetică ne pune pe gânduri. Dl Asachi trebui să fi fost atunci foarte tânăr. S-ar părea că, de l-a înzestrat pe d-lui natura cu vrun dar poetic, apoi e lucrul firesc ca un asemene să se fi format, întărit, crescut într-un interval *semi-secular*. E cu anevoie a crede ca un bărbat să nu facă nici chiar aşa cum făcea el însuşi fiind copil; ca dintr-un june poet să iasă un om de tot prozaic; ca dintr-un prelud plin de speranţe să se nască o urmare din ce în ce mai deszîntătoare. Ei bine! sonetul dlui Asachi-copil pentru franceza Blanchard e cea mai bună şi, am putea zice, este unica frumoasă poezie a pretinsului nostru *baş-poet*. Să fie astfel toate cântările d-sale, eu nu m-aş sfii nici un minut de a-l declara *Petrarca* românilor, cu aceeaşi nepregetată francheţă cu care sunt deprins a rosti opiniile şi convingerile mele literare. Sonetul dlui Asachi din 1811 e, pentru acea epocă, un cap d-operă prin fond şi prin formă. Iată-l:

„Nu ţintiţi de-acuma ochii către steaua înfocată,
Ce întinde peste ceruri coama sa de rea menire:
E deprinsă de mult Roma cu asemenea privire,
Azi minune mult mai mare o femeie ne arată.
Spre-a supune voei sale calea vânturilor dată,
Nestatornic uşor aer îl închide-n văl subţire,
Preste nouri zboară luntrea, prin asemenea urzire,
Cu odorul cel mai dulce a naturii încărcată.

Înmândrit atunci Apollo de-o fiinţă-aşa dorită,
Îi deschide-a lui secrete, ce-s a lumii armonie,
Şi cu ea domnia-mparte peste sfera cea stelită.
La pământ, de unde zboară, ea de-acum nu vra să vie,
Că puternicul ei cuget mai înalt o tot invită;
Şi în cer de nu ajunge, este demnă să se suie.“[28]

Deşi „vie“ şi „suie“ nu sunt rime; deşi versul:

„Azi minune mult mai mare o femeie ne arată...“

e cam şugubăţ, totuşi cât de departe e de la aceste sublime versuri până la poznaşa poezie către d. Alecsandri! Ar gândi neştine că insuflarea poetică fu pentru d. Asachi numai ca o repede rază ce l-a fost luminat pe o clipă şi apoi, dispărând

pentru totdeauna, i-a lăsat o înşelătoare şi vie suvenire, în puterea cărei d-lui se tot crede a fi „poet“. Explice psicologii acest minunat fenomen, mai minunat decât *minunea* dnei Blanchard; noi ne grăbim a trece la drama dlui Asachi.

Dacă trecutul unui popor poate să învie undeva cu culorile sale plăpânde, cu repegiunea adevăratului trai, cu spontaneea varietate a faptelor, a persoanelor, a limbajului, apoi numai doară pe scenă, într-o dramă istorică, într-un *Götz von Berlichingen*[29] sau un *Lodovico Moro*[30]. Romanul istoric e prea monoton, chiar sub peana unui Walter Scott; istoria proprie e prea sistematică, chiar din mâna unui Barante[31]; drama şi numai drama respinge de la sine şi monotonia, şi sistema; drama şi numai drama e în stare a reproduce viaţa umană cum ea este, fără a o lungi, fără a o tăia în categorii, fără a o desfigura prin subiectivitatea autorului. „Poezia dramatică – zicea marele Bacon, sunt acum trei secole – este o istorie văzută: ea ne arată de faţă ceea ce în istorie ni se arată în trecut“. Însă nu toate dramele istorice sunt drame istorice: adese numele ne înşeală. Nu e de ajuns a dialogiza un fapt, a împărţi dialogul în acte şi-n scene, a presăra ici-colo în paranteze câte un cuvânt alde „se scoală“, „intră“, „iese“ etc., a da persoanelor nume adevărate sau cvasi... nu e de ajuns atâta pentru a crea o dramă istorică! Pe lângă adânca cunoştinţă a artei dramatice în genere şi pe lângă un mare fond înnăscut de gust şi de imaginaţiune, pe lângă ceea ce se cere de la tot autorul dramatic, mai trebuie studiul epocii dramatizate din toate punturile de vedere. În *Petru Rareş* al dlui Asachi nu vedem absolutamente nici una din aceste condiţii *sine qua non*. D. Asachi n-are nici o idee despre ceea ce-i drama ca artă; d. Asachi se arată lipsit de orice gust şi de orice imaginaţiune; d. Asachi nu cunoaşte cât de puţin timpul lui Petru Rareş. Aşadar, producerea d-sale nu este *dramă istorică;* ce-i dară? Un x, o câtime necunoscută, în care începutul e un monolog din 117 rânduri cu litere mărunte; neologismele cele mai proaspete sunt puse alăture de arcaismele cele mai uitate, cu *aprozia* (vitejia), cu *vinceala* (biruinţa) etc., ţăranii vorbesc lătineşte; ţara se află sub o caimacamie interimară de trei; răzeşii discută despre republica romană; rutenii „huţuli“ din

Bucovina sunt metamorfozați în români; se citează *macchiavellismul* și *utopia*, deși cartea lui Macchiavelli se tipări deja după întronarea lui Petru Rareș și măcar că Utopia lui Toma More, apărută atunci abia de câțiva ani, nu se prea răspândise încă nici în apusul Europei; soldații fac clasificarea crimelor în private și publice; se prezintă un dentist în Moldova din începutul sutei XVI, care pune dinți artificiali la cucoane bătrâne; se agită cestia averilor monăstirești; moartea domnilor se numește „un eveniment rar în istoria Moldovei“; se descrie *sufrajul universal și drepturile de alegător*; toți boierii moldoveni se laudă a fi *filosofi-stoici*; logofătul Trotușean strigă:

„Apelez la regulamentul Adunării de a pși la ordinul zilei...“

Din toate astea, fără vro altă analiză (*le jeu ne vaut pas la chandelle!*), vă puteți încredința că scena se petrece în anul 1863, iar nu în 1529; că principalul personaj e d. Asachi, iar nu Petru Rareș; că drama e tipografică, iar nu istorică.

Voind a rivaliza cu d. Alecsandri, „Albina“ a dat și ea peste un puternic rival în persoana „Bondarului“[32]: aste două insecte înaripate s-au încrucișat, pentru serbarea anului nou, în aceeași carieră bâzâitoare a calendarelor, zburând spre nemurire, unul din regiunea celor *Patruzeci sfinți*, altul de pe *Podul vechi*. Întocmai ca și d. Asachi, amicul nostru I. Adrian nu numai scoate un Cale-n-dar, ci încă se laudă pe sine însuși în versuri și-n proză, uitând vechea zicătoare românească despre *sacul cel mic*. Iată tămâia poetică:

„Dragă Adriene, ai minte ușoară!
Intră mult mai bine într-o slujbușoară,
Cum făcură ș-alții din taraful tău,
Și nu fi, amice, astfel nătărău;
Căci guvernul are mare trebuință
De băieți ca tine, blânzi și cu știință...“[33]

Mai iată și fumul cădelniței prozaice:

„Vă spun drept, aveam o figură cât se poate de plăcută:

aveam o păreche de ochi negri, ce scânteiau de un foc viu și exprimai deodată amorul, simțirea, veselia și tot ce vă place; cari erau acoperiți de niște gene stufoase și încadrați de un brâu de sprincene trase ca cu (*o expresie indecentă!*) pensonul; aveam o frunte lată și serină; aveam o față albă și râzătoare, pe care se arăta adese sângele tinereții de o culoare purpurie; aveam o gură, ce juca totdeauna cu zâmbetul, încununată de un rând (*nu două?*) de mustețe, ce abia înfierau, și mărginită de niște buze rumene naturalminte (?), sub cari străluceau două șiruri de dinți albi ca laptele; mai purtam încă și un păr lung, care căzând în bucle negre se undula pe un gât mlădios...“[34]

Frate Adriene cel blând, cel cu știință, cel viu, cel amoros, cel simțitor, cel vesel, cel plăcut, cel senin, cel zâmbitor, cel *rumen naturalminte*, cel ca laptele, cel mlădios, ș-așa mai departe! Cititorii cată să-ți mulțumească pentru că nu ți-ai dat osteneala de a-ți descrie în amănunțime rămășița trupului; ba chiar și din fața ta ai uitat, nu știu cum, pe nepilduitu-ți năsușor, pe care, necum să-l pierzi... din vedere, încă l-ai fi putut depinge foarte poetic: o frumoasă curiozitate a naturii, un fel de gingașă ciupercă trandafirie, smălțuită cu artistice vine albăstrii ca cerul și verzi ca lunca, și-mpodobită cu două misterioase găurele, în cari etc., etc., etc.

Într-unul din „arte-cu-lele“ „Calendarului“, d. Adrian se plânge amarnic contra editorului său, amicul nostru A. Pileski: „... editorul meu îmi face zile fripte ca să-i trimit manuscripte...“, ceea ce ați putea întoarce în versuri ca ne-altele:

„Editoru-mi face zile *fripte*
Ca să-i trămit *manuscripte...*“

A scrie 112 pagini în–8 de poruncească nu e tocmai lucru ușor; vreau să zic, e cam greu a le scrie bine de la început până la sfârșit. Spiritul e ca o femeie, care te îndrăgește cu atât mai mult, cu cât mai puțin o curtenești, și te păcălește de-ndată ce vede din parte-ți o prea mare învăpăiere. Ideile ne vin de la sine când nu le căutăm, și fug de la noi dacă le voim prinde cu de-a sila, pentru ca să le arătăm apoi publicului, îmbelciugate ca ursul ţiganului. Aşa a păţit şi amicul nostru. În voluminosul său „Calendar“, vedeţi, pentru cea mai mare parte, cum spiritul nu primeşte năuca curte a Bondarului, cum autorul se întoarce de la vânatul ideilor cu puşca descărcată în vânt; deşi el însuşi, dupre obiceiul tuturor don-juanilor şi vânătorilor, nu conteneşte a vă încredinţa, pe a sa lege, cum că *a pus mâna.*

„Prorociile vestitului minciunolog Gogoşescu“[35] sunt, mai toate, nici dulci, nici amare, nici sărate, nici piperate; ceea ce neologiştii ar numi *insipide...* dar noi ne ferim de cuvinte cu două înţelesuri. Luaţi, bunăoară, începutul anului:

„Lună nouă în 7 ianuarie. Timp ghiviziu ca rochia Babei Cloanţa; frigul se părpăleşte. O ştire însemnată face să îngheţe toate spiritele de ger şi gazetele trag clopotele în toate părţile. Gâciţi ce este? Un nas mare a degerat. Nu beţi apă în ziua de Bobotează şi observaţi pe 5 ianuarie...“

Numai doară o mare sărăcie sau foamete de spirit va putea face cineva ca să-l caute pân'şi în aceste rânduri, precum sălbatecii din Australia, de vom crede pe călători, mănâncă de nevoie turetcele pierdute ale europeilor, în loc de *beafsteac.* Nu tăgăduiesc însă că şi-n *prorociile lui Gogoşescu* s-ar putea culege ici-colo câte o *minciună* nimerită, câte un diamanţel strălucind chiar în mijlocul relei societăţi ce-l încunjoară: de pildă, vreau să zic *anume:*

„Primăvara va fi dezgheţată şi va semăna cu o dudućă de la mahala, care iese la Copou toată înălbită: numai pe deasupra cu lustru“.

„Brânduşele, ghioceii, toporaşii şi brebeneii vor răsări pe cuafiurele şi capelele cucoanelor“.

„O fată mare face una mică“.

„Neguri mari: oamenii de treabă nu se mai cunosc din întuneric“.

Celelalte ale „Calendarului“ sunt ca şi prorociile sale. *Istoria portretului meu* e o îngâmfată ţesătură de lucruri necrezute, pe când un roman, şi chiar o poveste, pentru a fi bune, cată să fie cel puţin probabile, *Cafeaua sultanului*[36] e slabă şi pretenţioasă ca o cafea nemţească. *Bărbaţii judecaţi după cap de femeie*[37] este o rapsodie nemistuită, ca şi când n-ar fi compusă din ideile proprii ale autorului. *Un salon de conversaţie din anul 1862*[38] este o rea parodie a nu-bunei produceri a răposatului N. Istrati[39]: *Babilonia românească.* Poeziile „Calendarului“ nu sunt poezii nici în lung, nici în lat, nici în fond; până şi acele traduse (sunt cam multişoare) au devenit sub pana Bondarului ca un covor turcesc pe dos.

Acei ce au citit în nr. 7 al foaiei noastre sublima poezie a lui Adrian[40], *Mâni*, un mic cap-d-operă prin melodia versului şi prin profunditatea cugetării, se vor întreba pe sine înşişi cu nedumerire, dacă acelaşi autor a putut scrie nişte stihuri politiceşti ca acele din „Calendarul“:

„E roşu acest vin ca roza-ncântătoare,
Cu buza neatinsă a mândrelor fecioare!
Profumul său cel viu simţesc cum mă îmbată
Şi aburu-i narcotic ai mei crieri exaltă;
Prin corpu-mi zbor fiorii d-o patimă nenvinsă,
D-o dulce suvenire ce nu e încă stinsă:
De draga mea iubită acesta este dorul,
E dor d-al ei amor!... Trăiască, ah! Amorul!!!...“[41]

sau:

„Cântă, iubite! Nu te-ngrozească
Nici chiar a legii aspre somaţii;
Cântă, şi-n zboru-i nimic n-oprească
A fanteziei dulci inspiraţii...“[42]

sau:

„Căci eu de mult pierdui amorul femeiesc,
De mult abandonai şi slaba lui credinţă...“[43]

stihuri nu numai fără măsură, ci încă de tot prozaice prin tabloanele lor şi prin alegerea expresiilor. Nu cumva şi Bondarul, ca şi rivalul său, d. Asachi, a fost inspirat numai o dată în viaţă? Nu cumva către ei amândoi s-ar putea apleca cuvintele lui La Harpe[44]: „on peut citer des auteurs nés avec de très-heureses dispositions pour la poésie, et qui pourtant n'ont jamais connu l'art d'écrire en vers“? Nu cumva unul şi altul sunt somnambuli, cari pe-n somn vorbesc limpede într-o limbă ce ei înşişi nici măcar înţeleg aieve? Nu voim a afirma una ca aceasta, mai nainte de a vedea pe amicul nostru ajuns la anii „Albinei“... ba deie-i Dumnezeu a trăi şi vrâsta papagalului, care, dupre cum se crede, vieţuieşte peste un secul.

Dd. Adrian, Asachi, Tăutu[45], Sion[46] etc. au studiat, fără îndoială, regulile poeticii; dar aceasta nu este încă a fi făcut un *studiu poetic*, care e folositor şi pentru *genii*, dar apoi de tot neapărat pentru – nu zic mediocrităţi, nu – pentru talente. Nu e aci locul de a înfăţişa dezvoltări despre ceea ce e şi ceea ce nu este poezia; ne vom mărgini a înzice trei punturi principale, a căror necunoştinţă caracterizează aproape pe generalitatea poeţilor români: 1. ideea poetică; 2. graiul poetic; 3. efectul poetic – trei stânci de căpitenie, opintind zborul versificatorilor noştri; trei greutăţi, nu tocmai bine simţite şi înlăturate chiar în literaturile străine.

I. De la Aristotel, ba de la filosofii indieni şi până astăzi, sub toate schimbările ocurse[47] în sfera teoriilor literare, nimeni n-a negat prima importanţă a imaginaţiunii în poezie. Precum fără raţie nu poate fi filosofia, aşa fără imaginaţie n-ar putea fi poezia; precum filosofie s-a născut din fireasca trebuinţă a omului de a *cugeta*, aşa poezia s-a iscat din naturala noastră tindere de a *închipui*; în fine, precum proba bunătăţii unei filosofii este când ea ne *înduplecă*, adică se verifică prin propria noastră raţionare, aşa proba perfecţiei unei poezii este când ea ne *răpeşte*, adică se verifică prin propria noastră imaginare. Astfel, imaginaţiunea e cauza, esenţa şi criteriul poeziei. Însă, imaginaţia se manifestă ea oare unicaminte prin stihuri? nu! versul e numai cât o formă posterioară şi arbitrară, în care se îmbracă un fond mlădios, o *imagine pură* sau ceea ce numim noi „o idee poetică“. Când Tasso cântă în versuri:

„... adombrato il ciel par che s'anneri
Sotto un immenso nuvolo di strali...“

când mitropolitul Varlaam zice în proză:[48]

„... săgeţile acoper soarele...“

aice versurile şi proza sunt de tot secundare. Poezia se cuprinde în tabloul cerului sau al soarelui, întunecat sub norul săgeţilor, tablou care ne răpeşte, făcându-ne a închipui înaintea ochilor noştri ceea ce-şi închipuieşte însuşi poetul:

„Hark, his hands the lyre explore!
Bright-ey'd Fancy hovering o'er,
Scatters from her pictur'd urn,
Thoughts that breathe, and words that burn...“

„Ascultă! mânile sale ating alăuta! fantazia cu ochi luminoşi se pleacă asupra-i şi răspândeşte din pictoreasca-i urnă gânduri ce respiră şi cuvinte ce ard...“

Totuşi, precum am mai spus în privirea amicului Pascaly, nu ajunge a avea idei poetice de detal, deşi aceasta e orişicum mai mult de cum a nu le avea de fel: trebuie ca întregul să prezinte în unitatea sa o idee poetică; aşa cum este, de pildă, următoarea scurtuţă poezie a lui Văcărescu, pe care lesne o puteţi întoarce în proză, fără ca să i se piardă cât de puţin sublimul:

„Într-o grădină,
Lâng-o tulpină,
S-află o floare
Ca o lumină.
S-o tai se strică,
S-o las mi-i frică,
Că vine altul
Şi mi-o ridică“.[49]

„O floare luminoasă se află lângă tulpina unei grădini; de voi tăia-o, se va strica, dar îmi e frică s-o las, ca, viind altul, să nu mi-o rădice". Iată ce este *imaginea pură* sau *ideea poetică*, nodul sau sâmburele poeziei. Desfiinţaţi măsura şi rima aproape în toate stihurile unor dd. alde Adrian, Asachi, Tăutu, Sion... rămâne proza fără un pic de amestec! Vedeţi înainte-vă actorul de la *Bobino* dezbrăcat de haine de împărat!

II. Poezia are o limbă a sa, care nu se încheie în cadenţă sau în consunanţă, ci-n alegerea şi gruparea cuvintelor, potrivit cu misia artei. Această cestie a fost de minune dezbătută de către celebrul filosof scotlandez Dugald-Stewart[50], al cărui aducem aici însuşi textul, generalmente cam prea puţin citat:

„Poetul, în producerile sale serioase ţinteşte a înălţa închipuirea cititorului mai pe sus de lucruri simţite, a-l răpi din cercul vieţii de toate zilele: de aceea el cată să se ferească de ziceri triviale, de vorbe vulgare, şi dintre expresiile limbii sale, cari sunt deopotrivă clare, să aleagă pe acele mai puţin întrebuinţate. În aşa chip se formează cu încetul la toate popoarele un grai poetic, prea depărtat de la simplicitatea prozei, şi mai puţin supus nestatorniciilor modei, ca politicosul limbaj al ordinarei conversaţiuni. De-ndată ce-l îmbrăţişează poeţii, prozaiştii cei buni îl încunjoară, ca prea pompos pentru genul lor. Astfel, el îşi păstrează farmecul cât timp fiinţează însăşi limba; ba încă devine din ce în ce mai plăcut, înaintând în vrâstă; cu vremea, singur sonul cuvintelor recunoscute poetice, neatârnat de înţelesul lor, deşteaptă în noi jucundele impresii, lăsate de mai nainte prin opurile cele mai gustate; încât iubitorul poeziei îl aude cu mulţumire până şi-n nişte fraze altminte nensemnate. Limbile se deosebesc mult în respectul avuţiei graiului poetic. Engleza întrece fără asemănare pe franceza; zicerile sale poetice sunt atât de numeroase, încât înlesnesc calea renumelui chiar autorilor mediocri, prin singur prestijul fonetic. Dar poezia diferеşte de proză nu numai prin cuvinte, ci încă prin o certă a lor înorânduire, care, adoptându-se o dată şi sfinţindu-se prin cursul timpului, poetizează zicerile cele mai comune; pe când nimic nu darmă nurul poeziei ca un şir de cuvinte dispuse într-o ordine atât de vulgară, încât cel dintâi ne face deja a prevedea pe acele următoare. O singură expresie

proastă displace; dar apoi cu cât mai vârtos două asemeni, grupate în modul în care le întrebuinţează conversaţiunea familiară: o aşa păreche însuşeşte unei poezii serioase caracterul parodiei".

Limba română are ea sau nu cuvinte şi fraze poetice? Le are pân' şi acea irocheză! Cine nu cunoaşte „fala", „pulberea de stele", „cosiţa aurorei", „a spinteca aerul" etc. ale poeţilor noştri. Totuşi, necum poetaştrii, ci şi barzii români cei mai renumiţi cad adeseori în răceala graiului prozaic. Ce-i oare mai vulgar, de pildă, decât aceste versuri ale dlui Bolintineanu:

„O, Doamne, al bunătăţii, *esenţă creatoare*,
De care *niciodată eu nu m-am îndoit...*
....
Tu, ce-ai sădit în inimi speranţa şi credinţa,
Căci una fără alta nu pot a exista..."[51]

Noi credem că, pentru îmbogăţirea ziciunarului român poetic, ar trebui să facem la noi ceea ce Homer, Dante, Milton, Goethe au făcut, în diferite timpuri, la diferite popoare: să studiem provincialismele şi arcaismele, iar nu, cum fac scripisitorii noştri, ba chiar toată lumea, din *patriotism* şi din *cultură*, neologismele şi jargonul saloanelor, cari sunt orişicând *per excellentiam* prozaice. Aşa vedem că pronunţia muntenească *vultùr, duşmàn* etc. e foarte plăcută în versuri. Ardelenismul „astrucat" întrece în poezie pe „îngropat" sau „înmormântat". Macedonoromânii ne-ar putea da pe a lor „fede", care de nu e mai poetică, încai este mult mai energică decât a noastră „credinţă". În letopiseţile, în opurile lui Varlaam, Dosotei, Cantemir, am găsi mii de ziceri, neglese în vorba vulgară de astăzi, şi cari cu atât mai ales ar fi adevărate odoare în poezie...

III. *Finis coronat opus,* zice un proverb banal, pe care neologiştii îl traduc ştergând litera de pe urmă a fiecărui cuvânt deşi el s-ar putea întoarce pe românie mult mai bine aşa: toamna se numără bobocii. Adevărată în toate privirile, această zicală e de o mie de ori şi mai la locul său în respectul artei poetice. Scopul poetului este a magnetiza pe cititorul său: de la primul vers sau cuvânt se începe gâdilitoarea sa lucrare, se întărește și crește cu tot rândul mai departe, se încheie și reușește cu ultima strofă. O poezie adevărat frumoasă e aceea în care totu-i bun, nu-i vorbă, dar mai electric, așa-zicând, decât totul e tocmai sfârșitul său. De ce oare sonetul este cea mai plăcută din formele poetice, încât, dupre zisa lui Boileau[52], el ar prețui cât o poemă? de ce? din cauza terțetului, care, prin însuși planul acestui fel de poezii, întrece totdeauna în sublimitate versurile de la început. În producerile lui Béranger[53] și-ale lui Heine, de pildă, ideea este, în genere, puțin poetică; graiul, în sensul definit mai sus, e mai mult prozaic; și, cu toate astea, ele ne încântă... prin încheierile lor. Citiți pe toți poeții mari vechi și noi; desfrunziți, de asemene, de-ți avea o doză de răbdare, pe toți versificatorii mărunți antici și moderni; și vă veți convinge deplin că farmecul finalului poetic e generalmente atât de puternic, încât adeseori el răscumpără neperfecțiunile unei poezii întregi; că, viceversa, un final greșit, rece, slab, aruncă înapoi o neagră umbră asupra versurilor precese, fie ele oricât de excelente. Suntem dară în tot dreptul de a denumi această magică țâțână „efect poetic". Ei bine! noi, românii, avem versuri câte și mai câte; însă efectul poetic ne e atât de străin, încât, chiar în poeții cei mari, care deobște au darul de a gâci prin geniu ceea ce nu știu prin arte, și tot încă nu o dată vedeți poezia prelungindu-se după ce s-a sfârșit. Cine nu-și aduce aminte gingașa baladă a lui Conachi: *Într-un redi de dimineață?*[54] Amorul-copil strânge flori; trece o copiliță căutându-și pierduta mioară, vede pe copilașul, îl întreabă... Amorul se teme să nu-l muște albinele, ș-o roagă să-l ducă cu sine acasă; fetița se-ndură, suspină, îl ia la sân; dar vai de ea!

„Aleargă pe dealuri, plânge
Se vaietă, suspinând,
Dar focul ei nu se stinge,
Ci s-adauge arzând...
Merge la părinți acasă,
Le spune ce a pățit:

Părinții o blăstemasă
Pentru că a zăbovit!"

Care final poate fi mai sublim în naivitatea sa! mai potrivit cu însuși genul poeziei! mai plin de efect poetic!... Un lucru de nimică vine de strică totul. Conachi, crezând, din nenorocire, că n-a sfârșit încă, urmează mai departe:

„Necăjită biata fată
Se întoarce înapoi,
Strigând: ah, când se poată
La ale mele nevoi
Moartea fără prelungire
Să vie și să mă ié!...
Căci alt chip de mântuire
Nu am la durerea mé!"

Iată un sfârșit peste sfârșit! un colac peste pupăză! Au nu era destul ca părinții să-și blasteme copila, *pentru că a zăbovit*? Au din însăși aceasta nu se deducea naturalmente desperarea fetei, fără ca poetul să nimicească frumusețea tabloului prin o lămurire de prisos, de suferit numai doar în proză?

În istoria literaturilor ne întâmpină prea și prea puțini poeți cari să fi întrunit cu desăvârșire, din când în când, într-un cap-d-operă, aceste trei mărețe țeluri poetice: ideea, graiul, efectul, fără ca să predomnească unul în dauna dezvoltării celorlalte două, sau chiar să regească nemărginit, în neființa lor. De cele mai multe ori, ici vezi profunditatea conceperii, expreasă prin un limbaj neîndestulător; colo te robește prestigiul cuvintelor și frazelor, îmbrobodind și idee de rând; mai departe, guști cu mirare gingășia unui final, ce încheie niște versuri idealmente și verbalmente de mijloc. Dar a fi lipsit de tustrele deodată și-n aceeași măsură este a nu fi poet nici câtu-i negru sub unghie, ci doară un stâlpitor de silabe și alergător de consunanțe, o specie de geometru, despre al cărui ingeniu, vreau să zic *ingenierie*[55], criticul se rostește cu Orațiu:

„... versus inopes rerum, nugaeque canorae..."

însă, din nenorocire pentru progresul literelor, este foarte rar ca un astfel de poet *des ponts et chaussées* să fie măcar un versificator cumsecade: pân' şi mecanicul metru îi întoarace dosul; pân' şi copilăreasca rimă îi face o opoziţie parlamentară; precum puteţi vedea în poeziile dlor Asachi, Adrian, Sion, Tăutu etc., de la pagina I până la cuvântul *finit*, cuvânt din care Voltaire ar fi şters a doua silabă, lăsând numai pe „fi"! Această *judecată* este ea oare prea aspră? Bucuros o am înblânzi, de n-ar fi ea din parte-ne „judecata cea de pe urmă".

Am făcut un lung tractat *à propos des bottes*, adică *à propos* de „Calendarul" Bondarului; şi tot încă n-am sfârşit: ciubota e cam lungă. Am arătat că amicul Adrian, departe de a fi poet, nici în pedestra proză nu ştie să fiarbă măcar „Cafeaua sultanului". Totuşi, a fi rău cafegiu, chiar în ţările tributare imperiului otoman, nu-i încă a nu fi bun de nimică. Nu-ţi prieşte cafeaua, frăţică: ian cearcă la *ce-ai* căci, zău, trebuie să ai şi tu ceva, batâr chinezesc! Satiricul Marţial zice despre cărţi în genere:

„Sunt bona quaedam, sunt mediocria,
sunt mala plura..."

Şi-n „Calendarul" dlui Adrian sunt *multe rele*, sunt câteva aşa-şi-aşa... este şi o părticică bună, un *ce-ai* al autorului, o producere plină de spirit şi – însemnaţi bine – de spirit netradus; în fine: *Musu Tachi Paspandachi.*[56] Viaţa cinovnicească prezintă, în toate regiunile lumii, o materie bogată şi-nteresantă pentru studiul nuvelistului. Birocraţii se-nfăţişează orişiunde cu o fizionomie proprie a lor, diferită de a tuturor celorlalte clase sociale: în maniere, în trai, în costum, în limbă, în idei, în simţăminte, ba încă şi-n anatomia degetelor! Apucaţi-vă, bunoară, a studia *specia* sameşilor[57]: au nu e prea vederat că ei toţi, câţi se târâie pe pestriţa faţă a pământului, seamănă ca fraţi gemeni unul cu altul şi se deosebesc ca cerul de pământ, voiam să zic ca pământu de cer, de rămăşiţa neamului omenesc? Acest exemplu nu e al meu; şi poate tocmai de aceea îl citez aici, ca

rezultatul unor vechi şi recunoscute observaţiuni. Primul romanist al Franţei a zis de mult: „Il est une nature d'hommes que la civilisation obtient dans le règne social, comme les fleuristes créent dans la règne végétal, par l'éducation de la serre, un espèce hibride qu'ils ne peuvent reproduire ni par semis, ni par bouture. Cet homme est un caissier...". Aceste sunt cuvintele marelui Balzac, care nu s-a sfiit a jertfi gloriei birocratice una din producerile sale cele mai caracteristice, o adevărată galerie de portrete de pre natură: *Cinovnicii* (*Les employés*). Logofeţii români sunt, poate, şi mai curioşi decât amploaiaţii francezi, dacă nu de alta, apoi cel puţin prin subdiviziunea lor în două tabere nempăcate, în *vechi* şi *noi*, în oameni, cu *dela*[58], cu *zapisca*, cu *vigovor*... şi aci cu *dosar*, cu *memoar*, cu *reprimanda*! În bărbaţi *practici* şi bărbaţi *teoretici*! în acei cari au făcut un curs [illegible] amatichie la dascălul Iani, ş-acei cari au urmat la facultatea de drept făr-a fi sfârşit clasa întâia colegială! etc., etc., etc. A adânci ş-a scoate la iveală acest *ram zoologic* este treaba unui profund observator. Amicul Adrian lesne ar putea s-o facă, judecându-se de pre modul în care, în *Tachi Paspandachi*, el descrie câteva epizoade din biografia unui *[illegible]* „scripisind la o mesuţă veche în colţul canţeleriei".

Musu Tachi Paspandachi, mai nainte de a fi el ceea ce a fost [illegible] urmă, era:

„un tinerel, holtei tomnatic, sfrijit şi perpelit: cu nasul său lung; cu ochii săi ghivizii[59]; cu gura sa cea botoasă, încununată cu o păreche de musteţe roşietice înnegrite cu muc de lumânare; cu peruca sa cea castanie, roasă de vechime şi de multă pieptănătură; cu paltonul său cel untdelemniu, a căruia cusuturi pronunţate atesta îndelungatul său serviciu; cu ciubotele sale cele de iuft sau teletin, lustruite cu untură de peşte; cu pălăria sa cea înaltă, de la fabrica telalilor din Târgul-Cucului; şi cu cortelul cel roşu, tovarăş credincios, carele nu părăsea braţul statornic al stăpânului său nici pe ploaie, nici pe vreme bună".

Iată însă, leafa iroului nostru, ca scriitor la unul din ministere, crește, prin binefacerea noului buget, de la 150 la 350 lei pe lună. Paspandachi dintruntâi tușește, își suflă nasul, își sucește musteața: toate astea *ex. promptu*; apoi, cu adâncă precugetare, strică abonamentul său la locanta Dascălului din Sfânta Vineri pentru *reaua calitate a bucatelor*, își face la croitorul Ghidali un rând de straie *după moda cea mai nouă*, zice adio la vechile sale amante bucătărese...

„Dar toate ca toate, orice-și punea în minte nu-i părea greu de împlinit prin mijlocul lefei CELEI NOI ș-al venitului pe sub mână; un singur lucru numai îi rodea inima și nu-i venea nicicum la socoteală: PERUCA! AFURISITA DE PERUCĂ!!! – Și Paspandachi dorea cu orice preț să se litrosească de această tigvă moartă ce-i învălea capul, vroia să poarte și el chică naturală ca ceilalți oameni. Însă cum și prin ce mijloc? Iată ceea ce nu putea gâci. În sfârșit, după o gândire de vreo două oare, el se opri în loc cu îndoială.

— Să cerc, zise el. Și luându-și pălăria, ieși ducându-se întins la megieșul său, doftorul de cai, ca să-i mărturisească dorința și să-l roage de a-l ajuta dacă poate.

— Să fitem, poți potem faci cefa, răspunse veterinarul zâmbind bucuros că i se prezintă ocazia de a smulge ceva parale.

— Mă rog matale, cucoane domnule doftor; ț-oi da ce-i cere.

— Io am un alefi cari faci sicor crescut por la toti cai ci uncem. Tomita focut tare pun, her Pișpindac, chi-i finit la mini; io te mult fruut si spunem la Tumilifostru, aber chindit che tomita frei portat peruc di placer. Lasa șos peruc și-i fitem cap“.

Peste două săptămâni, elegantul Tachi, înzestrat acum cu păr natural prin puterea alifiilor veterinarului, se primblă la Copou, petrece în grădina lui Chirilă, visează amoruri... și-și găsește o coșcogea *Veneră* nu visată, ci pipăită, tocmai în Tătăraș, în persoana fetei pastramagiului Raicu, durdulia văduvă Pachița, care-l ademenește cu scrisori ca alde:

„Scumpul meu dragă iubite Tăchiță! Mai întâi doresc ca răvășelul meu să te găsească cu dulce pe guriță, ca aflând că ești sănătos să mă bucur și eu; al doilea te înștiințez că babaca și bădița s-au dus de acasă și nu vor veni în iastă noapte acasă; iar al treilea, te rog ca să vii în iastă noapte numaidecât la mine. Te aștept.

A ta vecinică,
Pachița
Vină tot prin grădină ca mai nainte“.

Sărmanul Paspandachi, poet din dragoste, putea oare să nu-i răspunză și el așa:

„Îngerul vieții mele fragede!
La porunca ta zeiță
eu voi fi ascultător,
și să știi, dragă Pachiță,
că sunt grabnic următor
de-a veni în iastă noapte
precum tu îmi poruncești,
căci de doru-ți oftez foarte
cum nici poți ca să gândești!
Al tău pân' la mormânt
plecat și supus sunt
Tachi“.

Pachița voiește numaidecât a fi *madam Paspandachi*. Văzând suciturile ibovnicului său, care devenise prea civilizat pentru a nu disprețui legăturile căsătoriei, ea complotează cu tată-său Raicu pastramagiu *régnant* și cu frate-său Petcu pastramagiu *héritier-présomptif*: Tachi e supraprins noaptea în iatacul văduviței! Cum a scăpat bietul cinovnicaș, judecați de pre răzgândirile sale, după ce s-a oprit din fugă tocmai în Palestina, adică în Târgul Cucului:

„Câte nenorociri într-o singură oară: umerii răniți de ușorii ferestrei, mânile sângerate de spinii gardului și capul spart de piatra din uliță când căzuse jos!... Câte pagube într-o noapte numai: pălăria uitată în ietac la Pachița, surtucul și pantalonii fișieți bucățele, și pantoful, pantoful CEL DE GLANȚ, rămas pradă în mânile lui Petcu!...“

Paspandachi jură acum, înaintea perucii, „ce sta aşezată după sobă ca un testimoniu al trecutului său“, că nu se va încurca „cu femei cari au coadă după ele“. Însă, a nu iubi de fel, o! aceasta nu e cu putinţă pentru gingaşa natură a junelui nostru; mărginirea hotărârii sale e numai ca obiectul suspinelor să nu fie o cometă ca Pachiţa, să nu aibe taţi şi fraţi, să nu seamene cu Dulcineea de la pastramagie. O atare fiinţă e Cheti sau Catti, „toate deodată: şi fată mare, şi măritată, şi văduvă“, cu locuinţa la Petru Bacal nr. 20; frumseţa „liberă cu paserea cerului, pe care orice vânător o poate împuşca când ar voi“. Gâci, cine e Catti a dlui Adrian, ba a nuvelei d-sale? Tachi o vede într-o seară la teatru, şi-i prăpădit! Amicul său Chilipergescu, „un patriot din cei mai liberali şi mai de treabă“, îl introduce a doua zi în budoarul Afroditei.

„Catti sta încă în aşternut, însă asta nu făcea nimic: ea era dispusă totdeauna a primi în orice toaletă s-ar fi aflat.

După ceremoniile obicinuite de prezentare, Chilipirgescu îşi luă îndată pălăria şi bastonul, salută pe Tachi cu un „bonjour“ ce fu ripostat de un „mersî“ recunoscător, şi plecându-se la urechea Cattii îi zise încetişor:

— Ia seama, Catti, ţ-am adus un boboc de smuls; vezi de-l jumuleşte binişor.

— Lasă pe mine, răspunse ea.

Şi Chilipirgescu ieşi ducându-se în treaba lui, lăsând pe Paspandachi singur înaintea zeiţei sale adorate.

— Cât de mult doream să fac cunoştinţa matale! începu Catti, scoţând un picior de supt învălitoare şi lăsând dezvălit sânul pe care voluptatea se legăna cu o graţie ademenitoare.

— D-apoi eu, duducuţa mea! răspunse Tachi sclipind din ochi cu aprindere. Căci când ai şti, îngerul meu, ce simţesc în mine... şi spre dovadă te rog ceteşte această poezie ce am scris astănoapte în focul amorului pentru mătăluţă“.

Catti a ştiut să-şi joace rolul de minune. Dintâi, ea stoarce de la lesne crezătorul nostru irou 15 zimţi pentru cvasiplata a unor datorii închipuite; apoi îl pofteşte deseară la sine, ca „să

petrecem împreună“; în fine, când Paspandachi zboară sub vălul întunericului la chemarea zeului Priap...

„... când intră înlăuntru, Catti şedea alene pe o canape şi se juca cu friza unui bărbat ce sta lungit lângă dânsa; era un tânăr jurnalist ce studia, pesemne, în braţele frumoasei grizete, vrun articol de fond... politic.

Cum zări pe Paspandachi, Catti se sculă cu grabă, merse înaintea lui şi oprindu-l în loc îi zise încetişor:

— Pentru Dumnezeu, Tăchiţă, ieşi degrabă. Acesta-i amantul meu de care ţ-am vorbit; chiar acum mă certam cu el şi-i spuneam să-şi caute de drum că nu-l mai iubesc. Du-te, drăguţă, căci mă tem să nu înţeleagă că l-am schimbat pentru tine şi să-ţi găseşti beleaua. Preste un ceas voi fi singură şi atunci poţi veni.

Ţachi fugea de belele ca dracul de tămâie; aventura din Tataraş era încă proaspătă în memoria sa şi, deci, fără a zice măcar un cuvânt, se retrase furişându-se ca un iepure.

Ceasul trecu ca o clipeală şi iată-l iarăşi îndărăpt; însă, astă dată în camera dintâi era întuneric, Catti nu se afla acolo şi numai slujnica îi ieşi înainte întru întâmpinare.

— Unde-i stăpână-ta?

— S-a dus cu cuconaşul ce era dinioare aice.

— Ce fel s-a dus – strigă el mânios – când mi-a zis să vin peste un ceas că va fi singură?

— Apoi, ia, s-a dus; ... dar m-a lăsat pe mine în locul d-sale, zise slujnica mădărindu-se înaintea lui şi strângându-l de mână cu înţeles. Of, Tăchiţă, Tăchiţă! Cum de m-ai uitat tu pe mine! Nu-ţi mai aduci aminte cât de mult mă iubeai când eram spălătoriţă la cucoana Zamfira în Păcurari?...“

Paspandachi jură pentru a doua oară, în faţa credincioasei sale peruci, a nu mai umbla după *panghioane* şi *palaţandre*. De acu nainte obiectul dragostei sale va fi numai doară vro fiinţă statornică şi ca şi legiuită, fără coadă şi fără datorii; mai pe scurt: o întreţinută. A treia ispită! Norocul, ba mai bine zicând nenorocirea, grăbește împlinirea dorinței tânărului nostru. Într-o seară el zărește ieșind dintr-o magazie o modistă, o abordă, o întovărășește până la dânsa, îi face oarecari propuneri, și-i primit *pentru o sută de lei pe lună*. Una sută douăzeci de zile în șir musu Tachi gustă, fără a se sătura, netulburata fericire a căsătoriților.

„Într-o zi – sâmbăta la 12 mai în ziua Sfântului Epifanie, zi nefastă pentru Paspandachi – el își primise leafa și după ce merse de-și plăti abonamentul mai întâi pentru mâncare la BAROTTY, se întoarse și pe la Nina.

Când intră în casă, Nina, cu părul vâlvoi și cu hainele rupte, sta trântită în mijlocul odăiței și se bocea amarnic.

— Ce este? ce s-a întâmplat? strigă Tachi spăriet de poziția pierdută a metresei sale.

— Of! nenorocire! țipă ea înecându-se în plâns.

— Dar bine, ce este, Nina?

— Închipuiește-ți, dragă, că mi-a dat madama azi să calc o rochie de bariz a cucoanei Tițifneasca, și nu știu cum am uitat fierul pe rochie și am ars-o. Madama s-a mâniet și a început a mă ocorî, eu încă m-am mâniet și i-am răspuns, madama s-a mâniet și mai tare: m-a luat la bătaie, m-a socotit îndată și m-a dat afară; ba încă m-a scos datoare cu 200 de lei pentru rochia arsă, și până-i voi plăti a trimes un epistat de mi-a luat zălog toate rufele dimpreună cu cămeșile tale. Ooof! vai de mine și de mine! Ce-o să mă fac eu acum?... Și biata femeie se izbea cu pumnii preste cap și-i smulgea părul ca o nebună“.

Tachi, nu făr-a ofta, dezleagă mica sa pungută: „Nina se liniștește, și trebile se statornicră iar în *statu quo ante bellum*“. Dar, vai! ziua de 12 mai n-a trecut încă! Modista locuia pe Bahlui. Paspandachi se culcă la ea, ca toți acei cari se culcă la *ele*. La o oară după miezul nopții *fluviul ieșean* inundă mahalaua. Cinovnicelul nostru, spre a nu fi supraprins la amanta sa, ceea ce i-ar fi întunecat numele în ochii lumii...

„„... se îmbrăcă într-o clipă, ieși în cerdac, sări pe zaplazul ogrăzii din vecinătate și porni de-a încălecatele să se târâie până la capăt la uscat, înainte de a se apuca apa să se suie mai la deal. Planul său era ingenios! Dar tocmai când era aproape de a se vedea mântuit, un câne din ogradă, văzând o momâie ce se furișea pe zaplaz, se repede hămăind cu turbare: Tachi se spărie, își pierde echilibrul și cade ALIVANTA-PLACINTA ca o broască în mijlocul apei. Fatalitatea fatalităților!!!!... Musu Tachi Paspandachi se botează de a doua oară cu straie cu tot, cu SINGURELE STRAIȚE CE LE MAI AVEA!!...

Asta era pra mult! Soarta își făcea prea mare râs de dânsul; dar cineva trebuie, vrând-nevrând, să se supuie decretelor sale și să sufere cu bărbăție toate ispitele ce ea le trimite!... Se scoală deci din apă nefericitul tânăr murat ca un șoarec și, plin de glod ca un cotei, își găsește abia pălăria ce plutea ca un dubas și tremurând de frig se duce acasă plângând.

Ei bine! în ce stau acum lucrurile? Straile stricate, în pungă nici o lețcaie, și credit... Comerțul se află în criză! Cu ce se duce mâne la cancelerie? Nu-i rămâne alta decât să alerge iar la paltonul CEL DE JUDECATĂ, pe care-l aruncase cu despreț.“

Peruca primește acum, deși cam târzior, jurământul al treile și de pe urmă al nefericelui birocrat: „în vecii-vecilor nu voi mai umbla după femei“, fie ele văduve, modiste, afrodite sau chiar ermafrodite! Dar cruda lui soartă nu se mulțumește cu prigonirile trecute. Ea-i pregătește chiar pentru a doua zi ultima și cea mai cruntă lovitură: Unirea Principatelor e proclamată[61], Divanul e desființat, cinovnicii săi rămân fără slujbă cu jumătate de leafă...

„Ce face oare acum la București musu Tachi Paspandachi? Cum traiește și cu ce iznoave își mai petrece timpul? Nu știu. Știu atâta că Pachița, Catti și Nina se usuc de dorul său; că jupân Raicu povestește adeseori cu haz, stând în dugheană cu vecinii, patarania ibovnicului fetei sale; că Chilipirgescu istorisește la toți cu plăcere aventura burlescă și înșelăciunea prietenului său; că cânele ce l-a spăriat a turbat și a crăpat, și că Bahluiul n-a mai avut de atunci cinstea să boteze în glodul său o persoană atât de SEMANDICOASĂ ca iubitul nostru Musu Tachi Paspandachi!“

De pre analiza de mai sus se poate judeca cât de original şi de plăcut e *Musu Tachi Paspandachi* al amicului Adrian. Până şi stilul d-sale, care ar fi de tot neiertat în orice altă sferă, e măiestreşte adaptat la caracterul materiei. Nimene nu întrece pe iubitul Bondar în cunoaşterea termenilor tecnici ai limbii noastre birocratice: tars, ighemonicon, veli-glas, a prăpădi într-un buc hodorogul, dichisele, fesfesele, handâc, a propozarisi, semendicos, selemet, alivanta-plăcinta etc. Toate personajele nuvelei, de asemene, sunt schiţate de minune: Chilipirgescu, Catti, Nina, Ioja, pân' şi baba de la Tataraş, vă apar înaintea ochilor palpitând din viaţă, ca figurile triviale ale picturii flamande. Dar citiţi însăşi scrierea, ş-atunci nu mă-ndoiesc că, din amoare pentru literatura pământeană, vă veţi grăbi a vă uni vocea cu a mea, pentru a striga către autorul Calendarului: „Lasă deoparte poeziile tale... şi lucrează în ceea ce-i tăria ta: în descrierea cinovnicimii noastre, a cărei poţi fi Omer... şi nu Omer ca d. Asachi!“

Păcat, zău păcat, că nenorocitul Tachi Paspandachi, mai nainte de a se încurca cu Pachiţa, Catti, Nina, n-a făcut cunoştinţa prietenului nostru d. N. Ionescu[62]. Această singură împrejurare l-ar fi scăpat de multe belele! Femeile – i-ar fi zis fostul redactor al „Tribunei române“ – nu sunt atât de negre, precum ţi s-au arătat ele ţie; numai nu le căuta, frate, nici în Tataraş, nici la Petru Bacal, nici în mahalaua Bahluiului! fă ca mine: du-te la Varatic! Aşa ar fi spus, chiar din filantropie, d. N. Ionescu; şi nici ar fi putut să stea un Paspandachi contra unei elocinţi *tribuniane*. Dar oare ce are a face Varaticul cu d. N. Ionescu; sau, cu alte cuvinte, oare ce are a face d. N. Ionescu cu Varaticul? Ce are a face! poftim întrebarea! *Facerea* d-sale se cunoaşte din scrierile d-sale. Cum de nu ştiţi că, din călătoria sa la monastirea femeiască de la Varatic, d. N. Ionescu aduse o mulţime de *copii*... 2, 3, 4 numărul precis nu l-am aflat până acum... din cari o parte s-a făcut cunoscută publicului din sfârşitul anului vechi şi începutul anului nou. Dintâi, ca un „avant-goût“, apăruse la lumină: *Viaţa maicei Nazaria prima stariţă de Varatic (1788-1814) de pe un manuscript anonim păstrat de maica Evghenia Negri.* Apoi în curând: *Istoria formărei monastirei Varaticului de maica Epistimia Hagiu.* Pe titlul acestei publicaţiuni numele editorului, menţionat aiure într-o notă, lipseşte, fiind înlocuit, nu ştiu cum, prin următorul simbol:

ooOOOoo
ooOOOoo

pe care unii îl răstălmăcesc aşa: *zero* înmulţit prin *zero* sau *zero* adunat cu *zero;* iar alţii se mulţumesc a bodogăni cu nedumerire: ce de mai gaure a întrebuinţat d. N. Ionescu în cestia Varaticului!

Iată precuvântarea la *Viaţa Nazariei* şi la ulterioarele *reproduceri varatice:* „Numele celui ce au făcut această biografie pioasă a maicii Nazariei nu se ştie. După caracterul stilului ei, după icoana scrisorii manuscriptului, ar putea prepune cineva că însăşi maica Olimpiada este autorul. Însă din o foaie preţioasă răzleţită învederat dintr-o scriere mai întinsă dictată, de bună samă, de maica Olimpiada, precum şi din scrierea unui Vasile Lupea, *Transilvano-Chiciudeanul,* din 1834, manuscript cunoscut sub titlul *Talpa Văraticului* şi îndreptat pe alocurea de venerabila stareţă cu chiar mâna sa, nu mai puţin şi din alte documente autentice rămase de la maica Olimpiada, am putea încheia cel puţin că scurta biografie a maicii Nazariei, ce pentru însemnătatea ei istorică se dă la lumină, n-au fost străină de inspirarea Olimpiadei.

Zicerea următoare din scrierea de faţă ar autoriza această din urmă presupunere: *Alţii, zice, nu ştiu viaţa prea cuvioasei Nazariei, numai uceniţa sfinţiei-sale prea cuvioasa Olimpiada, prin care i-au fost şi aducerea şi stăreţia în Văratic, tot prin prea cuvioasa Olimpiada, ş.c.*

Editorul închină această *Viaţă* a prea cuvioasei maicii Nazarie cuvioaselor mirese ale lui Hristos din s.-m. Văraticul. Olimpiada numea pe unii din profanii vizitatori ai lavrei sale *tâlhari de suflete...*

Eu unul n-am căutat a lua din sfântul dominiu al Olimpiadei decât nişte hârtoage ca aceasta pe care, mulţămită obligenţei bine cunoscută a maicii stareţe actuale şi a maicii Evgenia Negri, le voi scoate pe rând la lumină spre mărirea numelui nemuritoarei Olimpiade.

Mulți vor zice: da ce? tocmai din viața călugărilor și a călugărițelor au ajuns românii timpului acestuia de a lua cele mari pilde de virtute și de evlavie! Eu unul am temei de a crede că da. Ba chiar sunt încredințat că, deși pe la mânăstirile noastre îndeobște se arde astăzi mai puțină smirnă decât iarbă nicotiană, totuș un profun de antică virtute română se simte acolo mai mult decât oriunde".

Cine se mai poate îndoi cum că d. N. Ionescu *n-a furat nici un suflet* din monastirea Varaticului: sufletele sunt deobște prea ușoare și n-au nici o valoare politico-economică. Scoaterea copiilor, tipărirea lor *en petit,* au fost, negreșit, toată sarcina d-sale, ca voiajor, tipograf și literat. Încât s-atinge de încredințarea că „antica virtute română" s-ar fi păstrând până azi la călugărițele noastre, apoi nu ne putem rosti mai nainte de a ne lămuri însuș d. N. Ionescu dacă cuvântul *virtute* d-lui a luat în sensul latin, sau în ințelesul românesc, moralicește sau fizicește; dacă *maicile* și *miresele* au *antiquam virtutem romanam,* sau sunt numai cât niște *femei vârtoase,* cum zice poporul nostru, în ochii cărui tăria trupului e apogeul perfecției omenești. Până atunci, să cercetăm numai interesul istoric al ambelor publicațiuni, scoase pe rând la lumină spre mărirea numelui nemuritoarei Olimpiade; un nume pentasilabic, care, ce-i dreptul, a fost și mai nainte destul de lung, fără însă a fi vreodată mare.

D. Ionescu crede, *bona fide,* că publicațiile d-sale despre începuturile Varaticului ar avea o coșcogea însemnătate istorică. Ca editor, d-lui e un fel de părinte; ca părinte, d-lui firește își laudă copiii; dar ceea ce d. Ionescu a uitat să facă, fie ca editor, fie ca părinte, este de a ne hărăzi un singur cuvânt, prin care să-și justifice bine-rău credința. Un tată zice: „Nu vă puteți închipui istețimea Costicăi! Se joacă cu cărți, mănâncă pe cărți, toate numai pe cărți și cu cărți! O să iasă un Voltaire!" Oricât de iperbolică e logica unui așa tată, ea este totuși mult mai temeinică decât aceea a dlui Ionescu când d-lui întrebuințează zicerea „însemnătate istorică", făr' a-și dovedi vorba măcar prin o urmă de argument! *Ipse dixit,* „el însuși a zis", a școalii filozofice italice, nu e de ajuns pentru a îndupleca mințile

cele nedogmatice din timpul nostru. Un filolog ca Mayo descopere câteva bucăți, nu varatice, ci din pierduta *Respublica*[63] a lui Cicerone. S-ar părea că singur numele faimosului orator era o destulă chezășie de interesateață. Mai trebuie oare să se prubeze însemnătatea unei astfel [de] descoperiri? Celebrul italian a socotit totuși că aceasta e neapărat chiar pentru un Cicerone! D. Ionescu gândește, dinpotrivă, că maica Olimpiada n-are nevoie de o asemenea lucrare! Deosebirea între d. Ionescu și Majo este aci, precum vedeți, tot așa de mare ca între maica Olimpiada și Cicerone.

Studiul trecutului monăstirilor, și la noi, și pe aiuri, poate fi mai mult sau mai puțin interesant și important, sau din punctul de vedere istorico-filosofic, sau din acel istorico-literar, sau din acel istorico-arheologic, sau, în fine, din toate trele deodată. Ca un așezământ social, o monăstire are o mai mare sau mai mică, o mai bună sau mai rea înrâurire asupra spiritului și energiei poporului, în sânul căruia s-a desfășurat. Acesta e puntul de vedere istorico-filosofic. Ca o specie de școală, în care călugării sau se învață ei înșiși, ori învață pe alții; ca o *cazarmă,* așazicând, a cării disciplină permite numai ruga, munca și citirea; monăstirile au grămădit în chiliile lor fel de fel de produceri literare, mai vechi sau mai noi, mai de preț sau mai de rând. Acesta e puntul de vedere istorico-literar. Ca o arhivă monumentală, crescută câteodată în cursul seclilor, o monăstire cată să prezinte istoricului mai multe sau mai puține, mai scumpe sau mai obicinuite izvoare epigrafice, diplomatice, paleografice, iconografice, arhitectonice etc., a cărora deslușire aruncă o mai vie sau mai slabă lumină asupra sorților naționale. Acesta e puntul de vedere istorico-arheologic. În cele mai multe cazuri, însemnătatea filosofică, acea literară și arheologică sunt întrunite; încât istoria unei antice monăstiri ne înfățișează laolaltă și tabloul lucrării călugărismului asupra vieții unei țări în diferite epoci, și galeriile unui prețios muzeu științific și artistic. Văraticul dlui Ionescu încape el oare în această clasă? sau, la dică, este el însemnat batâr din unul singur din acele trei punturi de vedere istorice? Care-i interesateața sa filosofică? Care-i acea literară? Care-i acea arheologică? Din cele publicate pân-acuma de d. Ionescu, suntem plecați a crede că d-l n-a găsit între călugărițele de la Varatic nici prea multă filosofie, nici prea manină lumină, nici lucruri vechișoare, vreau să zic „arheologie“.

I. Cronica monastică arată pretutinde aceeași nestrămutată treptare în urmarea fazelor: adăpost pentru fedea prigonită, adăpost pentru luminile primejduite, adăpost pentru neputință sau lene. Nu numai în Europa și nu numai în lumea creștină am putea adeveri această lege istorică-filosofică: mergeți în Tibet sau în India, urcați-vă în anticitatea Caldeii sau a Egiptului, și-ți vedea tot atâta! Dentruntâi, cultul vechi împiedicând creșterea unei noi și dușmane mărturisiri, cei goniți – sfinții Pauli-pusnici sau Antonii – se trag în munți, în codri, în pustietăți, ducând cu sine și tăinuid în umbră *evangeliul* lor: acesta e schitul primitiv. Apoi luptele politice, lipsa de siguranță, năvălirile străinilor, silesc pe oamenii pacinici și cugetători – pe sfinții Vasili sau Benedicți a-și căuta odihna în singurătate sau în armonia unei obștii, alcătuite din o seamă de inși cu aceleași dorinți. Știința, fiica liniștii ș-a concentrării, devine petrecerea și arma lor. Iată secundul period al istorii monăstirești. În sfârșit, goana religioasă nu mai fulgeră, barbarii nu mai năbușesc, țara nu mai geme de anarhie, cultura e universalmente răspândită și susținută... la ce oare mai poate servi călugărimea? monăstirile se împlu acuma de becisnici și trântori.

Aplecați aceste trăsături generale către Moldova în parte; ceea ce ați putea face tot așa de bine în privirea oricării alte țărișoare, române sau neromâne, ortodoxe, schismatice sau chiar păgâne.

În seclul V, când creștinismul nu era încă destul de întărit nici la Roma, iar cu cât mai vârtos pen provincii; când goții, gepizii, unii, ș-atâția alți căpcăuni stăpâneau și asupreau întinderea vechii Dacii; un Niceta fundă în ascunsul poalelor Vrancei „monăstirea Milcovanului“, carea, dentâi creștină nedezbinată, mai nainte de nașterea schismei; apoi papistășă în cursul mai multor sutimi de ani sub numele de episcopat milcovian; după un interval oarecare de neființare, fu rennoită în veacul XVII de către Constantin vodă Cantemir în duhul ortodoxismului,

numindu-se „Mira“. Acesta e cuibul creștinătății în Moldova: monăstirea apostolică. Sub Alexandru cel Bun, sub Ștefan cel Mare, sub Petru Rareș și urmașii lor, când răzmerițele dinastice dinîntru și-ncălcările vrăjmașe din afară, turcii, ungurii, leșii, cazacii, tătarii, fierbeau din toate părțile, s-au ridicat la ființă sântele locașuri Neamțul, Putna, Moldovița, Probota etc. în cari floreau literele și artele atunci când câmpiile din jur răsunau de strigătele voinicilor și de loviturile armelor. Vorbi-vom și despre epoca a treia? Trebui-va să demustrăm că monăstirile noastre, înființate cam încoace de la jumătatea seclului trecut, nu mai puteau fi nici răsadnițe de credință, nici tării contra vălmășagului politic, ci doară una din numeroasele aplicări ale cuvintelor nemuritorului Montesquieu: „Le monachisme a ce désavantage, qu’il augmente les mauvais effets du climat, c’est-à-dire la paresse naturelle“?[64]

Toate astea se repoartă deopotrivă și către monastirile bărbătești și către acele femeiești, cari pășeau pururea în o linie paralelă, de când sântul Pacomie și soră-sa, al cării nume de fericită memorie nu mi-l mai aduc aminte, înființaseră două schituri pe doi țărmi opuși ai Nilului. Și femeile au apostolizat în timpul lor: dovadă Elenele, Clotildele, Pulcheriile, Ninele, Olgele etc. ale diferitelor popoare. Și femeile aruncau într-o vreme, mai târziu, în periodul al doile, o dulce lucoare din fundul chinoviilor; ca Eloiza în scrisorile sale către Abelard, Baudonivia în *Viața sântei Radegunde,* Hroswitha în celebrele sale încercări dramatice, și altele. Și femeile, în fine, au faza lor monastică de „făltecism“; când ele fac, bunăoară, ca Olimpiada dlui Ionescu: „Iară întru acea vreme s-au întâmplat unei fiice de preut de s-au despărțit de bărbat, având și o fiică Ecaterina. Și pe maica Ecaterinei o cheamă Bălașa, de douăzeci și trei de ani fiind când s-au despărțit de bărbat, dintr-un oraș ce se numește Iașii. Iară Bălașa, fiind plină de duhul sfânt și de Dumnezeu aleasă, au venit la călugărie dempreună cu fiică-sa Ecaterina“ (*Viața maicei Nazaria,* p. 5).

II. „Care anume din clasele sociale ale veacului de mijloc era menită a scăpa rămășițele culturii greco-romane? Mirenii sau clerul?“ Iată înterbarea ce-şi propune renumitul Eichhorn[65] în istoria literaturii mijlocii. „Nu mirenii – urmează el mai departe. Nobilii germani, dispuşi numai pentru război şi pentru vânat, dispreţuiesc toate ştiinţele, ca pe un ce muieratic. Poziţia lor în lume nu cere nici o creştere literară. Pentru a cârmui un ducat, un contat sau un marchezat, nu trebuie nici cea mai mică învăţătură, ci numai o putere fizică, o înfăţişare războinică, vitejia şi singura cunoştinţă a arcontologiei germane, care se căpăta prin deprindere... Astfel, de nu lua clerul asupră-şi sarcina ştiinţelor, el ar fi dispărut fără sminteală de pe faţa pământului. Bisericaşii au urmat acestei chemări, înfiinţând şcoli pe lângă catedrale şi pen monăstiri“. „Călugării apuseni – zice Guizot[66] – au fost desţelenitorii Europei“. „Pân' şi pen monăstirile de fete – mai adaugă el a zice – studiul ţinea un loc însemnat în cercul îndeletnicirilor zilnice. Monăstirea de la Arles, fundată de Sfânta Cesarie, întrunea în sine, la începutul secolului VII, două sute de călugăriţe, ocupate, pentru cea mai mare parte, cu prescrierea cărţilor, fie religioase, fie profane“. După ce am făcut să vorbească un Eichorn şi un Guizot, a mai cita pe alţii ar fi de prisos. Să nu ne mirăm dară, dacă-n cursul timpurilor mijlocii aproape toţi învăţaţii şi artiştii, călăuzii vieţii înţelesale, ieşeau de sub steagurile bisericii.

În Moldova, ca şi în Germania, ca şi-n apusul Europei, călugării au fost, într-o vreme, luminoasele făclii ale poporului; numai doară că evul mediu al nostru naţional se începe tocmai atunci când se sfârşeşte acel al ţărilor mai înaintate în cultură şi-n fiinţarea politică.

Sub Alexandru cel Bun strălucea la noi geniul lui Grigore Ţamblac, stareţul Neamţului, apoi mitropolitul Sucevei şi-n fine al Chievului, unde l-a chemat clerul rusesc, mişcat de renumele acestui mare bărbat. Ţamblac lăsă un însemnat număr de scsrieri în limba slavonă, mistuite parte în biblioteca nemţeană, parte pen arhivele ruseşti; şi din cari cele mai însemnate sunt *Viaţa sântei Parascheve* şi biografia domnului sârbesc Decean. Sub Ştefan cel Mare, înfiinţându-se monăstirea Putnei, viteazul principe impuse călugărilor măreaţa datorie de a scrie cronica ţării, mânuind condeiul, pe când voinicii apărau cu sabia hotarele Moldovei. De atunci şi până la finitul seclului XVII, până la Varlaam şi Dosotei, monăstirile moldovene n-au contenit a scoate la iveală un şir de lumini literare, ca Pamva Berindei, adânc elinist, latinist şi ebraist, autorul celui dintâi ziciunar slavon, Petru Movilă, steaua bisericii ortodoxe, Gedeon Balaban etc. Mai nainte de focul, întâmplat de curând la Neamţ, această străveche chinovie poseda 422 manuscripte române originale, 129 traduceri şi 410 manuscripte grece, latine şi slavone! Germanul Neibaur, profesorul colejului de la Cernăuţi, găsise la monăstirea Putna în Bucovina un turn întreg, plin de cărţi şi de manuscripte în diferite limbi! Iată pe unde ar fi putut căuta d. Ionescu „însemnătatea monastică istorică“, în loc de a slăvi o *literatură* ca următoarea: „Precum o grădină al unuia prea vestit stăpânitor, fiind înpodobită cu feluri de flori puternic mirositoare şi cu mulţime de pomi a feluri de roduri îmbogăţită; când nimene nu s-ar împărtăşi între mirozna acelor flori, nici ar putea gusta din dulceaţa rodurilor ei, fiind cu totul încuiată şi îndosită: atunci s-ar face acea grădină nebăgată în seamă, părăsită, uitată şi netrebnică; aseminea şi un lăcaş al uneia sfinte monastiri, când cu totul s-ar închide întru tăcere şi nu s-ar da la iveală fiinţa sa, spre a se împărtăşi tot iubitorul de mireasmă duhovnicească, şi spre a se îndulci de sufleteştele roduri, s-ar face cu totul părăsită, uitată şi netrebnică. Drept aceea fiind şi această de Dumnezeu păzită monastire, Varatic, una din grădinile marelui stăpân al cerului şi al pământului, şi necuviindu-se întru tăcere a se închide buna sa mireasmă duhovnicească, ce se varsă din florile umilitelor rugăciuni, şi a nu se gusta din rodurile cele sfinte ce cresc în pomii cei vii ai inimilor cuvioase, sunt îndemnat cu totul, prin râvna şi dorirea sfinţiilor voastre, nu numai spre a descoperi mirosul florilor sufleteşti şi spre a dovedi prin întărite argumentări pre dulceaţa rodurilor duhovniceşti, ci mai vârtos m-am îndatorit, după cererea a tot soborului Varaticul, din temei a da la iveală, atât pre osârdnicul pricinuitoriu al începutului, şi al aflării, şi al întemeierii acestei grădini sfinte, spre mulţumirea şi spre vecinica ei pomenire, cât şi pre toată întemeiarea ei, care se vede astăzi, din talpă a arăta“ (*Talpa Varaticului*, p. 3-4).

III. Respectul ce-nsuflă obştimii privirea Crucii şi adesea chiar murii monăstirii, întăriţi şi înarmaţi ca o fortăreaţă, înlesneau călugărilor păstrarea anticităţilor, adunate şi moştenite din generaţie în generaţie, şi cari uşor s-ar fi pierdut pentru cea mai mare parte în mânile particularilor. În aşa chip monăstirile deveneau pinacotece şi cartofilace ale timpului. Astăzi, după ce faza cea strălucită a istoriei lor a apus de mult, înlocuindu-se prin faza trândăviei, mii de erudiţi răscolesc în toate unghiurile Europei locaşurile, câte au mai rămas din trecut, scoţând la lumină de sub oborocul decadenţii ici un uric, schimbând prin cuprinsul său faţa istoriei locale, colo o icoană, purtând numele vreunui uitat maestru; mai departe vro sculptură, sau un port străbun, sau o mozaică etc. etc. Unele aşa cercetări monastice sunt cu atât mai neapărate şi mai grabnice că nedemnii urmaşi ai Tomilor d'Aquino cam învălesc măsline într-o glossă virgiliană, astupă o butelcă cu vrun fragment din Tit-Livie, sau zugrăvesc vrun sfânt Dunstan, cum strânge cu cleştile nasul dracului, deasupra unui *fresco* de a lui Rafaele. Numai hrisoavele şi-au păstrat oarecum preţul în părerea materialiştilor monaci: ele privesc la moşii, la danii, la scutinţi...

D. Cogălniceanu în *Arhiva românească* şi d. Odobescu în „Revista română" au prezentat câte un specime despre ceea ce se poate culege de pen monăstirile române, şi-n Moldova, şi-n Muntenia, în privinţa arheologică; dar mai mult rămâne de făcut de acum înainte!

Uricele domneşti, aflătoare pe la monăstirile noastre, sunt nenumărate. O mare parte din ele am cunoscut de pe copiile Arhivei Statului din Iaşi, prescriind pentru mine peste patruzeci de documente numai de la Ştefan cel Mare! Din sfera epigrafică, inscripţiile monăstirii Putna sunt de mult descrise, deşi într-un mod greşit, din cauza necunoştiinţii limbii slave. La monăstirea Tazlăul atrag atenţia arheologului portretele lui Ştefan cel Mare cu doamnă-sa Maria, al lui Bogdan cel Grozav etc., arhitectura unor vechi ornamente, inscripţiile de pe pietre şi altele. În Bistriţa rămăşiţele epigrafice sunt şi mai numeroase. Aci mai aflaţi chipurile lui Roman Vodă tatăl lui Alexandru cel Bun, al lui Petru Rareş, al doamnei Elena... La Neamţ veţi

vedea evangelii legate în argint tocmai din începutul seclului XV, sfeşnice, păhare şi vase din epoca marelui Ştefan, portretul letopiseţului Urechea, al teologului Grigorie Ţamblac, al mitropolitului Teoctist. Oare găsiţi ceva asemene în Varaticul dlui Ionescu? Nu cumva însemnătatea istorică a acestei monăstiri se mărgineşte în cele enumerate de maica Epistimia Hagiu: 4 biserici, 7 clopote, 300 chiliuţe, 700 călugăriţe, 12 moşii şi 13.000 galbini venit?

Aşadar putem zice, fără frică de păcat, cum că, din toate puntele de vedere, cele două sau trei publicaţii varatice ale vechiului redactor al „Tribunei române", ca şi cele multe de acum înainte, au o însemnătate istorică mai mult decât îndoielnică. Nici filosofia istoriei române, nici literatura pământeană, nici arheologia noastră, nu câştigă nimic de dorit din aceste „Vieţi", „Istorii", „Talpe" etc. ale dlui Ionescu; şi oricine va voi să ştie mai deaproape ceea ce-i Varaticul, cată mai bine să recurgă la următoarea scurtă descriere, publicată an de părintele Musceleanu, carele arată adevărul, măcar că vorbeşte tocmai într-un *Calendar:* „Această monăstire este numai de 56 ani; dacă va fi fost alta mai dinainte n-am putut descoperi din cauză că vârsta înaintată în care se găseşte superioara face ca administrarea să fie deranjată. Inscripţia următoare să găseşte dasupra uşii, de unde am copiat-o la 31 iulie + La anul 1807, s-a zidit această sfântă şi dumnezeiască biserică ce se prăznuieşte hramul Adormirea Maicei Domnului, prin toată osârdia şi osteneala sfinţiilor sale a prea cuviosului şi duhovnicului nostru părinte Iosif Eroshimonahul, ş-a cuvioşiei sale Shimonahei Olimpiada. Iar cea întâie cheltuială a fost de la maicile sf. locaş, al doilea a iubitorilor de D-zeu miluitori, şi cea întâie ctitoră sfinţia sa maica Elencu Palade, care înzestrare este mai mult de la d-ii, dăruind patru moşii, şi anume: Bălileştii, Cleja, Zărneşti, Pereşanii cu alăturatele părţi şi Shimonahia Elisaveta Balş ctitora au dăruit moşia Vultureşti cu alăturatele părţi şi îndestule odoare sfintei biserici a făcut împreună cu fiii sfinţiei sale. Iară meremetul înnoirii bisericii, atât înlăuntru cât şi pe dinafară, este cheltuiala iubitorilor de D-zeu binefăcători ctitori şi a răposatului mare Scalam (se vede că a vrut să zică Scarlat dar nu s-a putut descifra) Palade, precât și a răposatei schimonahii Fevronia... și sfintei M-te, toate s-au săvârșit tot în zilele sfinției sale Olimpiada stariței sfintei monăstiri Varaticul, 1841, oct. 20". Am zis că bătrânețea și privilejul nașterii superioarei au moleșit administrația; aceasta este adevărat și ca să probez mă simt dator a însemna următoarele linii: vrând a vedea, ca la toate monăstirile ce vizitasem pân' aici, odoarele cele mai frumoase (de va fi având) cu care se ornează biserica pe la serbări mari, nu s-a putut găsi cheile!! Crezând (și această credință este adevărată rațională) că la un stareț și stareță trebuie să fie ușa deschisă pentru toți și la orice timp, am cerut să vizităm pe superioara: ni s-a răspuns după un moment că maica se gătește de masă; la acest răspuns am fost curios ca să știu cam ce persoană e superioara; mi s-a răspuns că este cucoană și se numește *Eufrosina Lazu.* După o oră și mai bine a trimis ca să ne spună că are timp ca să ne primească, și că este la cafeaua după masă; însă pentru noi era târziu. Și aici ca și la Agapia sunt cele mai multe maici de familie, cari trăiesc de la sine și în lux..."

Acei cari au auzit nu tocmai demult discursul de deschidere al dlui Ionescu, ca profesor de istorie universală la Facultatea filosofică din municipiul Iașului, vor percepe foarte lesne, și numai ei singuri vor pricepe, ceea ce vra să zică „însemnătatea istorică" în graiul d-sale. D. Ionescu zise atunci între altele, fără ca să zâmbească măcar: „E *absurdă* părerea acelor ce pretind că istoria trebuie să fie nepărtinitoare". Eu sunt martor ocular și auricular cum că „absurditatea" a ieșit în adevăr din gura profesorului. Prin urmare, dupre propria teorie a d-sale, istoria fiind de drit supusă părtinirii, și părtinirea fiind necesarminte lucrul cel mai individual în lume, apoi „însemnătatea istorică" se traduce altfel prin o *însemnătate individuală.* Varaticul e însemnat pentru părtinirea d-lui Ionescu; deci, el posedă o însemnătate istorică. Băgați seamă că discursul profesorului nostru, oricât de descusut, a fost nu zic „înțeles", ci aplauzit; mă tem că și el avu o *însemnătate istorică* pentru părtinirea ascultătorilor! Ce-i dreptul, întrucât se atinge de aplauze – *pas grand'chose!* – apoi ieșenii noștri au niște palme pe cât se poate de inteliginți! Iarna aplauzele pun sângele în circulație și încălzesc mânile; vara ele fac vânt și produc răcoare. Ce egoism din partea ascultătorilor!

E curios a vedea cum bătuta din palme celebritate științifică a oratorilor noștri *ex cathedra* se-ntunecă și dispare nițel-nițel, dindată ce îi vine în cap nenorocita, vreau să zic mântuitoarea idee de a pune mâna pe condei. Iată, bunăoară, d. Alexandrescu, hotărându-se a da publicului un specime *tipărit* despre cunoștințele sale literare, în loc de a se mărgini în sfera farselor ca „Balul mortului" sau ca *Bondarul* din „Zimbrul și Vulturul", traduce în versuri ceva din Juvenal în modul următor:

Pururea tot asculta-voi? Să nu replic niciodată,
D-a lui Codru răgușitul, Tezaida, asurzit?...
D-aici lacrimi și mânia! L-aste deci tu te gândește
Până ce semnalul încă de trompetă nu s-a dat.
Casca când copere capul, de căit timp nu mai este.
În Flaminea și Latina cenușa ce odihnește,
Contra ei să cerc dară ce-adevăruri se-nvoiește!

Iată începutornica *matemă*[67] (μάυημα) dd. Maiorescu-Teodori-Mârzescu scriu faimoasa lor adresă din 18 aprilie! Iată d. Ionescu, foarte hazliu în publicismul neștiințific al „Tribunei române", „mărește numele nemuritoarei Olimpiade!" Ș-apoi să vezi cât de tare se supără d-lor când le vorbești verde în ochi! D. Alexandrescu[67] te zdrobește în cursul d-sale! D. Maiorescu, ale cărui baze teoretice, iubesc a fi drept, dau o frumoasă speranță pentru viitor și care, prin urmare, formează ca o excepție în mijlocul celorlalți, te ucide și d-lui, prin imitație, în cursul d-sale! D. Ionescu te cruță în clasă, dar te atacă întâlnindu-te cumva în vreo locantă, ceea ce mi s-a întâmplat și mie... deși m-a ferit sfântul de a fi ca zeul Canop din Egipt, care se reprezintă în forma unui crușon de bere.

APĂRAREA REDACTORULUI

în procesul de presă, intentat „Luminii“
de către d. procuror al curţii criminale, pentru episodul Emilii,
înşirat în romanţul *Duduca Mamuca;*
pronunţată în 3 iunie 1863.

> *Maxima de nihilo nascitur historia...*
> Propertius; II, 1.

Dupre toate legile lumii, dlor, o singură vină, fie ea cât de grea, numească-se ea crimă, delict, contravenţie, sau altfel, o singură vină, fie ea cât de pipăită, nu poate atrage asupră-şi două pedepse. Bazându-mă pe acest principiu juridic universal, aş fi în dreptul meu a respinge din capul locului, în câteva cuvinte, procesul, ce mi se oferеşte prin bunătatea dlui procuror. Aş putea să vă spui că, fiind profesor la Colejul Superior de aice, am fost destituit, încă de la 18 a lunii trecute, tocmai din cauza pasajului foii mele, pentru care voiţi să mă mai judecţai o dată; nenorocitul pasaj despre Emilia şi mumă-sa! nefasta pagină 43! Destituţia mea, dlor, este o amendă mai mare, decât toate câte le prevede o lege de presă, şi, pe deasupra, ea este pentru mine chiar un fel de pedeapsă de moarte. D-voastră ştiţi că, după legile şcolastice, profesorii colegiali se numesc pe viaţă. Oare-i aşa? Deci, destituţia unui asemene este curmarea vieţii lui, ca şi tăierea capului. Tot dupre acele legi, ca profesor colegial superior, eram îndreptuit a avea până la moarte câte 1000 lei pe lună. Am acuma 26 de ani şi, prin urmare, dupre teoria probabilităţii şi dupre table de mortalitate, lesne pot să mai trăiesc, cu voia dlui procuror, cel puţin 24 de ani. Aşadară, destituţia mea este ca şi o amendă de 280.000 lei, cuveniţi pe 24 ani. Unii din d-voastră nu mi-ar îngădui, poate, decât 12 ani de viaţă de acum înainte? Fie, dlor, şi mai jos! fie numai 6 ani, şi tot încă legea presei nu statorniceşte nici pentru o crimă o amendă de 70.000 lei! Iată ceea ce mi-au făcut Emilia şi cu mumă-sa! Aţi avea tot cuvântul, dlor, numai doară a mă jeli; iar nu ca să mai aruncaţi colac peste

pupăză într-o pricină de mai-nainte judecată şi osândită, ba încă ce fel!

Totuşi, dlor, am trei puternice motivuri pentru a nu mă mărgini cu argumentul de mai sus: globirea şi înmormântarea mea prin destituţie. 1° Am fost dat afară fără a fi întrebat şi ascultat, fără a se fi împlinit formalităţile prescrise, hurduz-burduz, cum nu se mai face nici peste Dunăre! Nu recunosc dar această purtare a dlui ministru de Culte ş-a feluritelor consilii şi comieturi de instrucţie publică mari şi mici, dincoace şi dincolo de Milcov; n-o recunosc, fără numai ca un act *ab irato,* cum zic legiştii, în contra cărui îmi rezervez dreptul a protesta la oportunitate. 2° Procesul de faţă este pentru mine cel întâi proces de presă, adică, pentru un jurnalist, el este ca şi cea dintâi bătălie pentru un ostaş sau cea dintâi punere în acuzare pentru un procuror. N-aş dori ca lupta mea să se pară a fi prea uşoară. Voiesc eu însumi a-mi închipui măcar, că acuzatorul meu e un adversar primejdios şi plin de putere; şi că, pentru a veni la capăt, îmi trebuieşte toată ghibacia unui bun gladiator! 3° A fi acuzat nu este încă a fi criminalist. Cine ar mai fi sfânt, dacă o singură pâră ar ajunge la rostirea osândei, zicea împăratul Julian. Aşadar, un acuzator primeşte asupră-şi o sarcină foarte grea şi adesea neplăcută, citând pe cineva înaintea tribunalului: el trebui să dovedească vina, sau altminte devine vinovat el însuşi! Nu mă voi mulţumi, dlor, cu absoluţia d-voastre, dacă ea nu va fi însoţită de tragerea la răspundere a dlui procuror pentru nentemeiata călcare a liniştii unui cetăţean. Mai pe scurt, din cele spuse vă încredinţaţi, nu numai că nu mă acaţ de destituţia mea din postul de profesor, ca de un mijloc de a scăpa de nepărtenitoarea d-lor voastre judecată, ci, tocmai din contra, încă cer eu însumi a se dezbate cu toată scumpătatea procesul, care mi-a procurat plăcerea de a mă afla înaintea acestui respectabil tribunal; o cer, dlor, pentru că resping cu desăvârşire validitatea destituţii mele; pentru că prin apărarea mea se va renălţa caracterul foii mele; şi, mai în sfârşit, pentru a cădea nevinovăţia mea pe capul învinovăţitorului meu.

D. procuror zice că pasajul de pre pagina 43, în nr. 15, în care eu descriu în ce mod o mamă a economisit pe fiică-sa Emilia, înlocuind-o pe-ntuneric în privirea amantului; d. procuror zice că acest pasaj *à la Paul de Kock,* înşirat în romanţul meu *Duduca Mamuca*, ar fi contrar moralităţii publice, şi s-ar osândi prin un articlu oarecare din legea presei. Deocamdată, să lăsăm însuşi articlul de o parte, pentru a reveni asupră-i mai în urmă cu nişte arme cu atât mai lovitoare. Dintru-ntâi să cercetăm numai: pasajul este el oare moral sau nemoral? şi dacă voi izbuti să vă probez, dlor, că el nu e nicidecum nemoral, apoi atunci las pe toţi dnii procurori să-mi găsească articli prin care s-ar putea opri... ce? ceea ce nu este nemoralitate! Aflăm o singură cale, pe care e cu putinţă a se constata moralitatea sau nemoralitatea publică a pasajului despre Emilia şi mumă-sa; anume să căutăm în ce mod primeau alte pasajuri de acest soi popoarele vechi şi noi, străinii şi romanii. Aveţi, dlor, vrun alt mijloc de constatare? Cred că nu mi-l puteţi arăta; căci, dacă pasajul în cestie are nenorocirea a nu plăcea în minutul de faţă unui domn cutare sau cutare, aceasta e încă departe şi prea departe de a fi un argument de nemoralitate publică, ci numai de gust individual. Istoria literaturilor şi judecata cea sănătoasă, iată ceea ce mă va ajuta a dovedi onorabilului tribunal, că lucrurile nu sunt atât de negre, precum ele s-au părut a fi respectabilului d. procuror; şi apoi, după aceea, bucuros voi trece şi la legea presei, şi la răspunderea acuzatorilor, şi la orice veţi voi, dlor!

Ar trebui să vorbesc trei zile şi trei nopţi în şir, pentru a putea enumera o a mie parte din pasajurile analoage şi încă mult mai descoperite, ce ne-ntâmpină în literatura veche. Exemplul cel mai obşteşte cunoscut şi, totodată, cel mai cu greu de a se osândi, este, fără îndoială, *Cântarea cântărilor* a înţeleptului Salomon. Citit-aţi, dlor, pe grecul Aristofan? să nu-l citiţi cumva, căci veţi fi siliţi altminte a intenta un proces de presă cenuşii celebrului comic. Din latini, Ovidiu, Petroniu, Apuleiu, Plaut etc., vor trebui amendaţi câte cu nu ştiu câte mii de lei şi surguniţi la mănăstire pe nu ştiu câte luni, pe temeiul articlilor dlui procuror! Apoi trecând la literaturile moderne, nici veţi fi în stare a închipui vro pedeapsă destul de aspră pentru francezul Rabelais, italianul Boccaccio, englezul Shakespeare, neamţul Goethe etc. Şi cu toate astea, dlor, aceşti autori se numesc *per excellentiam* clasici şi se recunosc de toată lumea, ca modeluri, ca urieşi, ca luminile literelor! În literatura română aş putea să vă citez, dlor, mai multe *nemoralităţi* din „Bondarul“, din „Nichipercea“, din scrierile dlui V. Alesandrescu-Urechea etc.; dar mă tem, ca să nu le tăgăduiţi, cam cu drept, însuşirea de literaţi şi să nu vi se pară poznaş a auzi aceste nume obscure, după ce am înşirat pe căpeteniile literare antice şi moderne. Aşadar, dlor, voi alege numai pe fruntaşii junei noastre literaturi: dd. Alecsandri, Negruzzi, Eliad, Beldiman, Conachi... şi, fără a mă mulţumi cu o simplă menţionare a opurilor acestor genii naţionale, voi aduce chiar texturile lor, deşi sunt sigur, că nu se află aice nemine, care să nu le fi citit şi admirat în mai multe rânduri. Eu unul ştiu bine, dlor, că aş preferi a petrece în iad cu un d. Alecsandri, Negruzzi, Eliad, Beldiman, Conachi..., decât să casc gura în împărăţia cerului în societatea unui Bondar, Nichipercea sau d. Alexandrescu-Urechea! Totuşi, mai-nainte de a începe cu citaţiile mele, sunt dator a vă preveni, dlor, că mi s-a fost hărăzit prea puţin timp, abia câteva zile, pentru a pregăti apărarea mea contra unei acuzaţii, care, de ar fi ea temeinică, m-ar aduce la o osândă de mai multe luni, în puterea articlilor dlui procuror. Astfel, îmi era de tot cu neputinţă, într-o singură săptămână sau ceva mai bine, a extrage din autorii români toate pasajurile de felul celui incriminat în foaia mea; am cules dară numai precât îmi adusei aminte în repejune; două-trei bucăţi... însă tot încă prea de ajuns, pentru a demonstra deplin una din două: sau pasajul meu e nevinovat şi atunci e vinovată acuzaţia lui, sau pasajul e vinovat şi atunci sunt vinovaţi toţi autorii noştri cei mai de frunte, prin cari se făleşte literatura română, fără cari ea ar semăna cu acea irocheză sau otentotă, şi cu cari bucuros aş împărţi, dlor, în orice înprejurare, şi laurul şi culpa!

De curând s-a tipărit aici în Ieşi vodevilul dlui Alecsandri, reprezentat de mai-nainte pe scenă şi intitulat: *Rusaliile în satul lui Cremene.* Priveghetorul Răsvrătescu e zugrăvit curtenind pe frumoasa văduviţă Suzana. Iată dialogul:

„*Răzvrătescu.* Suzano, ştii una?

Suzana. Ba nici două.
Răzvrătescu. Îmi vine să mă prind argat la voi.
Suzana. Pentru ce?
Răzvrătescu. Pentru vorba ceea: decât a bărbatului, mai bine a argatului."

D-voastre înţelegeţi foarte bine, dlor, ce vra să zică: „decât a bărbatului, mai bine a argatului". Mă mir, zău, cum de nu strigă d. procuror: „acesta e un principiu antisocial! Bărbaţii se dezmoştenesc în favoarea argaţilor! ian să căutăm la articlii legii presei! ian un proces! etc."

În *Cârlanii*, vodevilul dlui Negruzzi, jucat la teatrul ieşean în 1849 şi reprodus prin tipar în 1857, adică deja sub aspra domnie a legilor de presă, un tânăr cuconaş, Lionescu, cere în versuri de la o tânără ţărăncuţă, Vochiţa, ca să-i deie... iată să vedeţi ce anume să-i deie:

„*Vochiţa.* Nu te-nţeleg. Spune, ce vrei de la mine, cuconaşule?
Lionescu. Când babaca la neneaca
Vreun mic favor cerea,
Neneaca cu bucurie
Dorinţa îi împlinea;
Tu fă cum făcea neneaca,
Eu oi face ca babaca."

Iată, dlor, în piesa dlui Negruzzi, întâlniţi încă o neneacă ca şi în romanţul meu; ba încă o neneacă, care face nu ştiu ce cu babaca, aşa ca s-o ştie şi copiii! Acest pasaj este el oare mai moral decât quasi-nemoralitatea mea? Să însemnaţi, dlor, că elevii gimanziali au jucat în ist-an această piesă sub direcţia dlui Maiorescu!

După dd. Alecsandri şi Negruzzi, se cuvine un locşor dlui Bolintineanu, primul poet de peste Milcov, cum zic unii şi alţii. Ei bine! în romanţul său *Manoil*, tipărit la Ieşi nu tocmai aşa de mult, iroul este zugrăvit primind în odaia sa un cârd de acele fete ce n-au nume în societate, în următorul chip:

„Abia intrarăm în casă şi lacheul îmi anunţă sosirea unei fiice a Vinerii.

Zisei să intre.

— Cum te cheamă, drăguliţă? o întrebai...

— Din ce tărâmuri vii, neiculiţă? îmi răspunse ea. Aolio! una este Zlatca evreica, de la munte până la Dunăre, în ţara Românească...

După aceasta veni una, încă copilă, încă novisă: timidă şi sperioasă ca o păsărică prinsă în laţ. Ea pleca ochii şi părea că roşeşte de meseria ce uneltea. Aceasta veni însoţită de mumă-sa. O mumă ce-şi aduce copila să o sacrifice pe altarul viciului! o mumă!...

Uşa se deschide; toată adunarea bătea-n palme.

Era Mărioara.

— Cine-i stăpânul casei? mă întrebă ea.

— Iată-l! îi răspunse unul; Manoil...

— Vede? întrebă ea pe un june.

— Vede, îi răspunse acesta.

— Loveşte cole! îmi zise Mărioara, întinzându-mi mâna.

— Ce ai întrebat de văd?

— Nu înţelegi limbajul nostru?... ai bani? iată ce am întrebat. Dar iată Creaţa, Despinca, Fata-cucoanei!... Să trăiască Sultanul!... ah! cât am să te iubesc!...

— De mâne înainte.

— De mâne? nu voi... din astă-seară..."

O mamă, dlor, care-şi vinde fata, e mai nemorală, decât acea care se jertfeşte gratis în locul ei, ca în romanţul incriminat din foaia mea! D-apoi Zlatca, Mărioara, Creaţa etc.!! De ce dară nimeni nu s-a sculat şi nu se scoală contra nemoralităţii dlui Bolintineanu? De ce, dle procuror?

Am ajuns acum şi la ilustrul Eliad, unul din părinţii literaturii şi fundatorii jurnalismului la români. Într-una din foile sale, d-lui satirizează sistemul ortografic al unui oarecare ministru de finanţe, zicând:

„D. Sarsailă cu iataganul de brâu scrise într-o zi *camăta,* şi dede unui subaltern să citească. Acesta era mai aşa de păcătos la scris şi la citit ca şi d. Sarsailă (pentru că: *tel maître, tel valet,* zice francezul). Vorba le era despre criza financiară şi despre creşterea dobânziloir său a cametei; pe hârtie era scris: «se întinde foarte mult camăta...». Subalternul citi: «se întinde foarte mult ca mă-ta...». Ba ca mă-ta, strigă înfuriat d. Sarsailă..."

Iată dar, sub pana dlui Eliad, o femeie, „care se întinde foarte mult"; ba încă tocmai o mamă, ca și în pasajul romanțului meu, cel căzut în ochiul dlui procuror! Ce obscenitate! Ce nemoralitate! Ce delict! Revolte-se acuzatorul meu și șteargă pe Alecsandri, Negruzzi, Eliad, de pre fața pământului, înlocuindu-i prin doctori și licențiați, de acei cari n-or să aibă în veci procese de presă dintr-o cauză foarte simplă: ei sau nu scriu nimica, sau scriu nimica! încât li se aplică maxima cea străbună: *ex nihilo nihil fit.*

Sunt acum doi ani, dlor, de când d. ban Alecu Balica publică din manuscript *Eteria* celebrului nostru poet epic Beldiman. Nu mai departe, decât pe una din cele dintâi pagini, mă întâmpină următorul portret al junelui fiu al postelnicului Rizu:

„Îngâmfat în a sa slavă, ades la curte mergea,
Iar maică-sa după dânsul în gura mare plângea;
Bocindu-se ruga grecii, și pe mare și pe mic,
Să nu-l lase să se culce noaptea fără ghigilic,
Franzolă, pui de găină, ciorbă să-i dea de mâncat,
Și noaptea două saltele să-i aștearnă de culcat;
Un pruncar așa în oaste, ce dracul ar fi lucrat?
Știu, că dacă-l prindea turcii prea mult s-ar fi bucurat."

O Doamne! și legea presei să fi suferit în 1861 o astfel de apologie a obiceielor turcești! Și editorul, venerabilul d. cavaler Balica, n-a fost tras înaintea feței procurorului de atunci! E vederat, dlor, că în doi ani România a făcut un mare progres juridic: mai deunăzi se trecea cu vederea dragostea turcească; astăzi se pune în acuzație pân' și o intrigă curat europeană, ca acea din *Duduca Mamuca*!

Dar ceea ce întrece toate citațiile de mai sus, lăsând departe în urmă pe dd. Alecsandri, Negruzzi, Bolintineanu, Eliad, Beldiman..., ceea ce covârșește cu o mie de poeți istoria Emilii și cu mumă-sa, sunt faimoasele poezii ale lui Conachi. Cine oare

nu le cunoaște! Voi să recitesc, dlor, numai una din ele:

„Aseară, de-un veac trecut,
Să gust hazul m-ai făcut,
O! doamna mea cea miloasă;
Și să cred că n-ai oprit
Nici un lucru nejertvit
Din câte ai mai fumoasă:

Ochi, guriță, piept și sân,
Voi la care eu mă-nchin,
Și tu rai ascuns prea tare,
Pomeniți necontenit
Cât zbucium și vânzolit
Ați avut cu luptă mare.

Cum simțeam că se bătea
Inima ei supt a mea,
Cu răsufluri îndesite:
Piept pe piept tot apăsând,
Gurița gură mușcând,
Țițișoare dezvălite..."

Poezia lui Conachi, precum vedeți, dlor, nu e o sadea-descriere a dragostii, ci însăși mecanica voluptății: un curs practic! Ș-apoi știți oare cine a fost editorul? o damă, principesa Vogoride, al cării simțământ moral este, în orice caz, mai dezvoltat decât al orișicărui bărbat, fie și al unui... procuror. Scrierile lui Conachi sunt în mâinile tuturor și nemine nu se scandalizează! Fost-a vreodată măcar o vorbă despre procese de presă, despre articlii legii etc? Întreb pe însuși acuzatorul meu și d-lui... tace!

După câte am spus, judecați, dlor, dacă bietul pasaj de pre pagina 43 a foii mele ar fi călcând cât de puțin așa-numita moralitate publică? Un romanist, un poet, un istoric, sunt portretiștii societății: vinovați-s ei oare, zugrăvind-o cum ea este? În vodevilul dlui Alecsandri e nemoral priveghetorul Răzvrătescu, iar nu d. Alecsandri; în piesa dlui Negruzzi e nemoral cuconaşul Lionescu, iar nu d. Negruzzi; în epopeea lui Beldiman sunt nemorali turcii, iar nu Beldiman, şi aşa mai departe. În romanţul meu cine oare este nemoral? acel tip studenţial, care e înfăţişat ca iroul intrigii, tip ce uşor se poate adeveri, din nenorocire, în toate universităţile Europei, iar nicidecum romanistul! Dezvălind în toată goletatea lor, înaintea poporului atenian, mârşavele desfrânări ale lui Timarc, Eschin zicea: „Nu e vina mea, dacă în tabloul unei asemenea vieţi îmi este cu neputinţă a alege trăsături şi culori morale... o să fiu silit a uneori a-mi îngloda graiul!“ Iată teoria şcolii realiste în literatură! Iată pentru ce *Cântarea cântărilor,* Aristofan, Ovidiu, Petroniu, Apuleiu, Plaut, Boccaccio, Shakespeare, Rabelais, Goethe, Alecsandri, Negruzzi, Eliad etc. nu sunt răspunzători pentru caracterele depinse în opurile lor; nu sunt şi nu pot fi nemorali! Nemorali sunt aceia ce se recunosc pe sine în atari caractere şi le prigonesc sau defaimă din egoism! Nemorali sunt aceia, ce n-ar voi ca lumea să-i-afle cine sunt!

Mai-nainte de a păşi în materie, o să vă fac, dlor, o observaţie de prima importanţă, prin care se va proba văzând cu ochii, ce preţ poate să aibe acuzaţia de nemoralitate publică, intentată pasajului despre Emilia şi mumă-sa. Dupre teoria dlui procuror, ar fi nemoral a scrie despre lucruri nemorale. Oare puteţi tăgădui, dle acuzator, acest rezumat al cuvintelor d-lor voastre? Nu puteţi. O ştiam de mai nainte! Ei bine, dlor; dacă d-voastre veţi găsi cu cale părerea dlui procuror, apoi atunci parcă înşivă nu înscrieţi şi publicaţi pe toată ziua actele cele mai neiertate, atârnate de jurisdicţia tribunalului. Eu am scris numai despre dragoste, *pas grand'chose;* pe când d-voastre desfăşuraţi omorurile, furtişagurile, otrăvirile, incestele etc. etc. Oare cine ar fi mai vinovat? Au de ce d. procuror nu vă intentează d-lor voastre un înfricoşat proces de presă? De ce d-lui nu se grăbeşte a vă urmări cu articlii legilor? Oricine mă acuză pe mine pentru a fi depins devergondajul unei babe, cată numaidecât să acuze şi pe judecătorul, cel ce înregistrează sute şi mii asemenea petreceri! D-voastre sunteţi confraţi ai mei, d-lor! D-apoi încă însuşi dl procuror, acuzând scrierea nemoralităţilor, scrie despre nemoralităţi şi, prin urmare, se acuză pe sine însuşi! Iată la ce urmări conduce învinovăţirea ce mi se face! Oare vă mai dă mâna, dlor, a crede în nemoralitatea publică a paginii 43?

Din dezvoltările de mai sus decurge, fireşte, acea necesară consecinţă, că o lege de presă sau că se zădărniceşte, lăsând să se furişe în ea un articlu opritor de a scrie despre viţiurile societăţii; său că ea îşi înţelege cercul de activitate, păstrând tăcere asupra acestui punt. Legislaţia română ne înfăţişează în treptata sa formare ambele aceste faze. Legea presei din 1856, datorită lui Ghica-vodă, opreşte pe autori, § 44, lit. j. „a ataca moralitatea publică“, şi statorniceşte la caz de delict, § 45, art. 9, „închisoare la monastire de la 5 zile până la 5 luni, iară amenda de la 50 lei până la 1000 lei“. Această lege a avut puterea sa numai până la promulgarea uneia noi la 1 aprilie 1862. Între 1856 şi 1862, în curs de 6 ani, întâmplatu-s-a vrun singur proces de presă pentru scrieri nemorale. Nu! şi nici a putut să se-ntâmple, precum aţi văzut, dlor, căci ar fi trebuit să cază sub aceeaşi osândă toţi câţi scriu, mari şi mici! Legea presei de an a înlocuit pe acea veche, şi astăzi ea este singură în vigoare. Păstrat-a ea dispoziţiile § 44 lit. j şi § 45 art. 9 din legiuirea lui Ghica-vodă? Nici câtu-i negru supt unghie! Vă întreb acuma, dlor, care e mai bun argument al neaplicabilităţii unei legi, decât acela când ea se anulează fără a se fi aplicat vreodată? Aceasta e o recunoaştere oficială, dlor! Aşadar, şi judecata cea sănătoasă, şi istoria literaturilor, şi până şi votul Obşteştii Adunări apără pe autori contra unei acuzaţii procuroriale de a fi atacat moralitatea publică. E curios acuma să aflăm pe ce oare s-ar fi bazând învinovăţitorul meu?

§ 50 din legea presei din 1862 se rosteşte: „Publicarea sau reproducerea făcută cu rea credinţă a unor veşti mincinoase, a unor documente închipuite, falsificate sau pe nedrept atribuite altora, când nişte asemenea veşti ar fi de natură a tulbura liniştea publică, sau a vătăma morala publică, sau ar fi de natură a aduce dispreţ asupra agenţilor autorităţii publice, va fi pedepsită cu o închisoare de la o lună până la un an, şi cu o amendă de la 50 până la 1000 lei“. Iată pravila, dlor, ce bunavoinţă a dlui procuror, în lipsa altora, a aplicat-o către pasajul despre Emilia şi mumă-sa. Articlul repeţeşte de două ori cuvântul „veşti“ şi apasă asupra zicerii „documente“: un romanţ, ca *Duduca Mamuca*, fire-ar el, dlor, o colecţie de *veşti* şi de *documente?* Unde e glosarul juridic, care ar fi înzestrat pe d. procuror cu această curioasă definiţie? Articlul hotărăşte o pedeapsă *minimum* o lună şi *maximum* un an, pe când legea cea veche pentru atacuri contra moralităţii publice, răsuflată fără a se fi aplicat, nu cere decât *minimum* 5 zile şi *maximum* 5 luni. Între 5 zile şi o lună, între 5 luni şi un an, ce mare deosebire, doveditoare totalei diferinţi între delicte! Şi nici e de mirare, dlor, o pedeapsă atât de aspră pentru *veşti mincinoase* şi *documente închipuite, falsificate* sau *pe nedrept atribuite altora,* şi nu numai atâta, ci încă *publicate* sau *reproduse cu rea credinţă!!* Acest delict e prevăzut prin însuşi Codul Penal, § 253, No. 1, 2, 3... „despre plastografie, jurământul mincinos, mărturia mincinoasă şi vicleană“. Pentru mila lui D-zeu, dlor, lăsaţi să se mai citească o dată, de două, de zece ori pasajul incriminat! Citiţi-l din scoarţă-n scoarţă, din stânga în dreapta, din dreapta în stânga, de sus în jos, de jos în sus, în toate direcţiile putincioase... Cuprinde el oare măcar o umbră de toate aceste imputări?!

Acuma, dlor, judecaţi între mine şi d. procuror. Sfârşesc prin cuvintele lui Demosten în procesul său cu Afob: „Cer şi rog, o! judecătorilor, să vă amintiţi legile şi jurământul, ce l-aţi depus mai-nainte de a vă urca pe tribună“!

Notă

La rostirea acestei apărări a fost faţă un public nepilduit până acuma în sala Curţii Criminale, în cauză de presă: toată *smântâna* Ieşului, dupre expresia unui din auditori; peste două sute de persoane, a cărora simpatie pentru pârâtul izbucnea la tot pasul prin murmure de mulţumire.

După o dezbatere, urmată în două zile consecutive, 3 şi 4 iunie, majoritatea tribunalului, respingând pâra dlui procuror, a venit la următoarea încheiere:

„Curtea Criminală cunoaşte pe dl Hâjdĩu *nevinovat* de acuzaţia, ce i s-a întins, şi, prin urmare, hotărăşte: ca să rămâie *liber de răspundere* în acest caz.

Membrii: D. Gherghel, L. Catargiu, V. Forescu, S. Mano.“

Întreb acuma pe toţi românii amici şi neamici: cu ce drept destituitu-m-a D. fost ministru de Culte din postul de profesor colegial, pentru o scriere judecătoreşte recunoscută ca nevinovată? Însă acest *tel* ne pregătim a-l *descurca* mai cu adinsul în unul din numerii viitori.

LINIŞTEŞTE-TE, BUNICULE!

„Nichipercea“, în nr. de duminica trecută, se îngrijeşte că „Aghiuţă“ ar avea de gând a-i face o concurenţă de rivalitate.

„Un drăcuşor june, – zice dracul cel căzut în copilărie din cauza unei vârste prea înaintate – un drăcuşor june, cam nesăbuit şi fanfaron, ca toţi junii ce cred că *tot ce se mănâncă zboară* (însemnaţi bine că această frază reapare în trei numere succesive ai Nichipercii, ca o dovadă că spiritul nu se evaporează prin repetiţiune, precum se credea până acuma), şi-a închipuit, că Nichipercea ajuns la bătrâneţe (cu alte cuvinte: la marginea mormântului), poate fi lesne de dărâmat etc.“

Pentru fiinţe prea bătrâne ca Nichpercea, orice îngrijire e periculoasă. Însuşi D. Creţulescu, ca medic, a recunosct în gura mare, deoarece numai Nichipercii nu voia să-i mai facă procese de presă, lăsând pe bietul moşneag să strige, să blasteme, să ocărască, să turbe şi să leşine de mânie: aşa sunt bătrânii!

Prin urmare, ne împlinim o plăcută datorie de umanitate, grăbindu-ne a înştiinţa pe caducul Nichipercea, că nu numai departe de la noi e orice idee de rivalitate, ci nici poate fi vreodată ceva de felul concurenţii între foaia noastră şi venerabilul bufone al Caimatei. Un june cu dinţi ascuţiţi să rivalizerze cu o ştirbă vechitură, pentru care nu mai este cu ptuinţă de a muşca decât doară la malai; ce idee!

Nichipercea, ca toţi bătrânii, dupre observaţiunea lui La Bruyère, trăieşte numai prin suvenirile sale. El îşi aduce aminte tocmai acele vremuri omerice, când spiritul se manifesta prin batjocură; când publicul râdea cu atât mai mult, cu cât sudalmele erau mai numeroase și mai josărite; când satiricul își îndeplinea misiunea, presărând în dreapta și în stânga epitete alde *măgar, câine, porc, arici* etc. etc. Nichipercea e încredințat, și nici că va putea reveni din o rătăcire atât de învechită, cum că ocara e umoristică, unitând sau, mai degrabă, neștiind, că este o nemărginită deosebire între ceea ce se numește umor și între *une mauvaise humeur!*

„Aghiuță“ e mândru de a nu atinge câtuși de puțin *monopolul* Nichipercii. Ca un june ce sum, după însăși recunoașterea adversarului, îmi înțeleg sarcina în sensul cel mai *modern.* Eu și Nichipercea vorbim două limbi cu totul diferite; încât o concurență de rivalitate e aci tot așa de cu neputință, precum ar fi ea între punchul englez și gazeta reginei de la Madagascar. Liniștește-te, bunicule!

[„ACEST NUMĂR ÎNCHEIE LUNA DINTÂI...“]

Acest număr încheie luna dintâi a „Aghiuței“, un fel de decembre pentru toate ziarele, o lună în care simpatiile publicului sunt înghețate, mijloacele de existență puține și scumpe; și temperatura astfel, încât condeiul adeseori tremură și face zigzaguri în mâna redactorului.

Sarcina și grija noastră erau cu atât mai mari, că publicațiunea înfățișa un caracter neîncercat până acum în literatura română. Deprinși cu bufonerii, născuți pe timpul *suitarilor,* ce încunjurau pe veneticii fanarioți, crescuți apoi în școala *Țânțarului, Pepelii, Nichipercii, Bondarului,* lectorii noștri n-au avut când și de unde să învețe ceea ce e un adevărat umor, o satiră pură, o critică mușcătoare și spirituală.

Suntem prea departe de a pretinde, cum că ziarul nostru ar întruni de pe acum toate meritele foilor analoage străine, perfecționate prin un șir de ani și dezvoltate prin asociațiunea penelor celor mai alese. Ne putem însă făli de a fi înlăturat cu desăvârșire calea cea grunzuroasă a celorlalte ziare numite la noi umoristice: în zădar dușmanii noștri s-ar bizui a găsi în coloanele „Aghiuței“ brutalități, murdării și nerozii botezate sub numele de spirit; întocmai precum în societate ni se întâmplă uneori a întâlni babe urâte (adjectiv cam de prisos, fiindcă babe frumoase nici că au fost vreodată), numite: Beatrice, Bianca, Bella etc. etc.

Oricât de riscată se părea a fi întreprinderea noastră, publicul, revenit din rătăcirea răului gust, ne-a înțeles, ne-a îmbrățișat și ne-a dat mijloace de a merge înainte. Ca *recunoștință* din parte-ne pentru această *recunoștință* din partea românilor, ne grăbim a promite (numai atâta deocamdată), că „Aghiuță“ va apărea de două ori pe săptămână... dar, de două ori pe săptămână, din dată ce numărul abonaților se va urca la o mie.

Totuși, schimbarea volumului nici într-un caz nu va trage după sine schimbarea principiului; ci din contra, va servi pentru a-i da o mai mare și mai deplină dezvălire. Misiunea nestrămutată și sacră a „Aghiuței“, care e religios chiar când râde, ca bacchantele anticității, a fost, este și va fi:

În politică: susținerea Tronului național și combaterea elementelor contrare, fie ele ziaristice, cameraliste sau chiar ministeriale.

În nepolitică: ridiculizarea viciului și a necapacității supt toate formele și de toate sexurile putincioase... și neputincioase.

UN POET DE LA PLOIEȘTI

Reforma dlui Valentineanu excelează în arta de a face *ceva din nimic,* în contra faimoasei teorii a lui Aristotele, cum că din nimic niciodată nu se poate face ceva, *ex nihilo nihil fit.*

În numărul său de vineri, *Reforma* ne regalează cu o poezie intitulată *O lacrimă pe mormântul poetului Andrei Mureșeanu* și subsemnată „Polești; Zacharia Antineanu“.

Sunt două motivuri foarte grave pentru a judeca această producere *apatică:* 1. ea este o lacrimă; 2. ea este din *Ploiești.*

Ca modeluri, reproducem aci câteva bucăți din această nouă *liră*... ba greşesc, din acest nou *firfirig,* cu care *Reforma* plăteşte pe lectorii săi:

> Tu care spuneai lumii de gloria străbună,
> De Mircea, Mihai, Ştefan, Corvin, şi alţi mai mulţi
> Ce-nvinse tirania ascunsă-n semilună
> Şi-n lupte inemicii fugeau zdrobiţi, desculţi...

Zdrobiţi şi desculţi – e sublim... în felul său: ce asociaţiune de idei!

> Dar vai! moartea decise a ta voce să stingă,
> Să nu mai deştepţi leul, ce încă-i adormit,
> Dar orice face dânsa, şi orice-ar vrea s-atingă,
> El tot va băga groaza îndat' ce s-a zburlit...

Această strofă întrece tot ce s-a scris până acuma în România; perfecţiunile sale sunt nenumărate şi analiza noastră nu e în stare să arate aci... cu degetul, decât pe cele două principale:

1. Dar vai! moartea decise a ta voce să stingă...
Dar orice face dânsa, şi orice-ar vrea s-atingă.

Ce neimitabilă eufonie în repetiţiunea „dar... dar!“.

Ce fineţă în cuvântul „dânsa“, care nu se ştie dacă se raportă la *moarte* sa la voce!

2. El tot va băga groaza îndat' ce s-a zburlit!
Tabloul zburlirii leului e măreţ, ca *Comedia Divină* a lui Dante!

Oare să ne oprim? Admiraţiunea noastră pentru noul poet e atât de vie, încât nu ne putem stăpâni a mai cita măcar o strofă:

> Aşa tirana moarte-ţi lovi lira-n mânie,
> Şi din paharul morţii şi-a dat venin amar;
> A rupt şi legământul ce-aveai cu-a ta soţie,
> Lipsi şi două roze de bunul grădinar.

Nespusa frumuseţe a acestui pasaj consistă întru a nu se putea el înţelege deloc, ceea ce-l pune mult mai pe sus de celebra enigmă a Sfinxului!

SCUMPILOR LECTORI!

Avem tot cuvântul a vă numi *„scumpi“* în toate înţelesurile putincioase ale acestui adjectiv în limba română.

Sunteţi scumpi, pentru că sunteţi rari, şi scumpetea purcede din raritate, după cum ne încredinţează economia politică.

Sunteţi scumpi pentru că mai multor din d-voastre le place a se îngreuia asupra plăţii chiar după ce s-au abonat o dată... cu nume.

În fine, precum vedeţi, sunteţi *scumpi* pentru noi, o recunoaştem cu franchetă, şi tocmai de aceea ne-am şi hotărât a vă adresa aceste câteva rânduri, menite a vă *ieftini,* de va fi cu putinţă.

Redacţiunea *Aghiuţă* nu se sfieşte a face cele mai mari sacrificiuri *nu numai* spirituale pentru a nu fi ceea ce au fost şi sunt celelalte ale noastre foi umoristice.

Vă dăm umorul politic, cu *Cămara, Berlicoco, Isachar, Mefistofeles* etc. etc.

Vă dăm umorul social, cu *vameşi, consiliuri superioare, sergenţi-majori, şcolari* etc. etc.

Vă dăm, sau mai bine vă vom da d-acum înainte, umorul literar, început în numărul trecut cu ocazia *poetului de la Ploieşti.*

Vă dăm umorul anecdotic cuprins în balmeş-talmeşul *Tuturor-vrutelor.*

Vă dăm umorul străin, extras din *Punch, Tintamarre, Figaro, Journal amusant* etc.

Mai pe scurt, vă dăm o grămadă de lucruri, pentru care în schimb d-voastră nu ne răspundeţi decât câte doi galbini pe un an întreg, adică douăsprezece luni, cincizeci şi una săptămâni, trei sute şasezeci şi cinci zile! ba încă aceşti bieţi doi galbini ni-i plătiţi cam în mai multe câştiuri, imitând uneori în regularitate pe arendaşii statului!

Scumpilor lectori! Nu uitaţi că *Aghiuţă,* în însuşirea sa de drac cinstit, a fost, este şi va fi totdeauna pentru *Constrângerea corporală!*

D. ARICESCU – UMORIST!

Din toate câte a lucrat Camera în cele „opt zile“ ale sesiunii prezente (dupre aritmetica dlui Berlicoco), din toate câte va să *ne facă* (adică să facă nouă) de acum înainte, lucrul cel mai minunat și fapta cea mai folositoare este, fără îndoială, nepilduita impulsiune ce dete literaturii umoristice.

Sărmanul umor zăcea beat mort în birtul Nichipercii, mulțumindu-se cu *cinstea,* ce-i făceau generoșii zarzavagii, îndopându-l cu ardei și cu vin *negru!* Dar iată se deschide Camera, și pe loc umoriștii se ridică din toate părțile, ca prin puterea verguței magice. E destul a zice, că până și amicul nostru Aricescu devine umorist, nu pentru că e amic al nostru, ci simplu pentru că-i venise ideea a face portretul Camerei!

Sunt lucruri la care nu te poți uita fără a râde, să fii oricât de serios, adică necapabil pentru *ridicultura.* Bunăoară: uitați-vă la Millo în *Lipitoarele Satului*; la d. Berlicoco când se plimbă pe ulițe cu pantalonii săi cei infinitamente scurți; la d. Davila când joacă mazurca prin Pasaj; la Cameră când vorbesc despre reprezentațiunea țării!

În nr. 170 al *Buciumului* s-a publicat articolul dlui Aricescu despre aceea „cum majoritatea Camerei *știe de frică*“. Reproducem încheierea pentru a dovedi că d. Aricescu a încheiat umoristicește:

„În ședința de la 18 ianuariu 63 generalul Tell zice Coalițiunii:

Sunteți o vatră de conspiratori! Și majoritatea închină fruntea sa cea pătată.

În ședința de la 29 octobre, D. Steeghe, ministrul de finanțe, bate cu pumnul pe banca ministerială și strigă c-o voce impunătoare:

«De nu se va vota de urgență creditul cerut, misiunea mea este împlinită.» Și coalițiunea își pleacă capul, fiindcă știe că guvernul va face apel la națiune; și națiunea a pronunțat sentința ei rămânând indiferentă la provocările coalițiunii și ale organelor ei incendiare.

În ședința de la 2 decembre, capul Cabinetului cere ca Adunarea să-și retragă de tot doleanța contra tronului României Unite; căci în ziua când acea doleanță se va vota, ministerul va depune misiunea sa în mâinile domnitorului; și vor veni miniștri care nu vor mai da cont Camerei, ci națiunii, de actele lor.

Coalițiunea îngălbeni și retrase îndată doleanța insultătoare.

Maxima boierilor este maxima fanarioților, dascăli lor:

«Sărută mâna ce n-o poți mușca.»

Azi boierul sărută mâna ce-l amenință. Bage de samă guvernul; căci când îi va veni bine, discipolul fanariotului va mușca mâna, care astăzi o sărută.“

CILIBI-MOISE

Cu ocaziunea Anului nou, faimosul Cilibi-Moise, Mendelson al ovreilor bucureșteni, scoase o broșură, „Practica și culegeri“.

Pentre lucrări vechi și cunoscute, am găsit în ea câteva bucăți inedite, și care îl pun pe israelitul nostru mult mai pe sus de *Nichipercea.*

Bunăoară:

„În toată lumea nu se poate găsi un om să cumpere o țară, dar se găsesc cari s-o vânză“.

„La toată lumea le ajunge două mâini, iar negustorilor le trebuie trei: cu una dă și cu două ia“.

„Număre s-au pus la birje ca să nu fugă; ar trebui numere și acelor ce fug din birje“.

Acum alăturați aceste câteva scântei adevărat umoristice cu următoarele expresiuni din *Nichipercea* de la 1 genariu, tocmai de Anul nou, parcă înadins pentru ca anul întreg să-i meargă tot în felul acesta:

„... Pedeapsa de douăzeci şi cinci la..., nu la obraz..."
„... Pe unde se p... găina".

Au nu e vederat, că Cilibi-Moise întrece pe *Nichipercea* nu numai prin spirit, ci încă prin bună creştere?

MAI IAȚĂ UNUL!

Poeţii, ca vinul, ni plac cu atât mai mult, cu cât ei sunt mai vechi: Omer, de pildă, este ca tocaiul de o sută de ani. Prin urmare, poeţii, tot ca vinul, ni plac cu atât mai puţin, cu cât ei sunt mai noi; de pildă...

Buciumul a început a publica în numărul său de vineri o scriere intitulată:

Grigore-vodă, domnul Moldovei. Dramă în 5 acte şi în versuri. De d. Alexandru Depărăţeanu.

D. Depărăţeanu e un poet de tot nou, acru ca vinul ce n-a avut încă timp să se aşeze.

Până acum cunoaştem, din *Buciumul,* numai 5 scene din cele 5 acte ale dramei; dar suntem hotărâţi cu toată energia putincioasă a nu cunoaşte mai mult decât atâta; căci ne ţinem de proverbul părintesc: ziua se cunoaşte de dimineaţă.

Lasă că producerea dlui Depărăţeanu poartă un nume istoric, fără a fi cât de puţin o producere istorică;

Lasă că personajele dramei sunt imaginare şi chiar neprobabile, purtând nişte nume neauzite dincolo de Milcov, precum: Branta, Fionescu, Ephes, Dies, Mateo, Lais, Anais etc.

Lasă că toţi moldovenii ai dlui Depărăţeanu vorbesc în dialectul muntenesc: ăsta, ăla, nae etc...

Lasă că vă întâmpină la tot pasul versuri ca:

„... Bagă de seamă, Costachi; ai jurat
Ş-ai fi un mizerabil *să lingi unde-ai scuipat!*"

Sau:

„Miau! hăis! tprrrs!"

Lasă... Nu vă temeţi că las; las cu atât mai vârtos, că însăşi drama dlui Depărăţeanu se începe cu cuvintele lui Costachi vrând să plece:

„Te las..."

UN CASTEL AFURISIT

Îmcep a crede că edificiul Teatrului Statului se află zăcând supt un misterios blăstem, în puterea căruia tot ce se face şi se drege, – căci se face acolo multe şi se drege şi mai multe, – în cuprinsul acestui frumos palat fermecat, trebuie să fie de râs şi de ocară, pe dos şi fiasco!

Mai-nainte de toate, trupa română a dlui Millo! o trupă, ce se compune din două specii de artişti: artişti făcuţi de D-zeu într-un moment de după prânz, cum zicea Béranger; şi artişti făcuţi de dnul Gatineau: Pui, Statue, Palme şi altele.

Pentru ca să aveţi o idee aproximativă despre ceea ce sunt artiştii făcuţi de D-zeu, vă spui numai că publicul îi admiră şi-i aplaudă pe d-lor mai puţin, decât pe păpuşa *Curcanului* în „Roza magică", – piesa de marionete dată până acum de trei ori; astfel încât nu poate fi nici o îndoială, că d-lor sunt mai pe jos de *artiştii făcuţi de d. Gatineau;* nu poate fi nici o îndoială că d-lor nu sunt buni nici chiar ca maşini!

După trupa dlui Millo, care s-ar putea suferi numai în timpul bâlcilor, urmează cu tot dreptul opera italiană a dlui Papa-Niccola, care şi aceasta se compune iarăşi din două specii de artişti: artişti noi sau tineri, dna Casch-Polini, d. Ialomiţeanu etc.; şi artişti vechi sau bătrâni: d. Collini, dna Gianfreddi şi alţii.

Precum în trupa dlui Millo păpuşile dlui Gatineau întrec în artă pe actorii post-meridiani ai lui D-zeu, tot aşa în opera dlui Papa-Niccola artiştii vechi sau bătrâni întrec în artă pe cei noi sau tineri! Vă puteţi dar imagina ceea ce este opera noastră, mai cu seamă dacă veţi lua osteneala a vă aduce aminte, că în privinţa muzicii sunt bune numai violinele din timpul lui Noe! numai violinele acoperite cu pulberea anilor, iar nu şi cântăreţii!

După dd. Millo şi Papa-Niccola vine rândul dlui Iancu Strat, nu ca doctor în drept şi profesor de economie politică, ci ca membrul Comitetului Teatral şi aranjator al balurilor mascate de la Teatru; o specialitate, ce i-a impus-o ministerul crezând din nenorocire, că doar ştie d-lui ceea ce n-a învăţat, de vreme ce nu ştie ceea ce a învăţat!

Publicul de la balurile mascate ale dlui Strat se împărţea în două specii, întocmai ca artiştii dlor Millo şi Papa-Niccola: specia grasă şi specia macră. Specia grasă, în fruntea căreia preşedea cu multă demnitate însuşi aranjatorul, habar nu avea de frigul ce domnea în salon, ca unii care erau aprovizionaţi cu sobe portative în formă de burtă. Dar vai de specia cea macră! O vedeai cu ochii cum tremura clănţănind din dinţi şi neputând nici chiar a vorbi cu măştile ce o intrigau: căci îi îngheţase până şi limba!

În fine, am ajuns la a patra manifestaţiune a *duhului rău* din palatul Teatrului, la balul municipalităţii de la 24 Genariu. Cei invitaţi cu bilete au fost vreo patru mii; cei veniţi fără poftire erau nu puţini. Salonul teatrului prezenta spectacolul unei cutii cu sardele *plus* o aromă specială ce se evapora din amestecul *tuturor claselor societăţii,* mai ales fiind aceste clase în fracuri, sau decoltate. Nu ştiu zău cum anume s-a sfârşit balul, căci ieşii peste zece minute după intrare, temându-mă de guturai şi plăcându-mi persoana mea netescuită. Se zice că mai în urmă s-au început bătăi pentru bomboane, căzături de danţ, şi că la finea balului aerul salonului devenise otrăvitor ca azotul. Se zice! Eu unul nu ştiu nici ce-i azotul!

Pe când toate acestea se petreceau pe conta municipalităţii, eu mă ocupam cu cea mai mare seriozitate cu analizarea unui picior de găină, ascultând pe Lazar om (nu zic *birtaş*) foarte de ispravă, cum încredinţa că Huniad a fost boem. Deodată se aude ploaia răsunând pe ferestrele birtului. Peste o jumătate de oră vuietul ploii se confundă cu ţipete de bărbaţi, femei şi copii. Erau oaspeţii de la bal, ce n-au putut găsi trăsuri şi se întorceau acuma pe acasă în costumuri de *gală*, blăstămând municipalitatea, alunecându-se pe gheţuş, şi învălind cu batiste nenorocitele capele şi pălării.

Precum vedeţi, însuşi Cerul a vrut să râză de balul municipalităţii... şi Cerul e totdauna drept!

LA AQUILA ALBĂ

Noutăţi importante

A sosit în Bucureşti

O aleasă şi renumită menajerie cosmopolită sub direcţiunea dlui C. D. Aricescu; cuprinsă în următoarea poezie din *Buciumul* nr. 213:

La Aquila albă

Un secul e aproape de când *aquila albă,*
Ce mult timp ea conduse la glorie ginta slavă,
De *trei sălbateci vulturi* prin intrigi fu învinsă;
Şi carnea-i împărţită, ş-a ei viaţă stinsă!
Ca *sfinxul* din ţărână, răsare din pământ;
De trei ori sfarmă jugul, şi iese din mormânt;
De trei ori însă cade, strivită de colos:
Căci *trei vulturi* sugrumă pe ast *Şoim belicos!*

Azi *aquila cea albă* fatalu-i lanţ zdrobeşte,
Iar *sgripţorul sălbatec* turbează şi păleşte.
Curaj, *aquilă albă!* Căci *aquila Galliei*
Zbura-va-n ajutoru-ţi cu *Şoimul Italiei;*
Şi ambe, susţinute de *Şoimii libertăţii,*
Cu tine lua-vor zborul spre soarele Dreptăţii.

Şi tu, *aquilă bravă din regia carpatină,*
Realţă-te mai iute în aria senină:

Pe câmpul libertăţii te-aşteaptă *Şoimi, Conduri,*
Toţi gata să sfâşie pe *Sgripţori* şi *Vulturi.*
Deşteaptă-te din somnu-ţi, şi iaţi rangul d-onoare,
Şi contra barbariei te luptă cu vigoare,
Precum luptai odată sub Mircea şi Ştefan.
Polonia trăiască! Şi piară a ei tirani!

Precum vedeţi, în menajeria amicului nostru Aricescu găsiţi paseri de cele mai rare de specia rapace: *aquila albă, trei vulturi sălbateci, sfinx, sgripţori* etc. etc. cari toate de bună voie s-au pus la dispoziţiunea unui Arici... ba cu patru litere mai mult decât un simplu *arici.*

[„A TRECUT O JUMĂTATE DE AN...“]

A trecut o jumătate de an, de când am început publicaţiunea lui *Aghiuţă*; şi cititorii noştri lesne au putut să observe, în maniera noastră de a scrie, două lucruri:

1. N-am schimbat niciodată, niciodată în o jumătate de an, fondul ziarului: principiile sale democratice şi naţionale.

2. Schimbăm necontenit, necontenit în o jumătate de an forma ziarului: dentâi cu caricaturi, apoi fără caricaturi; dentâi mai mult umor şi mai puţină satiră, apoi mai multă satiră şi mai puţin umor; dentâi duminicile, apoi joile etc.;

Dacă nu ne schimbam în fond, este că ne simţeam siguri de bunătatea credinţelor noastre politice; dacă ne schimbam în formă, este din contra, că nu ştiam tocmai bine, care e modul cel mai nimerit pentru a face ca opiniunile noastre să fie gustate.

Aşadar, publicul nu are nici un drept de a se mira, că şi astăzi, după o experienţă de... şase luni, principiile noastre rămân neschimbate, deşi foile române cam au obiceiul de a şi le schimba pe toată ziua, nu are nici un drept de a se mira, că şi astăzi forma ziarului nostru se schimbă pentru nu ştiu a câta oară, deşi foile române cam au obiceiul de a schimba numai principiile. lăsând neatinsă forma.

De azi înainte *Aghiuţă* va apare de două ori pe săptămână, joia şi duminica. Preţul abonamentului nu se adaugă deloc... ghiciţi de ce?

Cuprinsul lui *Aghiuţă* se va împarte în două genuri: partea oficială şi partea neoficială, adică lucrurile serioase şi lucrurile neserioase.

Lucrurile serioase privesc în parte pe d. director şi proprietar al ziarului care, imitând monogramele iscăliturei dlui Rosetti cu iniţialele: C.A.R., însă imitându-le fireşte în sens opus, va subscri articolii săi prin finalile: ...n ...o...u.

Lucrurile nescrioase vor fi pe responsabilitatea colaboratorilor noştri: Caracancea, Urtimud, Farfara, Abar-assabu, Tricolici, Papalugă etc...; colaboratori tot atât de necunoscuţi, precum sunt colaboratorii tutulor foilor noastre române.

CRITICA LITERARĂ

D. G. Baronzi a scos la lumină colecţiunea completă a poeziilor sale, intitulată: *Orele dalbe.*

Sarcina, ce ne-am impus-o, este de a constata, dacă titlul corespunde cu cuprinsul, dacă *orele* dlui G. Baronzi sunt în adevăr *dalbe.*

Ne pare foarte rău că pe-ntre lucruri netăgăduit *frumoase,* am găsit mai multe bucăţi, care ar fi trebuit publicate într-un alt volum, intitulat... de pildă: „Orele de *urât.*“

O poezie către o „Copiliţă“ (pag. 18) se încheie aşa:

Nu doresc dar vrun alt bine,
Ci când treci pe lângă mine,
Să m-agăţ de rochia ta...

Ideea de a se agăţa de rochia fie chiar a unei copiliţe este cu atât mai prozaică, că rezultatul poate fi ruperea bietei rochiţe!

Într-o poezie intitulată „Cea-boi“ citim următoarele versuri (pag. 22):

ACADEMIA ROMÂNA BIBLIOTECA

Copilașii plâng de foame,
Că-i la clacă *mă-sa lor.*

Cine zice „mă-sa lor“ creează o nouă regulă gramaticală, în puterea căreia se poate zice: „tătă-său lor“!

În poezia „Cântecul juneței“ (pag. 28) o strofă sună așa:

Dar pe tine ce te face,
Poețele, să te-ncânți
C-o femeie care-ți place
Și-ți iai lira ca s-o cânți?

Oare d. G. Baronzi nu cântă fără a fi plătit mai înainte în monetă turcească?

Dar producerea cea mai ciudată a poetului nostru este o poemă intitulată „Viziune“ (pag. 37-46), din care învățați că nopțile și zilele

„Își scotea limba, coada-și smulgea...“; că cetățile de stânci:

„Se sparg, se-mprăștie și *cad pe brânci...*“ etc.; și în care vă întâmpină următoarea sublimă caracteristică a vitejilor României:

Ștefan cel Mare, ghiară de leu;
Vlad Țepelușul – pală de zmeu;
Mircea-Bătrânul – *suflet cu dinte;*
Vasile-Lupul – *nebun cu minte;*
Mihnea-Turcitul – *flintă de soc;*
Mihai-Viteazul – vârtej de foc;
Stroe Buzescu – *iarbă de pușcă;*
Calofirescu – *fiara ce mușcă...*

Sufletul cu dinte, nebun cu minte, flintă de soc etc. sunt lucruri atât de curioase, încât d. G. Baronzi n-ar face rău vânzându-le Muzeului Național.

PROFESIUNEA DE CREDINȚĂ

Se vorbea mult într-o vreme de a se aduce în România colonii germane.

Mulțumită lui D-zeu, vorba rămase numai vorbă, precum rămân numai vorbe mai toate vorbele românești.

Nu știm, de ce nu se vorbi niciodată de a se aduce în România colonii chineze.

Mulțumită lui D-zeu, iată o colonie chineză, stabilită pe malurile Dâmboviței.

Aceasta ne face a crede că românii vor căpăta totdauna, ca și până acum, numai acele lucruri, despre care ei vor avea prevederea de a nu vorbi niciodată.

Suntem trimiși din ordinul Cabinetului de la Peking, pentru a studia starea socială a României.

Consiliul mandarinilor, pe de o parte simțind trebuința de a introduce în imensul său imperiu unele reforme, iară pe de altă parte temându-se de inovațiuni prea radicale, crezu de cuviință a-și alege drept model țările cele mai apropiate de China prin gradul civilizațiunii.

Așadară, o colonie fu trimisă la Maroco în Africa, una la Haiti în America, și una aci în România.

Ziarul de față este o dare de seamă periodică de lucrările coloniei chineze române.

Scoțând o ediție în limba țării, avem în vedere de a proba românilor, cum că chinezii sunt singurii străini recunoscători pentru ospitalitatea ce li se dete.

Descriind societatea română, vom fi câteodată, poate, prea indulgenți, dar prea aspri niciodată; căci în patria noastră ne deprinserăm a vedea lucruri și mai curioase.

Pentru doritori de a citi acest ziar în limba originală chineză, alăturăm adresa librarului: *Peking, strada Mi-vanguen, casa Sen-tschi.*

Suntem siguri, că românii, ca unii ce citesc, în genere, prea puțin românește, își vor procura mai degrabă edițiunea chineză.

Cât privește pe acea românească, ne mângâiem, că ea va fi citită în România cel puțin de nouă chinezi, anume:

PUNANG-HON-
SAN-HUANG-
IAO-TSEU-
KI-CHIU-
TA-TUN-
SE-MA-
KIU-TSCHIN-
VAI-KI-
VU-TSCHIN-

KI

GAMENUL DE PARIS

comedie în 2 acte de d-nii Bayard și Vanderburch: tradusă din franțuzește (Societatea dramatică. Teatrul Bossel)

Gamenul de Paris se reprezintă de atâtea ori și cu atâta succes de Societatea dramatică din București, încât ar merita de a fi jucat și la Peking, dacă teatrurile chineze, mai puțin progresiste decât scena română, n-ar persista cu încăpățânare de a respinge orice piesă tradusă, fie cât de bună, mulțumindu-se cu repertoriul național fie cât de rău.

Dar comedia, de care vorbim aci, e nu numai străină, ci mai are o calitate, pe care chinezii nu o vor putea înțelege niciodată: ea este compusă din doi autori, adică se aseamănă cu o casă plănuită de doi arhitecți, cu un pod făcut de doi ingineri, cu o corabie povățuită de doi cârmaci.

La noi, în China, se admite doar un plug tras de doi boi; căci, în asemenea caz, amândoi colaboratorii ascultă, cu cea mai oarbă supunere, biciul unui director numit plugar, încât s-ar putea zice că acesta este unicul *autor* al brăzduirii; meșteșugul de a se asocia doi literați, pentru a scri o singură piesă, e cu totul necunoscut chinezilor, pe când în Europa se întâmplă, câteodată, ca zece pretinși bărbați de geniu să coopereze la nașterea unei pagini.

Acesta este rezultatul principiului economico-politic de

Asociațiune: asociațiune între cizmari, asociațiune între brutari, asociațiune între hornari, asociațiune între tipografi... de ce dară să nu fie și o asociațiune între romancieri sau între autori de comedie?

Ziare, redijate de mai mulți, s-au văzut și în China, unde bunăoară Gazeta numită imperială există de sute de ani, trecând prin mii de redacțiuni succesive. Dar se știe că un ziar este cu atât mai bun, cu cât e mai variat în toate, în idee, în sujete, în stiluri, până și în puncturi de vedere; precum e, de pildă, *Times*-ul englezesc, cel mai celebru jurnal în Europa, demn rival cu Gazeta imperială de la Peking, și în care, asupra aceleiași materii și în aceeași zi, găsiți opiniuni pentru și contra. Un romanț, o dramă, o comedie, să fie oare tot așa?

E de mirare că, până acuma, cu toată faima teoriilor economico-politice, nu s-au văzut încă doi poeți asociindu-se pentru a face o singură poemă, deși poema este și ea, în esență, nu alta decât un romanț sau o comedie, sau o dramă versificată. De ce oare această excepție? Dacă unitatea de concepțiune și de execuțiune se cere de la o poemă, apoi neapărat cată să se ceară și de la un romanț sau de la o piesă teatrală. Dacă acea unitate e de prisos în romanț sau în piesă de teatru, atunci nu înțelegem pentru ce ea să nu fie tot așa de prisos în poemă. Bazându-ne dar pe principiul de asociațiune, noi sperăm și ne mângâiem că peste puțin timp literatura europee va produce un *Childe-Harold* sau un *Faust*, scris de câte o companie de zece poeți.

Ș-apoi autorii, astfel asociați, nu e necesitate să fie compatrioți; iară progresul credem că va mai face în curând ca ei să nu fie datori nici măcar de a scri opera comună toți într-o singură limbă: poema ce o așteptăm noi de la geniul asociațiunii va putea fi compusă din douăzeci și cinci capitole în douăzeci și cinci diferite limbi: un capitol englezește, un altul franțuzește, de aci nemțește, și așa mai departe. Eu unul mă propun, de pe acum, de a scri un capitol în limba chineză, iar colegul San-huang-ki, poet distins, născut la Si-dsang, în partea sudică a Chinei, va putea procura un alt capitol în limba tibetană, pe care îl va citi cu plăcere venerabilul Dalai-Lama.

Gamenul de Paris fu compus, *din nenorocire*, numai în limba franceză, deşi unul din autori e olandez. Zic din nenorocire, căci dacă dl Van der burch ar fi scris partea sa din comedie în limba olandeză, iar celălalt autor, dl Bayard în limba franceză, atunci lectorii cei lipsiţi de cunoştinţa uneia din aceste limbi n-ar fi în stare de a constata că piesa nu are unitate de direcţiune.

Autorii asociaţi îşi propuseră de erou pe un gamen, adică pe un ştrengar parizian, precum arată însuşi titlul comediei. În adevăr, în actul I, acest personaj e principal: nimic nu-l întunecă. În actul II, însă, apare deodată pe scenă un alt personaj, un general, de care nici nu se visează în actul I şi carele, cu toate acestea, ia nişte proporţiuni atât de gigantice, încât la sfârşitul piesei nimeni nu-şi mai bate capul cu bietul gamen. Să fi scris comedia un singur autor, oricât de stângaci, e sigur că nu va întâmpina această sublimă dezarmonie.

Dar cine e gamenul? cine e generalul? vor întreba aceia cari n-au putut vedea piesa; şi sunt cam mulţi, din cauza micimii teatrului Bossel, unde abia încap teatrofilii nemţi din Bucureşti, şi, prin urmare, nu vor încăpea niciodată teatrofilii români din Bucureşti, presupunându-se, fireşte, că Bucureştiul este un oraş românesc, iar nu nemţesc. Pentru a răspunde la întrebare, vom da o scurtă expoziţiune a piesei.

Ilustrul satiric în anteriu, dl Bălăcescu, descrie în următorul mod felurimea sujetelor teatrale:

„Asta, vezi, este teatru,
Aci afli lucruri mari:
Cum a băut împăratul,
Cum s-au certat doi măgari;
Fetele cum să iubească,
Flăcăii iarăşi mereu
Cum să le tot amăgească:
Ia-ţi căciula, fătul meu!“

Sujetul *Gamenului de Paris* nefiind nici împăraţii, nici măgarii, urmează dară de la sineşi că trebuie să fie *fetele* şi *flăcăii*.

Fiul unui general înşeală, după mai multe marafeturi, pe sora unui gamen; gamenul, fratele surorii sale, se plânge, după mai multe marafeturi, la generalul, tatăl fiului său; şi, în fine, iarăşi după mai multe marafeturi, generalul ajunge a însoţi pe fiul său cu sora gamenului. Acesta e expoziţiunea piesei, în care, ca personaje de tot secundare apare mătuşa gamenului, un amic al mătuşii gamenului şi o cumnată a generalului. Scena se petrece în Franţa, puţin după epoca marelui Napoleon.

După ce apreţuirăm piesa, ne vine acum rândul de a apreţui jocul actorilor... Iertare! În România actori nu sunt: sunt numai artişti dramatici; precum nu sunt amploiaţi, ci numai funcţionari; precum nu sunt oameni învăţaţi, ci numai doctori; precum nu sunt femei, ci numai doamne; precum nu sunt cetăţeni, ci numai patrioţi; precum... precum... în sfârşit, aşa este România!

Astfel, artiştii dramatici, cari au jucat în piesa supusă analizei noastre, sunt dl Mihai Pascaly – gamenul, dl Ştefan Velescu – generalul, dna Matilda Pascaly – sora gamenului, dl Vlădicescu – amicul mătuşii gamenului, adică a dnei Flechtenmacher, d. Velescu cel mic – fiul generalului şi dna Dumitreasca – cumnata generalului; şapte artişti dramatici, precum erau şapte înţelepţi în Grecia, pe când Grecia mai avea încă înţelepţi.

Să nu vă închipuiţi, însă, că teatrul Bossel fu totdauna atât de complect: d. Stefan Velescu este pentru el o achiziţiune nouă, provenită din o pierdere veche a teatrului cel mare. După mai multe luni de neactivitate voluntară, motivată prin cunoscuta exactitate a dlui Millo de a nu plăti lefurile trupei sale, d. Ştefan Velescu, oftând după succese de scenă, cu cari nu e de mirare că se desprinsese, veni să contribuie prin jocul său la splendoarea teatrului Bossel. În *Gamenul de Paris,* d-lui debută pentru prima oară dinaintea unui public cu totul diferit de muşterii dlui Millo. Îl felicităm din toată inima pentru această frumoasă hotărâre, care nu va întârzia de a-i face amici pe toţi amicii noştri... de la Peking.

D. Pascaly şi d. Velescu, un *Mihai* şi un *Ştefan*, întrecându-se, care de care, sub aceleaşi steaguri! D. Pascaly având generozitatea de a se face *gamen*, numai pentru a procura dlui Velescu ocaziunea de a fi general! Suntem entuziasmaţi, deşi entuziasmul nu este tocmai în caracterul chinezilor.

Unora se păru că d. Pascaly e cam bătrân pentru a ştrengări, fie măcar și pe scenă; dar acest mic defect, de care bucuros ar voi să scape însuși d-lui, fu răscumpărat pe deplin, nu atât prin briciul bărbierului, cât prin o agerime de mișcări și o vivacitate de limbă mai mult decât admirabile. D. Pascaly sărea în dreapta și în stânga pe mese și pe scaune, vorbea, țipa și striga cu atâta repeziciune, încât nu lăsa publicului nici chiar timpul să-l admire. Aceasta credem că numai aceasta fu cauza că *gamenul* plăcu mai puțin decât *generalul.*

D. Velescu, din contra, jucând un personaj bătrân și paralitic, la fiecare pas și la fiecare cuvânt își atrăgea aplauzele cele mai *rumegate*; căci pasul unui bătrân, după calculele matematicului englez Wallis, durează treizeci și două de secunde, iar cuvântul unui paralitic se trăgănează secunde douăzeci și una și jumătate; astfel că d. Pascaly făcea jurul scenei și recita o pagină întreagă până ce d. Velescu mișca piciorul și deschidea gura.

Am auzit francezi extaziați dinaintea jocului dlui Velescu și repetând cu mulțumire: „iată tipul unui adevărat general!“ Am auzit români făcând grimase și zicând cu neîncredere: „nu văzurăm niciodată un asemenea general!“ Pesemne generalii români nu sunt nici bătrâni, nici paralitici: așa credem noi, deși suntem de prea puțin timp în această țară, pentru ca să ne fi putut încredința într-un mod pozitiv. Tot ce ne permitem, pentru astă dată, este de a întreba pe d. Velescu, dacă d-lui ar fi în stare de a juca tot așa de bine pe un general român? Cestiunea e foarte serioasă, căci avurăm ocaziuni de a observa că românii, în toate privințele, cunosc de minune universul întreg, afară numai de propria lor țară.

Vom trece acum de tot pe scurt jocul celorlalți artiști dramatici.

Mai întâi de toate, dna Matilda Pasaly avu un rol prea neînsemnat în proporțiune cu frumosul său talent. Nu ne-am fi mirat deloc să-l fi jucat chiar rău, căci:

„Qui brille au premier rang,
S'éclipse au second...“

D. Vlădicescu fu secondat prea bine de o imensă umbrelă, de care nu se despărțea: felicitațiunile noastre privesc pe amândoi deopotrivă.

D. Velescu cel mic are nevoie de multă stăruință pentru ca să poată deveni vreodată Velescu cel mare.

Dna Dumitreasca... așteptăm cu nerăbdare anul nou cel mai apropiat, pentru a-i dori dnei în viitor succese în roluri aristocratice.

Dna Flechtenmacher, din contra, se bucură de privilegiul, foarte rar în lumea artistică, de a juca bine în toate rolurile, fără excepțiune: tânără sau bătrână, subretă sau cocoană, mătușă sau nepoată...

A proposit de dna Flechtenmacher, aflăm cu plăcerea cea mai vie că acel gingaș cățeluș, ce făcuse furori în piesa *Iadeșul* a dlui Pantazi, se numește Azor și are avantajul de a fi proprietatea acestei admirabile artiste: apoi mai zică cineva că *școala* nu face mult!

O LACRIMĂ ÎNTRE RÂSURI!

Anul trecut răpi Bucureștiului trei literați în toată întinderea acestui cuvânt: poetul Depărățeanu, economistul Marțian și romancierul Filemon.

Pierderea fu cu atât mai crudă, că moartea ne despoaie tocmai de cea ce este mai rar în literatura română în genere, și în acea bucureșteană în specie: de talente originale.

Filemon, Marțian și Depărățeanu n-au fost nici doctori, nici laureați; ei nu-și dau aere de oameni mari, nu purtau ochilari, nu făceau paradă de idei furate din străinătate, nu se păunau prin auritele saloane ale pretențioasei vanități; nu!

Modești și laborioși, ei vorbeau puțin, se arătau și mai puțin; scriau mult, cugetau și mai mult!

Dar ce e remarcabil, câteșitrei erau înzestrați, într-un grad foarte dezvoltat, de acel spirit mușcător, ce lesne se împacă și cu beletristica cea mai ușoară și cu știința cea mai profundă.

Și în adevăr, cum oare să nu muște un om de geniu în fericita țară românească, unde, la tot pasul și în toate împrejurările, el vede vicii, deșertăciune, egoism, ipocrizie, fanfaronadă, calomnie, Tersiţi şi Zoili încoronaţi sau Achili şi Omeri azvârliţi pe poduri!

Aşadară, Marţian, Filemon, Depărăţeanu, au fost deopotrivă satirici.

Economistul, deşi funcţionar, totuşi nu se temea a ridiculiza în gura mare, chiar într-o publicaţiune oficială, necapacitatea şi corupţiunea miniştrilor săi: citiţi *Analele economice.*

Romancierul, deşi simplu şef de secţie, totuşi nu se sfia să biciuiască pe nedemnii parveniţi, ce făcură să cază atât de jos respectatul nume de boier: citiţi *Ciocoii vechi şi noi.*

În fine, poetul, deşi subprefect şi apoi deputat sub vodă Cuza, totuşi scrise, cu câteva zile înainte de a muri, următoarea sublimă poezie, una din cele mai frumoase în limba română, şi pe care avu amabilitatea de a ne împărtăşi în autograf cumnatul răposatului, d. Alexandru Vericeanu.

SOCIETATEA ACTORILOR ROMÂNI

Duminica trecută se dete în beneficiul cunoscutului nostru comic Iorgu Caragiale o comedie originală în patru acte, intitulată: *Misterele Pasajului.*

Ca piesă, numele autorului nu figurează pe afiş: o frumoasă lecţie pentru ceilalţi autori de comedii originale din acest an, care se mândresc a-şi silabisi toate literele numelui până şi sub „Păţitul“!

Nu toate piesele merită a fi subscrise: nu toţi autorii o ştiu aceasta!

Deci, ca modestie, *„Pasajul“* e mult mai bun decât cele două comedii ad-hoc ale dlui Pantazi; iar ca piesă de teatru, el nu e deloc mai rău: aceeaşi imposibilitate de intrigă, aceeaşi exageraţiune de moravuri, aceeaşi obscuritate de caractere, aceeaşi silinţă de a ajunge la efect prin spectacol: prin căţei, prin împuşcături, prin muzică şi danţuri!

Toate acestea sunt departe de a fi un lucru original şi sunt şi mai departe de a fi o comedie.

Ca dialog, *Pasajul* e cu atât mai superior pieselor dlui Pantazi, cu cât monologurile sunt mai scurte şi personajele nu-şi povestesc fiecare îndeosebi între patru păreţi toată viaţa de la naştere şi până la momentul când se ridică cortina.

Ca observaţiuni, ca fineţe, ca păcăliture, presărate ici-colea în cursul piesei, *Pasajul* dovedeşte că autorul său anonim are mult spirit, deşi n-a scris o comedie, ceea ce n-are a face una cu alta.

„Românii n-au până acum nici o formă şi tot aleargă mereu după reforme...“;

„Bucureştenii mor de foame, gătiţi cu mănuşi albe...“;

„Modistele vând amorul cu cotul ca panglicele...“.

Şi mai multe altele de acest fel sunt *butade,* ce n-ar strica într-o comedie cât de bună.

Ca joc, *Pasajul* fu interpretat de minune.

În adevăr, este o minune, şi o minune mare, de a interpreta foarte bine o piesă, ce nu se prea înţelege.

D. Caragiale este un comic de prima ordine: comic fără a exagera, fără a ieşi din natură, fără a se arunca în farsă.

D. Dragulici fusese elevul favorit al dlui Millo, adică comic peste măsură: acuma însă am putut observa în jocul d-lui o tendinţă vederată de a scutura jugul moral al fostului director de teatru: încă un pas înainte pe această cale, şi d. Dragulici va atrage aplauze meritate, cu atât mai vârtos că, pe lângă talent şi experienţă, d-lui posedă un organ foarte sonor, ceea ce cam lipseşte dlui Caragiale.

Dna Frossa şi dna Caragiale... dar articolul ar deveni prea lung dacă le-am lăuda tot atâta, precât am lăudat pe dnii Caragiale şi Dragulici, şi ar fi injust, dacă le-am lăuda mai puţin.

SOCIETATEA ACTORILOR ROMÂNI MARŢI ÎN 15 MARTIE: PURITANII ÎN LONDRA

dramă în 5 acte, tradusă din franţuzeşte

Subiectul dramei este ura ereditară între două familii scotlandese, aşezate în Anglia sub regele Carol II, la curtea căruia un Campbell, ocupând postul de prim-ministru, trimite la moarte, dezonoară şi persecută pe toţi Clenarvonii, afară numai de unul... căci intriga ar fi imposibilă, dacă acest unul n-ar reuşi a scăpa şi a pune capăt actul al 5-lea prin o teribilă răzbunare.

George Clenarvon, adică d. Ştefan Vellescu, este dară eroul piesei: în jurul său se grupează toate celelate personaje secundare, din care cel mai marcant este mumă-sa, Lady Clenarvon sau, cu alte cuvinte, doamna Mariţa Constantineasca.

Opiniunea noastră este, şi peste puţin ea va fi, sperăm, opiniunea publicului întreg, că pre cât d. Pascaly excelează fără rival în comedia de salon, pe atâta toţi artiştii bucureşteni fără excepţie trebuie să se închine dinaintea dlui Vellescu în dramă şi, mai cu seamă, în dramă clasică, pentru care d-lui, pe lângă artă pură, mai posedă tot ce lipseşte dlui Pascaly: o statură majestoasă, o figură expresivă şi francă, o mimică plină de demnitate naturală, o voce sonoră şi bărbătească.

În actul II, când, cu o furie reţinută, vorbeşte cu regele, ameninţându-l cu mânia poporului; în actul IV, când, cu o linişte gravă, ce convine unei fapte de conştiinţă, propune numele său fiicei lui Campbell; în actul V, când, cu pumnarul în mână, cere seamă de la duşmanul său... d. Vellescu ne-a probat că înţelege toate fineţele animei umane, ştiind a le reproduce prin gest, prin cătătură, prin timbrul organului, prin contracţiunile fizionomiei.

Dna Constantinescu a jucat într-un mod superior în actul I, când respinge amorul lui Campbell; la finitul actului II, când cere de la regele iertare pentru soţul şi copiii săi; în actul III, când obţine graţia unuia din cei trei osândiţi, şi nu ştie pe care să aleagă: pe bărbat, pe fiul mai mare sau pe cel mai mic...

Dna Constantinescu ne place, în genere, în acele scene, în care femeia devine mai mult decât femeie, căci *vigoarea* este în d-ei caracterul principal al vocii şi al manierelor.

În scene gingaşe, d-ei pierde.

Ne pare bine de a putea prevesti de pe acum un frumos viitor artistic junelui d. Popescu, care, ieşind astă dată, pentru prima oară, din rândul elevilor, juca rolul de rege: d-lui are tot ce trebuie pentru a reuşi cu timpul în dramă, şi singurul consiliu, ce-i putem da, se reduce la trei cuvinte: silinţă! silinţă! silinţă!

Vom încheia prin o observaţiune asurpa orchestrei.

În actul III, când pe scenă se citea sentinţa de moarte, dnii muzicanţi, cari aproape toţi sunt nemţi, fredonau o horă. De ce? Nu cumva pentru a dovedi, că *horă* româneşte este *moarte* nemţeşte, precum *cald* al nostru este *kalt* al d-lor?

AMORUL ÎN CRONICILE ROMÂNE

Sunt frumoase cronicile române! Ele ne strămută în timpii lui Mircea şi Ştefan, pentru cari e prea mic chiar epitetul de „cei mari"; ele ne pun faţă-n faţă cu Ţepeş, Rareş, Ioan-vodă, Mihai... Ce români, o doamne! Ai crede că în vinele lor curgea un alt sânge, că braţele lor erau de alt os, că inimile lor frământau acel teribil element, care azvârle fulgere şi zguduie pământul în temeliile sale. Suntem fii ai lor, o ştiu; dară de cele mai multe ori, vai! fiii nu moştenesc decât numele părinţilor.

Când citesc şi recitesc, cu o voce tremurândă de emoţiune, cu pieptul dilatat de o mândrie cu atât mai vie cu cât ea este mai trecătoare, când citesc şi recitesc tablourile în cari cronicarii ne zugrăvesc pe un Baiazid, pe un Amurat, pe un Suleiman, fugând şi umiliţi înaintea armelor române, înzecit mai puţin numeroase... ei bine! atunci mă-ntreb pe mine însumi cu un fel de ipocondrie naţională: purtăm numele de români, stăpânim pământul României; de ce dară am căzut aşa de jos?

Omul e tare când constată faptul, când afirmă o stare de lucruri, când analizează ceea ce este sau ceea ce a fost; dară debila sa inteligenţă se opinteşte, se clatină, şovăieşte, dindată ce-i abate veleitatea de a pătrunde în cauza evenimentelor, adresându-şi cestiunea: de ce? o cestiune la care o mie de voci sunt totdauna gata a răspunde în o mie de moduri, fără ca din acele o mie de răspunsuri măcar unul să fie adevărat.

Aşadară, fără a mă rătăci în labirintul cauzelor, mă mulţumesc a şti numai atâta că, dupe expresia poetului, „la noi mărul e putred“. Aduc aci cuvintele bardului român nu din întâmplare, ci pentru că lucrul se trece de glumă când până şi poeţii, aceşti copii fericiţi ai râzătoarei iluziuni, aceşti luminaţi orbi, cari admiră seninul norilor şi splendoarea nopţii, când până şi ei încep a pipăi plaga realităţii! Citiţi, însă, cronicile române, şi veţi afla timpul când şi putredul nostru măr era un adevărat măr domnesc, un măr smalţat dinafară cu rumeneala juneţei şi care păstra în sânu-i un sâmbure vivace şi sănătos!

Totuşi, pe lângă contrastul ce am observat între sublima bravură a strămoşilor şi efemeiata moliciune a strănepoţilor, mai este un altceva, care mă electrizează tot atât de mult în lectura cronicilor române: un alt contrast, un contrast mai puţin simţit, fiindcă nu este politic, dară nici cum mai puţin dezavantajos pentru caracteristica timpului nostru propriu.

Cronicarii români cugetă româneşte. Teoriile, credinţele, maximele lor nu sunt transportate pe de-a-ntregul de pe ţărmii Senei sau ai Tamisei, din Torino sau din Berlin. Asemenea modestei crisalide, care, când vine ziua hotărâtă, îşi formează brilantele sale aripi din sine însăşi, ei meditau, meditau bine şi profund, fără a lua împrumut sau chiar a fura, ca noi ăştia de azi, aripile de aninătură ale străinilor!

Un individ mare, un geniu, fie în rezbel, fie în pace, fie în litere, un Bonaparte, un Colbert sau un Shakespeare este acela carele modulează, după propria inspiraţie, lumea supusă acţiunii sale, iară nu devine plecatul serv al acelei lumi. Cum dară vreţi, cum puteţi pretinde ca să fie cevaşi dintr-un popor, o adunare de individualităţi, în care totul se importă, şi nimic, nimic nu e bun pentru exportaţie?!

Din literaţii noştri moderni, – nu numesc pe nimeni, pentru a nu mă certa cu ponderoasa majoritate, – numai aceia au înfipt nişte urme solide în cariera lor, cari au putut să petreacă şi pen străinătate, dară au învăţat în ţară. Alecsandri, Bolintineanu, Kogălniceanu, Bolliac, Eliade, C. Rosetti, G. Alexandrescu, Negruzzi, nu sunt nici doctori, nici laureaţi, nici licenţiaţi.

Cugetând româneşte, cronicarii noştri erau constrânşi de a vorbi tot româneşte. Inteligenţă limpede şi naivă, observaţie sigură şi necomplicată, tablouri simţite şi neafectate, o sistemă mai mult inspirată de bun-simţ decât combinată, în fine toate câte nu seamănă deloc nici cu subtilismul german, nici cu volubilitatea franceză, nici cu flegma engleză, toate acestea deosebesc şi pun în relief poporul român; toate acestea caracterizează, în cugetare şi în vorbă, pe cronicarii noştri; toate acestea ne lipsesc nouă, literaţilor proaspăt răsăriţi.

De la Tisa până la Marea Neagră nu se va găsi nici un singur român, fără distincţie de clasă sau de gradul culturii, care să nu rumege, aşa-zicând, învăţăturile cronicilor naţionale; şi nu cumva să vă închipuiţi că motivul acestui fapt comun ar fi limbajul *ţărănesc* al cronicarilor; nu! căci provocăm pe autorii noştri moderni de a scri într-un stil cât de ţărănesc, mai ţărăneşte de cum scria *Românul de duminică*, şi tot încă suntem încredinţaţi că prea puţini îi vor înţelege!

Vedeţi, dară, că avem mare trebuinţă de a ne adăpa la izvoarele cronicilor române, cari sunt ca un fel de Karlsbad moral şi intelectual, în care ne-am putea căuta sănătatea inimii şi a spiritului, bărbăteasca energie şi verdea pricepere a străbunilor!

Dară nici o specie de apă minerală nu poate vindeca pe un bolnav necurabil, carele cată să se mulţumească dacă i s-au micşurat cât de puţin durerile, sau dacă a avut noroc de a câştiga vreo câteva zile, câteva ore în procesul cu moartea. Tot aşa nici cronicile române nu ne pot da nouă o a doua naştere, prefăcându-ne în oameni din secolul XV sau al XVI-lea; o mică scânteie din acel mare foc, o surcică din acea pădure, o picătură din acel fluviu – ne ajunge!

Aşadară, cronicile române mă farmecă prin opoziţia celor povestite în ele cu ceea ce se petrece în toate zilele înaintea ochilor mei; şi acea curioasă opoziţie eu o urmăresc, întrucât îmi dă mâna, nu numai în respectul războaielor şi al limbii, unde lucrul e prea vederat pentru oricine voiește a-l vedea, ci și în mai multe alte privințe mai mici, mai secundare, mai obscure.

Bunăoară: care să fi fost *meșteșugul dragostei* la strămoșii noștri cei mai dincoace de epoca lui Traian, cari uitaseră deja de mult preceptele lui Ovidiu? Cum își făceau ei curte? cum petreceau? cum corespundeau? cum vorbeau în romanticele lor întâlniri? cum făceau acele jurăminte, de cari iubirea nu se lipsește nici chiar la otentoți?

Națiunile cele mai brave au fost totdauna și cele mai amoroase. Mitologia antică ne reprezintă pe zeul Marte prins în laț cu zâna Vinere. Arabii și normandii, fiii țărilor celor mai călduroase și copiii ghețurilor nordului, cu o mână supunea universul, cu cealaltă strângea la piept acea gingașă parte a popoarelor învinse, care nu se plângea niciodată de groaza cuceririi. Însuși destinul a voit ca femeilor să le surâză luciul armei, iară ostașului să-i zâmbească lauda ieșită din gurița unei nimfe!

Românii au fost odată foarte viteji, cel puțin pe când se scriau cronicile: urmează dară să fi fost și foarte amoroși. Din nenorocire, cronicile, preocupate, corp și suflet, de povestirea minunatelor vitejii ale neamului românesc, se feresc a rădica vălul de pe misterele vieții sociale, le disprețuiesc, le cred nedemne de a *rămânea în pomenire.*

Două-trei pasaje, două-trei cuvinte, scăpate nu știu cum din frâul obicinuitei seriozități a cronicarilor, sunt tot, aproape tot ce-a rămas asupra intrigilor amoroase la străbunii noștri; însă acele câteva fugitive mențiuni sunt deja de ajuns, pentru a ne da o idee despre ceea ce lipsește.

Sub anul 1472, cronicarul povestește războiul între cei doi domni români, Radu-vodă din Țara Românească și, din Moldova, Ștefan cel Mare. La locul numit Cursul-Apei, în județul Râmnicului, se dede bătălia. „De ambe părțile se băteau vitejește“, zice cronicarul. Lupta dură trei zile în șir, joi, vineri și sâmbătă, și nu se știa încă cine va birui, căci se luptau românii cu românii! În fine, noaptea spre duminică, Radu-vodă fugi la București pe malul Dâmboviței, acolo unde se află astăzi Curtea cea Veche. Ștefan-vodă înconjură castelul și-l luă. Radu-vodă reuși a scăpa peste Dunăre. Dar în mâinile învingătorilor căzu

doamna lui Radu-vodă și fiică-sa Voichița. Aceste două prizoniere de neam domnesc fură conduse la Suceava, în capitala marelui Ștefan.

De atunci trecură trei ani la mijloc. Deodată, sub anul 1475, cronicarul ne spune că „Ștefan-vodă a zidit monastirea Sântul Dimitrie dinaintea Curții domnești și „s-a cununat acolo cu doamna Voichița, fata lui Radu-vodă, iar pre maica-sa, cu mare cinste o a trimis la bărbatu-său Radu-vodă la Țara Muntenească“.

Oare pe cine să nu intereseze a ști, cum? când? în ce mod se născu și se dezvălui acest amor? Nici chiar un Ștefan cel Mare, tot încă nu putea fi scutit de prealabila necesitate de a face și el o declarație sentimentală, de a adresa și el iubitei sale vreo câteva vorbe dulci, de a întâmpina și el greutăți, cochetărie, amânări etc., etc. Dar despre acestea toate cronicarul păstrează cea mai adâncă tăcere, mulțumindu-se a menționa numai cele două punturi extreme, alfa șli omega, începutul și sfârșitul: captivarea Voichiței, și apoi cununia!

Însă, adeseori lesne se ghicește ceea ce nu se spune. Amorul lui Ștefan-vodă pentru Voichița trebuie să fi fost o pasiune prea violentă, prea imperioasă, de vreme ce sili pe acest principe diplomat de a-și schimba deodată politica, împăcându-se cu un inamic atât de vechi și atât de înverșunat precum era Radu-vodă. Frumoasa bucureșteancă avu satisfacțiunea de a îmblânzi pe un erou, dinaintea căruia tremurau Turcia, Ungaria și Polonia; dar și Ștefan-vodă avu și el o satisfacțiune, nu mai puțin măgulitoare, de a-și fi cucerit o nevastă nu prin tractate, ci cu sabia în mână, întocmai precum făcuse fundatorul străbunei Rome!

După moartea lui Ștefan cel Mare, urmă pe tron fiu-său Bogdan-vodă. Ascultați ceea ce spune cronica despre începutul acestei domnii:

„Bogdan-vodă, dacă stătu domn, trimise solii săi la craiul leșesc, ca să poftească pe sora lui craiu, pe Elisabeta; ci muma lui craiu n-a primit să se facă acest lucru și pentru logodnă a amânat pe altă dată. Dar Bogdan-vodă n-a pierdut nădejdea, că înţelegând că muma fetei şi a lui craiu a murit, îndată a trimis solie, socotind că după moartea bătrânei nu va fi cine să-i stea împotrivă; ci craiul iar a amânat, că vedea pe soru-sa că nu vrea să meargă după Bogdan-vodă, căci era prea urât la faţă şi orb de un ochi. Deci văzând Bogdan-vodă că cu bine nu-şi va folosi, socoti să-şi răscumpere ruşinea sa cu sânge şi de arme s-a apucat: a prădat ţara leşească şi s-a întors înapoi".

Iată dară, ca în Iliada lui Omer, un rebel din cauza unei femei! şi ce rebel! Dintâi Bogdan-vodă devastează Polonia; apoi polonii, pentru a nu se recunoaşte biruiţi, năvălesc şi ei în Moldova, pustiind-o cu foc şi cu sabia; apoi Bogdan-vodă adună o nouă oaste şi face o nouă invazie în Polonia; apoi polonii iarăşi se întorc cu furie asupra Moldovei... şi toate astea, toate astea pentru că lui Bogdan-vodă îi plăcuse portretul principesei Elisabeta şi pentru că voia cu orice preţ să ia de femeie pe blonda poloneză!

Precum vedeţi, eroismul nu încetă a fi elementul principal şi predomnitor al amorului şi după moartea lui Ştefan cel Mare! Şi să nu vă închipuiţi că numai domnii se băteau şi-şi expuneau viaţa pentru guriţa unei frumoase, nu! aceasta era o caracteristică generală, un obicei comun, o datină sacră, o tradiţiune pentru toţi românii.

Tel maître, tel valet, zice proverbul francez. Slugile imitează pe stăpâni, supuşii imitează pe domnitori. Buni sau răi, eroi sau moleşiţi, morali sau imorali, principii formează un popor bun sau rău, eroic sau moleşiţi, morali sau imorali. Drept dovadă, cronicarul povesteşte cum moldovenii imitau pe Bogdan-vodă până şi în privinţa amorului. Ascultaţi povestira cea naivă a cronicii sub anul 1509:

„Un Ivaşco oarecine din ai noştri avea mânie pe un alt numit tot Ivaşco, ce i-a fost luat muierea. Deci când leşii au intrat în ţară asupra lui Bogdan-vodă, acel Ivaşco păgubaş de muiere s-a închinat la leşi şi a adus o ceată de leşi în casa celuilalt Ivaşco ce-i luase muierea, şi l-a prins viu, şi l-a înţepat".

Iată o istorie comică şi tragică totodată. Istoria e comică, căci amândoi eroii poartă din hazard acelaşi nume, „Ivaşco", întocmai ca cei doi Menechmi în comedia lui Plaut. Dar unul din ei fură pe nevasta celuilalt, şi de aci se începe tragedia. Bărbatul cel insultat îşi răzbună cu arma în mână, şi-şi răzbună într-un mod oribil!

Cununia lui Ştefan cel Mare cu Voichiţa, războiul lui Bogdan-vodă pentru Elisabeta şi istoria celor doi Ivaşco ne dau o idee destul de clară, cum înţelegeau amorul românii din timpii cei de glorie ai României! Dar îmi veţi spune că domnii şi boierii nu sunt încă toată ţara. În adevăr, cronicarii noştri nu vorbesc nimic despre ţărani; însă ţăranii au şi ei o cronică a lor proprie, o cronică mult mai vie şi mult mai frumoasă decât cronica domnească şi boierească. Acea cronică a ţăranilor este poezia naţională. Citiţi antica baladă *Păunaşul codrului* şi veţi vedea că în acele zile de vitejie, chiar femeile nu înţelegeau cum să iubească pe un mişel, pe un fricos, pe un om carele nu ştia să mânuiască sabia, nu ştia să biruiască pe un rival cu arma în mână! Amorul se socotea a fi o floare atât de preţioasă, încât o dobândeau numai aceia ce-şi puneau în pericol viaţa, cari aveau destulă inimă pentru a dispreţui moartea. Acesta e adevăratul amor românesc naţional, dupre cum îl descriu cronicele!

În celelalte ţări, aşa iubea numai nobleţa, aşa iubea numai cavalerii feudali din evul mediu şi ducesele de prin casteluri; la noi, aşa iubea săteanul cel de pe urmă, ţărăncuţa cea mai modestă! şi, fiindcă nici un om nu poate să nu iubească sau să fi iubit măcar o dată în viaţă, amorul făcea eroi pe toţi românii!

Dar veni negura fanariotismului, cuprinse orizontul României şi ucise acest sublim sentiment, această fecundă legătură între amor şi eroism! Lăsând la o parte pe cronicarii cei vechi, citiţi acum cronica lui Neculcea, istoricul cel mai fidel al timpilor de jale şi de ruşine, când grecii din Fanar începură a mânji tronul lui Dragoş şi al lui Negru-vodă! Citiţi pe Neculcea, când vă povesteşte, bunăoară, cum domnul Antonie Rosetti, grec ţărigrădean, petrecea zile şi nopţi cu „Anica, fata cârciumăresei Archipoaiei"... Iată până unde s-a pogorât amorul sub principii fanarioţi, cari dădeau ei exemplul!

Românii cei vechi ţineau la amor ca la o sculă, ca la un tezaur, ce se plătea foarte scump, câteodată cu preţul vieţii! Românii cei greciţi cumpărau amorul, precum se cumpără rachiu şi ţuică: de la cârciumăreasa Archipoaia...

Fanariotismul ţinu România asfixiată în braţele sale în curs de mai mult de un secol. De la 1830 încoace el nu mai este; însă, amorul nu mai poate redeveni ceea ce a fost el la strămoşii noştri: un inspirator de eroism, o şcoală de bărbăţie şi de abnegaţiune! Fanarioţii ştiură a nimici cu rădăcină tot ce era vechi românesc şi astăzi, când nu mai putem iubi româneşte, când nu mai voim a iubi greceşte, simţind totuşi necesitatea de a iubi, de a iubi într-un fel, noi am transplantat la noi ideile franceze şi iubim franţuzeşte...

ZIARELE ÎN ROMÂNIA

Voind cineva a scri istoria literaturii române moderne, ceea ce nimeni n-a voit până acuma, ar fi silit a o împărţi în trei ramuri de o întindere foarte inegală: opere originale, traducţiuni şi ziare.

Operele originale sunt atât de puţine, şi chiar acele ce există sunt atât de bănuite, încât românii cei serioşi recunosc cu durere că originalitatea este mai mult o dorinţă decât o realitate în literatura zisă naţională. Noi, însă, am reuşit a descoperi câteva opere române adevărat originale, dar ele sunt compuse de ţărani, adică de nişte oameni, cari, neştiind carte, sunt puşi în imposibilitate de a traduce: acele opere se numesc *cântece şi basme.*

Traducţiunile sunt cu atât mai numeroase în limba română, cu cât ele cuprind nu numai traducerile cele mărturisite pe titlu, ci mai îmbrăţişează aproape totalitatea operelor aşa-numite originale; căci traducătorii din această ţară de cele mai multe ori se feresc, cu un fel de antipatie, de a zice că traduc; ei *localizează, imitează sau prelucrează.*

Dar partea cea mai ponderoasă a literaturii române sunt ziarele. Ziarele nu sunt nici opere originale, nici traducţiuni, ci o specie de condică, în care un om, numit *publicist*, înscrie în ordinea zilelor, dar fără ordine de materie, tot ce aude, tot ce vede, tot ce i se pare că a văzut sau a auzit şi, în fine, tot ce-i vine în cap! Această ramură a literaturii e cea mai răspândită şi cea mai gustată în România.

Pentru a scri o operă originală, un om, fie măcar şi un român, are trebuinţă de învăţătură, de spirit, de meditaţiuni, de răbdare. Pentru a putea traduce, el are nevoie de a cunoaşte cu perfecţie limba sa proprie şi limba străină din care traduce. Pentru a fi ziarist, sau, cum se zice, *publicist*, românul nu are zor de nimic, nici chiar de gramatică. Tot ce-i trebuie sunt ochi, sunt urechi, urechi cu cât mai mari cu atât mai bine, şi o căpăţână în înţelesul material al cuvântului, adică un organ comun tuturor animalelor, şi în interiorul căruia se operează, într-un mod confuz, oarecari asociaţiuni de idei. A şti să scrii, nu strică; dar nu e de prima necesitate: ziaristul român preferă a dicta, dindată ce-şi poate procura un secretar, iar pentru a dicta ajunge a avea o gură.

Dar aceste avantaje nu sunt singure şi nu sunt cele principale.

Pe când autorul unei opere originale vorbeşte numai în propriul său nume, pe când traducătorul vorbeşte numai în numele unui autor străin, publicistul, chiar cel mai de pe urmă, declamă totdauna în numele ţării întregi, zicându-se a fi expresia cea mai completă a naţiunii. Şi să observaţi bine că nimeni nu-l poate dezminţi în această privinţă, afară numai doară de un alt publicist căci nimeni altul nu posedă mandatul de reprezentant al tuturor acelora ce nici nu-l cunosc, nici nu l-au văzut, nici n-au vorbit cu dânsul, nici n-au auzit poate de numele lui!

Alt avantaj nu mai puţin preţios este privilegiul ce au ziariştii români de a schimba pe toată ziua ceea ce se numeşte *principii.* A fi ziarist este a fi acelaşi om în cursul unei singure zile, căci cuvântul *ziar* se trage din cuvântul *zi.* Dindată, însă, ce a trecut o noapte la mijloc, ziaristul îşi schimbă faţa: ceea ce ieri a fost alb devine negru; *da* se preface în *nu*, marele Cuza se transformă în tiranul Cuza, ilustrul Kogălniceanu se transfigurează în tradătorul Kogălniceanu... O noapte la mijloc, nu mai mult!

Câteodată publicistul stigmatizează, în termeni fulgerători, demoralizarea ţării, corupţiunea funcţionarilor, abuzurile administraţiunii etc., etc... Citindu-l, ai crede că vorbeşte un Caton, că auzi pe un Socrat, că vezi pe un Brutu. Dezamăgeşte-te! Ziaristul nostru el însuşi e înnoroiat în viţiuri, e scăldat în corupţiune, e înecat în abuzuri! Ce vreţi! Între drepturile cuprinse în calitatea de publicist, se numără şi acela de a cere ca alţii să fie buni, fără ca să fim buni noi înşine.

Aşadară, jurnalistul, numai jurnalistul se bucură în România de prerogativa de a nu şti nimic, de a vorbi verzi şi uscate în numele ţării, de a nu avea principii, sau, mai bine, de a le avea prea multe; şi, în fine, de a predica moralitatea de pe însăşi tribuna imoralităţii! Acesta e tipul publicistului român. Sunt excepţiuni, dar excepţiunile nu sunt reguli; şi chiar excepţiunile, câte ne întâmpină aci, nu ni se par a fi destul de sigure. Se întâmplă, bunăoară, câte un jurnalist moral, dar ce folos! el nu ştie carte. Se întâmplă, pe de altă parte, câte un jurnalist meşter de a scri, dar fără cea mai mică autoritate morală. Se mai întâmplă câte un jurnalist cu principii nestrămutate, dar, vai! acele principii sunt nestrămutate numai în rătăciri. Cât priveşte sacramentalul obicei de a îndruga înşiră-te mărgărite în numele naţiunii, o! în această privinţă vă putem garanta că nu veţi găsi în România nici o excepţie.

După această caracteristică generală, cată să adăogăm câteva detalii de nuanţă, ce nu vor fi fără interes pentru lectorii noştri din China. Sub denumirea de ziarist se înţeleg nu numai directorii, redactorii şi colaboratorii ziarelor, ci încă *proprietarii şi amatorii,* două graduri inferioare de o mare importanţă socială.

Proprietarul ziarului, când nu întruneşte cu această calitate vreuna din celelalte calităţi din ierarhia publicismului, e un simplu sac, din care iese bani şi în care intră bani. De cele mai multe ori, el este vreun fost neguţător de comestibile solide sau lichide, carele avusese nenorocirea de a crede că în ţara românească cele de hrană spirituală se vând mai bine decât cele de hrană materială. Văzându-se mai la urmă înşelat în calculele

sale, încredinţându-se că publicului nu-i e foame, nici sete de ziare, şi simţindu-se pe calea ruinei, acest proprietar ajunge pe la sfârşit a-şi căuta mântuirea financiară unind editarea ziarului cu vreo altă meserie mai lucrativă: de pildă, cu aceea de cămătar. Veţi întreba însă, de ce el nu se lapădă cu totul de publicism? Ei bine, e imposibil! Amorul de glorie este mai puternic decât judecata cea sănătoasă. E dulce a putea zice onorabilul burghez: „sum şi eu un ziarist!“

Amator este oricine a scris vreodată un singur articolaş de zece rânduri într-un ziaraş oarecare. Acele zece rânduri îi procură pentru totdauna titlul onorific de *publicist.* Din acea zi, încetând de a fi un simplu muritor, el începe a ţinea capul mai sus, începe a vorbi mai tărăgănat, începe a gesticula cu demnitatea unui tenor de la Operă, şi toate disputele sale cu *adversarii politici,* din saloane sau de prin cafenele, încheie neapărat cu această sonoră frază: „domnule, am dezvoltat pe larg ideile mele în numărul cutare din ziarul cutare, în coloana cutare“. A răspunde unui asemenea ziarist că n-aţi citit articolul său, este a comite o crimă de les-majestate. Pentru a nu vă atrage mânia acestui gigant al publicismului, d-voastră preferaţi mai bine a-i spune că aţi citit faimosul articol de două ori. Atunci publicistul nostru vă zâmbeşte cu un aer de înaltă satisfacţiune, şi trece la alţii, pentru a-i întreba şi pe aceia dacă au avut plăcerea de a citi *numărul cutare din ziarul cutare, în coloana cutare...*

După ce v-am recomandat interesanta persoană a publicistului român din diferite puncturi de vedere, îmi rămâne a vă introduce, iubiţilor compatrioţi chinezi, în fabrica în care se elaborează cuprinsul cel cotidian, ebdomadar, sau de trei ori pe săptămână, al unui ziar.

Când publicistul are o casă, atunci cabinetul său de lucru prezintă o lungă masă în mijlocul apartamentului, încărcată de hârtie, condeie, călimări şi câteva flori, dar nici o carte pe masă sau în restul odăii, afară numai doară de dicţionarele lui Bouillet, în cari se mărgineşte biblioteca unui ziarist ce se respectă. Mobilarea casei e extremă: sau foarte simplă, de lemn prost şi tapiţată cu o stofă anonimă, sau foarte pompoasă, bunăoară ceva în gustul oriental, cu divanuri turcești, cu covoare persiane, cu perdele de adamasc, cu *antice* aruncate în toate colțurile. În genere, un ziarist român s-ar crede nedemn de a conduce opiniunea publică, dacă s-ar ținea pe o cale de mijloc, nici prea-prea, nici foarte-foarte.

Când publicistul n-are casă, atunci el lucrează în *redacție*, adică într-o întunecoasă cameră din Pasaj, unde se primesc abonamentele și se face expediția. O masă acoperită cu un postav pătat ca o piele de tigru, un dulap de lemn alb, în care se țin numerele ziarului, un scaun sau două, și trei halbe cu bere, – prezintă tabloul cel mai complet al acestui apartament.

Publicistul, atât acel cu casă, precum și cel fără casă, iar mai ales acest din urmă, nu e niciodată singur. *Amicii politici* îl înconjoară totdauna, fumând, vorbind, strigând și certându-se, pe când el, ca un al doilea Cesar, aruncat în acest caos de voci, răspunde unora, întreabă pe alții și, totdodată, scrie *revista*. Revista este de două feluri: *interioară* și *exterioară*. Revista exterioară cuprinde traducerea unor pasaje descusute din ziare franceze, despre tot ce s-a petrecut în Paris, în Londra sau în Peking, nu mai departe decât *cu șase luni înainte*. Revista interioară nu cuprinde niciodată altceva, afară numai de o umflată frazeologie asupra uneia din aceste două teme, după împrejurări: „guvernul e excelent“ sau „guvernul e abominabil“. Ambele reviste ocupă prima pagină a ziarului. Vă puteți imagina restul!

Ce e nu mai puțin remarcabil este indiferența șefului redacțiunii pentru articolii ce i se trimit de aiurea și cari ocupă în ziar paginile a doua și a treia. Fie articolul cât de sec, cât de rău scris, cât de absurd, el e primit cu brațele deschise și se publică îndată, cea dintâi grijă a unui bun ziarist fiind de a umple ziarul! Iată de ce pagina a patra, destinată pentru anunțuri, e totdauna cea mai solidă în ziarele române!

Am mai putea spune multe, foarte multe, dar ne lipsește spațiul. Suntem mulțumiți dacă ne-am împlinit măcar pe jumătate scopul de a cântări greutatea *organelor opiniunii publice* în România.

CELE MAI VECHI POEZII SATIRICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Publicăm aci din manuscript două poezii inedite, scrise de celebrul nostru cronicar Miron Costin pe la 1670.

Prefața celei dintâi din ele cuprinde o sângeroasă satiră contra acelora ce credeau atunce, sau cred astăzi, că românii nu sunt capabili de a se dezvolta românește, ci trebuie să ia toate numai de la străini.

Citiți apoi ambele poezii ale lui Miron Costin și mărturisiți, cu voie fără voie, că acum, după doi secoli de o viață furtunoasă, România a câștigat prea puțin în toate, până și în versuri!

Să fim urmat noi, de atunci și până azi, a tot crește, ca nație, nu din sucuri străine, ci din propriile noastre sucuri românești, astăzi străinii ar fi siliți, poate, de a ne imita pe noi!

VIAȚA LUMII

Către cititor

În toate țările, iubite cititorule, se află acest fel de scrisoare, care elinesce ρυθμος se cheamă; și cu acest chip de scrisoare au scris mulți lucrurile și laudele împăraților, a crailor, a domnilor și a începătorilor țărelor și împărățielor.

Așa a scris vestitul istoric Omir războaiele Troadei cu Achileus; așa Virghilie – începătura împărăției Râmului și alți dascăli fără de număr.

Într-acest chip și sânții învățători bisericei noastre cum este Ioan Damaschin, Cosma, Teofan, Mitrofan și Andrei de la Crit, au scris cântările sântei biserice, stihirile, canoanele și antifoanele, cu carile, ca cu neşte petre scumpe și flori nevestejite, au împodobit biserica.

Cu această pildă scrisu-ți-amu și eu această mică carte, căreia numele este: *Vieața lumii*; aretându-ți pre scurt, cum este de lunecoasă și puțină viața noastră, și supusă pururea primejdieloru și premenelelor.

Nu să poftesc vreo laudă dintr-această puţină osteneală, ci mai multu *să se vază, că poate şi în limba noastră a fi acest fel de scrisoare; şi nu numai aceasta, ci şi alte dăscălii şi învăţături ar putea fi pre limba românească, de n-ar fi covârşit veacul nostru acest de acum de mari greutăţi, şi să fie şi spre învăţăturele scripturei mai plecată a locuitorilor ţărei noastre voie.*

Citeşte cu bună sănătate, dulceaţa mai vârtos să înţelegi cându citeşti, că a citi şi a nu înţelege este a vântura vântul sau a ferbe apa; şi apoi cât poţi de primejdiele lumii să te fereşti, cu ajutorul puternicului Domnului Dumnezeu.

VIAŢA LUMII

Deşertarea deşertărilor şi toate sunt deşerte.
Ecclesiastu, Cap. I.

A lumii cânt cu jale cumplită vieaţă
Cu grijă şi primejdii, cum este o aţă
Prea subţire şi-n scurtă vreme trăitoare...
O, lume vicleană! lume-nşelătoare!

Trec zile, trec ca umbra, ca umbra de vară;
Cele ce trec nu mai vin, nu se întorc iară;
Trece veacul desfrânat, trec anii cu roată;
Fug vremile uşoare, fug şi nici o poartă

A le opri nu poate: şi mai mult cumplite
Lucrurile astei lumi merg tot prăvălite;
Şi ca apa-n cursul său cum nu se opreşte,
Aşa cursul lumi-n veci nu se conteneşte!

Fum şi spuză toate sunt; visuri şi părere
Sunt petrecerea lumii ş'a lumii durere!
Zice David prorocul: „viaţa este floare, –
Nu trăeşte, ci-ndată o vezi peritoare;“

„Verme sum, verme, – nu omu“ iar David ne zice...
O, viclenă lume! o, lume neferice!

Toate câte-s pre tine tu cu vreme toate
Premeneşti, şi nemică-n veci să stea nu poate!

Cerul faptu de Dumnezeu cu putere mare,
Minunată zidire, şi el sfârşit are!
Şi voi, lumini de aur, soarele şi luna,
Căzând sub întunerec, veţi da jos cununa!

Voi, stele iscusite, cerului podoabă,
Vă aşteaptă groaznica trâmbiţă şi toabă!...
Nu-i nemica să stea-n veci, toate trec în lume,
Toate-s nestătăoare, toate-s nişte glume!

Tu, părinte-al tuturor, Doamne şi-mpărate!
Singur numai covârşeşti vremi nemăsurate!
Iar celelalte toate cu vremi perd vieaţa,
Îmblând după a lumi-nşelătoare faţa!

Vremea-i lumii soţie, şi norocul alta,
Amânduo la mutări şi amăgiri gata.
Norocul ne înalţă, lacom să ne surpe,
Iar soţia sa vremea goneşte şi rumpe!

Norocul, fără să stea, îşi tot schimbă pasul:
Anii nu pot aduce ce aduce ceasul!
Numai mână şi aripi, iar piciore n-are,
Să nu poată sta în loc nici odinioare.

Vremea-ncepe ţărele, vremea le sfârşeşte,
Îndelungate domnii vremea primeneşte;
Vremea petrece toate: nici o-mpărăţie
Să stea-n veci nu o lasă; nici o avuţie.

A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume
Mari împăraţi şi vestiţi şi cu slăvit nume?
Unde-s ai lumii stăpâni? unde este Xerxis?
Alexandru Machedon? unde-i Artaxerxis?

August, Pompeiu și Chesar, unde sunt în lume?
Pre ei toți vremea i-a spart, ca pre neşte spume!
Fost-a Chiros împărat, vestit cu războaie,
Cu avere peste toți, plecându-şi sub voie

Pre Perşi, Chaldei, Tătari şi Asia toată...
Cată la ce l-a adus norocul cu roată!
Prinsu-l-a femeia, i-a pus capu-n sânge:
Satură-te de moarte, Chiros, şi te stinge;

De vărsarea sângelui, o oame-nfocate,
Că de vrăjmăşia ta nici Ganghes nu poate
Țărmul său să-l păzească: aşa opinteşte
Pre cei mai mari norocul şi-i tot prăvăleşte!

Nici voi, lumii înțelepți, cu filosofia
De roată hălăduiți; nici theologhia
V-a scutit de primejdii, sfinți părinți ai lumii,
Ci v-a adus la moarte amară pre unii...

Că Dumnezeu a vărstat toate cu sorocul,
A poruncit la un loc să nu stea norocul,
Iar când sunteți fericiți, vremea cursul vostru
Il taie: aşa este întreg traiul nostru!

Pre mulți şi nevinovați ea le curmă veacul,
O vrăjmaşă, vicleană, ce vânezi cu sacul
Şi, ca pescarul, spre noi tinzi mrejele tale,
Ducându-ne la moarte, cu cale făr'cale!

De-aceea cată, oame, sfârşitul cum vine:
Cine nu-l socoteşte, nu-l petrece bine!
Sfârşitul dă laudă, ori face ocară:
Multe-nceputuri prea-dulci ajung prea-amară!

Căci moartea fără de veste calcă orice casă
Domneasca-mpărătească, pre nimeni nu lasă;

Bogatul şi săracul, cel frumos, cel tare...
Vrăjmaşa moarte prieten pre nimene n'are?

Aşa ne poartă lumea, aşa ne-amăgeşte,
Aşa ne-nşeală, surpă şi batjocoreşte:
Născându-ne murim, murind – praf şi cenuşă, –
Pintr-această lume treci, cum treci pintr-o uşă!

II

STIHURI ÎMPOTRIVA ZAVISTIEI

Viața ta n-are pace, zavisnice oame:
Pururea te simți muncit de a pizmei foame;
Să muşte pre cineva colțul tău râvneşte;
Dintr-al fraților năcaz inima îți creşte!

Bine scrie-n psaltire de tine prorocul:
„Zavisnicului este acesta norocul,
Gura lui, ca mormântul destupat, tot cască,
Limba lui este gata să tot ocarască!..."

Două boale-ntru sine zavisnicul are:
Una când petrece rău, a doua mai mare,
Când priveşte pre altul că petrece bine...
Numele bun al cuiva ca o moarte-i vine!

Acestui niciodată boala nu-i lipseşte
Şi-n tot ceasul cu-acestea vieața-şi pedepseşte...,
Ci-n deşert te sileşti să-ntuneci dreptatea,
Şi-n scaunul binelui s-aşezi răutatea!

Nici rău s-arăți că-i bun, în veci nu poți face:
Deci aşa tot traiul tău nu mai are pace,
Se zbuciumă nencetat, se tot chinueşte,
Şi de câte i s-au dat nu se mulțumeşte!

Află dară că nimeni s-aibe tot nu poate:
Nu toate are unul, ci cu toţii toate,
Unul una şi altul alta bunătate,
Dupre cum de Dumnezeu le sunt însemnate!

TEATRUL ROMÂN[1]

Doi literaţi bătrâni şi distinşi, cu cari ne unea legăturile amiciţiei, s-au ocupat cu originile scenei române.

Răposatul Filemon desfăşură în *Ciocoii vechi*[2] începutul teatrului bucureştean, pe când celebrul Negruzzi, într-un articol publicat în ziarul „Lumina"[3], descrise, ca un martor ocular, simpatic şi elocvent, primele încercări teatrale de la Iaşi. Ca să cunoască cineva un fluviu, trebuie să-l studieze nu numai în cursul său, ci mai cu seamă la izvorul de unde îşi ia naşterea: tot aşa teatrul român nu se poate apreţui destul de bine, decât numai prin alăturare între ceea ce a fost şi ceea ce este.

Nu guvernul, ci nişte simpli particulari au pus piatra de temelie a scenei române: în Moldova – venerabilul Asaki[4], în Ţara Românească – neuitatul Câmpineanu[5].

Nu subvenţiuni de mii de galbeni, ci nişte modeste colecte cu sfanţul, au susţinut dentru-ntâi existenţa materială a teatrului român.

Nu edificii pompoase, clădite pe modelul teatrelor de la Munic sau de la Peşta, ci nişte barăci, sau cel mult nişte salonaşe improvizate, au servit de piedestal pentru debutul scenei române.

Ei bine! fără prestigiul protecţiunii guvernamentale, fără subvenţiuni exagerate, fără zidiri colosale, teatrul român de pe la 1830 întrecea, din toate punturile de vedere, teatrul nostru de astăzi.

Millo şi Teodorini, cei mai buni artişti din câţi mai are încă România, s-au format atuncea.

Tot atunci s-au format Costache Caragiali, Costache Mihăileanu, Cronibace, Pone, Luchian...

Şi totuşi nimeni n-a auzit ca vreun actor, oricât de excelent, să fi avut atunci câte 100 sau măcar câte 50 de galbeni pe lună!

Cari oare să fie cauzele descreşterii actuale a scenei române, deşi au crescut fără comparaţie mijloacele teatrale de tot felul?

Nu trebuie multă bătaie de cap spre a descoperi sorgintea răului.

Atunci teatrul nostru avea o *şcoală* şi încă ce şcoală! Heliade, Aristia, Alecsandri, Cogălniceanu, Negruzzi, descindeau după culise pentru a explica actorilor raţiunea tuturor cuvintelor şi tuturor mişcărilor, fineţele şi delicateţele rolului.

Pe de altă parte, interesul ucide arta: atunci însă interesul nu era mobilul artiştilor, pe cari îi conducea deocamdată numai amorul propriu, focul juneţei, dorinţa de a se distinge.

În fine, invidia nu avusese încă timpul de a se încuiba pe scenă. Lipsa completă de şcoală, hidoasa lăţire a interesului şi monstrul invidiei, acestea sunt cauzele căderii teatrului român.

Direcţia dlui Matei Millo personifică aceste trei elemente destructive.

Artist de geniu pentru comedie bufă, dumnealui reduse la dimensiunile farsei toată cariera teatrală; *şcoala* deveni imposibilă.

Antreprenor mai pe sus de toate, dumnealui corumpse gustul publicului formând un repertoriu de speculaţie, în fruntea căruia se afla *Roza magică*.

În sfârşit, gelozia îl făcu să neglijeze dezvoltarea celorlalţi actori, preferând a se înconjura cu corişti şi cu mediocrităţi.

Când răul ajunse la culme, urmă neapărat o reacţie.

D. Pascaly se dezlipi şi organiză un alt teatru în sala Bossel. Piese alese, joc îngrijit, sacrificii morale şi materiale fură încoronate cu un succes din ce în ce mai simţit.

Lovit de opinia publică, d. Millo plecă steagul.

D. Pascaly rămase triumfător pe ruinele Cartaginei.

Dar vai! dindată ce nu mai avu rival, dindată ce crezu a fi tare, dindată ce se văzu *singur*, învingătorul dete masca jos, arătând că principiile de progres sunt bune de afişat numai până a ajunge la scop.

Într-o clipă trupa dlui Pascaly începu a decădea.

Piese rele în felul *Iadeşului*[6] îşi făcură loc pe scenă; actorii se apucară a nu învăța rolurile, ca în *Visul unui român,* iar cât privește sacrificiile... au fost sacrificați, în adevăr, muzicanții orchestrei și sărmanul d. Vellescu!

Chiar în ziua de 11 februarie, când toți românii săltau de entuziasm, fără să se auză o singură voce materialistă, d. Pascaly dete o flamboiantă petiție, cerând de la d. Dimitrie Ghica să-i acorde, pentru exploatare, scena teatrului cel mare.

Școala se stricase, invidia se introdusese, interesul își ridică fruntea.

Astfel, căderea dlui Millo, în loc de a fi o binefacere, precum ne așteptam cu toții, deveni o calamitate.

Nu mai era cine să silească prin concurență pe d. Pascaly de a merge vrând-nevrând pe calea cea mai bună din două.

Teatrul dlui Pascaly se înrăutăți; din teatrul dlui Millo d-abia rămaseră niște fragmente ciuntite și dezorganizate...

Iată starea în care ne aflăm astăzi și din care trebuie să ieșim, dacă ținem la existența unui teatru național.

Ce e de făcut?

Să ia guvernul direcția teatrului în regie, ca vămile sau ca tutunul? Se știe, însă, că statul pierde, de câte ori îi vine fantezia de a se face speculant!

Să se dea oare teatrul pe seama dlui Pantazi Ghica, precum avusese dumnealui generozitatea de a o cere prin o petiție foarte elocventă? Însă nu înțelegem atunci, de ce să nu se dea cu aceeași rațiune la orișicare altă persoană fără cea mai mică experiență de administrație materială și morală a unui teatru!

Să se dea dlui Pascaly?... despre d. Pascaly am vorbit deja. În această situație de lucruri se prezintă deodată d. Demetriad, solicitând de la Comitetul Teatral, direcția teatrului. D. Demetriad e cunoscut ca un vechi actor pe de o parte, și pe de altă parte ca un om ce nu înțelege deloc valoarea cuvântului „interes“.

Aceasta e mult, dar tot încă n-ar fi deajuns pentru ca să ne putem pronunța în favoarea dlui Demetriad, dacă pe lângă condițiunile, oferite de foștii directori de teatru, d-lui n-ar propune mai multe altele, la care nici nu se gândise măcar d. Pantazi Ghica sau d. Pascaly.

Anume:

1. D. Demetriad va depune o garanție de 2000 galbeni pe care o va pierde la caz de neîmplinirea stipulațiunilor contractului;
2. D. Demetriad va angaja pe toți artiștii români cu renume, iar corul va fi compus din elevi și eleve de la Conservator;
3. D. Demetriad va forma o orchestră de 24 artiști, sub direcția unuia din cei mai buni maeștri din București;
4. D. Demetriad va aduce, din Franța sau din Italia, un actor și o actriță cu experiență, pentru punerea în scenă și montarea pieselor după modelul teatrelor celor mari ale Europei;
5. D. Demetriad își va aranja repertoriul din piesele cele mai alese franceze, germane, italiene, engleze și spaniole, pentru care va ține traducători speciali;
6. D. Demetriad va da premii pentru compozițiuni române originale, drame sau comedii, introducând totdauna uzul de a împărtăși pe autori cu 10% din venitul brut al reprezentațiunii;
7. D. Demetriad va înființa în teatru o școală de muzică, declamație, danț și scrimă;
8. D. Demetriad va admite un comitet de oameni de litere pentru direcția morală a teatrului;
9. Stagiunea teatrală va fi de nouă luni din care două se vor plăti cu gagiuri pe jumătate, făcându-se în cursul lor numai repetițiuni;
10. În fiecare stagiune teatrală se vor da câte trei reprezentațiuni în folosul artiștilor îmbătrâniți sau infirmi, lipsiți de mijloace...

Văzând acest program, „Satyrul“, totdauna just și totdauna imparțial, nu poate a nu susține propunerea dlui Demetriad.

REVISTA DRAMATICĂ

Duminica trecută am asistat în teatrul cel mare la reprezentația unei piese, tradusă din franțuzește sub titlul de *Cum se învață minte bărbații,* și care, dacă nu ne înșeală memoria, e intitulată în original mult mai simplu: *La marquise de Senneterre.*

Această piesă se va mai reprezenta sâmbătă, şi, prin urmare, analiza ce-i sacrificăm aci, este nu numai o dare de seamă pentru trecut, ci încă un îndemn, o încurajare, un program pentru viitor.

Dintâi, ne vom încerca a expune în două, trei cuvinte intriga piesei. Un marchiz din provincie îşi lasă nevasta şi se aşează în Paris sub un nume fals, pentru a face ochi dulci la o celebră curtezană, pe care o iubeşte şi de care, din întâmplare, el este iubit cu prisos. Sărmana marchiză părăseşte provincia, căutând pe pierdutul său soţ; vine la Paris, se prezintă şi ea sub un nume inventat la curtezana în cestiune şi, cu o naivitate cam exagerată, cere de la rivala sa lecţiuni de cochetărie. Curtezana se învoieşte, fără a se gândi măcar că iubitul său e totdeodată bărbatul marchizei. Lecţiunile merg de minune, peste câteva ore eleva întrece în cochetărie pe profesoara, şi, în fine, cu ajutorul noilor sale cunoştinţe speciale, îşi recâştigă inima marchizului, lăsând pe curtezana cu buzele umflate.

Aceasta este canavaoa piesei. Curtezana se numeşte Marion Delorme; celelalte două personaje principale sunt marchizul de Senneterre şi soţia sa Enrietta. Afară de aceştia mai apar pe scenă, ca instrumente secundare, un june fanfaron numit Cinq-Mars şi un bătrân comandor, admiratori de porunceală, gata a servi, după împrejurări, când pe Marion Delorme, când pe Enrietta de Senneterre.

Această comedie în trei acte făcând parte din repertoriul *teatrului francez,* negreşit că nu poate a nu fi bună, şi încă prea bună, din punctul de vedere al artei dramatice, în sensul cel strict al cuvântului. În adevăr combinarea scenelor e foarte naturală, dialogul e viu, tranziţiunile sunt ingenioase, întregul e plin de spirit; dar cu toate astea, din nenorocire, îi lipseşte un lucru, un lucru de tot mic şi care s-ar părea de prisos unora, însă nouă ni se pare a fi de prima importanţă: îi lipseşte moralitatea.

Este oare moral de a pune pe o femeie măritată într-un contact de intimitate cu o curtezană? Îmi veţi răspunde, poate, că marchiza a ştiut să iasă curată dintr-o asemenea legătură? Fie! dară întrebarea este, dacă în realitate vor putea ieşi tot atât de curate alte femei, aduse în poziţia Enrietei, şi cari s-ar încerca a imita şi ele exemplul său? Negreşit că nu toate ar avea norocul marchizei! Mi se va răspunde, pe de altă parte, că Marion Delorme n-a fost o fiinţă ordinară şi că a sfârşit prin a deveni şi ea o matroană onestă. Prea bine! dară de unde e sigură acea femeie, ce va alerga la lecţiile unei curtezane, că va da şi ea anume peste una Marion Delorme?

Au fost şi sunt curtezane, a căror inimă şi minte au conservat o candoare virginală chiar în vârtejul viciului, ce le răpise cu violenţă, fără voia lor fatalmente, din lipsă de sprijin, precum pârâul răpeşte sărmana frunză, suflată de vânt; au fost şi sunt curtezane, cari gemeau în ascunsul inimii, când lumea privea un zâmbet de veselie pe buzele lor, şi pentru cari singura mângâiere era speranţa de a dobândi vreodată mântuirea zdrobitului suflet din lanţurile corupţiunii; dară asemenea curtezane, excepţiuni rare şi sublime, sunt ca două-trei lacrimi de jale rătăcite într-un ocean de apă; încât putem susţine cu tot dreptul că învăţătura, ce ne dă piesa, supusă aci analizei noastre, e foarte alunecoasă şi plină de pericole.

Să trecem acum la interpretarea artistică. Dna Stavrescu a jucat pe Enrieta; dna Constantinescu pe Marion; d. Cristescu pe marchiz; d. Felbariad pe Cinq-Mars şi d. Comino pe comandor. La finitul piesei publicul a chemat pe toţi artiştii, dând prin aceasta o dovadă de mult bun simţ; căci în adevăr toţi fără excepţie şi-au făcut datoria cu o armonie de succes foarte rară şi care ne permite a spera că reprezentaţia de sâmbătă va da multă bătaie de cap dlui casier al teatrului.

Dna Stavrescu, pe care noi o aplaudăm totdauna în scene patetice, ne-a probat astă dată, că poate fi la locul său şi în situaţiuni naive; deşi, după preceptele rutinei teatrale, genul *ingénu* este considerat ca foarte greu pentru bruni sau brune.

Dna Constantainescu a fost de minune în rolul său de cochetă. O cochetă, în genere, este un fel de pisică, dacă ne va fi permis a ne exprima astfel. Toate formele pisicei sunt rotunde, toate mişcările blânde, nimic brusc, nimic angular. Ei bine, dna Constantinescu a ghicit cu mult tact această observaţie psicologică; dar ceea ce ne-a plăcut nouă şi mai mult, este că, prin un instinct artistic, d-ei a ştiut a nu părea cochetă în relaţiunile sale cu marchizul; căci, în adevăr femeia nu e niciodată *pisică* numai cu acela pe care iubeşte din inimă.

Despre dd. Cristescu şi Comino vom vorbi cu o altă ocazie, căci ne grăbim a sfârşi acest articol, crezându-l şi aşa de o lungime prea parlamentară. Nu putem însă a nu admira pe d. Felbariad, care a jucat atât de bine chiar în ziua morţii părintelui d-sale, biruind pe însăşi natura şi reuşind a râde şi a glumi pe scenă, pe când în adâncul inimii purta o piatră de mormânt!

REVISTA DRAMATICĂ.

Curierul de Lion, dramă istorică în 5 acte şi 7 tablouri

În serile de miercuri şi vineri compania dramatică a executat, după cum ştim, drama intitulată: *Curierul de Lion.*

Ce este, ce poate fi, ne vor întreba aceia care nu au văzut reprezentaţiunea acestei drame, o piesă teatrală al cărei titlu bate aşa de puţin la ureche. Ei! onorabili lectori, aparenţa ne-a înşelat de atâtea ori pe fiecare din noi în viaţă-ne încât nu mai avem dreptul a ne lua după dânsa. Să ne obicinuim mai bine a pătrunde totdauna în fondul lucrurilor şi să nu ne mărginim niciodată vederea numai până la suprafaţă. Spuneţi toţi aceia cari aţi avut ca şi noi fericirea a asista la reprezentaţiunea *Curierului de Lion,* dacă titlul face mai puţin o piesă decât veşmântul pe om.

Graţie fantazielor naturii, ca să începem a da o idee despre subiectul dramei, se întâmplă că două fiinţe umane prezintă între ele o asemănare întocmai aceleia a două picături de apă. Unul, anume Lezurc, este unul din acele suflete binecuvântate de cer care nu caută prosperitatea decât în fructele muncii sale şi fericirea decât în fericirea familiei sale şi a semenilor săi. Onest, prob, în viaţa lui publică şi privată, energic la lucru şi vesel ori de câte ori şi-a împlinit o datorie, pacinic, afabil şi confient în relaţiunile lui sociale cu toată lumea, stimat şi iubit de toţi, mulţumit de soarta sa, Lezurc este cel mai fericit dintre oameni. Celalt, anume Dubosc, este un bandit de codru, cu inima neagră şi cu sufletul înjosit de pasiuni murdare, lipsit de orice idee dreaptă şi de orice sentiment frumos, un sanguinar a cărui singură vocaţiune este rapacitatea, furtul şi asasinatul.

Autorul dramei ne pune dar în vedere două timpuri diametralmente opuse, două caractere ce se combat şi se resping: virtutea de o parte, viciul de cealaltă.

Într-una din zile, o ceată de bandiţi sub comanda lui Dubosc pândeşte în codru trecerea curierului de Lion, omoară unul după altul pe toţi aceia care însoţeau poştalionul şi se ampasează de banii ce aceştia duceau cu dânşii. Teribila scenă se petrece la prăvălia unui bătrân cârciumar, anume Jerôme; era din nenorocire tocmai părintele lui Lezurc. Dubosc este surprins în momentul în care se cerca a goli cufărul curierului; în faţa cadavrelor din jurul colibei sale, bătrânul Jerôme pune mâna pe dânsul şi primeşte fără întârziere în braţ o lovitură de pistol. În aceste momente de agonie mintea i se confundă; el recunoaşte în criminalul ce dispăruse pe bunul şi virtuosul său fiu. Atât era de neauzită asemânarea fizică între aste două fiinţe.

Dar nu era numai tatăl care se amăgise; toţi martorii oculari ai faptului au indicat pe Lezurc, la vederea sa, ca adevăratul autor al crimei. Justiţia, care era în cursul urmăririi făptuitorilor, pune mâna pe Lezurc. Procesul se încredinţează judecăţii juraţilor şi Lezurc este condamnat, împreună cu alţi doi, la moartea eşafodului. Astfel virtutea este pedepsită din cauza unei erori. Autorul dramei însă are îngrijirea să combine astfel circumstanţele încât o întâmplare neprevăzută, denunţarea femeii lui Dubosc care era de mult timp în serviciul familiei Lezurc, opreşte execuţia aceasta tocmai în momentul în care suia treptele eşafodului. Adevăratul culpabil este prins în fine şi Lezurc se întoarce spălat de orice pată în mijlocul familiei sale dezolată.

Ca dramă, *Curierul de Lyon* este o fericită concepţiune literară. Critica cea mai scrupoloasă nu ar avea nimic de reproşat autorului. Totul este foarte bine combinat. Peripeţiile intrigii sunt destul de pronunţate pentru ca atenţiunea spectatorului să rămâie fixată pe scenă de la ridicarea cortinei până la lăsarea ei. Acţiunea este vie şi constantă, stilul conform situaţiilor şi întregul calculat cu multă artă.

Dar, o mică digresiune numai. Să lăsăm puţin la o parte meritul piesei ca producţiune literară şi să ne ocupăm un moment de realitatea faptelor ce ea ne dezvăluie. Întâmplarea este veridică şi mai monstruoasă încă prin teribilul ei deznodământ. Lezurc reprezintă pe un onest cetăţean francez al cărui adevărat nume era Paulin Ménier; lucrurile s-au petrecut în timpul republicii, Ménier a fost ascultat, douăzeci de ani după aceasta adevăratul criminal abia a putut fi descoperit, şi procesul este încă pendinte astăzi la Paris, pentru că familia lui Ménier cere reabilitatea onoarii sale ultragiată într-un mod atât de nedemn.

Juriul este fără îndoială o salutară instituţiune şi nu trebuie ca o greşală a sa să fie destul pentru a-l condamna, căci justiţia omenească este imperfectă şi numai Dumnezeu este infailibil. Nimic nu este absolut aci pe pământ. Morala piesei de faţă nu consistă dar în a arunca un blam liberalei instituţiuni a juraţilor. Intenţiunea autorului a fost de a combate pedeapsa cu moartea şi în această privinţă el are desigur toate simpatiile. A stărui asupra acestui punct însă ar fi a ne depărta prea mult de subiectul nostru şi a ieşi din limitele ce ne sunt impuse.

Să venim mai curând la execuţiunea piesei şi să ne grăbim a aduce omagiile noastre cele mai sincere bravilor artişti ai companiei dramatice. D. Pascaly a jucat dublul rol al lui Lezurc şi al lui Dubosc şi ne-a reprezintat pe rând cu un rar talent: aci aspectul semnal virtuţii, aci apucăturile desfrânate ale viciului. A imita cu fidelitate natura, iacă apanagiul şi gloria unui adevărat artist. Ei bine! D. Pascaly a putut reproduce cu atâta exactitate şi natural trăsurile caracteristice ale celor două roluri ce interpreta încât publicul se simţea confundat la început, crezându-l aci un bandit oţelit aci un om onest. D-lui a ştiut să ne facă a-i arăta succesiv simpatia, repulsiunea, entuziasmul, admiraţiunea. Contrastul caracterelor opuse ce se însărcinase a reprezenta este de natură a face din rolul său unul din cele mai dificile. Modulaţiunea vocii, schimbarea mimei, diferenţa

manierelor, iacă atâtea condiţiuni indispensabile unei bune execuţiuni. D-lui a reuşit pe deplin – ca totdeauna fără îndoială.

Celelalte role principale s-au executat de către doamnele Pascaly şi Fany, şi Gestian, Vlădicescu şi Vellescu. Primul şi ultimul nostru cuvânt în privinţa câtor patru nu poate fi de astă dată decât: prea bine! prea bine! –

REVISTA DRAMATICĂ. TEATRUL

Săptămâna trecută am asistat la două reprezentaţiuni, date amândouă pe scena teatrului celui mare, însă de două trupe diferite: luni, de trupa dlui Pascali cu concursul dşoarei Circa, şi joi de trupa dlui Dimitriad. Puţine seri mi-a fost dat a petrece într-un mod mai plăcut; şi iată de ce dând aci seama de impresiunile mele, voiesc a învoi şi a conserva, aşa-zicând prin aducere aminte, ca un egoist ce sunt, sentimentul unei plăceri personale, pe care n-aş vrea s-o uit aşa curând.

Îmi pare foarte rău că nu cunosc teoria muzicii, pentru ca să pot analiza din puntul de vedere al artei simpatica vioară a dşoarei Circa. Sunt acum mulţi ani, mi s-a întâmplat a auzi pe o celebră violonistă italiană, Teresa Ottavio. Ei bine, tot ce-mi permit a zice, este că jocul dşoarei Circa nu mi s-a părut a fi inferior. Vă puteţi închipui dară, ce frumos viitor aşteaptă pe juna noastră artistă, pe care am fi siliţi a o admira, chiar dacă n-am şti că-i româncă! Aflăm, că d. ministru al instrucţiunii publice, venerabilul d. Strat, ar fi încuviinţat dşoarei Circa cincizeci de galbeni pentru a pleca în străinătate. Curios! Numai la noi sunt posibile asemenea liberalităţi guvernamentale! În loc de a acorda o *bursă* întreagă unei virtuoase, care promite a deveni una din gloriile României, guvernul îi aruncă ca o pomană o mică sumă, cu care d-abia s-ar putea plăti un bun prânz la Hugues!

Dar să lăsăm la o parte muzica, deoarece armonia, ritmul şi melodia nu plac practicului d. ministru al instrucţiunii publice, deprins a se gândi numai la lucruri mai ponderoase. Tot în seara concertului dșoarei Circa, trupa dlui Pascali delectă publicul cu două mici piese admirabile: *Concina,* comedioară originală de ilustru nostru Alecsandri, și *Femeia trebuie să urmeze bărbatului,* un fel de proverb, tradus din franțuzește.

Deși ambele piese au fost interpretate cu toată superioritatea artistică a unor talente ca Pascali, d. Vlădicescu, doamnele Fany și Matilda totuși noi ne vom opri exclusiv numai asupra comedioarei dlui Alecsandri și încă numai întrucât privește scopul autorului, iar nu executarea teatrală. Am declarat mai sus și mai repetăm o dată, că acest articol nu este decât o scurtă notiță de impresiunile noastre proprii, și, prin urmare, nimeni nu are dreptul de a ne cere o analiză sistematică și completă.

Piesa dlui Alecsandri e plină de spirit, de finețe și de aproposit. Observațiunile despre politică și despre limbă, presărate în dialogul între bătrâna prințesă și bătrânul doctor, scapără de bun simț în fond și de eleganță în formă. În fine, se cunoaște îndată, *ex ungue leonem,* că piesa a ieșit din măiastra pană a dlui Alecsandri, ale căruia opere se pot asemăna cu Minerva, ce ieșise de tot întrarmată din capul lui Joie. Ei bine! O comedioară atât de excelentă prezintă un defect neiertat, un defect care el singur ar ajunge pentru a face un monstru din creațiunea cea mai perfectă. Societatea noastră e destul de coruptă în realitate, și este o adevărată monstruozitate de a o mai corupe și mai mult prin școala teatrului. Piesa dlui Alecsandri este tot ce poate fi mai imoral. Adulterul este descris cu multă poezie, scuzat cu multă abilitate, justificat și predicat pe scenă! Un poet, care nu mai este, secerat de moarte chiar la începutul carierei sale, un poet mai puțin cunoscut, dar nu mai mic decât d. Alecsandri, răposatul Depărățeanu, într-o sublimă poezie descrie căderea unui edificiu și se întreabă, cari să fi fost oare cauzele fatalei demolițiuni. Între celelalte cauze probabile ale ruinei, Depărățeanu se întreabă:

Au vro soață curtizană,
Târând manta-i diafană
Prin gunoi o a pătat;

Scuturând apoi cu pază,
A lăsat din ea să cază
Adulterul pe bărbat?[1]

Ei bine! crima pe care bietul Depărățeanu o credea destul de hidoasă pentru ca să miște chiar pietrele, d. Alecsandri o crede vrednică de a fi idealizată pe scenă!!...

Abordăm acuma trupa dlui Dimitriad sau, mai bine zicând, comedia în patru acte, intitulată *Corabia Salamandra.* Această piesă s-a reprezentat până acum de patru ori în șir cu un succes piramidal, după cum ar fi zis Iorgu de la Sadagura, sau *un succès de diable,* după cum zice francezul. Așadar, vrând-nevrând, suntem siliți a-i sacrifica două-trei rânduri mai mult, de cum ar trebui pentru a păstra o justă proporțiune între materiile cuprinse în acest articol. Vom atinge dară pe scurt trei cestiuni, care ni se par a fi mai importante: moralitatea piesei, decorurile și jocul dlui Millo.

Eroul comediei este un tutungiu, a căruia nevastă este o ființă mai ambițioasă decât *lady Macbeth* din Shakespeare. În acest mod, prin stăruințele și din ordinul femeii sale, bietul neguțător de tutun devine căpitan de fregată, pleacă într-o expediție maritimă, face o mulțime de neghiobii, și așa mai departe, până ce, mai în sfârșit, se vede forțat a se retrage. Românii nu prea au marină, deși în budget figurează regulat o cifră pentru flotila română; dar noi avem ministere, prefecturi, directoraturi, posturi judecătorești etc., la cari se îndeasă o grămadă de *tutungii,* cu acea numai deosebire că în România ei nu pățesc niciodată rușinea de a fi arătați cu degetul. Precum vedeți, *Corabia Salamandra* este o piesă foarte instructivă în genere și foarte aplicabilă în specie către starea socială a României. Să dea Dumnezeu ca *tutungii* români, ajunși la putere, să înțeleagă și să imiteze exemplul *tutungiului francez!*

Trecem la cestiunea decorului. În actul III scena prezintă interiorul unei corăbii. Teatrul român n-a posedat încă până acuma un decor atât de bine executat și care ar fi demn a figura chiar pe o scenă pariziană. Iluzia e atât de perfectă, încât lipsește numai ca corabia să se miște, pentru ca publicul să se creadă în mijlocul oceanului.

---

[1] Vedeți această superbă poezie în *Calendarul Draçulni pentru 1867, p. 73.* *(n.a.)*

În fine, sosim la jocul dlui Millo. Dar este oare cu putință a da o idee măcar aproximativă despre un joc, în care, de la început până la sfârșit, în curs de patru acte, totul e *finețã chintesențială?* Fiecare cuvânt în gura dlui Millo, fiecare gest, chiar fiecare pauză de tăcere, este rezultatul unui profund studiu artistic și al unei profunde cunoștințe a inimii umane. În *Lipitorile satului* d. Millo este comic, dar nu de tot natural; în 33.333 *franci* d. Millo întrece poate pe Levassor, dar nu întrece pe d. Millo; pentru ca să cunoașteți ce poate d. Millo, trebuie să-l vedeți numai în *Corabia Salamandra.*

DOMNULUI M. PASCALY, DIRECTORELE COMPANIEI DRAMATICE.

Ne grăbim a publica următoarea scrisoare ce ne trimite dl Hasdeu:

Domnule redactor,

Nu mă îndoiesc că veți binevoi a insera în ziarul d-voastră următoarea epistolă de recunoștință, o epistolă, pe care aș fi făcut-o mult mai lungă și mai completă, sa nu mă fi grăbit, căci recunoștința este un sentiment și datorie ce nu poate suferi cea mai mică întârziere.

Primiți, domnule redactor, încredințările celei mai distinse considerațiuni.

B. P. Hăjdeu

Domnului M. Pascaly, directorele Companiei dramatice.

Domnul meu! Nu găsesc destule cuvinte, prin care să vă pot exprima gratitudinea mea pentru modul cum a fost interpretată drama *Răzvan-Vodă*.

Succesul acestei piese îl datorezi în cea mai mare parte, abilității dlor artiști, care au binevoit a se face interpreți ai operei mele.

Un singur actor poate să abimeze o piesă întreagă. Chipul cum s-a interpretat rolul lui Milescu în cealaltă drama a mea *Domnița Roxanda* este cel mai bun argument în această privință și, totdodată, argumentul cel mai dureros pentru mine, căci la *Domnița Roxanda* țineam ca la copilul meu cel dintâi născut.

Dacă *Răzvan-Vodă* avu fericirea de a reuși cauza este că în trupa d-voastră până și domnii elevi au știut să-și facă datoria.

Punerea în scenă a piesei, decorurile și costumele, au fost excelente.

Muzica dlui Flechtenmacher a fost, ca tot ce face d. Flechtenmacher, plină de efect și de naționalitate.

D-ta domnule Pascaly, și dna Matilda Pascaly, precum și dnii Gestian, Vlădicescu, Bălănescu, Corcoveanu, Mihăileanu, Săpeanu, Vellescu, în fine toți artiștii, toți până la unul, au dreptul de a zice că *au ajuns gândirea autorului...*

Până și copilașul Aurel Pascaly a meritat aplauze și ar fi meritat chiar bomboane din partea publicului întreg.

Așadară, domnul meu, binevoiți a fi pe lângă trupa d-voastră interpretul sentimentelor mele de mulțămire morală și de recunoștință.

Al d-voastră amic și obligat
B. P. Hăjdeu

UNIREA

... la politique a toujours besoin de prévoir, pour ainsi dire, le présent. Turgot, Oeuvres, Paris, 1844, t. 2, p. 673.

Nu sunt strigătele dlui Nicolae Roznovanu, care ne pun condeiul în mână pentru a justifica sacra cauză a Unirii. A intra în arenă contra unor gusturi curat personale ar fi a imita ridicolul exemplu al „cavalerului de tristă figură“, care înfrunta roatele morilor, luându-le drept nişte uriaşi gata a rumpe lancea. Să nu ni se răspunză cum că o sută, două sute sau fie şi o mie de sugari neînţărcaţi ai ziarului *Moldova* se nutresc din inspiraţiunile separatiste ale redactorilor săi. Chiar aşa fiind, tot încă acţiunea acestei şcoale de distrugere nu poate ieşi fatalmente din îngustul cerc al acelor boale, cari perturbează din când în când unele organismuri izolate, dar nu iau niciodată proporţiunile spăimântătoare ale unei epidemii.

Într-unul din romanele sale istorice, în care depinge situaţiunea Scoţiei în primele momente după unirea sa cu Engletera, celebrul Walter Scott pune pe scenă un personaj foarte comic, care, mergând pe drum şi îmtâmplându-se ca unul din caii săi să piarză o potcoavă, se vaietă cu durere şi cu blăstemuri: „iată consecvenţele unirii!“ Acest înflăcărat separatist, ilustrul prototip al ideilor patronate de ziarul *Moldova*, ar putea procura o pagină foarte picantă pentru o nuvelă ingenioasă *à la Rabelais* sau chiar pentru o epopee umoristică în felul Batrachomiomachiei, dar niciodată nu se va ridica la înălţimea din care să-l poată lovi o polemică serioasă.

Suntem aşa de departe nu numai de a combate, ci măcar de a avea în vedere câtuşi de puţin teoriile dlui Nicolae Roznovanu, încât nici nu ne vom atinge, în tot cursul acestui studiu, anume şi specialmente de unirea între Moldova şi între Ţara Românească. A apăra această sublimă victorie a tendinţelor naţionale, ar fi a o pune la îndoială, făcând a se crede cum că ea ar avea trebuinţă de a mai fi apărată; şi nu suntem noi aceia cari să ne putem asocia din uşurinţă, ca să nu zicem altfel, la îndoielile cele matematiceşti ale Rusiei şi ale Austriei. Cinci secoli au suspinat românii dincoace şi dincolo de Milcov, şi cu fiecare suspin dispărea câte o undă din patul acestui Styx de dezbinare, până ce, în fine, infernalul râuleţ, s-a evaporat cu totul de căldura puternicului dor naţional; astăzi Milcovul nu mai există moralmente!

Ceea ce ne îndeamnă a lua pana, o mai repetăm o dată, nu este neagra noapte a ideilor cutăruia domn din *Moldova*, ci ziua cea senină şi luminoasă, ce respiră în dulcea epistolă a ciobanilor de la **Răşinar către** providenţialul suveran al românilor;

epistola, publicată deja în acest ziar şi asupra căreia numai acest ziar ştiu să atragă atenţiunea într-un mod demn de importanţa subiectului. Din fundul unui sătuleţ din Transilvania se renalţă numeroase voci, strigând cu fală în gura mare: „toţi românii sunt fraţi“, şi şoptind apoi aşa-zicând pintre rânduri: „aşteptăm ora unirii“; şi în faţa acestei grandioase expansiuni naţionale se mai poate oare a mai fi vorba despre orice alta, chiar despre d. Nicolae Roznovanu!

Aşadar, cestiunea, ce ne va preocupa în acest studiu de înaltă politică, nu este unirea cea mică, realizată deja între ambele ţărmuri ale Milcovului, ci unirea cea mare, de realizat de acum înainte între toate păraiele, ce trebuie să se verse în oceanul românesc, între toate acordurile, fără cari nu se poate armoniza hora noastră naţională, între toate pietricelele, câte sunt necesare pentru a reconstitui anticul mozaic: Dacia lui Traian!

Ştim bine că sunt unele fiinţe tremurânde, izbite de o paralizie morală, cari vor clătina din cap la cuvintele noastre şi, zâmbind cu dispreţ şi cu neîncredere, ne vor răspunde cu o gravitate morboasă: „ce ne spui, domnule, nişte lucruri imposibile!“ Sunt acum douăzeci de ani, unirea Moldovei cu Ţara Românească era un lucru imposibil; un principe străin dintr-o familie regală era un lucru imposibil; desfiinţarea privilegiului arhontologiei fanariote era un lucru imposibil; legea rurală era un lucru imposibil; libertatea presei şi a cuvântului era un lucru imposibil; era un lucru imposibil până şi emanciparea bieţilor ţigani!... O nu! singurul lucru adevărat imposibil este patriotismul acelor inimi veştede, ce nu pot crede în viitorul României!

O altă ţară pe jumătate mai mică, atât prin întinderea teritoriului cum prin numărul locuitorilor, nu se temu mai deunăzi a înfrunta două mari imperii coalizate şi, după o luptă eroică, pierdu câmpul de bătaie, dar nu şi speranţa naţională. Şi ştiţi oare, pentru ce colosul austro-prusian nu putu speria şi nu reuşi a nimici peticelul de pământ numit Danemarca? pentru că patriotismul ardea în piepturile danezilor, iar patriotismul ne învăţă a ne încrede în steaua ţării noastre tot aşa de orbeşte, precum amantul se încrede în frumuseţea iubitei sale!

Ascultaţi următorul cântec naţional al Danemarcii, ieşit din pana poetului popular Grundtvig, și prin care se explică, mai bine decât prin orice definițiuni și comentarii, acel puternic instinct, ce-l pot simți inimile încă june, dar cu anevoie l-ar putea exprima materialismul unei descripțiuni riguroase:

„Poate că străinul să fi făcut vitejii mai strălucite; dar nu în zadar și pe steagul Danemarcii vedem lei și inimi! Lasă ca vulturii să-și dispute dominațiunea lumii, noi nu voim a schimba stindardul nostru!

Poate că alte limbi să fie mai majestoase, mai nobile, mai dulci; dar și limba daneză este în stare de a scoate acele accente ce merg drept la inimă: noi ne mulțumim și cu limba noastră!

Alte popoare vor fi avut regi mai glorioși, dar nici o familie regală n-a întunecat până acum pe aceea a regilor noștri. Posteritatea lui Dan „și a lui Skiold să trăiască în veci pe tronul părinților!...“

Pe când danezul se crede cu mândrie a fi destul de viteaz spre a nu invidia vitejia altora, sunt români de aceia ce află un orgoliu de a repeta la tot pasul oribilul vers a lui Mureșeanu; „la noi mărul e putred!“. Pe când danezul admiră și veneră tronul principilor săi, sunt români de aceia ce nu veghează ziua și nu visează noaptea decât perspectiva de a ajunge ei la domnie. Pe când danezul se fălește cu limba străbunilor, sunt români de aceia, ce nu vorbesc românește decât numai cu vizitii lor!... Pe când danezul izbește cu pieptul în doi giganți, ce nu se rușinează a uni atleticele lor forțe contra slăbiciunii unui pitic, sunt români de aceia ce numesc nebunie o unire reală a unor frați, pe cari îi unise deja ideea lui Dumnezeu!

Acest articol nu se adresează către voi, moaștele fanariotismului, ce vă zbuciumați în deșert a face minunea de a ne azvârli înapoi în noianul de degradare în care vă desfătați voi înșivă, pe când ați fost încă vii! Românul nu mai crede astăzi decât numai în moaște și în minuni naționale, stigmatizându-vă cu o sublimă strofă a unui mare poet:

„Sunt orbi: nu văd în juru-ți toți fiii cum s-adună;
Sunt surzi: n-aud fanfara ce-n munții tăi răsună...

O! Iartă-le, române! la câini și la vrăjmași,
Dă pâine, căci ai multă, – dă pâine să-i îngrași!...“

Articolul de față se adresează către generațiunea cea tânără, născută deja în aurora libertății, și în care, ca într-un sâmbure neatins de omidă, este concentrată, plină de viață și de sănătate, România viitoare!

COSTACHI STAMATI

Povestea poveștilor de C. Stamati, Iași, 1843, in-16.

Dorința sau videnia de C. Stamati, în *Ateneul român*, 1866, p. 175-85.

Muza românească de C. Stamati, Iași, 1868, în 8°, t.1.

La 1866, într-un studiu din *Buletinul Instrucțiunii Publice*, d. G. Misail zicea următoarele:

„Nobilul Alexandru Hăsdeu și cavalerul Costachi Stamati sunt singurii literați români de peste Prut. Precum doi arbori verzi și stufoși, părăsiți sau uitați de Dumnezeu și de oameni pe întinderea cea nemărginită a unui deșert arinos, reprezintă singura vegetațiune din partea locului, de asemenea acești doi români reprezintă viața intelectuală între basarabeni. Vai! dureros lucru este de a mărturisi aceasta, dar adevărul așa e, și nimeni nu-l poate tăgădui!...“.

În adevăr, acești doi basarabeni, tatăl meu și prietenul său Stamati, pe care în copilăria mea îl văzusem de atâtea ori în Chișinău petrecând împreună serile în duioase amintiri despre fost-au-fost al românilor, amândoi la un loc, caracterizează de minune întreaga Basarabie de la 1812 încoace: Basarabia cea incultă, fără nici o școală, păstrând cu sfințenie fondul și forma Moldovei de pe la începutul veacului, și Basarabia cea cultă, simțind românește, uneori cu multă căldură, dar îmbrăcând acest simț într-o haină străină.

Părintele meu a scris românește numai povestea istorică

Domnia Arnăutului, care și aceea fusese lucrată dintâi rusește. Celelalte scrieri ale sale, aproape toate despre România, unele publicate, altele inedite, sunt în limba rusă, pe care – în proză și-n versuri – o mânuia cu multă înlesnire și cu o rară tărie. Pentru a da o idee, așa-zicând în zbor, asupra genului muzei sale, voi traduce aci, după manuscriptul autograf, următorul triolet intitulat: *Cântec despre Moldova*, având drept motto versul din Ovidiu (Fast. IV, 8): „Tu mihi propositum, tu mihi semper opus:".

„De ce cânți tot una, tot numai pe sfânta Moldovă? A asculta mereu același cântec, i se urăște omului și te râde. Cântă-ne mai bine vin și dragoste, joc și tinerețea cea zglobie, de cât tot una, una, tot pe sfânta Moldovă!

Da, eu cânt tot una, căci sfânta țară a strămoșilor mi-a dat un singur nebucățit suflu al poeziei, și-i păcat a-l da în schimb pe o zburdalnică nălucire; de aceea eu cânt tot una, același sacru cântec al inimii!

Da, eu cânt tot una, dar sunetele cântecului sunt noi și proaspete. Văzut-ai tu albia Prutului aceeași neschimbată albie, d-asupra cării se rostogolește unda? Deși cursul e vecinic același, nu aceleași sunt apele și valurile: apele sunt noi, valurile sunt proaspete!..."

Și toată această însuflețire atât de românească e pierdută pentru noi, fiindcă poetul a scris rusește; și a scris rusește (ba încă într-o rusească maiastră), fiindcă se călise prin întreaga lungă filieră a scoalelor rusești, cărora – ce-i dreptul – le datora o știință foarte temeinică și foarte variată.

Așa Thomas Moore, deși celt și nu saxon, deși irlandez până-n măduva oaselor, totuși cânta în graiul stăpânului lui englez dorurile și visurile cele mai intime ale cuceritei Irlande.

Așa nemuritorul nostru Doxachi Hurmuzachi scria nemțește și simțea românește.

Cu totul altceva era Costachi Stamati. Născut pe la finea secolului trecut, înainte de alipirea Basarabiei către marea împărăție a crivățului, el învățase cât învățase în Iași fără nici o școală, și limba rusă n-a știut-o bine niciodată, măcar că se

încercase a publica rusește în *Analele* Societății Istorice din Odesa un articol pretins arheologic, de alminterea fără nici un căpătâi, dar tot despre România.

În acest mod, Alexandru Hasdeu caracterizează persistența simțului românesc sub cultura rusească; Costachi Stamati aceeași persistență a simțului românesc, dar fără nici o cultură: singurele două calapoduri pe cari, mai până în ziua de astăzi, ni le înfățișează românismul din Basarabia.

Calderon zicea că există în natură o muzică de sânge, prin care aceleași tonuri stereotipe vibrează din generațiune în generațiune în toți pogorâtorii unui singur neam, astfel că o familie naște viteji, o alta învățați, o a treia plutași și așa înainte.

Fiu al lui Toma Stamati, Costachi Stamati era nepot de frate bun al acelui celebru mitropolit moldovenesc Iacob Stamati, ardelean de viță, a cărui viață, țesută din lupte pentru luminarea poporului românesc, o descrie doftorul său de casă, neamțul Andreas Wolf, apoi mai târziu d. Cogălniceanu.

Ca să arătăm aci într-un mod oarecum intuitiv măreața figură a mitropolitului Iacob, ne va ajunge a reproduce, după *Uricariul* dlui Codrescu, următorul pasaj dintr-o lucrare oficială a acestui prelat din epoca Revoluțiunii franceze:

„După cum zice adâncul Montesquieu, toate cele ce sunt au pravilele sale: lumea aceasta materialnică are pravilele sale, cele preste omenire au pravilele lor, dobitoacele cele necuvântătoare au pravilele lor și omul are pravilele sale, pre cari și suflet al politiei le numește dumnezeiescul Platon. Drept aceea dară este trebuință să fie și dascăl de pravilă în școală. Apoi cine nu știe, că spre înțelegerea pravilelor este trebuitoare limba lătinească? și mult mai vârtos spre înțelegerea Sântei Scripture și a Bibliei, *și încă și spre îndreptarea și împodobirea limbii moldovenești...*".

Subt biciul fanarioților, Iacob Stamati nu se temea a se adăpa din Montesquieu, a nu respinge Vulgata catolică din învățătura teologiei ortodoxe și a pune mâna la purificarea stilului românesc prin ajutorul limbii mume. Să fie oare de mirare, dacă nepotul, deși nu prea știa carte, totuși stăpânit de imperioasa *muzică de sânge* al marelui său unchi, a izbutit să ajungă fruntaş literar al Basarabiei?

Costachi Stamati, răposat în adânci bătrâneţe cam pe la 1870, aparţine ca scriitor unui period cu mult mai vechi.

La dânsul în deşert veţi căuta acele tranziţiuni neaşteptate, acele întorsături măiestrite, acea desperare închipuită, cari vă întâmpină la tot pasul, cu cale şi fără cale, în barzii noştri cei crescuţi în atmosfera Occidentului. Poetul basarabean este naiv, simplu, nemeşteşugit, întocmai ca Beldiman, Conachi, Bălşucă şi ceilalţi de pe la 1830, de cari el se deosebeşte însă printr-o mai multă rusticitate, printr-o mai mare *sălbăticie*.

Sălbăticia fiind rodul izolării sau al singurătăţii, cine oare se poate numi mai sălbatec, în toată puterea cuvântului, decât un poet românesc azvârlit în mijlocul unei societăţi care nu ştie sau, cel puţin, nu citeşte româneşte? Se pretinde că-ntr-o situaţiune analoagă ar fi fost altădată Ovidiu, surghiunit la Dunăre de urgia lui August şi scriind sublimele sale *Triste* în cercul unor barbari, a căror brutalitate mergea până a ameninţa soarele şi luna cu fierul săgeţilor. Să nu se uite însă că poetul muntoasei Sulmone, până a nu fi fost aruncat în pustietăţile Dobrogei, îşi desfăşurase deja deplinătatea geniului în acea Romă, unde străluceau pe atunci Virgilii şi Oraţii, Tribulii şi Properţii; pe când bietul Costachi Stamati fost-a ursit a scrie cea dintâi strofă, a face primul pas în literatură, a începe, a se dezvolta şi a se stinge acolo, unde nimeni nu putea sau nu voia să-l priceapă.

Toate defectele, toate neregularităţile, toate asprimile, câte ne supără în opera acestui fiu al desţerării, se justifică prin starea socială a Basarabiei; iar numeroasele frumuseţi ale acestei singuratece muze ne apar ca nişte minunate zbuciumări ale unei firi bogate şi puternice, pe care nici chiar lipsa de răsunet n-a putut s-o năbuşească.

Costachi Stamati a scris în proză şi în versuri.

Cea mai însemnată şi mai bine scrisă din bucăţile prozaice este un dialog intitulat: *Cum era educaţia nobililor români în secolul trecut, când domneau fanarioţii în ţară.* Autorul ne strămută în timpul propriei sale copilării. Iată un exemplu:

„*Dascălul.* Spune-mi, dacă ai învăţat catechismul, ce lege este a dumitale, căreia te închini, şi ce Dumnezeu slăveşti?

Coconaşul. Eu sunt de legea moldovenească, ca şi toţi oamenii din lume“.

Mai departe, venind vorba despre Adam şi Eva:

„*Dascălul.* Dar aceşti întâi oameni unde trăiau ei atuncea? şi cine i-a zidit?

Coconaşul. Eu cred că în Moldova, dar la ce moşie anume nu pot şti...“.

Versurile lui Costachi Stamati se împart în două rubrici: cele rimate şi cele nerimate.

Poema *Păgânul cu fiicele sale*, atât prin energia concepţiunii precum şi prin condiţiunile formei, ni se pare a fi cea mai nimerită din încercările rimate ale poetului, şi drept dovadă, ne vom mărgini a reproduce următoarele câteva strofe:

„Deci aceste locuri de atunci rămasă
Pustiu neumblat;
Buruiana creşte şi scaiul se-ndeasă
Unde a fost sat;
Glas de om aicea nici că se răspunde,
Ci bufa ţipând
Şi prin stânci şi codri lupul se ascunde,
De frică urlând;
Iar pintre prăpăstii puvoaiele repezi,
Prăvălind butuci,
Curg cu clocot mare, lăsând printre lespezi
Pleavă şi clăbuci!

Şi unde fusese sânta mânăstire
Celor cuvioşi,
Acolo în ziduri au sălăşluire
Şerpii veninoşi;
Sub sântele bolte cântări nu răsună,
Şi când bate vânt,

Pustiul vuieşte, mărăcinea sună
Pe tristul mormânt;
Alteori o piatră de se povernează
Din risipituri,
Grozavul ei bufnet eco repetează
C-o sută de guri!

Pe pâclosul munte abia înălbeşte
Crucea pe mormânt,
Iar la miezul nopţii pe el se zăreşte
Pară luminând;
Tot pe acea cruce se suie şi creşte
Curpănul vânjos,
Şi ziua şi noaptea pe ea străjueşte
Un corb fioros...

Ca un contrast diametral cu această icoană de groază *à la Edgar Poe* vom cita glumeţul „tableau de genre" al societăţii române din epoca fanariotică, probă invederată de varietatea talentului lui Costachi Stamati, căruia – pentru a fi devenit un mare poet – i-a lipsit un singur lucru: să fi trăit într-un alt cerc.

Este o satiră intitulată *Scăldătoarea unei cocoane Românce:*

„Şi o ţigancă fecioară, eghipteanească prăsilă,
Îngenucheată îi ţine o oglindă de cristal;
Şi altă fecioară, greacă, pe cap părul îi anină,
Ţesut în subţiri cosiţe, ca de horbote voal;
Şi o fecioară franceză învăleşte cu sfială
Trupul ei cel ca zăpada în prosop cusut cu fir;
Şi o romancă fecioară picioarele ei le spală
Cu lapte în vas de marmur, numit greceşte porfir;
Apoi tinere neveste în limpede scăldătoare,
Presărând frundă de roză, varsă şi spirturi de flori,
În care intrând cocoana, se scaldă cu desfătare,
Şi privind a sale graţii, le zâmbeşte uneori;
Apoi din feredeu iese, sprijinită de curtence,
În crevat trufaş se culcă sub şalurile subţiri,

Şi jupâneasa bătrână începe trupul să-i frece
Cu spirturi de dânsa stoarse din crini şi din trandafiri;
Iar ca razele luminei să nu-i facă supărare
Fetele slobod perdele de un atlas argintit.
Şi lângă ea pun în glastre bucheturi mirositoare,
Dar cocoana când adoarme, – la un Consul a gândit!"...

Astăzi, negreşit, toate acestea nu se mai potrivesc: roabe nu mai avem, una la mână; jupânesele cele bătrâne au devenit foarte rare, două la mână; apoi trei la mână, Consulii nu mai sunt, ci numai doară secretari de legaţiune...

Dar să lăsăm poezia cea rimată.

Sfera aceea în care, asemenea lui Milton, se desfătează şi ne răpeşte mai cu seamă avuta închipuire a lui Costachi Stamati, simţindu-se acolo mai slobodă în avântu-i prin lipsa cătuşelor rimei, este anume poezia cea albă.

Iată, ca specimen un pasaj din balada alegorică intitulată *Dragoş*:

„Soarele apune după munte,
Seara se ridică din adânci prăpăstii.
Eroul ajunge în pustiii codri
Şi printr-a lor vârfuri abia vede cerul.

Furtuna grozavă, pe aripi negrite,
Despre apus vine, vâjâind în aer;
Văile suspină codrul clocoteşte,
Stejari de ani sute scrâşnesc să se rumpă.

De ploaie şi vifor nu-i adăpostire,
Şi nici că se vede de om locuinţă,
Ci prin întuneric, printre crângi departe,
Când şi când clipeşte o de foc lumină!..."

Acum o caracteristică generală.

Proza lui Costachi Stamati e slabă, dezlegată, prolixă; şi nici că putea fi altfel. Vico a spus de mult că poezia este singura limbă a unei omeniri inculte, proza născându-se mai în urmă, deja după o treaptă oarecare de civilizațiune; și așa este. Nomazii din Africa și din Australia cântă în loc de a vorbi. În istoria literaturilor capodopere de poezie preced capodoperelor în proză. Omerii și esiozii deschid calea erodoților și tucidizilor. La Roma – zice Tit-Liviu – nu numai istoria, dar până și legile se manifestau dintru-ntâiu prin poeme și balade. Să mai vorbim oare despre Dante? despre autorul lui Cid-Campeador? despre trubaduri și minnesängeri? despre cântecele noastre bătrânești ca *Mioara* sau ca *Năframa și inelul*, al căror leagăn se pierde în bruma veacului de mijloc?

Cultura cea românească din Basarabia stă pogorâtă atât de jos, încât ar fi absurd din parte-ne de a căuta tocmai acolo acele modeluri de proză, pe cari le găsim până acum prea puține chiar în sânul nostru, după o mișcare liberă, nentreruptă, crescândă, am putea zice zvăpăiată, în curs de atâția mari de ani.

O proză clasică e culmea dezvoltării literare a unui popor.

Costachi Stamati prozaist nu este, ci numai poet; poet însă, în unele privințe, de prima ordine.

Inspirațiunea cea mai viguroasă are momente de eclipsă, și de aceea prea puțini au fost acei genii covârșitori ale căror versuri să fie toate deopotrivă frumoase, deosebindu-se unul de altul numai doară prin forme și prin proporțiuni, ca diferite boabe de mărgăritar. Analizând opera unui poet, criticul va ști totdauna și este dator a distinge crângurile cele fericite, în cari se răsfrâng mai cu splendoare scânteiele focului sacru și-n favoarea cărora se iartă multe.

Din versurile lui Costachi Stamati, unele sunt mediocre, altele slabe, o samă nu susțin aceeași vervă de la început până la sfârșit; dar ce ne pasă nouă de aceste intervaluri de cădere, când le vedem răscumpărate prin mai multe bucăți de o adevărată poezie.

În loc de trei volume, reduceți-l la unul; din zece pagini alegeți una; din totalitatea cea mare trunchiați o parte cât de mică; și atunci acel volum, acea pagină, acel scapăr al talentului, vor fi tot încă de ajuns pentru ca unicul poet curat românesc al Basarabiei să nu moară întreg:

Non omnis moriar...

Noi ăștia de la *Revista nouă* nu suntem *critici-gândaci*, ci *critici-albine*.

INFLUINȚA MORALĂ, COMEDIE ÎN VERSURI ÎNTR-UN ACT, DE G. SION.

București, Tipografia Rasidescu, 1869, in-8°, pag. 32.

Iată o scriere, pe care n-au fost în stare s-o laude nici chiar aceia ce ar fi dorit din toată inima să mângâie amorul propriu al autorului.

Ziarul *Familia* de la Pesta îi consacră următoarele rânduri:

„Sujetul piesei e simplu: Cocoana Zinca, soția unui om de litere, cu numele Optimescu, voiește cu orice preț să aleagă pe bărbatul său deputat la Cameră, crezând că atunce doară și dânsa va fi poftită la balurile de la palat. Spre a realiza cu mai multă ușurătate acest plan, dânsa cheamă la sine pre primarul numit Cimbru, carele este un om depravat în toată privința.

Primarul sosește și în anticameră găsește pe Lina, nepoata lui Optimescu, o copilă de șasesprezece ani, care chiar înainte de aceea se plângea că nu mai vine Făt-frumos s-o ia de soțioară:

Făt frumos nu mai sosește, parcă ielele-l opresc
Și eu biata așteptându-l, mă usuc și-mbătrânesc,
De-ar veni un zmeu odată să mă fure într-o zi,
Poezie mai frumoasă alta n-ar mai putea fi.

Cimbru cugetă că Lina e o servitoare, vorbește petulant cu dânsa. Lina însă numaidecât îl întreabă dacă vrea s-o ia de soție sau ba? Cimbru răspunde că dânsul ca primar nu-și poate lua de soție o servitoare.

— Ești prost, domnule primar, îi răspunde copila, eu sunt fată de boier, fiica lui Optimescu, care a fost mare clucer.

La această descoperire, primarul frapat cere scuzele sale.

Copila bună îl iartă, dar sub acea condiţiune, că dacă o iubeşte, s-o fure, s-o răpească, căci dânsa încă din copilărie are acest dor fantastic, deci să vină pe la miezul nopţii pe fereastră, s-o ia în braţe şi s-o ducă unde va voi.

Primarul se învoieşte. Lina iese.

Peste puţin, vine cocoana şi cere favorul lui Cimbru, pentru ca să poată alege pre bărbatul ei deputat.

Primarul o asigură de succes, dar cere parale. Cocoana îi dă bijuteriile sale şi primarul se duce.

Cocoana Zinca îşi face planuri în viitor. Cât de fericită va fi dânsa, dacă bărbatul ei va fi deputat. Parcă-l vede că o s-ajungă ministru. Atunci să vedeţi pe Zinca! Caretă splendidă, cu vizitiu şi lacheu.

Cu livrele aurite, rochie de catifea,
Cu o coadă lungă, lungă, cât de lungă s-a putea
Pălării, flori şi ghirlande, cu vrăbii de paradis,
Un coc mare, mare, mare adus drept de la Paris.
Apoi vizite, teatre, sindrofii, baluri, şosea...
Lumea mare o să fie sufletul şi viaţa mea.
Apoi la palat la curte, adjutanţii cei domneşti,
De la scări o să-mi dea braţul... Ah, noroace unde eşti?

După aceste, vine bărbatul ei Optimescu şi amicul acestuia, Pesimescu. Cocoana Zinca povesteşte cu bucurie că bărbatul ei are să fie deputat.

— Ei bine, zice Pesimescu, aveţi influinţa morală? (Aluziune la sprijinul ministeriului.)

Biata cocoană de aceasta nici n-a visat.

Într-aceste soseşte Cimbru, anunţând că influinţa morală alese deputat pe dl Aldea Adormilă.

La ştirea aceasta toată familia leşină. Cimbru zice Linei:

— Iar pe tine, Linişoară, zmeul nopţii te-a furat, apoi o ia în braţe, iese cu ea şi cortina cade!...

Încât pentru meritul piesei am avea mai multe observaţiuni dar le retăcem. E greu a critica o piesă ce n-am văzut-o, încă pe scenă – căci de multe ori critica ar fi nedreaptă faţă cu autorul."

Precum vedeţi, pentru a nu zice curat şi simplu că valoarea piesei dlui G. Sion este foarte problematică, criticul de la Pesta se acaţă cu o naivitate admirabilă de curioasa scuză, cum că despre *meritul* unei comedii nu se poate vorbi, fără a o fi văzut mai întâi pe scenă.

Ziarul *Familia* confundă aci pe poet şi pe actor.

În orice caz o asemenea critică este cu mult mai comică decât comedia dlui G. Sion, ş-apoi mai are şi avantajul că *meritul* ei se cunoaşte fără *punere pe scenă*.

Convorbirile literare de la Iaşi sunt nu mai puţin în doi peri.

Iată ce zice d. M. Cornea:

„Pe prima pagină a acestei compuneri «de circumstanţă», găsim şi o regretăm acel rău gust şi acea pretenţiune, de care cei mai eminenţi autori români nu se pot totdauna apăra. Autorul dedică această operă fiului iubit al muzelor, «Aristofantelui României», amicului său V. Alexandri. Când un nume este aşa de cunoscut, când o reputaţiune literară este aşa de bine fondată, ca acea a lui Alexandri, perifraza de «fiu iubit al muzelor» este pretenţionasă şi de rău gust.

Dar ce să zicem de «Aristofantelui României»? Întâi constatăm o greşală de etimologie: se zice «Aristofanului», iar nu «Aristofantelui» şi al doilea o necunoştinţă completă de geniul acestor doi autori. Aristofan este poet dramatic, mediocru, trivial, obscen; V. Alecsandri e poet liric, eminent, estetic, public (!?), şi iată cum d. Sion prin un spirit de pretenţiune şi de exagerare face un rău compliment poetului nostru naţional.

În comedia dlui Sion caracterele sunt bine descrise şi observate până la fine, dialogurile sunt pline de vervă şi nu lipsite de un oarecare spirit de comedie; versificaţiunea e corectă, versurile uşoare, limba curată. Vom semnala din când în când oareşicare expresiuni, oareşicare imagini triviale sau pretenţioase.

În scena I, domnişoara Lina, făcând la ceaiuri şi la cafele, varsă sudori şi mai departe aşteptând pre Făt-frumos, ea biata se usucă şi îmbătrâneşte. În scena a doua, d. Cimbru primarul e gata în ochii dşoarei Lina să facă altar amorului, şi aşa mai departe ici şi colea câte o pată.

Dacă am trece preste aceste și preste dedicațiune, găsim că mica comedie „de circumstanță a dlui Sion, care aduce ceva aminte pre *Poetul romantic* al dlui Millo, nu e rea și putem felicita pre autor de încercarea sa dramatică".

Iată o critică, după care ar crede cineva că d. Cornea nu va fi citit decât numai dedicațiunea din comedia dlui G. Sion.

Dumnealui găsește în ea *caractere bine descrise, dialoguri pline de vervă,* și celelalte, în zădar de căutat în această piesă, pe care însuși d. Cornea o numește „de circonstanță".

Pentru a da o idee atât despre *caracterele,* precum și despre *verva* comediei dlui G. Sion, vom lua personajul principal.

Lina este o domnișoară de măritat.

Să dăm aci câteva probe de modul cum vorbește acest ideal de inocență al dlui G. Sion:

Cavalerii, *bată-i naiba,* s-au făcut nesuferiți.
Sau cer zestre, sau fac curte, altfel nu sunt fericiți,
Ș-apoi cer tot mii de galbeni, *dar nu coarne de viței!...*

Sau:

Dar mă cheamă mătușica: cum se vede, s-a sculat.
De-o veni, *să taci ca racul...*

Nu înțelegem cam ce fel de societate de domnișoare va fi studiat d. G. Sion pentru a crea caracterul Linei.

Apoi mătușica acesteia, Zinca, este nu mai puțin remarcabilă:

Ea zice:

Știu c-aveți o influință, care mulți o pizmuiesc,
Și *capacități morale,* care toți le prețuiesc!...

Care-care și *capacitățile morale* întrec marginile sublimului.

Într-un alt pasaj, aceeași Zincă se exprimă așa:

Are suflet blând și dulce, *ca un miel neînțărcat!*

Am dori prea mult ca d. Sion să ne spună ce fel de *suflet* are un *miel înțărcat*?

Oprindu-ne aci vom face o ultimă observațiune.

Intențiunea cea învederată a poetului a fost de a ridiculiza alegerile de sub ministerul trecut.

Însă de ce oare așteptat-o dumnealui mai întâi retragerea dlui Ion Brătianu?

Puțin cavaleresc!

Și cu toate acestea, d. G. Sion nu s-a ales nicăiri sub influința cea *ne-morală* a guvernului actual.

D. ministru de interne e puțin recunoscător.

Dar lasă! Poetul o să-și răzbune... după retragerea dlui Cogălniceanu.

„CONVORBIRI LITERARE", IAȘI, 15 APRILIE 1869

Acest număr al interesantului ziar beletristic de peste Milcov se începe cu *Un epizod din 1848*, ieșit din măiastra pană a dlui Alexandri.

Poetul nostru nu încetează de a lucra, deși nu-l mai susține astăzi înariparea juneții, și ceea ce este și mai remarcabil, asemenea marelui Goethe, el crește în vigoare, în colorit, în geniu, în proporțiune cu însăși creșterea anilor.

Ultima schiță a dlui Alexandri descrie deșertele spaime ale unor juni revoluționari din 1848, cari se pregătesc în fruntea câtorva plăieși și în societatea unui negutător turc a se apăra vitejește după zidurile monastirii Hangu, crezând că vine să-i atace oștirea lui vodă Sturdza; și totuși extrema simplicitate a acestei strofe n-a împiedicat pe poetul nostru de a crea o nuvelă, precum sunt prea puține în limba română.

Pe la finitul narațiunii, d. Alexandri intercală următorul cântec, intitulat *Ștefan și codrul*, pe care îl pune în gura unui cimpoier:

Ştefan-vodă rătăcit
Intră-n codrul înfrunzit.
Codru-i zice: „Domn viteaz!
Îţi curg lacrimi pe obraz".
— Dar îmi plâng ostaşii mei
Morţi, luptând ca nişte zmei!

Codrul zise: „Dragul meu,
Mângâie sufletul tău,
Că din brazii mei trufaşi
Face-ţi-oi voinici ostaşi!..."
— Fă! răspunse mult voios
Domnul nostru inimos.

Codrul puse a vui
Brazii a-şi insufleţi:
Pe loc brazii mari şi mici
Se schimbară în voinici
Şi spre Domn se-nainta:
— Să trăieşti, Măria ta! etc.

Ce păcat că d. Alexandri nu ne lămureşte aci, prin o notiţă oricât de scurtă, asupra a două punturi capitale:

I. Această frumoasă baladă este ea oare culeasă din gura poporului? şi atunci de la cine anume şi de unde?

II. Nenorocitul „etc." de la coada cântecului însemnează el oare că balada nu se sfârşeşte încă? şi atunci cari îi sunt urmarea şi finea?

După epizodul dlui Alecsandri, urmează primul articol din *Studii asupra literaturii spaniole* de d. Ştefan Vârgolici, elevul Universităţii de la Madrid.

Obiectul principal al acestei încercări este drama lui Lope de Vega.

În aşteptare de a vedea finea lucrării, tot ce putem asigura de pe acuma, este că maniera dlui Vârgolici promite literaturii noastre un critic de prima ordine.

Convorbirile literare ni mai ofer de astă dată o frumoasă poezie de d. N. Schelitti, intitulată *Dedicaţiune lui Ossian*:

Glas puternic ce vuieşte pe-a străbunilor morminturi
Ossian! suspin eroic unui suflet întristat,
Vocea ta străbate stânca, glasul tău purtat de vânturi
Până-n cer s-a înălţat!

Când furtuna prin munţi urlă şi natura-n răsculare,
Pare că deplânge-eroii, care-n lupte au pierit,
Tu te plimbi cu-a ta liră, împletind a ta cântare
Cu-a naturii glas uimit.

Noaptea când răsare luna, când luceafărul apune,
Tu visezi la malul mării, unde valurile mor,
Oceanul te ascultă şi un val la altul spune
Al tău cânt nemuritor!

Tu atuncea vezi pe Fingal învălit în ceaţa nopţii,
Şi în jurul lui eroii prin câmpie rătăcind,
Vezi pe Oscar, pe viteazul şi pe Daura-n braţul morţii
După Amar greu gemând!

Vezi pe Colma părăsită în pădurea-ntunecoasă,
Neavând de apărare, decât glasul ei frumos:
Vântul tace s-o asculte, luna iese maiestoasă
Dintr-un nor întunecos

Şi torentul, care zburdă printre munţi din stâncă-n stâncă
Se opreşte şi murmură vocea Colmei admirând,
Ea suspină după Salgar şi-n durerea ei adâncă
Pe-o movilă stă plângând.

Ossian, a tale cânturi pline de melancolie,
De durere şi suspine au pătruns sufletul meu.
Ş-am vărsat cu tine lacrimi, când în cruda bătălie
A căzut eroul tău.

Tu jăleşti a lui cădere şi o faci nemuritoare,
Prin a tale triste cânturi, prin măreţul tău suspin,
Şi-a ta Muză se înalţă cu-a sa liră-ncântătoare
Pe parnasul cel divin!

Această viguroasă bucată, care ar face onoare celui mai bun dintre poeţii noştri, prezintă însă vro două-trei nuanţe mai slabe.

Astfel în strofa dintâi Ossian este un *glas,* al căruia *glas* se înalţă până la cer.

Glasul glasului!

Această scăpare din vedere lesne s-ar fi putut înlătura:

Glas puternic, ce vuieşte pe-a străbunilor mormânturi.
Ossian! suspin eroic unui suflet întristat!
Vocea ta străbate stânca, *cântul* tău purtat de vânturi
Până-n cer s-a înălţat!...

Versul de pe urmă, adică „Parnasul cel divin“, este de asemenea nenorocit.

Nu sunt două Parnasuri, pentru ca unul din ele să poată fi distins prin epitetul de „cel divin“.

Ş-apoi, oricum să fie, ce are a face această creaţiune locală a mitologiei elenice cu bardul celtic al nordului?

Strofa cu *Parnasul* s-ar putea suprima, fără ca întregul să piarză câtuşi de puţin, rămânând ca final:

Ş-am vărsat cu tine lacrimi, când în ciuda bătăliei
A căzut eroul tău!...

Orice s-ar mai adăuga către „căderea lui Fingal“, expresie cu atâta forţă laconică, n-ar putea să nu fie rece şi palid.

Afară de aceste mici observaţiuni, poezia d-lui N. Schelitti e admirabilă.

Cu totul atlfel este o bucată de d. V. Pogor, intitulată *Sfinx egiptean,* şi care se începe aşa:

O! spune câte seculi, *chimero granitică,*
Secretul tău, zadarnic, trecând au întrebat?
Lovind în tine timpul, el coasa şi-a stricat.
Enigmă *nesmintită,* pe care lumea-antică
L-a noastră lume oarbă cu râs au azvârlit,
Tu ţii ascunsă-n tine o nobilă gândire
Ce ‘nalţă, tristă încă domneşte pe-omenire
S-apas-a noastre piepturi sub corpu-ţi de granit.
În tine-i sapienţa mai sus decât umană,
Pe care omul cearcă de mult a căpăta,
Dar cel ce-a sculptat corpul şi mândră faţa ta
Ştia c-a noastră viaţă „e lungă şi că-i vană“
De aceea a tale buze puternic el a strâns
Şi orişice lumină din ochiul tău a stâns...

Noi provocăm pe oricine, ca să ne spună, ce anume va fi însemnând această pompoasă galimatie!

UNDE S-A TIPĂRIT PSALTIREA LUI CORESI?

Faimoasa psaltire a diaconului Coresi rămâne până astăzi, cel puţin având o dată cronologică certă, iar nu ipotetică, cea dintâi carte ieşită din tipar în limba română.

Deşi răposatul Săulescu, d. Heliade, canonicul Cipar, d. Asachi, şi alţii au vorbit deja demult, în treacăt sau după auzite, despre acest tezaur al filologiei române, totuşi cel dintâi exemplar de nu cunoscut, încai studiat de aproape şi descris cu d-amănuntul, este cel descoperit în 1862 la monastirea Bistriţa de către d. Alexandru Odobescu, şi din care, din norocire, nu lipseşte decât numai titlul şi pe ici pe colea vro două-trei file.

Până atunci nu se ştia nici măcar anul ediţiunii, unii făcând-o din 1560, alţii din 1562, pe când în realitate cartea este cu mult mai apropiată, anume din 7085 de la zidirea lumii, ceea ce se traduce în era creştină prin 1577.

A mai rămas însă un punct obscur: locul publicaţiunii.

D. Odobescu se pronunţă în formă pentru Braşov, dar în fond dumnealui combate propria sa aserţiune.

Iată chiar cuvintele neobositului arheolog:

„Chestia de a şti unde a fost tipărită acea carte, în care figurează pentru întâia oară limba românească imprimată, lasă puţină îndoială, de vreme ce cunoaştem că editorul ei a trăit la Braşov şi mai ales că vedem trei ani în urmă tipărindu-se acolo, cu aceleaşi caractere, o altă carte românească. Un punt care deşteaptă mai multă curiozitate este de a vedea că într-această carte de la 1577, la mai multe capete de psalmi, întâlnim literele capitale ornamentate, pe cari le-am văzut figurând în cărţile slavoneşti, tipărite la 1507 şi 1514 sub Mihnea şi Neagoe-vodă în Ţara Românească..."

Vom rectifica aci, mai nainte de toate, două mici scăpări din vedere, cari se pot considera mai mult ca nişte erori de tipar.

Dintâi, sub Neagoe Basarab, întrucât se ştie până acuma, nu s-a tipărit nici o carte slavonească în 1514, ci numai în 1512, anul ediţiunii superbului evangheliar, din care un exemplar, ilustrat într-un mod admirabil, s-a depus la Muzeul din Bucureşti de către însuşi d. Odobescu.

Al doilea, cartea, impresă la Braşov în 1580, e cunoscută autorului nostru numai după descripţiunea şi extractele canonicului Cipar, care n-a publicat nicăiri un facsimil, pentru ca să se poată judeca, dacă ea este tipărită „cu aceleaşi caractere" ca şi psaltirea lui Coresi, încât noi credem mai curând că d. Odobescu a vrut să zică altceva şi anume că ambele opere se datoresc *aceluiaşi Coresi,* iar nu: *cu aceleaşi caractere.*

Lăsând însă de o parte aceste greşeli tipografice, iată care este în esenţă ideea dlui Odobescu: în favoarea Braşovului militează acea împrejurare că diaconul Coresi a tipărit acolo o altă carte cu trei ani mai în urmă dar nu mai puţin, totdodată, unele litere iniţiale foarte caracteristice vorbesc în avantajul Ţării Româneşti.

Braşovul sau Ţara Românească? aci este cestiunea.

Muzeul naţional din Praga posedă biblioteca postumă a lui Iosif Paul Şafarik, cel mai celebru slavist din secolul nostru.

Vizitând-o în intervalul scurtei mele petreceri de 24 de ore în capitala Boemiei, am fost izbit de a citi deodată în catalog între altele *Psalterium Coressi in Valachia, 1577.*

Prima mişcare, mai cu seamă în faţa indicaţiunii anului, a fost naturalmente de a crede că este un exemplar din ediţiunea psaltirii române a lui Coresi.

Cât de mare mi-a fost mirarea când amabilul şi eruditul custode al muzeului, d. Vrtatko mi-a arătat însăşi cartea, numai în limba slavonă, având pe prima pagină un frontispiciu de arabescuri, întocmai ca în evangheliarul lui Neagoe Basarab cel tipărit în 1512 în Ţara Românească iar peste tot 172 file, dintre cari cea cu titlul lipseşte, iar pe ultima se află următoarea preţioasă postfaţă reprodusă aci în transcripţiune:

„Isvoleniem'oţa i pospeşeniem' sina i s'vr'şeniem sviatago duha, i s' poveleniem gospodara, io alexandru voevod i sîn ego, io mihné voevod. i préosvéştenago mitropolita, serafim' az' gréşni diakon koresi, napisah' sie svétie knigi, glagolemii psaltir' v'nihje prilojihom, sanaxari v'obhojdenie létnoe tropari i kondaki svétîim', takojde postnii sinaxar' prilojihom, i ciasosloveţ', iméi noştnie i dnevnîé i dneonîé slujbi. Sie s'pisase ot bîtia. v. léto 7085".

Adică:

„Cu binevoirea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sântului Spirit şi cu porunca domnului Ioan Alexandru-vodă şi a fiului său Ioan Mihnea-vodă şi a prea sânţitului mitropolit Serafim, eu păcătosul diacon Coresi am scris aceste sânte cărţi numite psaltire, cătră cari am adaus sinaxarii peste an, troparii şi condacii sânţilor, de asemenea sinaxarul de post am adaus, şi ciaslovul cu oficiul de noapte şi de zi. Acesta s-a scris de la Facere în anul 7085".

De aci urmează, în josul paginii, în mărimea unui icusar, o cunună de snopi legaţi, în mijlocul căria stema Ţării Româneşti: vulturul cu crucea.

Tiparul este identic cu caracterele psaltirii române.

Aşadară, nu peste trei, ci chiar în acelaşi an, în care s-a publicat psaltirea cea română, diaconul Coresi tipări tot acolo o altă numai slavoneşte, în privinţa căreia nu încape cel mai mic dubiu cum că a apărut în Muntenia, iar nu în Braşov.

Trebuie oare să mai formulăm concluziunea?

Tot ce se poate zice este că d. Odobescu, constatând originea netransilvană, a unor litere din ediţiunea română a psaltirii, făcuse deja prin însăşi aceasta cel dintâi pas critic spre descoperirea adevărului...

Nu putem să nu adăugăm cu astă ocaziune, că tot în biblioteca lui Şafarik se află un manuscript in-8°, 117 file, intitulat în catalog: *Paraclis Hieromonachi Rafaelis Dragomirnensis 1661*, slavoneşte şi româneşte ceea ce precizează epoca, când limba română a început cu încetul a scoate pe cea slavică nu numai din cărţi, ci chiar din serviciul zilnic al bisericii.

Pe paginia 83 citim slavoneşte următoarea notiţă:

„Această cărtecea numită Paraclis şi alte lucruri folositoare a făcut şi a scris ieromonahul Rafail din sânta monastire Dragomirna, şi a dat din iubire discipolului său diacon Andronic din satul Mihovenii pe apa Suceava, în zilele lui Ioan Ştefan-vodă, fiul lui Vasile-vodă şi ale mitropolitului Sava, în anul 7169, luna lui august 28...".

„CONVORBIRI LITERARE", 1869, NR. 5

Se începe prin vro câteva pasteluri, dupre cum numeşte d. V. Alecsandri sublimele sale descripţiuni după natură, ultimul gen poetic prin care se manifestă de un timp încoace fecunda inspiraţiune a marelui nostru poet.

Iată trei strofe din bucata intitulată „Lunca din Mirceşti":

Sus, paiangul pe un frasin, urzind pânza-i diafană,
Cu-al său fir de-argint subţire face-o punte-aeriană,

Iar în leagăn de mătasă, grangurul misterios
Cu privighetoarea dulce se îngân armonios.

Jos pe la tulpini, la umbră, fluturii, flori zburătoare,
Se-ndrăgesc în primăvară pe sân alb de lăcrămioare
Şi ca nişte pietre scumpe, gândăceii smălţuiţi
Strălucesc şi se alungă pintre ierburi tăinuiţi.

O pătrunzătoare şoaptă împle lunca, se ridică...
Ascultaţi: stejarul mare grăieşte cu iarbă mică,
Vulturul cu ciocârlia, soarele cu albul nor,
Fluturul cu planta, râul cu limpedele izvor...

Mai reproducem *pastelul* întreg, intitulat „Malul Siretului":
Aburii uşori ai nopţii ca fantasme se ridică
Şi, plutind dasupra luncii, printre crânguri se despică,
Râul luciu se-ncovoaie sub copaci ca un balaur
Ce în raza dimineţii mişcă solzii lui de aur.

Eu mă duc în faptul zilei, mă aşez pe malu-i verde
Şi privesc cum apa curge şi la cotituri se pierde;
Cum se schimbă-n vălurele pe frunzişul lunecos,
Cum adoarme la bulboace, săpând malul nesipos.

Când o salcie pletoasă lin pe baltă se coboară,
Când o mreană saltă-n aer dup-o viespe sprintioară,
Când sălbaticele raţe se abat din zborul lor,
Bătând apa-ntunecată de un nour trecător.

Şi gândirea-mi absorbită se tot duce-ncet la vale
Cu cel râu, care-n veci curge, făr-a se opri din cale.
Lunca-mi juru-mi clocoteşte: o şopârlă de smarald
Cată ţintă lung la mine de pe nesipişul cald!...

Ei bine, *Convorbirile literare* nu numai cad în păcatul ridicolului, dar se lasă a comite crima estetică cea mai neiertată de a căsători soarele cu norii şi turturelele cu corbii, dupre expresiunea cântecului popular, când publică în acelaşi număr, în care s-a adăpostit grandioasa muză a dlui V. Alecsandri, nişte aberațiuni necalificabile, ieşite nu din focul sacru, ci din condeiul profan al unui d. S. L. Bodnărescu.

Ascultați!

Pierderea

Pe a sa față
Sloiuri de gheață
Râul ducea;
Priveam la ele —
Zilelor mele
Asemeni curgea
Râul viața-mi de patimi plină.
Sloiuri de gheață inima mea;
Ah! primăvară mândră senină
S-a dus cu dânsa, toate cu ea!...

Mai iată una:

Traiu-mi nor, viața nor,
Şi n-am aripi ca să zbor,
Să las chin să las amar
Aripi n-am – ah, în zadar!...

Un ziar, a cărui misiune este răspândirea şi dezvoltarea bunului gust literar, nu-şi maculează astfel coloanele!

Afară de *pastelurile* dlui V. Alecsandri şi afară de *neexprimabile* dlui S. L. Bodnărescu, ultimul număr al foii beletristice de la Iaşi continuă interesantul studiu al dlui S. Vârgolici despre Lope de Vega, şi în fine publică o nuvelă, *Eroul fără voie,* asupra căreia ne vom opri aci un moment. D. Iacob Negruzzi cu abnegațiunea cea mai complectă a propriei sale personalități, biciuieşte o situațiune, în care însuşi dumnealui este mai complicat.

Un tânăr, întors din străinătate cu o diplomă de doctor sau de licențiat, care cele mai de multe ori nu e cumpărată, precum are aerul de a crede d. Iacob Negruzzi, ci câştigată prin o adevărată a aplicațiune către studiu, se vede deodată numit preşedinte de tribunal, procuror, membru de curte sau profesor de universitate, fără să aibă experiență, fără să treacă prin o filieră ierarhică, fără să fi avut timp de a rumega prin meditațiune şi a complecta prin muncă cele învățate pe băncile şcoalei.

Aşa e; dar ce să facem?

Un rău necesar este bun de nevoie.

România debutând d-abia de ieri pe calea specialiştilor, ceea ce pretinde d. Iacob Negruzzi nu se poate cere tocmai astăzi.

În această stare de lucruri, trebuie oare să sacrificăm junimea cea cu diplome în favoarea unor rutinieri fără ştiință?

Peste douăzeci de ani, când tinerii specialişti de astăzi îşi vor fi consolidat teoria prin practică, întorcându-se apoi alți juni din străinătate, va fi lucru natural de ā nu urca pe aceştia deodată în culmea ierarhiei, lipsă de oameni nemaifiind atunci urginte, precum este în momentul de față.

După această observațiune în fond, să trecem acum la forma nuvelei dlui Iacob Negruzzi.

Iată un model de dialog:

„— Ce zi frumoasă a fost astăzi, zise unul din tineri.

— Dar era multă lume la primblare, răspunse una din domnişoare.

— Aveți să mergeți mâne seară la teatru? zise unul din tineri.

— Ba nu, răspunse una din domnişoare.

— Am auzit că Ghiftui are să dea un bal, zise unul din tineri.

— Când, când, întrebară amândouă domnişoarele.

— Nu se ştie încă pozitiv, răspunse altul din tineri.

Domnişoarele plecară capul.

— Ați auzit că Agnes Cireşescu se mărită, şopti unul din tineri către una din domnişoare.

— Agnes se mărită!! exclamă domnişoara, ridicând capul.

— Agnes se mărită! exclamă cealaltă domnişoară: Tot cu...

— Tot, răspunse tânărul zâmbind.

Amândouă domnişoarele plecară capul şi urmară a face scamă.

— À propos, zise unul din tineri, am auzit că ne vine un cavaler mai mult din străinătate.

— Cine, cine? exclamară domnişoarele, ridicând capul.

— Costică Buzduru. Cică-i doctor, zise unul din tineri cu un zâmbet îndoielnic.

— Doctor în ce? întrebă una din domnişoare.

— Doctor în... în ştiu eu ce?... în orişice... răspunse tânărul. Mare lucru să fie cineva doctor! Ş-apoi câte diplome se pot cumpăra?...“

Noi întrebăm pe d. Iacob Negruzzi numai atâta, dacă în acest dialog nu era cu mult mai bine, din puntul de vedere al stilului, de a nu repeta la tot pasul: *zise unul, răspunse una* etc.?...

„CONVORBIRI LITERARE“, NR. 6 şi 7

Am aşteptat să vorbim despre ambii numeri totdodată, căci ceea ce-i leagă, făcând principala lor podoabă este o nomenclatură română a diferitelor plante, rămasă printre hârtiile postume ale răposatului Costache Negruzzi.

Un vocabular botanic ne lipsea până acuma, celebrul autor al *Aprodului Purice* ni-l lasă cu limbă de moarte, ca o preţioasă moştenire, pe care de aci încolo nu va mai fi greu de a o completa sau chiar de a o corege.

Reproducem, ca model, litera P:

„Pomită (scholera); plop (populus, peuplier); păduchernită (tribulus); popivnic); (asarum); paparună (glaucium), prisnel (myriophyllum); punga-popii (capsella); pălămidă (serratula); pelin (absyntium); pelinită (artemisia); plevăită (xerathemum); păpădie (teraxacum, pissenlit); pojarniţă (hypericum); potbalu (tussilago, heliotrope d'hiver); potroacă (erythrina); pătlăgică (solanum M; melongène); pasternac (pastinaca, panais); petrinjel (apium petraselinum, persil); pimprinela (poterium sanguisorba, pimprenelle); praj (allium, poiveau); patlagină (plantago, corne de cerf); păretarie (parietaria); plămânărică (vezi: mierea ursului, pulmonaria); pipăruş (capsicum, piment); paingăriţă (arachnites); pănuşiţă (stipa); papură (typha); pipirig (scirpus); păducel (crataegus)...“

Ce tezaur pentru un filolog şi pentru un poet!

Răposatul Negruzzi a mai uitat totuşi pe: paltin (acer pseudoplatanus); părangină (anthoxantum nemorosum); părăşin (briza media); parinc (panicum miliaceum); pejmă (centaurea moschata); perişor (pyrola rotundifolia); piciorul-caprei (aegapodion); piciorul-viţelului (arum maculatum); pir (gramen caninum); părul fetei (capillus Veneris); părul porcului (esquisetum arveusie); plumână (nymphaea); poala-sântămăriei (matricaria parathenium); polai (teucrium polium); porăniciu (orchis mascula); porcin (polygonum aviculare); pristinior (glecoma hederacea); punga babei (carlina acaulis), etc. pe cari noi le găsim în dicţionarul budan din 1825.

Pe lângă „flora“ lui Negruzzi-tată, ne-a mai plăcut o poezie a dlui Negruzzi-fiu, intitulată *Lui Alecsandri*, şi în care sunt mai cu seamă de toată frumuseţea următoarele versuri:

Şi plin de dor şi visuri, cu pasuri călătoare
Pe câmp tot înainte mergeam neîngrijit,
Cuprins d-un dulce farmec, priveam cu desfătare
Câmpia nesfârşită şi cerul nesfârşit.

Dodată însă câmpul prin arbori se ascunde
Ş-al cerului albastru de nori e coperit,
Grăbesc a mele pasuri şi grija mă pătrunde
Tresare al meu suflet de rele prevestit.

Şi iată-ntr-o pădure obscură şi tăcută
Deodată, făr' de veste, mă văd rătăcitor;
Se-ntunecă lumina, cărarea e pierdută,
În jur, în sus, în mine, tăcere şi fior!

În spaimă şi în chinuri, cu noaptea-ntunecoasă,
Cu vânturi, cu furtune mă lupt necontenit.
De-ntorc a mele gânduri, câmpia cea frumoasă
Mai mult amar aduce în pieptu-mi amărât.

Şi-n jur şi înspre ceruri îndrept în disperare
Tânguitoarea voce, chemând un ajutor;

În jur sălbatici fiare, sus buhne cobitoare
Răspund l-a mele plângeri cu vaietele lor.

Se trece-o zi şi alta ş-a treia le urmează,
Dar ochiul meu nu vede al codrului hotar,
Şi când din vreme-n vreme furtuna încetează
Pierduta fericire tot caut în zadar!...

Din nenorocire, lângă aceste sublime versuri ne întâmpină dodată o criminală încercare a dlui V. Pogor de a ucide pe Victor Hugo, traducând *Conştiinţa* în următorul mod cu totul „fără conştiinţă“.

Cain cu ai săi fii, încinşi cu piei de bestii,
Când palid, spulberat în mijlocul tempestii,
Fugiră dinaintea feţei lui Iehovah.
Sinistrul om ajunse, pe timp când însera
La poala unui munte în şesul cel întins.
Tot grupul dimprejuru-i de obosal'învins
Ei zic: aci, părinte, dormim câteva ore.
Cain, veghind, gândea l-ai muntelui picioare, etc.

Dar ceea ce-i mai comic, în ultimii numeri ai „Convorbirilor literare“, sunt două bucăţi în proză.

Sub pomposul titlu de *Istoriile civilizaţiunii*, d. A. D. Xenopol începe, prin nişte „consideraţiuni generale“, un lung studiu, care promite de a fi cu mult şi mai obscur în „consideraţiunile sale speciale“.

Ne-a fost peste putinţă de a înţelege ceea ce vrea autorul.

În adevăr, însuşi Edip, n-ar fi în stare să priceapă o frază, ca aceasta bunăoară:

„Se sfarmă forma specifică de înţelegere a lumii cu crierii celor din care ea porneşte“.

Iată un alt pasaj mai lung:

„Istoria cum a fost în genere tratată până acuma are o valoare eminentă pentru mulţămirea fantaziei şi a unor simţiminte scumpe sufletului omenesc; valoarea practică ce se putea deduce din ea, învăţătura pentru dirigerea tendinţelor noastre în privirea scopurilor mai mari ale vieţii, era mai nulă. Istoria prezenta un şir de fapte legate între sine mai bine sau mai rău, care ne desfăşură în tablouri succesive şi în cadruri variate figurile desemnate în timpuri, de omenire, serie uneori măreaţă, asemenea unei epopee şi foarte aptă de a ne înălţa spiritul spre gândiri mai nobile, de a introduce în sufletul nostru conştiinţa micşorătăţii individului în curgerea timpului şi ţesătura împrejurărilor...“.

Însă un alt colaborator al „Convorbirilor literare“, d. I. P. Florentin, întrece chiar pe d. Xenopol!

Ceea ce d-sale îi place a numi *Tragedii din viaţă* este în toată puterea cuvântului o „galimatie dublă“ din clasificaţiunea lui Boileau.

Iată debutul nuvelei, care „va urma“ şi, în adevăr, ar putea să tot urmeze, până la Judecata cea din urmă, căci urma nu i se va alege în vecii vecilor: „Odată alergam dintr-un loc într-altul, pentru ca să văd toate: şi acuma fug de toate, ca să nu văd nimica.

Eram dus în lume, ca să văd, ce-i în ea, şi să vin acasă, să povestsesc, câte am văzut? Şi o dată numai mi-a adus un om o scrisoare, scrisă pe dasupra de mână străină, şi pecetluită cu ceară neagră.

Voi, toate puterile, ajutaţi-mă să pot citi, ce-i în ea!

Tremurând ca frunza o despecetluii şi ce citii, mă împlu de o bănuială groaznică.

«Sora-ta a intrat în monastirea Negurelor; citeşte tu mai departe. Te plâng frăţeşte.» Atâta era scris; alt nimic.

Mă plângi? Îţi baţi joc de mine! Tu-mi arzi în inimă bănuieli negre; şi apoi tu mă şi plângi frăţeşte!!

De ce nu ţi-a scris mai multe condeiul afurisit?

Sora-ta a intrat în monastirea Negurelor. Sora-ta – numai „Sora-ta“? Mai multe nu ştii? hârtie ieşită din minţi! Numai «sora-ta», numai? – Dar «Tatăl tău», dar «Maică-ta»? unde au «intrat» – În pământ! – Așadar? – Tu taci? – Nu zici că «nu» – Sub glii negre! sub pietre grele! Oh! Tăcerea asta-mi sfâșie auzul! mă arde la piept; mă arde la cap!...“ etc.

D.S. Vârgolici a terminat studiul său asupra lui Lope de Vega: bine cugetat și bine scris.

„ALBINA PINDULUI“ DE LA 1-15 IUNIE

Foaia beletristică a dlui Gr. H. Grandea, după o întrerumpere de câtva timp, intră în anul al doilea al existenței sale.

Pe cele 24 pagini de un tipar mărunt, cuprinzând o materie îndoită și poate întreită decât a „Convorbirilor literare“, deși ambele ziare apar egalminte de două ori pe lună, – nu este de mirare de a găsi vro câteva părți slabe sau mediocre, însă ar fi un păcat a nu le scuza unei publicațiuni modeste, lipsite de iperbolicele pretențiuni și de apucăturile ultramagistrale ale organului literar de la Iași.

„Albina Pindului“ nu-și bate joc de venerabila memorie a lui Bărnuțiu, nu neagă existența vechei noastre literaturi naționale, nu păcălește pasiunea poporului de a invoca la tot pasul numele lui Ștefan și Mihai, nu ia peste picior limba fraților noștri de peste Carpați; nu! dar tocmai de aceea, fiind cu mult mai românească decât „Convorbirile“ cele prea cosmopolite, ea nu numai că merge mai bine la inimă, dar chiar se rătăcește mai puțin, fiindcă simte ceea ce vorbește, iar nu repetă într-un mod quasi-mecanic ecourile străinătății.

Trei bucăți ne-au plăcut mai cu seamă în ultimul număr al ziarului dlui Grandea.

Poezia *O noapte la Târgoviște*, de junele d. C. Cârlova, probează că nepotul merită pe deplin a purta numele nemuritorului său unchi.

Ea se încheie cu următoarele admirabile strofe:

Purpura dimineții începe să lucească,
Prin pânzele de aburi străbat blondele zori,

Începe ciocârlia zburând să ciripească
Și ceața să se-nalțe din iarbă și din flori.

Viața pretutindeni din ce în ce se-ntinde,
Cavalele răsună prin văile adânci;
La stâni se mulge lapte, și focul se aprinde,
Și fumul în spirale plutește către stânci!

La puțuri multe vite cu zgomot mult scoboară.
Și unele s-adapă, iar altele mugesc;
La scocul morii roata în spume se-nfășoară
Și pietrele din întru s-aud cum uruiesc.

Atuncea, când mișcarea ia locul cugetării,
Când ochiul sânt al zilei în ceruri e deschis,
Descind către cetate. Icoana suvenirii
În sufletu-mi rămâne ca cel mai dulce vis!...

„Zorile străbătând pânzele de aburi“, „ceața înălțându-se din iarbă și din flori“, „fumul plutind în spirale către stânci“, „roata morii înfășurându-se în spume“, „mișcarea luând locul cugetării“... sunt niște imagini, demne în toată puterea cuvântului de a fi subscrise: „Cârlova“.

În junele poet joacă „muzica sângelui“, după expresia lui Calderon.

„Albina Pindului“ începe a publica un manuscript istoric foarte interesant, intitulat *Domnia lui Hangerliu*, pe care zice că l-a descoperit anonim la d. Ch. Ioanide din Târgu Jiului.

Ca model, iată un fragment despre nevoile Țării Românești în epoca faimoasei revolte a lui Pasvantoglu peste Dunăre:

„Oh! vai de țară ce era, mai vârtos pe aceste cinci județe de peste Olt! În al doilea an, vodă Hangerliu a pus pe toți locuitorii țării să dea dajdie pe vite, adică văcăritul. Chemând pe boierii veliți și pe Mitropolitul cu Episcopii eparhiilor, li s-a citit anaforaua Domnească, zicându-le să o iscălească, ca să facă porunci să scoată dajdie de bani pentru lefile aschierliilor celor adunați la cetatea Diul, căci i se cere de la Căpitan-Paşa. Aşa s-a găsit cu cale a se face. Dar Mitropolitul, Episcopii şi boierii au răspuns, cum că această dare grea văcăritu a pune pe ţară s-a oprit cu mare blestem, cu grozavă afurisenie, cu cărţi patriarchiceşti, cu hrisove domneşti de mai înainte vreme, cari cărţi şi hrisove se găsesc la Mitropolie, şi prin urmare nu cutează a iscăli ca să se pună această dajdie pe ţară. Vodă a zis, fiind de alţii adăpat, că nu cu nume de văcărit să se pună dajdie, ci cu nume de goştinărit. Mitropolitul şi boerii s-au apărat, şi în ziua aceea a rămas lucrul jos. Hangerliu Vodă a scris la patriarcul Ţarigradului cu grabnic olac, cum că i se dă mare zor de bani pentru lefile aschierliilor ce sunt adunaţi la cetatea Diul de către Căpitan Paşa şi de către ceilalţi paşi, – să trimiţă blagoslovenie Mitropolitului şi boierilor prin carte, ca să primească a iscăli de a se pune dajdie în ţară pe vite cu analogie uşoară, căci fără blagoslovenia Prea Sânţiei Sale se sfiesc de a iscăli, şi i-a scris ca să primească de la chehaiaoa ce o are la Ţarigrad cincizeci de pungi bani plocon pentru osteneala Prea Sânţiei Sale. Patriarhul, citind scrisoarea Hangerliului, n-a mai socotit blăstemul altor patriarhi întru nimic, nici greutatea săracilor şi a văduvelor ce au să pătimească, ci lăcomind la bani s-a bucurat. Îndată a poruncit de a scris carte către Mitropolit, episcopi şi boieri, să iscălească la cererea lui Vodă cu blagoslovenie, fiindcă are trebuinţă de bani ca să dea lefile oştilor. Vodă Hangerliu, dacă i-a venit scrisoare de la Patriarhul, s-a bucurat, şi arătând Mitropolitului, acesta a răspuns că nu cutează a iscăli fiind legătură şi blăstem de mulţi patriarhi iar nu de unul, dar Măria sa să facă cum îi va fi voia. Şi s-a dus la ale sale. Vodă a chemat pe vro câţiva din boierii cei mari, pe care i-a dovedit că sunt mai lacomi de bani şi, arătându-le cartea patriarhului, a zis: «Boierii mei, primiţi a iscăli că veţi fi cinstiţi de către Domnia mea şi veţi primi din visteria Domniei mele unul câte douăzeci pungi de bani, milă Domnească. Boierii lăcomindu-se la bani, spun unii ca patru boieri mari au iscălit...»“

Eroicul mitropolit, care nu se sfii din iubirea ţării a înfrunta urgia Fanariotului, – prelat, precum nu ştim dacă vor mai avea vreodată românii, – se numea Dosoftei; cei patru trădători au fost... să-i dăm uitării, fiind destul vânzătorii ce trăiesc, pentru ca să mai răscolim mormintele celor morţi!!

Nu putem trece cu vederea că această foarte instructivă istorie a lui Hangerliu nu este nici anonimă, nici inedită, precum crede „Albina Pindului“, ci numai un fragment dintr-o cronică a unui Dionisiu Eclesiarcul, pe care D. Papiu a publicat-o deja de mult în *Tezaurul de monumente,* t. 2, p. 184 etc.

Aceasta nu împiedică însă câtuşi de puţin pe D. Grandea, amăgit de bună credinţă, de a urma înainte cu reproducerea unei bucăţi atât de interesante, care merită în tot cazul de a fi răspândită afară de micul cerc al cititorilor unei colecţii strict documentale.

În fine, „Albina Pindului“ datoreşte dlui ofiţer de artilerie Stoica de Sala o importantisimă oraţie, culeasă la o nuntă de la Urziceni din gura săteanului Răfăilă, şi cu totul diferită de acea de la Câmpulung, publicată de D. Fundescu în colecţiunea „Basmelor“. După o lungă introducţiune de 164 versuri, în care peţitorii desfăşură, sub vălul unei ingenioase alegorii, motivele venirii lor din partea „junelui împărat“, iată concluziunea, prezintând socrilor mari o ploscă, sub comicul nume de „firman al împăratului“:

Este carte latinească,
Puneţi ca să v-o citească;
De nu ştiţi, ca de cărbune,
Vă feriţi mâna a pune;
Şi chemaţi popa să vie,
Că el latineşte ştie,
Dar nu vrun cu barba lungă,
Trei zile să nu-i ajungă;
Nici vreun cu barba rară,
Să ne ţină pân'deseară;
Dar nici vrun cu barba deasă,
S-o citească nenţeleasă;
Ci de cei ce ştiu să sugă,
Ca s-o citească pe fugă;
Că nu-i carte latinească,

Ci cum vedeţi e o ploscă,
Cu vin de la Dealul Mare,
— Când beţi, căciula vă sare; –
Cu vin de la Valea Lungă,
— Când beţi, faceţi gura pungă...
Poftiţi, închinaţi o dată,
Vă udaţi gura căscată,
Luaţi-o voi toţi prin mână,
Şi ne daţi pe acea zână,
Ca s-o ducem la-mpăratul
Şi să contenim tot sfatul.
    Nu gândiţi că vorbim glume,
Ori niscai basmuri din lume;
Ci vă gătiţi cât mai tare
Cu cele de ospătare;
Aduceţi voi fân cu care,
S-aibe caii de mâncare;
Tăieţi junci cu carne grasă,
Să daţi ostaşilor masă;
Strângeţi fete fumuşele,
Ca să dăm hora cu ele.
Apoi mai gătiţi şi case,
Îmbrăcate cu mătase,
Şi pentru ostaşi umbrare
Cu loc de-ncăpere mare. –
Întindeţi mai multe mese,
Puneţi bucate alese,
Şi cofeturi lâng-aceste,
C-aşa obiceiul este;
Iar cumva de nu se poate
Să le împliniţi pe toate,
Nici să staţi să mai răspundeţi,
Ci cătaţi loc să v-ascundeţi,
Că ostaşii nu ştiu glumă,
Ş-o să fie vai de mumă! –
    Şi apoi să mai ştiţi bine,
Că şi împăratul vine,

Cu căpitani, cu cătane,
Şi cu mai multe rădvane,
Zugrăvite, poleite,
În ele Doamne gătite;
Vine şi un rădvan mare
Cu lăute, cu cântare,
În el stând mărita nună,
Ţiind în mâni o cunună,
Strălucită, luminată,
Cu pietre scumpe lucrată,
Pentru rumena mireasă,
Cea de Împărat aleasă.
    Scoateţi dar acum colacul,
Că ne-am deşertat tot sacul,
Şi să ne mai daţi, se ştie,
Şi câte o sangulie
De in supţire ţesută
Şi cu flori de fir cusută;
Puteţi da şi de mătase,
D-aveţi inimi să vă lase,
Iar de nu, şi d-arnici fie, –
Cum veţi avea omenie;
Căci noi primim de toate,
Numai curând a le scoate,
Ca să ne ştergem la gură
Că-i udă de băutură. –
    Iar astor fete venite,
Ca ciorile grămădite,
Ce vă stau cam pe la spate
Tot cu gurile căscate,
Muiaţi în lapte cojiţă
Şi le daţi ca să înghiţă,
Să nu stea cu gura seacă,
Ci de dor să le mai treacă,
Să-şi mai potolească jindul
Pân le-o veni şi lor rândul...

Un singur lucru nu putem ierta dlui Grandea, cu atât mai mult, cu cât se află într-o opoziție diametrală cu restul ziarului D-sale.

Un tipograf german din București a propus de a se erige în capitala României o statuă lui Guttenberg.

„Albina Pindului“, negreșit din zăpăcire, aprobă ideia.

Noi înțelegem, ca d. Johann Weiss să facă o asemenea moțiune; nu înțelegem însă, ca s-o primească d. Grandea.

Nu ne trebuie nouă statuile nemților, fie ei chiar Dumnezei, până ce nu vom avea mai întâi de toate monumentele străbunilor noștri, monumentele eroilor naționali, monumentele geniilor români ai cugetării și ai faptei!...

„CONVORBIRI LITERARE“, NR. 8 ȘI 9

De când d. Alecsandri, îndrăgind de o bucată de timp numai foaia Societății din Bucovina, nu mai împrumută „Convorbirilor literare“ nici o rază de lumină; ziarul beletristic din Iași s-a apucat a fabrica ode peste ode la adresa marelui nostru poet ca doară-doară îl va îmblânzi, întocmai precum „Baba Cloanța“ din baladă fierbe farmece peste farmece ca „doară-doară să-și atragă pe „făt-logofăt“.

Mai deunăzi citirăm o lungă poezie „La Alecsandri“, scrisă de d. Iacob Negruzzi.

Acuma, în numărul 8, iarăși o invocațiune „La Alecsandri“, scrisă de d. N. Scheletti.

De aci înainte o să mai urmeze, negreșit, un al treilea imn „La Alecsandri“, scris de d. S.L. Bodnărescu.

Apoi un /al/ patrulea „La Alecsandri“ de d. M. D. Cornea.

Un al cincilea „La Alecsandri“ de d. I. Brociner.

Un al șaselea „La Alecsandri“ de d. V. Pogor!!!...

Mai știți, dacă nu vom vedea până și pe dd. I. P. Florentin și A. D. Xenopol, profeții apocaliptici ai „Convorbirilor literare“, încheind lungul șir prin un „La Alecsandri“ într-o proză, mai obscură decât chiar poema lui Lycofron!!

Și totuși d. Alecsandri rămâne mut, surd, nesimțitor:

„— Allah umbrita frunte în cer a încrețit!...“

Mai aveau „Convorbirile literare“ pe d. S. Vârgolici, autorul interesantului studiu despre Lope de Vega, și pe d. Caragiani, picantul interpret al muzei poporare din Macedonia, cari însă amândoi se par a nu se fi împăcat cu societatea dlor Xenopol, Florentin, Brociner, Cornea, Bodnărescu și Pogor!

Astfeli, ca *valoare,* mai mult sau mai puțin, n-a rămas decât numai d. Iacob Negruzzi, secundat din când în când de lira dlui N. Scheletti.

Despre sexul frumos nu vorbim.

Iată de ce în ultimii doi numeri ai „Convorbirilor literare“ criticul rătăcește, ca beduinul în pustietățile Saharei, căutând cu disperare un oazis.

Meritul principal al numărului 8 este că ... d. Florentin a isprăvit, în fine, pentru nemărginita consolațiune a lectorilor, nedescifrabila enigmă, intitulată „Tragedii din viață“, în care – fie zis între noi, ca nimine să nu auză – dumnealui s-a încercat a imita fantasmagoriile lui Edgar Poe, întocmai precum un glob de sticlă imită figurile, răsfrângându-le într-o grozavă caricatură.

Isprăvi-va oare și d. Xenopol cu „Istoriile civilizațiunii“?

Din nenorocire, în numărul 9, după tenebroasa concluziune, în care se zice că „numai prin progresul inteligenței am scăpat până la un punct de cele două mai cumplite rele ale omenirii, persecuțiunile religioase și gustul pentru războle, iar nu prin cunoștința unor noi adevăruri morale“, ca și când *cunoștința unor noi adevăruri morale* n-ar implica în sine *progresul inteligenței* și viceversa; după această tenebroasă concluziune, vedem teribilul „va urma“!!...

În rezumat, tot ce-i mai bun în ambii numeri este următoarea mai mult decât gentila poezie a dnei Matilda Cugler:

Floarea în câmp

Floarea-n câmp când vestejește,
Alta-n locu-i înflorește;

Dar în pieptul omenesc,
Florile când vestejesc,
Cade roua în zădar;
Alte-n loc nu mai răsar!

Ba mai este încă ceva, şi anume o scurtă notiţă bibliografică a dlui T. L. Maiorescu, pe care o reproducem aci întreagă, fiindcă ne permite astfeli a recomanda publicului o carte în adevăr meritorie.

Iat-o:

„W. Pütz:

Geografia şi istoria Evului mediu

Manual prelucrat pentru gimnaziile române de dr. I. G. Meşotă 2 vol. in-8°, 216 pag. şi XII (Preţul în România 3 lei noi). Ediţiunea şi imprimeria Societăţii „Junimea", Iaşi, 1869.

În „Convorbirile literare" din 15 noiembrie 1867 anunţasem publicarea volumului I din *Istoria universală* a lui Pütz, prelucrată pentru trebuinţele învăţământului secundar român de d. Meşotă, profesor la liceul român din Braşov. Acel volum a aflat îndată primirea ce i se cuvinea; şcolarii şi profesorii s-au grăbit a se folosi de el, şi ministerul instrucţiunii publice i-a aprobat introducerea în liceele noastre.

De atunci d. Meşotă a elaborat şi volumul II, şi astăzi este dar pusă la dispoziţiunea publicului român şi *Istoria evului de mijloc.* În privinţa apreţierii acestei publicări nu putem decât a reproduce cele zise pentru volumul I.

Ceea ce distinge manualul de faţă de altele străine este mai întâi de toate *imparţialitatea istorică,* depărtată de orice spirit exclusiv, mai ales depărtată de acea atmosferă catolică bigotă, care împuţinează valoarea celor mai multe cărţi şcolare din Franţa; şi dacă se aplica aceasta deja la pertractarea istoriei vechi, se aplică cu atât mai mult la istoria medie. Cine va compara manualul dlui Meşotă cu acel tradus de actualul ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice sau cu acela al dlui Cernătescu, singurele cărţi de istoria universală întrebuinţate în şcoalele noastre, va recunoaşte îndată superioritatea menţionată mai sus. Profesorul german, deşi însuşi catolic şi funcţionând la un gimnaziu catolic în Prusia renană, se fereşte cu deplină conştiinţă pedagogică de orice accentuare confesioanlă, precum şi de exagerarea influenţei religionare; şcolarului i se dau noţiuni precise de evenimentele din stat ca şi din biserică, de Hohenstaufi ca şi de Papi, de creştini ca şi de păgâni, liber el de a-şi forma apoi după o meditaţiune mai matură convingerea proprie în aceste cestiuni importante. Manualele franceze din contra ocupă o poziţiune hotărâtă în această luptă de idei; ele nu ne prezintă evenimente pe cât se poate de obiectiv, ele ni le prezintă sub prisma convingerii de partită şi de aceea partea literară a învăţământului în Francia este falsificată. Istoria este monarhică şi religioasă. Literatura se inspiră de Bossuet şi Pascal şi neglijează pe Voltaire şi Rousseau; propedeutica filosofică demonstrează imortalitatea sufletului cu argumente ex-officio, şi la examenul de licenţiat în litere se cere neapărat tratatul lui Fénélon despre existenţa lui Dumnezeu. Viţiul acestui sistem e manifest. Rezultatul cel mare al culturii moderne este libertatea cugetării, exprimată sub diferite forme: separarea statului de biserică, toleranţa religioasă, independenţa învăţământului, libertatea presei etc. A declara însă pe de o parte acest principiu, şi a introduce pe de alta în instrucţiunea publică, chiar de la începutul ei, când junele inteliginţe nu sunt încă în stare a distinge adevărul de eroare, ci primesc mecaniceşte ceea ce li se spune, teorii de partidă exclusivă, fie catolicism, fie roialism, fie spiritualism filosofic: aceasta este o procedere nedemnă de un guvern onest. În învăţământul statului, materia politică şi religioasă sau nu trebuie să se atingă deloc, nici într-un sens, nici în altul, sau, dacă se atinge, trebuiesc tolerate toate direcţiunile intelectuale. La universitatea din Berlin, alăturea cu zelosul fanatic Hengstenberg ţine prelecţiuni pastorul Vatke, care în cursul său de teologie nega divinitatea lui Iisus Christos, şi alăturea cu roialistul Droysen profesa republicanul Michelet un curs de filosofia istoriei, şi învăţământul statului în Prusia cu această toleranţă intelectuală a ajuns a fi cel mai bun în Europa, cel puţin pentru specialităţile filosofice, istorice şi literare. Şi de la sine se înţelege, că nimic nu se opune ca un francez să devină tot aşa de bun literat, inspirându-se de Voltaire ca şi de Bossuet, şi că din contra o instituţiune de diplome devine d-a dreptul ridiculă, care ar refuza licenţa în filosofie unor autori ca Helvetius, Schopenhauer şi Feuerbach, numai fiindcă nu cred în argumentele despre imortalitatea sufletului sofisticate de d. Emil Saisset şi alţi colegi ai d-sale.

Ceea ce, pentru a reveni la cartea noastră, mai distinge manualul dlui Meşotă este rolul de justă importanţă ce se dă învăţământului geografic în chiar textul cărţii istorice; este apoi citarea conştiinţioasă a izvoarelor, din cari se poate dobândi cunoştinţa sigură a faptelor; este în fine studiul special ce se face asupra culturii (religiune, organizarea statului, comerţ şi industrie, literatură, arte şi ştiinţă) în fiecare popor istoric.

La aceste merite ale cărţii lui Pütz, d. Meşotă a adăugat mai ales în evul mediu o pertractare mai întinsă a evenimentelor, ce stau în raport cu ţara noastră; istoria bizantină ocupă un loc considerabil, datele mai însemnate din istoria românilor sunt intercalate la timpul lor, fără ca prin aceasta să se viţieze măsura evenimentelor istorice în privinţa importanţei lor. În fine, este de notat stilul cel precis, în care este scrisă această ediţiune română.

Executarea tipografică, neconsiderată până acum în cărţile noastre de şcoală, este tot aşa de îngrijită ca la volumul I, tipar lămurit, litere variate, pentru a lăsa diferenţa vizibilă între părţile principale ale textului şi între detaliunile de mai mică importanţă generală.

Cu aceste calităţi publicaţiunea de faţă va continua a aduce şcoalelor serviciile eminente ce le-au adus deja Istoria veche".

Reproducând articolul dlui T. L. Maiorescu, ne unim pe deplin cu concluziunile relative strictamente la cartea dlui Meşotă, iar cât priveşte călduroasa laudă a prusianilor în comparaţiune cu francezii, o lăsăm cu totul la aprecierea lectorilor, ca un simptom al timpului, observând numai în treacăt că înainte de 1866 dumnealui era cu mult mai indulginte pentru neamul latin!...

„FOAIA SOCIETĂŢII PENTRU LITERATURĂ ŞI CULTURĂ ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA", NR. 1, 2, 3, 4 ŞI 5

Doi oameni au redeşteptat românismul din Bucovina, pe care-l amenința o triplă deznaţionalizare: nemţească, ruteană şi polonă.

Unul a fost răposatul Aron Pumnul, ardelean ca şi Lazăr; ardelean ca şi Iacob Stamate, ardelean ca şi Bărnuţ, ardelean ca toţi acei „dascăli", cari, imitând pe apostolii lui Crist, nu se opreau decât numai acolo unde lipsa luminii era mai simţită, unde simţământul român li se părea a fi mai în pericol.

Celălalt a fost Hurmuzache.

Noi zicem „Hurmuzache", deşi acest nume aparţine unei familii întregi; dar nu putem face altfeli, deoarece, pe tărâmul românismului, toţi Hurmuzăcheştii, bătrâni şi tineri, mari şi mici, au fost totdauna un singur corp şi un singur suflet.

Aşadară, omul individual Pumnul şi omul colectiv Hurmuzache sunt părinţii mişcării naţionale din Bucovina.

Lor li se datoreşte Reuniunea de lectură de la Cernăuţi, care dete naştere, la rândul său, „Foii Societăţii pentru literatura şi cultura română", căci în sfera ideilor e cu anevoie numai începutul.

Ziarul beletristic din Bucovina a intrat în anul al cincilea al existenţei sale, sub agera redacţiune a dlui I. G. Sbiera.

Fiind siliţi a vorbi astăzi despre mai mulţi numeri totdodată vom putea atinge d-abia vro două-trei punturi, rezervându-ne a ne răzbuna cu o altă ocaziune.

Bucovina posedă un poet epic şi un poet liric.

D. Bumbac, cunoscut deja mai demult prin colaboraţiunea-i la ziarul „Albina", publică primul cânt dintr-o epopee, intitulată „Descălecarea lui Dragoş în Moldova":

Iată debutul:

O! spune-mi, Muză, calea şi faptele faimoase
Şi-nvingerile multe din lupte sângeroase,
Ce le-a purtat asupra fieroşilor păgâni –
De mult – viteazul Dragoş cu bravii săi români;
Ce-şi părăsi căminul şi vatra părintească
Şi străbătu Carpaţii cu falã bărbătească.
Ducând cu sine-o cruce ş-un sceptru de cârmaci
Ş-o ceată numeroasă de luptători ţinaci;
Într-un pământ, ce vărsă din sânu-i cu prisos
Izvoare dulci de miere şi lapte mult mănos;
Şi cum s-a pus temeiul acelei ţări vestite,
De-al cărei nume falnic şi braţe neclătite
Se-nspăimântau duşmanii, cu câţi se măsura
Pe câmpii de războaie, pe cari triumfa!...

Nu trebuie decât atâta ca să se vază ceea ce poate deveni pe viitor d. Bumbac, a căruia epopee ar avea nevoie d-abia pe ici pe colea de vro câteva mici corecţiuni pentru a ieşi cu adevărat capodoperă.

D. Petrino, pe de altă parte, a înavuţit ultimii numeri ai foii din Bucovina cu o frumoasă serie de poezii lirice, din cari ne-a impresionat mai cu deosebire:

Beţia

Când de grijă şi necazuri a mea frunte e zbârcită,
Şi de viaţă obosită
Bate inima-mi în sân;
Atunci când, sătul de toate, numai de moarte mi-e sete,
Atunci voi, junelor fete,
Daţi-mi un păhar cu vin!
Deci o mână albă, mică să-mi tot verse cupa plină,
Căci durerea mi s-alină,
Fie, fie cât de grea,
Când sorbind cu voluptate spuma vinului uşoară,
Eu c-o lacrimă amară
Îmi beau însăşi viaţa mea!

Şi când dus în lumi mai bune pe aripi de înfocare,
A mea inimă tresare
Şi se-ncrede-n viitor,
Atunci mult îmi place mie să trăiesc în rătăcire,
Să înşel a mea simţire
Cu vrun vis înşelător.
Numa-n marea fantaziei, în a vinului mistere,
Pot să-nec acea durere,
Care sânul mi-a răcit;
Pot să calc a morţii ură şi cu-a dorului scânteie,
Să mai văd de o femeie
Al meu suflet încălzit!
Deci femei, fantasme scumpe mie din trecutul vieţii
Zâmbiri dulci a dimineţii
La apus îmi arătaţi!
Să aud o dată încă a iubirii blânde şoapte,
Şi cuprins, fiind de noapte,
Voi, ah voi, să mă-mbătaţi!
Ş-acea spumă clocotindă sub a voastre degeţele,
Otrăvind zilele mele,
Când va face ca să mor,
Atunci p-ale voastre buze a mea sete o voi stinge,
Voi bea însuşi al mea sânge,
Deşertând cupa d-amor.
Vărsaţi dar în a mea cupă, vărsaţi fiicelor voioase,
Picăture amoroase
De dulceaţă şi venin, –
Eu în orice picătură pot sorbi o fericire,
Voi ascunde-o suvenire,
Îneca-voi un suspin!...

O mică provincioară, d-abia de ieri înviată, care numără deja în sânu-i pe un Bumbac şi pe un Petrino e mult, foarte mult!

D. Alecsandri a mai adaus un tezaur către avuţia cea proprie locală a „Foii din Bucovina“: o deliţioasă comedie într-un act, intitulată „Arvinte şi Pepelea“...

UN RĂSPUNS LA BRAŞOV ŞI LA PESTA

Ziarul „Familia“ din Pesta crezuse de cuviinţă zilele acestea a acuza Academia Română de a fi comis în anul trecut o greşeală cardinală nealegând de membru pe d. B. P. Hăjdeu.

Ziarul „Transilvania“ din Braşov, într-un articol foarte obscur de mult ce e necăjit, observă următoarele:

„La *greşeala cardinală*, ce zice «Familia» că s-ar fi comis în anul trecut, să răspundă însuşi d. B. P. Hajdeu. De altminterea d. Hajdeu senior nu şi-a dat demisia, iar «Familia» spune verde, că naţiunea aşteaptă, ca cei ce nu se prezintă la adunarea societăţii academice, să-şi dea demisiunea. Aşa cere naţiunea? Foarte bun lucru cere. Numai oare ştie naţiunea noastră, că ce cere, pretinde, imperă în acest caz de la ea însăşi onoarea sa naţională, interesul său drept înţeles? Cere, pretinde şi imperă: scuturarea indiferentismului, credinţa mai multă în existenţa şi viitorul său, aprecierea mai dreaptă a fatigelor de sânge vărsat pentru ea de către eruditţii ei, îmbrăţişarea de o mie ori mai călduroasă a literaturii sale, pe care până acuma o priveşte curat numai ca un lucru de lux, fără care doară ar putea ca şi până acuma“.

Nu m-aş fi amestecat nicidecum în această polemică, dacă ea m-ar privi numai pe mine personalminte, pentru care, – fie zis în parenteză, – a fi sau a nu fi în Societatea Academică nu scade şi nu adaugă; dar sum dator a răspunde fără nici o clipă de întârziere, când un organ de publicitate vine a arunca cu uşurinţă asupra venerabilului meu părinte o gravă bănuială de „indiferentism“.

Să fie dar bine constatat, că tatăl meu a trimis încă de an demisia sa din Academie, bazându-se pe două cauze de o forţă majoră: una, o sănătate cu totul dărăpănată prin etate şi prin muncă; a doua şi cea mai ponderoasă, – imposibilitatea de a ieşi din Basarabia.

Acelaşi simţ de delicateţă, care mă opreşte a vorbi mai pe faţă, ar fi trebuit să oprească de asemenea cu atât mai mult pe ziaristul din Braşov a furişa îndoieli puţin cuviincioase asupra unui bărbat, a cărui toată viaţa a fost un lung sacrificiu pentru naţiunea română, în nişte condiţiuni fără alăturare mai grele de cum sunt chiar acele de peste Carpaţi...

CLOPOTUL, POEMĂ DE FREDERIC DE (!!) SCHILLER.

Tradusă de dr. Adolf Stern

Bucureşti, Tipograf-editor Ioan Weiss (1869), in-8°,
pagini X şi 22.

Clopotul este una din operele cele mai celebre ale marelui Schiller.

Sunt puţini dintre noi cari să n-o fi admirat, citind-o şi recitind-o în original sau în traducerea franceză.

D. dr. Adolf Stern se încearcă a o face şi mai cunoscută românilor, oferindu-ne *Clopotul* chiar în limba noastră, ba încă în versuri.

Prefaţa este scrisă de d. Leopold Stern, negreşit fratele sau vro rudă a traducătorului.

Iată pasajul cel mai caracteristic:

„Atracţiunea exclusivă ce a exersat asupră-ne până acum literatura franceză, se poate foarte lesne explica, căci originea latină ne-a apropiat, şi pe de altă parte traducătorii noştri au recurs numai la autorii francezi, fiindcă au avut şi o mare înlesnire prin asemănarea limbilor. Şi dacă mergem mai departe încă şi examinăm cu băgare de seamă preferinţa ce am dat-o autorilor francezi, dacă căutăm a pătrunde adevărata cauză a acestei preferinţe ne convingem că traducătorii au avut şi un alt impuls, adică un impuls patriotic; căci cel mai bun mijloc spre a convinge pe poporul român că aparţine nobilei ginte latine şi că lanțurile care au aruncat asupră-ne slavii și mahometanii trebuie rupte, era de a-i arăta câtă asemănare are modul nostru de a gândi cu cel francez, cât de mult simțămintele noastre sunt înrudite, ca să zic așa, cu acele ale francezilor. Lupta însă s-a terminat: o știm și o simțim toți fără deosebire în adâncul inimii noastre că suntem români, adică succesori ai romanilor și că suntem chemați de a forma o națiune liberă, nedependentă, de a răspândi lumina și civilizațiunea în Oriinte – cu un cuvânt! de a imita pe părinții noștri romani, cari, din multe popoare inculte și brute, au format națiuni belicoase, brave, și cât le-a permis civilizațiunea lor proprie de atunci, și civilizate...“

Iată și începutul tradûcerii:

În pământ zidită tare,
Forma arsă stă de lut.
Puneți mâna cu ardoare!
Astăzi clopotul cel mare,
Astăzi este de făcut!
        De pe fruntea-nfierbântată,
        Calzi sudori să curgă cată,
De vreți laude din lucrare
Și onori a merita;
Dar noroc și prosperare
Numai cerul poate da.

La lucrarea importantă, ce formăm cu atențiune.
Frați, cuvinte serioase, se cuvine a vorbi;
Însoțind al nostru lucru, cu idei și vorbe bune,
El mai lesne și mai vesel înainte va păși.
De aceea s-observăm dară, să luăm cu zel aminte,
La aceea ce produce mâna noastră imputinte;
Căci nedemn e omul cela, și de toți se meprizează
Care nici nu se gândește la ce naște și creează!
Ce-i a omului podoabă cea mai scumpă? Cu ideea
Și cu spirit spre aceasta el din cer e înzestrat:
Că el simte adânc în pieptu-i, și că cugetă l-aceea

Ce cu mâna sa creează, ce cu forța-i a format.

Lemn de pin să mi se taie
Să s-aducă bine-uscat,
Ca și focul apăsat
Să pătrunză și să saie
Prin gătejul de văpaie!
        Fierbinți cuprul arzător!
        În el puneți cositor!
Și metalul cel tenace
Fluid, limped se va face,
Și va curge cum ne place!

Astă operă ce-acuma, noi prin focul cel putinte,
În a formii groapă-adâncă, ne silim spre a forma,
Sus pe turnul atârnată, cu metalice cuvinte,
Va vorbi la lumea-ntreagă și de noi v-aduce-aminte
Cu al său sunet măiestria și arta noastră va cânta.
Și mulți ani vor trece asupra-i ș-încă-n zile depărtate
Va mișca auzuri, inimi, cu-al său glas adânc, sonor,
Și va plânge împreună când cu suflete-ntristate,
Când va bate cadențată, la al rugelor sfânt cor!
Tot aceea ce se-ntâmplă, jos aci la muritori,
Ce ne-aduce soartea crudă, și destinul schimbător
Se ridică sus la dânsa, ș-a sa limbă o lovește,
Ce, punându-se-n mișcare, printre aer o vestește...

Dd. Adolf și Leopard Stern se pretind a fi români din vița romanilor...

Admitem aceasta, fiindcă regele Irod încă era „civis romanus“.

Prin urmare, toate ca toate, dară vai de sărmanul Schiller!!...

PANTEONUL ROMÂN. PORTRETELE ŞI BIOGRAFIILE CELEBRITĂŢILOR ROMÂNE.

Tomul I.
Compus şi edat de Iosif Vulcan.
Pesta, 1869, tip. A. Kocsi, în 8, pag. 160, II.

O carte de mult anunţată în toate ziarele române de peste Carpaţi.

Ca fond şi ca formă, ea justifică pe deplin lunga aşteptare.

Hârtia, tiparul, gravurile, sunt admirabile.

Stilul este clar şi elegant.

Tom I, pe care-l primim în momentul de faţă, cuprinde următoarele 31 biografii şi portrete:

Carol I. – Andrei Mureşanu. – I. Eliade Rădulescu. – Timotei Cipariu. – A. Treboniu Laurian. – M. Cogălniceanu. – Georg Bariţ. – Simeon Bărnuţ. – V. Alecsandri. – Anastasiu Panu. – Samuil Vulcan. – Aron Pumnul. – I. Brătianu. – Avram Iancu. – C. Rosetti. – Alexandru Hurmuzache. – D. Cichindeal. – D. Bolintineanu. – Moise Nicoară. – N. Golescu. – Dora-d'Istria. – A. S. Şuluţ. – Georgiu Hurmuzache. – G. Sion. – A. Papiu Ilarian. – C. Negri. – A. Petriceicu-Hăjdeu. – B. Petriceicu-Hajdeu. – Iosif Hodoş. – Matei Millo. – V. A. Urechia.

Ca specimen, vom reproduce vro două-trei bucăţi din această interesantă colecţiune.

[Sunt reproduse articolele: George Bariţiu, Moise Nicoară, Georgiu Hurmuzache, Alexandru Petriceicu-Hasdeu]

GEORGE BARIŢ

Cel mai renumit publicist al nostru în Austria, pre carele cu tot dreptul îl putem numi: fondatorul presei române de dincoace de Carpaţi.

Este oare de lipsă ca să spunem aci numele acestui bărbat excelinte? Este oare între noi cineva, carele să nu ştie că acuma avem să vorbim despre George Bariţ?

Nu vom scri dar mai pre larg despre activitatea acestui bărbat; nu vom spune aici, că ce influenţă a avut dânsul asupra dezvoltării spiritului naţional: nu vom înşira meritele sale nedisputabile, cari de mult îi eluptară nume nemuritor; nu, căci ar fi o vătămare pentru naţiunea română, venind a-i spune, cine este şi ce a făcut Bariţ?... Naţiunea noastră, atât dincoace cât şi dincolo de Carpaţi, cunoaşte foarte bine faptele lui, şi cel ce va scrie cândva istoria literaturii noastre va însemna numele lui George Bariţ cu litere de aur.

Iar noi, ca simpli cronicari, înregistrăm aci numai pe scurt câteva schiţe din viaţa acestui bărbat binemeritat, cari dacă sunt defectuoase, sunt a se atribui – afară de debilitatea penei noastre, – numai modestiei sale.

D. George Bariţ e născut la 4 iunie 1812 în Jucul-de-jos, în comitatul Clujului; tată-său era preot gr[eco]-c[atolic]; mai întâi învăţase în şcoala normală din Trascău, apoi merse în leagănul literaturii noastre la Blaj, unde absolvi gimnaziul. De acolo călători la Cluj şi aici în liceu ascultă cursul filosofic.

Ca cea mai mare parte a bărbaţilor noştri din trecut, aşa şi d. Bariţu îşi alese cariera preoţească şi intră în seminariul atunci numit episcopesc, iar acuma arhiepiscopesc şi metropolitan de Blaj; în acel seminariu, în care studiară şi Andrei Mureşan, Simeon Bărnuţ şi alţi nemuritori ai noştri.

La anul 1835 fu numit profesor de fizică la gimnaziul de Blaj, dar putu funcţiona numai un an, căci în anul următor fu chemat la Braşov, unde organiză o şcoală comercială şi comunală pentru comunitatea bisericească română de acolo.

Împrejurările d-atunce îl înduplecară spre studierea istoriei şi a politicii. Pe timpul acela stările politice erau foarte critice pentru noi: maghiarii şi saşii lucrau din răsputeri pentru asigurarea existenţei lor: spiritul naţional începu a se deştepta şi la români; dar dânşii, în toată monarhia austriacă, nu aveau nici un organ de publicitate, în care bărbaţii naţiunii să desfăşure opiniunile lor în privinţa cauzei naţionale; – n-a fost nici un mijloc, prin care conducătorii să spună naţiunii ce cale are a urma; – n-a fost nici un ziar, în care poetul să strige în tonul tunetului:

„Deşteaptă-te Române din somnul cel de moarte!"

Atunci Bariţ, la anul 1838, fundă în Braşov: „Gazeta de Transilvania" şi „Foaia pentru minte, inimă şi literatură". E de prisos să amintim de grandioasa influenţă, ce au avut aceste ziare asupra dezvoltării spiritului naţional: putem zice, că nu este foaie românească, care să aibă mai multe merite pentru naţiunea noastră decât bătrâna „Gazetă". Ziarul dlui Bariţu în scurt deveni locul de întâlnire al celor mai renumiţi bărbaţi, şi nu puţini dintre cei mai poporari poeţi ai noştri d-acuma în „Gazetă" publicară primele lor încercări. Atunci încă şi fraţii noştri de peste Carpaţi se interesau mai mult de întreprinderile noastre literare; literaţii d-acolo lucrau bucuros pentru „Gazetă", iar publicul cititor o părtenea materialmente, – ceea ce se poate explica şi d-acolo că pre atunci nici la ei nu erau foi publice.

D. Bariţ, în interesul foilor sale, în anii 1839 şi 1845 călători la Viena, şi la anul 1845 abzise de postul său de profesor.

Anii 1848-49 sunt de tristă memorie pentru bărbatul nostru, anume în martie 1849 insurgenţii îl deprădară mai de toată averea mişcătoare, căutând ca să-l şi omoare. Totuşi fugind, din greşeală căzu în prinsoare rusească şi fu internat în Bucovina. Reîntorcându-se, în 1 decembrie 1849 primi iarăşi asupra sa redigerea Gazetei, dar în faur 1850 fu silit a se lăsa din nou.

De atunci e conlucrătorul primar, aşa zicând sufletul Gazetei. În 1853 primi directoratul fabricei de hârtie din Zărneşti şi în interesul acesteia întrprinse o călătorie prin Belgia, Francia şi prin Sviţera. La constituirea Asociaţiunii Transilvane în 1861 fu ales secretar primar, şi în 1863 fu numit regalist la Dieta Transilvaniei, şi tot în anul acesta îl aleseră deputat la Senatul imperial, unde stărui mai ales pentru reducerea contribuţiunii şi pentru înfiinţarea de căi ferate. Din opurile sale mai amintim: *Cuvântarea scolastică* (Braşov, 1837); Dicţionarul compus cu Munteanu şi Polisu; şi „Calendarul pentru poporul românesc" (începutul 1851).

Dar opurile aci amintite sunt numai lucrările sale secundare. Ceea ce îi merită renumele cel mare, este activitatea sa publicistică. Cu tot dreptul putem afirma că în Austria nu avem nici un bărbat, carele să fi lucrat pe câmpul jurnalisticii române şi carele să fi păşit pre această carieră cu mai multe studii decât dânsul.

În anul 1863, ca la al 25-lea an al activităţii sale publiciste, femeile române din mai multe părţi îl surprinseră cu felurite suveniri.

Din viaţa-i privată amintim, că e tată de familie, a avut nouă prunci, din care cinci sunt în viaţă, patru acasă, fetiţa mai mare măritată.

Încheiem aceste rânduri, cu dorinţa că Dumnezeu atotputintele să-i conceadă a ajunge în viaţă acel minut, când va putea să zică cu Simeon: „acum demite, Domne, pe şerbul tău căci ochii mei văzură mântuirea poporului meu!"

MOISE NICOARĂ

Încă un luceafăr pre orizontul întunecos al naţiunii române! – Încă un bărbat, devotat până la moarte cauzei sânte a naţiunii suferinde!... Un ante-luptător zelos şi înţelept, carele s-a luptat pentru buna stare a bisericii şi naţiunii, carele s-a ostenit şi şi-a sacrat viaţa – aşa-zicând – pentru rădicarea poporului său, asuprit din toate părţile...

Câte a trebuit să sufere acest bărbat mare, atât din partea consângenilor săi, cari nu au putut înţelege nobilele sale intenţiuni, cât – şi mai ales – din partea acelora, ce prea bine l-au înţeles, însă neputând suferi înaintarea poporului român, cu toată tăria i s-au pus în cale şi i-au aruncat piedice contra realizării dorinţei lui şi a tuturora ce iubesc cultura şi înălţarea poporului decăzut, restituind o ginte maltratată şi asuprită prin calamităţile timpurilor nefavoritoare – în posesiunea drepturilor, prescrise de natură, de mâna Creatorului atotputinte!...

Ştia el prea bine, că nu va ajunge în viaţă la realizarea dorinţelor sale; văzut-a dânsul prea lămurit în viitor, că ostenelile sale vor fi recompensate prin nemulţumiri şi mustrări amare; dar mintea-i ageră a pătruns şi acel adevăr, că toţi paşii făcuţi spre realizarea unei cauze sânte, mai-nainte sau mai târziu, vor fi binecuvântaţi de moştenitori...

El împreună cu câţiva contimporani mai zeloşi ai săi s-a ostenit pentru dobândirea drepturilor politice, de cari pe acel timp poporul era lipsit; dar mai ales pentru eliberarea bisericii române răsăritene de sub protecţiunea vitregă a ierarhiei serbeşti. Cea din urmă dorinţa n-a putut-o vedea realizată în viaţa sa, însă paşii făcuţi de dânsul au servit de îndreptariu celor ce au realizat reînfiinţarea metropolei române răsăritene... paşii făcuţi de dânsul sunt binecuvântaţi de moştenitori! fie binecuvântată memoria lui!

Ne împlinim dar o plăcută datorie a împărtăşi câteva date mai remarcabile din viaţa acestui bărbat mare.

Moise Nicoară (Nicorescu) a văzut soarele vieţii în 17 ianuarie 1784 în Giula din comitatul Bichiş din Ungaria. Părinţii săi se ţineau de casta nobililor: tată-său Petru Nicoară şi mamă-sa Maria Şerban. Ei se îngrijiră ca fiul lor să dobândească cultura cuvenită stării lor şi chemării ce avu să împlinească mai târziu spre bunăstarea naţiunii şi a bisericii. Studiile elementare le-a ascultat în şcoalele normale din locul naşterii sale, gimnaziale în Oradea-Mare şi Timişoara, iară filosofia a ascultat-o în Pesta şi studiile juridice în Pojon, cu succesul cel mai strălucit, dobândind calculul eminent.

Absolvind studiile în 8 august 1808, fu numit scriitor la tribunalul comitatens din Bichiş. În 1 iulie 1808 i s-a asemnat salariu regulat, dară numaidecât în 10 iulie al aceluiaşi an, fu ales de locoteninte superior în oastea voluntarilor contra francezilor, cari ameninţau imperiul. În 5 ianuarie 1810, după insurecţiune, a cerut recomandaţiune de la comitat, pe care a şi primit în 3 martie 1810, ca să fie trecut la regimentul regulat de călăreţi. După ce însă n-a fost trecut la vreun regiment după dorinţa sa, ştiind limba română, latină, germană, franceză şi maghiară, a lăsat armata şi a întreprins o călătorie cu un oarecare doctor Grohman şi altul anonim prin ţări străine, de unde numai în anul 1814 s-a reîntors.

În acel timp, fiind dotat cu o experienţă frumoasă, câştigată în acea călătorie lungă, i s-a deschis cariera, pe care o ocupă numaidecât spre binele naţiunii sale. În anul amintit fu rugat de clerul diocezei arădane gr. – răsăritene, ca să facă paşii cuveniţi la locurile competinţi, pentru ca în fruntea acelei dioceze să se numească un episcop român, deoarece ierarhia sârbească ocupase şi acel tron episcopesc român ca pre o proprietate a sa. Moise Nicoră primi acea misiune, o îmbrăţişă cu tot sufletul său, şi în 5 ani se luptă pentru cauza amintită, petrecând mai doi ani în Viena.

Aci se iveşte acest bărbat mare în toată splendoarea şi tăria caracterului său. El putea să se acomodeze ca alţi mulţi cercustărilor imperioase, lăsând poporul asuprit fără de a-l mângâia cel puţin cu balsamul speranţelor bune spre viitor; putea să aibă o viaţă odihnită şi fericită, după părerea acelor ce-şi află fericirea în nutrirea plăcutului egoism al lor; el însă a dispreţuit fericirea proprie, când naţiunea vărsa lacrimi dureroase, şi a dat piept obstaculelor şi intrigelor, a cerut cu energie dreptul nedisputabil al naţiunii şi bisericii. Dar pe lângă tronul Majestăţii Sale era mulţimea intriganţilor; ierarhia sârbească puternică şi favorită pre acel timp a lucrat cu forţe încordate contra intenţiunilor nobile şi drepte ale acestui bărbat zelos; plângerile dureroase ale românilor nu putură afla ascultare şi mângâiere, – nu putură străbate până la tronul înalt; ierarhiei sârbeşti şi consoţilor ei din clerul român, cari cu făţărnicie au lucrat în interesul inamicilor cerbicaşi ai naţiunii române, în interesul neconştiincios al călugărilor sârbi, le-au succes ca toate promisiunile date românilor să se prefacă în vânt, iară bravul ante-luptător în 19 septembrie 1819 fu declarat ca om cu hypocondrie mintea cea mai luminată fu caracterizată de monomană, şi aşa cetele cerbicoase ale intriganţilor au reuşit, ca Moise Nicoară, demn de distincţiunile cele mai strălucite, să fie transportat în închisorile de la Arad, apoi la Giula, şi aşa spre cea mai mare durere a diocezei şi a tutor românilor, aproape doi ani a trebuit să sufere în închisoare. Despre suferinţele acestui martir român mai multe vor fi ştiind contimpuranii săi, şi de bună seamă în arhivele din comitatul Arad şi Bichiş vor fi mai multe documinte despre maltratările suferite de acest apostol pentru cauza sântă.

Scăpând din închisoare şi văzând victoria intriganţilor, cari tot lucrau contra lui, cu inima frântă de durere părăsi patria pentru care s-a luptat cu devotament sacru contra inamicilor ei şi de la care pentru serviciile sale numai mustrări şi nemulţumiri de cele mai strigătoare la cer a primit, şi în anul 1825 a trecut peste Carpaţi în România, unde a fost director peste şcoale şi adeseori în serviciul statului român a fost la curtea imperială din Rusia şi Constantinopole, până când zdruncinat în sănătate se retrase în Bucureşti, spre a-şi petrece ultimele zile ale vieţii sale pline de suferinţe în linişte, căci din cauza nenumăratelor suferinţe şi-a pierdut vederea ochilor, iar la anul 1861 în 1 octombrie, după ce şi-a fost redobândit vederea, a repauzat în Bucureşti.

GEORGIU HURMUZACHE

Istoria Bucovinei este – ca pretutindune istoria românilor – o istorie a suferinţelor, luptelor şi grijilor unui popor, care având viaţă puternică, a rezistat totdauna încercărilor duşmane şi a reuşit a învinge, susţinându-se în caracterul său propriu şi dovedind lumii, cum că are drept a trăi după individualitatea lui naţională şi pretinde a i se recunoaşte această individualitate a sa. Luptele aceste au născut bărbaţi cu caracter de fier, cari n-au cruţat nici jertfe materiale, nici trudă, nici suferinţe, ci au stat tari în toate timpurile şi sub toate împrejurările.

Familia Hurmuzăcheştilor mai ales este acea familie renumită şi bine meritată de naţiunea română, care prin membrii ei: Eudochiu, Georgiu şi Alexandru, a condus pre românii bucovineni în toate silinţele lor spre propăşire în cauzele politice, bisericeşti, literare şi sociale, şi cari încă astăzi sunt recunoscuţi ca conductori şi înainte-luptători ai naţiunii române din Bucovina, dovedind ei, prin un secul, dexteritatea, tăria caracterului şi abnegarea de sine în toate fazele, prin cari au trecut românii bucovineni. Această familie nemuritoare inspirase şi laureatului nostru poet Andrei Mureşanu oda: *De n-a pierit românul!* care deveni o mângâiere şi o încurajare naţională pentru toţi românii.

Deci cu ocaziunea aceasta venim a împlini o datorinţă plăcută, şi suntem convinşi că şi onorabilul public va primi-o cu plăcere, publicând aci în scurt biografia unui bărbat din familia aceasta, carele de la 1856 e pus în fruntea Societăţii române de literatură şi cultură, şi reprezintă astfel încercările şi silinţele românilor bucovineni pre câmpul cel pacinic al literaturii.

Avurăm ocaziune de a face pre scurt istoricul acestei familii bine-meritate, vorbind în cartea aceasta cu câteva pagini mai sus despre un alt membru al ei. Din acele notiţe binevoitorii noştri cetitori şi-au putut forma o icoană despre zelul şi sacrificiul, cu care această familie binecuvântată de toţi s-a distins sub decursul secolilor întru apărarea sântei noastre cauze naţionale; – s-au putut convinge, că familia Hurmuzăcheştilor n-a lăsat nici o ocaziune pentru ajutorarea şi înaintarea scumpei noastre naţiuni.

Astă-dată dară nu voim a repeta cele ce ziserăm mai sus, ci trecem de-a dreptul la biografia bărbatului, despre care ne propuserăm a vorbi în locul acesta.

Georgiu cavaler de Hurmuzache e născut la anul 1818 în satul cel romantic Cernauca, din părinţi adevăraţi români, cari au fost renumiţi prin ospitalitatea, patriotismul şi generozitatea lor. Studiile gimnaziale le făcu în Cernăuţi, după aceea fini cursul de drepturi la universitatea din Viena, şi intră în serviciul statului, din care după doi ani a ieşit, ca să se poată deda cu totul cauzei naţionale.

În anul memorabil 1848 Georgiu Hurmuzache, împreună cu frate-său, începu edarea jurnalului „Bucovina“, care fiind sprijinit de bărbaţi însemnaţi, fu unul din jurnalele cele mai renumite române; şi prin jurnalul acela apăra domnia-lui toate interesele politice, naţionale, bisericeşti şi literare cu o rară virtute şi inteligenţă, şi eluptă împreună cu alţi patrioţi de la guvern autonomia Bucovinei şi recunoaşterea ei ca ducat neatârnat.

Absolutismul inaugurat în anul 1850 făcu finit jurnalului acestui liberal, care avu fundamentul său numai în libertatea constituţională, şi dl Georgiu Hurmuzache se retrase pre un timp din viaţa politică, dedându-se cu un zel îndoit literaturii, sprijinind-o din răsputeri, şi conducând aspirările junilor patrioţi, formaţi prin învăţatul profesor Pumnul, a cărui chemare la catedra limbii române, precum şi înfiinţarea acestei catedre la gimnaziul din Cernăuţi, tot e lucrarea Hurmuzăcheştilor.

Reînviind viaţa constituţională, capitala Bucovinei, Cernăuţii, îşi aduse aminte de tribunul Bucovinei din 1848 şi alese pre dl Georgiu Hurmuzachi în dieta ţării, precum şi în consiliul comunal, în care totdauna a luptat şi se luptă încă pentru interesele naţionale, cari lupte de mult i-a câştigat un nume nemuritor în istoria românilor.

Ca preşedintele Societăţii pentru literatura şi cultura poporului român din Bucovina, conduce stăruinţele acestei Societăţi pentru propăşirea culturii naţionale cu o rară dexteritate şi cu un zel neobosit, bucurându-se de simpatia şi stima tuturor compatrioţilor bine simţitori şi câştigându-şi prin amabila-i întâmpinare iubirea fiecăruia, care are norocirea de a conversa mai adeseori cu acest bărbat de o inteligenţă eminentă, de un caracter de fier şi de o blândeţă atrăgătoare.

Am vorbit puţin despre lucrările lui Georgiu Hurmuzache, pentru că suntem încredinţaţi, cum că nu vom putea face destul prin expunerea aceasta, căci numele şi faptele domniei sale vor fi trecute în domeniul istoriei străbunei Bucovine, unde va afla locul cuvenit ostenelelor şi virtuţii sale...

ALEXANDRU PETRICEICU-HASDEU

În secolul XVII familia boierească Hasdeu, care poseda nişte proprietăţi teritoriale foarte întinse în districtul Hotinului, se înrudi cu o altă familie nu cu mai puţină influinţă, anume Petriceicu.

Marele paharnic Ştefan Hasdeu, fiul pârcălabului de Hotin Efem Hasdeu şi nepotul marelui vornic Gavril Hasdeu, supranumit Ţopa, luă în însoţire pre Rosandra, fiica marelui logofăt Toderaşcu Petriceicu.

În anul 1672 fratele Rosandrei, marele clucer Ştefan Petriceicu, a fost ales la domnia Moldovei.

În 1673, turcii fiind în rezbel cu polonii, în fruntea cărora se afla celebrul Ioan Sobieski, peste puţin după aceea ales rege al Poloniei, Ştefan Petriceicu trecu în partea creştinilor în mijlocul bătăliei de la Hotin, răni cu propria sa mână pre seraskierul Hussein-paşa, şi decise victoria în favoarea Poloniei.

În aceeaşi bătălie, luptându-se vitejesce contra turcilor, căzu mort pre câmpul de onoare cumnatul principelui, marele paharnic Stefan Hasdeu.

În Engel, în Wolff, în Şincaiu etc. se pot citi destul detalii politice despre domnia lui Stefan Petriceicu.

Pierzând tronul din cauza alianţei sale cu regele Ioan Sobieski, el fu silit a emigra în Polonia cu toată familia şi cu mai mulţi boeri devotaţi: Murguleşti, Turculeşti, Habaşeşti, etc.

Neavând copii din însoţirea sa cu Maria Catargiu, Ştefan Petriceicu înfii pe cei doi nepoţi ai săi de soră, fiii eroului Ştefan Hasdeu, Nicolaiu şi Georgiu, încât de atunci încoace familia Hasdeu adause către numele său pe acel de Petriceicu.

Camera polonă acordă lui Ştefan Petriceicu şi moştenitorilor săi, adică Hasdeilor, o pensiune anuală ereditară de 20.000 de galbeni, care ei au primit-o după aceea regulat, distribuind-o în analogie între toţi membrii neamului, până la ocuparea Poloniei de către Rusia sub Ecaterina II.

Atunci trăia Tadeu Petriceicu-Hasdeu, strănepotul lui Georgiu Petriceicu-Hasdeu, adică a patra generaţiune de la vodă Ştefan Petriceicu.

Evitând despotismul rusesc, el se retrase în provinciile austriace, studie cu distincţiune la universitatea de la Cracovia, de unde ieşi doctor în drept, intră în armata austriacă, se distinse prin bravură la luarea Belgradului de către mareşalul Laudon, şi apoi la 1812, când districtul Hotinului, dempreună cu toată Basarabia, trecu sub stăpânirea muscălească, se întoarse în antica patrie a străbunilor, recâştigă prin judecată o parte din moşiile ereditare, şi se stabili pentru totdauna în satul Cristineşti de lângă Hotin.

Crescut la Cracovia, el publică mai multe poezii foarte frumoase în limba polonă, despre cari vorbeşte istoria literaturii de Bentkowski; traduse din nemţeşte comediile lui Kotzebue şi din româneşte Pravila lui Andronache Donici; iar în ultimii ani ai vieţii sale se apucase a aduna tradiţiunile naţionale ale românilor din Basarabia.

ACADEMIA ROMÂNĂ BIBLIOTECA

Tadeu Petriceicu-Hasdeu avu trei fii: Tadeu, colonel în garda imperială rusească, mort sunt acum câţiva ani în retragere; Boleslav, carele trăişte până acum la ţară, ocupându-se cu agronomia; în fine Alexandru, cel mai mare patriot român şi bărbatul cel mai învăţat din Basarabia.

Născut la 1811, Alexandru Petriceicu-Hasdeu, înzestrat cu o memorie miraculoasă şi condus de către însuşi părintele său Tadeu, în etate de zece ani vorbea elineşte şi latineşte.

Intră foarte june la universitatea de la Harcov, unde urmă cursul de drept, studiind totdodată botanica cu atâta succes, încât obţinu prin concurs o medalie de aur pentru o disertaţiune „despre viaţa plantelor; – trecu apoi la universitatea de la Lemberg în Galiţia; de aci la universitatea de la München în Bavaria, unde se aflau atunci profesorii cei mai iluştri ai Germaniei, Goerres, Ast, Fillips, Schelling, etc; în fine se întoarse în Rusia, şi voind a-şi face o carieră mai independinte, se apucă de avocatură, în care ajunse la o celebritate atât de mare, încât clienţii de pre la capetele cele mai depărtate ale Rusiei veneau la Chişinău pentru a încredinţa procesele lor lui Alexandru Hasdeu.

Scrierile acestui însemnat român sunt puţin din două cauze: pre de o parte persecuţiunea guvernului rusesc, care împiedică pre basarabeni de a se ocupa cu istoria şi cu literatura română, fie măcar şi în limba rusească, iar pe de altă parte profesiunea de avocat, care nu lasă mai nici un moment liber.

Cu toate astea, el publică în diferite timpuri în felurite ziare ruseşti dintre 1830-40 următoarele scrieri: 1) O idee despre filosofia ca ştiinţa vieţii; 2) Cântece naţionale române cu note istorice; 3) Duca Vodă, o nuvelă istorică; 4) Dabija Vodă, idem; 5) Hâncu, idem; 6) O judecată în Sardaria de Orheiu, o legendă; 7) Moartea Cazacului Kunicki în Bugeac, idem; 8) Despre Gregoriu Varsava Scovoroda, unicul filosof rusesc naţional, o disertaţiune filosofică; 9) Despre literaţii din Basarabia etc.

Afară de aceste, scrise mai multe opere rămase în manuscript, precum: 1) *Flora Basarabiei*, româneşte şi latineşte, care a reţinut-o la sine, într-un mod arbitrar, societatea agronomică de la Odessa. 2) *Discursul despre antica glorie a Moldavei*, o scriere pentru care autorul a fost foarte mult persecutat de către guvernul muscălesc, dar care-l face nemuritor în ochii românilor, fiind tradusă şi publicată de către Costache Stamati, apoi în „Foia pentru minte şi animă“, de aci deosebit la Iaşi de către d. Balica, franţuzeşte de către Colson, etc. 3) *Faptele cele mari ale românilor* expuse într-o serie de sonete, scrise cu multă eleganţă; manuscriptul rusesc autograf se află la biblioteca universităţii de la Iaşi.

Acuma Alexandru Petriceicu-Hasdeu odihneşte bătrâneţele la moşia sa Cristineşti.

Societatea Academică Română de la Bucuresci îl alese de membru al său, dar guvernul muscălesc, persecutându-l sistematic, nu-i permise a ieşi din Basarabia.

Este unu poliglot în toată puterea cuvântului, ştiind limbile clasice, germană, franceză, slavonă antică, polonă, rusească, boemă, italiană şi spaniolă.

A fost însurat în două rânduri, având copii din prima sa căsătorie şi anume pre Nicolaiu, cel mai mic, mort în etate de 18 ani, după ce studiase într-un mod briliant la Academia de pictură de la Petersburg, şi pre Bogdan, a căruia biografie şi portret urmează aice...“

Ne oprim aci.

Am reprodus patru biografii: un bucovinean, un ardelean, un bănăţean şi un basarabean, alegând pe cei mai vetarani.

Pe bărbaţii celebri din România dunăreană, noi îi cunoaştem mai de aproape.

Judece acum oricine despre interesul cărţii dlui Iosif Vulcan, pe care noi o recomandăm cu tot dinadinsul lectorilor noştri...

O CURIOZITATE

În literatura antichităţii şi a evului-mediu exista un gen, numit *cento,* ceea ce însemnează latineşte o „peticărie“.

În secolul IV celebrul poet Ausoniu a compus o poemă burlescă, lipind la un loc câte un vers, luat pe ici pe colea din operele lui Virgiliu, şi tot atunci din acelaşi Virgiliu o femeie, Proba Falconia, a cusut o Sântă Scriptură, în care, bunăoară, Dumnezeu defindea lui Adam şi Evei de a mânca din arborele binelui şi al răului în următorul mod, prin propriele cuvinte ale *Eneidei*:

> „Hac quicumque sacros decerpserit arbore foetus,
> Morte luet merita, nec me sententia vertit..."

În secolul nostru un francez, numit Beuchot, a combinat tot astfel o carte foarte comică, apărută la Paris în 1814, sub titlul de: „C. C. Tacite, historien du roi, de Madame, de Buonaparte" etc.

Ei bine, de ce să nu facem şi noi „Istoria lui 11 Februarie" numai şi numai din versurile dlui D. Bolintineanu?

În orice caz, ea nu va fi mai puţin veridică, decât broşura d-sale în proză, ieşită mai deunăzi la lumină sub acelaşi titlu.

Iat-o dară, indicând cu scrupulozitate în note locul, de unde este extras fiecare pasaj:

FAVORITA
SĂU O NOAPTE DIN 1866
descrisă de d. Bolintineanu

I
Şi voi spune ţie
Dalbă istorie,
Ce nime n-o ştie[1],

II
Noaptea, umbrelor crăiasă,
Capul spre pământ pleca;

---

[1] Fluturelul

Domnul ia pe-a lui *mireasă:*
Merge în cămara sa[2]

III
„— Frumoasă copilă! nu-ţi este în ştire
Cât eu te iubesc!
Dar eşti tu ferice de astă iubire,
O suflet ceresc?"
— Ferice! ferice! amanta-i răspunde,
Uşor rumenind;
Şi-n mânele-i albe ea faţa-i ascunde
Şi tace gândind"...[3]

IV
Pe când se vesteşte noaptea jumătate,
În castel în poartă oare cine bate[4].

V
„— Cine a intrat
În al meu palat".[5]

VI
Dar iată, mări, iată că un ostaş s-arată:
De pulbere şi vânturi i-e faţă sărutată[6].

VII
Voi daţi plăcerilor!
Daţi desfrânărilor![7]

VIII
„— Tremură acuma! ... neagra răzbunare
Chiar în astă noapte se va arăta!...

---

[2] Dochia
[3] Ghilfar
[4] Mama lui Ştefan cel Mare
[5] Străinul
[6] Banchetul
[7] Ibidem

Fraţii mei de arme stau în aşteptare:
Trebui a pleca“![8]

IX
Pe un drum de piatră, Domnul îşi răpede
Sprintenu-i fugar;
Dup-un vârf de stâncă, draga lui îl vede,
Lăcrimând amar...[9]
X
Fulgerul schinteie, tunetul bubuie;
Calul său cade;
Demonii râseră... o, ce de hohote!
Omul jos şade...[10]

XI
Lăute, cimpoaie, în aer răsună;
Iar lumea pe poduri din ce-n ce s-adună.[11]

XII
„Fraţilor! sculaţi cu toţi,
Să scăpăm ţara de hoţi!...“[12]

XIII
De ce, o! copilă cu păr galbior,
Când toţi bucuriei dau inima lor,
Tu numai pleci capul şi în suvenire
Deştepţi cu durere o dulce gândire?[13]

XIV
„— Mâna mea, l-a lui plecare,
Calu-i a-nfrânat

---

[8] Giulfidan
[9] Domnul de rouă
[10] Fermecătorie
[11] Luarea Nicopolii
[12] Pandurul
[13] Luarea Nicopolii

Şi-ntr-o dulce sărutare
Inima mi-a dat!“
Astfel cântă *Mărioara*
Dup-al ei iubit,
Şi, pe faţă-i, lăcrămioara
Dulce a-nflorit![14]

XV
Iat-o istorie,
Ce nime n-o ştie...[15]

VIAŢA, FAPTELE ŞI IDEILE LUI NICOLAIU SPĂTARU DIN MILEŞTI

> Jeder einzelne Mensch ist schon eine Welt, die mit ihm stirbt; unter jedem Grabstein liegt eine Weltgeschichte...
>
> Fiecare individ este o lume întreagă, ce cu dânsul moare; sub fiecare piatră funebră zace o istorie universală...
>
> Heine, *Reisebilder,* Hamburg, 1831, t. 3, p. 185.

§ 1.

În istorie ne întâmpină asemănări curioase.

Literatura franceză datoreşte epoca-i cea mai glorioasă lui Ludovic XIV, crescut sub brutalul despotism al lui Mazarin şi lipsit el însuşi de orice cultură.

Atunci înfloreau Corneille şi Racine, Molière şi Boileau, La Fontaine şi La Rochefoucauld, Bossuet şi Fénelon, fără a mai vorbi de sfera artistică a lui Lesueur, Puget, Lebrun, Girardon, Perrault, Lulli...

În România se poate studia un fapt analog.

Contimpuran cu Ludovic XIV, domnul Basiliu Lupul, om fără creştere şi fără instrucţiune, a ridicat la culme literatura naţională.

---

[14] Mărioara
[15] Fluturelul

Atunci trăiră în Moldova, unul lângă altul, mitropolitul Varlam, ale căruia scrieri vor rămâne pentru totdauna un model de proză română; Miron Costin, a căruia peană mânuia deopotrivă bine poezia şi istoria, filologia greacă, latină şi slavonă; călugărul Dositeu, mai în urmă primat, care era totdeodată teolog, istoric, filolog, şi părinte al poeziei române literare; logofătul Eustratiu, cronicar şi profund cunoscător al dreptului bizantin; Simeon Dascălu şi alţii.

Dar din toate aceste somităţi naţionale, nici una nu înfăţişează acel interes romantic, care ne atrage şi ne uimeşte în personajul lui Nicolaiu Spătar din Mileşti sau Milescu.

El avea cunoştinţe enciclopedice în toate ştiinţele şi în toate artele; vorbea în limbi orientale şi occidentale, vechi şi moderne; cutrierase lumea de la Constantinopole până la Peking, de la Stockholm până la Oceanul Indic.

Caracterul său ne prezintă o monstruoasă unire a inteligenţei celei mai frumoase cu inima cea mai urâtă.

Astfel, literatura română, istoria universală şi ştiinţa psicologică, vor câştiga în aceeaşi măsură, credem noi, prin studiul acestei mari personalităţi.

Pentru a putea descrie viaţa lui Nicolaiu Milescu, am fost silit a aduna materialuri în curs de mai mulţi ani, cufundându-mă în biblioteci şi arhive, răsfoind cărţi rare, manuscripte şi documente în fel de fel de limbi şi reuşind, în fine, a-mi procura până şi izvoare chineze despre faptele celebrului român.

§ 2.

Nicolaiu Milescu s-a născut în Moldova în prima jumătate a secolului XVII, cam pe la începutul domnirii lui Basiliu-vodă, sau ceva înainte.

Districtul Vasluiului a fost cuibul naşterii sale.

Aci este locul de a face pentru o a treizecea parte a României ceea ce un Karl Ritter s-a încercat a dobândi pentru globul pământesc întreg: filosofia geografiei.

Fiecare punt pe scoarţa terestră răsfrânge o idee.

Vasluienii s-au bucurat totdauna în Moldova de un renume prea curios.

A ieşi din partea lor, înseamnă a fi mincinos, calomniator, făţarnic, zgârcit, toate astea laolaltă.

În cronicile noastre ne întâmpină în această privinţă pasaje foarte caracteristice.

Cantemir, lăudând ospitalitatea tuturor moldovenilor, se grăbeşte a adăuga că vasluienii înfăţişează unica excepţiune, fiindcă nu numai nu găzduiesc pe nimeni, dar încă nu se ruşinează a cerşi ei singuri la străini şi la călători[1].

Cronicarul Neculcea ne spune, că Antiohie-vodă, voind a compromite înaintea Porţii otomane pe predecesorul său Mihai Ceban, trămise deputaţi la vizir: „vasluieni tot cei buni de gură şi de pârât", cari prin strigătele lor în Constantinopole făcură – zice analistul – „de se mirau toţi paşii şi agalele de pâră"[2].

În fine, ca o satiră asupra micşurimii de suflet a vasluienilor rămâne până astăzi un proverb cam trivial: „la Vaslui se ţine mămăliga în cui!".

Un om cu minte de la Hârlău, un om pacific de la Bacău şi un om cinstit de la Vaslui sunt lucruri dintre cele mai rare, după credinţa moldovenilor.

Care să fi fost cauza acestui ciudat fenomen?

Oare învecinarea tătarilor din Bugeac, ale cărora necontenite invaziuni, aducând sărăcie materială şi nesiguranţă morală, ar fi ajuns cu încetul a ticăloşi natura poporului?

Se poate, cu atât mai mult, că deja din timpurile cele mai vechi Vasluiul era expus unor sistematice năvăliri tătăreşti[3].

Sau nu cumva vro origină primitivă neromână a vasluienilor, care să fi lăsat pentru eternitate sigilul sângelui asupra posterităţii întregi?

Iarăşi se poate, cu atât mai mult, că cam pe aci se par a fi locuit, în prima fază a veacului de mijloc, taifalii, cel mai infam din popoarele gotice, despre care un autor contimpurean zice: „gens turpis ac obscenae vitae flagitiis mersa"...[4].

---

[1] *Beschreibung der Moldau*, p. 289.

[2] Letopis. t. 2, p. 315.

[3] Cf. balada *Movila lui Burcel*, în Alecsandri, *Poezii poporale*, p. 168-171.

Fie cauza topografică sau etnografică, noi ne mărginim a constata efectul.

Așadară, născut în partea cea mai scandaloasă a țării sale, eroul nostru, prin însuși locul nașterii, nu era menit a deveni vreodată ilustru prin virtuți.

§ 3.

Mileștii erau una din familiile cele mai de frunte și mai avute din districtul Vasluiului, numindu-se așa după o moșie, care există și astăzi[5].

După rangul unuia din strămoși, numele lor ereditar era Spatar, pe care unii, din eroare, l-au luat drept o boierie individuală. E curios că în Italia exista de asemenea o familie „Spataro"[6].

Boierul Gavrilă Milescu Spătaru avu doi fii: Apostol, rămas în obscuritate și Nicolau, care, prin faimoasele sale aventuri și prin neobișnuita-i știință, dă o frumoasă și fecundă materie pentru pana unui biograf.

Sub domnia lui Basiliu-vodă, documentele, câte ne sunt cunoscute până acuma, ne prezintă un singur dat despre Nicolau Milescu; o știre scurtă, lipsită de interes politic, dar care zugrăvește pe deplin palida moralitate a acestui vasluian.

Documentul se află între ale monastirei Tazlău în Arhivul Statului și sună așa: „Gavriil hatman și pârcălab de Suceava, scriem la prietenul nostru la Neculaiu de Vaslui, alta dăm știre că ni s-au jăluit călugării de la sfânta monastire de la Tazlău pentru un țigan, anume Pătru, carele l-ai vândut în țara muntenească, căpitanului Radul, cum au și scrisoare de la căpitanul scriind că i-ai vândut pre acel țigan drept douăzeci și cinci de galbeni și țiganul este al monastirei, pentru aceea să le scoți

---

[4] Ammian. Marcell, XXXI, 9.

[5] Alecsandri, *Poezii poporale,* p. 183.

[6] Tractato di musica di Giovanni Spataro Musico Bolognese, Vinegia, 1531, in. f., în Haym, Biblioteca italiana, Venezia, 1728, p. 210.

țiganul sau să le dai banii ce ai luat pre țigan, să nu faci într-alt chip, aceasta scriem și sănătate..."[7].

Primul pas al lui Nicolau Milescu în istoria română este că fura țiganii unei monastiri și-i vindea peste hotare.

După legile lui Basiliu Lupul, publicate tocmai atunci, faptul se pedepsea cu o asprime extremă.

Articlul 116 din *Pravilă* zicea clar și limpede: „Cela ce va vinde feciorul altuia, sau robul altuia, sau fiecare om, de va fi boiaru să-l bage în ocnă, iar de va fi slugă, ce se zice om mai de jos dentei să-l poarte de coadele cailor, de aci să-l spânzure..."[8].

Prin urmare, chiar după această lege atât de aristocratică, Milescu trebuia să meargă la ocnă.

Cu toate astea, el era boier mare, bogat, puternic și de aceea hatmanul Gavrilă, frate bun al lui Vodă, în loc de a-l mustra pentru o faptă atât de rușinoasă, din contra, la începutul scrisorii îl numește prieten, iar la sfârșit îi dorește sănătate!

Nu degeaba ziceau bătrânii că dreptatea este o pânză de paiang în care se prind muștele, dar o sparg insectele cele mari...

§ 4.

În 1653 Basiliu-vodă fu răsturnat de pe tron și alungat din țară de către fostul său prim-ministru Gheorghiță Ștefan.

Milescu se lipi de noul domn și-l întovărăși în Țara Românească unde merse pentru a da ajutor lui Constantin Șerban contra revoltei seimenilor.

Pe drum vodă se opri la monastirea Neamțului.

Aci Milescu avu curiozitatea de a vedea arhivul monastic, unul din cele mai vechi din România, și descoperi acolo corespundința între împăratul bizantin Ion Paleologu și domnul moldovenesc Alexandru cel Bun; o corespundință prețioasă, din care urmează, că principii români aveau dreptul de a purta coroana imperială, că biserica noastră era neatârnată de orice altă biserică şi că, în fine, la întrebarea monarcului grec: „la care împărăţie sau crăiie e supusă ţara?“ Domnul îi răspunsese cu demnitate: „o stăpânesc eu cu sabia despre toţi megiaşii şi despre toţi neprietenii“[9].

---

[7] Hasdeu, *Arhiva istorică,* t. 1, partea I, p. 135.

[8] *Pravila,* Iași, 1646, fața 19 verso.

Această descoperire a lui Milescu îi face cu atât mai multă onoare, cu cât istoricii şi cronicarii noştri, Cantemir, Costin, Urechea, Greceanu, se mărgineau a traduce pe analiştii poloni şi maghiari, ori descriau evenimente din propria lor epocă, fără a cerceta şi a băga în seamă documentele, grămădite pen arhivele ţărei, şi care sunt totdauna fântâna cea mai fecundă şi cea mai sicură a unei istorii naţionale.

În 1657, turcii numiră domn în Moldova pe arnăutul Ghica.

Gheorghiţă Ştefan fugi în străinătate.

Amic cu Basiliu-vodă, apoi amic cu duşmanul său Gheorghiţă Ştefan, Milescu deveni amic cu duşmanul ultimului său amic.

În adevăr, ce-i păsa lui numele domnilor?

Vasluianul nostru era bine cu oricine se făcea principe, în cât timp sta la domnie!

§ 5.

În 1658 turcii, destituind pe Rakotzi, puseseră domn în Transilvania pe Acaţiu Bartsai.

Pentru a se asicura contra ameninţărilor principelui căzut, el ceru de la români un ajutor de oaste.

Ghica, după porunca Porţii Otomane, se grăbi a trămite din partea Moldovei 1000 oameni sub comanda lui Nicolau Milescu[10].

La românii cei vechi pentru a fi în capul unui regiment, sau chiar al unei armate întregi, nu era nevoie de a fi hatman.

Fiecare boier era ostaş din naştere şi avea dreptul de a conduce oastea ţărei sale, chiar dacă ocupa la curtea domnului funcţiunea cea mai pacinică.

---

[9] Codrescu, *Uricarul,* t. 1, p. 237-240.

[10] *Letopis.,* t. 1, p. 341.

În acest mod marele logofăt, adică ministrul de justiţie, era cap al gardei princiare; în acest mod, mai mulţi paharnici, comişi, postelnici, ne întâmpină în cronicile noastre ilustrându-se prin fapte militare.

Deci, nu este de mirare de a vedea pe Nicolau Milescu ducând în Transilvania un regiment de o mie de ostaşi, şi ceea ce ne surprinde, este numai că acea expediţiune se retrase şi se întoarse în ţară, dindată ce o ameninţa ocaziunea unei bătălii.

Rakotzi adunase oşti şi venea asupra rivalului său Bartsai.

„Văzând lucrurile amestecate – zice cronicarul Miron Costin cu un ton sarcastic – Nicolae Milescu n-a făcut multă zăbavă acolo, ci a venit înapoi cu oastea ce se trămisese...“

§ 6.

Peste câţiva ani de domnie, cu mila Porţii Otomane, Ghica trecu în Ţara Românească, iar în Moldova veni Ştefăniţă, fiul lui Basiliu-vodă.

Aşa-numita Cronică Bălăcenească face un portret atât de urât al acestui copil coronat, încât decenţa ne permite a reproduce aice numai partea cea mai nevinovată a tabloului:

„Mai făcea Ştefăniţă-vodă – zice acea cronică – când ieşea la plimbare şi la vânaturi, de punea pe boieri pe cai turceşti şi, ieşind la câmp, poruncea de le lua frânele şi le da calea, iară caii nefiind domoliţi, le făceau primejdie de moarte; era şi un heleşteu mare şi dasupra lui foişor domnesc lângă casele cele domneşti; de acolo pe mulţi boieri îi arunca în heleşteu şi apoi râdea şi, scoţându-i din apă, îi îmbrăca în haine domneşti; de acestea şi altele făcea Ştefăniţă-vodă, pentru care toţi îl urăsc“[11].

Sub astă comică şi neroniană domnie, Nicolau Milescu ajunge deodată a fi un personaj foarte important, precum nu putuse izbuti sub domni bătrâni, ca Gheorghiţă Ştefan sau Ghica.

„El era prea învăţat şi cărturar şi ştia multe limbi: elineşte, slovenește, grecește și turcește“ – zice cronicarul Neculcea, fără a arăta cum și unde anume, în țară sau în străinătate, făcuse Milescu brilantele sale studii[12].

---

[11] Apud Şincai, t. 3, p. 93. – *Cf. Letop.,* t. 2, p. 209.

Ștefăniță îl luă la sine secretar intim și – urmează același analist – „îi era prea drag și-l ținea prea bine și tot la masă îl punea și la sfaturi, și se juca în cărți cu dânsul...“

Expresiunea „se juca în cărți“ merită o mică digresiune.

Ea dovedește că această pestă a societății era gustată în țările noastre cu mult înainte de invaziunile ruso-austriece, precum se pretinde în genere.

În adevăr, stosul și preferanțul nu erau cunoscute străbunilor noștri; dară ei aveau alte jocuri nu mai puțin plăcute lenii și lăcomiei, aduse mai cu seamă din Polonia, și din cari unele au rămas până acum în tradițiunea jucătorilor, deși într-un simț de tot modificat și restrâns, precum bunăoară: samșurcă[13].

Așadară, Nicolau Milescu juca în cărți cu Măria sa vodă, ședea la masă cu Măria sa vodă, se plimba cu Măria sa vodă, cunoștea secretele Măriei sale lui vodă; cu alte cuvinte, el era cheia cu care se deschideau și se închideau grațiile și dizgrațiile domnești.

Cronica nu ne-a conservat numele acelora pe care Milescu, prin șoaptele sale la urechea tânărului vodă, îi făcu nenorociți, dupre cum se obicinuiește; dară zugrăvește într-un mod sublim manierele ciocoești ale puternicului parvenit: „era mândru și bogat – zice cronicarul – și îmbla cu povodnici înainte domnești, cu buzdugane și cu palușe, tot sârmă la cai...“

Cu toate astea, Milescu nu se mulțumea cu această pompă a plimbărilor.

Îl frământa ambițiunea, dacă nu de a fi el singur domn, cel puțin a face alți domni, asemenea acelui comite Warwick, pe care istoria angleză îl porecli „făcător de regi“, sau asemenea acelui vornic Moțoc din istoria noastră proprie, care înălțase și returnase trei principi unul după altul: ambițiunile de acest soi sunt cam în natura poporului romănesc!...

---

[12] *Letopis.*, t. 2, p. 209.

[13] Golembiowski, *Gay i zabawy*, Warszawa, 1831, p. 62.

§ 7.

În Polonia trăia atunci retras vechiul domn al Țării Românești, Constantin Șerban, destituit de către Poarta Otomană din cauza legăturilor sale cu transilvanul Rakotzi.

După cădere, ajutat de ardeleni și de cazaci, el făcu mai multe încercări să cuprinză, când tronul Valahiei, când pe al Moldovei, dar totdauna avu fatalitatea de a fi bătut și respins.

Ultima-i aventură s-a întâmplat chiar la începutul domnirii lui Ștefăniță: „când a venit Constantin-vodă în țară, – zice un document din Arhivul Statului, – al doilea rând spre domnia lui Ștefan-Vasilie-vodă, la scaun aici în târg în Iași, în sila lui fără știrea împărăției, apoi Dumnezeu a vrut și a venit Ștefan-Vasilie-vodă cu oști tătărăști și iarăși a scos pe Constantin-vodă din țară, și iarăși a stătut el domn la scaunul țării“.

E de observat, că în această împrejurare, – precum arată același crisov, – boierii țării de sus, adică a Moldovei nordice, țineau cu Constantin Șerban, iară boierii țării de jos, între cari era vasluianul Milescu, rămaseră credincioși lui Ștefăniță.

Alungat în două rânduri din Moldova, Constantin Șerban se retrase în Polonia și se hotărî a nu-și mai bate capul cu alunecoasele domnii românești.

Cronicile muntene ne dau o idee foarte frumoasă despre caracterul acestui principe.

„Era de neam mare domnesc al Basarabilor, om bun și înțelept și blând“ – zice una din ele[14] „Căuta și miluia pe toți“, adaugă o alta[15].

Astfeli, orice moldovean ar fi putut să-l dorească domn țării în locul nebunatecului Ștefăniță; dar o asemenea dorință era monstruoasă din partea lui Nicolau Spătaru, carele abuzase de viciurile stăpânului său și-l întrecea departe.

Cronicarul Neculcea descrie într-un mod patetic complotul lui Milescu:

„Era când a fost o dată – zice el – nu s-a săturat de bine și de cinstea, ce avea la Ștefăniță-vodă, ci a șezut și a scris niște cărți viclene, și le-a pus într-un băț sfredelit, și le-a trămis la Constantin-vodă cel bătrân Basarab în țara leșească, ca să se rădice de acolo cu oști să vină să scoată pre Ștefăniță-vodă; iară Constantin-vodă nu vru să se apuce de acele lucruri ce-i scria, ci s-a sculat și a trămis bățul acel sfredelit cu cărți cu tot înapoi la Ștefăniță-vodă de le-a dat; deci Ștefăniță-vodă, cum a văzut bățul cu cărțile, s-a prea mâniat și l-a și adus pre acel Nicolae Milescu înaintea lui în casa cea mică, și a pus pre călău de i-a tăiat nasul, scoțând Ștefăniță-vodă în grabă hangerul lui din brâu i-a dat de i-a tăiat călăul nasul, și nu a vrut să-l lase pe călău să-i taie nasul cu cuțitul lui călău, ci cu hangerul lui Ștefăniță-vodă i-a tăiat nasul...“[16].

---

[14] În Laurian, *Magazin istoric*, t. 4, p. 334.

[15] Ap. Șincai, t. 3, p. 63.

O scenă comică și tragică totodată!

Un act din Shakespeare.

§ 8.

Slutit, și, ce e mai mult pentru un om de carte, dizgrațiat în Moldova, Milescu fugi în Țara Românească, unde se întronase atunci Gligorașcu-vodă, fiul lui Ghica cel bătrân, sub a cărui domnie eroul nostru, precum văzurăm, condusese armata moldoveană contra lui Rakotzi în Transilvania.

Nu se știe cum, poate încă de mai înainte, fugarul nostru se încuscrise cu această familie, devenind „rudă a lui vodă“[17], ceea ce-i promitea în Muntenia o primire cu atât mai bună, cu cât trăia într-o epocă clasică a nepotismului.

Ocupațiunea-i cea veche de a fura țiganii monastirești din Moldova, vânzându-i apoi cu preț peste Milcov, era acum uitată.

Milescu începe o carieră nouă...

§ 9.

Domnii munteni și domnii moldoveni se pizmuiau și se dușmăneau totdauna, în cât timp exista dualitatea tronurilor române: Țepeș cu Ștefan cel Mare, Bogdan cu Radu de la Afumați, Despota cu Mircea, Ion cel Cumplit cu Petru cel Șchiop, Mihai cu Ieremia Movilă, Basiliu cu Matei...

Așadară Gligorașcu Ghica primi cu brațele deschise pe trădătorul Milescu și-l trămise în însușire de kapi-kihaia sau aginte diplomatic muntenesc la Constantinopole[18]; nu atât pentru a sprijini acolo interesele Țarii Românești, cât mai cu seamă pentru a surpa prin intrigi, cu pasiunea unei răzbunări personale, pe Ștefăniță-vodă cel cu hangerul domnesc de tăiat nasurile.

Dar acest principe nu trăi nici un an, murind de lăngoare, fără să se fi apucat a-i face vreun rău îmbletele fostului său favorit.

Milescu trebuia să vânză pe cineva: el vându pe însuși Gligorașcu-vodă.

Înrudirea și recunoștința au fost lăsate la o parte.

Cantacuzineștii erau dușmani de moarte ai lui Ghica.

Milescu se legă cu dânșii și mai ales cu capul lor logofătul Șerban Cantacuzino, care de mult îmbla după domnia Țării Românești, dar o căpătă cu mult mai în urmă.

În 1664, când un înfricoșat rezbel ardea între Turcia și Austria, Cantacuzineștii și Milescu descoperiră Porții Otomane criminalele legături ale lui Gligorașcu cu curțile creștine[19].

Domnul fu silit a fugi, pierzând domnia și retrăgându-se dintâi în Germania și apoi în Polonia[20], însă nici Șerban Cantacuzino n-a putut apuca tronul.

Sultanul rândui domn în Valahia pe grecitul Radu Tomșa; iară Cantacuzineștii și aliatul lor Milescu rămaseră deocamdată cu buzele îmflate.

---

[16] *Letopis.*, t. 2, p. 210.

[17] Neuville, *Relation de Moscovie, contenant le récit d'un voyage de Spatarus* etc., Paris, 1698, p. 220.

[18] Mitropolitu Gregoriu, ap. Codrescu. *Uricaru*, t. 1, p. 240.

[19] Neuville, l.c. – *Pamiatniki snoszenii s Rimskoiu Imperieiu* (Monumentele negociațiunilor cu Imperiul German), Petersb., 1856, t. 4, p. 893.

[20] Engel, *Gesch. d. Wallachey*, p. 313; Șincai etc.

§ 10.

Petrecerea eroului nostru la Constantinopole înzestrară literatura română cu un op de cea mai mare importanţă.

Până la Milescu Biblia era cunoscută româneşte numai prin fragmente, împrăştiate, rare, eterogene şi suspecte: prin cele patru evangelii publicate la Braşov pe la 1560, testamentul cel vechi publicat la Orestia în 1582, noul testament publicat la Govora în 1642, altul la Belgrad în 1648, apoi câteva psaltiri, cazanii, etc.

Milescu cel dintâi, şezând fără mult lucru la Constantinopole, a executat o traducere totală, completă, pe 1000 pagini de tipar în folio mare.

E remarcabil că ea a fost publicată mai în urmă în Bucureşti, sub domnia lui Şerban Cantacuzino, în mânile căruia rămăsese, pe semne, încă din Constantinopole – fără să se menţioneze măcar numele lui Milescu, pe titlu sau în prefaţă, deşi calitatea-i de traducător primitiv e atestată de doi autori contimpurani de multă greutate: Demetriu Procopios[21] şi mitropolitul moldovenesc Gregoriu[22].

Nu cumva editorii Bibliei se fereau a pune pe o carte sacră numele unui om atât de profan ca Milescu?

Dar atunci nu trebuia nici al lui Şerban Cantacuzino!

§ 11.

Ca model de stilul românesc al lui Milescu, deşi traducerea-i a trecut şi printr-alte mâni înainte de a ieşi la lumină, ceea ce însă nu putea şterge primul colorit – iacă psalmul 69: „Dumnezeu, la ajutorul meu ia aminte! Doamne, ca să-mi ajutorezi mie, sârguieşte! Ruşinează-se şi se înfruntează cei ce cearcă sufletul meu. Întoarcă-se îndărăt şi se ruşineaze cei ce-mi vor mie rele. Întoarne-se îndată ruşinându-se cei ce-mi zicea mie: bine e, bine e. Bucură-se şi se veselească spre tine toţi cei ce te caută pre tine, Dumnezeule! Şi zică pururea: mărească-se Domnul! cei ce iubesc mântuirea ta. Şi eu sărac sunt şi measăr: Dumnezeule, ajută-mi! Ajutorul meu şi izbăvitorul meu eşti tu: Doamne, nu zăbovi...“[23].

Iacă acum şi traducerea cea mai nouă, apărută d-abia de vro câteva zile din corecţiunea episcopului Melchisedec:

„Dumnezeule, spre ajutorul meu ia aminte. Doamne, ca să-mi ajuţi, grăbeşte. Să se ruşineze şi să se înfrunteze cei ce caută sufletul meu. Să se întoarne înapoi şi să se ruşineze cei ce voiesc mie rele. Să se întoarne ruşinându-se cei ce grăiesc mie: bine! bine! Să se bucure şi să se veselească de tine toţi cei ce te caută, Dumnezeule; şi să zică pururea: mărească-se Domnul cei ce iubesc mărirea ta. Iacă eu sărac sunt şi mişel. Dumnezeule, ajută-mi. Ajutorul şi izbăvitorul meu eşti tu: Doamne, nu zăbovi...“[24].

Între ambele traducţiuni s-au petrecut la mijloc tocmai două sute de ani!

A lui Milescu este mai bună.

„Cearcă sufletul“ e mai potrivit decât „caută sufletul“.

„Toţi cei ce te caută pe tine“ e mai expresiv decât: „toţi cei ce te caută“.

„Şi zică“ e mai energic decât: „şi să zică“. În fine, „sărac sunt şi measer“ întrece fără alăturare pe „mişelul“ părintelui Melchisedec.

§ 12.

Noul domn muntenesc, Radu Tomşa, după ce cumpărase tronul de la turci, plătindu-le colosala sumă de opt sute de pungi, adică de trei ori mai mult de cum era atunci tributul întreg al Țării Românești, se arătă dușman înverșunat al Cantacuzineștilor, pe cari îi privea ca pe rivali.

---

[21] În Fabricius, *Biblioteca Graeca,* t. II, p. 789, § 60. – cf. Meletie, *Istoria bisericească,* trad. de mitr. Veniamin, t. 4, part. I, p. 76.

[22] Uricaru, *loco citato:* „carele au tălmăcit şi Biblia din limba elinească pre limba românească, când au fost la Constantinopole kapi-kihaia lui Grigore voevod domnul Ţărei Româneşti, pre care scriere a dat-o şi în tipar Şerban vodă Cantacuzino domnul Ţărei Româneşti“.

[23] Cipariu, *Analecte,* t. I, p. 190.

[24] *Oratoriul,* Bucureşti, 1869, p. 19.

Un istoric din acea epocă zice că viclenia acestora în privința lui Gligorașcu Ghica fu răsplătită prin disprețul universal, cu care boierii munteni îi întâmpinară la întoarcerea lor din Constantinopole[25].

O tot așa primire aștepta pe Milescu.

Trădător al lui Ștefăniță, trădător al lui Ghica, trădător în Moldova și trădător în Valahia, el nu-și mai putea găsi un loc de odihnă în țările române.

Trebuia să se ducă.

Dar nu în Ungaria, nu în Transilvania, nu în Polonia, nu la sârbi ori la cazaci, căci toți vecinii României cunoșteau din renume numeroasele mișelii ale lui Milescu.

Pentru a se ascunde dinaintea verdictului public, el se retrase într-o țară cu mult mai depărtată, fără nici o legătură cu românii, tocmai pe țărmii Mării Baltice.

§ 13.

În Prusia, care nu era încă decât electorat de Brandeburg, domnea un principe ilustru, de la care datează toată mărirea țării sale: Frideric-Wilhelm, demnul strămoș al lui Frideric cel Mare.

Celebru nu numai ca ostaș și ca administrator, el iubea artele, studia chimia și mecanica, ținea în palatul său conferințe de jurisprudență și de matematici, invita și aduna la sine pe învățații străini, din cari cei mai renumiți erau juristul Puffendorf, istoricii Letti și Rocolles și alții[26].

Calvin el însuși, electorul nu căuta la diferența de religiune.

Catolicii aflau la dânsul același refugiu ca și hughenoții.

Un român putea să-l câștige, fără a renunța la ortodoxie.

---

[25] Rycaut, *Hist. d. trois derniers empereurs d. Turcs,* Paris, 1682, t. 3, p. 274 etc. capitolul: „Trait de la fidélité des Grecs".

[26] *Lettres de Pierres des Noyers,* Berlin, 1859, p. 418, nr. CLIX. – Cf. Letti, *Historia di Brandeburge,* Amsterdam, 1687.

„Electorul de Brandeburg – zice un călător contimpuran – primi pe fugarul moldovean prea bine, văzându-l foarte erudit și vorbind cu perfecțiune latinește, grecește și italienește"[27].

Să se observe că eleniștii mai cu seamă erau atunci căutați în toată Europa.

Astfel eroul nostru, hotărât a se așeza în Prusia, își latiniza deja însuși numele, după obiceiul învățaților germani din acea epocă, făcându-se din Nicolau Spătaru – Nicolaus Spatharius.

§ 14.

Din întâmplare, mai mulți moldoveni se aflau în Brandeburg, emigrați cu vechiul cunoscut al lui Milescu, ex-principele Gheroghiță Ștefan, care-și găsise un adăpost și muri acolo în 1668[28].

Pe de altă parte, electorul avea corespundință cu foștii domni munteni, cu Gligorașcu Ghica, care petrecea deocamdată în Viena, după ce-și pierduse domnia din cauza Cantacuzineștilor și a lui Milescu, și cu Constantin Șerban, refugit în învecinata Polonie și din a căruia cauză, precum vă aduceți aminte, boierul nostru își pierduse nasul.

În fine, însuși regele polon Ion Cazimir, carele se afla atunci în cele mai bune relațiuni cu Prusia, se grăbi a deschide ochii electorului, arătându-i cu cine are a face[29].

Astfeli, toți dușmanii lui Milescu în unanimitate ridicând vocea și strigând către Frideric Wilhelm contra primirii unui trădător, care vânduse totdauna patria și interesele creștinătății – Milescu fu silit a părăsi Berlinul.

Încă o dată el s-a dus să-și vază țara, – și se despărți apoi de dânsa pentru eternitate!

---

[27] Neuville, *loco cit.*

[28] Papiu, *Tezaur de monumente,* t. 3, p. 76 etc., Hasdeu, *Arhiva istorică,* t. 1, part. I, p. 109.

[29] Neuville, *l.c.* „le Roy de Pologne ayant donné advis de son infidelitá à Monsieur l'Electeur, il fut aussitot chassé".

§ 15.

Căderea lui Gligorașcu Ghica de pe tronul muntean avu loc pe la finele lui 1664.

Aceasta este epoca plecării lui Milescu din Țara Românească în Prusia.

Peste doi ani devine domn în Moldova Iliaș Alexandru, strănepotul celebrului Petru Rareș, o creangă dintr-o ramură rătăcită din trunchiul lui Ștefan cel Mare.

Aceasta este epoca întoarcerii lui Milescu din Berlin la Iași[30].

El petrecuse în Brandeburg, la curtea faimosului elector, mai bine de un an.

Ce va fi lucrat oare în acest interval o natură atât de activă, atât de energică, atât de nestâmpărată în bine și în rău?

Tot ce știm, este că abilitatea unui medic german i-a dres nasul cel tăiat...

§ 16.

Întorcându-se în Moldova, după o deșterare de cinci ani, Milescu găsi lucrurile de acolo cu totul altfeli de cum le lăsase. Tronul a schimbat unul după altul doi stăpâni, pe cari eroul nostru nu-i cunoscuse: Istrat Dabija și Duca.

În locul sălbatecului copil Ștefăniță, domnea acum un înțelept bătrân, pe care cronicarul Nicolai Costin îl depinge în următorul mod:

„Acest Iliaș Alexandru-vodă era la domnia lui om bun și prea milostiv, cât nu este lesne a scrie milostivirea lui; că el, și doamna lui, de se pâra doi oameni la dânsul la divan, și rămâind cu județ unul pre altul, dacă-i răspundea vodă celui rămas, zicându-i: pas de plătește celuilalt, că i-ai luat cu strâmbul – deci de zicea omul: plăti-voi, Doamne, numai să mă mai păsuiască până la o zi, că sum sărac și n-am cu ce-i plăti acum, – iară pârișul așijderea de iznoavă dacă zicea: mie încă-mi trebuie, că

---

[30] *Letop.*, t. 2, p. 210.

și eu sum sărac și-mi mor copiii de foame, că n-am cu ce-i hrăni, ce mă rog, Doamne, să se pună acest om la închisoare, sau să-mi plătească acum, că nu-l poci aștepta – atuncea Iliaș-vodă scotea bani din buzunar de la sine și plătea pe datornic. La mulți făcea așa. Dar câte milostenii, ce făcea fără număr, de nu le poate povesti nime, fără numai Dumnezeu! Care domn așa de milostiv și de îndurător ca acesta, n-a mai venit altul la Moldova! Și în zilele lui au fost mare belșug și liniște“[31].

Asemenea principi nu veneau la socoteală lui Milescu.

Aspectu-i moral devenea și mai hidos prin contrast.

Așadară – zice analistul Neculcea – „măcar că d-abia i s-a fost cunoscut nasul că-i tăiat, tot n-a șezut în țară mult de rușine, ci s-a dus...“[32].

S-a dus de astă dată și mai departe decât în Prusia!

În ghiețurile Scandinaviei!...

De aci încolo meschina-i versatilitate de caracter, dar totodată și neprețuitul tezaur al unei inteligințe admirabile și a unei eruditiuni în adevăr gigantice, precum n-a avut niciunul din străbunii noștri – vor aparține pentru totdauna străinilor!...

§ 17.

Svedia trăia rău cu Prusia și cu Polonia: sosit în Stockholm, Milescu nu se temea de pâre cel puțin din aceste două direcțiuni.

Regele Carol XI era un copil, sub numele căruia domneau miniștrii.

Francia reușise a câștiga o influință imensă asupra guvernului svedian.

Om de curte, Milescu cântări bine toate aste împrejurări și începu mai întâi de toate prin a se introduce cu dibăcie pe lângă ambasadorul lui Ludovic XIV.

Era marchizul de Pomponne, fiul renumitului teolog de la Port-Royal, Robert Arnault d'Andilly, de la care moștenise un oarecare gust pentru meditațiuni religioase.

---

[31] *Ibid.*, p. 7.

[32] *Ibid.*, p. 210.

Milescu se simţi aci în propriul său element.

El încă era diplomat: în trecut îl văzurăm kapi-kihaia muntean în Constantinopole, şi-n viitor îl vom vedea plenipotenţiar muscălesc tocmai la Peking.

El încă, pe de altă parte, se desfăta în teologie: am spus deja că România-i datoreşte prima traducere completă şi critică a Bibliei în limba ţărei.

Astfel, Pomponne şi Milescu nu puteau a nu simpatiza unul cu altul.

§ 18.

Pe atunci ardea în Europa o mare dispută teologică asupra aşanumitei „transsubstanţiaţiuni".

Catolicii asicurau că doctrina lor despre Euharistie nu difereşte în fond de tradiţiunea bisericii grece.

Protestanţii susţineau, din contra, că ritul oriental împărtăşeşte pe deplin în astă cestiune credinţa Reformei.

Aceşti din urmă invocau în favoarea lor mărturia unui patriarc constantinopolitan, de pe la 1629, pe când ceilalţi le răspundeau mai cu temei că confesiunea acelui primat, bântuită de calvinism, a fost osândită de către clerul răsăritean în două sinoduri succesive, la 1638 şi la 1642, fără a mai vorbi că ea se află într-o opoziţiune diametrală cu toate monumentele vechi şi noi.

Creştinii din Oriinte cred ei oare, asemenea catolicilor, într-o transformaţiune reală şi substanţială a naforei şi a vinului în carnea şi-n sângele Mântuitorului sau le consideră numai ca pe nişte simboluri, precum o fac protestanţii?

Aici era întrebarea.

Pomponne rugă pe Milescu a o rezolva, comunicând apoi Sorbonnei răspunsul teologului român: „Nicolaus Spatharius Moldovalachus".

§ 19.

Opera eroului nostru apăru la lumină în Stockholm la 1667

sub pomposul titlu de „Enchiridion sive Stella Orientalis, id est sensus ecclesiae orientalis, scilicet graecae, de transsubstantiatione corporis Domini aliisque controversis"[33].

Din puntul de vedere bibliografic, ea este de o raritate nespusă[34].

Milescu mânuişte limba latină cu aceeaşi eleganţă, cu care l-am arătat scriind româneşte şi-l vom mai arăta mai la vale întrebuinţând limba rusă.

Cu sânţii părinţi, cu actele conciliilor, cu tot felul de autorităţi în mână, el demonstră într-un mod victorios enorma diferenţă între orientali şi între protestanţi în materia Euharistiei, semnalând însă totdodată mai multe divergenţe formate prin care biserica greacă se desparte nu mai puţin de acea catolică: azimă, invocaţiunea Sântului Spirit şi altele.

Milescu apără la tot pasul cu căldură, ca să nu zicem cu fanatism, superioritatea ortodoxiei...

§ 20.

Suntem datori a constata aci o coincidenţă foarte caracteristică.

În cursul secolului XVII trei moldoveni au luptat cu o energie extremă la menţinerea purităţii ritului oriental.

Câteşitrei au combătut mai în specie pe calvini, al cărora scepticism era cât p-aci să se furişeze chiar la greci, prin aşanumita „Anatolică Omologie", atribuită, cu drept sau pe nedrept, faimosului Ciril Lucaru[35].

Ilustrul Petru Movilă, fiu de vodă din Moldova, ajuns la tronul metropolitan din Kiev, a scris greceşte şi latineşte[36] nemuritoarea-i *Mărturisire,* admisă apoi cu unanimitate de către întreaga biserică orientală și tradusă aproape în toate limbile europee.

---

[33] Cf. Arnauld et Renodot, *La perpetuité de la foi, touchant l'Eucharistie,* Paris, 1669-1713, t. 4.

[34] D. Cogălniceanu, Fragments historiques, şi d. Missail într-un articol din „Traian", 1869, nr. 33, o citează după Schroeck, *Kirchengeschichte,* t. 9, p. 78.

[35] Vezi confesiunea lui în Kimmel, Libri simbolici Ecclesiae Orientalis, Jenae, 1843, p. 25 etc.

[36] Arnauld et Renodot, *op. cit.,* t. 3, p. 680.

Mitropolitul moldovenesc Varlam, din celebra familie a Moțocilor[37] a publicat românește în 1645 un *Anticatehism calvinesc*, pe care l-a cunoscut și-l citează Șincai[38], deși nimine altul întru cât știm noi, nici chiar eruditisimul canonic Cipariu, n-a putut pune mâna pe această sculă bibliografică.

În fine – disertațiunea cea latinească a lui Nicolau Spătarŭ din Milești!

Toate aceste scrieri, direct sau indirect, sunt ațintate contra Reformei.

Cum oare să ne explicăm fenomenul?

§ 21.

Deja în secolul XVI diferitele secte protestante din Ardeal începură a se amesteca pe față și așa-zicând oficial în afacerile bisericești ale românilor.

O cronică de la Brașov ne spune sub anul 1559: „Johannes Benknerus, Judex Coronensis, cum reliquis Senatoribus, reformavit Valachorum Ecclesiam, et praecepta Cathecheseos discenda illis proposuit“[39].

Acel Hans Benkner, jude săsesc din Bârsa, carele *„a reformat* eclesia română“ și „s-a apucat *a o catehiza*“, a publicat atunci într-adins pentru dânsa un evangeliar în limba slavică[40].

De aci încolo, până la finea secolului XVII, toate cărțile ortodoxe, date la lumină în Transilvania, atât românește, precum și slavonește, au suferit mai mult sau mai puțin ingerința diverselor autorități protestante, când nemți, când unguri[41].

Lucrurile au mers până acolo încât însuși mitropolitul român

---

[37] Hasdeu, *Arhiva istorică*, t. 1, part. 1, p. 80.

[38] *Chron.* t. 3, p. 45.

[39] *Chronicon Fuchsio-lupino-oltardinum*, Coronae, 1857, t. 1, p. 61.

[40] Dobrowski, *Instit. linguae slavicae*, p. XXXVIII.

[41] Cipariu, *Analecte*, t. I, passim. Schaffarick, *Gesch. d. serbischen Schriftthums*, Prog. 1865, p. 128.

din Alba Iulia nu se sfii a închina în următorul mod unui principe calvin o traducere a Noului Testament:

„Acest lucru bun și sfânt este început din sfatul și din demnătura și cu chelciugul măriei tale; pentru aceea se cuvine să iasă supt numele și supt socotința și supt destoinicia măriei tale, pentru carele să aibă numele măriei tale pomană neuitată în veci; drept aceea noi încă, pentru că ne-ai dat Testamentul cest Nou, tipărit în limba noastră, nu vom înceta a ruga pre Dumnezeu, pre Tatăl Domnului nostru Is. Chs. să dăruiască pre măria ta cu de toate bunătățile, și trupești și sufletești, și să-ți înmulțească anii măriii tale, cum mulți și anii lui Ezekiil Craiu...“[42].

Această acțiune a protestantismului asupra confesiunii ortodoxe nu se mărginea numai în cercul românimii transcarpatine.

Cărțile de acolo se răspândeau cu răpeziciune în Moldova și-n Muntenia, unde tiparul nu se introdusese încă, sau unde era demult adormit.

Învățătura lui Luther și mai ales a lui Calvin, adică crezul sașilor și mai cu seamă a maghiarilor, prindea rădăcină, înaintând dintru-ntâi cu încetul pe tărâmul religios, până să-și poată străbate o cale piezișă spre sfera politică.

Clerul și boierimea de la Dunăre, mai luminați și mai nedependenți decât cei din cuibul lui Negru și al lui Dragoș aveau tot dreptul a fi îngrijați.

Petru Movilă dete semn de luptă.

Îi urmă mitropolitul Varlaam.

Milescu era crescut în aceeași atmosferă.

Aceasta este geneza operei sale.

§ 22.

O digresiune.

Către celebritățile teologice ale Daciei lui Traian din secolul XVII cată să mai adăugăm pe un frate din provincia lui Aurelian.

---

[42] *Noul Testament*, Belgrad, 1648, predoslovie.

În 1661, un român din Macedonia, convertit la catolicism, publică în Veneția o carte intitulată: „infallibile verita dela Cattolica fide".

Numele lui era: Petru Bogdan.

Scrierea-i sfâșie pe evrei, pe mahometani și pe idolatri.

Între celelalte, ea cuprinde în sine profețiile despre Crist, traduse în opt limbi: lătinește, grecește, armenește, siriacește, arabește, italienește și arnăuțește.

Iacă un poliglot în toată puterea cuvântului!

Așadară, în același timp, cu o diferență d-abia de cinci sau șase ani, Milescu și Bogdan, un român din Moldova și un român din Epir, cel dintâi ortodox și cel de al doilea catolic, unul latinește și altul italienește, ambii erudiți de prima ordine, a scos fiecare la două extremități ale Europei, în Svedia și-n Lombardia, câte o scriere polemică contra eterodoxiei.

Este de însemnat că, precum Milescu ținea mult la naționalitatea-ai de „Moldovalachus", tot așa Bogdan nu uita niciodată a anina cătră numele său indicațiunea originei: „macedone"[43].

Câți români, nu mai puțin iluștri, s-ar mai putea dezgropa din pulberea arhivelor și a bibliotecilor, dacă stupida lene a fiilor n-ar preferi mai bine a lăsa mușchiul și putregaiul pe mormintele părinților!

§ 23.

De la 1667 și până la 1672, în curs de vro patru ani și mai bine, istoricul pierde urmele lui Milescu.

Petrecut-a el în Svedia un interval de timp atât de lung, mai cu seamă pentru o natură nervoasă și vagabundă?

Așa se pare, căci în Prusia, în Polonia și-n România el nu mai putea să meargă, în Rusia nu mersese până acum, iar în Occidinte nu se vede de nicăiri să fi mers vrodată.

Întoarcerea-i în Moldova în zilele lui vodă Iliaș Alexandru avusese în vedere, negreșit, printre celelalte, desfacerea bogatei sale moșteniri părintești.

Decis a nu mai reveni în patrie, el își umpluse bine chimirul, cheltuind apoi domnește pe stradele Stokholmului, întocmai ca în acea epocă de sub Stefăniță-vodă, când speria Iașul prin pompa armăsarilor săi, îmbrăcați în argint, dupre mărturia cronicarului Neculcea[44].

Sărăcia n-a ajuns încă să-l facă a uita boieria.

Însă o inteligență atât de vastă nu se putea mulțumi numai cu satisfacțiunea cea vulgară a paradei.

Milescu trebuia să fi lucrat, să fi citit, să fi scris ceva în capitala Scandinaviei.

Alții vor fi poate mai fericiți decât noi în limpezirea acestui period, cu atât mai interesant, cu cât el este mai obscur, din biografia ilustrului aventurar.

§ 24.

Înainte de a ne despărți de Svedia, vom înregistra aici o impresiune, care cu anevoie ar izbi imaginațiunea călătorului român de astăzi, dar era peste putință să treacă nesimțită pentru un moldovean din secolul XVII.

Organizarea militară a regatului scandinav a fost totdauna și rămâne până-n momentul de față o credincioasă oglindă a cetelor lui Ștefan și Mircea, așa după cum s-au fost conservat ele la noi până la cumplitul altoi al fanariotismului.

Răposatul Bălcescu într-un paroxism de ușurință a fost găsit cu cale a asemăna vechile noastre instituțiuni ostășești cu ale Prusiei actuale.

El n-a dat nici o probă, și nici că putea să dea.

Ei bine, toți l-au crezut pe cuvânt și l-au copiat orbește.

Landwehrul brandenburgic este o creațiune de tot modernă, provocată, sunt acum d-abia vro șasezeci de ani, prin tractatul de la Tilsitt.

Când Napoleon cel Mare a fost oprit pe prusiani a mai ține pe picior o armată peste 40.000 de oameni – bărbaţii de stat de la Berlin au născocit atunci de nevoie aşa-numitul *Kremper-System,* recrutând mereu şi congediind mereu, astfel încât oştirea permaninte să se pară orişicând foarte mică, deşi în realitate în puţini ani aproape ţara întreagă a trecut prin arme, fiind gata a le mai mânui la cea dintâi chemare.

---

[43] Fabricius, *Sylabus scriptor religionis christianae,* Hamburg, 1725, p. 616.

[44] *Letop.,* t. 2, p. 110.

Numai o cauză analogă ar fi putut aduce un efect analog la străbunii noştri, ceea ce n-a fost.

Miliţia română era întocmai ca aceea scandinavă, ambele fiind un product logic al unei stări sociale identice la două naţiuni deopotrivă eroice.

Svedia posedă un codice de legi, votat în 1347 sub regele Magnus Ericson, pe baza unor obiceie naţionale imemoriale.

Citindu-l, l-ar crede cineva inspirat anume din istoria sau din crisoavele române.

El prevede o judecată prin juraţi în număr de şase şi de doisprezece[44].

Nobilii sunt siliţi a servi, fiind reduşi altfel la starea de birnici[45].

Consiliul regal, afară de cler, se compune din 12 boieri[46].

Tronul e electiv şi ereditar totdodată: naţiunea alege, după plac pe unul din membrii dinastici[47].

În fine, în privinţa organizării militare, există numai două specii de ostaşi: *sraelsis-maen şi bonde,* adică cavaleri şi pedestri, sau mai bine zicând *călăraşii şi arcaşii* din România[48].

Niminea nu e scutit a face parte dintr-una din aceste două rubrici.

Singura uşurare admisă este că dintr-o familie întreagă, pe

---

[44] *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi,* t. 5, p. 186, 187, 190.

[45] *Ibid.,* p. 185.

[46] *Ibid.,* p. 183.

[47] *Ib.,* p. 180. Cf. Dalin, *Gesch. d. Schweden,* Greifswald, 1756, t. I, p. 176. Dahlmann, *Gesch. v. Danemark,* Hamburg, 1840, t. I, p. 168. Michelet, *Origines du droit français,* p. 88.

[48] Ibid., p. 184. Cf. *Miron Costin,* ap. Hasdeu, *Arhiva istorică,* t. I, part. I, p. 168.

cât timp membrii săi locuiesc sub un singur acoperiş, numai unul se prezintă la revista generală, ce se ţine o dată în tot anul[49].

Iacă organizarea militară a părinţilor noştri.

Nici noi însă n-am luat-o de la normanni, nici normannii de la noi, ci în ambele ţări acelaşi mod de viaţă a produs pur şi simplu aceeaşi ordine de idei.

Svedia a conservat până astăzi, cu prea puţine modificări, sacrul legat al strămoşilor[50].

La români, dacă nu în secolul XIX, cel puţin aşa era încă în zilele lui Milescu, carele nu putea, prin urmare, să nu observe cu uimire ciudata asemănare!

§ 25.

Sub asprul cer al lui Odin, eroul nostru mai avea ocaziunea să auză nişte balade voiniceşti, parcă traduse pe de-ntregul din moldoveneşte.

Bună oară:

„Era odată la curtea Svediei un celebru viteaz, numit Hialmar.

Într-o expediţiune, pe care o întreprinse cu cincizeci de corăbii de câte o sută de oameni, el întâlni pe un ţărm al mării pe vestitul corsar Orwar Odd.

Fiind ascuns cu ai săi într-o pădure învecinată, acesta lesne l-ar fi putut surprinde, dacă oamenii de atunci nu dispreţuiau asemeni stratageme.

Orwar Odd amână lupta până dimineaţă, prezentându-se apoi dinaintea lui Hialmar, care-l întrebă: cine este şi ce vrea?

Orwar Odd îi răspunde că doreşte să vază care dintre doi e cel mai voinic.

Hialmar primeşte propunerea şi fiindcă ceata-i era mai mare, lasă la o parte prisosul, încât numărul luptătorilor să fie deopotrivă din ambe părţile, căci aşa cerea obiceiul.

---

[49] Ib.

[50] Michel Cheralier, *Cours d'Econ. politique,* t. 2, Par., 1858, p. 278 etc.

Pe mare şi pe uscat o zi întreagă a ţinut lupta, fără ca vreunul să biruiască: către seară căpitanii rădică în sus scuturile şi cetele încetează a se bate.

Tot aşa a fost a doua zi.

A treia zi, mulţumiţi de vitejia fiecăruia, Hialmar şi Orwar Odd s-au îmbrăţişat, au jurat unul altuia o credinţă eternă şi au devenit fraţi de arme...“[51].

Citiţi acum cântecul bătrânesc din Moldova despre „Mihu-Copilul“.

§ 26.

Din Stockholm Milescu apare deodată în Moscva.

În 1672 el scrie acolo slavoneşte un mic manual de aritmetică, pe care noi îl cunoaştem d-abia din nume: *Aritmologiu sau ştiinţa cifrelor, prelucrată din limba greacă*[52].

Ni se pare că fântâna lui Milescu a fost anume tractatul bizantin al lui Pselus cel tânăr din secolul XI, a căruia Aritmetică s-a publicat greceşte în Paris încă de pe la 1538[53].

Milescu se apuca a număra.

Socotelile de până acum îi mersese cam rău.

El nu mai avea bani.

Trebuia să trăiască din muncă.

La începutul anului 1673 îl vedem recomandându-se la curte printr-o operă foarte serioasă, dar de porunceală: primul pas spre a căpăta o bucăţică de pâine.

La ruşi domnea atunci tatăl lui Petru cel Mare, ţarul Alexi-Mihai.

El dede lui Milescu să traducă din greceşte pentru biblioteca palatului o scriere bizantină asupra faimoasei viziuni a profetului Daniel despre cele patru monarhii, menite a se succede una după alta pe faţa globului pământesc.

---

[51] *Chronicon regum Sueciae ab Olao Petri*, în *Notices* et *Extraits* t. I, Paris, 1787, p. 447.

[52] Stroev, *Ukazanie materialov oteczestvenoi istorii* (Indicarea fântânilor istoriei ruse), § 218, în ziarul: Zurnal Ministerstva Narodnago Prosviesczenia, 1834, t. I, p. 182.

[53] Schoel, *Hist. de la littérature grecque*, Paris, 1825, t. 7, p. 61.

Cartea originală, un sarbed pui al teologiei scolastice din veacul de mijloc, nu avea în fond nici o valoare; dar lucrarea lui Milescu i-a comunicat o mare importanţă, mai cu seamă pentru români, printr-o mulţime de comentarii istorice proprii ale lui, pline de adâncă ştiinţă şi de vederi înalte.

Manuscriptul traducerii se află, ori se afla până aci, în mai multe biblioteci ruseşti, dintre cari noi vom indica numai pe a comitelui Tolstoi[54], a lui Paul Demidov[55], a lui Rumiantzov[56], a Sinodului din Moscova[57] etc.

Această răspândire a exemplarelor probează cât de mult era gustată scrierea:

Iacă titlul:

> Хрүсмологіонъ сирѣчь книга пророченословнаа ѿт древнѣишіѧ книги еллиногреческіа преведена на славенскій іазыкъ, повелѣніемъ царіа Алеѯіа Михаиловича, чрезъ Николаа Спаѳаріа, и не токмо преведена, но и на всіа главы различнаа толкованіа его многотрꙋдныімъ тщаніемъ приложена въ Москвѣ влѣто от С. М. ҂зрпа мѣсеца іаннꙋаріа въ к҃е день.

Adică:

„Chrysmologiu sau Profetar, după vechea carte eleno-greacă tradus în limba slavică, din ordinea ţarului Alexiu-Mihai, de către Nicolau Spătaru şi nu numai tradus, dar încă ilustrat la fiecare capitol prin felurite întinse scholie, cu multă muncă şi stăruinţă, în Moscova, anul 1673, genariu 25“.

Cată să adăugăm că traducerea, afară de proză, oferă o mulţime de bucăţi în versuri nerimate, intercalate în text.

---

[54] Stroev, *Opisanie Rukopisei grafa Tolstova* (Descrierea ms. comitelui Tolstoi), Moscova, 1825, sect. 1, nr. 56.

[55] *Cztenia Mosk. Obscz. Ist. i Dr.* (Efemeridele Societăţii istorice din Moscva), 1846, nr. 2; catalogul lui Fischer, nr. 640, 641 şi 642.

[56] Vostokov, *Opisanie Rumiantzovskago Museuma* (Descrierea Muzeului lui Rumianţov), Petersb. 1842, p. 790-791.

[57] Sub nr. 112 după catalogul vechi.

§ 27.

Introducerea, o operă proprie a lui Milescu, este mai cu seamă remarcabilă.

Ea a meritat a fi publicată întreagă într-un ziar rusesc de către celebrul istoric moscovit Nicolau Polevoi, formând vro optsprezeci pagini de tipar[58].

Noi reproducem aci, ca model un pasaj despre importanța istoriei.

În traducere ne-am încercat a ne ține, pe cât s-a putut, de stilul românesc al lui însuși Milescu, sau cel puțin de limba noastră din secolul XVII.

Ascultați:

„Istoria este povestirea cea mai folositoare pentru neamul omenesc, încât cu drept cuvânt se poate numi icoana vieții omului, căci desfășurându-se în ea faptele mai multor monarhi, împărați, crai și domni, în acea povestire, ca în oglinda cea mai curată, privești cugetele lor, lucrările și cuvintele, atât cele bune, precum și cele rele; și apoi luându-le seama cu amănuntul, oricine lesne se poate îmbunătăți și a se îndirepta, știind de care lucru să se ferească, și cărui lucru să urmeze, și cum să fugă de cele pățite de alții; iară îndireptându-și traiul cel pământesc se va apropia și de viața viitoare.

De aceea prea frumoasă și adevărat de aur e acea povățuire pe care împăratul Vasilie Machedonul o dede fiului și moștenitorului său Leon, scriind aceste cuvinte: Nu te sfii a citi istorii vechi, căci din ele afla-vei, fără osteneală, câte alții adunară cu osteneală, din cari îți vei culege și îndireptările prin fapte de bine și feluritele prefaceri ale traiului omenesc prin răutatea greșelilor și schimbările lucrurilor lumești și a pământului nostru nestatornicie și primejdiile țintirilor necuvioase, și mai pe scurt, văzând pedeapsa celor răi și răsplata celor buni, vei fugi de una, pentru a nu cădea în mâna D-zeului celui dirept și vei îmbrățișa pe cealaltă, spre a câștiga apoi darurile de mulțumire.

Direaptă și înțeleaptă fu acea povățuire a împăratului Vasilie, căci nu este nemica alta, care să aibă mai mare putere de a îndirepta viața omenească, scoțând traiul din lenevire și din feliurite păcate, fără numai măritele pilde ale bărbaților celor vestiți, cari pilde ne îndeamnă mai bine decât vorbele cele multe, și inima privind la cele trecute, mai lesne prevede pe cele viitoare.

Înțelepțește scrie Polibie că pentru toți oamenii sunt două cari spre a putea merge înainte, sau prin însăși a lor ispită, ori prin ispita altora. E mai vederată calea, când omul învață prin însăși a sa nenorocire, dară mai liniștită e acea cale, în care el învață prin nenorocire străină. Dirept aceea astă din urmă cale noi o putem îmbrățișa orișicând, călătorind pe ea fără vătămare.

Astfeli totdauna, la toți oamenii aleși istoria a fost în mare cinste, mai cu seamă la împărații cei mai puternici și mai înțelepți din cari unii scriseră ei singuri istorie, precum Caiu Iulie Cezar, iară alții cu multă cheltuială adună la sine bărbați însemnați, precum Alexandru cel Mare ținea pe dascălul său Aristotel, citea necontenit istoria strămoșilor săi, în mijlocul bătăliilor își aducea cărți din Grecia, iar pe cartea poetului Omir o punea totdauna la căpătâiul patului și o păstra în cel nestimat chivot al lui Darie.

Ptolomeu Filadelfu, împăratul Egipetului, avea dascăl pe Dimitrie Talereu, ș-a adunat o bibliotecă, precum nu se află alta în toată lumea: 600.000 de feliurite cărți și trămise și la Ierusalim de primi Biblia de la arhiereul Eliazar, dând apoi să i-o tălmăcească de minune din evraicește în elinește cei șaptezeci de tălmaci. Tot el numai pentru acea Biblie iertă 100.000 de evrei robi și trămise la hramul din Ierusalim un tron de aur, împodobit cu mărgele, și alte multe daruri.

Caiu Iulie, cel întâi și cel mai slăvit dintre Cezari, se desfăta întru atâta cu învățătura istoriei, cât nu numai citea pe ceilalți istorici mai de frunte, ci încă el singur scrise o mare carte asupra istoriei, anume letopisețul războiului franțuzesc, pe care Selim I, sultanul turcesc, și-l tălmăci în limba turcească și, îndemnat prin a sa citire, cuprinse sub stăpânirea lui o mare parte a Asiei și a Africii, precum scrie Bodin.

Asemenea și Octavian Cezar August nu numai citea feliurite istorii, ci încă a adunat el însuşi din cărţi o înţeleaptă povaţă, trămiţând-o la toţi ai săi ispravnici şi diregători.

---

[58] *Russkii Viestnik*, 1841, t. 2, p. 383-400.

Lucullu, hatmanul roman, deşi nu era ager în trebile ostăşeşti totuşi fiind trămis din Roma împotriva lui Mitridat, împăratul Pontului, cel mai puternic după Alexandru, prin citirea istoriilor ajunse la atâta meşteşug ostăşesc de birui cu desăvârşire pe Mitridat, după mărturia lui Ciceron. Aşijderea şi Alexandru Sever Cezar tot de aceea se făcu vestit prin izbândele sale, precum şi alţi mulţi împăraţi şi hatmani, cari ţineau în mare cinste şi învăţau istoria".

§ 28.

Găsiţi un asemenea pasaj despre studiul istoriei în Miron Costin sau chiar în Cantemir!

Mica introducere a lui Milescu la profeţia lui Daniel, fără a mai vorbi de comentarele sale, la fiecare capitol aparte, este un adevărat tezaur de ştiinţă românească din secolul XVII.

După o ochire generală asupra istoriei, el caracterizează pe rând cu multă vigoare pe cei mai celebri principi din anticitate şi din evul mediu, precum Nabucudonosor, Dariu Istaspu, Alexandru cel Mare, Constantin, Teodosiu, Carloman, cenzurând viciurile unora, admirând virtuţile altora, şi încercându-se, în fine, într-un mod eclectic a schiţa idealul unui monarc perfect.

Câteodată pana lui Milescu este de o cutezanţă extremă, mai ales când ea fulgeră în faţa unui ţar rusesc.

El zice, de exemplu, ba încă în versuri: „Domnii cei răi şi tiranii rareori au intrat în pământ cu o moarte liniştită, fără omor şi sânge"!

Въ землю безъ ȣбіеніа и крови немнози
Пріидȣтъ злые цари и съ тихою смертью тираны![59]

Era prea mult în Moscva!

Ca eruditiune, Milescu citează la tot pasul pe scriitorii elini şi latini, vechi şi noi, sacri şi profani, pe cari nu se ştie dacă le vor fi cunoscând măcar din nume savanţii noştri de astăzi: Polibiu, Gregoriu cel Mare, Giuliu Cezar, Omer, Cicerone, Bodin, Plutarc, Seneca, Xenofonte, Teodorit, Augustin, Ambrosiu, Claudian, Zonara, Eginhard, etc.

---

[59] *Russkii Viestnik*, 1841, t. 2, p. 393.

Ca idee, teoria lui Milescu a fost, este şi va fi adevărată în toţi timpii, deşi fiecine o va putea exprima sub o altă formă şi prin alte cuvinte: de la Erodot şi până la Buckle, istoria nu e decât experienţa secolilor, pusă în serviciul momentului.

§ 29.

În secolul nostru, dacă nu definiţiunea istoriei, pe care am constatat-o a fi corectă,cel puţin modul lui Milescu de a interpreta faptele, în genere vorbind, s-ar putea privi ca un anacronism.

El ia Sfânta Scriptură drept bază, rezumând apoi viaţa naţiunilor în biografia capetelor coronate.

Astăzi istoria a reuşit a se scutura de piedecele teologiei, acordând totdodată principilor un loc secundar în analele popoarelor.

Însă Milescu scria sunt acum două sute de ani.

Chrysmologiul său datează din 1673.

Tot pe atuncea, printr-un azard curios, marele Bossuet publica în Francia nemuritoru-i *Discurs asupra Istoriei universale.*

Ştiţi oare cum îl începe?

Iacă:

„Dacă istoria ar fi nefolositoare pentru ceilalţi oameni, şi tot încă principii ar trebui s-o citească. Nu este nici un alt mijloc mai potrivit de a desfăşura ceea ce pot face pasiunile şi interesele, timpii şi împrejurările, consiliile cele bune şi cele rele. Istoriile se compun numai din ceea ce ocupă pe principi, ca şi când ar fi făcute într-adins pentru uzul lor.

Dacă experienţa le trebuieşte spre a dobândi arta de a guverna, nimic nu le poate servi mai bine ca exemplele secolilor trecuţi, adause către propria lor ispită.

Pe când ei înşii nu pot face experimente în afacerile cele periculoase, fără a pune în cumpănă gloria lor şi fericira supuşilor, – istoria din contra, fără nici un risc, formează judecata lor prin învăţământul trecutului. Când ei privesc, expuse la vederea tuturor oamenilor, până şi viciurile cele mai ascunse ale principilor celor răposţai, atât de măguliţi în cursul vieţii, atunci se ruşinează de bucuria cea deşartă ce le-o poate procura linguşirea, începând a înţelege că numai meritul se împacă cu adevărata glorie“[60].

După această prefaţă, în care monarhii sunt totul şi naţiunea nimica, ilustrul prelat dezvăleşte apoi pe larg toată istoria universală din puntul de vedere al teologiei.

Trebuie oare să ne mai mirăm de Milescu, alături cu un Bossuet?

Doctrina este absolutamente identică.

Însuşi semizeul italian Giambattista Vico necontestabilul părinte al filosofiei istoriei, scriind cu cincizeci de ani mai încoace, nu cutează încă a se emancipa pe deplin de jugul cel căsătorit al autorităţii monarhice şi teocratice.

El afirmă cu mândrie că ştiinţa istorică nu este decât o «teologie civilă»[61].

El se zbuciumă a demonstra la tot pasul nefailibilitatea fiecării virgule din Biblie[62].

El susţine cu vigoare că «monarhia este regimele cel mai conform cu natura umană, în epocile când raţiunea se află în culme»[63].

Erezia unui Vico justifică pe a lui Milescu!...

§ 30.

Chrysmologiul era să fie compus din trei tonuri.

În cele două din urmă, după explicarea visului din Daniel, originalul greces analiza diferitele profeţii posterioare, asupra

---

[60] *Discours sur l'hist. Universellet.* 1, p. 1.
[61] *Scienza nuova,* Napoli, 1725, lib. 1 cap. 4.
[62] *Ib.* lib., cap. 2, § 23 etc.
[63] *Ib.* lib IV, cap. 6 § 2.

căderii Constantinopolei, asupra Imperiului Otoman şi asupra tuturor celorlalte evenimente viitoare până la Anticrist.

Afară de interesul traducerii, scoliele proprii ale lui Milescu, mai cu seamă despre turci, pe care îi cunoştea deaproape, erau să aibă aci o importanţă cu totul deosebită.

Din nenorocire, lucrarea întreagă s-a mărginit, precum am mai spus-o, numai cu tomul întâi, adică 195 foi după manuscriptul comitelui Tolstoi, care e scris foarte mărunt, şi 327 după manuscriptul semiuncial al comitelui Rumiantzov, ambele aflătoare astăzi în Biblioteca Imperială din Petersburg.

De ce oare n-au apărut celelalte două tomuri?

Iacă o întrebare pe care o poate dezlega numai studiul circumstanţelor locale ale timpului.

Să vedem...

§ 31.

În 1668, cu vro patru ani înainte de sosira lui Milescu în Rusia, a fost destituit şi relegat într-o mânăstire patriarcul moscovit Nicon.

Neastâmpărat şi ambiţios, el se încercase a înălţa cârja-i mai pre sus de sceptrul ţarului.

Fiu de ţăran, el îşi răzbuna mereu de la înălţimea scaunului patriarcal contra acelei aristocraţii în lanţurile căreia se născuse.

Autocratul şi boierimea începură a-l urî deopotrivă.

Acesta a fost motivul cel obiectiv al răsturnării semeţului popă.

Ca pretext însă, duă spiritul epocei, s-au luat legăturile lui Nicon cu oameni de altă lege, israeliţi, catolici, protestanţi, pe cari i-ar fi adăpostit pe lângă sine, adăpându-se din izvoarele eterodoxiei.

Se pretindea chiar, cum că Patriarcul visa cu seriozitate a deveni Papă[64].

Între celelalte, în cursul păstoriei sale, Nicon a fost pus la cale să se taducă din grecește sau să se îndrepte după texturi primitive mai multe cărți bisericești[65].

---

[64] Berh, *Tzarstvovanie Alexieia Mihailovicza* (Domnia lui Alexiu-Mihai), Petersb., 1831, t. 1, p. 199-230.

În urma catastrofei Patriarcului, ele au fost considerate ca eretice.

Când Milescu apăra în Moscva, muscalii priveau cu o bănuială extremă la străini în genere, la teologi în specie; la teologii străini traducători din elinește în slavonește mai mult ca la oricine.

Era o pozițiune ciudată.

O abatere cât de slabă sau chiar imaginară contra ortodoxiei putea să atragă orișicui urgia furtunei.

Un nenorocit sârb, Iurco Krizanicz, despre care vom vorbi mai la vale, a fost exilat în Siberia numai pentru că se credea a fi învățat!

Milescu înțelese pericolul din capul locului, grăbindu-se a declara de la prima pagină a Chrysmologiului că-l „supune reviziunii Țarului și a Bisericii“.

Se vede însă că chiar dacă cenzura a fost de astă dată mai demoală, scriitorul s-a temut el însuși a merge înainte.

Ceea ce confirmă opiniunea noastră este că de la 1673 și până la 1714, în tot intervalul de vro patruzeci de ani al petrecerii sale în Moscovia, acest vechi traducător al Bibliei în românește, acest autor al Enchiridiului lătinesc despre Eclesia Orientală, acest teolog atât de savant și atât de neobosit odinioară n-a mai scris un singur rând despre religiune.

Frica era prea mare...

§ 32.

El s-a apucat de altceva.

Tot în 1673, adică îndată după Chrismologiu, Milescu a prelucrat din elinește o operă care oartă în catalogul manuscriptelor comitelui Tolstoi următorul titlu:

---

[65] *Viața lui Nicon*, în Cztenia Moskov. Obsczestva, 1848, nr. 5, secț. 4, p. 26-30.

Книга избраннаіа вкратцѣ о девѣти мѹсахъ и о седми свободныхъ хѹдожествахъ.

Adică:

„Carte aleasă pe scurt despre cele nouă Muze și cele șapte arte liberale“[66].

Manuscriptul numără 65 foi in-patru.

A doua porțiune a acestui opuscul se află în aceeași bibliotecă cu un titlu separat, pe 12 foi in-patru, și anume:

Мѹдрость или описаніе седми свободныхъ хѹдожествъ· каіа что въ себѣ содержитъ· изъ еллинскаго діалекта изслѣдованны на славенскій іазыкъ чрезъ Николаіа Спаѳаріа· лѣта Господніа 1673.

Adică:

„Înțelepciunea, sau descrierea celor șapte arte liberale, cu arătarea cuprinsului fiecăriia, adunată din limba elenică în acea slavică de Nicolau Spătaru în anul Mântuirii 1673“[67].

§ 33.

Această lucrare a lui Milescu este o enciclopedie destul de completă în miniatură.

Cele nouă Muze din fabulosul registru al lui Esiod, Clio, Euterpe, Talia, Melpomena, Terpsicora, Erato, Polimnia, Calliopa și Urania, personifică într-un mod confuz toate gradațiunile elementului poetic, începând de la danț și până la epopee.

Cele șapte arte liberale, pe cari pedagogia scolastică le împărțea în două mari rubrice, numite *trivium* și *quadrivium*, îmbrățișează, pe de altă parte: gramatica, retorica, logica, arimetica, geometria, astronomia și muzica.

---

[66] Stroev, *Ukazatel*, loco cit. – Idem, *Opisanie Rukopisei Tolstova*, p. 377.
[67] *Ibid.*, p. 286.

Este învederat că pe vro șasezeci de foi, Milescu d-abia putea să atingă în treacăt toate acestea, oferind lectorilor săi mai mult numai niște simple definițiuni.

Scrierea sa era utilă mai cu seamă într-o țară ca Moscovia, unde până și clasa cea mai de sus a națiunii se simțea lipsită de orice tinctură literară.

Ea este însă nu mai puțin interesantă pentru istoria cugetării române, cu atât mai mult că nu e o traducere, ci o „adunare“ sau, mai bine zicând, o „alegere“, dupre cum o numește însuși Milescu, spicuită în diferiții autori greci și trecută apoi prn propria meditare a unui român.

Dar mai este încă o altă considerațiune.

Exemplarul cel întreg din biblioteca comitelui Tolstoi, executat cu multă eleganță, este ilustrat cu imagini colorite după desenurile lui Milescu.

Iacă dară un alum al fugarului boier de la Vaslui.

Teologul și istoricul de până aci ne apare ca artist!...

§ 34.

În curs d-abia de un an, Milescu a utilizat în Moscva trei și chiar mai multe manuscripte grecești: Aritmetica, Chrysmologiul și Cele nouă Muze.

În Paris, în London, în Roma, el ar fi făcut altceva.

Toate se explică în istorie prin acele împrejurări speciale în mijlocul căora fie liberul arbitru, fie despotica fatalitate asvârle pe sărmanul om.

Capitala Rusiei atrăgea pretutindeni atențiunea unui erudit asupra nonumentelor elenice.

Comunitatea religiunei introdusese la muscali o cultură eminamente greacă.

În 1655 un simplu călugăr aduse din Oriinte la Moscva vro cinci sute vechi manuscripte, în cea mai mare parte elenice[68].

Asemeni transpoarte se repețiau mereu.

---

[68] Saharov, *Skazania Russkago naroda,* t. 2, Petersb., cartea 8, p. 188.

Pe la finea secolului trecut, un german din Turingia a găsit numai în Biblioteca Sinodală de acolo destulă materie spre a compune în două tomuri un catalog de manuscripte grece[69].

Mai multe dintre ele rămâneau până atunci cu totul necunoscute Occidentului[70].

Cine oare ar crede, bunăoară, că originalul grecesc al Chrysmologiului nu se află nici chiar în renumitele colecțiuni din Paris, din Munic și din Escurial?

Așadară, nu e de mirare lăcomia cu care eroul nostru se aruncă în gerul Nordului asupra monumentelor literare ale Eladei...

§ 35.

Noi am spus deja că Milescu nu mai avea mijloace de existență.

În introducerea Chrysmologiului, adresată d-a dreptul către țarul Alexiu-Mihai, după însărcinarea căruia a fost întreprinsă opera, el insistă mult asupra generozității principilor celor mari din toți timpii pentru bărbații cei învățați.

„Alexandru Machedon, – zice cu volubilitate Milescu într-un loc, – lui Piron filosoful i-a dat 10.000 de galbeni, lui Xenocrat 30.000, iar lui Aristotel nu numai că i-a fost înlesnit cele de trebuință ca să poată scri istoria fiarelor și a dobitoacelor, dar încă i-a mai dat pentru această muncă 480.000 de galbeni“[71].

Monarcul moscovit înțeles-a oare aluziunea?

În luna lui septembrie, nu mai departe, Milescu căpătă totdodată trei grații:

Permisiunea de a se stabili în Rusia;

O frumoasă cupă aurită[72]

Și încă ceva...

---

[69] Mathcai, *Codicum Graecorum notitia,* Lipsiae, 1805.

[70] *Idem, Medicorum Graecorum opuscula e Codice Mosquensi,* Mosquae, 1808. – Zigabeni Commentarius ex duobus Codicibu, Codicibus Mosquensibus, Lipsiae, 1792 – Varia graeca, Mosquae, 1811 etc.

[71] *Ruskii Viestnik,* 1841, t. 2, . 391.

[72] *Registrul despre străinii stabiliți în Rusia,* între 4 sept. - 8 oct. 1673, în Archivul Afacerilor Externe din Moscva, ap. Vostokov, loco-cit.

§ 36.

Prim-ministru al țarului era atunci Artamon Matveiev, urcat din treaptă în treaptă până la culme numai prin merite personale: o inteligență admirabilă, unită în gradul suprem cu arta de a plăcea.

Alexiu-Mihai îl iubea până-ntr-atâta, încât îi scria fără ceremonie, cu o familiaritate neobiciuită în eticheta moscovită: „amice Artamoane“.

Poporul rusesc îl adora în toată puterea cuvântului: când Matveiev își zidea un palat și nu-i ajunse cărămida, burghezia și armata îi aduseră pietre luate de la mormintele strămoșilor![73]

Un secretar al ambasadei austriace în Rusia, carele a vizitat Moscva anume în timpul narațiunii noastre, îl descrie în următorul mod:

„Fără a mai vorbi despre celelalte înalte calități ale lui Matveiev, vom spune numai că până și nemții de aici îl numesc părinte al lor; prin spirit și prin cultură el întrece pe toți muscalii; gloria acestui bărbat extraordinar este egală cu virtuțile sale[74].

Nevasta-i era o scotlandeză, diferind de moscovite nu numai prin creștere și prin instrucțiune, dar până și prin curajul de a ieși pe față în lume, pe când celelalte boieroaice vegetau într-un mod oriental, fugând de privirile oamenilor.

Milescu a reușit a se furișa în această puternică familie cu aceeași dibăcie cu care pătrunsese odinioară în grațiile electorului de Brandeburg sau ale ambasadorului francez din Stockholm.

Matveiev avea un fiu, băiețel de vro șapte ani, căruia dorea să-i dea o educațiune de tot europee[75].

Milescu, pe care Moscva întreagă-l numea cu admirațiune „moldoveanul cel filosof“[76] deveni profesorul acestui copilaș,[77] ajuns mai în urmă, sub Petru cel Mare, senator, comite, ministru de justiție, ambasador rusesc în Olanda, în Francia, în Anglia și la Viena.

Țarul petrecea necontenit la Matveiev.

Astfeli, în calitatea-i de amic, și mai ales de dascăl de casă, Milescu se afla în relațiunile cele mai deaproape cu monarcul și cu primul ministru.

Încă pe la începutul lui 1673, îndată după traducerea Chrismologiului, el a căpătat provizoriu serviciul de translator princiar pe lângă ministeriul de Externe, în fruntea căruia se afla Matveiev.

Pe la finea anului, dempreună cu permisiunea de a se așeza pentru totdauna în Rusia și cu o cupă aurită, în privința căriia documentul oficial adaugă că era „cu capac“, Milescu fu întărit definitiv în importanta-i funcțiune, ce-l făcea oarecum mâna dreaptă a primului ministru.

Postul de principal traducător avea o retribuțiune anuală de o sută ruble, afară de o diurnă de 60 copeici[77bis], ceea ce se rădică peste tot la 319 galbeni unguresti[78], o sumă foarte însemnată pentru acea epocă.

Sărmanul fugar putea acum să se odihnească.

Inamicii însă nu-l părăseau...

§ 37.

Pe când Milescu făcea curte lui Matveiev, un ambasador al țarului la Berlin cerceta în dreapta și-n stânga despre fericitul

---

73 Vezi biografia-i în mitropolit Eugeniu Bolhovitinov, *Slovar Svietskich pisatelei* (Dicționarul autorilor mireni), Moscva, 1845, t. 2, p. 49-52. – Ţeresczenko, *Obozrienie sanovnikov upraoliavszich innostrannyumi dielami* (Revista capilor Afacerilor Streine), Petersb., 1837 etc.

74 Dyseck, Relatio eorumquae circa Sac. Caesareae Mai-st. ad Magnum Moscovum Czarum gesta sunt, Salisburgi, 1676.

75 *Ibia.* – Eugeniu, t. 2, p. 52. – Teresczenko etc.

76 Apud Novikov, *Drevniaia Rossüskaia Vivliofika* (Antica Bibliotecă Rusă), Moscva, 1788, t. XI, p. 217-18: „Voloșin filosof ili mudryi czeloviek“.

77 *Istoria o zatoczenii Matveieva* (Istoria despre exilul lui Matveiev), Moscva, 1785, p. 11, 161, 162, – Sahavov, *op. cit.*, t. 1, partea 2, p. 7.

77 bis Koszihin, *O Rossii vzarstvovanie Alexiia Mihailoviza* (Rusia sub Alexiu-Mihai), Peters., 1840. – Autorul fusese el însuși atunci translator moscovit.

78 Evaluarea monetei rusești în Reutenfels, *De rebus Moscoviticis,* Patavii, 1680. – Cf. Perry, *Etat présent de la Russie,* La Haye, 1717, p. 7, nota.

moldovean – ce știuse atât de lesne a intra în voia curții moscovite.

El se numea Paul Minius, englez de origine, cunoscător de mai multe limbi și ajuns la gradul de oficiar superior în armata moscovită[79].

Misiunea-i era de a restrânge legământul Prusiei cu Polonia, pe care țarul s-a decis s-o apere din răsputeri contra Poartei Otomane[80].

Fie rivalitate sau antipatie, nu se știe, dar Minius dorea cu orice preț să doboare pe Milescu.

În capitala Prusiei el întâlni pe un ungur sau român maghiarizat, una din două, carele se pare a fi cunoscut de mult și de aproape pe eroul nostru.

Era un Iacob Nagy de Harsanyi.

El servise dintâi ardeleanului Rakotzi în mai multe afaceri diplomatice ce-l puseseră în strânse legături cu domnii românești[81] al cărora favorit, unul după altul, după bătaia vântului, fusese perfidul aventurar de la Vaslui, și apoi veni în Brandeburg cu expatriatul domn moldovenesc Georgiu Ștefan intitulându-se acolo cu emfază „Secretarius Aulaeque Magister Principis Moldaviae“[82].

Între celelalte, Harsanyi a publicat o carte foarte interesantă asupra Imperiului Otoman[83], atât de rară astăzi, încât nu se află nici chiar în Biblioteca din Pesta, unde se găsesc mai toate scrierile relative cât de departe la unguri sau compuse în diverse limbi de către cei născuți pe teritoriul Panoniei.

Întrebat despre Milescu, el a povestit pe larg ambasadorului rusesc toate trădările acestui vânzător succesiv al lui Ștefăniță-vodă și al lui Gligorașcu Ghica.

---

[79] *Theatrum Europaeum*, t. XI, p. 382, ap. Berh, *op. cit.*, t. I, p. 275.

[80] *Ibid.* – Cf. Hammer, *Gesch. d. Osman. Reiches*, Pesth, 1830, 7. 6, p. 275, 690, 691.

[81] *Palajota* ap. Șincai, t. 3, p. 76.

[82] Ap. Papiu, *Tezaur de monumente*, t. 3, p. 82

[83] *Iacobi Nagy de Harsoni Status Turcicu*, Coloniae, 1672. – Cf. Boecler, Commentarius historico-politicus de rebus Turcicis, Budissae, 1717, p. 34.

Solul moscovit s-a grăbit a comunica relațiunea d-a-dreptul țarului, și temându-e ca ea să nu fie cumva paralizată prin patronajul lui Matveiev, mai reveni încă o dată asupră-i în următoarea epistolă:

„Prin scrisoarea mea precedinte, trămisă cu poșta, te-am înștiințat deja, Sire, despre sosirea mea în Berlin, capitala electoratului de Brandeburg, și despre translatorul Măriei tale, Nicolau Spataru, dupre o notă dată mie aici în scris de către d. Nagy de Harsanyi, cancelarul unguresc, și din care se vede cum că zisul Nicolau Spătaru îți este trădător, fiind un spion al împăratului turcesc, și mai arată încă acea notă, după care alăturez o copie, de ce a fost el alungat din țara lui și pentru ce e cu nasul tăiat...“[84].

După o asemenea bombă, Milescu mai puta oare să rămână în Moscva?

Curtea rusească era în rumperea cea mai fățișă cu Poarta Otomană.

Păgânii năvăliră în Polonia, cu al căreia rege se aliase țarul.

Denunțarea lui Harsanyi, demonstrând vechea înțelegere a lui Milescu cu turcii, trebuia să izbească drept la țintă.

Ei bine, omneputințele Matveiev ținea prea mult la învățătorul copilului său, iar Alexiu-Mihai ținea prea mult la iubitul său prim-ministru.

Milescu a scăpat ca prin urechea acului.

Toate raporturile lui Paul Minius din Berlin n-au putut să-i facă nimica.

Dibăcia moldoveanului a învins pe aceea a englezului.

§ 38.

Și-n adevăr, devenit fricos prin ispitele trecutului, Milescu nu mai avea de gând a se expune la goană.

Negreșit, el voia, prin temperament, sau mai bine zicând simțea necesitatea de a vinde pe cineva, însă nu pe muscali.

Deși foarte depărtat de țărmii Dunării, Milescu credea totuși cu putinţă a trăda din nou Moldova, fără însă a mai pune de astă dată în pericol a doua ediţiune a nasului, datorită cu atâta greutate, precum am mai spus-o, abilităţii unui chirurg prusian.

---

[84] *Pamiatniki snoszenii s Rimskoiu Imperieiu*, Petersb., 1856, t. 4, p. 893. – Prima epistolă e din 23 Genariu, a doua din 12 martiu 1673.

Spre a demonstra lui Matveiev toată ura contra otomanilor, dezminţind astfel aserţiunea lui Harsanyi, el îndemna cu stăruinţă pe primul ministru moscovit a apuca ţara lui Ştefan cel Mare, răpind-o de la turci şi unind-o cu Rusia[85].

Din partea unui român, fost kapi-kihaia muntenesc în Constantinopole şi actual înalt funcţionar moscovit, o asemenea cugetare era mai mult decât o crimă naţională.

El cunoştea de minune atât pe ruşi, precum şi pe turci, adică natura cea pururea provizorie a jugului otoman, în alăturare cu o perpetuitate de infern a sclaviei muscăleşti.

Dacă unii principi români din secolul XVII, între cari cată să deplângem mai cu deosebire pe Cantemir, puteau dori un moment schimbarea iataganului pe cnută, – ei se justificau până la un grad oarecare prin lipsa de orice idee despre caracterul dominaţiunii ruseşti.

Milescu nu avea această scuză.

În zilele noastre, d. Cogălniceanu striga cu entuziasm că numai Nordul poate să ne mântuiască[86].

Dumnealui avea atunci 18 ani![87]

Milescu nu putea invoca iertarea păcatului nici măcar în favoarea copilăriei.

Mai pe scurt, toate împrejurările concurg a-l condamna cu desăvârşire.

El posedă elementele de a cumpăni cestiunea cel puţin tot aşa de bine, ca acel statistic german, carele zicea chiar atunci clar şi limpede: „păgânii sunt mai de omenie decât muscalii“[88].

---

[85] *Viaţa lui Matveiev de Malinovski,* în Trudy Moskov. Obscz. Ist. (Lucrările Societăţii Istorice din Moscva), 1837, t. 7, p. 60-61.

[86] *Hist. de la Valachie,* Berlin, 1838, p. 402.

[87] Pretinsa a doua ediţiune din 1854 a cărţii dlui Cogălniceanu nu este decât cea dintâi cu titlu schimbat: o speculaţiune de librărie.

[88] Oldenburger, *Tesaurus Rerum publicarum,* Genevae, 1675, t. 2, p. 8-9: „Moscovitae... ut omnium pene populorum saevitiam superent, et Turcae Tartarique mitiores sint...“

Norocul nostru că pretenţiunile Poloniei asupra Moldovei nu permiteau lui Matveiev a realiza la timp consiliul lui Milescu!...

Altfeli erau pierduţi.

(Va urma)

ELEMENTUL MONARHIC

în cele „101 Fabule“ de d. Georgiu Sion

Noua operă a vechiului nostru poet este productul cel mai remarcabil al literaturii române din ultimile câteva luni.

A o critica astfeli, precum au criticat-o mai dăunăzi „Convorbirile literare“[1], a putut numai doară d. Carp, pe care însă, din nenorocire pentru dumnealui, nimeni nu-l va critica niciodată.

Într-o colecţiune de poezii, fiecare formând ceva cu totul separat prin idee şi prin formă, una şi două sau chiar zece mai slabe nu pot atinge câtuşi de puţin valoarea celorlalte.

D. Sion n-a fost egalmente fericit totdauna dar, cu toate acestea, partea cea mai esenţială a operei sale întrece, prin originalitate şi prin execuţiune, producerile analoage ale răposatului Donici şi ale dlui Gregoriu Alexandrescu.

Almintrea puţin ne pasă dacă dumnealui se împacă sau nu cu vro teorie oarecare preconcepută asupra fabulei în genere.

Bidpai[2] scria pentru indiani, fără să fi avut în vedere regulile neamţului Lessing[3]: de ce oare să cerem păzirea lor de la d. Sion, când scrie pentru români?

Nu este însă aci intenţiunea noastră de a analiza, din diferite punturi de vedere, totalitatea acestor fabule.

Dintre numeroasele elemente cari se prezintă în orice colecţiune de astă natură, vom alege unul singur: acel monarhic.

Bardul nostru se pare, la prima văzută, a fi tot ce poate fi mai devotat, fără nici o rezervă, dinastiei Hohenzollern în România.

Cartea sa e închinată: „Măriei Sale Elisabeta, doamna României“.

Dedicaţiunea se începe cu următoarele cuvinte: „Ziua de 12/24 noiembrie 1869, când aţi intrat în România, ca mireasă a bunului şi generosului nostru“ etc.

Ea se sfârşeşte prin:

„Ziua memorabilă în care doamna Elisabeta, prin soțul său, a îmbrățișat cauza și destinatele României“.

După această *ziua-ziua,* adică o dublă *diurnă* din dedicațiune, se poate judeca restul.

Într-o fabulă, întitulată *Pupăza și ciocârlanul,* în care capul statului este un papagal, negreșit din datoria constituțională de a repeta vorbele miniștrilor, – dinastismul dlui Sion apare și mai energic.

Iacă cele două strofe finale:

„Când sub Carol România
Gustă soarta ce visa;
Când vedem că nebunia
Pace-ai va a turbura;
La mișei, ce prin ziare
Scuip-asupra-i cu venin,
Cu dispreţul cel mai mare
Astă fabulă o-nchin!“

Ei bine, e atât de cert că poetul nu poate a nu spune adevărul, de câte ori îl cuprinde o adevărată inspirațiune, – ceea ce dlui Sion i se întâmplă adesea, dacă nu în versurile de mai sus, încai într-o mulțime de altele din frumoasa-i operă; – e atât de adevărat, mai repețim încă o dată, că lira este un fel de beție, în amețeala căreia nu încape minciuna, încât învăpăiatul nostru monarhist întrece câteodată, vrând-nevrând, sub violenta muzei, fără s-o știe el însuși, *chiar pe mișeii de prin ziare.*

Bunăoară:

Muma și copilul

O cocoan-odinioară mândră pe la toți spunea,
Că nu e copil pe lume, ca copilul ce-are ea.
Vedeți? zice – trei ani are
Și-i cuminte ca om mare.
El nu face nebunii,
Precum fac și alți copii.

El mănâncă cu măsură,
Fără ca să facă gură.
Noaptea doarme liniștit,
Ziua-nvață nesilit.
Înțelege franțuzește,
Rumpe chiar și la nemțește.
Ascultând așa minune, un vecin greu-crezător
Trage pe copil doparte și-i zice încetișor:

— Mănânci tu ceva bomboane? sau preferi să mănânci poame?

— Nu, nimica: mama zice, că acum nu-mi este foame.

— Vrei tu nebunii să facem? aide să te-nvăț un joc.

— Nu se poate: mama zice că trebui să stau pe loc...

Făr' s-aduc vro supărare,
Crez c-acest copil ciudat
Are mult-asemănare
Cu poporul apăsat:
Când guvernul îl constrânge
A se zice fericit,
Nu cutează a se plânge,
Ci s-arată mulțumit.

Noi am dori să știm dacă această ingenioasă fabulă nu se aplică cumva la numeroasele felicitațiuni periodice de prin „Monitorul Oficial“, unde au figurat, pare-ni-se, unele din partea lui însuși d. Sion, care, dimpreună cu „poporul apăsat“:

Rumpe chiar și la nemțește.

Apoi tot așa zic și „mișeii de prin ziare“!

Iacă o altă fabulă, nu mai puțin monarhică:

Domnul și țara

Într-o țară oarecare, *cam constituțională,*
Se-ntronase *tirania* ca o hidră infernală.

Domnul ţărei, bun din fire, voia răul a-ndrepta,
Pe popor a uşura,
Şi mai bune legi a-i da,
Dar ca să se-ncredinţeze dacă e adevărat
Că poporu-i apăsat,
Se decide să se ducă, pe ascuns şi travestit,
Neştiut şi nesimţit,
Ca să vază chiar cu ochii, cum supuşii săi trăiesc
Şi de ce se tânguiesc.
Iar miniştrii curtezani,
Ai poporului tirani,
De îndată ce simţiră,
Lucrurile pregătiră,
Astfeli că în orice sat
Era domnul aşteptat.
Ţărănimea în picioare
Stă ca-n zi de sărbătoare.
Zdrenţele, ca prin minune,
Se prefac în haine bune.
În tot locul lăutari,
Şi în hore fete mari,
Şi flăcăi frumos gătiţi,
Ca de nuntă-mpodobiţi.
Babele-n cămăşi curate
Se ocupă de bucate
Paserea din bătătură
E gătită de friptură.
Pita neagră şi comună
Se preface-n pâine bună.
Domnul crede
Tot ce vede,
Şi se-ntoarce mulţumit,
Cu deplină-ncredinţare că poporu-i fericit.
Când miniştrii vor s-adoarmă pe ai noştri domnitori,
Relele care ne-apasă le acoperă cu flori.

Oare pe care vodă, ce fel de miniştri şi care anume dintre nenumăratele călătorii domneşti, încheiate mai totdauna prin înalta mulţumire princiară despre imaginarul entuziasm al devotatei naţiuni, va fi avut în vedere d. Sion?

În orice caz, un domn ceva mai deştept, capabil a înţelege măcar pe jumătate reaua credinţă a consiliarilor săi, tocmai *într-o ţară cam constituţională,* după cum o numeşte fabula de mai sus, posedă deplina facultate de a-i trimite dinaintea Curţii de Casaţiune.

Acel ce n-o face trebuie să fie una din două: ori prea mediocru, sau prea interesat el însuşi în comedie.

„Domnul bun din fire“ al dlui Sion este el perfid, sau numai prostuţ?

Fabulistul nostru se pronunţă pentru ultima ipoteză, într-o altă bucată, intitulată *Maimuţoiul şi vulpoiul,* în care se rezumă în următorul mod alegerea unui principe:

Urnele electorale,
Fac ades aşa minuni,
Că *prin intrigi şi cabale*
S-aleg sau proşti, sau nebuni...

Nu ne vom apuca tocmai noi a tăgădui perfecta veracitate a unei observaţiuni atât de învederate.

Cată să mărturim însă că a ne oferi modeluri de prostie domnească, nu se pare a fi un semn de monarhism.

D. Sion calcă sub picioare *dreptul divin,* în puterea căruia orice cap încoronat, fie cât de deşert, se consideră totuşi, cu orice preţ, ca omul cel mai de geniu între cele patru hotare ale ţărei.

A contesta aceasta, pot numai doară *mişeii de prin ziare!*

Şi d. Sion!...

Oricum să fie, cele „101 fabule“ sunt fără comparaţiune mai puţin monarhice, decât următoarele versuri din *Răzvan şi Vidra,* pentru cari totuşi, drama dlui Hasdeu a fost interzisă pe sub mână de a se mai reprezenta:

„Sunteţi români, şi românii n-au suferit niciodată

Pe fruntea domnilor țărei *măcar o singură pată!*
Un vodă-i un fel de doftor, și *norodul, frații mei,*
Nu-i dator să fie jertfa doftorilor celor răi!...
Mulți domni avuse Moldova: cei buni au domnit o viață,
Ceilalți au purtat cununa o singură dimineață,
Căci făcându-se lumină și soarele fiind sus,
Poporul da jos p-aceia pe cari poporul i-a pus!...“

„SOCIETATEA PENTRU ÎNVĂȚĂTURA POPORULUI ROMÂN“, FOAIE MENSUALĂ. ANUL 1, NR. 1.

București, Tip. C. Petrescu et I. Busnea. 1870, în 8 mare.
Pagine: 88.

În Anglia n-a existat până acum un minister al Instrucțiunii Publice.

Școala era lăsată cu totul în voia inițiativei private. Guvernul nu vedea nimic, nu auzea nimic, nu știa nimic.

Este foarte frumos în teorie, dar rezultatul în practică a fost, din nenorocire, întunerecul cel mai absolut al clasei de jos, pe când splendida aristocrație și bănosul burghez se adăpau cu prisos din lumină.

Astăzi Anglia și-a înțeles eroarea și se gândește a introduce la rândul său amestecul guvernamental în Instrucțiune Publică printr-o întârziată înființare a unui minister special.

La noi un asemenea a existat totdauna, de când se numea încă „logofeția școalelor“; dar ce folos! Din fatalitate, era un fotoliu osândit a primi în brațele sale, cu prea puține și prea scurte excepțiuni, tot ce era mai necapabil, mai agramat, mai idiot în tabăra candidaților la ministere; ba unii chiar, pe lângă celelalte păcate, mai având încă o nătângă convicțiune, cum că guvernul român nu trebuie să facă școale, precum nu le face guvernul american!

Apoi de! maimuța și-a tăiat obrazul, fiindcă văzuse pe stăpânul său răzându-se...

Într-o asemenea situațiune, la noi trebuia să ocurgă un fenomen diametralmente opus acelui din Anglia.

Acolo guvernul s-a deșteptat prin ineficacitatea inițiativei private; aice din contra inițiativa privată s-a deșteptat prin inepția guvernului.

Aceasta este originea Societății, fundate deja de vro trei-patru ani, dar care d-abia acum apare la lumină cu o publicațiune periodică, menită, negreșit, a întări în popor noțiunile, căpătate pe calea orală din gura învățătorilor.

I-am urat totdauna și-i urăm cea mai superbă reușită: dar întrevedem prea departe realizarea scopului său, întrucât își va mărgini acțiunea numai în orașe, pe când tocmai satele sunt cele mai lipsite de orice mijoace de cultură, și pe când tocmai acolo se află mai cu seamă *poporul român.*

Popor român! Ciudat lucru, cât de puțin și cât de rău îl înțeleg la noi cea mai mare parte. Mai deunăzi se fundează în București o foiță ebdomadară, care se crede în drept a-și da numele de „Popor român“, măcar că se ocupă numai de capitală, și măcar că toată *poporaritatea*-i consistă în a pune „cinste“ în loc de „onoare“, ca și când acei ce o pot citi nu știu ce este *onoarea,* sau ca și când acei ce nu o pot citi – se vor folosi de ea cu toată *cinstea!!...*

Poporul român cere ca să luminăm pe cei neștiutori, iar nu să afectăm ignorantismul noi înșine.

Din acest punct de vedere, noua revistă este corectă: ea se silește a rădica poporul român până la nivelul științei și al literaturii.

Iacă cuprinsul primului număr:

„Prospectul foaiei
Statutele
Discursul, prin care s-a declarat constituită Societatea

Școala

1. Istoria diverselor sisteme
de educațiune și metodelor de învățământ la principalele popoare (Introducere). *C. Esarcu*

2. Necesitatea și importanța educațiunei *I. Badilescu*
3. Un principiu pedagogic *C. Esarcu*
4. Tabel statistic de starea școalelor și instrucțiunii în județele Dâmbovița și Muscel, *I. Petrescu*

Enciclopedia populară

1. Omul și Natura *Șt. C. Michăilescu*
3. Balena. – Pescuitul balenei *C. Esarcu*
3. Instrucțiunea civică *D. V. Missir*
4. Bărăganul (poezie inedită) *V. Alecsandri*
5. Cântarea dimineții (poezie) *I. Heliade R.*

Diverse

I. Consiliu unui june lucrător; maxime, anecdote, etc. culese de *I. Râureanu*

Toți articlii sunt bine scriși și fiecare este la locul său.

Materia e variată, interesantă și instructivă.

Avem însă de făcut două observațiuni foarte grave.

Dintâi *Istoria Națională* lipsește cu totul din „Învățătura Poporului Român“.

Este un *popor*, fie chinez, fie otentot, dar numai *românesc* – nu.

Sperăm, că numărul viitor va suplini această lacună, a căreia repetițiune ar fi o crimă.

Al doilea „Învățătura Poporului Român“ debută prin servilism, asemenea, acelor nenorociți, cari puseseră pe sărmanele noastre fetițe a recita niște banale și nedemne lingușiri la intrarea Măriei Sale Doamnei în țară.

Aceasta nu este nici *educațiune,* nici *instrucțiune,* ci se cheamă pur și simplu *dresare.*

E trist!

Iacă modul, în care *„Poporul Român“* își face apariținnea:

„Ni se trimite spre publicare, de către D. Mareșal al Palatului Domnesc, o poezie, pe care Măria Sa Domnul românilor a

primit-o de la d. V. Alecsandri și care dorește a nu rămâne necunoscută de public.

Este o îndoită onoare pentru noi de a fi puși în pozițiune să publicăm o poezie inedită a celebrului nostru poet național, poezie care este ***adresată Capului Statului, augustul protector al artelor și științelor în România***“.

Invităm redacțiunea noii reviste de a ne spune, când și cum anume Măria Sa Domnul s-a arătat ***„august protector al artelor și științelor în România“***?

Noi o negăm cu desăvârșire!

De la 1866 și până astăzi, singura acțiune a Dinastiei asupra literaturii naționale a fost de a deprinde pe vro câțiva scriitori de ultima specie ***a se gudura pe lângă stăpân.***

Ne pare rău de a vedea până și pe nemuritorul nostru Alecsandri ambiționând o asemenea atitudine.

Iacă poezia d-sale:

BĂRĂGANUL

Pe cea câmpie lungă, a cării tristă zare
Sub cer, în fund, departe, misterios dispare,
Nici casă, nici pădure, nici râu răcoritor,
Nimic nu-nveselește pe bietul călător.

Pustietatea goală sub arșița de soare
În patru părți a lumii se-ntinde-ngrozitoare,
Cu iarba-i mohorâtă, cu negrul ei pământ,
Cu-a sale mari vârtejuri de colb ce zboară-n vânt.

De mii de ani în sânu-i dormind, zace ascunsă
Singurătatea mută, sterilă, nepătrunsă,
Ce-adoarme-n focul verii l-al greierilor hor
Și iarna se deșteaptă sub crivăț în fior.

Acolo floarea naște și moare-n primăvară,
Acolo piere umbra în zilele de vară,

Și toamna-i fără roadă, ș-a iernii vijelii
Cutrieră cu zgomot pustiele câmpii.

Pe cea savană-ntinsă și cu sălbatic nume,
Lung ocean de iarbă, necunoscut în lume,
O cumpănă se-nalță aproape de un puț
Și-n orizon se-ndoaie ca gâtul unui struț.

Un car cu bivoli negri a stat lângă fântână,
Vro doi români în soare ș-o sprintenă română
Încunjură ceaunul ce fierbe fumegos
Pe foc, și mai departe un câine roade un os.

Pe car un copilandru privește-n depărtare
Zadarnic ochii zboară din zare-n altă zare!
Nici casă, nici pădure, nici râu răcoritor
Nimic nu se arată pe câmpul de mohor!

Din vreme-n vreme numai lungi șiruri de cocoare
Sub bolta albăstruie zbor tainic călătoare,
Și vulturi mari prădalnici, cu gheare înarmați,
Ș-adânc, lăsându-și puii pe vârfuri din Carpați.

Până aici e sublim; dar d. Alecsandri voiește cu orice preț să sfâșească printr-o profundă plecăciune la adresa Tronului, și iacă cum o scrântește:

Ah! dulce, glorioasă, și mult strălucitoare
Va fi ziua de viață, pe când sub mândrul soare,
Trecând în răpegiune *un Zmeu* cu-aripi de foc,
Goni-va trista moarte ce zace-n acest loc.

Mult vesel va fi câmpul când vecinica-i tăcere
Va dispărea de-odată la *glasul de-nviere,*
Ce scoate Zmeul falnic din gura lui de fier
Vestind noua răpire a focului din cer!

Slab ca formă și slab ca ideie! Ipocrizia ucide inspirațiunea.

Ș-apoi în zilele noastre numai doară copiii în România se mai joacă cu Zmei, rădicându-i pe o sfoară într-un mod artificial și trântindu-i cu furie jos, dindată ce încetează vântul...

NEGRUZZIADE

[I]

În trista și posomorâta actualitate, care încrețește la noi de o bucată de timp mai toate frunțile, singura mângâiere, capabilă a provoca nu numai zâmbet, nu numai râs, nu numai hohote, dar o nesecată fântână de ilaritate, sunt – *Convorbirile literare.*

Numărul de la 1 septembrie este admirabil.

El debută printr-o nuvelă de d. Iacob Negruzzi, intitulată: „Pe malul mării“.

„Grandios spectacol!“ – după expresiunea dlui C.A. Rosetti.

Se începe cu versuri și se sfârșește cu proză, ambele forme rivalizând din toate punturile de vedere.

Versurile, iacă:

Unde ies de printre spume
Pești cu chipul monstruos
Să ne spuie de-altă lume
Glosu din fondul misterios.

Ah! Cu-a paserei de mare
Lung, nemăsuratulu zbor
A mea *lungă aspirare*
Acolo voi *s-o măsor,*

Cu figura monstruoasă
Ce s-arată josu din fund
În cea lume misterioasă
Voi *cu dânsa* să m-afund

Și cu undele pornite
Când de stâncă se zdrobesc,

Aşteptările-mi zdrobite
Să asamăn eu voiesc.

Proza... iată în ce consistă.

Într-un otelu de pe malul mării d. Negruzzi ocupă nr. 20, iar în numărul 21 se aude cineva vorbind. D. Negruzzi mărturiseşte patima sa personală de a voi să facă cu orice preţ anume ceea ce nu poate (dovadă, între parenteze, că nu încetează de a scri), şi aşa dar îl coprinde o dorinţă nebiruită de a studia pe acei ce vorbesc în odaia de alături. La mijloc este o uşă. În broască este o cheie. Cum oare să-i vază? D. Negruzzi ia un rac de dopuri şi sfredeleşte uşa. E noapte. În camera vecină nu arde nici o lumânare. Cu tote astea d. Negruzii se uită prin gaura cea sfredelită şi vede. Vede două femei. Vede lumina lunei. Vede o damă tânără şi o damă bătrână. Vede la cea tânără *„păr, păr mult, blond, care se cobora pe umere*“. Vede la cea bătrână *„multă blândeţă*“. Vede la cea tânără *„ochi albaştri plini de lacrimi*“. Vede la cea bătrână... Şi tote acestea le vede noaptea, fără lumânare, printr'o gaură sfredelită cu un rac de dopuri!!!...

Scutim pe lectorii noştri de rest.

Vom observa numai că d. Negruzzi a găsit un rival puternic de genul nocturn, chiar în acelaşi număr al *Convorbirilor literare*, în persoana unui d. S. Bodnărescu, care scrie:

Singură luna luminează
Umbrele *le* tot scurtează
Palid văi şi munţi spoind
Cu un luciu de argint...

Sau:

Şi cât stă, şi cât aşteaptă,
Ea pre el nu-l mai îndreaptă,
Dulci era şi plini de foc,
Pentru el făr' de noroc...
!?!?!?

[II]

Convorbirile literare publică urmarea din *Pe malul mării.*
D. Iacob Negruzzi e tot d. Iacob Negruzzi.
Iacă model de proză:

„Ea era îmbrăcată în negru, şi era *mare şi frumoasă*“.

Sau:

„În vreme ce vorbeam, *o dungă neagră ce întuneca valurile se văzu departe la orizon*“.

După definiţiunea lui Boileau este o galimatie dublă: credem că n-o înţelege nici chiar autorul.

Iacă acum şi versuri:

„Lună tu, cu blânde raze,
Lună ce aştept,
Vin'ah! vino! luminează
Noptea mea din pept,

N-auzi vocea-mi cum şopteşte
Plângeri de amor,
O! *Te-arată, ferіceşte*
Bietul cântător,

Vocea mea tânguitoare
La vederea ta
Într-un cânt de desfătare
Dulce s-ar schimba.

Lună *tu*, cu blânde raze
Lună ce aştept,
Vin'ah! vino luminează
Noaptea mea din pept!“

O, Prodănescule!...

[III]

*** Avem denaintea noastră „Convorbirile literare“ de la 1 octobre.

Pe malul mării al dlui Iacob Negruzzi merge înainte: litoralul marin nu se mai isprăveşte!

De astă dată, lăsând la o parte versurile cu alde *fond misterios* şi *lună tu,* — dumnealui vorbeşte numai în proză.

Bunăoară:

„Invenţiunea fatală a tipografiei a adus o nenorocire omenirii. Odinioară, când ea nu era cunoscută, numai aceea scriau care aveau etc.“.

Cine este *ea,* care *nu era cunoscută?*

Invenţiunea?

Tipografia?

Nenorocirea?

Omenirea?

O taină nestrăbătută?

Un alt exemplu:

„Eu am destulă treabă de a căuta să cunosc o mică parte din comorile timpului antic şi nu-mi rămâne vreme de a risca vremea cu cele moderne...“

Nu-mi rămâne vreme de a risca vremea!!!

Ar trebui *să-i rămână vreme de a risca vremea* să înveţe cel puţin limba română.

Mai iacă:

„Cu privirile, cu mii de nimicuri ne mărturiseam amorul până când veni momentul ca să ni-l şi spunem: la cea întâi simţire un moment mult mai puţin grav, decât mai târziu, căci atunci nu este legat de dânsul nici o consecvenţă hotărâtă, ci aceasta se impune cu vremea de la sine, pe când mai pe urmă de la acel moment mărturisitorul face să atârne efectele cele mai serioase...“

Un premiu pentru cine va înţelege această galimatie!...

Rival al dlui Prodănescu în versuri, d. Iacob Negruzzi n-are nici un rival în proză.

Ba da: este culegătorul d-sale de la tipografie.

Identificându-se cu stilistica ziarului, sărmanul băiat a crezut de cuviinţă a concurge din parte-i la armonia întregului prin următoarea eroare de imprimerie:

„O lungă convorbire se încinse în care ea dezveli atâta spirit şi atâtea cunoştinţe, încât *creştea tot mai mult administraţiunea mea...“*

Tel maître, tel valet!

În acelaşi număr al „Convorbirilor literare“, d. Tit-Liviu Maiorescu începe: *Despre reforma învăţământului public.*

Primul articol este: *Reforma în administraţie.*

Autorul se mărgineşte a critica un raport al Consiliului permaninte.

Nici mai mult, nici mai puţin.

Atâta-i toată „administraţia“!

Ş-apoi critică cel puţin în fond?

Nu.

În stil.

Încai cu o doză de temei?

Nu.

Să vedeţi.

Consiliul permaninte zisese într-un loc:

„Instrucţiunea publică, deşi a trecut prin diferite faze, întâmpinând în mersul ei o mulţime de dificultăţi, cu toate aceste, din tabloul următor, se poate vedea progresul ce a făcut ştiinţa în România“.

D. Tit-Liviu Maiorescu declară că aceasta este un *stil deplorabil,* şi propune următoarea corecţiune:

„Deşi instrucţiunea publică, trecând prin diferite faze, a întâmpinat o mulţime de dificultăţi, cu toate aceste ştiinţa în România a făcut progresul ce se poate vedea din tabloul următor“.

Până şi un copil din clasa a patra primară poate să se convingă că stilul Consiliului permaninte este cu mult mai elegant şi mai energic decât al dlui Tit-Liviu Maiorescu.

Ş-apoi acest critic, atât de riguros, ştiţi oare cum îşi încheie articlul?

Iacă:

„Din *celalalt cuprins al raportului,* ne mai privesc numai două dispoziţii etc.“

D. Tit-Liviu Maiorescu, doctor în filosofie, dragă Doamne, nu ştie că un singur lucru are un singur *coprins.*

Dumnealui putea să zică: „din *restul coprinsului* raportului“, dar: „din *celalalt cuprins“,* adică acordând mai multe coprinsuri numai unui coprinzător, este o absurditate elementară!...

Ne vine a crede, pentru onoarea dlui Tit-Liviu Maiorescu, că această nefilosofică enormitate trebuie să fie vro corecţiune redactorială din partea dlui Iacob Negruzzi:

[IV]

„Pe malul mării“ al dlui Iacob Negruzzi este încă prea departe de a ajunge la capăt.

„Convorbirile literare“ de la 15 octobre publică nu mai ştim a câta *urmare,* care se încheie cu următoarea...

În zădar ne-am încerca a găsi un nume propriu pentru acest gen nou de literatură, prin care d. Iacob Negruzzi a lăsat în coadă până şi pe d. Prodănescu:

Judece înşişi lectorii.

Iată:

„Vaporul porneşte... marea e cam agitată... oare mă va apuca boala?..... poate că nu .... pare că mă simt cam ameţit .... cam abia după o jumătate de oră? ...... nu se poate .... să privesc marea ca să uit ....Ce frumos spectacul ...... Vai! .... Nu cred încă .... Ce frum .... Vai ş-amar .... Ah! cine m-a pus ....Vai ş-amar! .... Vai ş-amar! ....“.

Am conservat intact până şi numărul punturilor.

Mai zică cineva că d. Iacob Negruzzi nu este de trei ori: „vai ş-amar!“....

DŞORA CONSTANŢA DUNCA
Martira inimei, dramă în cinci acte.

Bucureşti, Tip. Statului, 1870, pagine 96 în-8.

Femeie! De când pe dânsa a făcut-o Dumnezeu,
El nu mai face nimica, fărmecat de lucrul său,
Şi privind cu mulţumire cătră-mbobocita lume,
Zice: eu sunt temelie, dar femeia este culme!
Femeie!... Şi totuşi omul, de lăcomie târziu,
Iubeşte nu pe femeie, ci aurul cântărit:
Pentru dânsul e femeie moşia cea măsurată,
O sculă preţeluită sau o pungă numărată!...

Răzvan şi Vidra, actul II

Această primă operă teatrală a dşoarei Dunca s-a jucat la 14 mai 1870 pe scena Teatrului celui mare din Bucureşti.

A fost foarte aplaudată, dar asta nu însemnează mai nimic într-o lume, deprinsă a primi tot atât de bine bufonadele din ghiozdanul dlui Millo.

Faptul e că drama dşoarei Dunca *merita* simpatia unui public oricât de luminat.

Ea este în toată puterea cuvântului una din cele două-trei singuratece mărgăritare ale repertoriului român.

Lăsând la o parte succesul de azard al reprezentaţiunii scenice, să apreciem pe *Martira inimei* numai şi numai după impresiunea unei atentive lecturi.

Aci încă trebuie să observăm, în paranteză, că cititorul adesea se află împiedecat de nişte erori de tipar, după cari se recunoaşte dendată famoasa „Imprimerie a Statului“.

Aşa în actul IV un judecător zice: „este *natură*“ în loc de: „este *nebună*“.

În actul V: „ademenită de *salon*“, acolo unde probabilmente va fi fost în manuscript: „ademenită de *demon*“...

Să facem dară abstracţiune de tipografie, precum am făcut-o de teatru.

Scrierea dşoarei Dunca *în sine,* iacă tot ce ne preocupă.

Un mare proprietar scăpătat are o fiie, Angela, pe care o seduce printr-o comedie sentimentală un june avocat, Costică, legat totdodată cu bătrâna soție a președintelui de la o Curte de Apel, ce-l întreține din punga bărbatului și-i procură postul de procuror.

Simțindu-se în ajun de a deveni mumă, Angela aleargă la amăgitorul său și el o respinge cu o crudă ironie, tată-său o blestemă cu indignațiune și o gonește din casă, nenorocita victimă ajunge a cerșitori pe poduri cu copilul în brațe, și acela ce-i refuză o fărmitură de pâine, pe când pruncul moare de foame, ca și acela ce o înșelase este teribilul procuror, teribilul avocat, teribilul om de drept: Costică.

Într-un moment de supremă disperare, voind a curma suferințele sărmanului copil, pe care viața îl părăsise pe jumătate, Angela îl ucide, – și acela ce o dă deja nebună în ghearele poliției, ca și acela ce o înșelase, ca și acela ce-i refuzase o fărmitură de pâine, este iarăși – teribilul aăvocat, teribilul procuror, teribilul om de drept: Costică.

Dinaintea juriului Angela revine din nebunie, dar sublima-i abnegațiune o împiedică a denunța pe mizerabilul seducător, chiar atunci când un cuvânt ar putea s-o zmulgă din ocnă, – și-n fața acestei divine generozități, acela ce o acuză cu multă elocință după fotoliul ministerului public, ca și acela ce o înșelase, ca și acela ce-i refuzase o fărmitură de pâine, ca și acela ce o dedese deja nebună în ghearele poliției, este iarăși și iarăși teribilul avocat, teribilul procuror, teribilul om de drept: Costică.

Grozav!

Și mai fioros e deznodământul.

Un șir de condamnați, păziți de alguazilii justiției, pășesc posomorât pe stradă, când iată Costică poprește în drum pe Angela și-i propune s-o scape cu prețul cununiei. Să fie asta o subită remușcare într-o inimă atât de hidoasă?

Nu.

În acest moment Angela a moștenit un venit de 20.000 de galbeni.

Oroare!

Martira inimei renunță – și moare...

Caracterul mai mult decât infernal al lui Costică la prima vedere s-ar părea exagerat.

Tot așa de exagerat la prima vedere s-ar părea devotamentul Angelei.

Ei bine, nimic încărcat în realitate.

Instituțiunile umane, cari în astă singură privință au conservat primitivul sigilu ale predomnirii forței brute din epoca sălbăticiei, pun atât de jos pe robita Eva și atât de sus pe uzurpatorul Adam, încât printr-o consecință fatală Costică reprezintă majoritatea barbaților și Angela majoritatea femeilor.

Goethe a fost cel dintâi, care a cutezat a o spune cu francheță.

El putea fi imparțial: un om de geniu nu este nici bărbat, nici femeie, ci o greșeală a creațiunii, care sădește câteodată o floare pe o stâncă, unde se lățește împrejur numai mușchiul.

Aproape în toate dramele sale bărbatul este perfidia amăgitoare și femeia – sacrificiul amăgit.

Naiva Margaretă din *Faust* e tipul cel mai cunoscut.

Dar tot așa în diferite genuri și cu diverse nuanțe, sunt celelalte eroine ale lui Goethe: nepoata din *Marele-coft,* Maria din *Goetz von Berlichingen,* ambele femei din *Stella* și sora lui Beaumarchais din *Clavijo.*

Această ultimă tragedie ne amintește mai cu seamă pe *Martira inimei* a dșoarei Dunca.

Angela este Maria.

Costică este Clavijo.

Și totuși ambele piese sunt străine una alteia în fond și-n formă, afară de o singură legătură: nuda veritate.

Departe de a găsi undeva vro exagerațiune, noi credem, din contra, a fi surprins în opera dșoarei Dunca vro două scene, în cari autoarea nu s-a rădicat la toată energia obiectivității.

În actul II Angela conversează prelung cu Costică: ea trebuie să-l disprețuiască mai curând, iar disprețul nu poate a nu fi eminamaente laconic.

În actul III muma nu exprimă destul de tare amorul său pentru copil; dar văpaia maternă, acest orizon fără margini și abis fără fund, acest inifinit de întindere și de profunditate, acest mister de conservațiune, fără care natura întreagă s-ar fi stins în zorile nașterii sale, – cine oare s-o poată descrie!

În actul IV Angela revine din nebunie într-un mod prea moale, fără a trece printr-una din acele crize violente, fie interne sau externe, pe cari le-ar cere într-un asemenea caz studiul psihologic...

Să vorbim mai mult?

Despre un op ca al dșoarei Dunca, – pe care noi d-abia îl atingem aci în respectul curat literar și care, ca efect de morală, ar trebui pus de timpuri la căpătâiul tuturor copilelor române, – sunt posibile numai două feluri de critice: sau un volum, unde să fie analizate toate frumusețele scrierii, sau numai câteva cuvinte de *presimțire.*

Ne oprim de nevoie...

O NOUĂ DRAMĂ: „MONUMENTUL DE LA CĂLUGĂRENI“ DE V. MANIU

Dramă într-un act
București, tip. I Weiss, 1871, in-8.
Pagine 28
Prețul: 1 leu nou

Această scriere fusese publicată dintâi în foița „Columnei lui Traian“.

Există o diferență radicală între drama greacă și drama modernă.

Fără a intra în detaliu, ne vom mărgini a zice că antichitatea se mulțumea cu un singur act, cu o acțiune foarte simplă, cu un dialog scurt și întrerupt ca și-n viața de toate zilele, cu prea puține personaje de o însemnătate oarecare, și câte o dată numai cu roluri bărbătești, fără nici o femeie, fără nici un amestec al amorului.

Așa este, bunăoară, sublimul *Filoctet* al lui Sofocle.

Drama modernă, din contra, se desfășură într-o mulțime de acte, intriga e de tot complicată, dialogul este mai mult artificial, personalul numeros și nici un pas fără femeie, fără amor.

A împăca niște genuri atât de opuse este culmea dificultății.

Laurii succesului în astă privință aparțin cu tot dreptul lui Schiller, a cărui *Fidanțata de Messina* este o capodoperă fără posibilitate de comparațiune.

D. Maniu nu se pare a se fi gândit la o fictivă reconciliere de această natură între Grecia antică și Occidentele modern; în opera d-sale nu transpiră nici o preocupațiune de teorie; întreaga bucată este o izbucnire spontanee a inimii în toată puterea cuvântului; și cu toate astea, fie temperamet, fie subiect, fie ambele împreună, *Monumentul de la Călugăreni*, nou prin dată și până la un punct prin multiplicitatea personalului, ne amintește prin spirit epoca lui Pericle.

Un singur act, o acțiune foarte simplă, un dialog scurt și întrerupt, nici o femeie, nici un amestec al amorului, – mai lipsește numai corul, pentru ca drama dlui Maniu să fie pe deplin *antică.*

Până și Destinul, această *causa causans* a dramei grece, apare în *Monumentul de la Călugăreni* suib maiestoasa umbră a lui Traian.

Cu niște elemente atât de restrânse autorul a reușit totuși, ca și vechii maiștri ai Eladei, a face astfel, încât interesul intrigii să se susțină la tot pasul până la ultimele cuvinte ale ultimei scene.

Multe piese teatrale în câte douăsprezece *tablouri* și douăzeci și patru de *transformațiuni* sunt menite a se stinge, pe când micul *Monument de la Călugăreni* va rămâne.

Așa-l judecăm noi din punctul de vedere curat al artei, lăsând la o parte cestiunea naționalismului, care fierbe cu valuri în fiecare silabă.

Stilul, ferit egalmente de arhaisme și de neologisme, justifică prin o nepretențioasă eleganță străbunul precept al lui Quintilian: „alegeți vorbele cele mai vechi dintre cele nouă și pe cele mai noi dintre cele vechi“.

Este încă o floare pentru cununa „Repertoriului Român“!

Dar ce folos!

Dama cu camelii și *Corabia Salamandra,* adică o imoralitate și o absurditate, cu singura condițiune de a fi străine, n-au încetat și cine știe dacă vor înceta vreodată de a domni fără control pe scena așa-numită *națională...*

VARIETĂȚI

[„Aș vrea“ de Matilda Kugler]

„Convorbirile literare“ din Iași se laudă printr-un articol al dlui Maiorescu de a fi creat o *nouă direcție* poetică, pe lângă care un Bolintineanu, un Sion, un Mureșan și alții sunt niște pigmei.

În realitate nici chiar această *nouă direcție* nu este de tot nouă: adevărații săi fondatori nu sunt reformatorii de la „Convorbiri literare“, ci dd. Prodănescu și Cristorianu.

Cu toate astea, întrucât cei în drept nu revendică ei înșiși laurii priorității, noi unii nu credem de cuviință a contesta școalei dlui Maiorescu mult dorita paternitate în sfera galimatiei, și pentru ca toată lumea să vază ce fel de poezie anume este *noua direcție* a „Convorbirilor literare“, vom reproduce din ele în fiecare număr al „Columnei lui Traian“, sub modesta rubrică a *Varietăților,* câte o mostră din muza d-lor alde Bodnărescu, Eminescu, Pogor, Iacob Negruzzi, Matilda Kugler etc.

Poezia Maiorescu

AȘ VREA

Aș vrea să râz
Și-mi vine-a plânge
Dar lacrimi n-am
Ele-au secat.

Aș vrea să cânt
Ș-atunci se stinge

Glasu-mi de chin,
Greu apăsat.

Ș-în pept, în gând
Un singur nume,
Un singur chip
Crud și iubit,

O de-aș putea
Să fug în lume,
Dar dorul meu
Nemărginit!

APA DE DRAGOSTE. POEZII, SATIRE, POLITICE

De Ioan P. Bancov

Craiova, Tip. Macincă și Samitcă, 1871, in-8. Pagine 561.

Dintre toate genurile poeziei, satira este aceea, căreia mai cu seamă îi trebuie *școală,* adică o preparațiune științifică a gustului printr-un îndelungat studiu al modelurilor, căci altfel *talentul,* lăsat fără frâu, lesne trece peste marginea normală, rătăcind pe calea trivialității.

Școala lipsește cu desăvârșire dlui Bancov, și iată de ce ne întâmpină în cartea d-sale mai multe strofe de felul acesta:

„Și când le-ai vedea spălate
Și fără coc pieptănate,
Când le-ai vedea *nespoite*
Nicidecum și curățite;

Ș-ai vedea că sunt modeste,
Tu să răsuni fără veste
Cânturi dulci de veselie,
Să spui c-așa-i poezie...“

Talentul însă nu lipseşte dlui Bancov, şi drept probă iată:

CE-MI ZICE MAMA ŞI TATA

„Tata-mi zice: măi băiete!
Doresc prea mult să te-nsor,
Ş-o să caut pintre fete
Vreuna ca s-o fac nor'.

Mama nu vrea, nu mă lasă,
Şi nu vrea, nu vrea deloc
Ca să-i viu cu dracu-n casă,
Ci mai bine să-i pui foc!

E fericit, – zice tata, –
Preafericit un bărbat,
Când îl iubeşte nevasta,
Căci se crede ca-mpărat.

E minciună, – zice mama, –
Căci când crezi că eşti iubit,
Dacă n-ai băgat de seamă –
Cu coarne te-a-mpodobit.

Tata zice: o soţie
Este raiul pământesc,
E o dulce poezie,
E ceva divin, ceresc!

Mama zice: e o carte,
Pe care tu o citeşti,
Şi să tot vrei, nu se poate
Cum este ca s-o ghiceşti!

Tata zice: de-i frumoasă,
Te-ncântă d-o vezi şi-n vis,
Şi când şezi cu ea în casă
Te crezi ca şi-n Paradis!

Mama zice: de-i frumoasă,
Trebui să-i fi păzitor,
Că-i ca via care-i pusă
Lângă dum la călător.

Tata zice: numai slută
Să nu fie, şi te-nsor;
Căci dacă va fi cinstită,
Cu plăcere o fac nor'.

Mama zice: o tingire
Găseşte lesne capac,
Dar este nenorocire,
Şi nu trebuie s-o fac.

Tata zice: de-i cuminte,
Cerul de tine-a-ngrijit
Şi pe pământ o trimite
Sa te facă fericit.

Mama zice: de-i cuminte
Şi mai rău o să te frigi,
Căci te-nşală cu cuvinte
Şi n-o să poţi s-o învingi!

Tata zice: când e proastă,
Dacă o povăţuieşti
Faci din ea bună nevastă
Şi tot fericit trăieşti.

Mama zice: fără minte
Să n-o iei de eşti bărbat,
Căci te-nşeală din cuvinte
Ş-o să rămâi cornorat.

Tata zice: sunt copile
Frumoase, pline d'amor!

Spune-mi pe care din ele
Voieşti tu ca s-o fac nor'?

Mama zice: ori pe care,
Ia fătul meu la noroc:
Căci d'alegi, nu e scăpare
Să nu dai cu ochi-n foc.

În favoarea *talentului* dlui Bancov, noi îl consiliem de a se pune pe muncă pentru a căpăta *şcoală*.

CUVÂNT FUNEBRU ROSTIT ÎN NUMELE PRESEI ROMÂNE LA ÎNMORMÂNTAREA LUI I. HELIADE RĂDULESCU

Domnilor!... nu... fraţilor! Dacă nu în viaţa de toate zilele, când ne domnim mereu, şi domnindu-ne mereu ne certăm fără milă unii cu alţii, dacă nu în viaţa de toate zilele, cel puţin aci, în faţa mormintelor, suntem fraţi, numai fraţi, şi ca fraţi am venit a plânge pe ţărâna unui părinte.

Părinte! De douăzeci de ani România întreagă, de la o margine până la cealaltă, numeşte pe Heliade „părinte al literaturii române"! De douăzeci de ani, şi totuşi nimini nu şi-a dat seama, nimini n-a luat osteneala de a cumpăni greutatea acestui epitet: „părinte al literaturii române". O literatură este o naţiune!

Au fost sute de popoare, cari avuseră fiecare câte o limbă, dar n-a putut fiecare să-şi creeze câte o literatură. Ele se mişcau, cugetau, lucrau, vorbeau, dar numai în vis, căci n-au lăsat nici o urmă. Literatura singură afirmă existenţa cea deşteaptă a unei naţiuni; şi mai mult decât atâta: singură îi dă secretului de a nu muri niciodată. A dormi, fie visurile cât de strălucite, cât de zgomotoase, nu este a trăi. Traiul se începe din momentul deşteptării. Cine deşteaptă o naţiune, cine o smulge din mincinoasa agitaţiune a somnului, acela o face să trăiască, acela o naşte. Părintele unei literaturi este părintele unei naţiuni. Iacă cine a fost Heliade!

Toate naşterile se fac în durere. În durere a născut şi Heliade literatura română, a născut naţiunea română. Înzestrată cu o limbă veche, puternică şi frumoasă, dar al căreia fir literar de altădată se rupsese mai bine de un secol, România dormea; şi nici măcar a dormi bine nu-i era dat, căci o sugruma în somn coşmarul fanariotismului, încât nu visa, nenorocită, decât groază şi tortură, tortură şi ruşine! Heliade s-a luptat cu somnul, s-a luptat cu coşmarul, şi a învins toate, căci a făcut toate: de la abecedar până la filosofie, de la tipografie până la teatru, de la gazetă până la epopee! Nu este aproape nici o ramură a cunoştinţelor umane, în care să nu fi înfipt vârful condeiului! Şi literatura română s-a născut, s-a smuls din letargie naţiunea română, căci a fost un Heliade!

A creşte popoarele este politica cea adevărată. Sunt trei ţâţâni prin cari această adevărată politică deschide uşa viitorului unei naţiuni: istoria, poezia, religiunea. Ce este istoria? Dacă fiecare om aparte ar contracta obiceiul de a-şi aduce aminte în fiecare seară tot ce a spus, tot ce a lucrat, tot ce a cugetat, toate relaţiunile sale din cursul zilei; dacă şi le-ar aduce aminte cu cauzele şi cu efectele lor, fără a ascunde nimic, fără a uita nimic, fără a minţi propriei sale conştiinţe; dacă s-ar sili a înţelege în această revistă retrospectivă tot ce a fost nimerit sau rătăcit, folositor sau de prisos, prea mult sau prea puţin; – un asemenea om printr-un asemenea control asupra propriei sale naturi şi propriilor sale mijloace, s-ar face pe fiecare zi din ce în ce mai bun. Pentru naţiuni aşa este istoria. Ea le arată: ce sunt, ce pot, ce trebuie să fie. O naţiune fără istorie naţională îmblă cât de iute, se pare că merge, croieşte, zigzaguri în dreapta şi-n stânga, se zbuciumă, se învârteşte pe loc, dar nici un pas solid pe calea progresului, pe calea moralizării. Ce este poezia? Entuziasm: fie amor, fie ură, fie indignaţiune, fie oricare alt simţământ când se ridică la sublim. Fără poezie, fără entuziasm, nimic mare! Vei fi soldat, dar nu erou; vei fi actor, dar nu artist; vei fi preut, dar nu apostol; vei fi funcţionar, dar nu om de stat. Aceasta-i poezia!

Ce este religiunea? Speranța. Răpiți speranța unui individ, el se-mpușcă; răpiți religiunea unei națiuni, ea se sinucide! Istoria, poezia, religiunea, iacă literatura, prin care se crește o națiune, prin care se face o adevărată politică. Nimini n-o înțelege mai bine decât Heliade, nimini n-a aplicat-o mai bine, adică mai românește.

Fără a fi destul de istoric, fără a fi destul de teolog, fără a fi destul de poet, el a fost totuși un fericit, un sublim amestec de aceste trei elemente, combinate astfel, încât câteșitrele la un loc formau o admirabilă forță de acțiune, un geniu. Aci este misterul puterii lui Heliade! Aci, și încă în ceva: în acea necomparabilă haină a originalității, verde, curat românească, în care știa să-și înveșmânte toate cugetările; o haină atât de românească atât de originală, atât de verde, încât dintre toți scriitorii noștri numai dânsul în vecii vecilor nu poate fi tradus într-o limbă străină. Despuiați-l de idiotismele sale de românismele sale, românisme în vorbe, în fraze, în pagini întregi, și Heliade nu mai este Heliade!

Am obosit de emoțiune... nu!... am obosit de admirațiune! Un cuvânt, o parabolă, și am terminat. Se zice că Mircea cel Mare se dusese după moarte să bată la poarta raiului. Îi iese înainte sântul Petre.

— Ce poftești, omule? întreabă cu asprime chelarul paradisului pe viteazul domn al românilor.

— Să văz fața lui Dumnezeu, răspunse marele Mircea.

— Tu, păgânule! Tu, care ai făcut mii de păcate și d-abia numai o monăstire! Afară...

Auzind zgomotul la poartă se arată însuși Dumnezeu:

— Ce este? întrebă pe Sântul Petre.

— Iacă așa și așa, Doamne; acest muritor, încărcat cu mii de păcate, pe cari a crezut c-o să le poată răscumpăra cu un petec de monastire, vrea să între cu orice preț în locașul sânților...

— Fă-i loc la dreapta mea! zise bunul și dreptul Dumnezeu. Fă-i loc la dreapta mea! Multe au fost păcatele sale și puțin lucru este o singură monastire, dar el și-a iubit țara lui, s-a luptat pentru țara lui, a lucrat pentru țara lui, și toate i se iartă!...

CÂTEVA PORTRETE DIN SECOLUL XVII

Mitropolitul Dositeu, cel mai fecund scriitor român din fecunda epocă literară îngemănată a lui Basiliu Lupul și Mateiu Basarab, scriind „Viețele Sânților" și-a dat petrecerea [cuvânt indescifrabil] pe ici pe colea câteva portrete, foarte originale prin stil și prin limbă.

Reproducem aci unele dintr-însele, lăsând ca alții să le compare din punctul de vedere estetic cu imagini de aceeași natură de prin romanțurile și nuvelele nostre moderne, iar din punctul de vedere filologic să înregistreze o seamă de vânoase expresiuni străbune, pe cari nu le vor găsi în Dicționarul Academiei române.

Știți oare ca ce fel de om era sântul Fileter?

„Mare și *de-a-hirea,* și *cinsteșu, și faeșu la față*; și părul capului și sfânta-i *barbă lumina ca aurul*".

Pe sântulu Basiliu de la Cappadocia mitropolitul Dositeu îl descrie:

„Lung foarte, și uscăciosu și cu puțină carne; *smad la peliță, cum zicem noi: smolitu-gălbenețu*; nasulu plecatu; sprâncenele rotunde; *frunceaua încrețită și sămănându a omu gânditoriu și grilivu; cu puținele picături la față stropită; lungărețu la merele obrazului; tâmplele adâncate*; puțintelu tunsu, și *de agiunsu de lungă barba...*"

În dreptul cuvintelor: „cu puținele *picături* la față stropitu", mitropolitul Dositeu adaugă în parenteze doi sinonimi: „*schinteie*" și „*stele*".

Într-unu alt pasaj ne apare tot sântul Basiliu:

„Era în *pusoarea trupului lung foarte și derept la stat; uscat și lipsit de carne; smolit; plăvâi la față; mare la nări; rotund la sprâncene; cu frunceaua esită; seamănă a om grijlivu; cu puținele stele stropit pre obraz; lung la față; găvănat la tâmple; can păros la trup; barba de agiuns pogorâtă și giumătate cărunt...*"

Iacă acum sântul Atanasiu:

„*La măsură de vrâstă; cam spătos şi cam ghebos*; vesel la faţă şi bunu; la peliţă frumos; *pleşiv; la nas plecăţel; podobit* (în parentezi: *plin) la falcă; cu barbă nu lungă, ci lătişoră şi puţin tăiat* (în parentezi: *mic) la gură*; nu mult cărunt; *nu foarte alb, ci can rusavu* (în parantezi: plăviţu)."

Urmează pe aceeaşi pagină sfântului Cirilu:

„Oarece *puţin mai neted; cu sprâncenele groase şi mari, încujbate rotund; lins la frunte, gros la nări, îmbujoratu, lat la buca obrazului şi gros la buze*; puţinelu plesiv la frunte; barba deasă şi lungă; *rar şi galben la păr; abia mesteca cărunţeţe...*"

Mai urât, dar nu mai puţin interesant este sântului Macariu:

„Atâta era de schimonosit şi *orbălcit peste tot* trupul, cât *sămăna cu pielea pilului* (elefantului), aşa-i era *peliţa aricită*."

Şi mai jos:

„Era *scundicel; spân; numai pre la rost avea peri pre supt buze, şi vârvulu bărbiei*".

Trecem la sântul Eutimiu:

„*Era la chip de-a-firelea; năravul prostac; la peliţă albeneţ; la stat sprinten şi cinsteş*; cărunt la păr; *barba agiungea până la stinghi...*"

Sântul Gregoriu Teologu:

„*Era la chipulu trupului la măsură de stat* (în parantezi: *mijlocie*); *puţinelu plăvâi şi vesel; nărosu; direpte sprâncenele; căutătură blândă şi veselă; la un ochiu era mâhniţel, celu dirept, de lovitură; nu forte lungă barba, ci destulu de dessă; pleşivu; alb la păr; barba pre la margini afumată...*

Tot sântul Gregoriu Teologu într-un alt pasaj:

„*La chipul statului, la trup, era la măsură; plăvâiu şi vesel; lat la nare; direpte sprâncenele; căutătură blândă; ochiulu cel direptu puţinel trist de o peteală de lovitură ce să strângea la coada ochiului; nu lungă barbă avându, ci deasă şi direaptă;* deştul pleşivu; *albu la păru; afumată marginea barbei şi acesta de dânsul se cade a zice, că de vre trebui oamenilor icoană şi stat, pre-amănuntu din toate bunătăţi încheiate,* acesta era marele Grigorie.

Sântul Ion Chrisostomu:

Era scund; mare la cap; supţire la trup foarte, plecat nasul, cu nări mari; plăvâiu albeneţ, găvănat la melcii ochilor şi bulbucii mari la ochi, din ce se tămpla a fi vesel la căutătură şi cu lucoare luminând, săvai (măcar) că la al'altă şeruitură se vedea mâhnit; gol şi mare la frunte, şi cu multe sbârcituri; urechile mari; barba mică şi rară; de cărunţele înflorit; smedisor galben; fălcile trase în nontru..."

Ne oprim aci.

De vro câteva zile în salonulu Otelului de la Bulevard s-a deschis de către *Amicii Beleloru Arţi* o superbă expoziţiune de tot ce posedă România mai bun în opere artistice, vechi şi noi, naţionale şi împământenite.

Nici pictor, nici sculptor, nici măcar scormonitor de venerabile oale sparte din epoca de piatră de pe la Zimnicea, noi nu putem oferi din parte-ne decât numai doară galeria de mai sus, cuprinzând o serie de arhaice portrete, executate sunt acum două secole de peana mitropolitului Dositeu.

MATERIA, SPIRITUL ŞI DIVINITATEA. POZITIVISM ISTORIC

Suntem departe de a aparţine aşa-numitei şcoale pozitiviste din Francia.

Ea singură recunoaşte că diferă de purul materialism abia printr-o mai mică doză de sinceritate, adică în loc de a afirma cu franchetă că spiritul şi divinitatea nu există, ea zice ceva mai ocolit: nu vreau să ştiu dacă există spiritul şi divinitatea[1].

Pozitivismul cel adevărat nu poate respinge direct sau indirect nici pe unul din elementele constitutive ale universului.

Dacă nu recunoaşte spiritul, nu mai este pozitivism, ci *materialism.*

Dacă n-ar recunoaşte materia, n-ar mai fi iarăşi pozitivism, ci *spiritualism.*

Pozitivismul trebui să constate *tot ce este,* iar nu *tot ce vrea.*

A nega spiritul sub simplul cuvânt că nu se demonstră prin fizică, este o procedură tot aşa de nelegitimă ca şi negarea materiei sub simplul cuvânt că nu se demonstră prin metafizică.

Între un pretins pozitivist, în realitate însă materialist pur ca savantul d. Littré, carele se fereşte de spirit, şi între un idealist absolut de feliul celebrului Berkeley, carele nega materia, nu există nici o diferenţă de metodă.

Doctrina *pozitivă,* după cum ne place nouă a o concepe, probează *materia prin experiment,* probează *spiritul prin raţionament,* şi probează *prin experiment şi prin raţionament ceea ce este materie şi spirit totdodată,* deoarece fiecare tărâm pur sau mixt posedă în parte câte o procedură conformă propriei sale naturi.

---

1. Littré, *La philosophie positive,* în *Revue des deux mondes,* 1966, t. 4, p. 836-7 – Littré et Robin, *Dictionnaire de médecine,* Paris, 1873, in-8°, p. X-XI: „Avec les articles de M.M. Littré et Robin, on leur fera un procès de positivisme qu'ils acceptent, non de matérialisme qu'ils repoussent; car il prétendent, dans leur philosophie, se séparer du *matérialisme, doctrine absolue,* pour se maintenir dans *le positivisme, doctrine relative*".

Medicul care ar examina ochii prin stetoscop şi pieptul prin oftalmoscop ar fi un curios medic.

Filosoful carele studiază spiritul pe o cale materială şi închide materia în criteriul raţiunii este un ciudat filosof.

Un aşa medic sau un aşa filosof sunt ei oare *pozitivişti?*

Cel întâi omoară pe bolnavi şi celălalt veritatea.

Este tot ce poate fi mai *negativist*[2].

Auguste Comte, părintele pozitivismului francez, a zis că: „secolul XIX se va caracteriza mai cu deosebire printr-o *irevocabilă preponderenţă a istoriei* în filosofie, în politică şi chiar în poezie", mai adăugând apoi că: „această *supremaţie universală a puntului de vedere istoric* constituie principiul esenţial şi rezultatul general al pozitivismului"[3].

Însă tocmai în istorie, mai mult ca oriunde, întâmpini la tot pasul materie şi spirit, şi nu numai materie şi spirit, dar şi pe acel Alfa Omega, fără care spiritul şi materia ar rămânea într-un perpetuu divorţ.

Un pozitivism bazat pe istorie trebui să fie *materialist, spiritualist şi deist totdodată.*

Edificiul lui Auguste Comte se află într-o flagrantă contradicţiune cu pretinsa-i temelie.

Spiritul şi divinitatea nu numai predomnesc în istoria propriu-zisă, dar ele transpiră chiar în antropologie, cea mai materialistă dintre toate ştiinţele câte se ocupă cu studiul naturii umane.

Zicem „chiar în antropologie" şi ţinem a demonstra această aserţiune, căci de la dânsa depinde nu puţin rectitudinea modului de a înţelege procesul dezvoltării istorice a omenirii în genere sau a unei naţionalităţi în parte.

---

2 Aceasta ca răspuns la articlul eminintului june, d. profesor Şt. Mihăilescu, *Spiritualism şi materialism, epistolă adresată dlui B. P. Hăsdeu,* în „Revista Contimporană", an 1, p. 255-266.

3 *Politique positive,* t. 3, p. 1: „Le siècle actuel sera principalement caractérisé par l'irrévocable préponderance de l'histoire, en philosophie, en politique et même en poésie. Cette universelle suprématie du point de vue historique constitue à la fois le principe essential du positivisme et son résultat général".

Renumitul Buckle, semidiscipol al lui Auguste Comte[4], califică cu dispreț intervențiunea provedinței în istorie o *ipoteză teologică*[5].

Așa a fost, poate, până mai deunăzi; astăzi însă prezința divinității în afacerile umane, încetând de a mai fi un monopol al ideologiei, se probează și prin experiment întocmai ca fenomenele cele curate materiale.

Secolul nostru a înregistrat descoperirea unei legi fizice atât de fecunde în consecințe, încât un celebru naturalist nu se sfiește a o pune alături cu gravitațiunea[6].

Doi englezi, Darwin și Wallace, meditând unul în Europa și celălalt în Australia, au ajuns spontanaminte la aceeași concluziune că: fiecare specie animală superioară s-a născut din cea mai apropiată specie animală inferioară.

Întreaga teorie decurge în următorul mod:

1. Înmulțirea animalelor în progresiune geometrică face că o mare parte din ei pier în universala luptă pentru existență; prin lipsă de hrană, prin intemperie sau prin inamicia celor mai forți;
2. Copiii seamănă cu părinții lor, însă nu în toate, astfeli că fiecare posedă câte ceva mai puțin sau mai mult, transmițând apoi posterității sale defectul sau prisosul;
3. Orice diversitate individuală într-un punt oarecare trage după sine diversități corespundinți în toate celelalte punturi ale organismului.

Din aceste trei legi combinate, multiplicațiune, variațiune și corelațiune, urmează că dintr-o 100 născuți în specia A cei mai mulți pier; din câți rămân, cel mai apt, a, dă naștere unei generațiuni perfecționate de 100 $A + x$, dintre cari pier iarăși cei mai mulți, iar cel mai apt, $a + x$, dă naștere unei noi generațiuni de 100 și mai perfecționate, $A + 2x$ etc. până ce valoarea *ixurilor*

---

[4] Buckle, *Histoire de la civilisataion en Angleterre,* trad. Baillot, Paris, 1865, in-8°, t. 1, p. 11, nota I, numește pe Comte: „un auteur contemporain, qui a fait *plus que tout autre* pour relever l'importance de l'histoire".

[5] *Ibid.*, 20.

[6] Lubbock, *L'homme avant l'histoire,* trad. Barbier, Paris, 1867, in-8°, p. 492.

aglomerate din generațiune în generațiune cu o lentețǎ imperceptibilă, într-o ramură mai norocoasă a speciei celei primitive, precumpănind asupra valorii lui A, se produce după mii de secoli specia B, care înlocuiește pe cealaltă mai puțin perfectă, dacă se stinsese în cursul timpului, sau există alături cu dânsa, dacă imperfecțiunea nu fusese mortală.

Marele Bacon și orangutangul derivă din aceeași tulpină *măimuță*, care la rândul său ieșise dintr-o altă specie animală și mai inferioară, așa că pogorându-ne din treaptă în treaptă noi vom găsi pe vreun pește din fundul oceanului ca străbun al omului de astăzi.

În această teorie, pe care noi ne-am silit a o rezuma în modul cel mai exact[7], cată să se deosebească două elemente cu totul neatârnate unul de altul:

1. Transformism sau *evoluțiunea speciilor;*
2. *Selecțiunea naturală* sau supraviețuirea celor mai apți.

Transformismul poate fi fals, și totuși selecțiunea naturală, adevărata mare descoperire a lui Darwin și Wallace, va fi foarte reală, chiar când se va exercita nu în totalitatea vieții organice, metamorfozând pe măimuță în om, ci numai în totalitatea fiecării specii separate, prefăcând pe un barbar într-un Goethe.

Cu alte cuvinte, a fi cineva *selecționist* nu este încă a fi și *transformist.*

Selecțiunea naturală producând în fiecare specie două extreme, unul în *plus* și altul în *minus,* ne explică destul de bine pentru ce extremul cel mai perfect dintr-o specie inferioară se apropie de extremul cel mai neperfect dintr-o specie superioară, fără a fi o consecință necesară de a admite vreo legătură de transformațiune între ambele.

În starea actuală a științei, selecțiunea naturală este o lege pe care nimeni n-o mai pune în dubiu, pe când transformismul ni se pare a fi docamdată o simplă ipoteză.

Să lăsăm însă pentru un moment teoria darwinistă așa după cum au formulat-o creatorii ei, printr-o dibace alianţă între transformism şi selecţiunea naturală, şi să vedem dacă o doctrină atât de puţin spiritualistă nu este forţată şi ea, la urma urmelor, a recunoaşte degetul Divinităţii.

---

[7] Darwin, *Origine des éspèces,* trad. M-me Royer, Paris, 1862, in-8°. *Idem, De la variation des animaux et des plantes,* trad. Moulinié, Paris, 1868, in-8°. *Idem, La descendance de l'homme,* tr. Moulinié, Paris, 1872, in-8°.

Vom traduce literalmente o bucată din ultimul studiu al lui Wallace: *Limitele selecţiunii naturale:* „Când considerăm cestiunea dezvoltării omului prin legile naturale cunoscute – zice ilustrul antropologist – trebui să avem pururea în vedere marele principiu al selecţiunii şi teoria generală a evoluţiunii, ţinând aminte că nici o schimbare de formă sau de structură, nici un adaos în complicaţiunea unui organ, nici un progres în specializaţiune sau în diviziunea muncii fiziologice nu se poate produce dacă nu concurge la binele fiinţei astfeli modificate. Însuşi d. Darwin şi-a dat osteneala de a face să ne pătrundem de această idee că selecţiunea naturală nu dă loc perfecţiunii absolute, ci numai unei perfecţiuni relative; că ea nu înalţă pe o fiinţă cu mult mai pe sus de semenii săi, ci numai întrucât trebuie spre a supravieţui în lupta pentru existenţă. Cu atât mai ales selecţiunea naturală nu poate produce nişte modificaţiuni vătămătoare individului modificat printr-însa, şi d. Darwin nu se sfieşte a repeţi mai de multe ori că un singur asemenea caz ar fi fatal teoriei sale. Dacă dară noi vom găsi în om nişte caractere cari, întrucât o vom putea proba, au trebuit să-i fie vătămătorii în epoca primei sale apariţiuni, va fi evident că nu selecţiunea naturală a fost în stare de a le produce, precum iarăşi nu selecţiunea naturală a fost în stare de a da unui organ o dezvoltare specială inutilă sau exagerată.

Asemeni exemple vor manifesta prezenţa unei alte legi sau a unei alte forţe, nu a selecţiunii naturale; şi dacă noi vom putea observa mai pe dasupra, că atari modificaţiuni, deşi inutile sau vătămătorii la început, au devenit totuşi de cea mai mare utilitate cu mult mai târziu şi sunt actualmente esenţiale în mersul dezvoltării morale şi intelectuale a omului; atunci vom fi conduşi a mărturisi că există o acţiune inteleginte, prevăzând şi preparând viitorul; vom fi conduşi a o mărturisi cu aceeaşi siguranţă, cu care o constatăm când un agronom întreprinde o amelioraţiune determinată a unei viţe de animali domestici sau a unei plante cultivate. Să se noteze că acest studiu e tot atât de legitim şi tot atât de ştiinţific ca şi acela despre originea speciilor. Este o tentativă de a rezolva problemul invers. Se pune în joc descoperirea unei forţe noi, bine definite, care să ne dea seamă de acele fenomene ce nu s-ar fi putut produce prin selecţiunea naturală. Acest gen de probleme nu e necunoscut în ştiinţă, şi cercetarea lor a dat naştere adesea celor mai strălucite rezultate. Fapte de natura de mai sus există în privinţa omului, şi atrăgând asupră-le atenţiunea, cercetând cauza lor, eu crez că rămân în marginile unei investigaţiuni ştiinţifice tot atât de stricte, ca şi-n orice altă porţiune a acestei scrieri.

„Se admite universalmente că cerebrul este organul inteliginţei, şi e recunoscut aproape cu aceeaşi unanimitate că dimensiunea lui e unul din principalele elemente în determinarea capacităţii intelectuale. Negreşit că cerebrele nu sunt toate de aceeaşi calitate, diferind prin gradul de complicaţiune al circumvoluţiunilor, prin abundenţa substanţei sure, şi poate prin alte particularităţi încă necunoscute; dar aceste diferenţe de calitate deşi măresc sau micşurează influinţa cantităţii, totuşi n-o neutraliză. De aceea toţi scriitorii moderni cei mai emininţi văd o legătură intimă între micimea cerebrului şi între debilitatea intelectuală la tribunele cele inferioare. Colecţiunile doctorilor J. B. Davis şi Morton oferă următoarele cifre ale capacităţii mijlocii a craniului la principalele viţe umane, în polici cubi:

Familia teutonică: 94.
Eschimoşii: 91.
Negrii: 85.
Australienii: 82.
Tasmanianii: 82.
Buşmenii: 78.

Cifrele din urmă, deduse dintr-un număr mic de specimeni, sunt poate mai pe jos de termenul mediu. Noi găsim, pe de altă parte, un mic număr de craniuri fineze şi căzace dând o mijlocie de 98, adică cu mult mai pe sus de a celor germane. Este dar evident că volumul absolut al cerebrului nu e necesarmente foarte mic la un sălbatec în comparaţiune cu oamenii civilizaţi.

mai vârtos când s-au văzut craniuri de eschimoşi măsurând 113, adică aproape cu cele mai mari craniuri europee. Dar ceea ce-i şi mai curios, este că resturile actualmente cunoscute ale omului preistoric nu indică nici o sporire apreciabilă a cavităţii cerebrale de atunci până-n momentul de faţă. Un craniu elveţian din epoca de piatră, găsit în staţiunea lacustră de la Meilen, corespunde exactamente cu al unui june elveţian de astăzi. Circumferinţa faimosului craniu de Neanderthal e mai pe sus de mijlocie; şi capacitatea lui, prin care se arată volumul cerebrului, este cam de 75, adică terminul mediu al craniurilor actuale din Australia. Craniul de la Engis, poate cel mai vechi din câte s-au descoperit până acum şi carele, după sir John Lubbock, „a fost fără contestaţiune contimpuran al mamutului şi al ursului de caverne“, este totuşi, după profesorul Huxley, „un craniu mai mult decât mijlociu, carele ar fi putut dopotrivă bine să aparţină unui filosof ori să fi conţinut cerebrul brut al unui sălbatec“. Profesorul Paul Broca, vorbind despre oamenii de caverne de la Eyzies, cari au fost certamente contimporani ai renului în sudul Franţei, zice: „Marea capacitate a cerebrului, dezvoltarea regiunii frontale, frumoasa formă eliptică a părţii anterioare în profilul craniului, sunt nişte caractere necontestabile de superioritate, pe cari noi suntem deprinşi a le găsi la ginţile cele civilizate“; dar în acelaşi timp marea lărgime a feţei, enorma dezvoltare a ramurei ascendinţi în falca inferioară, întinderea şi rugozitatea suprafeţelor aninătoare ale muşchilor, mai cu seamă a masticatorilor, extraordinara dezvoltare a aristei femurului, toate astea denotă o imensă forţă musculară şi nişte moravuri sălbatece şi bestiale.

Aceste fapte ar putea mai-mai să nu facă a ne îndoi de existenţa unei corelaţiuni între dimensiunea craniului şi între capacitatea intelectuală, dacă n-am şti cu certitudine că orice europeu adult de sex bărbătesc, al căruia craniu nu măsoară în circumferinţă 19, este necesarmente idiot. Mai aducându-ne aminte faptul nu mai puţin sigur, că oamenii cei mari, cari au combinat fineţa percepţiunilor cu puterea reflexiunii, vigoarea pasiunilor şi energia caracterului, ca Napoleon I, Cuvier sau O'Connell, au avut totdauna un cap mai mare decât cel mijlociu; atunci ne convingem pe deplin că volumul cerebrului este una din măsurile inteligenţei, ba poate chiar cea mai principală.

Nu putem dar a nu fi surprinşi în faţa anomaliei aparinţi a mai multor triburi sălbatece foarte inferioare, al căror cerebru este tot atât de considerabil ca şi cel mijlociu al europeilor, şi aceasta ne face a întrevedea un prisos de forţă: un instrument mai perfect de cum trebuie aceluia ce-l posedă.

Pentru a constata dacă impresiunea noastră este sau nu întemeiată, să confruntăm cerebrul omului cu al animalilor. Orangutangul adult este de statura unui om mic, iar gorilul întrece cu mult pe un om de talie mijlocie, cel puţin prin corpolinţă şi prin greutate. Cu toate acestea cerebrul orangutangului măsoară numai 28, al gorilului 30 şi maximum 34 1/2. Bazându-ne pe termini mezii, noi am văzut că capacitatea craniană la triburile sălbatice cele mai brute nu e probabilmente mai mică decât 5/6 din capacitatea craniană la ginţile cele mai civilizate, pe când maimuţele antropoide nu ajung nici la 1/3 din ceea ce posedă omul. Proporţiunea ar deveni poate şi mai clară, dacă am zice că: capacitatea craniană a europeului fiind 32, a sălbateculului este 26 şi a maimuţei 10. Dar aceste cifre ne dau oare o idee aproximativă despre inteleginţa relativă a celor trei grupuri? Săbatecul să fie în realitate atât de vecin de filosof şi atât de departe de maimuţă? Să nu uităm că capetele sălbatecilor sunt de nişte dimensiuni aproape tot atât de variate ca şi la oamenii civilizaţi. Astfeli, pe când cel mai mare craniu germanic din colecţiunea doctorului Davis, măsoară 112,4, un craniu de araucanian prezintă 115,5, un indigen de pe insulele Marchize 110,6, un negriţean 105,8, şi chiar un australian 104,5. Nu este dar absurd de a compara pe un sălbatec în acelaşi timp cu europeul cel mai perfect şi cu maimuţa, cercetând relaţiunea proporţională între cerebru şi inteleginţă.

Cată să considerăm mai întâi de toate până la câtă înălţime de dezvoltare se poate ridica acest admirabil instrument: cerebrul. D. Galton, în remarcabila-i operă despre *Geniul ereditar* (London, 1869), observă cât de enormă e distanţa între puterea intelectuală a unui savant sau matematic distins şi între capacitatea mijlocie a anglezilor. Numărul *punturilor* obținute de cei laureați în științe în universitățile angleze este adesea de 30 de ori superior numărului căpătat de către ultimii candidați încununați, cari totuși întrec și ei numărul mijlociu; și niște examinatori experimentați ne asigură că această diferență tot încă e mai pe jos de cea reală între facultățile relative ale indivizilor. Dacă ne pogorâm acum la triburile sălbatece, cari nu știu a număra decât până la 3 sau 5 și sunt incapabile a adiționa 2 și 3 fără a avea obiectele de adiționat dinaintea ochilor atunci găsim între ei și între un bun matematic o deosebire atât de mare, încât abia se poate exprima prin proporțiunea de 1 la 1.000. Și totuși noi știm că volumul cerebrului poate fi același în ambele cazuri sau a nu diferi decât în proporțiunea de 5 la 6, de unde putem conchide cu drept cuvânt că sălbatecul posedă un cerebru care, dacă ar fi cultivat, este capabil de a îndeplini niște funcțiuni cu mult mai pe sus în gen și-n grad acelora ce-i incumbă actualmente.

Să considerăm apoi în omul civilizat mijlociu sau superior puterea ce o are de a concepe idei abstracte și de a urmări raționamente mai mult sau mai puțin complexe. Limbile noastre sunt pline de expresiuni filosofice; afacerile și petrecerile noastre cer o necontenită previziune a unui mare număr de posibilități; legile noastre, guvernământul, știința ne obligă nencetat a raționa asupra scrierilor complicate de fapte până a ajunge la rezultatul dorit; jocurile noastre, șacul bunăoară, ne silesc chiar ele a exercita inteligința într-un grad înalt. Alăturați cu toate acestea pe omul sălbatec, vorbind o limbă fără nici un termin aplicabil la concepțiuni abstracte, neavând absolutamente nici o prevedere de tot ce trece peste necesitățile cele mai elementare, incapabil de a compara, de a combina, de a raționa asupra generalităților cari nu se pot pipăi cu degetul. Sălbatecul nu posedă în facultățile sale morale și estetice nici unul din acele simțăminte de simpatie universală, de acele concepțiuni ale infinitului, ale bunului, ale frumosului și ale sublimului, cari ocupă un loc atât de însemnat în traiul omului civilizat. Asemeni preocupațiuni i-ar fi în fond inutile și chiar vătămătoare, căci ar micșura până la un punct preponderința facultăților animale și perceptive, de la cari depinde adesea însăși existența lui în crâncena luptă contra naturii și contra semenilor. Însă rudimentele acestor facultăți și simțăminte există într-însul, căci unele și altele se manifestă în cazuri excepționale sau în circumstanțe extraordinare. O seamă de triburi, bunăoară santalii, sunt cunoscuți printr-o iubire de adevăr egală cu a celor mai morali dintre noi. Indusul și polinezianul se disting prin simțul lor artistic, și primele urme ale acestui simț sunt foarte vizibile în grosolanele desemnuri ale oamenilor paleotici din Franța, contimpurani renului și mamutului. Se găsesc câteodată la triburile cele mai sălbatice exemple de amicie devotată, de adevărată recunoștință și de un profund simțământ religios.

Din toate astea noi credem a putea trage concluziunea că deși sălbatecul este de o inferioritate extremă nu numai în științe, dar și-n întregimea dezvoltării sale morale și intelectuale, însă totodată, deoarece aceste facultăți se manifestă într-însul ocazionalmente, el le posedă într-o stare latentă, încât prin mărimea cerebrului întrece cu mult exigențele pozițiunii sale actuale.

Să comparăm acum trebuințele intelectuale ale sălbatecului și gradul său de inteligință cu ceea ce observăm la animalii superiori. Traiul indigenilor din Andamania, din Australia, din Tasmania, din Țara de foc și ale unor triburi indiane din Nord-America mai-mai că nu necesitează alte facultăți decât acelea de cari se bucură și unii animali. Modul de a vâna sau de a pescui nu este mai ingenios și nu arată mai multă prevedere decât apucăturile tigrului american, carele scuipă în apă și apoi prinde peștii ce se strâng în jurul salivei, sau decât ale lupilor și șacalilor cari vânează în asociațiune, sau decât ale vulpii îngropând resturile mâncării și conservându-le până la trebuință. Maimuțele și antilopii pun sentinele spre pază; castorii construiesc locuințe complicate; orangutangul își așterne culcușul; iar celelalte maimuțe antropoide își fac un adăpost pe arbori; toate acestea se pot alătura foarte bine cu gradul de îngrijire și de prevedere al unor sălbateci în împrejurări analoge. Omul posedă mâni libere și perfecționate, de cari nu se servesc la umblet și cari îi permit a fabrica arme și unelte, ceea ce nu pot face animalii; dar afară de acestea, şi chiar în chipul de a le întrebuinţa, el nu manifestă mai multă inteligenţă.

Ce este oare traiul sălbatecului, dacă nu îndestularea poftelor sale prin mijloacele cele mai simple şi mai uşoare? Unde sunt cugetările, ideile şi acţiunile care să-l ridice cu mult mai pe sus de măimuţă sau de elefant? Şi totuşi el posedă, precum am văzut, un cerebru infinitamente superior în dimensiune şi-n complicaţiune, şi acest cerebru cuprinde într-o stare rudimentară nişte facultăţi de cari sălbatecul n-are nevoie. Dacă aceasta e adevărat în privinţa actualităţii, apoi cu cât mai mult trebui să fie despre acei oameni preistorici, cari nu aveau alte unelte decât nişte grosolane silexuri şi erau probabilmente mai degradaţi decât tribul cel mai sălbatec de astăzi? Ei bine, unicele daruri, pe cari ni le-a transmis acea epocă, ni-i arată înzestraţi cu un cerebru tot atât de voluminos ca şi acele de termin mediu la sălbatecii cei mai înapoiaţi de astăzi.

Aşadară, fie că vom compara pe sălbatec cu tipul uman cel mai perfecţionat, fie că-l vom compara cu animalii circumvecini, suntem conduşi *vrând-nevrând* a conchide că el posedă în cerebrul său mare şi bine dezvoltat un organ cu totul în dispoziţiune cu trebuinţele lui actuale: un organ parcă preparat într-adins mai denainte pentru a deveni pe deplin util încet-încet în măsura progreselor civilizaţiunii. După câte ştim, un cerebru puţin mai voluminos decât al gorilului ar fi cu desăvârşire suficiinte pentru dezvoltarea mentală actuală a sălbatecului. Prin urmare, dimensiunea cea mare a acestui organ nu poate rezulta unicamente din legile de evoluţiune, al cărora caracter esenţial este de a aduce fiece specie la o treaptă de organizaţiune exactamente apropiată trebuinţelor momentului şi niciodată a nu le întrece, niciodată a nu prepara ceva în vederea viitorului; mai pe scurt, o porţiune a corpului nu se poate mări sau a se complica decât într-o strictă coordinaţiune cu nevoile imperioase ale totalităţii. Mi se pare dară că cerebrul omului preistoric şi al sălbatecului probează existenţa unei puteri distinse de aceea ce condusese prin atâtea forme variate dezvoltarea animalelor inferiori.

Să considerăm acum în organizaţiunea omului un alt punt, a cărui importanţă a fost până aci aproape de tot neglează, atât de către partizanii precum şi de adversarii teoriei evoluţioniste.

Unul din caracterele cele mai generale ale clasei mamiferelor terestri este părul. Dacă pielea e subţire, delicată şi simţitoare, el formează o protecţiune naturală contra intemperiilor, şi mai ales contra ploii. Aceasta este, în adevăr, principala funcţiune a perilor, precum se vede din însăşi dispoziţiunea lor într-un mod menit a înlesni scurgerea apei, fiind totdauna îndreptaţi de sus în jos începând de la partea superioară a corpului, mai puţin abundinţi pe părţile inferioare, şi-n mai multe cazuri lipsind de tot pe vintre. Perii tuturor mamiferelor îmblători sunt lungiţi de sus în jos de la umeri până la degete; la orangutang însă ei sunt dispuşi de sus în jos numai până la cot şi de jos în sus de la cot până la pumn, ceea ce se explică prin moravurile acestui animal care, când se odihneşte, ridică lungile sale braţe d-asupra capului sau se acaţă de vro creangă pentru a se susţine, astfeli că ploaia se scurge în lungul braţului şi a antebraţului până la perii ce se întâlnesc în puntul cotului. Din aceeaşi cauză părul e totdauna mai lung şi mai des de la cerbice până la coadă în şirul spinii dorsale, unde chiar se formează adesea o creastă capilară.

Acelaşi caracter se găseşte la toţi mamiferii de la marsupiali până la cadrumani, denotând prin urmare o aşa persistinţă încât noi l-am vedea reapărând necontenit prin creditate, chiar de l-ar şterge de secoli cea mai riguroasă selecţiune naturală, care în orice caz n-ar putea să-l distrugă cu desăvârşire, afară numai doară dacă prezinţa lui ar deveni nu numai foarte vătămătoare, dar încă radicalmente mortală.

La om părul a dispărut aproape de tot şi, lucru curios! pe spate mai mult ca pe orice altă parte a corpului. Ginţile bărboase şi cele spâne se disting dopotrivă prin goliciunea spatelui şi mai cu seamă a spinei dorsale, unde nu creşte nici un fir, chiar atunci când pieptul şi membrii sunt foarte păroşi; ceea ce constituie un caracter diametralmente opus cu al celorlalţi mamiferi. Ainii de pe insulele Kurile şi din Japonia se zice că ar fi un trib păros dar d. Bickmore, carele a văzut o seamă dintr-înşii şi-i descrie într-un memoriu citit în Societatea de etnologie, nu indică în detaliu părţile corpului cele mai păroase, ci spune numai că perii sunt foarte abundinţi pe cap, pe obraz şi *pretutindeni,* o vagă expresiune aplicabilă la orice om păros pe piept şi pe braţe, întrucât nu se specifică anume spinarea. Tribul cel păros din Birmania are în adevăr pe spate nişte peri mai lungi decât pe piept, reproducând astfeli purul caracter al mamiferelor; dar perii de pe obraz, de pe frunte şi din cavităţile urechilor sunt şi mai lungi, un fenomen de tot anormal, ş-apoi dinţii sunt atât de neperfecţi, încât totul arată că aci noi avem a face cu o monstruozitate, nu cu un caz de rentoarcere la tipul uman anterior pierderii părului.

Să vedem acum, dacă există vreo probă sau vreo raţiune de a crede că spatele păros ar fi fost vătămătoriu sălbatecului sau vreunei forme umane şi mai inferioară pe orişicare treaptă a transfomaţiunii. Dacă perii ar fi fost numai inutili, cum oare să fi putut dispare atât de completamente şi a nu mai reveni apoi adesea în triburile cele mixte? Să căutăm lămuriri în traiul sălbatecilor. Unul din obiceiele lor cele mai comune este de a purta o haină pe spate şi pe umeri chiar când rămân nude toate celelalte părţi ale corpului. Primii exploratori observară cu surprindere că la tasmaniani ambele sexuri purtau pe umeri piele de kanguroo, unicul lor veşmânt, ceea ce arată că nu aveau în vedere simţământul pudorii, ci numai trebuinţa de a-şi apăra spatele de frig şi de ploaie. Costumul naţional al maorilor se compunea de asemenea dintr-o manta aruncată pe umeri. La patagoni tot aşa. Indigenii din Ţara de foc poartă adesea pe umeri o mică bucată de piele, pe care o mută din loc în loc după direcţiunea vântului. Otentoţii îşi acopereau spatele cu o bucată de piele cam tot astfeli, pe care n-o lepădau niciodată şi-n care se înmormântau chiar. Până şi sub tropice sălbatecii sunt foarte băgători de seamă de a nu expune spinarea la umiditate. Locuitorii din Timor întrebuinţează foaia dintr-un feli de palmier, îndoită cu îngrijire şi cusută, pe care o poartă totdauna cu dânşii şi din care îşi fac, dezvălind-o dasupra spatelui, un admirabil adăpost contra ploii. Aproape toate triburile malaice, ca şi idianii din America sudică, îşi fabrică mari pălării de cel puţin 4 picioare în diametru, pe cari le poartă în excursiuni maritime pentru a-şi protege corpul contra ploii, iar pe uscat întrebuinţează nişte pălării mai mici.

Este dară evidinte nu numai că nu există nici o raţiune de a crede că dezvoltarea perilor pe spate ar fi fost vătămătoare sau măcar inutilă omului preistoric, dar moravurile sălbatecilor actuali ne probează chiar contrariul, deoarece aceştia simţ trebuinţa de o asemenea protecţiune şi caută a o suplini în diverse moduri. Poziţiunea verticală a omului poate să fi contribuit a-i conserva perii pe cap după ce s-a despuiat restul corpului; dar mergând pe ploaie sau pe vânt, omul se pleacă instinctivamente înainte, expunându-şi astfeli spatele, şi faptul indubitabil că mai ales pe această parte a corpului sălbatecii suferă de frig şi umiditate, demonstra îndeajuns că perii au încetat de a creşte acolo nu din cauza inutilităţii. Apoi printr-o simplă micşurare de utilitate, care n-ar putea să determine decât numai doară o acţiune selectrice foarte slabă, ar fi anevoie a explica, dispariţiunea unui caracter atât de permaninte în întreaga ordine a mamiferilor.

Mi se pare dară cert că selecţiunea naturală n-a putut produce nuditatea corpului uman. E peste putinţă a-şi da seama de acest fenomen ca rezultând dintr-o serie de variaţiuni ce ar avea drept punt de plecare un prototip păros. Daturile, pe cari le posedăm, tind a arăta, din contra, că asemeni variaţiuni nu numai că n-ar fi utile, dară încă vătămătoare. Şi chiar dacă vreo corelaţiune necunoscută cu nişte calităţi vătămătoare ne-ar explica dispariţiunea părului la omul primitiv de sub tropice, totuşi n-am putea înţelege în ce mod un caracter dintru-ntâi atât de persistinte n-a reapărut, sub puternica influinţă a rentoarcerii la prototip, după ce oamenii se răspândiră în clime mai friguroase. Ş-apoi o asemenea supoziţiune e cu atât mai inadmisibilă, cu cât un organ comun tuturor mamiferilor n-a putut *într-un singur caz* a se afla într-o corelaţiune atât de constantă cu vro calitate vătămătoare încât să dispară prin selecţiune, şi să dispară într-un mod atât de complet şi eficace încât să nu-l mai vedem reapărând niciodată sau mai niciodată chiar la triburile cele mai mixte. E greu de a găsi două caractere mai diferite ca dezvoltarea cerebrului şi distribuţiunea părului pe corp, şi totuşi în cazul de faţă ambele ne conduc la concluziunea că formarea lor se datoreşte nu selecţiunii naturale, ci unei alte forţe.

Se mai pot menţiona, ca punturi umane caracteristice anevoie de explicat prin selecţiunea naturală, încă vro câteva amănunte, cari după mine sunt secundare în comparaţiune cu cele de mai sus, bunăoară specializaţiunea şi perfecţiunea piciorului şi a mânii...“

După ce vorbeşte despre vocea umană, despre unele facultăţi intelectuale, despre simţul moral, Wallace încheie:

„Concluziunea, pe care mă crez autorizat a trage din aceste fenomene, este că o *inţelegință superioară a călăuzit mersul speciei umane într-o direcţiune definitită şi pentru un scop special, întocmai precum însuşi omul călăuzeşte mersul mai multor forme animale şi vegetale.* Singurele legi de evoluţiune niciodată poate n-ar fi produs o sămânţă aşa de bine apropiată la uzul omului precum este porumbul sau grâul, nişte fructe ca arborul de pâne sau bananul fără sâmbure, nişte animali ca vaca lăptoasă de Guernsay sau calul de camion de la London. Totuşi aceste diverse fiinţe se aseamănă pe deplin cu producţiunile brute ale naturii. După cum într-un asemenea caz ar putea cineva, familiar cu procesul dezvoltării formelor organice în trecut, să pretinză că totul a provenit şi aci din acţiunea legilor de variaţiune, de multiplicaţiune şi de supravieţuire, negând existenţa unei forţe noi, a unei inteliginţe directrice, a unui control determinat, tot astfeli şi teoria mea va fi poate respinsă de către acei ce sunt de acord cu mine în celelalte privinţe. *Noi ştim cu toate acestea că acea acţiune directrice a omului în respectul animalilor şi plantelor perfecţionate s-a exercitat în realitate, şi prin urmare cată să admitem ca posibil că, deoarece omul nu este înţeleginţa cea mai înaltă a universului, un spirit şi mai superior l-a condus şi pe el în procesul său de dezvoltare prin intermediul unor agenţi mai subtili, pe cari noi nu-i cunoaştem.* Mărturisesc că această teorie are dezavantajul de a primi interventiunea unei inteleginte individuale distinse concurând la producerea omului intelectual, moral, indefinitamente perfectibil, pe care noi nu ne putem opri de a nu-l considera ca

scop final şi ultimatum a toată existenţa organizată. *Doctrina mea implică dară că legile cele mari, cari cârmuiesc lumea materială, au fost nesuficiinţi de a produce pe om, deşi am putea admite foarte bine că însuşi controlul inţeleginţelor superioare este o parte necesară din acele legi.*“

În acest mod Wallace a fost condus pe o cale curat ştiinţifică la legea *selecţiunii providenţiale,* nu mai puţin fecundă în consecinţe şi nu mai puţin importantă decât însăşi *selecţiunea naturală.*

Este ultimul cuvânt al antropologiei.

Materia – ne spune părintele acestei descoperiri – chiar dacă ar putea să dea seamă de toate, încă nu va fi de ajuns spre a explica pe om, în care se manifestă în modul cel mai irecuzabil o acţiune conducătoare a Divinităţii.

Zicând „a divinităţii“, noi traducem într-un limbaj mai comun ceea ce naturalistul britanic numeşte: „înţeleginţa cea mai înaltă a universului“.

Sunt abia doi ani de când Wallace expusese pentru prima oară această concluziune a unor nentrerupte studii antropologice în curs de două decenii[6].

De atunci până astăzi nemini n-a fost în stare de a-i zgudui demonstraţiunea, căci obiecţiunile cele spirituale ale lui Claparède nu sunt decât o ingenioasă glumă[7].

Broca, unul din fruntaşii antropologiei actuale, recunoaşte mai cu seamă puterea argumentului „despre nuditatea pielii umane“[8]; dar el observă totdodată că Wallace ar fi putut constata nesuficiinţa selecţiunii naturale, adică prezenţa unei alte legi, şi-n nişte straturi animale inferioare omului.

---

[6] *Contribution to the theory of Natural Selection,* London, 1870, in-8°. Ideea fusese atinsă în treacăt de către Wallace cu un an mai nainte într-un articol din *Quarterly Review,* 1869.

[7] *La Sélection naturelle,* în *Revue des cours scientifiques,* 1870, p. 546 s9.

[8] *Revue d'anthropologie,* 1872, p. 688: „Son meilleur argument est celui qu'il tire de la peau de l'homme, caractère nuisible dans l'origine, et il faut dire que Claparède dans un article un peu vif, mais d'ailleurs remarquable, sur le livre de Wallace, n'a que très imparfaitement repondu à cette objection“.

Negreșit că ar fi putut s-o facă dacă preocupațiunea cugetătorului anglez nu se concentra exclusivamente asupra faptului unei *acțiuni providențiale,* iar nu al orișicărei alte legi.

Broca a găsit că nici pe orangutang nu-l explică destul de bine selecțiunea naturală, deoarece nu poate să ne spună pentru ce-i lipsește o unghe la degetul cutare, un ligument etc., deși ar fi fost util și lui de a le avea, după cum le au ceilalți antropoizi[9].

Admitem că așa este, și totuși nici unul din defectele sau prisosurile orangutangului, pe câte le-a specificat Broca, nu indică vreo destinațiune în prevederea unui depărtat viitor, precum este la om prisosul cerebrului sau defectul părului, fără a mai vorbi despre conformațiunea mânii și a piciorului.

Trecuseră mii de ani de la prima apariţiune a omului până la momentul când a putut să-i fie de vreun folos, deja pe o treaptă înaltă de civilizațiune, un cerebru de trei ori mai voluminos decât al celei mai perfecte maimuțe: un organ cuprinzând toate facultățile unui filosof.

„În cerebru – zice Littré – reșede întreaga inteligință umană“[10]; și nu numai atâta, dar toate facultățile omului – adaugă într-un alt loc luceafărul școalei pozitiviste din Franța – „facultățile morale ca și cele intelectuale, toate până la una sunt concentrate în cerebru“[11].

Puterea acestui minunat cerebru uman fiind aproape aceeași la un Newton sau Bonaparte și la locuitorii preistorici ai Europei sunt acum 700 secoli sau la niște sălbateci moderni cari numără *numai până la 2*[12], o asemenea necalculabilă distanță între starea latentă și starea manifestă, între *a fi* și a *deveni,* nu poate fi atribuită vreunei evoluțiuni materiale, de vreme ce în cazul de față toată materia, volumul, circumvoluțiunile, substanța, rămâne identică sau foarte învecinată la ambele extremități ale imensei scări.

Este dar învederat că pe om îl produsese nu selecțiunea naturală, nu vreo altă lege fizică, nu materia cea neconștiinte, ci o cauză intențională, o forță înțeleginte, o putere prevăzătoare, având în scop progresul uman în viitor, iar nu mizerabilul *statu-quo* al sălbatecului.

Un păr copios pe tot corpul, mai cu seamă pe spate, ar fi fost pentru umanitatea primitivă un adevărat scut, un adăpost de prima necesitate contra frigului și umidității, după cum este pentru toți ceilalți mamiferi; dar atunci, apărat de trebuința *veșmântului* și *locuinței,* omul n-ar mai fi făcut un singur pas pe calea civilizațiunii.

Selecțiunea naturală reușise într-o climă siberică a înzestra cu niște peri lungi și deși până și pe elefant, mai dându-i pe deasupra o groasă coamă pe șirul spinării[13], deși acest colos posedă în starea-i normală o piele destul de dură și totalmente nudă.

Cum dară omul, fără comparațiune mai delicat și cu mult mai dispus de a fi păros, n-a putut să capete în mijlocul ghețarilor nici măcar un fir pe spate?

În cât timp vreun naturalist nu va veni să dovedească utilitatea animală a unui volum cerebral foarte dezvoltat și a spatelui despuiat de păr, vor fi de ajuns aceste două *criterii antropologice,* chiar de ar lipsi orice altă considerațiune, pentru ca să recunoaștem *à posteriori* în mersul umanității călăuzirea unei înțelegințe supreme, lucrarea unei *selecțiuni providențiale,* după cum am numit-o mai sus și o vom numi de acum înainte, căci credem a fi termenul cel mai conform cu noțiunea ce exprimă.

Omul fiind materie și spirit totdodată, legea lui Wallace este o *demonstrațiune materială* a dezvoltării umane sub conducerea Providenței.

---

[9] *Bulletins de la Société d'anthropologie,* 1870, p. 228-32.

[10] *Dict. de médecine,* art. Intelligence: „Un seul lob suffix à l'exercice complet de l'intelligence“.

[11] *De l'histoire de la civilisation,* în *La sicence au point de vue philosophique,* Paris, 1870, in-8°, p. 491: „La physiologie psychique établit non seulement que les facultés égoistes et les facultés altruiste, ont un même siège dans le cerveau, mais encore que les facultés intellectualles résident dans le même lieu anatomique que ces deux groupes“.

[12] Lubbock, *Les origines de la civilisation,* trad. Barbier, Paris, 1873, in-8°, p. 428: „Selon Lichtenstein les Bosjesmans ne pouvaient pas compter au delà de deux; Spix et Martius constatent le même fait chez les Indiens du Brésil. Les habitantes du cap Jork en Australie etc.“.

[13] Cuvier, *Discours sur les révolutions du globe,* Paris, 1850, in-8°, p. 210: „Elephas primigenius, haut de 15 et 18 pieds, couvert d'une laine grossière et rousse, et de longs poils roids et noirs que lui formaient une crinière le long du dos“.

Școala franceză zisă pozitivistă s-a aliat nu numai cu selecțiunea naturală, pe care n-o mai neagă nimeni, dară până și cu transformismul.

Doctorul Bertillon bunăoară, astăzi unul din antropologiștii cei mai distinți, e discipolul lui Auguste Comte și al lui Darwin.

Însuși ilustrul d. Littré este un semitransformist, și nu se pare a fi departe de a se converti pe deplin[14]. Oare cum va împăca pozitivismul francez descoperirea lui Wallace cu orgoliosul: nu vreau să știu de există spiritul și Divinitatea?

Dacă Provedința se manifestă cu atâta claritate chiar în antropologie, cum dară să *nu vroim* a o vedea în istoria propriu-zisă, care studiază pe om în acțiune?

Dacă doctrina lui Auguste Comte se întemeiază în fapt pe istoria propriu-zisă, precum pretindea cu emfază el însuși, cum dară să-i fie permis de a da în laturi spiritul și Divinitatea?

Ceea ce a făcut Wallace nu diferă în fond de procedimentul unei analize chimice.

Luând selecțiunea naturală și toate celelalte legi fizice drept *reactiv,* el le-a pus în contact cu umanitatea, și rezultatul acestei admirabile operațiuni i-a dat cu certitudine pe Dumnezeu, întocmai precum clorurul de platină constată prezința potasei.

În cele șase volume ale lui Auguste Comte în deșert va căuta cineva o demonstrațiune mai experimentală.

Iacă de ce noi am zis și repețim că adevăratul pozitivism, *pozitivismul istoric,* e materialist, spiritualist și deist în același timp, verificând materia prin materie, spiritul prin spirit, pe om prin materie și spirit, iar pe Dumnezeu prin om.

Dar această divinitate, de vreme ce ea ne conduce, oare nu distruge liberul arbitru uman?

Este o nouă cestiune, la care ne vom încerca a răspunde într-un alt studiu.

---

[14] *Les hypothèses positives,* în *La science,* p. 559: „Entre ce qui la favorise et ce qui la contredit, l'hypothèse de la descendance demeure éminement recommandable. Elle a assez de consistence pour susciter et diriger des recherches fécondes dans le tripple domaine de la paléontologie, de l'embryogénie et de l'anatomie comparée".

POEZIILE DREI M. D. GHICA

Mai an, reproducând o poezie franceză, scrisă de tânărul D. A. Plagino[1], noi am regretat înstrăinarea prin limbă a unor talente, cari ar putea și ar fi datoare să înavuțească propria noastră literatură națională.

Un asemenea regret nu-și are locul în privința frumosului buchet poetic, pe care l-a publicat de curând dșoara Maria Demetriu Ghica.

Română prin tată și franceză prin mumă, *Ghica* și *Duport* în același timp, d-sa poate să iubească dopotrivă versul lui Alecsandri și pe al lui Victor Hugo.

Lăsând dar la o parte cestiunea limbii, noi oferim aci vro două-trei poezii, menite a da o idee despre candoarea, puterea și arta, pe cari a știut atât de bine să le împace dșoara Ghica de la primul său pas în literatură.

Eram să facem o analiză , dar metoda cea mai nimerită este de a lăsa ca publicul să fie judecător el singur.

Reproducând câteva flori dintr-o colecțiune care ar merita să fie reprodusă întreagă, noi suntem convinși că nu se va găsi nimeni care să nu zică despre dșoara Ghica: un adevărat talent!

LA VIE
A ma sœur

Aimons les parfums de la rose
Qui s'ouvre aux baisers du zéphyr,
Car la vie est si peu de chose
Qu'il faut se hâter d'en jouir.

Dans des régions éternelles
Qu'elle cache aux regards jaloux,
La mort emporte sur ses ailes
Tout ce qui nous est cher et doux.

---

[1] „Columna lui Traian", 1872, nr. 22.

La fleur que le matin je cueille
Ne brille que quelques instants
Et devient le jouet des vents
Ou de la brise qui l'effeuille.

Ainsi s'écoulent les beaux jours
De notre riante jeunesse;
Mais si le bonheur nous délaisse,
Notre cœur se souvient toujours.

Bien souvent un charmant sourire
Meurt sur la lèvre de l'enfant;
Souvent un mot dit en passant
Brise notre âme et la déchire.

Puisque chaque cœur doit souffrir,
Aimons ici-bas toute chose,
Les fleurs et les boutons de rose
Qu'un rayon fait épanouir.

POURQUOI?

Quand mes compagnes vont, joyeuses, à la danse
Et qu'un vide cruel se forme autour de moi,
Quand vous voyez mon front pâli par la souffrance,
Ne me demandez pas: Pourquoi?

Qunad une blonde enfant vous accorde un sourire
Qui trahit son bonheur, seule et rêveuse, moi,
Je ne vous souris pas... et lorsque je soupire,
Ne me demandez pas: Pourquoi?

Quand mon regard souvent se voile d'une larme,
Et que vous revenez inquient près de moi,
A mes pieds ramené par je ne sais quel charme,
Ne me demandez pas: Pourquoi?

Quand vous verrez un jour briller une croix blanche
Sur la pierre où viendra pleurer chaque dimanche
Ma mère... et si l'on dit que la morte c'est moi,
Ah! demandez alors: Pourquoi?

SOUVENIRS D'ENFANCE

Lorsque j'étais enfant, dans le bois solitaire,
Tout parlait à mes yeux, tout chantait pour me plaire,
Les fleurs, le vert gazon et le chant des ruisseaux;
J'aurais voulu saisir au bout de chaque branche
Des nids pleins d'oisillons levant leur tête blanche,
Qu'on aperçoit à peine à travers les rameaux.

Je couronnais mon frant de lilas, de verdure;
Quelques bluets des champs complétaient ma parure;
Dans le cristal du lac je me mirais longtemps.
Et lorsque du départ le soir m'annonçait l'heure,
Un bouquet à la main je gagnais ma demeure,
Légère comme un daim qui court à travers champs.

Cette moisson de fleurs, ce trésor éphémère,
Je le cachais le soir dans le sein de ma mère;
Quand un reproche amer faisait trembler sa voix,
Je lui disais: «Pardon, mère, plus de querelles!
C'est pour toi qu'ont fleuri toutes ces fleurs si belles,
Dont je conserve encor le parfum dans mes doigts.»

Et maintenant encor j'erre dans la vallée.
Hélas! comme autrefois, elle n'est plus peuplée
De mes rêves d'enfant, des douces visions
Qui venaient caresser mes cheveux de leurs ailes!
Pareils à des ramiers, j'ai vu les infidèles
Aller chercher au loin de nouveaux horizons.

ACADEMIA ROMANA BIBLIOTECA

Et pourtant j'aime encore à gravir la colline
Parmi les vieux ormeaux dont la tëte s'incline;
J'aime à me promener sans but, seule, au hasard;
Mais la lune bientôt, jetant au loin ses voiles,
Montre son front serein au milieu des étoiles,
Et semble en souriant me dire: «Il se fait tard!»

Je pars. Le frais bouquet réservé pour ma mère,
Je le laisse souvent sur un banc solitaire;
Les roses qu'en rêvant je plaçais sur mon sein
N'offrent plus à mes yeux de gracieux symbole;
Sur les ailes du temps tout mon bonheur s'envole,
Et j'effeuille mes fleurs le long de mon chemin.

DLUI REDACTORE AL „*ROMÂNULUI*"

2 mai, 1876

Domnule redactore,

Binevoiţi a adăposti în ziarul d-voastră aceste câteva şiruri, prin cari declar că m-am retras de la direcţiunea *Revistei literare şi ştiinţifice.*

N-am trebuinţă de a adăuga, că această retragere nu micşorează din parte-mi câtuşi de puţin perfecta stimă pentru toţi foştii mei colegi, şi chiar veneraţiunea pentru unii din d-lor.

Termin, dorind sinceramente *Revistei literare şi ştiinţifice* o lungă şi strălucită durată.

Primiţi, domnule redactore, încredinţările celei mai distinse consideraţiuni.

B.P. Hasdeu

RĂSPUNSUL DLUI B. P. HASDEU

(la discursul de recepţie al lui Ion Ghica – 28 martie 1880)

Ilustre colega,

Ai oglindit adevăratul spirit al Academiei Române, când ai zis că ea „priveşte studiul societăţilor omeneşti ca o situaţiune care ţine şi de ştiinţele naturii şi de ştiinţele spiritului", îmbrăţişând astfel totalitatea ştiinţelor într-un singur buchet, al căruia nod de legătură este *omul.* Ai rostit credinţa noastră a tuturora când ai spus că Academia Română „cere de la oameni de stat a nu mărgini lucrarea lor numai în apărarea drepturilor ţării şi în organizaţiunea administrativă, ci trebuie să îngrijească totodată de dezvoltarea ştiinţelor, a artelor şi a meşteşugurilor". Ca bărbat, căruia îi este deopotrivă drag a urmări, în strânsa lor înrudire, toate verigile desfăşurării minţii omeneşti – matematic, economist, istoric, cunoscător al artelor – locul D-tale era aici; aici unde universalitatea cunoştinţelor, fără a pretinde fiecare la vreo superioritate feudală sau la o egoistă izolaţiune, şi-au dat mână în mână pentru a păşi braţ la braţ, luminându-se una pe alta şi luminând în unire, prin întreite raze, depărtatul orizont al viitorului nostru naţional. Aici era locul D-tale, ca om de stat, pe care greaua sarcină de cârmaciu, preocupaţiunile momentului şi grijile zilei de mâne în vârtejul valurilor politice, niciodată nu te-au depărtat de la religiunea bunului, frumosului şi adevărului, cărora te închinai ca devot, chiar atunci când timpul nu-ţi permitea a le servi ca preot.

Aristotele şi Bacon, cei mai superbi fruntaşi ai cugetării, prevăzuseră de demult intima împletire a tuturor ştiinţelor, a tuturor ramurilor cunoştinţei. Enciclopedia franceză din secolul trecut s-a încercat, dară într-un mod foarte stângaci, de a realiza măreţul plan al filosofului de la Verulam. Timpului nostru i-a fost ursit de a demonstra până la ultima evidenţă acea solidaritate ştiinţifică universală. Istoricul şi naturalistul, economistul şi matematicul, lingvistul şi filosoful, nici o specialitate nu se mai poate baricada în propria sa sferă, fără a fi silită să ia mereu câte ceva de la toate celelalte şi să le dea, la rândul său, lumină pentru lumină. Un profesor de istorie dintr-un orăşel în Anglia descoperă o lege de economia politică: „legea lui Malthus"; acea lege de economia politică, descoperită de către un istoric, deşteaptă pe doi naturalişti, Darwin şi Wallace, înlesnindu-le a constata o mare lege biologică: *selecţiunea naturală.* Selecţiunea naturală o dată constatată, lingvistul observă cu uimire, că toate fenomenele ei se regăsesc în viaţa limbii umane în genere şi în fiecare grai în parte. Unde să mai fie oare marginea cea prăpăstioasă, murul cel chinezesc de altădată, între ştiinţa cutare şi cutare? Prin statistică şi prin finanţe, economia politică se furişează în matematică, şi totuşi nu se poate despărţi de istorie pe de o parte şi de jurisprudenţă pe de alta, cari iarăşi se căsătoresc cu atâtea şi mai atâtea diferite doctrine. Filosoful de astăzi este mai naturalist de cum au fost naturaliştii *ex cathedra* din veacurile trecute. Istoricul consultă pe geolog, zgândărind împreună urmele omului până la epoca terţiară, şi întreabă în acelaşi timp pe medic, cumpănind ambii influenţa circumfuselor asupra traiului popoarelor, împinşi uneori amândoi a mai alerga şi la sfatul chimistului.

Alianţa ştiinţelor a exercitat asupra lor cea mai fericită acţiune reciprocă. Ştiinţele matematice, şi mai ales cele fizice, au căpătat prin acsează înfrăţire nişte vederi mai sintetice; pe când ştiinţele aşa-numite morale şi politice au dobândit din contra, prin contact cu cele exacte, o apucătură mai analitică. Ceea ce-i mai important decât toate, este altoirea metodei biologice, ca să nu zicem chiar matematice, către studiile sociologice, în cari se desfăta până atunci fără frâu arbitrul tendinţelor subiective şi al pretinselor interesuri de neam sau de localitate. Un geolog român, din simpla dorinţă de a ridica gloria Bucureştilor, nu va inventa pe un *leo primigenius bucurestinus.* Un botanic român, pentru naiva plăcere de a gâdila mândria noastră naţională, nu-şi va închipui că pe malurile Dâmboviţei se înalţă cedrul şi bananul. Tot aşa nu mai este iertat unui istoric român, unui economist, unui filolog, de a călca sub picioare metoda ştiinţifică

riguroasă, de a nesocoti legile constatate ale normei lucrurilor, de a înlătura sau de a răsuci după plac faptele pentru şubreda satisfacţiune a unui patriotism rău înţeles. Metoda experimentală domneşte astăzi în sociologie ca şi-n biologie. A aduna cu exactitate fenomene şi iarăşi fenomene, a le compara cu deamănuntul unele cu altele, a le grupa după caracterele lor esenţiale, a trage apoi din ele o concluziune directă, firească, nesilită, fie ea plăcută sau neplăcută pentru propria noastră individualitate – aşa procede naturalistul şi nu altfel este permis istoricului, economistului, filologului. E cam greu; se cere multă abnegaţiune, mare răbdare, imensă muncă; tocmai aci însă reşede patriotismul cel mintos, căci civilizaţiunea modernă calculează mărirea unei naţiuni după numărul adevărurilor celor pozitive descoperite de către fiii săi, iară nu după mulţimea bolnavelor fantasmagorii, prin cari se caracteriza popoarele cele necoapte.

Constituirea solidară a Academiei Române din cele trei secţiuni, eterogene în aparinţă, dară foarte încuscrite din punctul de vedere al ştiinţei contimporane, completându-se şi controlându-se una pe alta, este o simptomă fericită. Intrarea D-tale în acest corp, ilustre colega, dovedeşte – după cum însuţi ai spus-o şi-mi place s-o mai repet, o „Academie Română priveşte studiul societăţilor româneşti ca o situaţiune între ştiinţele naturii şi ştiinţele spiritului". Ceva mai mult. Fie ca bărbat de ştiinţă, fie ca om de stat, ai fost totdauna model de imparţialitate, de toleranţă, de acel liberalism în adevăr liberal, căruia nu-i e teamă de a înfrunta prejudiţiile vulgare, chiar cu riscul impopularităţii, dară care se fereşte totodată de a impune altora drept dogmă propria sa credinţă, ci lasă neîncătuşată manifestarea tuturor opiniunilor, pentru ca din ciocnirea lor – după vorba lui Montesquieu – să scapere lumina. Aşa a fost şi nemuritorul Câmpineanu, a căruia simpatică imagine ai făcut să zguduie inimile noastre. Dacă mai trăia, locul său ar fi fost în fruntea Academiei Române. Astăzi acolo este locul Domniei tale.

DISCURSUL DLUI B.P. HASDEU LA INAUGURAREA STATUII LUI I. HELIADE RĂDULESCU

Domnii mei!

Un accident nenorocit împiedică pe principele Dimitrie Ghica de-a deschide în persoană această solemnitate, dar aspiraţiunile, dorinţele,urările ilustrului bărbat sunt aci cu noi. Eu unul din parte-mi, regretând c-o vie durere d-a nu-l vedea în fruntea acestei serbări naţionale, mă grăbesc în acelaşi timp a-i arăta o caldă gratitudine pentru distincţiunea ce mi-a făcut, d-a mă însărcina în locu-i cu onorurile unei zile atât de frumoase.

Iniţiativa acestui monument se datoreşte unui comitet, constituit la 1872 supt preşedinţa principelui Dimitrie Ghica, având de secretar pe d. Sava Şoimescu, de casier pe d. Şt. Ioanid, membri pe dnii C. Boerescu, M. Cogălniceanu, T. Aman, G. Cantacuzino, P. Aurelian, D. Brătianu, Scarlat Creţulescu, A. Odobescu, C. Esarcu, N. Grigorescu, T. Mehedinţeanu şi acela care vă vorbeşte.

Mulţămită publicului, care a răspuns cu râvnă prin subscripţiuni la apelul comitetului, mulţămită în mare parte principelui Dimitrie Ghica, pururea gata a îmbrăţişa şi a împinge înainte orice mare idee naţională; iacă-ne în faţa dorului îndeplinit, în faţa acestui monument ieşit din dalta artistului Ferrari de la Roma, în faţa acestei statui, în care se căsătoresc astfel, unite într-un bloc de piatră, geniul Italiei cu geniul nepieritoarei colonii romane de la Dunăre.

Această dare de seamă terminată dinaintea uşii sanctuarului, lăsaţi-mă acum un moment să-mi reculeg impresiunile, cugetările, simţămintele; să le cern pentru a despărţi grâul de neghină; să le împac unele cu altele; în sfârşit, să scapăr din ele o scânteie, o singură scânteie, la lumina căria să vă introduc în templu.

Solemnitatea e deschisă.

Domnii mei,

Această marmură reproduce pe el. Nu-l voi numi; el n-are nume. Poeticul grai al sântei scripturi zicea creatorului: *Iehova*, adică „cel ce există“, fiindcă în natura-ntreagă Creatorul e pretutindeni şi nu se află nicăiri afară din natură. Ei bine, orice mare om al unei naţiuni, creator într-o sferă mai restrânsă, este şi el *Iehova* este „cel ce există“, e sinteza unei epoci, e fără individualitate, fără nume.

El a trăit, dar nu voi face biografia lui, căci o privesc scrisă dinaintea mea: fiecare cap – un cuvânt, un accent – fiecare inimă. Microcosm al unei generaţiuni care se mai continuă în generaţiunea de astăzi după cum generaţiunea de astăzi se va continua în generaţiunile ulterioare, biografia lui sunteţi voi toţi, câţi aţi venit aci aducându-i cununi de lauri. Biografia lui sunt aceşti reprezentanţi ai presei, el părinte al presei române; biografia lui sunt aceşti dascăli şi şcolari, el întâiul născut al învăţământului românesc; voi tipografi, voi librari, voi bărbaţi de carte, sunteţi biografia lui, el tipograf, el librar, el renăscător al prozei şi poeziei române, după o seculară amorţire. Dintr-o mică rădăcină a crescut un măreţ arbore: acest arbore este biografia rădăcinei.

Sunteţi un măreţ arbore, da. Însă acest arbore, oricât de măreţ, nu se va veteji el oare, când se va usca rădăcina-i cea mică, dezlipindu-se de tulpină, sau rozând-o viermele? Ea trebuie mereu adăpată, ferită de secure, apărată de duşmănie, nutrită printr-un nou suc de viaţă; şi acest suc de viaţă, fără care piere rădăcina, ducând cu sine-n pieire întregul arbore este – recunoştinţa. O naţiune ingrată către oamenii cei mari ce au lucrat s-o înalţe este o naţiune fără rădăcină, o naţiune moartă, o naţiune care se sinucide. Nebună, ea n-a ştiut să fie nici măcar egoistă!

Pentru un popor, a iubi pe oamenii săi cei mari este a se iubi pe sineşi. Un individ, fie cât de genial, e om mare numai atunci când ajunge a fi prisma tuturora; numai atunci când o întreagă societate, cu toate ale sale, se simte oglindită întrînsul, întrînsul se iubeşte pe sineşi. Într-un cap – chintesenţa a mii de capete, toate sufletele într-un suflet. În bine şi chiar în rău, o neputincioasă multiplicitate a poporului devine astfeli o formidabilă unitate prin omul cel mare şi – devenind o formidabilă unitate – poate să meargă înainte. Nu lui dar îi aducem noi prinoasele noastre, ci ni le aducem noi înşine. Noi am fost el şi el a fost noi, într-un lung period din viaţa noastră naţională.

Sunt acum nouă ani, tot eu am cuvântat la înmormântarea lui. Acum vorbesc la reînviere. Acolo, în faţa cadavrului, în omul cel mare privim pe om cu toate ale omului. De atunci, depărtarea a şters mănunţimele, a rotunjit conturul, a ascuns văile dintre dealuri, a legat totalitatea-ntr-o grandioasă perspectivă. Caut pe om şi nu-l mai găsesc, dar văd ceva mare...

Această marmură reproduce pe el. Nu! Ea este muntele Tabor, pe care se opera transfiguraţiunea. Trăsurile umane se subţiază, se netezesc, se purifică din ce în ce, străpunse cu valuri de lumină; şi-n locul omului pe care l-aţi cunoscut, voi apostoli ai profetului, priviţi o apariţiune supranaturală, un gigant, un semizeu, o sublimă legendă din mitologia poporului român.

Să ne-nchinăm!

SUPĂRĂRILE ARTISTICE ALE LUI NEAGOE BASARAB

O scrisoare inedită
scoasă din Arhivul naţional săsesc de la Sibiu
de
B. P. Hasdeu

Piteşti, 18 decembre 1518.

Neagoe Basarab scrie Consiliului municipal din Sibiu că rămăsese mulţumit în anul trecut cu argintarii Iohann şi Celestin, trimişi în România spre a-i face *nişte cupe* pentru cari au şi fost bine plătiţi; în urmă însă principele a mai pus la dispoziţiunea lui Celestin o câtime de cel mai curat argint, cu sarcina de a-i face o cădelniţă după modelul turnului de la cetatea din Sibiu, căci în *Ungaria întreagă Neagoe n-a văzut un turn mai frumos* (nos Hungariam perlustravimus et pulcriorem turrim nusquam vidimus), dar de astădată, în loc de o operă de artă, meşterul de la Sibiu a produs o *lucrare ţigănească* (ad modum Ciganorum erat fabricatum), pe care principele a şi respins-o, căci *România posedă destui meşteri ca să-i facă ceva mai frumos* (habemus nos satis magistros qui potuissent pulcriori modo fabricare) şi, deci Celestin a cerut din nou argint, promiţând că acum va lucra cum se cade şi va isprăvi până la Paşti, pe garanţia boierilor Valentin pitar şi Oprea vistier, cari urmează a fi pedepsiţi deoarece el nu şi-a împlinit făgăduinţa; şi iată dar că Neagoe trimite la Sibiu pe însuşi Valentin, rugând Consiliul municipal de a lua în această privinţă o măsură energică.

Scris cu hârtie cu sigiliu întipărit pe ceară roşie. În registrul Arhivului poartă nr. U.V. 1244.

(Adresa:)

Prudentibus et circumspectis iudici regio, necnon magistro ciuium ciuitatis. Cibiniensis, dominis, amicis et vicinis nobis honorandis.

(Text)

Prudentes et circumspecti domini amici et vicini nobis honorandi. Memoramini, quod anno transacto rogaueramus a vobis magistros aurifabros, sagaciores ceteris, qui opera nostra prudenter perficerent. Vestre autem prudentes circumspectiones elegerunt et deputauerunt nobis et ad opera nostra quasi prudenciores ceteris magistrum Iohannem et Celestinum, aurifabros, qui profesto opera nostra hic in regno nostro transalpini (sic) satis ad vota nostra perficerent. Tandem cupas fabricandas per eosdem fecimus, sicuti optauimus peregerunt vosde plenariam recionem de hijs vniuersis nobis contullerunt et reddiderunt. Nos quoque iuxta ipsorum benemerita eosdem satis large remunerauimus eos et conthorales ipsorum, sed hactenus. Nouissimo venit ad nos prenotatus, magister Celestinus, aurifaber, postulans a nobis argentum ad operandum. Nos autem dedimus eidem argentum purrissimum, prout nobis vnum turribulum fabricaret ad modum turris vestre civitatis, ex quo nos Hungariam perlustravimus et pulcriorem turrim nusquam vidimus. Elapso tempore, dum illud opus nostrum perfecisset et coram oculis nostris presentasset, non nobis complacuit, quoniam ad modum Ciganorum erat fabricatum. Habemus nos satis magistros, qui potuissent pulcriori modo perficere, quam ita ipse perfecisset. Quocirca secundario idem magister Celestinus promisit nobis modo pulcriori fabricare et a nobis argentum accepit, viceversa ad manuiussionem egregij Valentini, pytar, et Opra, vizter, quos nunc solicitamus nos ad amissionem honoris, prout turribulum uel argentum nobis reddant. Preterea usque modo, ut accepimus, idem magister Celestinus opus nostrum non perfecit, qui tament ad Pasca, diu transacta, perficere promiserat. Quare rogamus vestras prudentes circumspectiones, quatinus ad hoc negocium nostrum euigilare ob intuitu (sic) nostri diligenter velitis iuxta seruntoris nostri egregy Valentini, pyttar, eloquia, cui in dicendo plenam credentes fidem adhibere velitis etc. Quos tandem felices et diuos valere exaptamus. Ex Pijtesti, sabbato ante Thome, anno 1518.

Bozorab, dei gracia wayuoda transalpinus dominus et heres etc.

Nota:

În arhivul săsesc din Sibiu noi am mai văzut mai multe acte de la Neagoe Basarab, dintre cari patru, toate din 1512, sunt indicate aşa în registrul intitulat *Repertorium collectiv posterior:*

„Bozorabi Vayvodae Transalpini credentionales Stephano Spatari datae;

Eiusdem, quibus pacem at concordiam flagitat;

Eiusdem credentionales pro parte Danielis Spatar;

Eiusdem litterae de danda relatione rerum in Turcia gestarum".

Nici un act însă nu poate fi mai preţios pentru caracterizarea cea intimă a ilustrului fundator al bisericii de la Curtea de Argeş, ca actul pe care-l publicăm mai sus, unde Neagoe ne apare ca un adevărat *critic al artei,* călătorind prin străinătate pentru a observa capodoperele arhitectonice, înconjurându-se în ţară de artişti, pe de o parte încurajându-i şi răsplătindu-i cu dărnicie, pe de alta indignându-se când le scapă câte o lucrare „ad modum Ciganorum".

UN CUVÂNT ÎNAINTE

O ceată de tineri m-au rugat de a lua asupră-mi călăuzirea lor pe potecele cele anevoioase, adesea abia atinse, uneori rău străbătute, mai totdauna nesigure, ale literaturii române.

Negreşit, ei îşi vor fi zis în gândul lor: ca bătrân, el nu o dată a trebuit să greşească, şi va fi avut destulă vreme pentru a-şi cunoaşte păcatele unul câte unul; vină dară între noi cât mai curând cu sacul său de poveţe încercate, ferindu-ne de câte păţise el însuşi într-o viaţă literară îndesată şi necurmată de peste un patrar de veac.

Şi bine au cugetat tinerii; atât de bine, încât îmi muşc degetele că nu cugetasem şi eu tot aşa la începutul alergăturii mele, căci cine ştie de câte ispite, de câte poticneli, de câte păreri de rău n-aş fi scăpat cu faţa curată, dacă mă puneam atunci cu încredere la adăpostul unui cărturar vechi de zile, rece la crier şi cald la inimă.

Şi socialist am fost o dată, adică un fel de Don Quijote, închipuindu-mi că lumea se poate îndrepta cu umărul sau cu pumnul, în loc de a veni numai s-o ajutăm întrucâtva, la îndelete şi fără neastâmpăr, în mersul cel liniştit şi migălos, dar fiziologiceşte sigur, al naturii lucrurilor.

Fost-am şi realist à-la-Zola într-o vreme, ba chiar înainte de Zola, visând că omenirea cea sănătoasă se apără de molimă, dacă – ceva ca în teoria lui Pasteur – dacă-i vom altoi, într-o meşteşugită chintesenţă, toate gunoaiele omenirii celei stricate.

Și prin gongorism am trecut oarecând, crezând că o vorbă umflată poate să rădice goliciunea unei cugetări fără miez, sau că o cugetare de toate zilele se preface într-un gând nou pe dată ce o îmbrăcăm cu o sforăială nențeleasă.

Și... și... ce să mai zic?... dacă mă ia cineva vrând-nevrând de călăuză pentru a-l duce, cum mă va tăia capul, pe o cale temeinică și depărtată, apoi nu poci decât să-l feresc, mai întâi și mai pe sus de toate, de păcatele cele mari și mici ale tinereților mele.

Revista nouă nu va fi socialistă, zolistă nu va fi, gongoristă nu. Dar aci ni se oprește prevederea. Omul poate să știe totdauna lămurit numai ceea ce nu vrea să fie; ceea ce vrea să fie este un câmp întins, brăzdat în lung și-n lat cu răscruci, cu suișuri și pogorâșuri, cari nu se descurcă și nu se limpezesc decât îndrumându-ne o dată bărbătește c-un „Doamne-ajută" și pășind apoi, crâmpei cu crâmpei, o bună bucată înainte. Ne ajunge dar a cunoaște marginile acelui câmp, peste cari suntem hotărâți a nu trece. Stăvilită între aceste zăgazuri, *Revista nouă* va îmbrățișa tot ce merge la inima și la mintea poporului, tot ce se poate spune astfel încât lumea să-nțeleagă și să guste, tot ce învață plăcând și place învățând.

RÂUL ARGEȘ, TÂRGUL ARGEȘ, BISERICA ARGEȘ

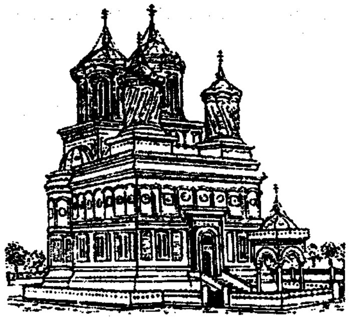

Vara trecută am stat cu familia o săptămână și mai bine la Curtea de Argeș, în otelașul cel înflorit al dlui Nanoescu și-n societatea singurului călugăr care mi-e drag mie: părintele episcop Ghenadie Argeșiul. Nevasta și fie-mea, sosite din Paris în vacanțiile universitare, doreau cu orice preț să le duc acolo ca să vază faimoasa biserică, pe care, așa cum este astăzi, ele o cunoșteau numai din eleganta carte a dlui Tocilescu. În toate zilele, o dată și câte de două ori, noi mergeam pe jos până la biserică, abătându-ne în drum pe la vestiții olari și răcorindu-ne apoi cu apă din „fântâna lui Manole". Îmi făceam plan – vrabia mălai visează – de a cumpăra pe malul Argeșului un locușor, unde să-mi ridic o căscioară, în care să scriu apoi oarecând originile acestui cuib al lui Neagoe-vodă; cumpărătoarea locului a rămas baltă, dar istoria Argeșului devine o realitate, căci mă costă mai puțin.

* *
*

În cuvântul *Argeș* finalul -eș nu e un sufix românesc ca în numirile locale Bràteș, Còrneș, Bùteș, Gùreș, Spèdeș etc. sau în nume personale ca Ràreș, Frùnteș, Vìneș și altele, căci în acestea accentul e statornic pe silaba de la început și vocala *e*- nu scade nici o dată la *i*, pe când „Àrgeș" se aude foarte des „Àrgiș", ba uneori chiar „Argìș", bunăoară într-o variantă a baladei despre Meșterul Manole, publicată de d. G. D. Teodorescu:

În sus pe Argìș,
Prin ăl cărpeniș,
Prin ăl aluniș...

Cuvântul dară întreg: *Argeș* sau *Argiș* sau *Argìș*, nefiind o formațiune românească, cată să fie un împrumut dintr-o altă limbă. De unde însă? Este o întrebare, la care nu se poate răspunde fără o cercetare foarte migăloasă.

Avem un râu Argeș și avem un târg Argeș. Râul Argeș izvorăște din muntele Albina, curge în lungime de peste 100.000 de stânjeni și se varsă în Dunăre lângă Oltenița. Este un râu curat românesc, care nici prin cap, nici prin coadă n-are a face cu țările străine. Pe malul acestui râu, cu undă limpede și cochet în șerpuirile sale printre maluri capricioase, se află târgul Argeș, numit mai adesea Curtea-de-Argeș, având astăzi abia ceva peste 3.000 orășeni și după care s-a zis Argeș și districtului, cu vreo 200.000 locuitori pe vro 900.000 de pogoane, alcătuit din șapte plăși, una din ele numindu-se de asemenea Argeș. Actuala reședință prefectorală a acestui district sau „tact al ispravnicului", după cum se zicea altădată pe când prefecții mai aveau încă „tact", sunt Piteștii, un hoț de orășel care a furat de la Argeș nu numai însemnătatea-i cea administrativă, lăsându-l o biată reședință de zapciu, dar a izbutit să-și ademenească până și familia Brătienilor, argeșeană de viță.

Râul *Argeș* n-are a face cu anticul Ordessus ('Ορδησσος) din Herodot, cu care-l confundă pe rând toți istoricii. Identificarea ambelor nume se întemeiază pe o asemănare de tot neorganică, fiindcă inițialul netonic *Or*- nu putea deveni *Ar*-, ba nici dentalul *-de-* nu avea de ce să treacă în guturalul *-ge*, după cum numai doară bănățenii zic pe alocuri *arge* în loc de *arde* și *hărcie* pentru *hărtie*. Numele antic cel sigur al râului Argeș nu este „Ordessus", ci Mariscus sau Marisca; și iată probe:

Itinerarul lui Antonin, Tabla Peutingeriană și „Notitia Dignitatum", cari în privința Daciei rezumă cunostințele geografice ale romanilor în primii secoli ai creștinismului, înșiră în următoarea ordine de la apus spre răsărit o serie de localități dunărene din Bulgaria:

Antonin:	Peutinger:	Notitia:
Appiaria.	Appiaris.	Appiaria.
Transmariscam.	*Trasmarisca.*	*Transmarisca.*
Candidiana.	Nigrinianis.	Candidiana.
Teglicio.	Tegulicio.	Teglicio.
Dorostoro.	Durostero.	Durostoro.

„Durostoro", „Dristor" în monumente din veacul de mijloc, este Silistra de astăzi. După Itinerarul lui Antonin, între „Transmarisca" și Silistra se numărau 53.000 pași; după Tabla Peutingeriană, 49.000; cifra aproximativă este dară: 50.000, ceea ce, după calculul lui Canina, bazat pe anticele măsurători romane de prin muzeele Italiei, corespunde cu vreo 70 până la 75 kilometri. Căutând acum pe hartă această distanță spre apus de Silistra, noi dăm peste acea „Transmarisca" anume la punctul unde din partea României râul Argeș se varsă în Dunăre.

Latinește particula „trans" la începutul unui nume local – după cum a arătat-o foarte bine Mannert (Res Trajani, 1793 p. 26) – însemnează că acea localitate se afla lângă sau fața-n fața cu o gură de râu. *Transmarisca* dară vrea să zică: în fața râului *Marisca*, după cum „Transdierna" era: în fața râului Dierna.

Toți comentatorii, într-un glas, au atribuit acelui castel Transmarisca locul Turtucaiului de astăzi, orășel pe țărmul bulgăresc al Dunării, având în față, pe malul românesc, gura râului Argeș, carele prin urmare, cel puțin acolo unde se ciocnește cu Dunărea, purta numele de *Marisca*.

În adevăr, geograful Ravennat din secolul IX (Ravennatis Cosmogr. 1860 p. 179) cunoaște încă în Dacia: „fluvius Mariscus“.

Argeș dară, ca nume al râului, nu este antic. N-ar fi de mirare chiar să fie mai puțin vechi decât *Argeș* ca nume al târgului, după cum în Moldova numele râului „Bârlad“ pare a fi mai nou decât numele târgului „Bârlad“, a cărui istorie se urcă foarte sus în veacul de mijloc. Și mai cu siguranță se poate zice că râul Trotuș și-a căpătat numele de la orășelul Trotuș, iar râul Teleorman s-a numit așa după districtul Teleorman. Dintâi se va fi zis: „râul Argeșului“ și apoi numai „Argeș, precum un afluinte al Argeșului se zice „râul Doamnei“ și numai „Doamna“, iar un afluinte al Doamnei se zice „râul Târgului“ și numai „Târgul“.

Oricum ar fi, în privința vechii importanțe istorice, dintre toate orașele Țării Românești abia Severinul s-ar putea făli de a întrece pe Argeș. La 1332 era deja aci un episcop catolic: „Vitus episcopus Argensis“ (Benkö, Milcovia I p. 222). La 1390, se menționează apoi în registrele papei Bonifaciu IX: „Franciscus episcopus *Argiensis* in Valachia“, care era sub ascultarea arhiepiscopului unguresc de Kolocza (Fejér, Cod. dipl. X, 3, p. 107). După o durată oarecare, acel episcop catolic rămăsese un titlu fără realitate, căci în locu-i s-a rădicat o mitropolie ortodoxă, care a ținut până pe la începutul secolului XVI: era un mitropolit în Argeș pentru întreaga Muntenie sau „Ungro-vlahie“, și un alt mitropolit în Severin pentru părțile oltene. Pe la 1360 mitropolit al Argeșului era Antim, al Severinului Atanasie.

În același timp Argeșul era Scaun al Domniei, de unde i-a și rămas numele de *Curtea-de-Argeș*. Cele mai multe acte domnești muntene din secolul XV datează din Argeș. Și fiindcă alfabetul român cirilic nu avea încă pe atunci semnul (џ) pentru sonul ğ (dj), de aceea în hrisoave numele vechii reședințe princiare se scria cu r (gh), adică: *Argheș* sau *Arghiș*.

Așa:

În hrisovul de la Vlad-vodă Dracul din 1439 se zice: „s-a dat în Arghiși, dar s-a scris în Târgoviște...“ (Arch. istor. t. I p. 85).

În hrisovul de la Vladislav-vodă din 1524 ni se spune că dinaintea porții mânăstirii din Arghiș se afla o casă „pentru primirea străinilor“ (ibid. p. 104).

De aci până mai târziu ne întâmpină, ca ceva tradițional, scrierea Argheș chiar în texturi românești, precum de exemplu într-un act de la Radu-vodă din 1612 (Arch. ist. I p. 119): „părintelui egumenului lu Efthemie de la sfânta mânăstire deîn Argheș...“.

Orășenii din Argeș, până-n secolul XVI și mai încoace, erau cunoscuți prin spiritul lor comercial. În vechile registre municipale din Brașov și din Sibiu, publicate de curând, figurează pe la 1500 o mulțime, dar o mulțime mare de argeșeni, cari aduceau din Ardeal tot soiul de postavuri nemțești, șele, ferării, curele, căciule, furci, cuțite etc. și duceau într-acolo pești, mai cu samă crapi, ceară, piei de vulpe, de jder, de vidră, și apoi felurite lucruri din Orient: piper, stafide, covoare, catifele, bogăsie și altele.

Ceva după 1512 Neagoe-vodă Basarab a mutat cel întâi mitropolia din Argeș la Târgoviște, după cum era să se facă deja sub Radu cel Frumos. „Și așa se tocmi – zice scriitorul contimpuran starețul Gavriil din Sânt-Agora (Arch. istor. I, 2 p. 149) – și așa se tocmi ca de acum înainte niciodată în veci în Argeș să nu mai fie Mitropolie, ci să fie mânăstire și arhimandrie“. De atunci încoace a început să scadă însemnătatea politică și economică a acestui oraș. Ceea ce n-a pierdut însă Argeșul nici până astăzi, este meșteșugul olăriei. Cronicarul săsesc Kraus (Siebenb. Chronik, ed. 1862 t. I p. 55), sub anul 1619, vorbește cu multă socotință despre cărămizile sau olanele cele smălțate, albe, verzi, albastre și roșii, cari se lucrau în Argeș și se exportau de acolo în Transilvania. Câteva foarte vechi din acele cărămizi, din timpul lui Neagoe sau și mai dinainte, s-au publicat de d. Tocilescu (Curtea-de-Argeș p. 36).

Vechea clădire a Mitropoliei, Neagoe a prefăcut-o într-o strălucită mânăstire, pe care iată cum o descria pe atunci stareţul Gavriil (Arch. istor. I, 2 p. 148):

„Şi sparse mitropolia din Argeş din temelia ei, şi zidi în locul ei altă sfântă biserică, cioplită şi netezită şi săpată cu flori, şi a prins pe din lăuntru toate pietrele una cu alta pe din dos cu scoabe de fer cu mare meşteşug, şi a vărsat plumb de le-a întărit, şi a făcut prin mijlocul tinzii bisericii 12 stâlpi înalţi, tot de piatră ciopliţi şi învârtiţi, foarte frumoşi şi minunaţi, cari închipuiesc 12 Apostoli. Şi în sfântul oltar de asupra prestolului încă făcu un lucru minunat cu turlişoare vărsate, iar ferestrele oltarului şi ale bisericii cele de pe dasupra şi ale tinzei tot scobite şi răzbătute prin piatră, cu mare meşteşug le făcu; şi la mijloc o ocoli cu un brâu de piatră, împletit în trei viţe şi cioplit cu flori şi poleit, biserica cu oltarul dimpreună cu tinda închipuind sfânta şi nedespărţita Troiţă. Iar pe de supt straşina cea mai din jos împrejur a toată biserica, făcu ca o straşină tot de marmură albă cioplită cu flori, scobite şi săpate foarte frumos; iar acoperemântul tot de plumb amestecat cu cositor, şi crucile pe turle tot poleite cu aur, şi turlele tot cioplite cu flori, şi unele făcute sucite, şi împrejurul boltelor făcute steme de piatră cioplite cu meşteşug şi poleite cu aur. Şi făcu un cerdăcel dinaintea bisericii pe patru stâlpi de marmură pestriţă, foarte minunat boltit şi zugrăvit, şi învălit şi acela cu plumb. Şi făcu scara bisericii tot de piatră scobită cu flori şi cu 12 trepte semnând 12 seminţii ale lui Israil. Şi pardosi toată biserica, tinda şi oltarul, împreună şi acel cerdăcel, cu marmură albă, şi le împodobi pe din lăuntru şi pe din afară foarte frumos, şi toate scobiturile pietrelor pe din afară le văpsi cu lazur albastru, iar florile le polei cu aur. Şi aşa vom putea spune cu adevărat, că nu este aşa mare şi sobornică ca Sionul, carele îl făcuse Solomon, nici ca Sfânta Sofia, care o făcu Iustinian împăratul, iar cu frumuseţea este mai pe dasupra decât acelea...“

Neagoe Basarab n-a făcut altceva – după cum ne-o spune el însuşi într-o inscripţiune slavică din a-dreapta intrării în biserică – decât a restaura într-un mod radical un templu mai vechi: „pe care domnia-mea l-am aflat în Curtea-de-Argeş zguduit şi nentărit (eže obrêtoh gospodstvo-mi vŭ Dvorŭ Argis porušena i

repokrŭplena)“. Ar fi ciudat de a-şi închipui cineva că Domnul va fi dat jos o zidire care, deşi învechită, totuşi era încă destul de bună pentru a servi până în acel moment de catedrală a ţării. Într-un asemenea caz n-ar fi avut decât să-şi rădice mânăstirea pe un loc slobod. Cuvintele baladei poporane:

> Un zid părăsit
> Şi neisprăvit,
> Cânii cum îl văd
> La el se repăd,
> Şi latr-a pustiu,
> Şi url-a morţiu...
>
> (Alex., Poes. pop. 2, 186)

nu se potrivesc nici cu textul stareţului Gavriil, nici cu însăşi mărturisirea lui Neagoe.

Peste un secol şi ceva , o a doua restauraţiune, mai puţin radicală, a făcut-o Matei Basarab, despre care iată cum vorbeşte Duca-vodă într-un hrisov din 1674 (Condica Mss. a Argeşului No. I f. 9, în Arhiva Statului din Bucureşti): „văzând dumnealui răposatul Matei voievod sfânta mânăstire, veche de nesocotiţi ani şi stricată, cu multă cheltuială o au înnoit...“.

La 1793 mânăstirea a fost înălţată la episcopie, şi cel de pe urmă arhimandrit argeşean Partenie a dat loc primului vlădică argeşiu Iosif. De aci însă – zice d. Tocilescu (op. cit. p. 56) – „biserica lui Neagoe avu să sufere un şir de incendii şi de stricăciuni, căci la 1838 un nou cutremur îi zgudui temeliile, mutând multe pietre din locul lor, pentru care fu restaurată de episcopul Ilarion (1828 – 1845); la 1866, arse seminariul; la 1867 aprile 23, casele, clopotniţa şi paraclisul; şi în fine în acelaşi an, decembre 2, un foc mistui întreg interiorul bisericii şi împiedecă de atunci de a se mai oficia într-însa serviciul divin“. În acest chip, la 1875, s-a început ultima restauraţiune, a patra sau a cincea.

Nu eu voi fi vreodată linguşitor al tronului sau al orişicui; dar întrucât Vodă Neagoe nu săvârşise altceva decât o restauraţiune, păcat nu este de a zice că tot aşa a făcut şi Regele Carol, ba poate chiar ceva mai mult, de vreme ce în catedrala metropolitană din Argeş de pe la 1512 se mai ţinea bine-rău o liturgie, pe când biserica episcopală din 1868 era de tot părăsită. Deosebire mai simţită între ambele fapte este aceea că architectul francez d. André Lecomte du Nouy, căruia i se datorează restauraţiunea actuală şi care şi-a zugrăvit şi portretul, cu barbişon cu tot, printre sfinţii cei pravoslavnici de pe pereţii biserici, este - cu barbişon cu tot - o realitate; pe când „meşterul Manole“, căruia legenda poporană îi atribuie reclădirea cea veche, este o curată închipuire. Nu vom dezbate aci ipoteza dlui Odobescu despre acel „meşter Manole“; o lăsăm aceasta pentru un alt prilej, ca şi întreaga baladă asupra mânăstirii de la Curtea-de-Argeş, o baladă pentru care se află paraleluri la serbi, la albanezi şi la neo-greci. Vom constata numai că numele artistului, pe care l-a întrebuinţat Regele Carol, se ştie; dar nu s-a descoperit încă până acuma înaintaşul său din epoca cea veche.

Neagoe Basarab începuse lucrarea şi a mers departe, dar n-o isprăvise pe deplin. O inscripţiune slavică din 1526 ne spune că el a murit înainte de sfârşitul operei sale: „nesŭvrŭšivŭ prêide kŭ vêěniim obitêlem“. A terminat-o ginerele său şi urmaşul pe tron, viteazul Radu de la Afumaţi. În acea inscripţiune se pomeneşte şi un „Dobromir Zugravul“, care însă va fi zugrăvit, cel mult, chipurile cele de stil bizantin ale Sfinţilor, dar la partea sculpturală, cea adevărat artistică, nu s-a amestecat. Întrebarea dară: cine anume fost-a sculptorul din epoca lui Neagoe, acela care „cioplise, netezise şi săpase cu flori“, după expresiunea staretului Gavriil, şi căruia-i aparţin minunatele „scobituri“ de acolo, – rămâne o întrebare nedezlegată.

Un lucru e aproape de mintea omului. Apucându-se a isprăvi cele începute şi foarte înaintate de socru-său, Radu de la Afumaţi nu avea nici un cuvânt de a nu întrebuinţa pe aceiaşi meşteri, nu pe alţii noi, şi mai ales pe acelaşi artist decorator, căruia i se datorau cele făcute deja mai dinainte. Dacă dară norocul ne-ar sluji cumva a destăinui pe sculptorul lui Radu de la Afumaţi, noi am avea prin însăşi aceasta pe sculptorul lui Neagoe-vodă.

În vechile socoteli municipale ale Braşovului, în care se trecea până şi plata surugiilor, aflăm sub anul 1522, îndată după moartea lui Neagoe: „sculptori qui ecclesiam in Argis proportionare debebat“, adică: „sculptorului fost însărcinat cu potrivirea bisericii din Argeş“. Să se bage de samă „debebat“, prin care se indică timpul trecut. Numele propriu aci lipseşte. Îl găsim însă în aceleaşi socoteli sub anul 1523: „Todt Istwan vehenti *Vitum* sculptorem et pictorem effigiare ecclesiam in Argis“, adică: „s-a dat atâta lui Ştefan Todt, care dusese în căruţa lui pe *Vitus*, sculptor şi pictor al bisericii din Argeş“. Aci iarăşi să se observe vorba „effigiare“, care în latinitatea medievală însemna mai cu samă cioplirea pietrei.

Nu vom cerceta, dacă acel „*Vitus* sculptor et pictor“, care din când în când, ca şi d. Lecomte du Nouy, făcea excursiuni în străinătate, dar nu prin Vârciorova, ci „via Kronstadt“, – nu vom cerceta, dacă el era italian *Vito* sau german *Veit*; în orice caz, numele „Vitus“ fiind numai catolic şi numai occidental, artistul nu putea fi nici grec, nici armean, nici ortodox în genere, şi nu venea la noi de peste Dunăre, ci de peste Carpaţi. Prin urmare, dacă este ceva oriental în architectura şi mai ales în arta decorativă de la Argeş, acest ceva aparţine cu desăvârşire construcţiunii primitive înainte de Neagoe Basarab. Italianul Vito sau neamţul Veit, ca şi-n zilele noastre francezul Lecomte du Nouy, s-a mărginit a restaura, negreşit cu mult meşteşug şi cu completarea combinativă a lipsurilor, dar totuşi numai a restaura.

„Neagoe Basarab – zice d. A. Odobescu (*Scrieri* t. II, p. 505) – întemeietorul mânăstirii de la Argeş, nu ne-a spus nicăieri, nici în inscripţiunile parietale ale bisericii sale, nici în partea de poveţe ce el a scris pentru învăţătura fiului său Teodosie Voevod, cu ce oameni s-a servit spre a înălţa aşa minune artistică, în fundul munţilor româneşti. Adunat-a el lucrători greci din Constantinopol şi din Anatolia, cari lucrase la marile moschee ale padişahilor musulmani? Culesu-i-a el şi de mai departe, din ţinuturile Armeniei şi ale Georgiei, unde crăişorii creştini ai locurilor clădeau biserici, croite şi decorate cam în felul celei de la Argeș? Nimeni nu ne-a spus-o; nimeni acum nu ne-o va mai putea spune...“.

Tot așa d. Tocilescu (op. cit., p. 15) observă despre această mânăstire: „Bisericile Armeniei și Georgiei, Manglis, Samthawis, Gelath, Caben, Akhtala, Safara etc. etc., toate anterioare cu mai multe secole monumentului nostru, ne dau, dacă nu prototipul, dar cel puțin o mare parte din elementele necesare pentru a compune decorațiunea sa sculptată. Găsim aci același sistem de arcaturi, adesea întrebuințat pe fețele exterioare ale bisericilor citate mai sus, brâul sau ciubucul sculptat, aceleași împletiri și ornamente, aceleași rozace, și în fine, ceea ce-și are importanța sa, aceleași proporțiuni în înălțime, același spirit, același stil...“.

Cine a fost „Lecomte du Nouy“ al lui Neagoe, ne-au spus-o socotelile municipale de la Brașov: „Vitus sculptor et pictor“ (Rechnungen, Kronstadt, t. I, p. 460, 505). E și mai ușor a limpezi caracterul cel *armenesc* al minunatei biserici de la Argeș; adică – după cum descrie Bayet (*L'art byzantin*, p. 284) architectura armenească – un fond bizantin, mânuit cu multă neatârnare și îndrăzneală, așa că: „l'ornementation et les motifs géometriques qu'ils se plaisent à répéter rappellent bien plutôt le style persan et le style arabe“.

În veacul de mijloc multe cete de armeni au colonizat peninsula balcanică, dintre cari unul – vestitul prin vitejie Ioane Tzimiskes – izbutise chiar, pe la finea secolului X, a se urca pe scaunul împărătesc al Bizanței. Bulgaria era plină de armeni, cărora în mare parte li se datorează acolo nașterea sectei eretice a bogomilor (Jireček, Gesch. d. Bulgaren p. 222). De peste Dunăre ei străbătuseră atunci până-n Transilvania, unde în apropierea Țării Românești, ba nu departe tocmai de Argeș, documentele menționează pe la 1355 pe un episcop armenesc de la Tălmaciu: „episcopus Armenorum de Tulmachy“ (*Cuvente den bătrâni* t. II, p. 251).

Dar este ceva și mai lămurit. În Armenia, lângă lacul Van, există un oraș foarte vechi numit *Argeș* (Արջէշ), rostindu-se cuvântul întocmai ca românește, unde pe la începutul secolului XIV, sub papa Ioane XXII, se menționează și un episcop: „Zacharias Argis“ (Le Quien, *Oriens christianus* t. I, p. 1448). Ce însemnează acest nume la armeni, nu se știe. Distinsul armenist d. profesor C. Patkanoff de la Petersburg îmi împărtășește într-o scrisoare: „Quant à la signification d'Arğeš, ancienne ville aux bord du lac de Van, je ne trouve pas dans la langue arménienne existante aucune trace d'une étymologie satisfaisante“. În adevăr, în secolul II după Hristos lacul Van, lângă care se află acel oraș, se numea deja Argeș, la Ptolemeu Arsissa ('Αρσισσα), căci grecii numai printr-o sibilantă puteau să reprezinte sonurile palatale ğ (dj) și š (sh).

Deci:

a) întrucât românii n-au avut niciodată colonii în Armenia, pe când armenii le-au avut în România;

b) întrucât Argeșul cel armenesc e fără alăturare mai vechi decât al nostru Argeș;

c) întrucât ființarea coloniilor armenești tocmai lângă Argeș se constată în secolul XIII prin „episcopus *Armenorum*“ de la Tălmaciu;

d) întrucât toate acestea, la un loc cu identitatea perfectă a celor două numi, nu pot fi un simplu joc al întâmplării;

- rezultă că târgul Argeș din Carpați cel de lângă râul Argeș fusese colonizat în veacul de mijloc de către pribegi armeni din târgul Argeș cel de lângă lacul Argeș.

La 1275, după o notiță contimpurană de cronicarul armenesc Smpad (*Hist. des Croisades*, Doc. arm. 1869, t. 1, p. 608), mai multe localități de lângă lacul Van, iar mai cu deosebire Arğeš, fuseseră aproape dărâmate printr-un șir de cutremure, cari se repetară cu urgie în interval de un an întreg. Poate atunci, poate și-ntr-o epocă ceva mai veche, nici într-un caz însă mai nouă, o ceată de armeni pribegiseră de acolo și, ajunși până-n Carpați, au întemeiat aci, în memoria cuibului lor, un nou *Argeș*, dând același nume râului, după cum tot așa se chema în vechime și lacul Van. Clădind o biserică în stil armenesc și îmbrățișând catolicismul, de nu vor fi fost catolici din trecut, acei armeni au căpătat de la Papa un episcop: „episcopus Argensis“, care – strâmtorat de români – s-a mutat în urmă la Tălmaciu în Ardeal: „episcopus Armenorum de Tulmachy“; iar vechea biserică armenească, mereu învechită şi reînnoită, dar totuşi păstrând cu stăruinţă tiparul său architectonic şi decorativ cel armenesc, a devenit mitropolie a Ungro-Vlahiei, apoi mânăstire, apoi episcopie.

Vechea marcă a târgului Argeş, aşa cum o găsim de când cunoaştem peceţile sale municipale, nu de ieri sau alaltăieri, este *vulturul*. Iată-o după o pecete din 1629:

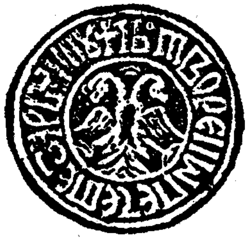

Iată-o iarăşi după o pecete din 1665, păstrată ca şi cealaltă în Arhivele Statului din Bucureşti:

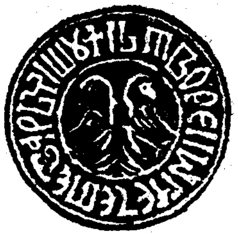

Această pecete înfăţişează anume pe vulturul împărătesc, cu care România nu avusese a face de la căderea Constantinopolei şi chiar cu mult mai dinainte. Negreşit, nu pe la 1600, nici la

1500, nici la 1400, îşi vor fi băgat târgoveţii argeşeni pe acest vultur cu două capete în pecetea lor municipală. Dindată însă ce noi ştim acuma că oraşul Argeş fusese colonizat cam în secolul XIII de un stol de armeni, plecaţi din Argeşul cel de lângă lacul Van şi veniţi în Muntenia prin imperiul bizantin, este de crezut că tocmai dânşii sunt aceia cari dăduseră coloniei lor drept marcă pe acel vultur, lăsându-l apoi moştenire românilor, dempreună cu numele Argeş şi dempreună cu minunata biserică.

Să se ia bine aminte, că armenii cei aşezaţi în Muntenia, deşi puteau să împrumute pe vulturul lor cel cu două capete de la bizantini, totuşi ar fi fost nu mai puţin cu putinţă ca dânşii să-l aducă d-a-dreptul din Armenia, căci în regiunea Tigrului şi a Eufratului, precum demult arătaseră archeologii francezi, după cari apoi şi d. A. Odobescu în frumosul său studiu despre *Tezaurul de la Novo-Cerkask*, aquila bicefală e fără alăturare mai antică decât la greci. Nu Armenia o primise de la Bizanţă, ci Bizanţa a primit-o din Armenia. Iată vulturul cel armenesc cu două capete, din cea mai adâncă vechime, pe o stâncă de la Eyuk în Cappadocia:

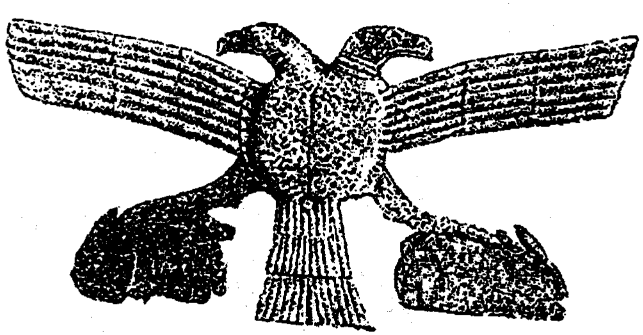

Această obârşie a vulturului argeşean încetează de a fi o ipoteză, dacă vom recurge la luminile sigilografiei. Figurile de prin mărcile municipale, ca şi de prin cele nobiliare, se năşteau în veacul de mijloc mai ales prin aşa-zisul „rebus eraldic“ sau

„armes parlantes“, adică: numele unui lucru semănând mai mult sau mai puțin cu numele unei localități sau al unei familii, figura acelui lucru se lua drept marcă ereditară a familiei sau a localității.

Despre pecețile municipale în specie s-a zis demult că: „mai obicinuit figurează pe ele lucrul al căruia nume se aseamănă cu numele orașului“ (Heineccius, *De Sigillis*, 1702, p. 140).

Câteva exemple:

Capitala Bavariei München are în marcă un călugăr = Mönch;

Berna din Elveția are în marcă un urs = Bär;

Magdeburgul are în marcă un castel = Burg și o fată = Magd;

Orașul Arnstadt are în marcă un vultur, fiindcă în vechiul dialect franconic vulturul se zicea „arn“, cuvânt pe care astăzi locuitorii de acolo nu-l mai înțeleg, dar totuși vulturul rămâne și va rămânea pe pecetea municipală...

Dacă un popor, printr-un rebus eraldic tras din graiul său, alcătuiește marca unui oraș, această marcă poate să treacă apoi la un alt popor, care înlocuiește pe cel dintâi și nu încetează de a o întrebuința în curs de veacuri, deși pentru dânsul ea nu mai are nici un înțeles.

Românește cuvântul vultur, și orice alt cuvânt din nomenclatura păserească sau nepăserească, nu se aseamănă deloc cu *Argeș*. Armenește însă și numai armenește, vulturul este rebusul eraldic cel firesc al numelui *Argeș*, căci armenște și numai armenește vulturul se chiamă arǵiv (արծիւ).

* *
*

În „Oda la sfințirea Curții-de-Argeș“ Alecsandri glăsuiește:

O! monument, soarta-ți e mare!
Sub neaoș Domn ai fost clădit,
Și-n mândra-ți nouă realțare
Azi sub un Rege ești sfințit...

Dacă nu mai frumos ca poezie, cel puțin cu mult mai adevărat ca istorie, ar fi următorul vers în felul mitropolitului Dosofteiu și al lui Miron Costin:

Durat de bejenari Armeni, de Domnii noștri dres,
Adesea fost-ai zguduit ș-ai înviat ades:
Cel Neagoe, și cel Mateiu, și-ntâiul nostru Rege
Pe rând au stat, lăcașe sfânt! cu râvnă a te drege.
Așa Români-n veci au fost ș-așa ei se măresc:
Când ieau ceva de la străini, îl dreg și-l românesc!

POST-SCRIPTUM

Am spus mai sus, că „Vitus sculptor et pictor“ al bisericii din Argeș putea să fi fost italian *Vito* sau neamț *Veit*. În cestiunea ce ne preocupă este de un interes de a doua mână de a ști, dacă avem a face cu un neamț sau cu un italian, destul numai ca grec să nu fi fost, nici slav, nici oriental. Aci însă putem să spunem, că cei mai mulți sorți sunt anume pentru italienismul lui Vitus. Despre relațiunile lui Neagoe Basarab cu Germania noi nu știm nimic, pe când sunt demult cunoscute legăturile sale cu Italia. La 1518 Dogele Venețian Leonardo Loredano a înălțat pe un ambasador al lui Neagoe la treapta de „cavaler-aurat“, „miles splendidus“. În diploma, dată cu acea ocaziune și care s-a publicat în „Acta Archivi Veneti“ (Bielgrad, 1863), Loredano vorbește cu căldură despre prieteșugul său cu Neagoe: „suadente amicitia et benivolentia qua vehementer prosequimur ipsum dominum vaivodam“. Nu cumva Vito să fi fost venețian? și anume din numeroasa școală a celebrului Giacopo Sansovino, gloria Veneției din acea epocă și ai căruia învățăcei erau foarte căutați și se împrăștiau în Europa întreagă ca architecți decoratori? Calea cercetării e deschisă; fie numai cercetarea adevărat științifică, nentunecată prin simpatii sau antipatii naționale, cari nu știu de-s bune în politică, dar în istorie sunt mai adesea proaste, totdauna un semn de copilăria minții.

O ISCĂLITURĂ DINTR-UN PLEBISCIT

Avem dinaintea noastră o carte intitulată: „Literatură şi Ştiinţă. Director C. Dobrogeanu-Gherea“.

Funcţiunea de „Director“, afişată cu litere mari pe frontispiciul unei cărţi care nu e nici revistă, nici almanac, nici vreo publicaţiune periodică, nici organ al unei societăţi, nici dare de seamă a unei întreprinderi industriale, ba nici măcar un „anuar israelit“, o asemenea funcţiune este ceva foarte curios. Trebuie oare să înţelegem că d. Gherea va fi binevoit a lua asupră-şi sarcina de „Director“ peste tot ce este „Ştiinţă şi Literatură“ pe suprafaţa globului pământesc? Sau nu cumva, pentru un creier atât de practic cum este al d-sale, „Director“ va fi însemnând o categorie de profesiune liberă, întocmai ca „advocat“, „inginer“, „medic“, „spiţer“ etc., bunăoară un duhovnic sau rabin, „le directeur par excellence“?

În orice caz, d. Gherea fiind un rus, – rus get-beget şi cu toptanul, nicidecum român din Basarabia, după cum se prefac a crede unii eufemişti, – în loc de „Director“ i-ar prinde mult mai bine bine titlul de „Protector“, căci românii sunt mai deprinşi cu „Protectoratul“ din partea ruşilor. De un şir de ani, pe furiş şi pe nesimţite, d-sa se zvârcoleşte a încuiba la noi cultul literaturii ruseşti şi principiile socialismului rusesc, făcând – *mutatis mutandis* – aproape aceea ce fac aşa-numiţii iconari, când răspândesc în ţară pe sfântul Mitrofan cel de la Voronej, un sfânt care numai în Rusia se manifestă prin minuni şi pe care numai ruşii l-au băgat în calendar printr-un ucaz de pe la 1830. Azi Tolstoi, mâine Dostoievski, poimâini Turgheniev, apoi Osipovici, apoi Bielinski, cine mai ştie ce alt Mitrofan, şi iată-l dodată pe d. Gherea „Director“ peste „Ştiinţă şi Literatură“!

Toate acestea n-ar fi nimică. Nici Mitrofanuşca sfânt românesc nu va ajunge, nici d. Gherea nu ne va ademeni a crede că Parnasul se află pe la Ecaterinoslav. Dacă ar fi numai atâta, eu unul nu m-aş apuca deloc a-i grăbi falimentul, un faliment pe care, ca orice faliment, fie la Panama, fie la Bucureşti, îl prevesteşte totdauna un nămol de cele mai nesăbuite *reclame*, anunţând *urbi et orbi*, adică tuturor orbilor, cum că a apărut pe orizont un nou soare, înconjurat de: „cei mai buni scriitori ai României“. Falimentul e gata, ş-apoi va urma o scădere de nouăzeci şi nouă la sută. Aş aştepta dară până atunci, lăsând pe „Director“ să mai *tolstoiască* şi să mai *bielinească* pe cei *bielinibili* şi pe cei *tolstoibili*. Dar d. Gherea s-a hotărât el însuşi a se pune la mezat cu o oră înainte. D-sa doreşte şi zoreşte un plebiscit, nimic mai puţin decât un plebiscit *à la* Napoleon, deschizând o dublă condică, în care să iscălească *pentru* sau *contra* toţi românii „de la Nistru pân' la Tisa“. Dacă e aşa, mă voi iscăli şi eu!

D. Maiorescu supărase undeva pe d. Gherea prin fraza: „las-o mai domol unde nu te pricepi“. De astă dată d. Maiorescu avea dreptate, după cum ar fi avut dreptate şi altcineva dacă ar fi spus-o lui însuşi d. Maiorescu. Fraza: „lasă mai domol unde nu te pricepi“ l-a durut rău pe d. Gherea. Simţindu-se cu musca pe căciulă, „Directorul“ a înţeles pe dată că în „nu te pricepi“ se cuprinde nu numai „nepriceput“, dar şi „ignorant“. De aci apoi foc şi pârjol. Uitând din multă supărare că vorbeşte mereu în numele artei şi că chiar articolul d-sale poartă titlul de „estetică“, d. Gherea, acest fabricant rusesc de „cei mai buni scriitori ai României“, ceva ca depozitul anglo-american de cele mai adevărate ceaiuri chinezeşti, răspunde acum în „Literatură şi Ştiinţă“ dlui Maiorescu prin următoarele şiruri cu desăvârşire neartistice, scrise cu un stil de grefier de la judecătorul de pace, cu „crede să creadă“ şi cu „aşa de că aşa de“:

„... crede oare d. Maiorescu, că în toată ţara românească va găsi cinci cititori aşa de naivi, încât să creadă cu tot dinadinsul, că sunt aşa de ignorant şi nepriceput cum vrea să arate d-sa...?“

Înţelege bine oricine, că nu eu voi apăra vreodată pe d. Maiorescu, în privinţa căruia menţin din virgulă în virgulă tot de am spus în „Eine Trilogie“. Pe d. Maiorescu, cu puterea cea creatoare a silogismului şi cu toate ale lui, îl las la cheremul elevului său celui mai eminent, a dlui Mihail Dragomirescu, acela care în „Convorbiri literare“ de la 1 mai 1893, pe pag. 24, a şi început să-l apere, vorbindu-ne despre „artistul crescut înainte de naştere". D. Maiorescu, în adevăr, artist sau neartist, este „crescut înainte de naştere", adică devenit celebru înainte de a fi lucrat. Dumnealui însă, fără îndoială, făcuse în tinereţe nişte studii foarte sistematice şi ar putea să lucreze, dacă ar renunţa la gărgăunii de a se crede „Lessing", dacă ar recunoaşte că Schopenhauer a fost o genială secătură şi dacă s-ar pune pe o muncă temeinică, ceea ce este deja ceva. Nu e vorba de d. Maiorescu, care astăzi nu mai poate face alt rău decât numai doară de a produce pe d. Mihail Dragomirescu, ci este vorba de *ucazul* dlui Gherea de a ne impune pe Mitrofan printr-un plebiscit. D-sa e încredinţat că nu se vor găsi cinci români, cari să cuteze a se îndoi de mărimea şi adâncimea ştiinţei d-sale. Prin urmare, cu vai cu chiu, tot ce pot găsi măcar vro patru. Ei bine, între aceşti patru antimitrofanişti, cari nu se tem a susţine că d. Gherea stă cocoţat pe o temelie ştiinţifică foarte şubredă şi slăbănoagă, eu îl rog pe „Director" a mă înscrie mai întâi de toţi pe mine, ş-apoi vom vedea mai departe cum îi va merge cu plebiscitul.

PURECII DE LA „ADEVĂRUL"

D.B.P. Hasdeu, distinsul nostru academician, ne trimite următoarea spirituală scrisorică, pe care cu plăcere ne grăbim a o publica în coloanele „Timpului":

Domnului director al ziarului „Timpul"

Domnule director,

Ziarul „Adevărul" al cărui nume îmi aduce totdauna aminte proverbul latin, *in vino veritas,* în numărul său de luni, anunţă că „în numărul viitor", adică în acela de marţi va publica „un plagiat de mare senzaţie, al cărui autor a d. B.P. Hasdeu". În numărul de marţi neapărând nimic, mă cred dator a cere prin organul presei, ca acel „plagiat de mare senzaţie" să se publice cât mai curând; şi, drept îndemn, mă grăbesc a oferi descoperitorului plagiatelor mele o răsplată egală cu premiul pe care-l ceruse şi nu l-a obţinut d. Gherea de la Academia Română. Dacă plagiatele mele de orice fel de „senzaţie" s-ar strânge toate la un loc şi s-ar putea preface în carne, ele desigur n-ar sătura un purece, iar prin urmare nici pe artiştii de la „Adevărul", despre cari – pureci şi artişti - a se vedea în „Revista nouă" din urmă articolul intitulat: *Zacherlina.*

Primiţi dle director, etc.

21 dec. 1893 B.P. Hasdeu

STUDII FIZICE ASUPRA SPIRITULUI

D. Fourtier şi fotografia extraretinală

SUMAR: INTRODUCERE. - § 1. D. FOURTIER ESTE EL OM DE ŞTIINŢĂ? - § 2. SENSIBILITATEA OPTICĂ A PLĂCII FOTOGRAFICE. - § 3. BAZELE FOTOGRAFIEI EXTRARETINALE. - § 4. ŞARLATANIA ÎN FOTOGRAFIA ZISĂ SPIRITISTĂ. - § 5. BUGUET ŞI FOTOGRAFIA «À DOUBLE EXPOSITION». - § 6. D. FOURTIER DEMASCAT-A EL PE BUGUET? - § 7. ŞARLATANIA CRITICILOR SPIRITISMULUI. - § 8. METODELE DE A CONTRAFACE FOTOGRAFIA ZISĂ SPIRITISTĂ. - § 9. FOTOGRAFIA EXTRARETINALĂ A LUI MUMLER. - § 10. RECLAMAGII, ENTUZIAŞTI, EXCURSIONIŞTI. - § 11. FOTOGRAFIA EXTRARETINALĂ LA RUSSEL WALLACE. - § 12. MEDIUMITATEA FOTOGRAFICĂ A LUI JAY HARTMAN. - § 13. DATORIA OMULUI DE ŞTIINŢĂ FAŢĂ CU FENOMENELE OBŢINUTE. - § 14. EXPERIMENTELE DLUI TRAYL TAYLOR ŞI „L'HUMOUR AU SULFATE DE QUININE" A DLUI FOURTIER. - § 15. RAPORTUL ÎNTRE MATERIA MEDIUMULUI ŞI ÎNTRE MATERIA FIINŢEI EXTRARETINALE. - § 16. UN NOU PUNCT DE PLECARE. - § 17. UN DAR FĂCUT DLUI FOURTIER. - § 18. FOTOGRAFIA EXTRARETINALĂ ÎNTR-UN ÎNTUNERIC QUADRUPLU. - CONCLUZIUNEA.

> **Nous sommes si éloignés de connaître tous les agents de la nature, qu'il serait très peu philosophique de nier l'existence des phénomènes uniquement parce qu'ils sont inexplicables dans l'état actuel de nos connaissances.**
>
> **Laplace** (*Théorie de probab. IV, 5*)

„La Nature“, cunoscuta revistă a dlui Gaston Tissandier, în numărul său de la 13 ianuarie 1894 (pp. 99-105), publicase un articol intitulat *Photographies spirites*, subscris: *H. Fourtier.* Atâta aşteptau unele ziare române. Cele câteva pagini de d. Fourtier au fost în pripă trâmbiţate, ca doară-doară să se deoache cu o oră înainte rezultatul experimentelor fotografico-spiritiste, pe cari se ştia că eu, cu concursul unui cerc de oameni de ştiinţă le urmăresc fără întrerupere aproape de doi ani. Ei bine, departe de a mă fi zguduit, articolul dlui Fourtier m-a mai întărit în vederile mele. Să-l analizăm punct cu punct, în fond şi în formă.

§ 1. D. Fourtier este un scriitor foarte cunoscut în literatura fotografică. Eu însumi, când începusem a mă ocupa cu fotografia, a trebuit să-mi procur din capul locului, între altele, unele lucrări ale dlui Fourtier, neapărate pentru oricare fotograf, mai ales: *Dictionnaire de chimie photographique, Les positifs sur verre* şi *La pratique des projections,* câte-trele din 1892. Cunosc dară destul de bine pe d. Fourtier, după cum cunosc şi pe amicul său d. Londe, şi eram dator să-i cunosc pe amândoi, fiindcă a vorbi cineva despre o specialitate fără a se fi pus mai întâi în curentul acelei specialităţi este a nu fi om de ştiinţă; şi tocmai de aceea mă mir şi regret că d. Fourtier, excelent fotograf, totuşi nu este deloc om de ştiinţă atunci când se apucă a vorbi pe neştiute despre spiritism. Trebuia să înceapă în privinţa spiritismului aşa cum începusem eu cu fotografia: să înveţe. D. Fourtier asistase oarecând la o şedinţă a Societăţii Spirite din Paris de pe timpul răposatului Allan Kardec şi acuma, cu o asemenea sărăcăcioasă experimentaţiune în traistă, nimic mai mult decât atâta, domnia-sa nu se sfieşte a judeca spiritismul. Din literatura spiritistă, astăzi deja foarte bogată şi întinsă, d. Fourtier n-a citit nimic, absolut nimic, nici măcar pe celebrul Crookes, despre care vorbeşte de pe auzite.

Fără experimente şi fără lectură, cu desăvârşire străin studiilor spiritiste, d. Fourtier confundă spiritismul cu vechiul spiritualism şi-şi închipuieşte că Spiritul este ceva cu totul fără materie: „la photographie spirite a pour but de reproduire ces *esprits immatériels*“. Negreşit, un „spirit imaterial fotografiat“, adică o abstracţiune fotografiată, este o mare absurditate; dar această mare absurditate aparţine pe deplin dlui Fouirtier, pe când spiritismul nu cunoaşte decât numai „fotografierea *materiei spirituale*“, starea psihică a materiei, o nouă stare scăpată până aci din vederea fizicii, după cum îi scăpa altă dată din vedere starea cea radiantă a materiei, stările materiei fiind departe de a fi numai cele trei cunoscute în manualuri de şcoală.

Această singură frază: „la photographie spirite a pour but de reproduire *ces esprits immatériels*“ dovedeşte până la evidenţă că d. Fourtier habar n-are despre ceea ce este spiritismul, după cum habar n-au alţi critici de acelaşi calibru, cari îşi imaginează că spiritismul consistă în învârtirea meselor şi dintre cari unul se minuna că n-a găsit în locuinţa mea nici o masă de învârtit. Nu mai vorbim despre alde pseudonimul *Pablo,* care, în *Adevărul* de la 13 iunie 1894, se vaietă că Dr. C. Istrati, o adevărată somitate ştiinţifică română, s-a făcut spiritist şi de atunci – zice acel *Pablo* – „omul nostru a început să nu mai mănânce nimic alt decât mămăligă cu brânză şi să proscrie orice hrană animală, fiincă în bietul dobitoc omorât a putut să fie întrupat sufletul vreunui om mare al trecutului...“, neştiind ignorantisimul *Pablo* că spiritismul nu admite nici un fel de metempsicoză, ci numai o evoluţiune în sensul celei darwiniene, astfel că un *Pablo,* de exemplu, a fost dobitoc în trecut, nu încape nici o îndoială, dar în prezent şi cu atâta şi mai puţin în viitor el nu se mai poate întoarce la starea de dobitoc, nici chiar atunci când scrie în *Adevărul* nişte amintiri inconştiente din existenţa-i cea de altă dată. Nu mai vorbim iarăşi despre alde Dr. A. Urechia, care – mititelul – se screme a găsi spirit căutând spiritismul în „şalvarii lui Mahomet“! – şi cine n-o crede, citească revista „Vieaţa“ din 29 mai 1894 p. 2. Toţi aceştia, şi alţii asemenea lor, cunosc spiritismul întocmai ca orbul pe Rafaele şi surdul pe Mozart.

§ 2. Ceea ce e şi mai curios, este că d. Fourtier, fotograf eminent, pare a nu înţelege că placa fotografică este mai sensibilă la impresiuni optice decât retina ochiului, chiar atunci când ochiul e înarmat cu cel mai puternic instrument.

D. Fourtier ar fi trebuit să citească, sau va trebui să recitească mai cu atenţiune, următorul pasaj din clasicul tractat al lui Davanne (La photographie, t. 1 p. 21): „Les colorations anti-actiniques ont une influence si marquée, que les préparations photographiques les font apparaître même *quand nos yeux ne peuvent saisir aucune différence de teintes.* Dans un portrait, les plus légères taches de rousseur s'accentuent comme des traces de petite vérole, des *accidents invisibles* peuvent se manifester, et le Dr. Vogel cite l'exemple d'une dame dont le portrait apparut criblé de petites taches menaçantes sans qu'il y eût cependant rien d'apparent sur la peau; peu de jours après, cette dame mourait de la petite vérole, que les préparations photographiques *avaient vue* avant le médecin. De même, dans des reproductions conduites avec soin, on peut revivifier des écritures que l'action du temps ou des altérations frauduleuses ont fait disparaître, régénérer ainsi des palimpsestes et mettre en évidence des lavages opérés par des faussaires...".

Chiar însă dacă puterea de înregistrare a plăcii n-ar fi în principiu mai mare decât a retinei ochiului, şi totuşi ea ar fi fără alăturare mai mare în aplicaţiune, de vreme ce ochiul nu este în stare de a fi fixat mult timp cu totul impasibil asupra unui singur punct, pe când placa nici nu clipeşte, nici nu se distrage, nici nu se supune diferitelor mişcări psihice, nici nu poate fi ipnotizată, ci rămâne aceeaşi de la început până la sfârşit în intervalul unei expoziţiuni oricât de prelungite.

§ 3. Fiind dară constate două lucruri:

1. *materialitatea spiritului*, o materialitate fără care el n-ar putea să fie individual, adecă limitat, şi deci n-ar exista peste tot decât un singur „pan-spirit", „Allgeist" al idealiştilor;

2. *marea superioritate* a plăcii în comparaţiune cu ochiul, atât în principiu precum şi-n aplicaţiune;

obţinerea fotografiilor spiritiste devine ceva foarte natural, nimic ridicol sau miraculos; şi d. Fourtier, ca om de ştiinţă, trebuia să se mărginească a dovedi, dacă avea dovezi, cum că asemenea fotografii nu s-au obţinut încă până acuma, iar nu să afirme fără rezervă că ele nu se pot obţine deloc.

Tot ca om de ştiinţă, d. Fourtier avea un drept, şi tocmai pe acela l-a uitat. În ceea ce numeşte domnia-sa „photographies spirites" nu apar numai chipuri omeneşti invizibile ochiului, dar mai apar şi alte lucruri sau figuri indefinite, cari nu se ştie dacă sunt spirite. Prin urmare, termenul „fotografie spiritistă" este în orice caz necorect, ci cată să se zică: „fotografie transcendentală", „fotografie extra-prismatică", şi mai bine „fotografie extra-retinală", ca una care surprinde imagini inaccesibile retinei ochiului, înregistrând lumina ultravioletă sau lumina sub-roşie.

§ 4. Singurul lucru, care rezultă într-un mod serios din articolul dlui Fourtier, este că noi trebuie să ne ferim de şarlatani, cari posedă mijloace de a ne înşela prin *fotografia spiritistă falsă.* Dar aceasta, dacă este numai atâta, o recunoaşte cu dragă inimă oricare spiritist, fără a înceta de a fi spiritist, iar eu din parte-mi am fost chiar victima unui asemenea şarlatan, şi profit de ocaziune pentru a o povesti.

La începutul experimentelor mele fotografice, necunoscând deocamdată partea tehnică, eu eram ajutat pe rând de doi amici foarte competinţi în ale fotografiei, anume d. Victor Crăsescu, doctorand în medicină, şi d. Petricu, licenţiat în ştiinţele fizice, cari scoteau placa din cutie şi o aşezau în casetă, apoi o dezvoltau şi – dacă era impresionată – o copiau. N-am trebuinţă de a adăuga că amândoi îmi dădeau concursul lor în modul cel mai dezinteresat, urmărind fenomenele, ca şi mine, numai şi numai pentru ştiinţă.

Primele câteva zecimi de experimente, operate noaptea într-o cameră obscură, cu aparatul bracat asupra capului meu în tot timpul somnului, cu obiectivul „Français" şi cu plăcile „Guilleminot" şi „Lumière" de mărimea 12-16, cu o diafragmă de un diametru foarte mic, mi-au adus următoarele două serii de fapte: 1. uneori nu se obţine nici o urmă de impresiune; 2. uneori impresiunea este bine definită, prezentând lumini şi configuraţiuni caracteristice, despre cari în specie eu voi vorbi altă dată, căci acuma mă preocupă numai d. Fourtier.

După un interval oarecare, nevoind a mai abuza de bunavoinţă a dlor Petricu şi Crăsescu şi dorind în acelaşi timp a avea la dispoziţiune un lucrător în permanenţă, eu am tocmit pe un neamţ dintr-un stabiliment fotografic învecinat. El primea o plată fixă pentru fiecare dezvoltare şi tot atâta pentru fiecare copiere, astfel că, dacă placa se întâmpla a nu fi impresionată, atunci căpăta numai jumătate. Dezvoltarea se făcea dimineaţa în laboratorul meu şi-n prezenţa mea. Dintâi lucrurile mergeau de minune: rezultatele pozitive alternau într-un mod neregulat cu rezultatele negative; neamţul se mira grozav de ceea ce vedea şi, bănuind că eu îl înşel pe dânsul, lua contra mea fel de fel de precauţiuni, examinând mereu aparatul şi chiar iatacul meu; în fine, luminile şi configuraţiunile ce se obţineau, variind numai prin poziţiuni, prin adaosuri sau scăderi, prin amărunte, păstrau caracterul luminilor şi configuraţiunilor obţinute înainte cu dd. Crăsescu şi Petricu. După un timp însă, profitând de acele zile în care eu eram împiedicat de a exercita o supraveghere directă şi dorind a nu pierde jumătatea din plată când placa nu era impresionată, neamţul meu, convins acuma că eu nu-l pot înşela, s-a încercat a mă înşela el pe mine prin câteva fotografii, a căror falsitate a fost imediat bănuită de amicii mei Dr. C. Istrati şi B. Vermont. Speriat de consecinţe, individul a fugit din Bucureşti. Falsitatea a două din acele fotografii mi-a fost demonstrată de d. Petricu, iar pe toate celelalte eu mă grăbii a le pune la carantină, afară numai de acelea cari întruneau condiţiunile primelor experimente şi afară de acelea cari, treptat, au fost controlate şi verificate în urmă prin experimente noi, proprii ale mele, aşezând, dezvoltând şi copiind de aci înainte eu însumi plăcile, şi anume plăcile „Swiss dry plates Dr. I. H. Smith et C°, Zürich“, cele mai scumpe, dar şi cele mai bune din câte mi-a fost dat a cunoaşte.

Iată dară că am avut şi eu a face cu fotografia spiritistă *falsă*.

Şarlatani există între medici, între avocaţi, între preuţi, între învăţaţi, între artişti, între comercianţi, între industriali, mai pe scurt pretutindenea; dar pretutindenea ei lesne sunt demascaţi, şi nici într-un caz medicina peste tot, jurisprundenţa peste tot, clerul, ştiinţa, arta, comerţul, industria peste tot, nu pot fi osândite din cauza unui număr oricare de şarlatani.

§ 5. D. Fourtier n-a fost norocos nici măcar cu exemplele pe care le aduce despre şarlatania în fotografia cea extraretinală. Necunoscând spiritismul, după cum am arătat mai sus, domniasa nu înţelege ceea ce este un medium: „un homme doué de vertus extraordinaires, qu'on nomme *médium*“. Acele „vertus extraordinaires“ nu sunt altceva decât un dar *fizic* sau *fiziologic*, un dar curat *material*, pe care-l posedă unii oameni pentru ca prin prezenţa lor – cu alte cuvinte: prin *atmosfera lor*, prin *aura lor*, prin *fluidul lor*, zică-se cum va plăcea fiecăruia – prin prezenţa lor să înlesnească producerea fenomenelor aşa-numite spiritiste. *Mediumitatea* este un dar, de care posesorul său nu e niciodată sigur. În exerciţiul acestei facultăţi sunt întreruperi mai lungi sau mai scurte, urmate uneori de o pierdere completă, după cum poate cineva să asurzească pe un timp sau pentru totdauna, deşi mai-nainte avusese un auz foarte ager. Eu însumi, ca medium-fotograf n-am putut obţine într-un rând nici cea mai mică impresiune pe placă în curs de două luni, deşi operam în toate zilele în aceleaşi condiţiuni ca şi altă dată; iar ca medium-scriitor eu nu mai sunt în stare astăzi de a scrie un singur cuvânt de un an şi mai bine. De aci înţelege oricine, că un medium, fie cât de adevărat, cât de puternic, dacă el este lacom la câştig, adică meseriaş în felul său, iar nu om de ştiinţă, se vede pierzându-şi venitul de câte ori mediumitatea nu-l ajută la timp sau nu-l mai ajută deloc, şi atunci mârşavul interes îl împinge la şarlatanie. Despre aceşti nenorociţi d. Fourtier ar putea să citească ceea ce zice profesorul Maximilian Perty (*Sichtbare u. unsichtbare Welt*, 1881, p. 221), ilustrul naturalist şi antropologist, dintâi mare adversar al spiritismului, apoi cel mai convins şi unul din cei mai luminaţi spiritişti.

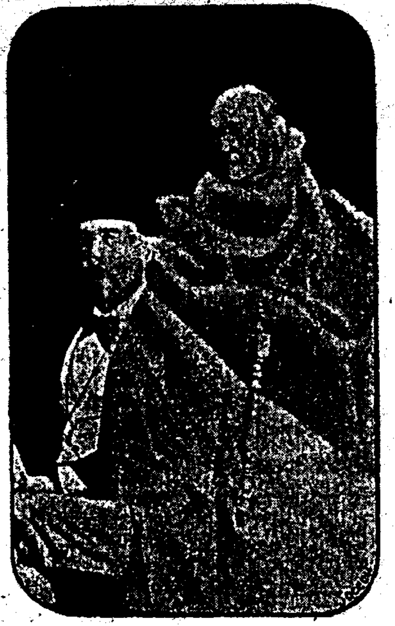

În activitatea unui medium devenit şarlatan trebui deosebite cu stăruinţă două perioade: perioada de mediumitate şi perioada de şarlatanie, întocmai după cum la Curtea-cu-juraţi rechizitorul Procurorului distinge în viaţa unuia şi aceluiaşi individ perioada când era un muncitor cinstit şi perioada când împrejurările l-au făcut pungaş sau hoţ, iar nu amalgamează ambele perioade, cerând pedeapsa omului pentru timpul când era de omenie. Aşa a fost faimosul Buguet, despre care noi am vorbit în *Sic cogito* (p. 102) şi pe care d. Fourtier îl citează ca cea mai strălucită probă de şarlatania fotografiei spiritiste. În prima perioadă a activităţii sale, Buguet fusese un necontestabil medium-fotograf de o putere remarcabilă. Dăm aci un specimen inedit din acea perioadă, obţinut în nişte condiţiuni care exclud orice putinţă de şarlatanie:

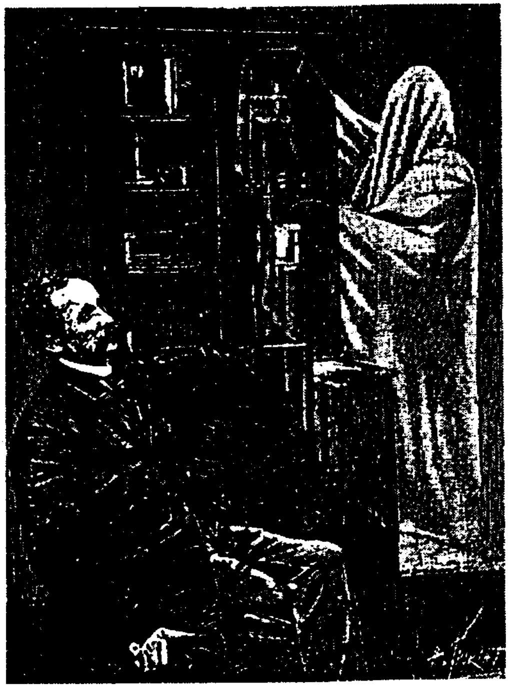

Această fotografie noi o avem de la d. marchiz Rossi de Giustiniani, care o însoţeşte de următoarea notiţă:

„Ayant vu, à Constantinople, certaines photographies spirites obtenues par Buguet, j'ai voulu aussi, me trouvant à Paris, essayer d'obtenir, au moyen de la médiumnité extraordinaire de Buguet, l'image, sur la plaque photographique, d'un de mes parents morts, sans préciser lequel. Comme je venais de Constantinople, je portais la calotte turque, autrement dit le fez, et c'est en portant cette coiffure ottomane que je me présentai, accompagné d'un ami, chez le médium photographe. M. Buguet me demanda si je voulais poser pour une photographie spirite et quel Esprit je voulais évoquer. Je lui répondis que je n'avais aucune préférence et que mon désir était qu'un mort de ma famille voulût bien se manifester par la photographie. L'ami qui était avec moi était prévenu d'avance de tout observer avec la plus grande attention, surtout au moment de la pose. M. Buguet fit ses préparatifs, puis vint tout seul dans la salle où nous étions. Il semblait agité, et après avoir ouvert l'appareil photographique vis-à-vis duquel j'étais placé, il se couvrit le visage de ses deux mains et alla poser son front contre la muraille. Pendant les quelques secondes qu'avait duré la pose, mon ami et moi nous ne vîmes rien d'insolite qui pût éveiller en nous le moindre soupçon. Deux jours après, M. Buguet me présenta ma photographie où je vis avec étonnement, à côté de mon portrait, une tête très visible dont le buste était couvert d'un voile diaphane qui enveloppait en partie mon visage. Cette tête m'était inconnue, mais ce qui me frappa, c'est que l'apparition ne portait ni turban, ni cafetan. M. Buguet qui croyait, sans doute, vu ma coifure, que j'étais musulman, aurait pu, s'il avait voulu me tromper, donner à l'Esprit photographié un air de famille en l'endossant d'un costume oriental. A mon retour à Smyrne, je montrai cette photographie spirite à ma femme, Française d'origine, laquelle s'écria en la voyant: Mais c'est mon oncle, Barthélemy Peyron, qui a apparu, c'est son portrait! Cet oncle, je ne l'avais jamais connu moi-même, mais son portrait fut trouvé très ressemblant par tous ceux qui l'avaient connu et surtout par la mère de ma femme."

D. Fourtier susține că Buguet obținea fotografiile sale spiritiste prin procedeul duplei expozițiuni, adică făcea să pozeze mai dinainte foarte scurt o păpușă și lăsa placa în casetă, apoi cu aceeași casetă pe aceeași placă fotografia printr-o expozițiune ordinară mai lungă pe individul cel viu, astfel că la dezvoltare apăreau pe placă portretul bine definit al omului, și alăturea sau din dos o figură rău definită a spiritului. Ca dovadă, însuși d. Fourtier a făcut asemenea fotografii și publică din ele următoarele două, pe care le consideră, neapărat, ca cele mai bine nimerite și mai convingătoare:

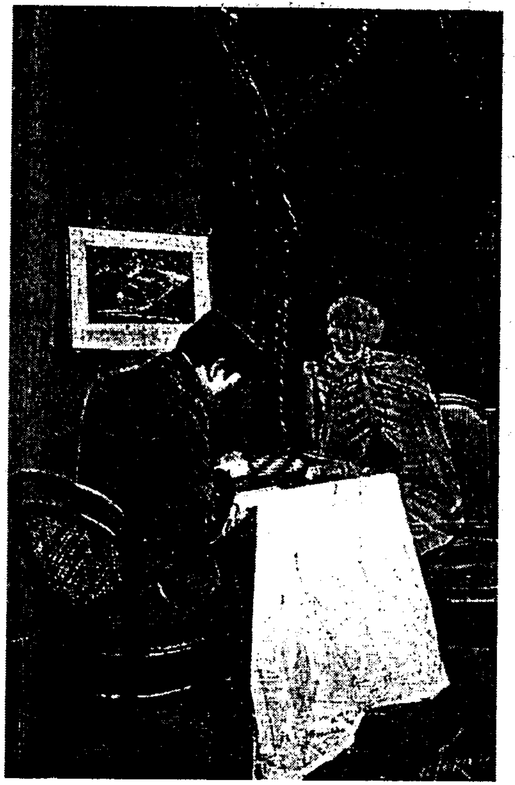

§ 6. O mică modestă întrebare: de ce oare pe aceste fotografii din fabrica dlui Fourtier spiritul nu are un cap omenesc, ci numai o broboadă, sau cel mult un craniu de schelet?

A doua întrebare tot așa de discretă: de ce oare la d. Fourtier omul și spectrul sunt așa de depărtați unul de altul?

Oricine va alătura într-un mod imparțial aceste două specimene cu fotografia de mai sus a dlui Rossi de Giustiniani, va trebui să mărturisească că ele se aseamănă laolaltă numai întrucât se aseamănă un diamant cu o piatră de Bohemia, ca să nu zicem un cal cu un măgar.

Noi admitem că poate să se găsească un falsar mai îndemânatec decât d. Fourtier, un falsar la care spectrul va avea un cap omenesc şi va sta foarte aproape de om, fără a se confunda ei unul cu altul prin ton şi prin liniamente. Ei bine, acel baş-falsar, fie el de abilitatea cea mai infernală, totuşi nu va fi în stare de a produce o fotografie unde spectrul să reprezinte aidoma figura unui răposat cu desăvârşire necunoscut fotografului şi chiar celor prezenţi, dintre cari cu unul se înrudeşte: Barthélemy Peyron, unchiul soţiei dlui Rossi de Giustiniani.

La Buguet – zice d. Fourtier – era o casieriţă, dşoara Mennessier, care spiona cu dibăcie de la cei ce veneau „les particularités utiles“. Să presupunem că acea casieriţă a descoperit că muşteriul cel cu fesul pe cap nu era nici turc, nici grec, ci italian; dar fie şi aşa, fie oricum ar fi, acea minunată casieriţă nu avea de unde să fure portretul lui Barthélemy Peyron, pe care d. Rossi de Giustiniani – observaţi bine – nu-l avea *nici măcar în imaginaţiune*, deoarece nu-l cunoscuse.

Desfidem pe d. Fourtier a ne explica acest fenomen prin „deux poses successives, l'une pour obtenir le spectre, l'autre l'évocateur vivant“!

Dacă domnia-sa, fotograf vestit şi chimist de prima ordine, n-a fost în stare prin cele „deux poses successives“ de a scoate contra fotografiei extraretinale ceva mai decisiv decât cele două parodii de mai sus, apoi mai bine nu-şi mai da osteneala de a intenta un proces, pe care poate să-l câştige numai doar la tribunalul lui Dr. A. Urechia celui cu „şalvarii lui Mahomet“.

§ 7. „Dupla expoziţiune“, prin care d. Fourtier pretinde a explica fotografia extraretinală, este soră geamănă cu „tripla superpoziţiune“ la care aleargă un alt anti-spiritist, d. Dicksonn, în *Magasin pittoresque* de la 15 iunie 1894, pentru a dovedi şarlatania fenomenului numit în spiritism „scriere directă“, „écriture directe“, fenomen controlat riguros pe calea curat ştiinţifică de Dr. Paul Gibier, de baronul Karl du Prel, de d. Aksakow şi alţii (v. *Sic cogito* p. 76 59). Nenorocirea dlui Fourtier este că „dupla expoziţiune“, după cum am văzut-o ş-o vom mai vedea, i-a dat cu totul altceva decât ceea ce este fotografia extraretinală; nenorocirea dlui Dicksonn este că la d-sa şarlatanul aduce cu sine pregătite de acasă plăcile pentru scriere directă şi în urmă le tot manipulează în libertate fără nici un amestec din partea nimănui, pe când în spiritism nu un medium le aduce, ci însuşi experimentatorul, şi tot dânsul le încrestează cu un semn, tot dânsul le leagă şi tot dânsul le ţine nentrerupt în timpul operaţiunii; în fine, nenorocirea amândorura, a dlui Dicksonn ca şi a dlui Fourtier de-npreună cu alţi mulţi mai mărunţei, este că domnia-lor afectează de a cunoaşte ceea ce n-au studiat, păunându-se dinaintea unor cititori de bună credinţă, dar şi mai puţin cunoscători, adică ceva întocmai ca la cei doi farsori din *Le bourgeois gentilhomme,* care nu ştiu turceşte, şi totuşi îşi dau aerul de a vorbi turceşte dinaintea bietului „Monsieur Jourdain“, care poate să crează că ei vorbesc turceşte, căci nici dânsul nu ştie turceşte. „Oui, la langue turque este comme cela“, zice farsorul. „Oui, le spiritisme n'est qu'une double exposition et une triple superposition, voilà tout!“ zic dd. Fourtier şi Dicksonn, cel dintâi fără să fi văzut o singură dată cum se obţine fotografia extraretinală, celalt fără a fi citit undeva măcar o pagină despre „scriere directă“. Şi găgăuţii osândesc apoi spiritismul pe temeiul unor asemenea judecători!

§ 8. D. Fourtier a aplicat o singură metodă de a falsifica fotografia extraretinală: dupla expoziţiune; şi am văzut că degeaba se laudă de a fi reuşit.

Domnia-sa mai cunoaşte o metodă cu o simplă expoziţiuine: a zugrăvi pe un paravan cu soluţiunea de chinină o figură de spectru, figură cu totul invizibilă pentru ochi, dar care totuşi impresionează placa sensibilă; apoi fotografiind pe un om viu, aşezat dinaintea paravanului, la spatele lui va apare pe placă spectrul cel de chinină. Păcat că d. Fourtier n-a izbutit a aplica această ingenioasă metodă: „nous avons tenté en vain“. Este învederat că ea ar fi reuşit şi mai puţin decât cele două expozițiuni; căci cu soluțiunea de chinină zugrăvitorul spectrului trebui să zugrăvească fără ca să vază ceea ce zugrăvește, și numai pe placă se vede că este o caricatură, dar se vede prea târziu. Este o metodă nostimă în teorie, aproape peste putință în practică.

Mai există alte metode, necunoscute dlui Fourtier.

Când celebrul medium-fotograf american Mumler a fost dat în judecată la anul 1869 sub acuzațiunea de șarlatan, se constitui în New York o expertiză din opt fotografi, care au declarat că fotografiile spiritiste false pot fi obținute prin *șase metode*, șase – nu mai puțin! Când acele metode au fost însă aplicate, s-a constatat că nici una din ele nu e serioasă. Ancheta judiciară cea mai severă a recunoscut deplina onorabilitate a lui Mumler.

D. Fourtier știe, că Mumler a fost achitat, dar d-sa ia acest verdict peste picior și-l explică prin „l'esprit américain est très large", ceea ce echivalează, ca antiteză, cu o proprie ciudată mărturisire din partea dlui Fourtier că „son esprit est très étroit".

§ 9. Ca specimen de fotografie spiritistă a lui Mumler, despre care d. Fourtier are o noțiune și mai superficială decât despre aceea a lui Buguet, noi vom da aci pe una din colecțiunea dlui Aksakow.

În această fotografie portretul reprezintă pe M. A. Dow, nu un om de rând, ci editorul cunoscutului ziar american „The Waverly Magazine", iar lângă dânsul se vede foarte lămurit, deși foarste diafan totodată, chipul răposatei sale amice Mabel Warren. Este oare vreo asemănare între această fotografie și între cele două farse ale dlui Fourtier? Ceva de felul acesta se poate oare obține prin „deux poses successives"? sau prin soluțiunea de chinină? sau prin orice alt mijloc artificial?

Încerce d. Fourtier, și apoi să ne lumineze.

Să se observe că Mumler nu cunoștea personal pe M. A. Dow, care i se prezentase sub pseudonimul de Johnson, și cu atâta și mai puțin cunoscuse pe răposata Mabel Warren, iar prin urmare nici despre vechile relațiuni intime între amândoi nu putea să aibă vreo umbră de idee.

Să se mai observe că vreun portret al răposatei nu exista.

§ 10. D. Fourtier a pățit-o dară cu Buguet, și a pățit-o și mai rău cu *Mumler*. Domnia-sa nu vorbește nimic despre alți mediumi-fotografi. Buguet și Mumler! Mumler și Buguet! atâta tot; și apoi râde că în America: „en 1874 on annonçait une nouvelle édition de la Bible avec photographies autentiques d'Abraham, Moïse, David...", adică se acață triumfător de un anunț șarlatanesc, de o biată reclamă, după cum sunt sute de mii pe toată ziua în presa europenească, despre cari însă niciodată nu va vorbi un om de știință pentru a-și face din ele o armă într-o discuțiune serioasă. Glumele sunt bune ca sarea în bucate; dar sare fără bucate sau sare în loc de bucate, aceasta alcătuiește o hrană numai doară pentru vite. Glumească cât îi place d. Fourtier, cu condițiunea totuși de a presăra glumele pe ici pe colea peste o argumentațiune solidă, care prin glume va deveni mai plăcută, mai gustoasă, fără a pierde soliditatea; dar tocmai o argumentațiune solidă îi lipsește.

Reclamagii, ca și *șarlatani*, mișuesc pretutindenea cu duiumuri. Unii promit fotografia lui Abraham; alții o și confecționează; iar proștii sunt fericiți de a avea la ce să caște gura, grație acestor două tagme de paraziți în organismul științei. Dar ce urmează de aci?

Mai este încă o a treia tagmă vătămătoare progresului științific: sunt *entuziaștii*. Spiritistul cutare, foarte cinstit și foarte convins, vrea cu orice preț să vorbească prin învârtirea mesei dadreptul cu însuși Domnul Hristos, și să nu ne mirăm dacă e păcălit, răspunzându-i toc-toc-toc spiritul vreunui paraclisier printr-o banalitate croită în stil evanghelic. Un alt spiritist, tot așa de ușurel la minte, dorește în ruptul capului să capete o foitografie a lui Mahomet, cu „șalvarii" lui Dr. A. Urechia cu tot, și speră cu tărie că o va căpăta. Încă o dată: ce urmează de aci?

Ca şi reclamagii, ca şi şarlatani, entuziaştii ne întâmpină şi ei la tot pasul în orice ramură a cunoştinţei omeneşti. Dar din toate asemenea tagme universale, cea mai nejustificată, căci n-o scuză nici păcatul interesului bănesc, nici excesul bolnăvicios de sentimentalism, este tagma a patra, acea a *excursioniştilor*, cărora le abate din când în când a se rosti sus şi tare, cu un ton magistral şi cu o căutătură semeaţă, despre ceea ce ei nu pricep deloc, după cum este d. Fourtier în privinţa spiritismului.

§ 11. Mulţumindu-se cu câte aflase în treacăt asupra lui Buguet şi a lui Mumler, d. Fourtier nu ştie nimic despre o mulţime de alte experimente de fotografie extraretinală, dintre cari noi îi vom reaminti pe prima linie pe ale unuia din cei mai mari naturalişti contimpurani, Alfred Russel Wallace, în cartea sa *On Miracles and Modern Spiritualism* (London, 1875), tradusă şi franţuzeşte (*Les miracles et le moderne Spiritualisme*, Paris, 1890), de une vom reproduce aci o pagină sau două.

„D. şi dna Guppy – zice Russel Wallace –, amândoi fotografi amatori, au încercat să obţină acasă la dânşii fotografii spiritiste, şi n-au reuşit. În martie 1872, având trebuinţă de o fotografie a dnei Guppy, ei s-au adresat la d. Hudson, fotograf care locuia în vecinătate şi care nu era nicidecum spiritist. După ce dna Guppy pozase, dlui Guppy îi veni deodată ideea de a încerca o fotografie spiritistă. El s-a aşezat să pozeze, iar dna Guppy stătu din dosul lui. Pe placă, la spatele lui Guppy s-a manifestat o mare pată ovală, rău definită, semănând întrucâtva prin configuraţiune cu o persoană drapată, albă peste tot, pe când dna Guppy era îmbrăcată în negru. Aceasta a fost prima fotografie spiritistă în Anglia, mai importantă, poate, tocmai prin lipsa de orice preparaţiune şi prin acea pată albă, pe care nici un falsificator nu s-ar fi încercat de a o produce şi care strică cu desăvârşire portretul. Peste câteva zile, fără a fi anunţaţi, d. şi dna Guppy, luând cu dânşii şi pe micul lor băiat, au venit la d. Hudson. Dna Guppy s-a aşezat jos, ţinând copilul pe un scăunaş, iar d. Guppy stătu din dos. Pe placă la spatele acestui grup se vede o figură de femeie, îmbrăcată cu o elegantă draperie albă, înălţându-se tocmai dasupra celor trei persoane, peste cari privind întinde mâinile ca şi când le-ar binecuvânta. Obrazul, în profil, puţin întors spre răsărit, este frumos desemnat; mâinile de asemenea; iar draperia nu atinge deloc pe vreunul din grup. S-a preparat o nouă placă şi a urmat imediat o a doua pozare, prin care s-a obţinut un fericit control. Dna Guppy se aşezase acum din nou cu copilul, ţinând însă de astă dată capul mai sus. Pe placă a apărut iarăşi aceeaşi figură albă, dar *schimbându-şi poziţiunea pentru a corespunde exact cu schimbarea poziţiunii dnei Guppy*. Pentru ca să rămână aproape aceeaşi distanţă între capul dnei Guppy şi între mâinile figurii, una din mâini este cu mult mai ridicată; apoi profilul e mai pronunţat şi cutele draperiei sunt altfel decât înainte. Ei bine, din două una: sau că figura cea albă, invizibilă ochilor, este o adevărată fiinţă, vie şi inteligentă; sau că familia Guppy, fotograful şi încă o a patra persoană, au jucat o urâtă farsă, pe care n-au mai dezmințit-o apoi niciodată. Cunoscând foarte bine pe d. și pe dna Guppy, eu garantez că ei sunt cu totul incapabili de o asemenea falsitate...“.

Russel Wallace urmează mai departe tot despre fotograful Hudson, devenit spiritist cu d-a-sila:

„Sir William Howitt, venit la dânsul pe neașteptate, a obținut portretele celor doi fii ai săi, morți de mai mulți ani și dintre cari despre existența unuia nu știa nimic nici chiar amicul venit cu d. Howitt. Asemănarea a fost pe loc recunoscută de dna Howitt, iar însuși d. Howitt declară în public că acea asemănare e perfectă și incontestabilă. Doctorul Thomson din Clifton pozând la același fotograf, pe placă a apărut lângă dânsul figura unei doamne necunoscute. El a trimis acea fotografie în Scoția la unchiul său, fără a-i vorbi despre proveniența ei și întrebând numai dacă seamănă cu cineva din răposații familiei. I s-a răspuns că este tocmai portretul mumei lui Dr. Thomson, așa cum fusese ea în anul când îl născuse pe dânsul. Doctorul nu cunoștea nici un portret al mumei sale, iar unchiul său se mira, firește, cum de s-a putut obține o asemenea fotografie...“.

Ne întrerupem pentru a constata identitatea fenomenului cu acela de mai sus al fotografiei dlui Rossi de Giustiniani: în ambele cazuri deopotrivă fotografia reprezintă pe cineva necunoscut fotografului și despre care totodată nu putea nici măcar să cugete într-un mod figurat ruda cea vie, deoarece nu-l văzuse deloc sau abia îl va fi văzut în fragedă copilărie. De altmintrelea, chiar să fi putut cugeta într-un mod figurat, ce ar ieși din aceasta? În momentul pozării apucați-vă a cugeta într-un mod figurat despre o pisică, un măr, o sticlă; le veți vedea toate astea în imaginațiune cu cea mai perfectă plasticitate; de ce dară nu există nici un exemplu ca ceva asemenea să apară pe placa fotografică? fiindcă această placă se impresionează numai de *substanțialități*, nu de idei, reproducând pur și simplu *materia unei ființe extraretinale*, tot așa după cum reproduce o altă *materie*, numai *materie* și nu orice fel de *materie*.

§ 12. Vom atrage atențiunea dlui Fourtier încă asupra unui caz de fotografie extraretinală, necunoscut domniei-sale și

operat în niște condițiuni de control științific mai riguroase decât tot ce se poate cere într-o experimentațiune curat fizică.

Lucrurile s-au petrecut în 1876. Jay Hartman de la Cincinnati în Ohio, fotograf-medium, era acuzat de a fi șarlatan. Până și amicii săi cei mai intimi începuseră a-l bănui. Neștiind cum să se justifice, Hartman a declarat că se supune unei anchete din partea fotografilor și a publicului, primind să producă fenomenul în oricare atelier străin, alții aducând plăci, alții preparând chimicale, alții manipulând aparatul, dezvoltând etc., cu singura condițiune ca cei prezenți în tot timpul operațiunii să nu discute, să nu glumească, să păstreze o atitudine demnă și tăcută.

Experimentațiunea s-a făcut în atelierul lui Cutter, un fotograf ostil lui Hartman. Se întruniră 16 persoane, dintre cari 6 fotografi.

Pe prima placă n-a apărut nimic. Pe a doua, iarăși nimic. Pe a treia, tot nimic. Bietul Hartman era gata să leșine de desperare. S-a pus a patra placă. Dinaintea aparatului ședea doctorul Morrow. Hartman tremura ca o frunză, pe frunte-i curgeau picături de sudoare, mintea-i era adâncită într-o extatică rugăciune. Placa a patra, care trebuia să fie ultimă, a fost dezvoltată, și s-a văzut pe ea foarte limpede portretul lui Dr. Morrow, iar alăturea o figură de femeie, plecată peste capul lui. Cei de față au fost zguduiți de realitatea fenomenului și au subscris cu toții un solemn proces-verbal, în care atestau obținerea fotografiei spiritiste într-un mod care înlătură orice putință de înșelăciune (Aksakow, *Animismus u. Spiritismus*, I p. 107-112).

§ 13. În cazul lui Hartman, mai lămurit decât oriunde, se constată că un fotograf-medium, fie el cel mai puternic și cel mai încrezător totodată în eficacitatea puterii sale, nu obține nimic, literalmente de trei ori nimic, dacă nu se prezintă să pozeze dinaintea plăcii o ființă extraretinală, o ființă liberă și inteligentă, care poate să se prezinte fără nici o evocațiune, ori să nu se prezinte deloc, sau să se prezinte aşa-zicând de milă după un şir de evocaţiuni zadarnice.

Răbdarea, necesară în genere pentru orice experimentare fizică, unde condiţiunile sunt multiple şi unde călcarea unei singure din ele poate să compromită succesul, răbdarea se cere cu atât mai vârtos pentru experimentări de fotografie extraretinală, unde unul din cei doi factori, şi tocmai factorul principal, este ceva calitativ şi cantitativ necunoscut nouă, supus la o multiplicitate de condiţiuni iarăşi necunoscute, afară de una cunoscută: prezenţa unui al doilea factor, numit medium, care şi acesta la rândul său trebui să se afle într-o stare personală favorabilă şi să fie înconjurat de o favorabilă atmosferă fizică şi mai ales morală.

Este greu, foarte greu, cine zice că nu! dar fapte pozitive, nendoelnice, riguros controlate, dovedesc că e cu putinţă; şi când putinţa se demonstrează printr-o mulţime de cazuri afirmative cu desăvârşire sigure, atunci un adevărat om de ştiinţă face trei lucruri:

1°. recunoaşte realitatea fenomenului, chiar dacă n-a putut să-l verifice singur şi nu poate să şi-l explice, după cum însuşi d. Fourtier recunoaşte impresiunea ultravioletă a soluţiunii de chinină, deşi el însuşi n-a izbutit s-o obţină şi deşi ştiinţă n-are cum s-o explice;

2°. nu încetează de a experimenta, variind condiţiunile pentru a nemeri pe cele mai potrivite;

3°. pentru experimentele altora caută şi combină tot felul de mijloace de control.

§ 14. În acest mod, singurul ştiinţific, a procedat şi procedează renumitul fotograf englez contimporan d. Trayl Taylor, „une des sommités du parti photographique anglais“, după cum îl numeşte însuşi d. Fourtier, care îl citează după un articol din *British Journal of Photography,* dar îl citează mai mult în bătaie de joc, deşi, chiar ca specialist în fotografie, d. Trayl Taylor e mai cunoscut decât d. Fourtier: „Trayl Taylor écrit dans ce style d'humour à froid devant lequel l'esprit s'arrête déconcérté...“ O urmărire strict ştiinţifică a unui şir de experimente fizice se cheamă la d. Fourtier: „humour à froid“! Domnia-sa preferă „l'humour à double exposition“, care i-a dat drept rezultat nişte parodii de fotografie extraretinală, şi „l'humour au sulfate de quinine“, prin care n-a căpătat nici măcar atâta.

Comunicaţiunea citită de d. Trayl Taylor dinaintea „London and provincial photographic Association“ se începe cu următoarele cuvinte: „*De mai mulţi ani* simţesc o vie dorinţă de a mă asigura, *prin cercetări minuţioase*, despre fondul cel adevărat al fenomenului că nişte figure altele decât ale persoanelor vizibile se fixează pe placa sensibilă; dar ceea ce mă împiedeca până acum era fericită alegere a unei fiinţe senzitive numite medium...“

De ce oare d. Fourtier n-a procedat cu acelaşi „humour à froid“?

De ce n-a studiat cestiunea în curs „de mai mulţi ani“?

De ce nu s-a decis a întreprinde asupră-i „cercetări minuţioase“?

De ce n-a căutat să se pună în contact cu un „medium-fotograf“?

De! nu toate muştele fac miere!

§ 15. Experimentele dlui Trail Taylor, sustrase oricării bănuieli de falsitate, probează imperios, ca şi unele din cele de mai sus, că fenomenul este absolut idependinte de creierul lui medium, de vreme ce mediumul dlui Trail Taylor, tocmai atunci când se obţinea pe placă cea mai frumoasă figură extraretinală, nu se gândea câtuşi de puţin la vreo figură, ci la drumul de fier. Faptul surprinde pe d. Fourtier, care zice despre d. Trail Taylor: „il se sert d'une chambre stéréoscopique et obtient des images spectrales en la présence d'un médium *dont on ne voit pas très bien le rôle*, puisqu'il avoue qu'au lieu d'évoquer les esprits il réfléchissait sur les chances qu'il pouvait avoir de s'établir dans un coin du wagon qui le ramènerait le soir chez lui“. În loc de a se mira, d. Fourtier trebuia să tragă din acest fapt concluziunea cea directă, şi anume: pentru a putea să apară pe placa fotografică, ființa cea extraretinală are trebuință nu neapărat de vreo evocațiune, ci mai cu samă de un ajutor material, de un fel de emanațiune, de fluidul factorului numit medium.

Această împrejurare este de o importanță extremă.

Ajunși aci, ni se deschide o nouă perspectivă. Acea materie a lui medium, fără intervenirea căreia nu poate să se manifeste pe placă ființa cea extraretinală, cată să fie ceva mai *vizibil* decât materia proprie a acestei ființe. Și lucrul este firesc: fluidul lui medium, oricât de extraretinal ar fi el însuși, fiindcă ochiul nu-l vede, totuși nu poate a nu fi mai puțin fin, mai compact, deoarece este legat cu corpul pământesc. Prin urmare: materia extraretinală a lui medium, adică *o materie psihică pământească* de o densitate oarecare, este mai susceptibilă de a se întipări pe placa fotografică decât materia extraretinală a spiritului, chiar atunci când spiritul este încă foarte apropiat de condițiuni terestre.

Dar atunci cercetarea științifică ia o altă întorsătură de cum avusese ea până acuma.

§ 16. Ca introducere metodică la fotografia propriu-zisă a *spiritelor*, noi suntem datori mai întâi a urmări prin experimente:

1°. fotografia formei pe care o are materia cea extraretinală a lui medium el însuși fără nici un amestec de ceea ce se cheamă *spirit*;

2°. fotografia aceleiași materii a lui medium el însuși în momentul când dânsul concurge la vizibilitatea *spiritului.*

§ 17. Deocamdată, în chip de specimene prealabile pentru cercetări ulterioare, noi dăm aci următoarele două din mulțimea fotografiilor extraretinale obținute de noi înșine; și-l invităm pe d. Fourtier de a face domnia-sa ceva asemenea prin orice fel de mijloace artificiale, prevenindu-l mai dinainte că clișeurile noastre sunt la dispozițiunea d-sale și a oricărui om de știință:

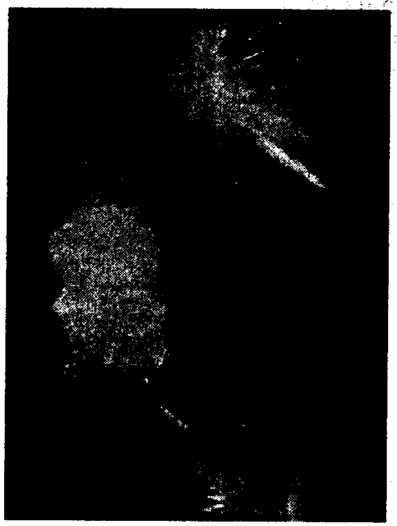

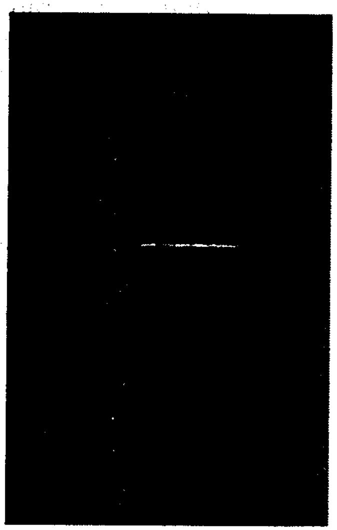

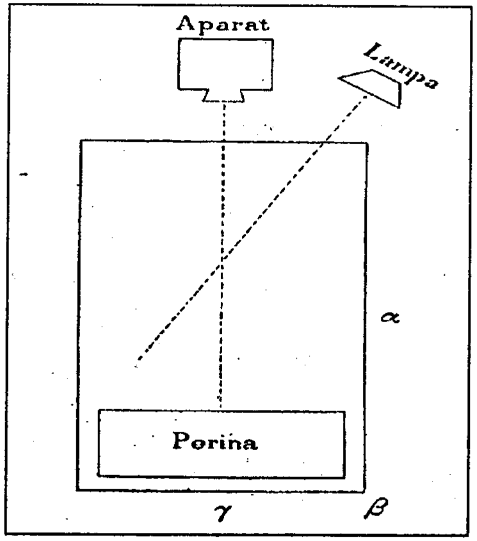

§ 18. Aceste fotografii, asupra cărora noi vom avea a reveni pe larg, au fost obținute în următoarele condițiuni:

1°. noaptea pe-ntuneric, ferestrele fiind astupate peste tot cu groase perdele de rips gălbui închis;

2°. aparatul era bracat peste toată noaptea de la orele 12 până la 5 dimineaţa asupra capului meu, adică asupra părţii de mijloc a perinei pe care eu dormeam;

3°. tubul obiectivului era ermeticeşte închis şi numai uscioara casetei era rădicată, astfel că placa se impresiona printr-o imagine trecută nu prin obiectiv d-a dreptul, ci mai întâi străbătută prin obturatoriul de metal, îmbrăcat cu saftian negru şi căptuşit cu catifea neagră;

4°. lângă aparat era o lampă roşie de felul celor obişnuite în toate laboratoarele fotografice, „lampe de laboratoire“, în care ardea o lumânare de stearin, lumina fiind îndreptată nu asupra capului meu, ci spre mijlocul patului;

5°. depărtarea aparatului era în genere, plus-minus, de 2-3 metri, camera mea de culcare fiind întreagă de 10 x 6 metri;

6°. poziţiunea:

7°. dacă vom mai adăuga, că puncturile $\alpha - \beta - \gamma$ reprezintă un paravan între pat şi între ferestre, atunci rezultă un fel de patru întunerece:

a) noaptea;
b) perdelele;
c) paravanul;
d) obturatoriul.

Cât se atinge de lumina roşie, o particularitate esenţială, fără care eu niciodată n-am putut să obţin o fotografie cu *obiectivul închis*, apoi este ştiut că acea lumină n-are ondulaţiuni actinice, ci numai calorice, şi tocmai de aceea, întrucât priveşte operaţiunile fotografice ordinare, ea nu impresionează deloc placa sensibilă.

Procedeul pozării cu obturatoriul pe-ntuneric şi cu lampa roşie este până acuma cu desăvârşire necunoscut în fotografia extraretinală, şi constituie, în toată puterea cuvântului, o nouă problemă fizică, repetăm încă o dată: o nouă problemă *fizică*, dinaintea căreia antispritiştii de talia lui Dr. A. Urechia nu vor putea să se ascundă nici chiar în „şalvarii lui Mahomet“.

După ce am demonstrat extrema superficialitate a dlui Fourtier în privinţa spiritismului în genere şi a fotografiei extraretinale în specie, avem dreptul şi suntem chiar datori de a ne face o întrebare: un om de altmintrelea atât de serios şi atât de ponderos cum este d-sa, cum oare de s-a azardat fără pregătire şi fără călăuză pe un tărâm foarte delicat, pe care nu-l studiase de mai-nainte?

Răspunsul e lesne de dat.

Revista *La Nature* a dlui Tissandier are regulat în coadă o rubrică intitulată „Physique amusante“. D. Fourtier va fi fost rugat de a ticlui pentru acea dosnică rubrică ceva *amuzant* despre fotografie. Iată în ce mod se va fi născut articlul d-sale, căruia d. Tissandier a crezut de cuviinţă de a-i da un loc mai sus de coada revistei, şi rău a făcut.

Ca „Photographie amusante“, cele două expoziţiuni ale dlui Fourtier sunt ingenioase, deşi nu tocmai noi; eu însă îi propun altceva şi mai nostim, căci se capătă prin trei expoziţiuni, şi anume trei capete pe un singur corp: individul care pozează să ţină corpul nemişcat, dar la a doua poză să plece capul la dreapta sau la stânga, la a treia poză să-l plece în direcţiunea opusă, şi iată totul. Vom avea pe acelaşi d. Fourtier cu trei capete, din cari nici unul nu va fi mai bun decât celelalte două.

Confundând *fotografia amuzantă* cu *fotografia extraretinală*, cele trei capete ale dlui Fourtier fac un „quiproquo d'apothicaire“.

Materia odică și materia nimbică

SUMAR: INTRODUCERE. – § 1. REICHENBACH ȘI URMAȘII SĂI. – § 2. NATURA MATERIEI ODICE. – § 3. CONFUZIUNEA ÎNTRE MATERIA ODICĂ ȘI MATERIA NIMBICĂ. – § 4. MATERIA NIMBICĂ DUPĂ OCCULTISM. – § 5. MATERIA NIMBICĂ LA BUDDHIȘTI. – § 6. MATERIA NIMBICĂ ÎN LEGĂTURĂ CU EXTAZUL LA INDI ȘI LA NEO-PLATONICI. – § 7. MATERIA NIMBICĂ LA EGIPTENI. – § 8. MATERIA NIMBICĂ LA GRECI, ROMANI ȘI CREȘTINI. – § 9. CE ÎNSEMNEAZĂ NIMBUS? – § 10. LEGENDELE DESPRE SERVIU TULLIU ȘI GENUCIUS CIPUS. – § 11. DATE ISTORICE DESPRE MATERIA NIMBICĂ. – § 12. ÎNREGISTRAREA FOTOGRAFICĂ A MATERIEI NIMBICE ȘI EDUARD DE HARTMANN. – § 13. ALTĂ FOTOGRAFIE A MATERIEI NIMBICE. – § 14. PARALELISM DIFERENȚIAL ÎNTRE MATERIA ODICĂ ȘI ÎNTRE MATERIA NIMBICĂ. – § 15. ODUL ȘI NIMBUL CA A CINCEA ȘI A ȘASEA STĂRI DE MATERIE. – § 16. COOPERAȚIUNEA ÎNTRE OD ȘI ÎNTRE NIMB. – § 17. UN X INFERIOR ȘI UN X SUPERIOR. – § 18. MATERIA NIMBICĂ ÎN SOMNAMBULISM ȘI ÎN IPNOTISM. – CONCLUZIUNE.

> Wenn wir nur vier Sinne hätten und der Sinn des Gesichts uns fehlte, so würden wir uns von diesem ebensowenig einen Begriff machen können als von einem sechsten Sinne. Und also darf man an der Möglichkeit eines sechsten Sinnes und mehrerer Sinne ebensowenig zweifeln, als wir in jenem Zustande an der Möglichkeit des fünften zweifeln dürften...
>
> (Dacă noi am avea numai patru simțuri și ne-ar lipsi simțul văzului, atunci ne-ar fi tot așa de peste putință a ne închipui vederea ca și pe un al șaselea simț. Așadar, a ne îndoi despre posibilitatea unui al șaselea și a mai multor simțuri ne este astăzi tot așa de nepermis, cum ar fi în cazul de mai sus despre posibilitatea simțului al cincelea.)
>
> **Lessing,** *Fragmente, 1777.*

Într-un alt studiu publicat în luna lui mai (*Revista nouă,* anul VI, No. 12), noi am arătat cât de fără temei și chiar de rea credință este critica dlui Fourtier și a altora de același soi contra așa-numitei *fotografie a spiritelor.*

În urma celor controlate de un șir de oameni de știință, în fruntea cărora figurează marele naturalist Russel Wallace, este o încăpățânare cu totul neștiințifică de a mai susține în ruptul capului, cum că pe placa fotografică nu apar și nu pot să apară uneori figuri omenești sau neomenești extraretinale, adică invizibile ochiului nostru.

Nu mai mult decât peste o lună după acel studiu, revista pariziană a lui Nadar: *Paris-photographe* de la 30 iunie, a publicat și ea un articol intitulat: *Photographie spirite,* unde realitatea fenomenului este recunoscută, mai adăugându-se totuși următoarea rezervă, pe care noi o împărtășim pe deplin și o repetăm cu plăcere: „Nous n'oserons pas toutefois conseiller aux chercheurs de nous suivre dans cette voie, à cause des dangers qu'elle peut présenter. Ceux là seuls devront s'y engager qui auront le courage de se consacrer pendant des années à ces études mal famées et dispendieuses, en se résignant à progresser lentement, de façon à sentir l'un de ses pieds bien affermi sur le terrain qu'on vient de conquérir avant d'avancer l'autre dans l'inconnu."

Tocmai aceasta este calea, pe care am procedat și procedăm noi înșine. După o experimentațiune nentreruptă de aproape doi ani, abia-abia acuma, și chiar acuma nu fără sfială, noi cutezarăm a lua cuvântul, și ne vom da osteneala de aci încolo de a păși așa de metodic, încât fiecare pas înainte să fie o necesară consecință a certitudinii pasului anterior.

§ 1. Pe la 1850 chimistul vienez baronul de Reichenbach, acela care descoperise parafina, a constatat că diferite corpuri proiectează în afară un fel de materie fluidă, pe care dânsul a numit-o *od,* cuvânt rămas de atunci în terminologia științifică.

Acea stare de materie, deja cu vreo sută cincizeci de ani mainainte, fusese întrevăzută de către medicii William Maxwell și Frank de Frankenau, adevărații părinți ai teoriei magnetice (*De medicina magnetica,* Francofurti 1679, lib. I c. 4); Reichenbach însă cel dintâi a reușit s-o supună unei riguroase cercetări științifice, pe care în zilele noastre au reluat-o apoi, au verificat-o şi au dus-o mai departe, printr-o nouă concordanţă de probe, doctorul Durville (*Traité du magnétisme*, Paris 1886), şi mai cu samă Dr. Luys (*Compte rendu de la Société de biologie*, 17 juin 1893) şi colonelul Albert de Rochas, savantul administrator al Şcolii Politecnice din Paris (*Annales des sciences psychiques*, mai-juin 1894).

Procedeul lui Reichenbach era de a lua pe un *senzitiv* şi de a-l pune într-o cameră absolut obscură, în sânul căruia, după un interval, el începea a vedea, luminându-se cu nişte flacări din ce în ce mai distinse, unele părţi ale unor corpuri: ale magnetului, ale animalului, ale plantei etc.

Senzitivii lui Reichenbach erau nişte indivizi aduşi în stare de somnambulism printr-o magnetizare ordinară, ba uneori încă printr-o quasi-magnetizare, care consista întru a ţinea pe individ deştept mai multe ore la întunerec, ceea ce, fireşte, avea drept rezultat o dispoziţiune particulară momentană a văzului. Cu chipul acesta, *senzitivul* lui Reichenbach se poate considera ca un subiect somnambulic chiar când nu trecea printr-o magnetizare formală.

Observaţiunile cele mai preţioase despre od, nu prin somnambuli, ci prin indivizi ipnotizaţi, s-au făcut în ultimii ani de către Dr. Luys şi colonelul de Rochas asupra corpului omenesc în specie, şi numai acestea ne preocupă în cazul de faţă.

Având la dispoziţiunea lor pe un subiect ipnotic desemnator de profesiune, care putea nu numai să descrie fenomenul, dar să-l şi schiţeze întocmai, aceşti eminenţi experimentatori au dobândit, între altele, următoarea imagine a materiei odice pe figura omului:

§ 2. În această imagine ni se înfăţişează flăcări odice ieşind din ochi, din urechi, din nări şi din gură, anume flacări albastre din partea stângă şi flacări roşii din cea dreaptă.

Dacă vom mai adăuga că toate experimentele din trecut şi din prezent, începând de la Deleuze (*Hist. du magnétisme*, 1813), au descoperit aceleaşi flăcări ieşind din mâna omului, uneori mai lungi decât degetele, apoi va trebui să conchidem că:

Starea odică a materiei caracterizează special organele celor cinci simţuri: văzul, auzul, mirosul, gustul şi pipăitul.

Coloraţiunea albastră a regiunii stângi şi coloraţiunea roşie a regiunii drepte sunt cele obişnuite; totuşi, într-un mod excepţional sau în cazuri patologice, s-a întâmplat ordinea inversă, câteodată o coloraţiune mixtă violetă.

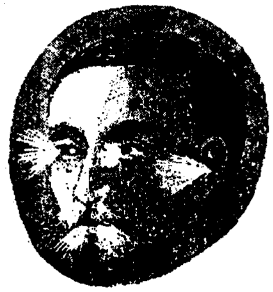

(*Fig. 1*)

Murind individul – zice Dr. Luys – imediat dispar de pe cadavru acele flacări, persistând însă câteva ceasuri la ochi. Poate tocmai de acolo se va fi născut obiceiul de a închide pleoapele la cel mort, fiindcă aspectul viu al ochilor, contrastând cu rigiditatea corpului, impresiona dureros pe privitori.

Aci e locul de a pune câteva întrebări pentru viitorii experimentatori ai fenomenului:

La un orb există oare flacări odice în ochi?

Le are la urechi un surd?

Cu pierderea funcţiunii, un organ pierde el prin aceasta flacăra-i cea odică?

Iată ceea ce, de acum înainte, ar trebui să se experimenteze.

În orice caz, repetăm încă o dată, starea odică a materiei ne întâmpină numai la organele celor cinci simţuri, pe cât timp ele sunt organe, adică pot funcţiona; şi numai un subiect somnambulic sau ipnotic, numai individul „pus în raport“ cu un magnetizor sau ipnotizor, poate să vadă odul, *niciodată* un om în stare normală şi *niciodată* placa fotografică.

Aceste două *niciodată* sunt foarte semnificative.

§ 3. Senzitivul, fie la Reichenbach, fie la urmaşii săi, nu zăreşte absolut nici o lumină *dasupra capului omenesc.*

Dacă dară o lumină se va putea constata *dasupra capului omenesc* prin alte mijloace de experimentaţiune, nu prin subiectul somnambulic sau ipnotic, atunci va fi învederat că acea lumină nu este identică cu flacăra cea odică, proprie organelor de simţuri, ci că ea constituie o altă stare de materie, proprie regiunii supra-faciale.

A confunda două stări de materie diferite este o gravă eroare.

Colonelul Albert de Rochas, în studiul său intitulat: *Objectivité des effluves perçus sous forme de lumière dans l'état hypnotique,* începe aşa: „De tout temps on a signalé l'existence d'effluves lumineux se dégageant de certaines personnes exceptionnellement douées; l'abbé Ribet en rapporte un grand nombre de cas dans sa *Mystique divine* et l'imagerie religieuse en a consacré la tradition avec *l'auréole des saints* et les rayons qui s'échappent des *doigts de la Vierge ou du front de Moïse*".

Razele din „degetele Sântei Fecioare" sunt materie odică, da; „aureola sfinţilor" însă şi „razele din fruntea lui Moise" nu pot fi starea odică a materiei, deoarece odul n-a fost niciodată constatat dasupra capului, ci sunt cu totul o altă stare, pe care noi o vom numi *materie nimbică* şi cării îi vom consacra restul studiului de faţă.

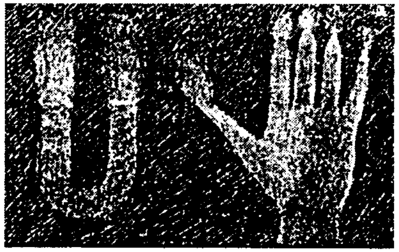

(Fig. 2)

Deosebind *odul* de *nimb*, cată să înlăturăm totodată, măcar în treacăt, o altă confuziune, în care ar putea cineva să cază printr-o observaţiune superficială. La Reichenbach şi la urmaşii săi subiectul somnambulic sau ipnotic ajunge a distinge în camera obscură un corp întreg, iar nu numai extremităţile-i cele senzoriale. Iată, de pildă, magnetul alăturea cu mâna:

În aceste imagini *odul* consistă în ceea ce se prezintă sub forma cea tipică de *flacări*, flacări cu desăvârşire invizibile în orice altă condiţiune, constituind astfel o adevărată descoperire obiectivă. Lumina cea difuză de pe restul corpului rezultă din simpla super-excitaţiune a văzului, sau mai bine din acomodaţiunea lui prin câteva ceasuri de exerciţiu, graţie căruia ochiul vede noaptea ceea ce se vede şi ziua, ceva mai puţin, nicidecum ceva mai mult decât atâta, fie ca volum, fie ca figură: pe lângă o obiectivitate veche şi cunoscută, nouă sau neobişnuită este aci numai o hyperesthesie subiectivă.

§ 4. Spiritismul peste tot, aşa cum a fost el reprezentat la Congresul internaţional din Paris, se împărţeşte în două mari secte: de o parte sunt spiritiştii propriu-zişi, fie cei europeni sau kardecişti, fie cei americani sau davişti; de altă parte sunt ocultiştii sau teosofii.

Fiecare sectă pretinde a fi ea cea ortodoxă, pe când spiritismul ştiinţific, singurul spiritism al viitorului, mai răspândit astăzi numai în Anglia, vede în fiecare din ele elemente bune şi elemente rele. În teză generală, spiritismul propriu-zis păcătuieşte printr-o prea mare *naivitate*, foarte vătămătoare, neapărat, dar orişicum mai corigibilă decât extremul *mystagogism*, în care ocultiştii sau teosofii se îmbrobodesc astfel, încât adesea nici altul nu poate să-i înţeleagă, nici dânşii nu se înţeleg unul pe altul, căutând cu orice preţ să întreacă pe kabbaliştii şi pe gnosticii de altădată.

Spiritiştii propriu-zişi experimentează mereu cu multă bună credinţă, fără a şti uneori, sau fără a crede de cuvinţă, să-şi controleze experimentele sau să garanteze autenticitatea lor. Ocultiştii sau teosofii experimentează prea puţin, şi prea puţin profită chiar de experimentele moderne ale altora, pe cari mai totdauna ei le răstălmăcesc pe dos, preferind a căpăta lumină d-a gata din Orient, tot din Orient, iarăşi şi iarăşi din Orient.

Cu chipul acesta, când se găseşte la ocultişti ceva bun, noi putem fi siguri mai dinainte că s-a luat din vreo fântână orientală. Aşa este, între altele, şi teoria cea teosofică despre un *principiu hypercephalic*, pe care n-o recunosc spiritiştii propriu-zişi.

Să ascultăm pe Dr. Encausse, care, sub pseudonimul *Papus*, a publicat la 1891 pe mai bine de 1000 pagini: *Traité méthodique de science occulte,* unde alăturează elementele constitutive ale omului după spiritismul propriu-zis cu acelea după ocultism prin următoarele două figuri:

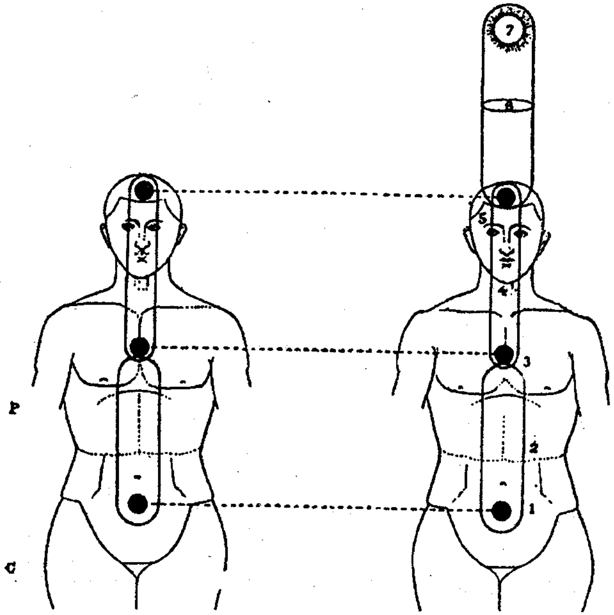

(Fig. 3)

După aceste figuri, spiritismul propriu-zis admite în constituţiunea omului numai două cilindre, ambele interioare: dasupra „eul“ sau „conştiinţa“ sau „spiritul“, dedesupt – corp pământesc; pe când în ocultism, pe lângă corpul pământesc, reprezentat prin cifrele 1 şi 2, şi pe lângă „eul“, reprezentat prin cifrele 3 şi 4, ni se mai înfăţişează un cilindru în afară din corp, dasupra capului, reprezentat prin cifrele 5, 6 şi 7 şi pe care Dr. Encausse îl defineşte: „partie supérieure de l'Esprit, siége de la prévision consciente de l'avenir, âme angélique, âme divine, inconscient supérieur“?

Pe noi, experimentatori în sensul strict al cuvântului, nu ne interesează deloc consecinţele ulterioare de tot arbitrare, pe cari le trage ocultismul din această schemă constitutivă. Noi ne mărginim a-l întreba:

- de unde oare luat-a el pe acel *cilindru hypercephalic*?
- dobânditu-l-a prin vreo proprie experimentaţiune?
- poate oare să-l demonstreze pe o cale curat ştiinţifică, fără a recurge la nonsensuri d-ale dlui Mac-Nab în „Du sujet transcendant ou inconscient supérieur“ (*L'Initiataion,* 1889 pag. 234-45)?

Nu.

Acel cilindru, acea materie nimbică, este căpătată pe de-ntregul din cărţile buddhiste, cari pentru ocultism au ajuns a înlocui orice experimentaţiune, mai ales de când l-au ameţit revelaţiunile cele tibetane ale aventurierei ruse dna Blavatsky.

Dacă dară materia cea nimbică este o realitate, descoperirea acestei realităţi nu e meritul ocultismului; din contra, ştiinţificeşte vorbind, s-ar putea zice că este un demerit al lui de a fi copiat d-a-baba-oarba o aserţiune, numai fiindcă e din Orient, fără a o verifica pe calea experimentală.

§ 5. Buddhismul, cel puţin buddhismul modern, admite în organismul omului şapte principii, din cari trei sunt mai presus de animalitate, şi anume: „suflet omenesc“, „suflet spiritual“ şi „chintesenţa de spirit“.

Din aceste trei principii, „sufletul omenesc“ este antropologic, comun omenirii întregi, după unii numai majorităţii oamenilor, pe când „sufletul spiritual“ distinge între oameni abia pe vro câţiva aleşi, iar „chintesenţa de spirit“ nici nu se află măcar în omul actual, ci este mai mult o expectativă, o treaptă viitoare în evoluţiunea omenească, şi când s-ar găsi la cineva, atunci „l'homme n'est plus un homme, il a atteint une condition d'existence tellement supérieure à l'existence actuelle que nous ne pouvons nous en former une idée“. Aşa zice Sinnett, o autoritate a buddhiştilor europeni (*Le Bouddhisme esotérique*, Paris, 1890 p. 46), care adaugă că, nici chiar „sufletul omenesc“ nefiind încă pe deplin dezvoltat în om, despre „chintesenţa de spirit“ nu se poate vorbi, iar „sufletul spiritual“ este docamdată într-o stare embrionară.

Buddhiştii – urmează mai departe Sinnett – nu se prea împacă despre rolul „sufletului spiritual“, care se numără la dânşii ca principiu al şaselea: „Suivant les uns, nous ne possédons nullement le sixième principe. Nous n'en avons que le germe. Suivant d'autres, le sixième principe n'est pas en nous; *il plane au-dessus de nous*“ (ibid. p. 44).

Buddhismul afirmă, şi atâta tot. El nu dă nici o umbră de dovadă despre cele două „principii“ superioare ale omului, cari plutesc dasupra capului nostru, fără a fi cuprinse în corp. Este o revelaţiune, fie; dar ştiinţa de astăzi cere ceva mai mult decât pe îndemânatecul „ma parole d'honneur“ chiar din gura lui Dalai-lama.

§ 6. Noţiunea despre o materie nimbică pare a nu fi veche la buddhişti. Fie însă veche sau nouă, ea îşi are originea în India, anume în şcoala filosofică cea extatică, fundată de Patangiali cu doi sau trei secoli înainte de Crist.

La Patangiali, celebru ca filosof şi ca filolog totodată (Max Müller, *Hist. of sanskrit lit.* p. 235), punctul fundamental era *yoga,* adică comunicaţiunea între om şi între Fiinţa supremă, o activitate supraomenească a sufletului omenesc, *extazul.*

În *Yōga-çâstra,* „tractatul despre extaz“, Patangiali ne spune că partea cea mai înaltă a organismului omenesc nu e cuprinsă în corp, ci se află în afară, „plutind dasupra capului după cum pluteşte flacăra dasupra fitilului“ (Colebrooke, *Essais sur la philos. des Hindous,* trad. p. Pauthier, p. 26-27), o admirabilă imagine, pe care au desfigurat-o dintâi subtilităţile buddhismului, apoi şi mai mult falsa profunditate a ocultiştilor.

Publicând pasajul din Pantagiali, oreintalistul francez Pauthier îl compară cu un text din Erasistrat, medic grec aproape din aceeaşi epocă, după care sufletul omenesc îşi are repedinţa în *epicran*: „'Ερασιστρατοζ περι την μηνιγγα του εγχεφαλου, ην επιχρανιδα λεγει“ (ap. Plut., *de Placit Phil.*)

Asemănarea între ambele pasaje e foarte depărtată.

La Patangiali „flacăra cea plutitoare dasupra capului“ se află în cea mai strânsă legătură cu facultatea extazului. Extazul fiind superior raţiunii, cată să-şi aibă reşedinţa mai sus de creier, de vreme ce în creier reşade raţiunea. Iată de unde, printr-o quasi-demonstraţiune, rezultă „flacăra cea plutitoare dasupra capului“, privită fiind această flacără ca organ al extazului, după cum creierul este organ al raţiunii. Prin urmare, nu la Erasistrat trebuie să căutăm o paralelă greacă pentru Patangiali, ci numai doară în filosofia neo-platonică din Alexandria, singură care la greci a desfăşurat până la ultimele sale consecinţe doctrina extazului, constituind prin aceasta o continuare a yoghismului indian (Jules Simon, *Hist. de l'école d'Alexandrie,* I, 85, 261; II, 238).

Cu toate acestea, în deşert va căuta cineva materia nimbică la Plotin, la Porphyriu, la Proclu, la Hypatia – adică la Synesius, – fruntaşi ai neoplatonismului. Ea făcea parte din doctrina cea esoterică a alexandrinilor, din învăţătura lor cea secretă, rezervată celor iniţiaţi şi pe care a cutezat a o dezvălui întrucâtva numai Jamblichus în „Misterele“ sale, unde în adevăr ni se vorbeşte (III, 6) despre „focul divin“ sau „lumina divină“, „ϑεῖον πῦρ“, „τῶν ϑεῶν πυροζ χαι φωτοζ εῖδοζ“, pogorându-se asupra celui în extaz şi pe care uneori le văd toţi cei de faţă.

§ 7. Tăcerea neoplatonicilor despre materia nimbică, dacă n-ar fi fost numai esoterică, ar fi cu atât mai inexplicabilă, cu cât ei trăiau în mijlocul egiptenilor, la cari nimbul, ca o particularitate a zeităţilor, câteodată şi a regilor, ne întâmpină în monumente sub nişte forme foarte originale: ca un disc, sau chiar mai multe discuri, uneori cu o stea în mijlocul discului; ca două sau mai multe coarne reprezintând raze; ca două sau mai multe pene verticale; ca o coroană cu dinți; mai adesea toate acestea sau unele din ele împreunate.

Iată, bunăoară, câteva capete de zei sau zâne, luate din Champollion-Figeac (*Egypte ancienne*), care numește nimbul egiptean: „coiffure divine".

Pe un monument, această „coiffure divine" împodobește capul regelui Ptolemeu și al Cleopatrei:

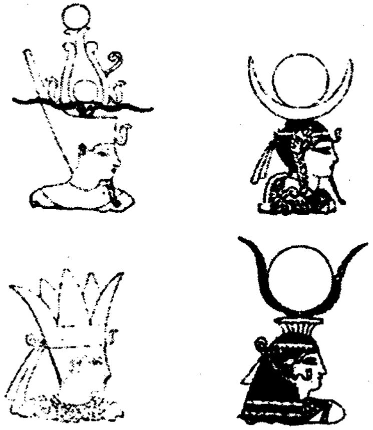

(Fig. 4)

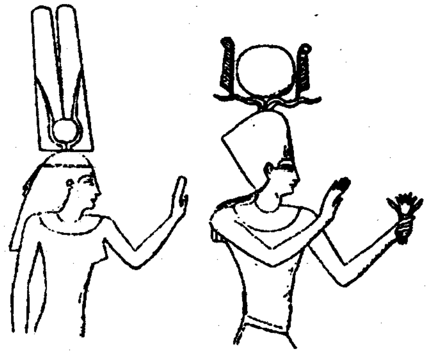

(Fig. 5)

Divinitățile figurate sub forme animale purtau și ele în iconografia egipteană sacramentalul disc dasupra capului, după cum mai târziu creștinii zugrăveau cu nimbul pe cap cele patru animale simbolice ale evangeliștilor, pe porumbelul Sântului Duh, pe mielușelul lui Crist etc. (Martigny, *Antiquités chrétiennes* p. 436 sqq.).

O veche bogată colecțiune de nimburi egiptene se află la Pignori (*Mensa Isiaca,* Amstelodami 1669, p. 47), care recunoștea identitatea lor cea fundamentală cu nimbul la greci, la romani și la creștini.

§ 8. Ce e dreptul, la greci și la romani, apoi la creștini, nimbul este un simbol obișnuit nu numai al divinității, ci încă al îngerilor sau semizeilor, al sfinților, al eroilor, al oamenilor superiori.

La poeți, îi găsim urme la Homer (Il. V, 4 sq., XVIII, 203 sq., XIX, 372 sq., XXII, 25 sq.etc.), mai târziu la Virgiliu (Aen. II, 615 sq., 681 sq., VII, 71 sq., 783 sq., X, 270 sq. etc.). În arta elenică, mai în specie, nimbul se urcă până la epoca lui Alexandru cel Mare.

Arheologul Ludolf Stephani a publicat un tractat întreg, foarte remarcabil, intitulat, *Nimbus und Strahlenkranz in den Werken der alten Kunst,* Petersb. 1859, in 4, unde pe 140 pagini el urmărește acest simbol pe operele de arte greco-latine și greco-orientale: pe monete, pe mozaicuri, pe bronzuri, pe teracote, pe vase, pe geme, pe picturi din Herculanum și Pompeja.

Stephani crede că pe monumentele egiptene nimbul este un împrumut din arta greacă. Aserțiunea nu e sprijinită pe nimic, după cum nu se sprijinea pe nimic nici ipoteza contrarie a lui Buonarruoti (*Vetri antichi* p. 60) cum că grecii și romanii luaseră nimbul de la egipteni.

Însuși Stephani admite (p. 95) că vechii slavi, la cari idolii erau reprezentați cu raze pe cap, puteau să fi inventat de la sine nimbul: „in Folge eigener Erfindung"; și totodată el citează după Schoolcraft (*Inform. of the Indian tribes,* I pl. 47, 55, 58, 59) un fel de nimb la sălbatecii din America.

Este învederat dară că diferite popoare, fie antice, fie moderne, dintre cari noi ne-am mărginit a menţiona numai pe unele, puteau să ajungă în această privinţă într-un mod independinte la una şi aceeaşi concepţiune de *lumină dasupra capului.*

Şi cum oare să fi ajuns acolo?

Prin observaţiunea obiectivă a unui fenomen firesc, foarte rar negreşit, însă normal, antropologic, susceptibil în oarecari împrejurări de a fi văzut, sau cel puţin zărit de către unii indivizi, fie la greci, fie la egipteni sau indieni, fie la slavi sau la sălbatecii din America.

§ 9. Limba latină făcea o deosebire între *nimbus* şi între *corona radiata.* Această din urmă, nemţeşte „Strahlenkranz", reprezinta raze împrejurul capului. Cea dintâi era o lumină circulară compactă.

Cuvântul *nimbus*, acelaşi în fond cu sanscritul nabhas „aer", cu grecul νεφοζ „nor" şi cu slavicul nebo „cer", ne explică natura acestei lumini circulare compacte, căci el însemnează un „abure luminos" sau „un nor alb". Servius (ad Aen. III, 585) zice: „Proprie nimbus est, qui deorum vel imperantium capita quasi *clara nebula* ambire fingitur"; iar Isidorus (Orig. XIX, 31, 2): „lumen quod circa angelorum capita pingitur, nimbus vocatur, licet et nimbus sit *densitas nubis*".

Aşadară, a vedea nimbul dasupra sau în jurul unui cap vrea să zică a vedea acolo un abure luminos, un nor alb, o albeaţă deasă, care se preface în „corona radiata" când ia forma de raze, reprezentate uneori prin coarne.

Un asemenea abure luminos văzutu-s-a el vreodată de către cineva într-un mod material sau fizic, fără a se putea bănui o alucinaţiune sau vreo altă cauză subiectivă?

§ 10. La romani, Tit-Liviu (I, 39) a păstrat o veche legendă latino-etruscă. Sub regele Tarquiniu cel bătrân şi regina Tanaquila creştea la curtea lor un copil de sclavă. Într-o zi, pe când el dormea, toţi au văzut văpăi pe capul lui, cari însă nu-l

ardeau deloc şi cari au dispărut o dată cu deşteptarea copilului: „mox cum somno et flammam abiisse". Acea văpaie destăinuia natura cea superioară a micului sclav şi prevestea viitorul lui cel strălucit: era regele Serviu Tulliu.

> Signa dedit genitor, tum cum caput igne corusco
> Contigit, inque coma flammeus arsit apex.
> (*Ovid, Fast, VI, 635 sq.*)

Văpaia cea nearzătoare dasupra capului, ba încă tocmai pe când omul dormea, adică se afla într-o stare quasi-extatică, deşi de altmintrelea era nevăzută, este din punct în punct acelaşi fenomen cu principiul superior sau „sufletul divin" al ocultiştilor, al buddhiştilor, al lui Patangiali, dar totodată şi cu „coiffure divine" a egiptenilor, cu nimbul creştin, cu „limbile de foc" cele pogorâte asupra apostolilor.

Ca semn de o fiinţă superioară era la romani nu numai o văpaie dasupra capului, care este „nimbus" propriu-zis sau discul egiptenilor, dar mai erau şi *coarne* pe cap, întocmai ca la divinităţile din Egipt, unde coarnele reprezintă raze şi de unde apoi s-a desfăşurat „corona radiata". Astfel Pliniu Naturalistul ne povesteşte (Hist. N. XI, 37, 45) o legendă republicană despre un pretor roman Genucius Cipus, la care într-o zi se văzură coarne pe cap şi, fiindcă aceasta era pentru dânsul o prevestire de regat, el s-a exilat de bună voie.

Acele coarne, adică raze, nu sunt decât o variantă a văpăii lui Serviu Tulliu.

Ambele forme ale nimbului la romani, forma rotundă şi forma lungureaţă, ne întâmpină astfel, cu acelaşi sens, în legendele cele mai autoctone, acolo unde nu poate fi nici o umbră de împrumut de la greci sau de la egipteni.

Cum oare se născuse în antica Italia o asemenea credinţă?

Să nu fi fost nimic obiectiv la mijloc?

§ 11. Noi am constatat mai sus că ochiul normal, adică afară din stare somnambulică sau ipnotică, nu vede *materia odică.*

Se poate oare admite că, în unele împrejurări sau condițiuni, același ochi normal poate să vadă *materia nimbică*, pe care subiectul somnambulic sau ipnotic n-o vede?

Răspunsul la întrebare se dă pe cale experimentală, și acest răspuns este: da. Da, *odul* de la cele cinci organe de simțuri este cu totul invizibil pentru un om în stare normală, pe când *nimbul* dasupra capului poate să fie văzut și s-a văzut nu o dată.

Într-un alt studiu noi vom aduce un lung șir de fapte, mai mult sau mai puțin autentice, culese de vestitul Görres (*Mystik,* II passim), pe cari nu le putem atinge de astă dată, fiindcă în ele fenomenul cel antropologic al *nimbului* se combină cu un alt fenomen, un fenomen extra-antropologic, supus unei cercetări ulterioare. Ne vom mulțumi dară, ca date istorice, a lua din Perty (*Die mystischen Erscheinungen,* I, 49) următoarele trei cazuri.

Pe timpul lui Luther, teologul Weller dormind într-o zi, fiul său și un servitor i-au văzut capul în flacări.

Dasupra capului unui copil, care peste puțin după aceea a murit, se văzură mici văpăi strălucind ca fulgi de zăpadă.

La 1524, Feburg, secretar al regelui danez Frederic I, prin intrigile unuia numit Torbenne a fost spânzurat. Mai mulți din cei de față, și însuși regele, văzură atunci o lumină dasupra capului lui Feburg. Privind aceasta drept dovadă de nevinovăție regele a poruncit ca mortul să fie înmormântat cu multă onoare, iar intrigantul Torbenne a fost spânzurat.

Însă datele istorice, fie ele oricât de numeroase și oricât de sigure, nu constitue, încă *o probă științifică experimentală.*

Ei bine, această probă există: pe când fotografia n-a reușit până acum a surprinde materia odică a omului, materia cea nimbică, din contra, a fost deja înregistrată prin aparatul fotografic.

§ 12. După Russel Wallace (*Le moderne Spiritualisme,* p. 268-71), rezultatele de fotografie spiritistă cele mai însemnate din punctul de vedere științific au fost acelea obținute în asociațiune de John Beattie din Clifton, vechi fotograf, și de Dr. Thomson, medic din Edimburg. Între altele, ele ne oferă o serie de figuri extraretinale reprezintând: „un cylindre blanc vertical sur le corps dn médium, et un autre, plus court, *sur sa tête*“.

Este foarte și foarte interesant, că faimosul Hartmann, urzitorul „filosofiei Inconștientului“ și cel mai înverșunat adversar al spiritismului, recunoaște obiectivitatea acestor specimene (*Die Geisterhypothese,* p. 123). După dânsul, numai clișeurile asociaților Beattie și Thomson sunt serioase și merită atențiune. Cum însă? Hartmann vede într-însele un fel de licăriri electrice sau odice: „eine Art elektrischer oder odischer Glimmlichter“, ceea ce nu e departe de adevăr, și el este dispus a crede că acele licăriri nu vin din afară, ci emană din chiar medium: „sei es nun, dass die glimmenden Lichtpunkte vom Medium selbstständig in den Raum hinausgesetzt werden“, ceea ce este pe deplin adevărat. Iată unicul punct, în care noi ne înțelegem cu Hartmann; dânsul însă n-a prevăzut consecințele ulterioare imediate ale acestui punct: după obicinuita sa logică el recunoaște că *2* și *3* fac *5*, dar nu vrea să recunoască că *5* se compune din *2* și *3*.

Reproducem aci următoarele două din clișeurile lui Beattie:

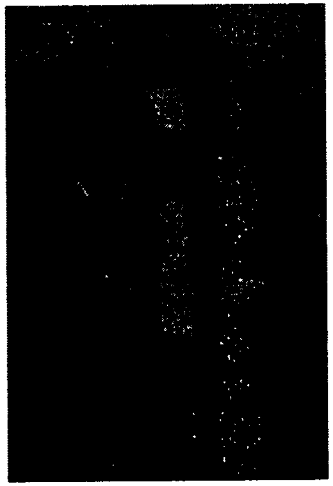

(Fig. 6)

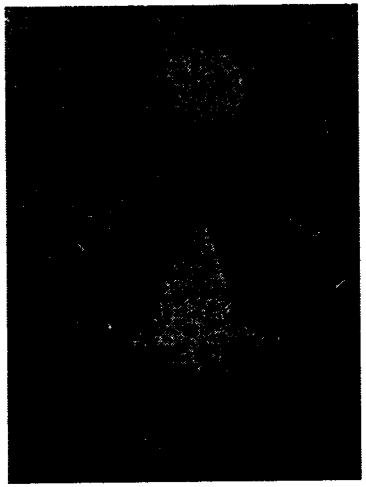

(Fig. 7)

În primul clişeu, dasupra capului lui medium este o lumină lungureaţă, care aduce cu cilindrul hypercephalic al ocultiştilor şi cu „flacăra plutitoare“ a lui Patangiali; în al doilea clişeu, lumina cea circulară este discul din simbolismul egiptean şi nimbul la greci, la romani, la creştini. Cât se atinge de figura cea luminoasă mai jos în dreptul corpului lui medium, nu pe corpul lui după cum se păruse lui Russel Wallace, ea este despărţită de materia nimbică, şi chiar de persoana lui medium prin întreaga masă, formând un început de fantomă, şi de aceea va fi studiată deosebit la timpul său.

§ 13. Este de regretat că Aksakow, publicând clişeurile lui Beattie, nu avusese la îndemână (*Animismus u. Spiritismus,* I, p. 65; *The Spiritualist* 1875, dec. 3) o serie de cinci clişeuri analoage, obţinute de profesorul Damiani la Neapole, în cari de asemenea dasupra capului lui medium, de astă dată femeia, pe primul clişeu apăruse un cilindru luminos (Licht-Säule), iar pe următoarele un disc (Lichtkugel), cele două configuraţiuni tipice ale materiei nimbice.

§ 14. Despre materia odică, îndelungatele experimente au verificat cu unanimitate că ea este de culoare roşie şi de culoare albastră, rareori violetă. Despre materia nimbică se poate afirma cu certitudine, că ea roşie nu poate să fie, căci atunci n-ar impresiona placa fotografică. Care dară să-i fie culoarea cea caracteristică?

Cuvântul „nimbus“ însemnând un nor alb, rezultă că romanii şi-l reprezintau ca o lumină *albă*, şi tot alb, adică argintiu, este mai adesea la creştini nimbul sfinţilor, mai rar galben sau auriu, de unde termenul latin medieval „aureola“.

La Patangiali comparaţiunea nimbului cu văpaia unui fitil militează de asemenea în favoarea culorii albe.

Tot *albe* au fost văpăile cele „ca fulgi de zăpadă“ dasupra capului copilului, în faptul citat mai sus din Perty.

În sfârşit, afirmaţiunea dlor Beattie şi Dr. Thomson, cum că la dezvoltarea plăcii fotografice impresiunea nimbului se face vizibilă aproape imediat după ce se toarnă revelatorul: „die Plötzlichkeit, mit der diese Gestalten auf den Platten erschienen, sobald der Entwickler angewendet wurde“ (Aksakow, I, 54), vorbeşte şi ea pentru culoarea albă, ca cea mai actinică.

Aşadară între cele două materii, cea odică şi cea nimbică, se înşiră următoarele deosebiri categorice:

Od:	**Nimb:**
vizibil pentru subiect somnambulic sau ipnotic;	invizibil pentru subiect somnambulic sau ipnotic;
invizibil în orice condiţiune pentru ochiul normal;	vizibil în unele condiţiuni pentru ochiul normal;
neproducând nici o impresiune asupra plăcii fotografice;	putând să impresioneze placa fotografică;
având totdauna forma de flacări sau văpăi, niciodată acea de cilindru sau de disc;	afectând mai cu preferinţă forma de cilindru sau acea de disc, fie compactă, fie cu raze;
roşu şi albastru, câte o dată violet.	niciodată roşu, generalmente alb.

§ 15. Până acuma fizica a cunoscut patru stări ale materiei: solidă, lichidă şi gazoasă, pe lângă care ilustrul Crookes a descoperit starea radiantă.

Odul, formând o a cincea stare, a ajuns sau este aproape de a ajunge să fie recunoscut de către ştiinţa cea oficială. Cu atâta şi mai vârtos trebui să fie recunoscută *starea nimbică* a materiei, deoarece ea se demonstrează într-un mod mai ştiinţific decât cea odică. Odul nu poate să fie surprins decât prin subiectul somnambulic sau ipnotic, pe când nimbul, fără a mai vorbi despre concursul mărturiilor istorice din epocile şi de la popoarele cele mai diferite, se înregistrează – notaţi bine – se *înregistrează printr-un aparat*, fiind astfel mai pe sus de orice îndoială.

Existenţa nimbului la om, singură dovedită deocamdată, nu exclude marea probabilitate că, în diverse modalităţi de condensaţiune, el există, ca şi odul, şi în alte corpuri, fie organice, fie chiar inorganice, adică aşa-numitele inorganice, unde pe viitor este datoare să-l urmărească ştiinţa.

Ca orice proprietate antropologică, materia nimbică se află la fiecare om. Deosebirea poate să fie numai între *plus* şi între *minus.* Dacă este un *plus* calitativ sau cantitativ, această materie devine vizibilă; dar şi atunci nu totdauna, ci în oarecari deosebite condiţiuni favorabile: în momentul extazului, după neoplatonici; în exaltaţiunea religioasă, după creştini; ca un semn divin la oamenii foarte superiori, după egipteni, după greci, după romani; în timpul somnului, în stare de mediumitate, mai pe scurt la fiinţe excepţionale în cazuri excepţionale. A se mira cineva că la dânsul nu s-a văzut niciodată nimbul, este ca şi când s-ar supăra că nu este bariton.

§ 16. Stările de materie se pot transforma una într-alta. Despre cele trei stări cunoscute din vechime: solidă, lichidă şi gazoasă, această transformabilitate nu se mai discută. Solidul se transformă în lichid, lichidul în gazos, şi viceversa. Pentru starea odică şi pentru cea nimbică ni se impune însă o rezervă, lipsind orice dovadă sau măcar vreun indice *pro* sau *contra.*

Singurul lucru, pe care avem dreptul de a-l afirma, este că în fenomenele aşa-zise spiritiste aceste două stări de materie *cooperează*, se ajută una pe alta, se află într-un fel de izochronism fiziologic şi mecanic, dacă nu totdeauna, cel puţin foarte adesea, de exemplu în fenomenul cel mai vulgar: învârtirea meselor.

Pentru obţinerea acestui fenomen, persoanele aşezate în jurul unei mese formează un lanţ prin contactul sau apropierea degetelor. Extremităţile degetelor proiectând *materie odică*, magnetizează oarecum masa, uneori fără s-o atingă, adică o fac proprie pentru mecanismul comunicaţiunilor, căci altfel masa nu s-ar mişca. Comunicaţiunile însă cele inteligente ale mesei nu pot rezulta nici din acţiunea degetelor, care nu este inteligentă, nici din cerebraţiunea celor aşezaţi în jurul mesei, cari veghează şi totuşi n-au conştiinţă de cele comunicate, şi deci acele comunicaţiuni inteligente se datorează mijlocirii a ceva extradigital şi supracerebral.

În clişeurile no. 6 şi 7, unde nimbul apare dasupra capului unui din cei aşezaţi pentru a învârti masa, numai materia nimbică a impresionat placa fotografică, căci placa fotografică, după cum am arătat-o deja mai sus, nu se impresionează deloc de materia cea odică.

Dacă experimentul s-ar fi făcut pe-ntunerec dinaintea unui subiect somnambulic său ipnotic, este sigur că el n-ar fi zărit nimbul, pe care l-a văzut placa fotografică, dar este tot aşa de sigur că ar fi văzut flacările cele odice ale degetelor.

Comunicaţiunile spiritiste prin învârtirea mesei se pot dară formula: M + (O + N) + x. Factorul x, cel mai esenţial, poate să fie contestat de către adversarii spiritismului până la o probă decisivă; însă nici o minte sănătoasă, în faţa rezultatelor pozitive ale unei experimentaţiuni curat ştiinţifice, nu mai are dreptul de a contesta pe M + (O + N).

§ 17. Eu am ales într-adins exemplul cu învârtirea mesei, fiindcă-l verifică clişeurile lui Beattie, precum şi ale profesorului Damiani, aşa că – în privinţa cooperaţiunii între od şi între nimb – ştiinţificeşte el este până acuma singurul demonstrat.

La învârtirea mesei *odul* se acumulează de la toţi aceia ale căror degete sunt în contact sau apropiate, căci altmintrelea n-ar fi nevoie de un lanţ; *nimbul* însă, după cum se vede din clişeuri, emană numai din medium, nu şi din ceilalţi aşezaţi la masă.

În clişeurile lui Beattie medium fiind în stare de veghere, nu adormit, este învederat că aci – în ipoteza că nu există nici un factor exterior x – nimbul el singur operează asupra odului, şi operează printr-o filieră care nu este inteligenţa cea normală a lui medium, o inteligenţă rămasă de tot liberă şi cugetând în intervalul operaţiunii la alte lucruri decât cele comunicate prin învârtirea mesei sau necugetând la nimic.

Dacă vom recunoaşte însă pe factorul x, adică ceva extraomenesc cugetător, un *spirit* care se comunică prin învârtirea mesei, atunci cată să admitem că acel *x*, deşi inteligent, totuşi este inferior sau novice, căci el nu e în stare de a opera prin nimb asupra creierului lui medium, astfel ca medium să-şi piarză conştiinţa, să devină ne-stăpân pe creierul său cel înstrăinat, pe care stăpânindu-l factorul *x*, creierul cel stăpânit să mânuiască el însuşi odul asupra mesei.

Inferioritatea lui *x* este aci învederată în comparaţiune cu cazul când scrie automaticeşte mâna unui medium cu totul inconştient şi quasi-cataleptic; dar despre acest fel de comunicaţiuni, cu mult mai superioare decât cele prin învârtirea mesei şi în cari nimbul servă lui *x* pentru a opera asupra creierului lui medium, iar odul îi servă pentru a magnetiza creionul lipindu-l de degete întocmai după cum se lipeşte fierul de magnet, – despre acest fel de comunicaţiuni cestiunea va sta deschisă pentru altă dată, când îi va ajunge rândul de a fi dezbătută şi ea într-un mod experimental.

§ 18. Cooperaţiunea între od şi între nimb, solidaritatea între ambele în unele cazuri, se demonstrează ştiinţificeşte în spiritism prin clişeurile lui Beattie şi ale profesorului Damiani.

Dar atunci, printr-o analogie irezistibilă, acelaşi fel de cooperaţiune devine învederat în fenomenalitatea somnambulică şi-n cea ipnotică, asupra cărora în genere eu voi reaminti cele spuse de mine în *Sic cogito* (p. 68-89).

Magnetizorul şi ipnotizorul, să zicem printr-un termen comun „sugeratorul", fie după metoda lui Mesmer, fie după acea a lui Braid, pun voinţa lor în raport cu inteligenţa celui magnetizat sau ipnotizat; aceasta însă nu se poate face d-a dreptul prin craniul subiectului sau prin oricare altă parte din corpul lui, toate inaccesibile pentru o sugestiune din afară, ci voinţa cea externă lucrează anume asupra nimbului, asupra materiei celei supracerebrale, materie extracorporală ca şi acea voinţă, iar nimbul apoi, pătruns de sugestiunea din afară şi pătrunzând la rândul său în creierul cu care se află într-o legătură permanentă, dirige de acolo prin centruri nervoase materia cea odică a simţurilor.

Ce este dară în fond „sugeratorul" pentru nimbul subiectului celui somnambulic sau ipnotic? Ceea ce pentru nimbul unui medium spiritist este factorul pe care noi l-am numit *x*. Singura deosebire sau, mai bine zicând, singurul pretext pentru care hemiopia ştiinţifică recunoaşte pe unul şi totuşi contestă pe celălalt, este că unul e vizibil, pe când celălalt nu se vede.

Oricum ar fi însă, pe noi deocamdată, lăsând la o parte pe *x*, ne interesează numai cooperaţiunea între od şi între nimb în spiritism, în magnetism şi în ipnotism deopotrivă.

Studiul de faţă, în care eu am cercetat fenomenele întocmai ca un fizician meticulos până la scepticism, a fost necesar ca o pregătire metodică la experimentele mele personale asupra materiei nimbice, experimente numeroase, nu două-trei, şi controlate într-un mod draconian, ca să-mi fie permisă această expresiune, prin mai multe procese-verbale de către un cerc de oameni de ştiinţă.

Graţie acelor experimente se vor vedea nu numai nişte configuraţiuni rău definite de *cilindru* şi de *disc*, ca în specimenele de mai sus, ci se vor dezvălui cilindrul şi discul cu amănuntele lor: o adevărată anatomie a *organului* în care se cuprinde principiul cel superior al constituţiunii omeneşti.

Până a nu se slei prin toate mijloacele posibile experimentaţiunea asupra propriului nostru *spirit* omenesc în stare de ceea ce se numeşte *viaţă,* nu este ştiinţific de a anticipa asupra aceluiaşi spirit divorţat de corp prin ceea ce se cheamă *moarte.* Juristul poate să zică: „le mort saisit le vif"; noi vom zice din contra: „le vif saisit le mort". Prin cel *viu* să apucăm pe cel *mort*, prin biologie să intrăm în spiritism. Metoda mai pe sus de toate.

Nu-mi place pentru mine însumi „dubiul cartezian", căci el ar fi din parte-mi o ipocrizie, de vreme ce în realitate eu nu mă îndoiesc, după cum nu se îndoia nici Descartes, când avea aerul de a se îndoi; îmi place însă foarte mult „dubiul cartezian" din partea acelora dintre lectorii mei, cari nu vor să crează până ce nu li se dovedeşte şi pentru cari nu e dovadă decât aceea ce este cu desăvârşire conform criteriilor ştiinţei contimpurane.

Aşa lectori îmi trebuie mie.

Nu toţi se nasc cu intuiţiunea adevăratei căi, dar tuturora le este dat ca s-o poată nimeri cu o oră mai-nainte sau mai târziu. Sântul Augustin, cea mai strălucită stea a bisericii creştine, fusese dintru-ntâi păgân. Dintre amicii mei, Dr. C. Istrati şi profesorul Ştefan Michailescu începuseră prin a fi atei. Nu de ateii cei cu multă şi temeinică ştiinţă mă tem eu, ci de ateii cei fără nici o ştiinţă; ba şi mai rău încă mă tem şi mă-nfior de ciupercile cele ateiforme răsărite din igrasia creierului printr-o tencuială de ştiinţă.

CENTENARUL LUI HELIADE

Cuvântare aniversară rostită în Şedinţa solemnă a Academiei Române în ziua de 13 ianuarie 1902

(După note stenografice)

Academia Română, institutul cultural cel mai înalt al ţării, serbează astăzi centenarul primului nostru preşedinte, pe când totodată România întreagă se pregăteşte nu mai puţin a serba pe... nu ştiu ce epitet mai cuprinzător să-i pot da... pe *tatăl Heliade,* pe tatăl, da, căci toţi cei mai buni dintre românii cei bătrâni de acuma sunt fii spirituali ai acestui mare dascăl, tribun şi poet.

Dar mai întâi cred de cuviinţă a spune, de ce anume am primit asupră-mi înălţătoarea sarcină de a vă vorbi tocmai eu, nu altul, sintetizând omagiul Academiei Române.

În penultima şedinţă înainte de Crăciun, colegul Tocilescu ne-a amintit centenarul lui Heliade, cerând participarea noastră la dorinţa generală a ţării. Propunerea a fost îmbrăţişată cu căldură, şi unii dintre cei de faţă au indicat pe d. Maiorescu să vorbească cu acea solemnă ocaziune. D. Maiorescu a refuzat.

Atunci eu mi-am permis a-i observa că pentru domnia-sa în specie nu e un simplu prilej de a se afirma, ci este chiar o datorie imperioasă. În adevăr, sunt abia câteva zile de când în *Analele* Academiei s-a publicat un memoriu extraacademic de d. Petre Popescu, unde se zice – citesc textualmente – următoarele cuvinte:

„Dl Maiorescu, omul care de mai bine de 30 de ani conduce, din fericire, pe calea adevărului, toată activitatea intelectuală şi artistică a românilor". Mai bine de 30 de ani! conduce din fericire! calea adevărului! toată, toată activitatea intelectuală şi-şi-şi artistică a românilor!!! probabil, şi podul pe Dunăre.

Prin urmare, d. Maiorescu este succesorul direct legitim al lui Heliade, şi deci d. Maiorescu este dator a aprecia moştenirea ce-i rămăsese d-sale de la Heliade. Îl rugai dară cu stăruinţă să vorbească anume d. Maiorescu. D. Maiorescu iarăşi a refuzat. Atunci unii colegi m-au propus pe mine, şi eu m-am grăbit a primi această împuternicire: împuternicirea de a examina capitalul cel lăsat românilor de Heliade; m-am grăbit, căci am fost totdauna, sunt şi voi fi heliadist. Mulţumesc dară dlui Maiorescu că mi-a cedat locul, şi totodată cu multă graţiozitate mi-a înlesnit momentul psicologic de a pecetlui comedioasa aserţiune a dlui Petre Popescu, care – autorul şi opera lui – rămâne o regretabilă greşală de tipar în publicaţiunile Academiei Române.

De astă dată voi vorbi, adică voi simţi şi voi cugeta pentru a treia oară despre neuitatul Heliade.

El a murit la 27 aprilie 1872, şi la înmormântarea lui, sunt acum 30 de ani, am cuvântat eu, atunci tânăr încă, dar voi fi tânăr totdauna de câte ori mă vă învăpăia dragostea pentru neamul românesc şi neîmpăcată ură – oportună şi neoportună – contra vrăjmaşilor românismului.

Tot la 1872 s-a constituit în Bucureşti un comitet pentru ridicarea unei statui în memoria lui Heliade. În acel comitet de admiratori ai răposatului figurau Cogălniceanu, Dumitru Brătianu, Scarlat Creţulescu, Costică Boerescu, Odobescu, Aupartea acelora dintre lectorii mei, cari nu vor să crează până ce nu li se dovedeşte şi pentru cari nu e dovadă decât aceea ce este cu desăvârşire conform criteriilor ştiinţei contimpurane.

Aşa lectori îmi trebuie mie.

Nu toţi se nasc cu intuiţiunea adevăratei căi, dar tuturora le este dat ca s-o poată nimeri cu o oră mai-nainte sau mai târziu. Sântul Augustin, cea mai strălucită stea a bisericii creştine, fusese dintru-ntâi păgân. Dintre amicii mei, Dr. C. Istrati şi profesorul Ştefan Michailescu începuseră prin a fi atei. Nu de ateii cei cu multă şi temeinică ştiinţă mă tem eu, ci de ateii cei fără nici o ştiinţă; ba şi mai rău încă mă tem şi mă-nfior de ciupercile cele ateiforme răsărite din igrasia creierului printr-o tencuială de ştiinţă.

CENTENARUL LUI HELIADE

Cuvântare aniversară rostită în Şedinţa solemnă a Academiei Române în ziua de 13 ianuarie 1902

(După note stenografice)

Academia Română, institutul cultural cel mai înalt al ţării, serbează astăzi centenarul primului nostru preşedinte, pe când totodată România întreagă se pregăteşte nu mai puţin a serba pe... nu ştiu ce epitet mai cuprinzător să-i pot da... pe *tatăl Heliade,* pe tatăl, da, căci toţi cei mai buni dintre românii cei bătrâni de acuma sunt fii spirituali ai acestui mare dascăl, tribun şi poet.

Dar mai întâi cred de cuviinţă a spune, de ce anume am primit asupră-mi înălţătoarea sarcină de a vă vorbi tocmai eu, nu altul, sintetizând omagiul Academiei Române.

În penultima şedinţă înainte de Crăciun, colegul Tocilescu ne-a amintit centenarul lui Heliade, cerând participarea noastră la dorinţa generală a ţării. Propunerea a fost îmbrăţişată cu căldură, şi unii dintre cei de faţă au indicat pe d. Maiorescu să vorbească cu acea solemnă ocaziune. D. Maiorescu a refuzat.

Atunci eu mi-am permis a-i observa că pentru domnia-sa în specie nu e un simplu prilej de a se afirma, ci este chiar o datorie imperioasă. În adevăr, sunt abia câteva zile de când în *Analele* Academiei s-a publicat un memoriu extraacademic de d. Petre Popescu, unde se zice – citesc textualmente – următoarele cuvinte:

„Dl Maiorescu, omul care de mai bine de 30 de ani conduce, din fericire, pe calea adevărului, toată activitatea intelectuală şi artistică a românilor". Mai bine de 30 de ani! conduce din fericire! calea adevărului! toată, toată activitatea intelectuală şi-şi-şi artistică a românilor!!! probabil, şi podul pe Dunăre.

Prin urmare, d. Maiorescu este succesorul direct legitim al lui Heliade, şi deci d. Maiorescu este dator a aprecia moştenirea ce-i rămăsese d-sale de la Heliade. Îl rugai dară cu stăruinţă să vorbească anume d. Maiorescu. D. Maiorescu iarăşi a refuzat. Atunci unii colegi m-au propus pe mine, şi eu m-am grăbit a primi această împuternicire: împuternicirea de a examina capitalul cel lăsat românilor de Heliade; m-am grăbit, căci am fost totdauna, sunt şi voi fi heliadist. Mulţumesc dară dlui Maiorescu că mi-a cedat locul, şi totodată cu multă graţiozitate mi-a înlesnit momentul psicologic de a pecetlui comedioasa aserţiune a dlui Petre Popescu, care – autorul şi opera lui – rămâne o regretabilă greşală de tipar în publicaţiunile Academiei Române.

De astă dată voi vorbi, adică voi simţi şi voi cugeta pentru a treia oară despre neuitatul Heliade.

El a murit la 27 aprilie 1872, şi la înmormântarea lui, sunt acum 30 de ani, am cuvântat eu, atunci tânăr încă, dar voi fi tânăr totdauna de câte ori mă vă învăpăia dragostea pentru neamul românesc şi neîmpăcată ură – oportună şi neoportună – contra vrăjmaşilor românismului.

Tot la 1872 s-a constituit în Bucureşti un comitet pentru ridicarea unei statui în memoria lui Heliade. În acel comitet de admiratori ai răposatului figurau Cogălniceanu, Dumitru Brătianu, Scarlat Creţulescu, Costică Boerescu, Odobescu, Aurelian, pictorii Aman și Grigorescu etc., între cari eu nu puteam să lipsesc. La inaugurarea acelui frumos monument în fața palatului Universității, o statuie datorită măiestrei dalte a italianului Ferrari, peste nouă ani după moartea lui Heliade, am vorbit eu din partea comitetului. Voi reproduce aici câteva pasaje din discursul meu de atunci, așa cum îl găsesc publicat în *Românul* de la 25 noiembrie 1881.

„Microcosm al unei generațiuni care se mai continuă în generațiunea de astăzi, după cum generațiunea de astăzi se va continua în generațiunile ulterioare, biografia lui Heliade sunteți voi toți, câți ați venit aici aducându-i cununi de lauri. Biografia lui sunt acești reprezentanți ai presei – el părinte al presei române; biografia lui sunt acești dascăli și școlari – el întâiul născut al învățământului românesc; voi tipografi, voi librari, voi bărbați de carte, sunteți biografia lui – el tipograf, el librar, el renăscător al prozei și poeziei române după o seculară amorțire. Dintr-o mică rădăcină a crescut un măreț arbore: acest arbore este biografia rădăcinii... O națiune ingrată către oamenii cei mari ce-au lucrat s-o înalțe, este o națiune fără rădăcină, o națiune moartă, o națiune care se sinucide. Nebună, ea n-a știut să fie nici măcar egoistă! Pentru un popor, a iubi pe oamenii săi cei mari este a se iubi pe sineși. Un individ, fie cât de genial, e om mare numai atunci când ajunge a fi prisma tuturora, numai atunci când o întreagă societate, cu toate ale sale, se simte oglindită întrînsul, recunoaște întrînsul, întrînsul se iubește pe sineși. Într-un cap – chintescența a mii de capete, toate sufletele – într-un suflet. În bine și chiar în rău, o neputincioasă multiplicitate a poporului devine astfel o formidabilă unitate prin omul cel mare, și – devenind o formidabilă unitate – poate să meargă înainte. Nu lui dară îi aducem prinoasele noastre, ci ni le aducem nouă înșine. Noi am fost el și el a fost noi într-un lung period din viața noastră națională...".

Și acuma, vorbind pentru a treia oară, după alți douăzeci de ani, ce să mai spun eu oare tot despre Heliade? *Non multa, sed multum:* voi spune nu multe, dar mult; mult și nou. Cu cât mai sus ne depărtăm de punctul de plecare, obiectele cele masive nu ne mai preocupă, căci le văzurăm din capul locului; la o distanță însă ne apare din ce în ce mai limpede o nouă perspectivă, o sferă mai întinsă, o sinteză ale cărei amănunte ne scăpau din vedere în apropierea cea miopică, și acele amănunte sunt adesea tocmai trăsurile cele mai caracteristice. Privit de aproape, Heliade e omul de la 1848 și numai atâta; privit însă de departe din înălțime, el ține o mână răzemată pe Tudor Vladimirescu, iar cealaltă pe Cuza. Heliade se născuse prin corp cu mult înainte de Tudor, așa este, dar misiunea sa providențială se începe imediat după 1821; la celalt capăt al scării, el a murit prin corp cu mult în urma detronării lui Cuza, dar la întronare Heliade abia mai trăia prin suflet, căci misiunea-i era împlinită. În realitate dară Heliade nu se concentrează în anul 1848, nici omul născut la 1802 și mort la 1872, ci este o idee a întregului interval dintre 1822-1857.

În 1821 cade Tudor Vladimirescu, asasinat mișelește de grecul cel muscălit Ipsilante, care în faptă n-a omorât altceva decât fanariotismul în România. La 1822 se ivește deodată Heliade, un tânăr de 20 de ani, numit profesor la Sfântul Sava predând gramatica românească. Acea mult memorabilă gramatică s-a publicat numai peste 6 ani la 1828, „cu cheltuiala domnului coconului Scarlat Roset", dedicată „dumnealui marelui vornic Gheorghe Golescu"; în manuscript însă ea circula deja la 1822 în școala din București, de asemenea la Craiova și la Slatina. Eram eu de vro zece ani, când tatăl meu, departe în Basarabia, mi-a dat un exemplar, pe care-l conserv ca o relicvie. Gramatica cea de la 1822 nu este un simplu început didactic, nu este „ziua se cunoaște de dimineață", ci este individualitatea integrală a lui Heliade în politică și în literatură totodată.

S-a spus adesea că Heliade a fost format de Gheorghe Lazăr predecesorul nou în școala din București între anii 1816-22, „fericitul arhidiaconul și doctorul în teologie și legi". E adevărat că Heliade laudă pe Lazăr, dar pe o linie foarte secundară. Toată admirațiunea și toată recunoștința el o datora câtorva boieri munteni cărturari, mai ales lui Gheorghe și Constantin Golești, lui Scarlat Rosetti, lui Barbu Văcărescu, lui Iancu

Văcărescu acela „care zice că prin litere se naşte literatura, iar de la slove să n-aştepte cineva decât numai slovuire“, şi în fine lui Constantin Bălăceanu „protectorul şi apărătorul şcoalelor româneşti, care cu osteneli le-a început şi iarăşi prin osteneli, cu pieptul şi braţul său cel românesc şi viteaz le apără şi le păzeşte până în ziua de astăzi...“. Cultura lui Heliade era curat muntenească, încât trebuie cu desăvârşire să mai slăbim cu pretinsa paternitate a lui Lazăr. Pe cei de peste Carpaţi, Heliade îi iubeşte şi-i admiră, dar cu multă rezervă, bunăoară în următorul pasaj, remarcabil prin bun simţ şi chiar prin tact ştiinţific: „Aci îndrăznesc a vorbi pentru fraţii noştri din Transilvania şi Banat, care sunt vrednici de toată lauda pentru ostenelile şi silinţa ce pun pentru literatura românească. Pentru ortografie însă, care voiesc să o introducă scriind cu litere latineşti, bine ar fi fost să urmeze duhul italienesc, adică a scri după cum vorbim. Şi să nu se ia după ortografia franceză şi cea englezească, care păzeşte derivaţia zicerilor născută în veacurile scolasticismului şi de care chiar singuri acum ar voi să se scuture... Noi nu scrim pentru strămoşii noştri pe care i-a adus marele Traian aci, ci pentru contimporanii noştri...“.

Amici, ocrotitori şi inspiratori ai tânărului Heliade au fost câţiva boieri munteni patrioţi, familiarizaţi cu tendinţe occidentale, mai ales Goleştii şi Văcăreştii. În urmă Goleştii au ajuns liberali – foarte liberali, iar Văcăreştii conservatori – foarte conservatori. Să nu uităm însă că până la 1856 nu erau la români nici conservatori, nici liberali, căci partidele cele constituţionale nu se puteau zămisli până la încolţirea unui regim constituţional. Afară de venetici şi parveniţi, afară de clienţi ai candidaţilor la domnie, afară adică de ciocoii lui Filimon, toţi boierii de baştină mari şi mici, unii mai îndrăzneţi, alţii mai pe ascuns, iubeau neamul românesc, urau jugul străin, dejucau intrigile trădătorilor, ţineau la limba străbună şi lucrau cu zor la deşteptarea poporului. De la acei boieri învăţase Heliade ruga, pe care o intercalează în gramatica sa: „Fie binecuvântată toată tinerimea, coboară-se mila şi fericirea Cerului preste dânsa; slăvească-se naţia rumânească, înmuţească-se cei ce o apără şi o ajută; stingă-se numărul celor ce voiesc să o dărapene: stingă-se cu sunetul numele lor din cartea pomenirii şi a vieţii; păşească cu repeziciune sfânta filosofie şi ştiinţele de la marginile pământului până la celălalte, întinză-se şi înmulţească-se şi în nenorocita noastră Patrie; fie bine primite ca să rămâie şi să se veciniceze între noi!“ În aceeaşi gramatică, o altă rugă pare răsărită ca un sublim *recviem* din proaspătul atunci mormânt al lui Tudor Vladimirescu: „Dea Domnul ca să sporească râvna culturii între rumâni şi să înceteze toate împotrivirile; coboare-se pacea şi fericirea Cerului preste mult suferitoarea noastră patrie; fie lacrămile şi năcazurile ei cele îndelungate şi pline de deznădăjduire auzite la Cer, şi vază de acolo mângâiere; împărăţească sfânta unire în braţele ei cele ostenite şi dreptatea însoţească toate pasurile şi săvârşirile rumânilor ca să fie ei toţi fraţi şi toţi să se bucure de drepturile pământului lor celui blagoslovit; fie! fie! fie!...“.

De la primul său pas până la 1822, atunci biet dăscălaş imberb, Heliade îşi manifesta deja pe deplin misiunea dualităţii sale: literatură şi politică, cuvânt şi faptă, ambele strâns cimentate prin aceeaşi ţintă – nesleita iubire a neamului românesc. Aşa a crescut în curs de 25 ani, generaţiunea cea de la 1848, o legiune atât de oţelită, încât năpădirea ulterioară a microbilor pesimismului, cari îşi puseseră cu falǎ pe steag de a-şi bate joc de românism, micro-schopenhauerii n-au fost în stare să nimicească măreţul avânt. Heliade, văzut sau nevăzut, era pretutindenea în suflete; şi nu numai până la Milcov. Cogălniceanu şi Costachi Negruzzi la Prut, Alexandru Hasdeu şi Constantin Stamati la Nistru, simpatizau şi simfonizau cu Heliade; în Muntenia însă se adăpostea cuibul firesc al mişcării, fiind aci mai apărat de pestilenta duhoare a muscalului. Pentru a da mulţimii o hrană zilnică de tendinţe patriotice, trebuia negreşit o presă periodică şi trebuia un teatru. La 1828 Heliade întemeiază *Curierul său,* iar la 1834, ajutat de Câmpineanu, el ridică o scenă românească pe lângă o Societate Filarmonică, cari au exercitat cea mai puternică înrâurire asupra deşteptării aspiraţiunilor naţionale. La 1836 el inaugurează o combatere sistematică a machivelismului Rusiei, demascând un infam fals muscălesc în textul Regulamentului Organic; și acea luptă contra „faraonului de la nord“, după cum caracteriza Heliade autocrația rusească, nu se mai sfârșește decât cu moartea profetului. Din acea epopee antimoscovită sunt mai piperate cele două satire, prin cari Heliade a scăpat România de două mari năpăști. La 1844 Rusia se încerca a pune mâna pe minele țării – ceva așa cum Anglia în Transvaal sau după cum ar fi la noi astăzi cestiunea cea evreiască a „capitalurilor străine“. Venise într-adins un speculant numit Trandafilov. Obșteasca Adunare era cât p-aci să cază în cursă. Atunci Heliade răspândește în sute de exemplare manuscrise fabula: *Măceșul și florile.* Propunerea de la Petersburg a fost respinsă. La 1848 vine în București cu alt agent rusesc Duhamel, contra căruia Heliade scrie o satiră intitulată *Cântecul ursului* cu refrenul „Diha! Diha-măi!“ care făcu de râs pe intrigantul muscal.

Nu voi mai atinge cele multe peripeții din viața lui Heliade. Trec chiar peste rolul lui cel covârșitor în revoluțiunea de la 48. Înlătur evenimentele cele prea bine cunoscute. Mă voi opri o clipă numai asupra literatului. În proză ca și-n versuri, Heliade se distinge printr-o extremă energie. Acea energie încânta mai cu deosebire pe nenorocitul Eminescu, care a scris o frumoasă poezie „La Heliade...“. La începutul cuvântării mele eu am mulțumit cu efuziune dlui Maiorescu; la sfârșit am vrut să-i mai fac o nouă mare plăcere, evocând pe Eminescu. Și aci însă un regret. În colecțiunea postumă a versurilor lui Eminescu, d. Maiorescu în calitate de editor a suprimat poezia „La Heliade“. Răuvoitorii pretind că d-sa ar fi dorit să distrugă până și memoria lui Heliade. Răuvoitorii n-au dreptate. Pe Heliade nimenea nu va putea, necum să-l distrugă, dar nici măcar a-l știrbi. Prin acea neînțeleasă suprimare, care frumoasă nu e, corectă nu e, și nu e prea cu minte, se știrbește Eminescu, iar prin știrbirea lui Eminescu se știrbește mai ales – *natürich* – însuși d. Maiorescu. Școala lui Heliade stă și rămâne în picioare, mai tare decât orișicând, ca:

... falnica cunună a bradului bătrân...

Astăzi despre Heliade, mai deunăzi despre Vasile Urechiă... ar zice cineva că eu m-am făcut cioclu umblând după morminte. Ei bine da, primesc epitetul de cioclu, nu însă pentru a îngropa, ci pentru dezmormânta gloriile cele naționale!

Voi termina.

Imitând pe colegul și vechiul meu amic Sturdza, care la orice mare solemnitate națională obicinuiește a face câte un dar Academiei, îmi iau libertatea de a vă da și eu ceea ce este foarte scump suvenirilor mele. Tatăl meu a fost unul dintre fondatorii Academiei și totodată un părtinitor nestrămutat al lui Heliade. La centenarul de astăzi, în semn de comemorațiune, vă ofer această cupă de argint, din care închinase bunicul meu Tadeu la botezul tatălui meu Alexandru. Din această cupă eu am închinat una singură dată, anume la botezul fiicei mele, strigând atunci ca și acuma: Trăiască România! Piară dușmanii! Și când zic *România* înțeleg pe prima linie capul României, căci Regele nostru e tare prin iubirea românilor, iar românii sunt tari prin înețelepciunea Regelui.

ȘCOALA CARP – MAIORESCU

Caragiale • Tocielescu • P. Missir • Vizită armenească

D[omnul] C. A. Ionescu, devenit astăzi preacunoscut sub numele de *Caion* cu ocaziunea faimosului proces de calomnie cu d[omnul] Caragiale, îmi adresează o epistolă datată „în Duminica Floriilor“, rugându-mă a-i „întinde o mână de ajutor celui care și-a permis să spună adevărul! Numai cuvântul vostru va putea nimici junimismul imoral și oprimător al dreptății“.

Scrisoarea nu e confidențială și secretul nici ar avea vreun sens când se cere anume un sprijin public.

D[omnul] Caion îmi scrie:

„Aproape de a lua licența în Litere, după ce am trecut toate examenele cu notele cele mai mari, Facultatea de Litere junimistă a găsit de cuviinţă, sub porunca dlui Maiorescu, să mă elimine, căci – zicea profesorul de logică –, acest tânăr este un om periculos.

Aceşti profesori cari s-au coborât până la calomnie, au căutat, eliminându-mă din şcoală, să profite din nou spre a mă terfeli în minciuni. Întregul junimism e contra mea..."

Cu alte cuvinte, d[omnul] Caion se plânge de *Maiores cum minoribus.*

Din parte-mi singurul mijloc de a întinde o mână de ajutor dlui Caion contra junimiştilor, este de a susţine cu tărie că domnia-sa este junimist el însuşi, junimist inconştient, fie, dar nu altceva decât junimist, junimist neaoş, junimist din şcoala literară Carp-Maiorescu *privatissimè.*

Unul din principiile cele fundamentale ale acestei înveninate şcoale anti-naţionaliste a fost totdauna: tu, tinere, fără trecut, leneş şi ambiţios, dacă vrei să te rădici sus şi iute, să te apuci a lovi cu violenţă sau cu insolenţă *beatos possidentes,* pe cei cu trecutul câştigat deja prin muncă, pe românii cei mai de frunte în literatură.

Aşa a făcut-o tânărul d[omn] Caion; tot aşa o făcuseră din tinereţe înşişi d. Carp şi Maiorescu.

D[omnul] Maiorescu, remarcabil atunci numai prin nimică vreau să zic: prin mimică îşi începuse „naturlich" cariera desfiinţând pe Heliade, pe Bolliac, pe Grigorie Alexandrescu, pentru a-i înlocui printr-un Samson Bodnărescu.

D[omnul] Carp, pe de altă parte, sfâşia pe *Răsvan* şi pe *Ion-vodă,* deşi el însuşi nu făcuse decât a traduce pe *Macbeth,* o ultra-ridicolă traducere „din englezeşte", pe care un român neştiind englezeşte poate să înţeleagă originalul lui Shakespeare mai lesne decât acea pretinsă traducere românească, bunăoară următoarele versuri reproduse aci întocmai cu ortografia lor:

Ca astăzi niciodată, nu am simţit păcatul
A nereconoscinţei. Aşa zboru ai luat,

Că ce mai rapid' arip-a răsplătirei
Nu te poate adjunge. Aş dori, ca să-ţi fie
Meritul mai mic, atunci aş compensa,
Acele datorite cu cele împlinite!
Aşa eu nu pot alta, de cât mărturisi
Că tot' averea me, nu mă poate plăti...

D[omnul] Caion este un elev necontestabil al dlor Carp şi Maiorescu cari, prin urmare, n-ar trebui să-l prigonească, căci este „păcatul a nereconoştinţei" după gramatica din *Macbeth.* Din contra, şcoala cea anti-naţionalistă e datoare a face ochi dulci unui discipol atât de vrednic: „lui faire l'oeil de curpe", cu sau fără monoclu.

Iată dară, din răsputeri, eu am apărat pe nenorocitul tânăr. Să nu regrete, însă, că a pierdut actuala facultate de litere din Bucureşti, altfel zisă *cloşca cu puii.* Chiar la universitatea din Tokio unde se va duce d[omnul] Caion, va câştiga acolo mai mult bun simţ şi mai ales mai mult simţ naţional decât de la d[omnul] Densuşianu Ovid, adică matematiceşte 0 (zero) + vid (zero) = 2 zero, pentru care în România întreagă nu se găseşte nici ştiinţă nici moralitate, afară numai şi numai acest minuscul *Bis-zero.* De acum înainte să se avânte d[omnul] Caion la o muncă temeinică, şi atunci nu va mai cântări plagiatele lui Caragiale, ci mai bine să studieze originile pieselor lui Molière sau Goldoni. Chirurgul nu învaţă anatomia prin a diseca propriul său corp sau pe al fratelui, ci corpuri străine, mai cu seamă cadavre; iar unui bărbier ucenic nu-i e permis a se juca cu disecţiuni.

Docamdată este o tristă consolaţiune pentru d[omnul] Caion că nu e singuratec, ci păşeşte braţ la braţ cu d[omnul] Tzigara Samurcaş, unul insultând pe Caragiale, cellalt pe Grigore Tocilescu, doi *nimeni* izbind pe doi foarte *cineva* şi pentru amândoi rezultatul va fi acelaşi. Oricât ar protesta d[omnul] Caion, Caragiale face onoare neamului românesc. Oricât s-ar zbuciuma d[omnul] Tzigara, neamului românesc îi face onoare Tocielescu...

Post scriptum. Eram cât p-aci să uit pe d[omnul] P. Missir, dacă nu mi-l aducea aminte epistola d[omnu]lui Caion.

Îi datorez cel puțin gentilețea unui *post-scriptum.*

Articolul meu *Carliștii* (*Apărarea Națională* din 23 martie) pare a fi produs o impresiune nu tocmai mediocră.

Arătând acolo că existența actuală și cea ultimă a junimiștilor este pe deplin la dispozițiunea dlui Nicu Filipescu, eu ziceam:

„Printr-un fel de endosmos și exosmos, dnii Maiorescu și Carp *s-au umplut de Filipești.* Dacă astăzi cumva Filipeștii i-ar părăsi, cei get beget junimiști n-ar mai exista politicește. Închipuiți-vă un moment realizarea acestui scandalos divorț, și veți asista la o înmormântare nu de prima clasă, ci de primul comism, căci n-ar plânge la groapă decât numai câțiva armeni...“

Ei bine, iute-iute, din cei „câțiva armeni“ unul a și început deja a plânge de pe acum. Prea te-ai grăbit, dle Missir! Mai sunt vro unsprezece luni. Nu cumva ai vrut să justifici cu orice preț vechiul proverb moldovenesc: „Armanul plătește gloaba“?

Să se observe că eu n-am fost niciodată vrăjmaș armenilor. Dimpotrivă, acești onești și liniștiți negutitori, excelenți cetățeni pasivi, mi-au fost totdauna simpatici. Dar prin patriotismul cel românesc, ei n-au strălucit până astăzi și nu strălucește prin vreun foc sacru nici d[omnul] Missir în specie.

E ciudat și chiar caracteristic că între junimiști d[omnul] Missir are aceeași importanță, pe care între conservatori o are amicul meu M. Vlădescu, român din moși-strămoși, veche viță boierească și naționalist înflăcărat. Păcat, mare păcat pentru d. Carp și Maiorescu că nu le dă mâna de a alege reprezentant al națiunii pe d[omnul] Dichter și atunci junimismul ar fi sintetizat de minune printr-un *leader* armean în Senat și printr-un evreu în Adunarea Deputaților!

Fie dară cum o fi, d[omnul] Missir combate articolul meu în *Revista Română* de la 1 aprilie, și băgând de seamă că fatala dată de „poisson d'avril“ va putea să-l păcălească, l-a reprodus apoi în *Epoca* de la 3 aprilie.

Domnia sa începe prin a-mi lua apa de la moară, asigurându-mă că Hasdeu este prea puțin cunoscut românilor, că „n-a ajuns să exercite vreo înrâurire însemnată în jurul său“, că este „la vârsta în care activitatea științifică scade“, că Hasdeu nici nu este om de știință, căci îi „lipsește măsura dreaptă și exactă pe care iubirea adevărului să o dea omului de știință la gând ca și la faptă“ și alte bucate armenești, de care nu se atinge românul. Pentru a curma nențelegerea cea culinară astfel ca ceea ce nu se mănâncă la români să rămână pe seama dlui Missir, recunosc cu dragă inimă că acest domn e mai cunoscut românilor decât Hasdeu, că d[omnul] Missir exercită în toate privințele o mai însemnată înrâurire decât Hasdeu, că activitatea științifică a dlui Missir nu e scăzută ca la Hasdeu, că d[omnul] Missir e om mai de știință decât Hasdeu, că dlui Missir nu-i lipsește măsura dreaptă și exactă kilometrică, kilogramică, kilolitrică etc. etc. etc. Ce mai poftiți? Niciodată încă nu s-a văzut un român mai lasă-mă să te las față de un armean mai târâie-brâu.

Mă voi mărgini cu următoarele trei puncturi, singurele esențiale în articolul dlui Missir:

1 Cei de la *Apărarea Națională* nu trebuie să-și dea numele de *carliști,* de vreme ce regele Carol rămâne neamț ca Hohenzollern și este și catolic.

2 Junimiștii nu s-au născut la 1867 după venirea principelui străin în România, ci mai dinainte.

3 „D[omnul] Hasdeu nu ține seamă că opiniunile ce le putea avea în tinerețe despre dnii Maiorescu și Carp nu le poate reedita acum fără a batjocori *țara și poporul în care cuvântul acestor doi oameni a fost ascultat și a produs o școală sufletească...*“

La primul punct:

Don Carlos e cu desăvârșire spaniol, nicidecum francez, măcar că rămâne *Bourbon.* Nici regele Oscar nu e francez, ci curat svezian, deși rămâne *Bernadotte.* Regele nostru e

Hohenzollern şi va rămâne *Hohenzollern,* nici o îndoială, dar este atât de român, încât noi ăştia, naţionaliştii de la *Apărarea Naţională,* respectând ilustra obârşie a familiei regale, nu ne sfiim a fi carlişti.

Românismul nu ne opreşte de a fi *carlişti* pentru *Carol I,* şi nu ne opreşte, de asemenea, *ortodoxismul* de a fi *carlişti* pentru drăguţul *Carol II,* finul mitropolitului Ghenadie. Suntem, dară, carlişti, şi ne place a fi carlişti, în toată independenţa noastră, dar nu *palatişti,* şi eu unul n-am fost şi nu voi fi în vecii vecilor *„servitor* al Maiestăţii Sale".

La punctul II:

Secta junimistă s-a zămislit nu se ştie când anume, şi nici mă interesează acea obscură concepţiune foarte maculată între d. Pogor şi Maiorescu lângă un felinar oarecare, admirabil descrisă de Panu în *Săptămâna.*

Nu e vorba de zămislire, de plod, de embriologie, ci de naştere, „apariţiunea Junimii" după expresiunea dlui Missir. Junimismul s-a născut din momentul când s-a organizat, iar organ a fost *Convorbirile literare.* Primul număr din *Convorbiri* apăruse la 1 martie 1867, din prima babă a anului *1867,* aproape un an după venirea principelui străin. De atunci s-a văzut din întunerec la lumină diatriba dlui Maiorescu contra şcoale lui Simeon Bărnuţ, adică contra fracţiunii libere şi independente.

Eu am avut, dară, deplină dreptate când am caracterizat junimismul prin: „o plantă proprie şi necontestabilă a noului regim al principelui Carol". D[omnul] Missir şi-a pierdut calendarul şi nu e de mirare, armenii având o cronologie a lor, cu totul deosebită de cea europeană.

La punctul III:

Fanfaronada dlui Missir despre „ţara şi poporul ascultând cuvântul dlor Maiorescu şi Carp", este prea abracadabrantă, şi numai doar în America o va lua cineva la serios. În loc de a-i răspunde d-a dreptul, voi reproduce aci următoarea preţioasă mărturie din partea lui însuşi d[omnul] Missir în acelaşi articol:

„Adevăratele convingeri sunt inalterabile şi evoluţiunile politice nu sunt decât *mijloacele* cu ajutorul cărora luptăm pentru credinţele noastre...", adică d. Carp şi Maiorescu nu s-au schimbat întru nimic de la 1867 până astăzi, sunt şi vor rămânea cosmopoliţi, pesimişti şi ebreofili acum ca şi-n trecut: „convingeri inalterabile"; ei se prefac însă şi se ascund din timp în timp: „evoluţiuni politice".

Asupra acestei *inalterabilităţi* a dlor Carp şi Maiorescu atragem toată atenţiunea dlor N. Filipescu, amicul meu Delavrancea, C. Arion, A. Marghiloman, C. Olănescu, Ştirbei etc., cari nu sunt junimişti de la 1867, ci s-au pomenit atraşi în diferite timpuri prin *evoluţiuni politice* în sensul dlui Missir, dar pe cari nu eu îi voi confunda vreodată cu stocul cel armeno-evreiesc.

Agitându-se de atâţia ani numai prin parazitism, niciodată prin propria lor forţă, nu prin „ţară şi popor", ci lipindu-se când de Iepurenu, când de Ion Brătianu, când de Lascăr Catargi, când de Cantacuzino, când de Sturdza, când de Filipescu – d. Carp şi Maiorescu, fatali tuturora rând pe rând, au rămas „inalterabili" în vechile lor „convingeri" schopenhaueriste altoite prin evreism; şi într-un mod sistematic ei se răsfaţă din cartel în cartel, ceea ce înseamnează din *şantaj* în *şantaj,* „mijloacele cu ajutorul cărora luptăm" zice d[omnul] Missir. Ca „mijloc" individual special, d[omnul] Carp se auto-sugestionează că este creierul cel mai genial în România, dacă nu şi în Europa întreagă, speriind apoi pe cei slabi de înger prin rodomontade şi nostradamisme; ca alt „mijloc" individual special, d[omnul] Maiorescu se auto-sugestionează că e predestinat a moraliza societatea, tocmai domnia sa fiind chintesenţa moralei; în fine, ca „mijloc" special pentru amândoi, un mijloc *suveran,* este *şantajul* de a părea favoriţi ai tronului, pe când în realitate regele Carol, naţionalist mai pe sus de toate, nu poate face haz de anti-naţionalista sectă junimistă, mai corect nu sectă, ci insectă...

Este ştiut că d. Carp şi Maiorescu obişnuiesc a boteza pe adepţii lor cu epitetul de *gogomani.* Cruţând vârsta mea, pe semne, ei mi-au trimis la luptă un adversar prea domol. Le mulţumesc, dar îi asigur că bătrâneţile nu mă obosesc pe mine, şi deci ar putea să-mi opună un campion mai de seamă pentru a încerca să zguduie carlismul, adică să înarmeze pe vreun alt *gogoman* mai mare decât d[omnul] Missir. Se vede că nu e altul!

Închei post-scriptul. A fost cam lung. Ce să fac? „Măsură dreaptă și exactă!“ Mi-o cere d[omnul] Missir. A trebuit dară să-mi măsor răspunsul după articolul domniei-sale, care a fost pentru mine o adevărată *vizită armenească.*

Câmpina, 18 aprilie 1902

V. A. URECHIA

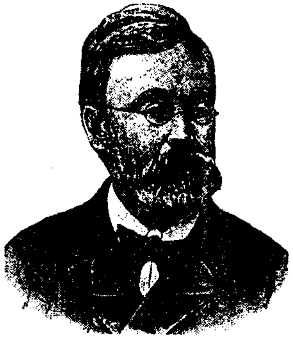

În sesiunea generală din anul acesta a Academiei Române s-a simțit dureros lipsa decedatului V. A. Urechiă, care, afară de alte multe merite naționale, a avut un rol de frunte și la întemeierea acestei înalte instituțiuni. Sub impresiunea pierderii îndurate prin moartea lui, în semn de doliu, locul său în Academie s-a lăsat vacant încă pe un an.

Uzăm și noi de prilejul acesta spre a-i aduce tributul stimei prin publicarea portretului său pe această pagină. Și drept omagiu de apreciere reproducem aici din Analele Academiei rândurile de mai la vale ale dlui B. P. Hasdeu, cetite după înmormântare în o ședință a Academiei Române.

Dl B. P. Hasdeu cetește următoarele:

„Colegul nostru Vasile Urechiă nu mai este printre noi.

Fost-am cu dânsul într-o strânsă legătură în curs de aproape patruzeci de ani; și regret că n-am putut să fiu față la înmormântare, ca să fi vărsat atunci o lacrimă fierbinte. Acuma, după două săptămâni, lacrima cea caldă s-a răcit, s-a cristalizat; dar tocmai de aceea a devenit cugetată și trainică.

Într-una din nenumăratele sale lucrări, Urechiă povestește cum într-o zi m-a ferit dânsul de cnuta muscălească, și cum, la rândul meu, într-altă zi, l-am ferit eu de iataganul turcesc. Așa a fost. Ne-am scăpat viața unul altuia. Este nu mai puțin adevărat – ceea ce el n-a spus-o, dar o spun eu, – în timp de treizeci de ani noi necontenit ne-am certat, ne-am ciorovăit, ne-am pișcat mereu. Și totuși noi n-am încetat niciodată de a ne iubi vrând nevrând, simțind o imperioasă, neînțeleasă atracțiune reciprocă. Voi da un exemplu din cele multe.

Ca ministru sub Ioan Brătianu, Urechiă m-a destituit din membru al consiliului permanent al instrucțiunii publice, fiindcă refuzasem de a-i satisface o veleitate ministerială; ei bine, peste câteva zile, facultatea de litere m-a ales decan, și printre ceilalți profesori m-a votat și Urechiă; iar după o lună, nu mai departe, el însuși m-a rugat să reintru în consiliul permanent, numindu-mă printr-un nou decret regal, și m-a și trimis imediat la Paris, pentru ca să reprezint acolo România la inaugurarea monumentului lui Michelet.

Același fel de antinomie ni s-a întâmplat amândurora, mai la fiecare pas ne supăram, ne izbeam, ne respingeam, și nu ne puteam despărți, nu era chip a nu ne iubi.

Să fie oare o enigmă psihologică? să fie o tainică fatalitate a soartei individuale? Nu. Sunt aproape patruzeci de ani de când eu sunt căsătorit. Eu unul n-am pretins niciodată de a fi sfânt în sensul canoanelor sinodale; am fost păcătos, rău, iute; și în curs de aproape patruzeci de ani nu o dată pe an, uneori nu o dată pe lună, m-am certat cu nevasta mea, dar o secundă măcar noi nu ne-am gândit la divorţ, ci ne-am iubit din ce în ce mai mult, amândoi ajunşi bătrâni. Odată, în tinereţe, nevasta mea se plângea unei prietene de pecadilele mele. Prietena a întrebat-o: cum dară de-l mai iubeşti? Nevasta mea i-a răspuns simplu: „nu-l pot lăsa, e mare patriot". De aceeaşi natură, sau foarte asemănată, este iubirea între doi adevăraţi amici. O idee supremă, o idee eternă uneşte două suflete, pe când totodată idei secundare şi terţiare le dezbină: le dezbină şi – trec. Cu Urechiă mă lega într-un mod indisolubil ideia supremă eternă a Românismului; ne dezbinau procedeurile şi puncturile de vedere, diferenţa radicală de temperamente.

Cele mai multe instituţiuni culturale la noi se datorează direct sau indirect lui Urechiă. Între altele, cea mai de frunte este Academia Română. Aşa cum se întemeiase din capul locului, Academia noastră este Urechiă întreg: reprezentarea tuturor provinciilor române înainte şi mai pe sus de toate, culminarea ştiinţifică sau specialistă pe a doua linie. A fost inspiraţiunea cea mai fericită. Graţie lui Urechiă, românii n-au căzut în pacostea zâzaniei academice aşa-zicând confesionale, ca la sârbi, cari au o Academie pravoslavnică la Belgrad şi o altă Academie papistaşă la Agram, adesea duşmănoase una alteia, ambele sterpe pentru viitoarea renaştere a totalităţii naţionale sârbeşti.

La orice capăt al Europei, fie congres, fie o solemnitate internaţională, pretutindenea unde putea să răsune faima numelui român, Urechiă trebuia să înfrunte pe răuvoitorii noştri, trebuia să acaţere tricolorul nostru, trebuia să se bage printre somităţi străine pentru a câştiga tovarăşi cauzei naţionale. Pe la noi mulţi zâmbeau privind pe Urechiă la Capitoliu însoţit de un cioban ardelean; mulţi zâmbeau cetind neterminabila polemică daco-romanică a lui Urechiă în ziare franceze, italiene şi spaniole; mulţi zâmbeau la noi, dar nu zâmbeau ungurii, muscalii şi evreii, ci scrâşneau din dinţi cu furie duşmanii avântului pan-latin al românilor. Telegrama de condolenţe, pe care s-a grăbit a o trimite primarul Romei, principele Colonna, la moartea colegului nostru, este cel mai elocinte epitaf pentru

mormânt, şi cea mai vie mângăiere pentru spiritul cel dezincarnat al lui Urechiă: te plânge Urbea Eternă!

Moldovean din fundul munţilor de la Neamţ, Urechiă simţea aceeaşi simpatie pentru orice suflare românească de ori şi unde. Macedoromânii îi datorează imens, dacă nu chiar tot sub raportul mişcării intelectuale. Românimea de peste Carpaţi n-a încetat şi n-ar trebui să înceteze de a-l binecuvânta. Câtă brumă a putut, a făcut el şi basarabenilor, pentru cari mult va putea să facă numai doară Dumnezeu faţă cu pravoslavnica Rusie. Urechiă îmbrăţişa deopotrivă pe toţi românii, mai ales pe cei înstrăinaţi. Printr-un fel de instinct, el susţinea de asemenea cu căldură pe albanezi, fără a le fi studiat originile; şi când eu am demonstrat într-o şedinţă a Academiei, că albanezii sunt posteritatea directă a dacilor, Urechiă era fericit că ghicise adevărul şi mi-a zis emoţionat: ευρηχα.

Pornirea firească a lui Urechiă nu era spre cugetare, ci spre acţiune: acţiune, iarăşi acţiune, neîntreruptă acţiune, o forţă gigantică de acţiune pe aceeaşi întinsă sferă a naţionalităţii române în toate raporturile ei. El a scris şi a tipărit prodigios de mult; dar om de ştiinţă n-a fost în înţelesul riguros al cuvântului; prea puţin artist în literatură, prea îl dezgusta activitatea, prea îl obosea recea şi înceata metodă. Ca agitator însă pentru binele şi mărirea neamului românesc, Urechiă a fost sublim, nimenea nu va putea să-l înlocuiască, nimic nu va putea să-l întunece în istoria noastră naţională, în care el va rămânea ca un arhanghel al entuziasmului în memoria tuturor românilor.

Bătrânii se duc unul câte unul; câţi mai rămân încă pe pământ, să nu le amărâm ultimele lor momente. Un vechi proverb românesc zice: „cine n-are bătrân, să-şi cumpere". Sunt timpuri în istorie, când tineretul dictează, iar moşnegii cată să asculte: aşa este într-o epocă de revoluţiune. Sunt alte timpuri, când tineretul trebuie să urmeze ascultător după povaţa moşnegilor: aşa este într-o epocă de progres normal. Moşneag a fost Cavour; moşneag a fost Bismarck; moşneag a fost Gladstone; astăzi bătrânul Krueger abia se mai ţine pe picioare, şi totuşi zguduie pe uriaşa Anglie. Oricând însă, fie în revoluţiune, fie în evoluţiune, tinerii şi bătrânii să păşească braţ la braţ cu dragoste şi în armonie.

RIRIA ŞI ALTE

Pe orizontul Moldovei au răsărit deodată pe neaşteptate mai multe meteorite, din cari cel mai zgomotos poartă abracadabrantul nume de *Riria.* Colegul meu A. Xenopol a pescuit-o năpraznic din noianul nebuloasei, i-a acăţat apoi treptat o lungă coadă, astfel ca să aibă aparenţa unei comete, şi-n sfârşit i-a închinat un special cult foarte *riribil*: Riria la dreapta, Riria la stânga, Riria la mijloc, Riria sus, Riria jos, geniu prodigios, poetesă fenomenală, pururea şi puriria etc. etc., deşi în fond este un colosal *zero,* un prăpăstios nimic, nimic, nimic. Văzându-se cădelniţată, Riria şi-a închipuit că este în adevăr un fel de Zeiţă, şi regretă numai că d. Xenopol n-a inventat-o mai de timpuriu, pe când adică dânsa era încă mai tânără, mai fragedă, şi putea să devină „iubita“ nu numai a „gândurilor“. Acest regret justificat de a fi cam bătrânică, se exprimă în următoarea pseudopoezie, publicată în „Românul literar“ de la 16 februarie:

POEZII DE RIRIA

„Maestrului

Iubita gândurilor tale e drept, Maestre, că eu sunt; şi cât de mândră sunt de aceasta, ca să o spun nu am cuvânt.

De nu-mi ieşeai în astă viaţă măcar aşa târziu în cale, aş fi simţit, dar n-aş fi spus atâta dor, atâta jale.

Eu m-am deprins atât de bine cu toate gândurile tale, că timpurile-mi par sărite cam îndărăpt în a lor cale.

Iar când tu stai *în prag* cu mine şi îmi vorbeşti aşa frumos, eu uit că zânele din caier aşa de multe zile-au tors, căci farmecul grăirii tale spre tinereţe te-au întors.

RIRIA“

Finalul acestei pseudopoezii, unde Riria şi Maestrul stau amândoi „în prag“ afară din casă, în luna lui februarie, vrând-nevrând îmi inspiră următorul post-scriptum:

De ce să staţi în prag degeabă?
Maestrul chiar de-ar fi un taur,
Tot va-ngheţa făr' nici o treabă,
Că-i foarte frig în luna Faur,
Când nu-i departe prima Babă...
Fugi, Moşule, degrabă!

Las însă la o parte post-scriptul, şi să mă-ncerc a analiza întreaga galimatie, mai corect riri-matie, care poate servi ca specimen condensat al operei totale a doamnei Riria. Primul quasi-vers: „Iubita gândurilor tale e drept că eu sunt“ îmi aduce aminte pe faimosul „cogito, ergo sum“ al lui Descartes, dar modificat: „cogitas, ergo sum“ adică: „fiindcă tu cugeţi la mine, deci eu sunt“, şi în adevăr nici n-ar exista Riria, dacă d. Xenopol n-ar fi născocit-o printr-o caraghioasă cugetare. Iată dar sensul primului quasi-vers. După multă bătaie de cap, cred a ghici celelalte quasi-versuri. Doamna în chestiune declară că pe când era încă mai tânără, simţea, dar atunci n-o spunea, ci simţea pe tăcute; acuma însă, când a îmbătrânit şi colegul meu A. Xenopol, acuma Riria o spune, dar nu mai simte, o spune pe nesimţite: nu simte negreşit dintr-o cauză ambilaterală.

Declaraţiunea de amor de mai sus nu poate să nu fi zăpăcit pe regretabilul academician; ba încă l-a şi omorât până la un punct foarte înaintat.

Riri-muza mai învinovăţeşte tot aşa: „spre tinereţe s-a întors“ pe răposatul meu amic Odobescu, pe care se zice că-l va fi împins la sinucidere o altă cucoană, cucoană nu prea tinerică și de asemenea de două ori văduvă, adică de trei ori fată mare. Riri-poezia cea privitoare la Odobescu s-a publicat în *Românul literar* de la 23 decembrie 1904, unde comedioasa redacțiune o numește: „*admirabile* observațiuni în care *extraordinare* cugetări se îmbină cu o formă *impecabilă...*“

Uf! mă opresc aci cu dezgust, căci am obosit de atâta impecabilitate și nici nu sunt colaborator la *Românul literar,* devenit „Riri-Monitor“.

Nu voi vorbi deloc despre al doilea meteorit din Moldova: doamna Ianculescu de Reus, care n-a reușit deocamdată a se face cometă prin lungimea cea ririfică a coadei de reclame peste reclame. Timpul nu e pierdut; poate voi reveni și eu, dacă voi mai putea râde pe pământ, căci – de! – sunt foarte bătrân, mai bătrân decât Odobescu și chiar decât A. Xenopol, deși nu mă voi sinucide nici într-un caz nici pentru o specie de văduvă multiplă, sexul cel mai periculos pentru moșnegi.

În sfârșit ajung la al treilea meteorit moldovenesc: doamna Laurenția Gribincea, nu o coșcogea teribilă cometă, ci o modestă steluță, care totuși merită o serioasă atențiune.

Nu eu o voi metamorfoza într-o minune. Din contra, voi începe prin ceartă. Ultima carte a dnei Gribincea este intitulată: *Din lume. Nuvele și schițe*. În frunte figurează frumosul portret al autoarei; eram să zic: portretul frumoasei autoare – un chip curat românesc de tânără țărăncuță durdulie din munții Moldovei. Portretul putea să lipsească, să lipsească mai mulți ani încă, până ce autoarea să ajungă la o vârstă apropiată de a dnei Riria. Dar această cochetărie femeiască e scuzabilă și inocentă; ceea ce însă nu se iartă și nu se explică este pompoasă dedicațiune:

Majestății Sale Reginei Elisabeta

unde dna Gribincea zice că: „numele *Carmen Sylvei* vă rămâne de-a pururi legat de sufletul și poezia neamului nostru și de-a pururi din cele patru unghiuri ale țării va răsuna dulcele nume al Reginei Poete, căci nimeni n-a știut să-i cânte mai sublim, mai dumnezeiește, văile și dealurile, munții și apele, cerurile și câmpiile în flori...“

Tristă îngenunchiere! Un palatism nedemn! Capetele și adesea ne-capetele încoronate sunt puse destul de sus pentru ca să nu ceară de la cetățeni, și mai ales de la literați, un adaos la lista civilă de un nou bir de tămâie. Numai în pravoslavnica Rusie tzarul, chiar când e un idiot, înlocuiește pe Dumnezeu și, prin urmare, este legalmente cel mai mare filosof.

Doamna Gribincea a păcătuit, a comis o greșeală neiertată, alergând la picioarele tronului. Și nici nu avea trebuință de protecțiunea Carmen Sylvei. Steluța de peste Milcov e foarte talentată și energică. Prin propria sa muncă și fără reclamă, abia la începutul carierei, cu fruntea sus ea își va face singură drumul. Numai să nu zorească. Răbdare și iarăși răbdare, căci succesele cele pripite nu sunt trainice, și nu sunt sănătoase. Dna Gribincea nu apare în literatură pentru prima oară: e deja cunoscută prin lucrări pedagogice, prin versuri și printr-o dramă *Ion-vodă cel Cumplit*, mult superioară dramei cu același titlu făurită de neînlăturabila Riria. În același timp dna Gribincea a ținut un patetic discurs poporan la Putna cu prilejul aniversării din 1904, și a publicat *Povestea lui Ștefan cel Mare, scrisă pentru poporul român*, lăsând departe în umbră, cel puțin prin sintaxă, cartea cea nesăbuită și nemistuibilă a dlui venerabil profesor universitar N. Iorga.

Ultima operă a dnei Gribincea: *Nuvele și schițe din lume* este una din producțiunile literare cele mai nimerite din noua generațiune. Autoarea mânuiește un condei remarcabil, uneori fermecător, cu o nuanță moldovenească foarte nostimă. Iată, bunăoară, începutul nuvelei *Isprava starostoaiei:*

— Da mândre-s, mătușă, floricelele *ieste*!

— Ei, nu-ți spun eu! Apoi dumitale, cucoane, alta nu ți-i în gând decât fustele. Eu îți spui de nevoia ce ne bântuie, îți spui de năpasta ce-a dat peste noi, de când am venit prin *meleagurile* ieste – *hire-ar* afurisit ceasul, când ne-am mai *bejănărit de florile mărului,* cu cățel cu purcel, și am lăsat un păcat, ca să dăm peste altul – și dumitale ți se scurg ochii după fete.

— Ia las-o mai domol, mătușă. Nu mi-ai făcut singurică semn să mă uit la ele și acu te mai faci *moartă-n popușoi*? Șiretlicuri băbeşti. Hai? Ia spune drept, nu cumva anume mi-ai ieşit în cale şi m-ai ţinut cu vorba, ştiind c-au să treacă dumnealor pe aici?

Hm! te-am priceput, babo, măcar că te faci *nisnai...*

— Da să mă lovească amarul, cucoane, de mi-o trecut măcar prin gând una ca aiasta..."

Plină de imaginaţiune, dna Gribincea se desfătează la fiecare pas în descrierea naturii; de exemplu în schiţa *Din ale firii*:

„E vară! vară! Cerul senin şi albastru ca topazul, se îmbrăţişează la orizont cu verdele de smarald al dealurilor, cu albastrul vânăt al pădurilor îndepărtate; păsările fericite îşi giugulesc penele, cântând din când în când printre şoptitoarele frunze ale copacilor învechiţi în zile; murmurul încetinel al pârâiaşului, ce curge în salturi uşoare, printre valurile de iarbă moale şi mătăsoasă, printre floricelele galbene, ce par nişte stele revărsate pe întinsul înveliş de verdeaţă, se îngână, tremurând, cu foşnetul frunzelor şi se pierde, se pierde lunecând alene pe aripile zefirului alintat.

Din lumea micuţilor vieţuitoare, ce vin din orizonturi depărtate, odată cu razele călduroase ale soarelui şi se duc cu dânsele, se urcă spre ceruri, o melodie nespus de armonioasă, ce se revarsă ca un potop de note, când mai încete, când mai puternice, întretăiate de triluri sonore, de şuierături melodioase, de pauze ce ne mişcă într-atâta sufletul că omul se pierde-n admirare, sufletul se desfată, iar mintea se înalţă spre marile probleme ale creaţiunii.

Şi, pe când cea mai sublimă dinte melodii răsună tremurător şi legănat dintre lucioasele frunze, ce tac ş-ascultă, mute de admirare, din huceagul apropiat se aude, ca o ironie monotonul: cucu! cucu!..."

Observaţi însă că la dna Gribincea natura nu e obiectivă, nu cum este realitatea naturii, ci subiectivă: cum o vede numai autoarea. Tocmai din cauza lipsei de deplină obiectivitate, d-sa nu va reuşi la teatru, şi chiar drama *Ion-vodă* cu dialog slab şi cu sărăcia de intrigă, va ieşi mai bine ca roman. Eu nu mă sfiesc a-i prevesti un frumos succes în romanuri sociale şi istorice, în cari descripţiunea are un rost foarte important ca la Balzac sau la Walter Scott. În volumul de faţă, unele nuvele, de ex. *O viaţă* sau *Isprava starostoaiei,* sunt deja miniature de romanuri. Un sfat însă de dat dnei Gribincea: anume să se desfacă de bolnăvicioasa pornire de a pune moralitatea bărbatului mai pe sus de a femeii. Femeia totdauna şi pretutindeni e mai bună decât bărbatul, căci este altruistă prin însăşi firea, pe când bărbatul e egoist pe prima linie. Femeia cea rea este victima şi opera bărbatului. În cartea dnei Gribincea pasajele cele antifemeniste, pe pag. 9, 12, 19 etc., sunt false, false în genere şi regretabile din punctul de vedere al patriotismului. Ne lipseşte ridicarea romancei, mai ales a romancei culte, decăzută prin epoca fanariotismului, prin invaziuni muscăleşti şi prin franţozire. N-o pogorâţi, căci nu se va putea entuziasma, iar fără entuziasm femeia nu e adevărată femeie, şi fără adevărată femeie nu există naţiune. Însăşi dna Gribincea e foarte entuziastă şi, prin urmare, mă va înţelege, mai cu seamă acuma când până şi în teatrul românesc naţional s-au apucat evreii să entuziasmeze pe balabustele lor, tocmai sub înalta protecţiune a Carmen Sylvei.

Voi termina prin trei alineaturi:

1°. Opera dnei Gribincea merită o nouă ediţiune, în care însă să se suprime dedicaţiunea cea linguşitoare; ba şi pe portret să se desfiinţeze enormul breton pe frunte.

2°. Dna Ianculescu de Reus să şteargă pe nobilitarul *de* care e străin şi nu se potriveşte în limba română decât numai doară în: porc *de* câne".

3°. D-na Riria să nimicească tot ce a scris până acuma, ca şi când n-ar fi existat „Maestrul": catastrofa quasi-versurilor d-sale va fi pentru omenire poate mai puţin simţită decât dezastrul quasi-eroilor muscăleşti ai generalului Kuropatkin.

Câmpina
2 martie, 1905

ACADEMIA ROMÂNA
BIBLIOTECA

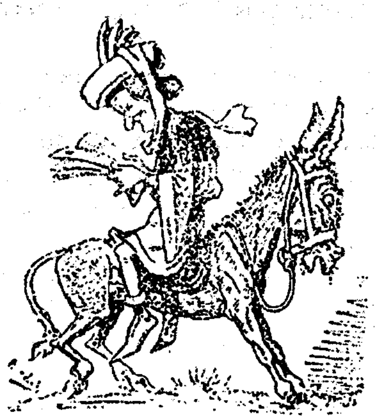

MAESTRUL – BIDIVIU EVANGELIC ŞI REGRETABIL ACADEMICIAN – ÎNCĂLECAT DE O CA-RIRI-CATURĂ

Tânărul d. Caion cel de la *Românul literar* nu poate pretinde că eu l-aş fi lăudat vreodată, că vreodată l-aş fi felicitat, nici chiar atunci când l-a achitat juriul în procesul său de calomnie cu bătrânul Caragiale. Ei bine, vrând-nevrând, după o răzgândire de mai multe luni, eu mă văd silit de a-l felicita acuma pe acelaşi d. Caion.

Să ne înţelegem.

Românul literar devenise un fel de monitor al maestrului „regretabil Academician“ d. Alexandru Xenopol, faimosul avocat al unor călugăriţe catolice şi avocat nu mai puţin deocheat al unei doamne, pe care el o trâmbiţează pe toate tonurile ca pe un colosal geniu sub pseudonimul de *Riria,* pe când în realitate această literată este o ca-Riri-catură a poeziei în proză şi ca-Riri-catură a prozei în poezie, o ca-Riri-catură universală. Cel mai elocvent specimen de curioasă legătură Xenopol + Riria

este următorul motto pus în fruntea volumului despre Cuza-Vodă:

„Dar câţi se gândesc oare, că voi – poate-n hârtie, aţi pus la vieţe nouă o nouă temelie? Cu picături de sânge din veacul ceaţi cioplit aţi pus pecetea muncii cu foc neobosit. *Riria.*“

Galimatie şi ultra-galimatie! Dacă se va găsi cineva care să fie în stare s-o înţeleagă, binevoiască a o traduce franţuzeşte sau nemţeşte, sub orice formă. Acest non-sens d. Xenopol l-a pus pe frontispiciul cărţii sale despre Cuza-Vodă; ba încă pe portretul nemuritorului nostru Domn, adică pe dosul portretului, bine că nu în faţă, a tipărit dedicaţiunea:

Ririei
neasemănatei poete.

Asemenea bazaconii ale „neasemănatei poete“, care în adevăr nu se aseamănă decât numai doară cu sine însăşi, figurează sistematic pe prima linie în fiecare număr al *Românului literar;* şi d. Caion de vreo doi ani îmi face regulat şi gratis problematica plăcere de a-mi trimite această foaie ebdomadară. Astfel eu simţeam periodica supărare de a citi acolo întruna nişte caraghioslâcuri „neasemănate“, cu atât mai triste cu cât în aceeaşi revistă, dar mai la coadă, se publică studii serioase de d. Tanoviceanu.

De ce dară, în articolul de faţă, felicit eu cu multă căldura pe acest tânăr? Răbdare! o vom vedea mai la vale, căci noi – bătrânii – suntem mai molateci şi mai greoi, mai puţin pripiţi. Oamenii bătrâni lesne obosesc şi adesea se dezgustă, nu sunt muncitori în felul bidiviilor celor evangelici...

Reclama se iartă în comerţ. În literatură însă reclama este tot ce poate fi mai scârbos. Riria e o reclamă-monstru, care a pus mâna pe câţiva nenorociţi tineri servindu-i drept pistolaşe de alai, dar mai ales a izbutit a încăleca pe A. Xenopol, ajuns cu desăvârşire de râs şi de milă, un instrument neresponsabil al unei nulităţi literare „neasemănate“.

Închipuindu-şi că va putea să mă cucerească şi pe mine tot aşa cum cucerise pe regretabilul Academician, Riria începe la

1902 a-şi aşeza bateriile asupră-mi adresându-mi următoarea epistolă:

„Doream a scrie o dramă naţională şi căutam mereu. Iată că prietenul nostru dl A. D. Xenopol vine şi-mi aduce o carte: *Ion Vodă cel Cumplit*; o citesc, mă-mbăt de această scriere unde se vede inima şi sufletul acelui ce a scris-o, şi nu ştiu de ce-mi pare că orice carte în care a fost pus o inimă, un suflet, acea inimă, acel suflet se desprinde încet şi merge de cuprinde inima şi sufletul acelui ce o citeşte, dacă acesta e stăpân şi el pe aceste mari puteri ale omului. M-am apucat dar să o scriu această dramă“ etc. etc., apucându-se a-mi cere permisiunea de a pune ca titlu: „Ion Vodă cel Cumplit după Hasdeu“, şi se apucă sau mai corect mă apucă: „primiţi asigurarea admiraţiei puternice a Ririei.“

Speriat de apucăturile cele puternice ale Ririei, îngrozit mai cu seamă de ghiveciul psicologic de „inimă şi suflet care se desprinde şi merge de cuprinde inima şi sufletul, dacă acesta e stăpân şi el pe aceste mari puteri...“, eu n-am răspuns nimic, absolut nimic, şi astfel am scăpat de catastrofa de a figura şi numele meu pe drama Ririei, – o dramă absurdă, care nici nu are nimic comun cu cartea mea. Cartea mea, fie bună sau rea, în ediţiunea a 2-a din 1894, cuprinde pe paginile 251-252 o apreciere despre întreaga activitate ştiinţifică a dlui Xenopol; iar în ediţiunea viitoare va oferi, neapărat, o apreciere despre Riria, adică despre ca-Riri-catura bidiviului evangelic. Pseudo-drama, fără pretinsa mea participare, a apărut la întunericul tiparului în *Archiva* Societăţii Ştiinţifice din Iaşi 1903 mai-iunie; şi măcar că eu nu răspunsei nimic la dorinţa Ririei, şi prin urmare m-am arătat rezistent la „admiraţia cea puternică“ a autoarei, totuşi n-am încetat de a fi persecutat. D. Xenopol mi-a trimis un exemplar, scriind în frunte: „Amicul Hasdeu este rugat a citi *admirabila* tragedie a Ririei, scrisă după datele lui cuprinse în Ion Vodă cel Cumplit, şi după citire a-i comunica impresia *sine ira et studio* cum se cuvine unui mare maestru al cugetării. A. Xenopol.“ Uf, uf! nici de astă-dată n-am răspuns nici un cuvânt, nici o virgulă.

În interval mi s-a întâmplat cea mai mare suferinţă a vieţii mele. La 19 iunie 1902 a răposat soţia mea Iulia, idealul vieţii mele, singura fiinţă pe care am adorat-o în curs de treizeci şi şase de ani, muma fiicei mele Lilica. Una din consolaţiunile cele mai simţite în acele momente supreme de durere, a fost scrisoarea pe care am primit-o din Iaşi de la D. A. Xenopol, însoţită nu de Riria, ci de mult stimabila şi stimata dnă Elisa Xenopol:

„S-a dus şi iubita D-tale soţie după iubita D-tale fiică; s-a dus tot ce aveai mai scump în astă lume; dar credinţa adâncă ce o ai în nemurirea părţii noastre mai bune, te va face să vezi în această despărţire nu sfărâmarea pe vecie a unor sfinte legături, ci numai o călătorie spre un loc depărtat, în care cu toţii avem să ajungem...

A. Xenopol

Împărtăşesc şi eu adânca d-tale durere ca aceea a unui bun prieten.

Elise Xenopol.“

În această frumoasă scrisoare, inspirată de duioasa dnă Elisa Xenopol, regretabilul Academician este un alt om; ba nici nu mai este deloc om într-o altă epistolă inspirată de fatala Riria, unde se pogoară până la infamia de *canalie* defăimând memoria postumă a fiicei mele...

Aci d. Caion începe să ghicească originea felicitării; dar să păşesc pas la pas.

După ce mi s-a trimis „admirabila tragedie“, siluindu-mă a o admira cu orice preţ, Riria n-a încetat de a mă urmări cum urmăreşte cu dragostea o babă pe un minor, eu arici de şaptezeci de ani.

Într-o zi mi-a sosit la Câmpina, în ermitajul meu, un nou plic de broşuri, toate cu glasuri introducătoare de neobositul bidiviu evangelic dintre cari voi menţiona numai două:

I *Cânturi vechi* 1878-1889, Bucureşti, Göbl-Rasidescu 1902, unde pe frontispiciu Riria scrie cu mâna sa:

„Micile viorele cată umbra stejarilor,

Autoarea.“

D. Xenopol ar fi trebuit să spună „neasemănatei poete“, că micile viorele caută lumina soarelui, iar nu umbră, ci umbra stejarilor o caută anume ciupercile, mai ales cele veninoase, mă ferească Dumnezeu.

II. *Cânturi nouă* 1901-1902. Bucureşti Göbl-Rasidescu 1902, cu portretul Ririei, în josul căruia autograful:

„Salută de departe pe un maestru iubit, la însuşi“.

Văzându-mă „maestru iubit“, ba încă „la însuşi“, era cât p-aci să leşin, dar m-am mângâiat că sunt „un maestru“, adică *unul* dintre mai mulţi. Oricum însă, m-am hotărât să protestez cu zgomot, şi trebuia s-o fac grabnic cu atât mai mult că tot atunci bidiviul cel evangelic mă zorea prin două scrisori rugându-mă a colabora la noua revistă pe care consorţiul, el şi Riria, o înfiinţă în Iaşi sub titlul de „Reînvierea“. Planul era îndemânatec şi abil. Riria se vedea deja deodată încălecând pe ambii maeştri. Un moment şi aş fi pierdut: deveneam un al doilea Xenopol!... Ei bine, am rezistat, şi am scris articolul meu *Riria şi alte* publicat în revista *Cuvântul,* martie 1905.

Speriat de primejdia ridicolului, iritat de persecuţiuni perfide şi nedemne, am fost violent, da: am caracterizat fără cruţare pe Xenopol şi pe Riria, dar n-am trecut peste marginile unei critice obiective permise, mai cu samă nu s-a apropiat măcar de mine nebunia de a calomnia pe morţii Ririei şi ai lui Xenopol. O asemenea procedare este culmea degradării, şi tocmai la această extremă degradare a recurs – fi! fi! – nenorocitul Riri-Xenopol, răspunzându-mi printr-un articol pe care nu l-a publicat nici d. Caion în *Românul literar,* ci d. Xenopol l-a ascuns în ziarul *Acţiunea* a dlui Victor Ionescu.

Iată de ce eu felicit cordialmente pe tânărul d. Caion, care de atunci încoace a încetat de a mai fi Riri-Monitor şi începe a se scutura de absurdităţile Ririei, care când mai apare, totuşi se află pe a doua sau a treia linie, bunăoară zilele trecute în *Românul literar* 1905, 21 iunie, o năzbâtie populară intitulată *Samsarii.* Citească, cine vrea să râdă, sau mai bine să plângă...

Câmpina, 2 iulie 1905

DIN MANUSCRISE

GIAMBATTISTA VICO

<Джамбаттиста Вико>

(...) представляется картина мрачного конца, с другой заманчивой бесконечностью. Выбор между крайностями понятен: человек, отрешаясь от грустного, земного, невольно и часто погружается в созерцание вечности.

Джамбаттиста Вико был неаполитанцем по преимуществу, и потому носил в груди от самого рождения печать своего происхождения, *предрасположение* к духовному, <употребляя выражение д'Израэли>.

Так я называю склонность души отрешаться мысленно от тела, приспособляться в умозрении, создавать вещи, ощущаемые единственно ею. Природа сама заботится посеять в душе семя этой склонности; но развитие или уничтожение ее представлено тем могущественным двигателем человеческой деятельности, которые мы часто называем обстоятельствами или окружающими нас влияниями.

Странно, что несчастья в особенности способствуют развитию врожденной духовности, а благополучие нередко ее забивает. По большей части, счастливец, вооружаясь себялюбием, занят лишь тесным кружком настоящего, а настоящее – отъявленный враг духовности. Напротив, горемыка любит с верою и надеждою обращать ум и сердце к будущности, а вера и надежда, дума о будущности – закадычные подруги духовности.

На этом основании, – сказать ли? – я невольно радуюсь, что несчастье измала постигло Джамбаттисту Вико, и своим бременем укрепило в нем врожденное предрасположение.

То же постигло Вико. На седьмом году, маленький Джамбаттиста опрокинулся с лестницы и расшиб себе одну сторону головы/черепа так, что призванный хирург не усомнился уверять родителей шалуна в скорой его смерти или, по крайней мере, в непременном тупоумии. К счастью, предсказание не оправдалось. Мальчик остался жив и умен, но рана мучила/терзала его в течении трех лет и оставила на нем неизгладимую печать задумчивости и мечтатетльности.

Таким образом, характер Джамбаттисты получил из младенчества известное направление.

Я отметил уже два влияния на образование личности молодого Вико. Родина положила на нем свой отпечаток, способность души отрешаться думою от тела; несчастье дало этой способности более отчетливый, задумчиво-мечтательный оттенок ... Еще определенейшее направление получил Джамбаттиста от матери, существа естественно самого близкого ребенку.

Госпожа Вико была неаполитанкою в настоящем значении этого слова. Она принадлежала к числу тех добрых, пылких и мечтательных женщин, которые несчастны оттого что, слишком много надеясь в будущем, не могут быть довольны настоящим. Вся их жизнь испаряется в тоске и молитве. Неудовольствие располагает к грусти, грусть обращает к Богу, Который снисходит в надежде утешить и подкрепить слабых духом[1].

Вико был нежно любим матерью. Судьба связала их самыми неразрывными узами. Сходство наклонностей незыблемо укрепило природную связь, слабую при отсутствии с чьей-либо стороны полного доверия. Природа равно назначила в уделе матери и сына страдание, грусть, мечту. При таком сходстве долей, могли ли они не любить друг друга самою родственною любовью? Мог ли сын не видеть в советах матери условие своего счастья? Могла ли она не переливать в сына все, что заключало, по ее мнению, благосостояние человека?

---

[1] Религиозное направление Неаполя перешло в пословицу. Вольтер справедливо заметил: Celui qui doute à Naples de la réalité du miracle de Saint Janvier est près d'être athée; celui qui s'en moque en d'autres pays être un homme très religieux.

Все убеждения госпожи Вико сосредоточивались в религии, обыкновенной пристани грустных душ. Это сокровище она передала Джамбаттисте, как залог своей к нему любви, как источник его будущего счастья.

Вера сделалась символом нравственного бытия Джамбаттисты Вико, якорем вверенным ему еще на безбрежном море для того, чтобы в случае пристани укрепиться на берегу своего назначения.

Христианская религия в сущности представляет учение самой возвышенной духовности. Ее святая проповедь: отрешение от плоти, жизнь в Боге, то есть, мысль, слово и дело в Нем. В этом высоком учении заключается тайна «победы победившей мир» (Иоанн V, 4): она действовала на внутреннюю, духовную, вечную сторону человечества. Она победила людей лишь для того, чтобы сделать их, в свою очередь, победителями внешнего, вещественного, временного.

Подобные убеждения необходимы были для Джамбаттисты при самом вступлении его на поприще жизни. Они незаметно превратили влечение к духовному в *потребность*. Все вещественное становилось ему противно, как несогласное с сущностью христианства. Все умозрительное возбуждало его сочувствие, а следовательно, соревнование.

Если месторождение дало Джамбаттисте предрасположение к духовному, а несчастье превратило его во *влечение*; то, с другой стороны, превращение этого влечения в-потребность совершилось по наветам госпожи Вико.

Совершенно в ином виде является отношение маленького Джамбаттисты к отцу.

Кто мало-мальски знаком с семейной жизнью, тот, наверно, замечал, что влияние на детей отца и матери не бывает одинаково. На главе семьи лежат слишком много обязанностей касательно вещественного ее благосостояния, чтобы иметь значительный нравственный вес. Напротив, мать слишком неопытна в гражданском отношении, дабы руководить детьми при вступлении их на поприще общежития. Отец выводит в свет, дает внешнее, так сказать, направление; мать воспроизводится в сокровеннейших изгибах нашего сердца, образует нравственную сторону.

Таким образом, в тесном домашнем кружку незаметно и постепенно обозначаются две стороны, сливающиеся в человечьей личности: вещественное и духовное, земное и отвлеченное.

Это житейское наблюдение я применил уже, отчасти, к Джамбаттисте, показывая какое высокое нравственное влияние имела на него мать. Остается проверить отношение молодого Вико к отцу. <Я уверен, что в отношениях ребенка к родному кругу заключается задача всей его будущности, как в семени покоются непреложные условия будущего растения.>

Подобно растениям, равно развивающимся под экватором и на глубоком севере, характер старика Вико не обозначал никакой народности, не принадлежал никакому краю. Добрый человек был совершенною противоположностью своей супруги. Веселый и беззаботный, он был счастлив как большая часть чистых людей, довольных настоящим и уповающих в будущем на Провидение. Этих чудаков легко встретить на всяком шагу, но, где бы то ни было, они всегда полезны и уважаемы. Нравствнное влияние такого отца на Джамбаттисту ограничивалось примером чистой жизни, нередко действующим на ребенка.

Существовало иное влияние.

Старик Вико был книгопродавцем.

Представьте себе книжную лавку, которая отличается от современных библиотек для чтения разве тем, что, вместо журналов и романов, она наполнена комментариями римского права, изданиями классиков, поэмами по случаю браков, панегириками и т.п. Такова была лавка Вико-отца, если она соответствовала состоянию просвещения в XVII-м веке. Представьте себе также общество ученых, которых личность легко воссоздать по одушевленным рассказам знаменитого их современника Ла-Брюэра. Таковы были посетители неаполитанского книгопродавца. К довершению картины, обратите внимание на болезненного мальчика, который видит из-за прилавка подобострастие, сопровождающее корифеев учености. Зависть побуждает его приступить к отцовским книгам и, следуя детскому обыкновению, от виньеток он переходит к заглавиям, от картинок к тексту, от процесса чтения к его сущности, незаметно давая развитие книжной страсти.

Этот мальчик – Джамбаттиста Вико.

Мог ли сын бедного книгопродавца иметь иное честолюбие, кроме честолюбия сделаться ученым, сравниться с людьми, которых отец его с таким подобострастием принимал в своей лавке? Мог ли старый книгопродавец, человек опытный и положительный, приготовить сыну иную будущность?

Желания обоих Вико сошлись и Джамбаттисте суждено было, по самому положению в свете, стать ученым.

В этих замечаниях я нахожу подкрепление моей мысли, что в отношениях ребенка к родному кружку всегда заключается задача его будущности, как в семени покоются непреложные условия будущего растения.

Джамбаттиста получил от родителей два наследства. Мать подарила ему свою религиозность; отец внушил страсть к ученым занятиям. Одно необходимо должно было обусловливаться другим, чтобы слиться в определенной личности. Ученость дышала религиозностью; вера укреплялась знанием.

При подобном направлении, Джамбаттисте рано или поздно угрожала участь учиться, о которой так тщательно заботятся родители <всех времен, думающие научить детей всей мудрости>.

Мне кажется, что первое и самое опасное испытание, предстоящее гениальному мальчику, заключается в школах. Как бы ни были просвещены наставники, они не могут отрешиться от некоторых личных убеждений, от какого-то «педантизма», который делает малютку попугаем, заставляет его во всех словах учителя видеть непогрешимость, отказываться от собственных размышлений, удовольствоваться выражением Пифагоровых учеников: «так сказал учитель».

Этот недостаток был замечен в XVI-ом столетии великим преобразователем наук, Бэконом.

Школьные занятия стремятся вложить в голову воспитанников только обыкновенное ... Все воздвигается на чужих мнениях. Кто вздумает отступать от общего правила, того немедленно укротят, как дерзкого и окаянного вольнодумца!

Мальчики с ограниченными способностями, сделавшись «людьми», умеют с пользою придерживаться авторитетов, делать их, в чужих и отчасти в собственных глазах, своим мнением, своим убеждением.

Причиною этому великая истина, высказанная Шекспиром: слабые всегда любят опираться о стену (*the weakest goes to the wall*). <К тому же, выходя из школ, разве они немедленно изменяются? Они переменяют лишь наставников. Привычные к авторитетам, они долго находятся под влиянием ученых, но бездарных, современников; они долго ходят протертою дорогою, беспокойно осматриваясь не отступили ли от общего направления.>

Но каковы подобные споры для мощных умов, находящих в собственной душе достаточно сил и преприимчивости.

Конечно, гений – такая способность, которой уничтожить невозможно. Рано или поздно, в том или другом направлении, она поднимется над уровнем обыкновенности. Зато как легко его ошеломить! и вместо того чтобы, подобно цветку на открытом месте, расти нежно и свободно, он заглушен терном и крапивою. Скоро ли солнечный луч проникнет сквозь эту кровлю.

Школа современности – терн и крапива для гения. Солнечный луч – врожденное[2] ему вдохновение истины. Луч приласкает растение; гений освобождается от школьных придирок и впечатлений, но для этого необходимо много времени.

Для примера возьмем хоть Джамбаттисту Вико: школьное направление долго удерживало его в пределах обыкновенности и редкий гений вырабатывался с такою томительною и последовательною медленностью.

Впрочем, в этом несчастьи был виноват несколько и сам Вико. Пылкое честолюбие, неразлучное высшим натурам, заставляло его непосредственно «отличаться» в глазах, сперва воспитателей, потом современников, а для этого необходимо было «зазубривать» заданные уроки, строго придерживаться учительского «текста», не отступать от «писанного» и «сказанного».

В моем очерке вам придется долго блуждать, без средств постичь предварительно к какого рода творчества предназначило Провидение гений Вико. Что делать? Я хочу перечувствовать все, что перечувствовал мой герой, пережить его, чтобы представить чужие поступки с тем же увлечением с каким я изображал бы при случае свои собственные. Вико сам долго блуждал без определенной цели. Я последую его примеру и склоню к этому вас, если вы не решитесь читать очерк с середины. Впрочем, борьба гения с обстоятельствами стремящимися замедлить его полет, сама по себе занимательна и едва ли не занимательнее остальной деятельности: борьба всегда разнообразнее покоя.

Я говорил, что, захворав от раны на седьмом году, Джамбаттиста страдал от нее сроду три года. На четвертом, воспользовавшись выздоровлением сына, старый книгопродавец отдал его приходящим воспитанником в какую-то школу, которой программа на отличалась, по-видимому, от программы наших уездных училищ. Тонкости грамматики составляли высочайшую мудрость этой школы, и Вико самоотверженно посвятил себя их изучению. Впрочем, учение приходилось ему без большого труда; уроки зазубривались скоро и мальчику оставалось много свободного времени. Старый книгопродавец, принимая успехи памяти за леность, осведомился у школьного учителя о занятиях своего сына, на что получил прекрасный отзыв. Тогда он попросил задавать ему двойные уроки, и на ответ о невозможности подобного поступка, просил о переводе его в следующий высший класс школы. Это нисколько не озадачило даровитого мальчика, который убедился скоро что почтенный педагог знал не более его.

Нужно было отдать Вико для продолжения занятий в иную какую-либо школу. После многих раздумий и чужих советов, книгопродавец решился вверить сына лучшим наставникам того времени – иезуитам.

В XVII-м – XVIII-м веках почти всем просвещением юго-западной Европы двигали члены знаменитого общества Иезу. Их заведения походили во многом на наши высшие духовные училища. Риторика, древние языки, богословие, логика, философия. Такова была программа их учения. Если же хотите знать образ преподавания, разумеется приблизительно и вообще, предлагаю рассказ известного абата Бартельми.

«Курсы философии и богословия я слушал у иезуитов. На первом, профессор, желая дать нам понятие о кубе, после разных безуспешных покушений, снял с головы треугольный колпак и сказал: вот вам куб. На втором, утренний преподаватель, в течении сроду трех лет и в продолжении двух часов, ежедневно пенился и кривлялся как бешенный, чтобы доказать существование пяти началоположений у Янсена[3]. (Примечание: Пятью началоположениями

---

[2] В этом значении римляне употребляли слово инстинкт: sacro mens *instincta* furore.

[3] Вольтер, подобно Бартельми, воспитанник иезуитов, не хуже изображает их наукопреподавание. В диалоге о воспитании, в философическом словаре он влагает в уста

/propositiones/ называются в богословии некоторые мнения Янсена; в книге Augustinus, признанные в 1653-м году папою Иннокентием еретическими, в знаменитой булле Unigenitus, следствием которой было образование секты янсенистов.)

Люди этого рода, которых я не могу назвать иначе как чужим словом, педантов, отличаются самолюбием и самоуверенностью, увеличивающеюся по мере невежества. Они требуют, чтобы их слушали, чтобы им верили бессознательно, на слово.

Такие чудаки – самый опасный народ для молодого и неопытного гения. Они умеют подчинить его, разумеется, временно, своему влиянию, разжигая детское самолюбие и доставляя ему условную пищу. Иезуиты в особенности отличались этим искусством, бывшим отчасти причиною их наставнической знаменитости.

Кто не слыхал об иезуитских «дилигенциях», известных некогда везде куда только проникали почтенные последователи Игнатия Лойолы: от Гибралтара до Китая, от Нордкапа до островов Великого Океана. Молодой Вико опытом узнал значение «дилигенций», хотя сперва не оценил их достоинство.

Книгопродавец привел сына в одну из иезуитских коллегий. Мальчика подвергли экзамену и допустили во второй класс. Скоро его способности обратили на себя внимание почтенного ордена, а, в подобных случаях, неизбежною участью воспитанника было испытание его «дилигенций». Это производилось следующим образом. Во втором классе коллегии находились два ученика, подававшие большие надежды в будущем; Джамбаттиста был третьим. Наставники устроили между ними состязание: кто кого превзойдет в учении. Самолюбие воспитанников было задето за живое; надежда одушевляла всех; победа улыбалась каждому. Соперники с жаром принялись за учение; под руководством отцев, вполне довольных их «дилигенциями». Один воспитанник от усиленных трудов занемог; другой оказался побежден; первенство досталось Джамбаттисте.

Скольких, я думаю, ночей стоил этот лестный для ребенка успех! А принес ли он какую-либо пользу развитию гения?! <Кроме вреда – ничего.>

Дети и, кажется, вообще люди любят верить тому, что хорошо знают. Но, если они приобрели познания бессознательно, под влиянием чужого слова, эти познания заглушают в них благородное стремление открывать в предмете новые стороны, притупляют их жажду самобытности. «Я учил и выучил так ...»

<«Просвещение однообразно», сказал кто-то. Я имею твердое убеждение, что, если мы встречаем на каждом шагу людей с одинаковыми взглядами, с ограниченными понятиями, причиною тому – школы. Заставляемый почти из пеленок подчиняться чужим мнениям, ребенок делается словесным автоматом, он мыслит по мерке, потому что его заставляли учиться еще в то время когда он едва умел мыслить; и его заставляли учиться насильно. Если природа не одарила его всемогущным гением, он сделается очень светским и образованным человеком, но не подвинет знания вперед, не отступит от общепринятой дороги. Оттого в наши новые времена так ма...>

<Разумеется, гений такая вещь, которой уничтожить невозможно. Рано ли, поздно ли, он подымется над уровнем обыкновенности и проложит себе новую дорогу. Но как легко ошеломить его в начале! Вместо того, чтобы подобно цветку на откры ...>

К счастью, молодой Вико не слишком долго пробыл в иезуитской коллегии, которой школьное направление и без того замедлило на много

иезуита-наставника речь к своему прежнему воспитаннику: je vous ai fait lire autrefois Despantèr et Ciceron, les vers de Commive et de Virgile, la *Pedagogie Chrétienne* et Sénèque, les Psaumes de David en latin de cuisineet les Odes d'Horace à la brune talagé et au blond Ligurinus, *flavum religanti comam*, renouant sa blonde chevelure. Eu un mot, *j'ai faiţ tout ce que j'ai pu pour vous bien élever.*

времени развитие его гения. Пристрастье, оказанное почтенными отцами к некоторым из воспитанников, на которых они имели особые, *орденские* виды, не понравились Джамбаттисте, привыкшему, по крайней мере в воображении, под материнским крылышком, к строгому служению правде. Он счел себя обиженным и, оставив коллегии, решился довериться впредь собственным силам, хотя сперва, разумеется, по всем правилам школьного преподавания.

Это был первый шаг к самообразованию гения; но первый шаг почти всегда сопровождается если не падением, то отступкой.

Вико прошел уже так-называемые Humanitates; он имел достаточные сведения в словесности, латинском и греческом языках; оставалось еще окунуться в мудрости тогдашней философия, о которой он получил уже некоторое понятие в коллегии. Мне необходимо заметить вам, хотя по возможности кратко, каково было это школьное понятие. Главною основою философии в италийских школах минувшего времени было знаменитое творение урожденного неаполитанца, Св. Фомы д'Аквино. Оно едва ли не имело притязания подобно Мирандолеву de omni scibili: дать верный ключ по всем отраслям знания и притом на четырех тысячах добрых листов. Самые умозрительные логические отвлеченности и тонкости, возникавшие на каждом шагу от трудности согласить учение философии с вероучением церкви, делали это творение доступным лишь сильно развитым и утонченным умам. Несмотря на это, школьные наставники даже во времена Вико указывали на *Summa Theologiae* молодым воспитанникам, как на альфу и омегу философской премудрости, уверяя, что каждый глубокий мыслитель должен быть закоренелым фомистом.

<Впрочем фомизм в сущности был не более как утонченностью и обобщением старинной философской школы номинализма до такой степени, что все фомисты известны были, по большей части, под этим названием. Эти секты находятся между собою в такой тесной связи, что нельзя коснуться одной, чтобы не заговорить о другой, невозможно рассматривать номинализм отдельно от его единоутробного детища, фомизма; а рассуждение о последнем необходимо начать разысканием об его источнике.>

В XI-м веке, схоластические ученые, наловчившись до нельзя в логических спорах, решились пустить в ход свои уловки для образования чего-либо редкого в истории философии. Случай представился к этому по поводу объяснения одного места в Порфирьевом введении к Органу Аристотеля. Место касалось универсалов или относительных представлений рода и вида.

Так как схоластическая философия давно уже перестала занимать наши умы, а следовательно мало по малу сделалась почти неизвестною, то я должен дать хотя слабое понятие о так-называемых универсалах.

Их считалось пять разделов: 1. *род*, общее представление, заключающее множество частных, которые называются *видами*, 2. *вид*, будучи таковым в отношении к *роду*, может быть также *родом* относительно еще более частных представлений, называемых *видовыми отличиями*, 3. *видовое отличие* составляет необходимое нечто, без которого мы не в состоянии составить себе отчетливое понятие о *виде*, не можем определить его отношений к другим *видам* и *родам*, 4. *особенность* или *свойство* во многом походит на *видовое отличие*, с тою разницей, что оно не необходимо, его отсутствие не разрушает всяческого понятия о *виде*, а только наводит некоторое *видоизменение*, 5. *случайность* отличается тем от *свойства*, что ее присутствие или отсутствие *в виде* не приносит ему никаких изменений, вид остается прежним представлением.

Вот тонкости схоластических универсалов!

Я не могу вернее высказать мое мнение о творчестве Св. Фомы, человека, впрочем, гениального, как сравнение ее с миражем и, говоря русским словом, маревом, миражем, который при всей точности обстановки и ясности очерка, все-таки не более как обманчивое отражение. Вы идете, задумавшись, степью, вдруг, невзначай бросаете взоры в одну сторону и ... <Однажды задумчиво проезжая степью, я думал о том воинстве, которое, по словам газет, появилось в Пруссии на небе. Было утро. Вдруг оглядываюсь и ... сказать ли? Вижу на небосклоне целую деревню. Издали довольно отчетливо рисуются силуэты мельниц и деревьев (...), белеют стенки хат, виднеются стада, люди, одним словом, все принадлежности деревенского быта. Тьфу, пропасть! Мое воображение было разгорячено воспоминанием о прусском небесном воинстве и свежее чудо как бы оправдывало чудо газетное. Я перекрестился и с удивлением взглянул на ямщика, который не обращал никакого внимания на чудо. – Ты видишь деревню на небе? – спросил я его с волнением. – Марево-с? – ответил он вопросом ...>

<(...) можно сказать, что книга св. Фомы подобна мареву.> Кто, например, может вполне оценить доказательства того, что ангелы *телесны* относительно к Богу, что архангелы занимают середину между ангелами и начальствами, что душа вся во всем и вся в каждой части, есть действующая и точная причина тела?.. Каковы должны быть доказательства подобных отвлеченностей?.. Туманом ловко подобранных выражений, умозрительными тонкостями искусства спорить.

Таким образом, еще на школьной скамье, Вико по наслышке успел получить детское уважение к учению аквинского праведника и по естественной любознательности желал поближе с ним ознакомиться. Но прочесть и постичь почти четыре тысячи листов *Summa Theologiae* тринадцатилетнему или двенадцатилетнему ребенку – вещь непостижимая! Мужи зрелого возраста не могли вполне постигать тайн этого творения и прибегали к помощи многочисленных комментаторов и извлекателей. Подобный поступок был тем понятнее для ребенка, которого запутанность лучше всего объясняется двухтысячным числом комментаторов: чем более пояснений, тем туманнее, очевидно, предмет пояснения; яснее кажется всем в одном виде.

Что оставалось делать гениальному ребенку, чтобы ознакомиться покороче с подобным сочинением? Прибегнуть к помощи какого-либо из комментаторов? – Но выбор между двумя тысячами был бы слишком труден. – У кого спросить совета?.. Вико, или, правильнее, маленький Джамбаттиста, хотя по выходе из иезуитской коллегии не переставал быть еще горьким школьником, он вспомнил совет почтенных отцев-наставников, для понятия св. Фомы пользоваться замечаниями его современника и последователя португальца Пьетро Испано (Petrus Hispanus), бывшего впоследствии папою под именем Иоанна XXI-го. Я не имею никакого точного понятия о книге Пьетро Испано, но почти предубежден в ее пользу. По всей вероятности, она отличалась отчетливым и ясным изложением в протест того, что Фома д'Аквино выразил головоломно и темно на четырех тысячах листов. Как бы то ни было, Вико мог без наставника, самоучно изучить сочинение ученого папы и получил таким образом довольно полное понятие об учении св. Фомы в общности.

Но гений не позволил ему остановиться на этой точке.

Любознательность гения отличается от обыкновенной любознательности тем, что, тогда как последняя хватает верхушки, довольствуясь лишь следствием явлений, она ищет во всем причин, переходя к ним от следствий, как от известного к неизвестному. Первый путь напрасен, без цели, без исхода, без науки; этим путем гении открывают новые стороны науки, убеждаются в неосновательности того или иного мнения, подмечают никем до того времени неподмеченное.

С одной стороны, желание увидеть поверхность моря с ее разнообразными явлениями, плеском зеленоватых волн, прыжками летучих рыбок, полетами чаек ... с другой стороны, стремление измерить морскую глубину и на дне рассмотреть коралловые наросты, или интересное былинами мореплавателей сокровище.

Подобного рода любопытство не позволило молодому Вико остановиться на общем понятии об учении своего великого соотечественника св. Фомы, полученном из чтения Пьетро Испано.

Изучить всесторонне философию св. Фомы, постичь все тайники ее – таково было желание гениального Джамбаттисты, но самоучно он не мог удовлетворить ему. Оставалось прибегнуть к помощи какого-либо ученого, который служил бы Чичероне в обширном лабиринте *Суммы*.

В это время молодой Вико сблизился с ученым иезуитом Антонио дель Бальцо из философской школы номиналов.

Прежде чем изображу влияние этого человека на Джамбаттисту, необходимо узнать отношение самого его к учению св. Фомы, побудившее, по всей вероятности, Вико прибегнуть к нему, а не к кому-либо иному.

Дель Бальцо был номиналом, то есть последователем одной из знаменитейших школ, обуревавших от средних веков чуть ли не до новейших, горизонт ученого мира. Номинализм находился в таких тесных связях с фомизмом, что нельзя коснуться одного, не упоминая о другом, нельзя иначе понять историю учения аквинского святого не касаясь номинализма.

Необходимо указать связь этих двух учений, которых часто смешивают и сливают между собой.

К счастью, молодой Вико недолго пробыл в иезуитской коллегии, которой школьное направление и без того надолго замедлило развитие его гения. Пристрастие оказанное почтенными отцами некоторым из воспитанников, на которых они имели особые, *орденские* виды, не понравились Джамбаттисте. Он счел себя обиженным и, оставив коллегию, решился довериться впредь собственным силам, хотя, разумеется, сперва по правилам школьного преподавания.

<Пока дело касалось древних языков, Вико довольно успешно совершал самообразование, но когда дело коснулось философии, силы изменили ему и он решился прибегнуть к помощи какого-либо наставника. Судьба дала ему в руководители ученого иезуита Антонио дель Бальцо, из школы фомистов. >

Эта философская ересь основана в XI-м веке Росcленом Компиеньским. Основа ее учения заключалась в том, что «виды»[4], универсалы или выражение общих идей[5], служили простыми наименованиями, *номинациями*, несоответствующими ничему действительному, ни в природе вещей, ни в человеческом духе. Это было учение умозрительное, пустословное, если так можно выразиться, стремившееся заменить дела словами, действительность игрою выражений; а потому погружаемое в самые головоломные системы умозрительности.

Джамбаттисте было, кажется, не более тринадцати лет, когда он попал в руки наставника с подобными убеждениями.

Самым знаменитым философом номинальной школы был св. Фома Аквинский, живший в XIII-м столетии, известный под названием «Ангела школы». Его знаменитое сочинение *Summa Theologiae*, стремившееся метафизически распределить отрасли человеческого знания и дать к нему ключ, служило во время Вико обыкновенным школьным руководством философии в духовных заведениях. Вся энергия ученых сосредоточивалась над истолкованием этого сочинения и, как обыкновенно, истолкования были туманнее самого подлинника.

В особенности отличались головоломною замысловатостью комментарии Паоло Венето, сосредоточенные на самых утонченных логических выводах и заключениях.

Паоло Венето был любимым автором Джамбаттистова руководителя, отца-иезуита номинала Антонио дель Бальцо. Он внушил изучить его своему ученику.

Вико не имел в то время, как кажется, более тринадцати лет. В таком возрасте ему предстояло изучить головоломного Паоло Венето. ... и, удивительно ли, что он ничего не понял в знаменитых комментариях и, с упорством продолжая занятия, едва не сошел с ума?

Если вы не имели случая читать Паоло Венето, не доставлена вам возможность постичь его хитросплетения, доставившие ему ненарушимое место в каких-либо старинных монастырских бибилиотеках. Пусть он там почивает.

Вы также можете получить некое понятие об этой книге. Вам следует лишь принять во внимание то обстоятельство, что молодой Вико, желая углубиться в комментатора, не только ничего не понял, тайны, не только едва не сошел с ума, но получил такое отвращение к книгам вообще и почти два года не занимался науками.

Чему было посвящено время этого ученого безделья нельзя сказать положительно. Легко, однако, догадаться. Джамбаттиста был не только слишком молод, но и слишком беден, чтобы предаваться соблазнительным развлечениям неаполитанской молодежи. Карты, красавицы, вино не могли привлекать разочарованного ученого. Ему оставалось на долю мечта, цельное созерцание, спутница его детства; а где более всего на просторе воображение, если не в Неаполе «прекрасной невесте», как называли его иногда французские короли?>

Знаменитый Вико прошел уже так-называемые humanitates, то есть имел достаточные сведения в словесности, латинском и греческом языках. Оставалось приступить к философии, о которой Вико получил уже некоторые понятия в коллегии.

Главным руководством философии в италийских школах минувшего времени было знаменитое творение св. Фомы Аквинского, урожденного неаполитанского вельможи, носившего в характере врожденную печать южно-италийского происхождения: духовность. (...) Самые умозрительные логические отвлеченности и тонкости – вот главное достоинство этого творения, по поводу которого школьные наставники с гордостью учили, что всякий глубокий философ должен быть его последователем. Впрочем, в свою очередь, фомизм был не более как замысловатою переделкою учения номиналов. В XI-м веке схоластические ученые воспользовались случаем пустить в дело свои логические уловки, выраженные в продолжительных спорах о разных разностях, по поводу объяснения одного места в Порфириевом введении к Органу Аристотеля. Это место касаюсь универсалов или относительных представлений рода и вида. Иоанн Росслен Компиеньский стал упорно отстаивать, что они не имеют никакой связи с действительностью, ни в природе вещей, ни в человеческом духе. Возьмем, например, представление о величине: воробей до чрезвычайности велик в сравнении с комаром и столько же мал на ряду с орлом. Можно ли при виде чего бы то ни было составить себе положительное представление о величине и малости? На подобных основаниях с помощью схоластических хитросплетений, Росслен считал относительные представления не более как *номинациями* (flatus vocis), а ничуть не предустановлеными первообразами, не выражение действительности (universalia ante rem). Таково было начало *номинальной* школы, которая, утверждаясь на Аристотеля, встретила в XIII-м веке могущественных защитников в лице св. Фомы Аквинского и португальца Пьетро Испано (Petrus Hispanus), сделавшегося впоследствии папой под именем Иоанна XXI-го. Очевидно, что учение, имевшее заступниками неаполитанского святого и римского папу, должно было считаться всемогущным в италийских школах, и, прежде всего, попало на глаза молодому Вико при изучении философии.

---

[4] Выражения общих видов: соответствующие «идеям» Платона и «категориям» Аристотеля. Под этим словом я понимаю то же, что Платон под «идеями» и Аристотель под «категориями». Греческое слово εἰδος, которое мы переделали в «идею», одного происхождения и значения со славянским «вид». Схоластическая философия также переводила идеи видами. Кант выразил такое понятие словом категории. Он насчитывал их четыре: I. количество: 1. единство, 2. множество, 3. общность; II. качество: 1. действительность, 2. отрицательность, 3. ограниченность; III. отношение: 1. сущность и случай, 2. причинность и зависимость, 3. действие и противодействие; IV. свойство: 1. возможность и невозможность, 2. бытие и небытие, 3. необходимость и случайность.

[5] Я должен дать более-менее обстоятельное понятие об относительных представлениях или универсалах схоластики; их считают пять разрядов: 1. *род* – всеобщее представление, заключающее в себе множество частных, которые называются 2. *видами* и , будучи таковыми относительно *рода*, являются сами по себе родами в сравнении с еще более частными представлениями, без существования каковых мы не в состоянии составить себе отчетливое понятие о *виде*; эти представления называются 3. *видовыми отличиями*; 4. *особенность* или *свойство* походит на *видовое отличие* с тою разницею, что может быть или не быть в виде, не разрушая тем всяческое о нем представление, между тем как видовое отличие служит непременной принадлежностью вида. Впрочем, присутствие или отсутствие *особенности* всегда сопровождает то или другое видоизменение, в противном случае, *особенность* делается 5. *случайностью*, то есть качеством от присутствия или отсутствия которого вида не получает никакой перемены. – Вот вам тонкость схоластических умствований!

В школах Джамбаттиста слышал неоднократные похвалы знаменитому современнику и последователю «ангела школы», как называли св. Фому, и папе Иоанну XXI-му. Он приступил к изучению его философских изысканий и, в то же время, сошелся с одним ученым фомистом-иезуитом Антонио дель Бальцо. Этот человек занимает значительное место в жизни Вико.

<Самое сильное влияние имеют на нас обыкновенно люди, которые будучи нам во всем противоположны, имеют случай налагать на нас свои убеждения.

Я объясню дело примером.

Положим вы часто были свидетелями добрых и благотворительных дел, но не увлеклись по тому же направлению и продолжали быть равнодушными к несчастьям ближнего. Однажды вас невинно заключили в темницу и были не только свидетелем чужих страданий, но сами горько выстрадали и вынесли из этого притона нежное и сострадательное сердце вместо твердого и равнодушного. Холод напоминает теплоту, зной заставляет желать прохлады. Таково бывает влияние некоторых людей на жизненную нашу деятельность, таковы отношения Антонио дель Бальцо к тринадцатилетнему Вико.>

Если бы я захотел одним словом очертить вам личность почтенного иезуита, мне следовало бы произнести название «комментатор». Хотя, сколько помнится, дель Бальцо не писал никаких комментариев, тем не менее, ничего не пристало к нему лучше этого слова.

Хоть я не имею положительного понятия о его личности, тем не менее решаюсь заменить этот недостаток сметливостью, вспомнив справедливую поговорку: скажи мне с кем ты знаком и я скажу кто ты. Наша привязанность к чему или кому бы то ни было всегда имеет источником врожденное *предрасположение*, как любит выражаться д'Израэли. Потому в предметах нашей привязанности проницательный глаз откроет врожденную сторону нас самих, которая, развиваясь, образовала в нас привычку или любовь к тому или иному предмету. Руководствуясь этими наблюдениями, я не колеблюсь представить отца Антонио дель Бальцо одним из тех острых, но мелочных умов, которые слишком любят углубляться в частности, слишком предпочитают загадочное объяснение чего-либо двусмысленного или логический довод чего-либо *нужного*, чтобы открывать знанию новые пути. Это был одним словом «педант», чему самым ясным доказательством служит его пристрастие к хитросплетенным комментариям Паоло Венето на творение св. Фомы. Подобное пристрастие самым лучшим образм очерчивает нам личность почтенного иезуита Бальцо, подтверждая пословицу: скажи мне с кем ты водишься, а я скажу кто ты.

Комментарии или объяснения всегда пишутся на предметы темные, иначе нечего будет объяснять. Но по странному произволу судьбы, комментарии бывают по большей части туманее и головоломнее самого текста. Происходит ли это от того что умы всевозможных комментаторов построены как будто под одну линию, которой основа заключается в мелочном трудолюбии или, правильнее, в трудолюбивой мелочности? Как бы то ни было к этому разряду принадлежали комментарии Паоло Венето на *Сумму* св. Фомы, темные объяснения темного текста.

Сделавшись, в некотором роде, философским наставником Джамбаттисты, отец Антонио дель Бальцо посоветовал прежде всего молодому ученому углубиться в творение Паоло Венето. Вико имел тогда двенадцать или тринадцать лет.

Таким образом, еще за школьными занятиями Джамбаттиста умел ценить красоты родной природы и наслаждаться ими. Его грустная душа любила перелетать воображением за пределы земные, его мечтательность находила пищу вне тесного кружка нашей деятельности и эта чувствительность служила, без сомнения, сильным руководителем, который поддерживал врожденный гений молодого ученого среди притеснений схоластики.

Но, чтобы совершенно освободиться от школьности, образовать самостоятельный взгляд на вещи. необходимо было бросить на некоторое время книги, погрузиться в самосозерцание и, подобно индийскому Браме, из него вынести живое, творческое, свое Слово.

Провидение поспешило навести на этот путь Вико. Оно дало ему в первые руководители педантического номинала Антонио дель Бальцо с его комментариями Паоло Венето. Вико взял книгу, стал ее изучать ... Схоластическая сухость произвела в молодой душе резкий переворот: книги были оставлены, Джамбаттиста погрузился в самосозерцание.

Он уже не разделял времени между Пор-Рояльскою логикою и природой; он весь вверился природе и богатая душа его получила самосознание, врожденный инстинкт истины развился, указывая на добро и зло; Джамбаттиста заглушил в себе школьное направление, решившись одобрять то и опровергать иное.

Восемнадцать месяцев Вико не брал в руки книги. Это не могло продолжаться более. «Сердце не камень», говорит пословица: оно любит возвращаться к тому, что любило. Представился лишь бы случай и подобно мореходцу, который, после большого странствования, возвращается в отечество, оно с восторгом возвращается к родной сфере, принося в нее богатый запас путевых впечатлений.

В Сан-Лоренцо существовала блистательная академия известная под названием degli infuriati. Она процветала именно в то время, когда Джамбаттиста, разочарованный науками, беседовал с природой, почерпая в ней новые силы. Вико был слишком самолюбив, чтобы не желать попасть как-либо в эту академию, между членами которой встречались знаменитейшие сенаторы, адвокаты и вельможи Неаполя. Мысль эта не раз, вероятно, представлялась ему в течении восемнадцатимесячного бездействия и, наконец, победив отвращение к философии, нажитое чтением комментариев Паоло Венето, он решился возобновить ее изучение.

На этот раз на стороне молодого ученого были чистые силы, созревшие под налетом продолжительных размышлений, жаром каким встречают давно не виданных друзей и самостоятельный взгляд на вещи: Вико перестал быть школьником.

Тем не менее, он остался человеком своего времени. Прошу хорошенько обратить внимание на это выражение. Назначение гения идти впереди своего времени, предупреждать его; но на пути своем к этой цели, гений должен пройти все фазы развития: он должен быть сперва школьником, потом человеком своего времени, но с самобытным взглядом ... На этой ступени я встречаю теперь Джамбаттисту.

Желая возобновить прерванное занятие философией, Вико прибегнул к почтенному иезуиту Джюзеппе Риччи. Он избрал его, однако, не наставником подобно Антонио дель Бальцо, не беспрекословным спутником, а книгою, в которой он равно приготовился следовать одному, опровергать другое. Вы видите, какая перемена произошла в молодом ученом со времени чтения комментариев Паоло Венето и размышлений на берегах неаполитанского залива.

Джюзеппе Риччи принадлежал к философской секте скоттистов, основанной в начале XIV-го столетия знаменитым Дунном Скоттом, по прозванию «тонкий ученый», doctor subtilis. Сущность его учения заключалась в том, что опеределения понятий были не простыми безотносительными наименованиями, но отвлеченными олицетворениями природных явлений. Скоттизм был таким же видоизменением философской школы реалистов, основанной в XI-м веке Вильгельмом де Шампо, как томизм или учение св. Фомы Аквинского видоизменением школы номиналов. Учения скоттистов и фомистов, реалистов и номиналов были совершенно противоположные между собою, вдаваясь в противоположные представления.

Антонио дель Бальцо был номинал; Джюзеппе Риччи принадлежал к секте скоттистов. Из под руководства одного Вико попал под советы другого; он был уже более или менее знаком с номинальным учением, когда углубился в учение Дунса Скотта, схоластического ученого близкого к Платону. Последнее обстоятельство очень важно. От столкновения противоположных мнений, от их борьбы возникает дух разумного наблюдения. Таким образом, вполне сознавая недостатки номиналов, Вико видел насколько были преувеличиваемы скоттистами, и это подкрепило в нем выработавшаюся под влиянием непосредственных размышлений самобытность. Он видел как были опрометчивы также с своем учении скоттисты.

Впрочем, отец Джюзеппе Риччи не был слепым последователем Скотта. Если верить современникам, это был человек с большими познаниями и с большою гибкостью ума, встречающуюся довольно часто у схоластиков. Поэтому он не мог довольствоваться непосредственным учением одного. Ему хотелось хотя отчасти освоебразиться, и для этого он прибег к слиянию скоттизма с зенонизмом. <Это слияние было не затруднительно, представляя два разнородные учения ничем не противоречащие друг другу. Метафизика Скотта легко согласовалась с физикой Зенона.> Ничего не может быть легче в философии подобных слияний и потому эклектизм никогда не бывает уделом умов творческих. Я не читал сочинений отца Джюзеппе Риччи, если только он обнародовал когда-либо свое учение, но могу полагать, что оно состояло из согласования метафизики Дунса Скотта с физикою Зенона. Таким образом, составлялась довольно мудреная система, на которую, без сомнения, почтенный иезуит смотрел как на нечто самобытное. Впрочем, молодой Джамбаттиста не мог удовольствоваться учением своего нового руководителя. Мелочная обстоятельность, с которою последний любил объяснять самые отвлеченные метафизические вопросы, не находило благоприятного отголоска в здравом смысле Вико. Он уже понимал, что существуют вещи не допускающие кропотливых объяснений, говорящих более в пользу остроумия автора чем истинности его выводов. Разочарованный иезуитом Риччи, Вико решился окончательно отказаться от всяких наставников, а, обладая достаточным

количеством предварительных сведений, окончить в уединении свое философское образование.

Лучшим и полнейшим руководством того времени была книга отца-иезуита – если не ошибаюсь, – Суареца. Одним из редких ее достоинств, по тому времени, было ясное и общепонятное изложение предмета. Нельзя сказать, чтобы это сочинение завершило изучение философии Джамбаттисты, который знал уже довольно хорошо ее частности, но оно помогло ему привести свои сведения в порядок, необходимый для того, чтобы *знать* что бы то ни было.

Как видите, философское воспитание Джамбаттисты можно разделить на пять эпох. Сперва, доверчивый и неопытный школьник, он с любознательностью вверился руководству номинала Бальцо и приступил к изучению комментариев Паоло Венето. Книга оказалась не по силам молодого ученого и привела в такой беспорядок его мысли, что едва не помешавшись, он принужден был покинуть философию и решился было даже совсем отказаться от ученого поприща. Наступила, таким образом, вторая эпоха, самая замечательная, когда наедине со своею думою, Вико постиг всю силу своего гения, в немом самосозерцании подслушал голос общечеловеческой философии и выработал свою литературную самобытность. Честолюбие ускорило наступление третьей эпохи. Желая попасть как-либо в число членов знаменитой академии degli infuriati, Джамбаттиста снова приступил к философии, но уже с новым взглядом на вещи, чуждый школьной доверчивости к словам наставника. Это несчастье показало ему, что Джюзеппе Ричи слишком мелочный мыслитель, что его отвлеченности далеки от настоящей мудрости и, покинув иезуита, он доверился собственным силам. Наконец, пятая эпоха наступила тогда, как Вико отдал преимущество не прежним своим наставникам, а книге отца Суареца, сложенной отчетливо и ясно: *Quanto la cose e più perfetta più senta bene.*

Два существенные отдела воспитания протекших столетий составляли философия и законоведение: наука о желательном совершенстве человека и о насущностном его положении. Изучив первую, Вико небходимо должен был приступить к изучению последней. Кроме собственной жажды познаний, он был отчасти руководим крайнею необходимостью.

Семейство Вико было бедно. Отец и мать Джамбаттисты с годами все более и более дряхлели, надеясь на пособие, какое окажут им свежие силы сына. Добрый Вико глубоко чувствовал свои обязанности относительно родителей, и, для их благополучия, решился сделаться адвокатом.

Он приступил к изучению законоведения.

Не помню, кто назвал Неаполь городом адвокатов. Во всяком случае, это замечание не лишено правды. Врожденная страсть неаполитанцев к болтовне и рассуждениям удобно наводила многих на путь судейского красноречия. На этом основании, как в философии, Неаполь всегда разделен на множество школ, так и в законоведении. Одни обращали внимание на форму, другие на дух, одни на общее значение законодательства, другие на его частные применения. Родители, желавшие видеть сына адвокатом, вверили его на учение тому или иному законоведу, руководствуясь при этом своим желанием и большего или меньшего известностью юриста.

Одним из соседей книжной лавки Вико был Франческо Верде.

GIAMBATTISTA VICO

1.

Для сочинения: Джамбаттиста Вико

1. О Нибуре, Вольфе, Гердере, ... всех философах-историках, в отношении к Вико можно выразиться словами Архелая об Еврипиде: «Это не твой памятник, но ты здесь, потому что он исполнен твоей славы!»

Ού τον λενῆμα τόυ ἔτι ’Ευριπίδη, άλλὰ σύ τουδε
Τῆ σῆας δόξη μνῆμα του άμπέχεται

2. : В чем состоит: A . de ‘Giorgi Bertola, Cella filosofia della storia. Pavia. 1787 – ?
По Вико она составлена, по Боссюэ, или по Вольтеру?

3. : Вилльмен невежественно относит к Германии систему Вико:

„Pénetrante et mystique, elle a pris plaisir non-seulement à décomposer la pensée dans l’individu, mais dans les races et dans les divers âges du monde. Elle s’est dit qu’au commencement des nations il y avait une époque d’inspiration réligieuse et d’autorité sacerdotale; elle l’a nommé l’âge divin. Lorsque au régime de la foi se mêle celui de la force, que toute inspiration ne sont plus du sanctuaire mais que les hommes, rudes encore, ont en eux quelque chose de hardi qui les porte au grandes entreprises, alors commence l’âge héroique. Puis vient l’âge humain òu nous sommes...“

Далее он неосновательно опровергает эту систему:

„L’esprit humain est plus libre, est plus varié que ne le veulent ceux qui essayuent de la renfermer ainsi dans le compas d’un système. Il ne reprend pas inevitablement la même route, il ne refait pas à des siècles de distance on trouvait tout à fait semblables. Sa progression, une fois commencée ne s’arrete pas.“

4. В своем курсу Вилльмен называет Вико: sophistique.

5. Нибур называл Вилльмена: Lehrenphrasen-macher.

6. Вот мнение Шатобриана о Вико:

„La partie vraiment neuve du système de Viko est celle ou il

fait entrer l’histoire du droit civil dans l’histoire du droit politique. Il avait dirigé ses études de ce coté, ses premiers essais de jurisprudence et d’étymologie latine sont, a tout prendre, ses meilleurs ouvrages. Il démontre que la juriprudence varie selon la forme des gouvernements, lesquels eux-mêmes sont nés des moeurs; il observe que la prémière loi de la société, loi d’abord toute religieuse pénétra et se prolongea dans l’ordre civil à travers les revolutions et les transformations politiques. Nul n’avait vu avant lui que si la jurisprudence des Komains était entourée de solennité et des mystères c’est quelle découlait de l’antique droit religieux et que ces mysmète n’etaient point une imposture, un moyen de pouvoire inventé par les prêtres et par les nobles. À Rome, les actes appelés par excellence *actes legitimes,* etaient accompagnés de rites sacrés: pour que les mariages et les testaments fussent *justes,* c’est-à-dire suppossant les droits, de l’ordre politique le plus élévé, il fallait qu’ils eussent été légalisés par des céremonies saintes.

Cette belle remarque de Viko se peut appliquer à notre société même le christianisme qui la fonda à part au milieu de la société paienne de Rome et de la Grèce, ou chez les peuples barbares, les soumit à la loi religieuse. Le mariage et le sepulture ne furent *solernnels* et *légitimes* parmi les fidèles, qu’autant qu’ils furent chrétier nement *autorisés;* le baptème fit de plus une chose *solennelle* et *légi time* de la naissance, comme l’extrème onction consacra la mort. Les sept sacrements de l’Eglise furent des actes civils de la première société chrétienne.

Tel est le système de Vico, système ou il faut reconnaître un homme d’un grand entendement, mais un homme dominé par l’immagination et qui mêle à des vérités nouvelles de jeux d’esprit qui ne peuvent approuver l’histoire, la raison et la saine logique. Ses idée sur l’idolatrie, utile selon lui aux hommes sont insoutenables, quand il fait d’Hercule, d’Hermes, d’Hommère, d’Esope, de Romulus non des individus, mais un type idéal des moeurs et des idées d’une époque, il raisonne visiblement contre les opérations naturelles de l’ésprit humain. Le sauvage *personnifie* les arbres, les fleurs, les rochers; mais il n'allegorise pas le temps. Lorsque Vico dit que les hommes reprirent le taille antedeluvieine en redevenant sauvage après le déluge, il va contre la bonne physique. L'homme dans l'état bestial, comme tous les animaux, est chétif; c'est la société pour les hommes et la domesticité pour les animaux capables d'éducation, qui develope la plus grande nature.

Vico tranche encore trop légèrement la question sur la parole humaine, il suppose qu'elle se perdit après le déluge, et qu'il y eut une époque de mutisme pour le gendre humain, qui, ce cas arrivé, n'aurait plus été qu'une espèce de famille de singe. Le verbe a t-il été donné à l'homme avec la pensée? Est-il né d'elle comme le fruit sort de la fleur? La parole, au contraire, est-elle révélée? Immense question que Vico a resolue d'un trait de plume, et que la nigueur de l'histoire ne permet pas d'adopter comme un fait incontestable.

Мысль

7. Падет в наш ум чуть видное зерно
И зреет в нем, питаясь жизни соком,
Но придет час, и вырастит оно
В создании, иль подвиге высоком
И разовьет красу своих рамен
Как пышный кедр на высотах Ливана;
Не подточить его червям времен;
Не смыть корней волнами Океана ...
Шевырев

8. Goethe: Kennst du das Land...

Ты знаешь ли край, где лимонные рощи цветут,
Где в темных листьях померанца, как золото рдеет,
Где сладостный ветер под небом лазоревым веет,
Где скромная мирта и лавр горделивый растут?..

9. Из Синезия, епископа Киренайка, в IV-м веке:

«Моя лира изливает сама собою звуки. Вокруг раздается пленительный голос ... Как же во мне отзовется это божественное слово?»

«Тот, кто сам себе начало; кто зиждет и хранит все сущее, увенчанный бессмертною славою, покоится на высях неба: Бог!»

«Единство единств, первобытная монада, ... верховный источник венчается красою *детей, из Него исходящих, которые вращаются вокруг этого божественного средоточья.*»

«Остановись, дерзновенная лира! Не укáзывай человекам на эти всесвятые тайны! Воспевай земное и молчание да покроет вышние чуда.»

«Но ведь душа занимается лишь духовными мирами. Оттуда сошел без примеси дух человеческой мысли.»

«Наша бессмертная душа, низшедь во плоть, сохранила частицу божественности, хотя, правда, слабую.»

«*Есть, по истине, душа всеоживляющая. Единственная, неисчерпаемая, вся везде, которая движет обширною глубью небес и, сберегая мир, воспроизводится в тысячах различных видов.*»

«Блажен, кто, стремясь по путям души, возвидел божественные глубины.»

«Велико усилие восхитить свою душу на крыльях небесных помыслов.»

«Поддерживает это усилие пылкостью к духовному миру.»

«Небесный Отец явится ближе к тебе, протягивая длань.»

«Предтеча-луч заблещет на пути, открывая мысленный горизонт, источник красы.»

«Смелее, моя душа! Упивайся в источниках вечности!..»

10. Из Св. Григория Назианзина (он воспитывался в Афинах).

«Моя душа! Великая забота предстоит тебе, если хочешь. Исследуй кто ты, куда стремишься, откуда пришла и где должна остановиться ... Ты имеешь заботу в виду, душа! Очистись для созерцания мыслью Бога и Божьих тайн, для изыскания того, что было до создания мира, какую связь он имеет с тобою, откуда он и чем станет. Ты имеешь, душа, в виду заботу! Очистись для уведения законов Божьего управления отчего некоторые вещи изменяются, а другие – неизменны, почему мы изменчивее всего остального ...»

На вопрос сделанный святым платоником можете отвечать лишь философией истории; Вико служит отголоском Назианзина.

11. Cours de philosophie de l'histoire, fait publiquement à l'université de Bruxelles, par S.S. Altmayer. Brux. 1841. in 8.

По Вико?

Introduction à la science de l'histoire, ou science du developpement de l'humainité, par Buchey. 2 vol. Brux. 1844. in 18.

Études de l'histoire de la philosophie, par Lerminier. 2 vol. Brux. 1866. in 18.

K. Rozenkranz. Das Verdienst der Deutschen um die Philosophie der Geschichte. Vortrag. Könnigsberg, 1835.

De vita hominis aeterna, ser. B.A. Trentiwski, Fribourgi Brisigavorum, 1840.

Cskzkowski A. Prolegomena zur Historiosophie, 1838.

Philosophie de l'histoire, professée à Vienne par F. Schlegel. Par. 1836, 2 vol. in 18.

Idées sur la philosophie de l'histoire de l'huimanité; par F. S. Herder. Par. 1826 à 1827. 3 vol. in 8.

12.

Вико расшиб себе череп, Мальбранш страдал болезнью спинного мозга, Балланш – омертвением части лицевых и черепных костей, Сен-Бев восклицает по этому поводу:

„Toujours le dur marteau de Vulcain doit-il aider à l'enfantement de la pensée difficile, à la sortie de la Minerva immortelle!"

13. La Quèteuse, Almanach litteraire pour l'année 1834. Odes sa, 1834. Le monde physique emblême du monde moral.

„Il doit exister une harmonie entre le monde physique et le monde moral, puisque l'un a été crée par l'autre."

„Comment ne pas reconnaitre dans ces affinités merveilleus une intention manifesté du Créateur, dont la bonté propice a voulu placer dans chaque objet physique l'embleme de nos desir et de nos devoir? N'est ce pas une nouvelle preuve qu'il existe une intelligence. Crétrice et que le monde est son ouvrage! C'en est une, sans doute, et tres convaincante, mais elle attend une autre plume, que la mienne pour être mise dans toutson jour. Voila pourquoi des peuples primitives de l'Orient aimaient par preference l'allegorie. Plus raprochés que nous de l'époque, òu la force bienfaisante de L'Éternel feconda le néant et appela les êtres à l'existence, ils sentaien plus que nous cette grande pensée, que Dieu avait placé dans la nature physique afin qu'elle fut l'emblême et le représentant du monde moral."

„Decouvrir des analogies entre deux substances si peu compatibles et néanmoin si étroitement unies dans l'oeuvre de Dieu – c'est rendre un service essentiel premièrement à la vraie philosophie, en second lieu, c'est ouvrir un vaste champ à la science du goût, aux arts et à la poésie".

„Il existe d'innombrables rapports de merveilleuses affinités entre les phénomènes de la nature et les destins de l'homme; commer oserait-on soutenir qu'ils sont l'effet du hasard et non une intention de la Providence?"...

„Le monde physique perpetue la succetion de ses enfantements innombrables, en faisant germer la reproduction du sein de la dissolution des êtres. Cette loi merveilleuse, sublime arret de la tout puissence du Créateur, se manifeste également dans le monde moral. L'hiver, berceau de sommeil et de la mort, murit les trésor du pritemps et prépare le doux réveil de la nature. Une fôret devorée pa la flamme enfante les riches moissons, brillantes des rayons du je et caressées par les brises et les ondes célestes. Dans le monde morale le cercle est toujour plus grand; et l'oeil n'en peu embrass toute l'étandue. Le fléau qui vient frapper une génération nous remplit de ferveur; et nôtre âme navrée de tristesse, n'apperçoit point les compensations que l'Éternel prepare dans l'avenir. Ainsi le voyage réfugié dans une autre sauvage, voit l'ouragan absencir les aires, dévaster les champs, innonder les jardins. On entend sa voix menaçante présider aux mugissements des ondes dechainées; il voit la foudre frapper le laboureur et sa chaumière, le bereger et son troupeau, le chêne de la fôret, l'arbuste de la vallée, le cypre de lîun tombe et la faite d'un tour. Son coeur tressaille, ses cheveux se dressent, il ne voit que les calamités preséntes, et deja l'atmosphère purifié rend la vie aux végétaux, la santé à tout le canton, leur fraicheur aux prairies et leur fértilité aux sillons de la plaine. Tout renait, tout se renouvelle, et une destruction momentanée devien une sourse intarisable de bénédictions: telle est la loi de compensations au physique, comme au moral. Elle est misterieuse comme les Desseins de Dieu".

„Les vents trassent la route des colonies ailies. Ainsi les peuples ont jadis parcuru la face du globe...“

14. В 10-м томе нашего Энциклопедического Лексикона (1837) есть статья на двух страничках à deux colonnes: Вико. Это не более как извлечение, и довольно не ловкое, из Мишле. Неизвестный автор не потрудился даже просмотреть у французского издателя введение, что Вико родился не в 1688 г., как сам он говорит ошибочно, а в 1670-м. Кроме Мишле, автор читал о Вико только статью Полевого в Моск. Телегр. за 1830-й год, но это почти одно и то же, потому что Полевой знал Вико единственно по Мишле. Чтобы доказать, как ловко ворует Энциклопедический Словарь самые выражения Мишле, стоит привести какое угодно место. Напр.:

«В бесконечном разнообразии действий и мыслей, нравов и языков, которое представляет история человека, часто встречаются вновь те же черты и характеры. Народы и в изменениях языка, по путям удивительно схожим; отделить постоянные явления от случайных, и определить законы, которыми они издревле управляются; изложить историю всеобщую, вечную, являющуюся во времени в виде историй частных; описать мысленный круг, в котром обращается мир положительный, вот предмет «новой науки», она в одно и то же время есть и философия и история человечества. Единство почерпает она в религии, начале творящем и сохраняющем общество. «Новая наука» есть историческое доказательство Провидения, история уставов, которыми Оно, безвестно для людей, и часто против их воли, управляло великим градом (cité) человечества ...»

15. В Энц. Лекс. есть статья: Вико, Эней, Vico, антикварий, гравер и медальер при дворах имп. Карла V и вел. герц. Косьмы и Геркулеса Медичи, трудолюбивый ученый изыскатель древних памятников, монет и медалий, род. в 1512 г. в Парме.
Вот список его сочинений:

1. Omnium Caesarium verissimae imagines. Komoe. 1614 et 1730.
2. Discorsi soprà le medaglie degli antichi. Venet. 1555 et 1558, Paris, 1619.
3. Le imagini con tutti Riversi travati, e le vite degli imperator Ven. 1548, 1554.
4. Le imagini delle Donne August4e etc. Venet. 1557.

16. Antonio Vivaldi, знаменитый венецианский композитор прошлого столетия, когда служил однажды обедню, ему пришла в голову тема для фуги ...

17. Великий Гумбольдт (Космос, пер. Фролова, ч. I, стр. 21) вполне согласен с Вико о возвращении исторических эпох; вот слова его:

«Все, что относится до случайных единичностей, до изменчивости действительности, все равно являются ли оне в формах существ или группах произведений природы, в борьбе человека против сил природы, или народов против народов, все это никак не может быть рационально выведенным (построенным) из идей. Всемирное описание и всемирная история находятся оттого на той же степени эмпиризма[1], подчинив мыслящей разработке физические явления и исторические происшествия, подымаясь умозаключениям и к причинам их, становишься более и более проникнутым древней верой в первобытную, внутреннюю необходимость, господствующую над всякими движениями духовных и материальных сил, заключенных в кругах, вечно обновляющихся и только периодически расширяющихся или суживающихся. Эта необходимость, это тайное, непременное сцепление вещей, это периодическое возвращение, последовательное развитие форм явлений, происшествий, составляют сущность природы в обеих сферах ее бытия, материального и духовного, составляют *природу* послушную первому данному побуждению.»

18. Элегия Шиллера, из Horen, 1775:

Aber im stillen Gemach entwirft bedeutende Zirkel
Sinnend der Weise, beschleicht forschend den schaffenden Geist,
Prüft der Stoffe, Gewalt, der Magnete Hassen und Lieben,
Folgt durch die Lüfte dem klang, folgt durch der Aether dem Strahl,
Sucht das vertraute Gesetz in des Zufalls grausenden Wundern,
Sucht den ruhenden Pot in der Erscheinungeh Flucht.

т.е.
В тихом кабинете, мудрец задумчиво чертит многозначущие круги, пытливо подсматривает он творческий дух, взвешивает силу материи, отталкивающую и притягательную силу магнита, следует в воздухе за звуком, следует в эфире за лучем, ищет близкий закон в страшных чудесах случая, ищет неподвижный полюс в скоротечности явлений.

19. Наука есть дух в приложении его к природе. – Гумбольдт. Космос.

---

[1] Несколько выше, на той же странице, Гумбольдт называет эмпиризмом «целость» явлений, собранных наукой и подчиненных действиям мышления, сравнивающего и соображающего эти данные.'

GIAMBATTISTA VICO

... se prezintă tabloul unui sfârșit sumbru, pe de altă parte – un infinit atrăgător. Putem înțelege alegerea dintre extreme: omul renunțând la lucruri pământene, triste, se adâncește, în mod involuntar, de multe ori, în contemplarea eternității.

Giambattista Vico a fost mai ales napolitan și de aceea purta în suflet, chiar de la naștere, amprenta originii sale, *predispoziția* pentru lucruri spirituale, [folosind expresia lui Disraeli]. Prin aceasta înțeleg înclinația sufletului de a renunța în gând la trup, de a se adapta la raționamente abstracte, de a crea lucruri perceptibile numai cu mintea. Însăși natura are grijă de a sădi în suflet sămânța acestei înclinații; însă dezvoltarea sau distrugerea acesteia din urmă se prezintă ca acel motor puternic al activității umane, pe care noi îl numim, de cele mai multe ori, împrejurări sau influențe exterioare.

Curios este faptul că tocmai nenorocirile contribuie cel mai mult la dezvoltarea spiritualității înnăscute, pe când fericirea adeseori o sufocă. De cele mai multe ori omul fericit, înarmându-se cu iubirea sa de sine, este preocupat numai de un cerc îngust al prezentului, iar prezentul este un dușman înverșunat al spiritualității. Din contră cel nenorocit preferă să-și îndrepte mintea și inima cu credință și speranță spre viitor, iar credința și speranța, gândul îndreptat spre viitor, sunt prieteni intimi ai spiritualității.

Să spun oare că pe acest temei, fără voie, mă bucur că din fragedă copilărie nenorocirile s-au abătut asupra lui Giambattista Vico, povara lor întărindu-i înclinația înnăscută.

Același lucru s-a întâmplat cu Vico. La vârsta de șapte ani, micul Giambattista s-a răsturnat de pe scară și și-a spart capul/craniul astfel încât chirurgul chemat i-a speriat pe părinți cu moartea ștrengarului sau cel puțin cu o inevitabilă pierdere a judecății. Din fericire, prezicerea nu s-a adeverit. Băiețelul a rămas viu și inteligent, dar rana l-a necăjit/chinuit timp de trei ani și i-a lăsat urmele de neșters ale înclinării spre visare.

În felul acesta, caracterul lui Giambattista din fragedă copilărie a fost orientat într-o anumită direcție. Am menționat până acum două influențe asupra formării personalității tânărului Vico. Patria și-a lăsat amprenta, capacitatea sufletului lui de a renunța în gând la trup; nenorocirea a contribuit ca această capacitate de meditație și reverie să fie mai evidentă. O orientare și mai definită a căpătat Giambattista de la mama sa, ființa cea mai apropiată de copil, după cum ne putem da seama.

Doamna Vico a fost o napolitană în adevăratul înțeles al cuvântului. Ea făcea parte din acele femei bune, înflăcărate și visătoare, care sunt nenorocite pentru că prea mult speră în viitor și nu pot fi mulțumite de prezent. Toată viața lor se petrece în rugăciune și dor. Nemulțumirea predispune la tristețe, tristețea te îndreaptă spre Dumnezeu Care coboară în speranța de a consola și de a întări pe cei slabi ca spirit[1].

Mama lui Vico l-a iubit mult. Soarta i-a unit cu cele mai indisolubile legături. Asemănarea aptitudinilor lor a întărit și mai mult legătura naturală, care ar fi slăbit în lipsa unei încrederi reciproce. Soarta a împărțit în egală măsură suferințele, tristețea și visurile între mamă și fiu. Cu un destin atât de asemănător, puteau ei oare să nu simtă unul pentru altul o dragoste atât de puternică? Putea oare fiul să nu vadă în sfaturile mamei condiția fericirii sale? Putea oare ea să nu transmită fiului tot ce considera ea că formează bunăstarea unui om?

Toate convingerile doamnei Vico erau concentrate în religie – limanul obișnuit al sufletelor triste. Acest tezaur ea l-a transmis lui Giambattista, ca o chezășie a dragostei sale pentru el, ca o sursă a fericirii lui viitoare.

Credința a devenit simbolul vieții spirituale a lui Giambattista Vico, ancora care i-a fost încredințată încă de marea fără margini, pentru că în caz de va ajunge la liman să poată să se fixeze pe malul destinului său.

---

[1] Orientarea religioasă a Neapolelui s-a transformat într-o zicătoare. Pe bună dreptate a observat Voltaire că „celui qui doute à Naples de la réalité du miracle de St. Janvier est près d'être athée; celui qui s'en moque en d'autres pays peut être un homme très religieu".

În esenţă, religia creştină reprezintă o învăţătură de cea mai înaltă spiritualitate. Predica ei sfântă constă în renunţarea la trup, viaţa cu Dumnezeu, adică gândul, cuvântul şi fapta cu El. În această învăţătură superioară constă taina „victoriei care a supus lumea“ (Ioan, V, 4): ea a acţionat asupra laturii interioare, spirituale, veşnice a omenirii. Ea a cucerit pe oameni numai pentru a-i face la rândul lor să cucerească latura exterioară, materială, perisabilă.

Asemenea convingeri îi erau necesare lui Giambattista chiar de la primii lui paşi în viaţă. Ele transformau pe neobservate înclinaţia lui pentru cele spirituale într-o *necesitate.* Tot ce era material îi devenea neplăcut, ca ceva lipsit de concordanţă cu creştinismul. Tot ce era spiritual trezea în el înţelegere şi, prin urmare, competiţie.

Dacă locul de naştere a creat în Giambattista predispoziţia pentru spiritual, iar nefericirea a transformat-o în *necesitate,* aceasta s-a realizat prin influenţa doamnei Vico.

Cu totul altfel se prezintă relaţiile micului Giambattista cu tatăl său. Cine cunoaşte cât de cât viaţa în familie, acela desigur a observat că influenţa tatălui şi a mamei asupra copiilor nu este egală. Asupra capului familiei apasă prea multe obligaţii referitoare la situaţia materială, pentru a avea şi o valoare morală considerabilă. Dimpotrivă, mama este prea lipsită de experienţe în materie de viaţă civilă, pentru a putea să conducă pe copii, când aceştia păşesc pe drumul vieţii în comun. Tatăl este acela care-i conduce în lume, le dă o aşa-numită orientare exterioară; mama se imprimă în ungherele cele mai tainice ale inimii noastre, formând partea ei morală.

În felul acesta în cercul strâns de acasă se formează treptat două laturi care se combină în personalitatea omului: cea materială şi cea spirituală, concretă şi abstractă.

Această observare a vieţii am şi aplicat-o în parte şi la Giambattista, arătând cât de puternică influenţă morală a avut asupra lui mama. Ne rămâne să controlăm relaţiile dintre tânărul Vico şi tatăl său. [Sunt convins că în relaţiile copilului cu cercul familiei este cuprinsă problema viitorului lui în ansamblu,

aşa precum în sămânţă se află condiţiile indestructibile ale viitoarei plante.]

Asemenea plantelor care se dezvoltă în mod egal, atât la ecuator, cât şi în nordul îndepărtat, caracterul bătrânului Vico nu aparţinea nici unui popor şi nici unui ţinut special. Bunul om era diametral opus soţiei sale. Fire veselă şi lipsită de griji, el era fericit ca marea majoritate a oamenilor puri, mulţumiţi de prezent şi care se încred în Providenţă pentru viitor. Astfel de firi curioase pot fi întâlnite la orice pas, şi oriunde ei sunt utili şi respectaţi.

Influenţa morală a unui asemenea tată asupra lui Giambattista se limita la exemplu de viaţă curată, care adeseori îl influenţa.

Exista o altă influenţă.

Bătrânul Vico era librar.

Închipuiţi-vă o librărie care se deosebeşte de bibliotecile contemporane de lectură numai prin aceea că în loc de reviste şi romane, este plină de comentarii ale dreptului roman, de ediţii de clasici, poeme scrise cu ocazia nunţilor, de panegirici şi altele. Aşa se prezenta librăria lui Vico-tatăl, dacă ea corespundea situaţiei culturii din secolul al XVII-lea. Închipuiţi-vă de asemenea o societate de oameni de ştiinţă, a căror personalitate se poate uşor reconstitui din povestirile însufleţite ale renumitului lor contemporan – La Bruyère. Aceştia erau vizitatorii librarului napolitan. Ca o desăvârşire a tabloului, îndreptaţi-vă atenţia asupra copilului bolnăvicios, care observă de după tejghea respectul care-i însoţeşte pe corifeii ştiinţei. Invidia îl îndeamnă să se aplece asupra cărţilor tatălui său, şi, ca orice copil, de la vignete trece la titluri, de la ilustraţii la text, de la procesul lecturii la esenţa ei, lăsând să se dezvolte pe neobservate pasiunea pentru cărţi.

Acest copil a fost Giambattista Vico.

Putea oare fiul unui librar sărac să aibe o altă ambiţie decât ambiţia de a deveni un om de ştiinţă, pentru a deveni egal oamenilor pe care tatăl său îi primea cu atâta respect în librăria lui?

Putea oare bătrânul librar, om cu experiență și de nădejde, să pregătească pentru fiul său un alt viitor?

Dorințele ambilor Vico au coincis și lui Giambattista i-a fost scris, prin însăși situația lui în lume, să devină om de știință.

În aceste observații eu găsesc confirmarea ideii mele că în relațiile copilului cu cercul familiei lui se află totdeauna problema viitorului lui, așa după cum în sămânță se află condițiile indestructibile ale viitoarei plante.

Giambattista a primit de la părinți două moșteniri. Mama i-a dăruit religiozitatea sa; tatăl i-a insuflat pasiunea pentru preocupări științifice. Unul trebuia să fie condiționat de celălalt, pentru a fuziona într-o anumită personalitate. Caracterul științific era străbătut de religiozitate; credința era întărită de cunoștințe.

Având o asemenea orientare, Giambattista era „amenințat" de destinul învățăturii, de care se îngrijesc cu atâta asiduitate părinții, [care, din toate timpurile, doresc ca fii lor să-și însușească toată înțelepciunea].

Mi se pare că primul și cel mai periculos examen, care-l așteaptă pe genialul copil, îl constituie școlile. Oricât de bine ar fi pregătiți dascălii, ei nu pot renunța la unele convingeri personale, la un oarecare „pedantism", care-l transformă pe micuț într-un papagal, îndemnându-l să accepte toate cuvintele mentorului ca ireproșabile, să renunțe la comentarii proprii, mulțumindu-se cu expresia elevilor lui Pitagora: „așa a spus învățătorul".

Această deficiență a fost observată încă în secolul al XVI-lea de către Bacon, marele reformator al științelor.

Lecțiile din școală caută să introducă în capul elevilor numai lucruri obișnuite... Totul se construiește pe păreri personale. Cine va încerca să încalce regula generală, acela va fi deîndată dresat, fiind socotit obraznic și liber cugetător înveterat.

Băieții cu capacități limitate, devenind oameni, știu să respecte cu folos părerile autorităților, prezentându-le în ochii altora și în parte în proprii lor ochi, ca păreri și concepții proprii.

Cauza acestei situații este marele adevăr enunțat de Shakespeare: celor slabi întotdeauna le-a plăcut să se rezeme de pereți (the weakest goes to the wall). [Iar la ieșirea din școală, oare se schimbă ei imediat. Ei își schimbă doar mentorii. Obișnuiți cu autoritatea, mult timp se află sub influența contemporanilor învățați dar lipsiți de talent; mult timp umblă pe cărări bătătorite, cu prudență și neliniște întrebându-se dacă nu s-au abătut de la linia comună.]

Dar ce înseamnă asemenea îndoieli pentru mințile puternice, capabile să găsească în propriul suflet suficiente resurse și ingeniozitate. Bineînțeles că un geniu este o capacitate care nu poate fi distrusă. Mai devreme sau mai târziu, într-o direcție sau alta, el se va ridica deasupra nivelului celor obișnuiți. În schimb cât de ușor poate fi el uluit! Și în loc să crească, asemenea unei flori pe un loc deschis, în mod gingaș și liber, el este înnăbușit de buruieni și urzici. Oare cât de repede va pătrunde lumina soarelui prin acest acoperiș?

Școala contemporană este buruiană și urzică pentru un geniu. Raza soarelui este aspirația lui înnăscută spre adevăr. În acest sens romanii foloseau cuvântul „instinct": sacro mens *instincto* furare. Raza va mângâia planta; un geniu se va elibera de observațiile cicălitoare și de impresii din școală, însă pentru aceasta este nevoie de mult timp.

Ca exemplu să-l luăm pe Giambattista Vico. Orientarea școlară l-a reținut multă vreme în limitele lucrurilor obișnuite și geniul neobișnuit se exprima cu o încetineală atât de obositoare și consecventă.

Dar în această nenorocire era vinovat într-o măsură oarecare și Vico însuși. Ambiția înflăcărată, care este caracteristică ființelor superioare, îl face să se „deosebească" continuu, la început în ochii mentorilor, apoi ai contemporanilor, iar pentru aceasta era necesar să „tocească" lecțiile date, să respecte cu severitate „textul" învățătorului, fără să încalce „cele scrise" și „cele spuse".

În studiul meu, vom fi nevoiți să rătăcim multă vreme, neavând mijloace să înţelegem în prealabil pentru ce fel de creaţie l-a destinat Providenţa pe geniul Vico. Ce să facem? Vreau să simt tot ce a simţit eroul meu, să-l retrăiesc, pentru a-mi putea reprezenta acţiunile altuia cu aceeaşi pasiune cu care la nevoie aş fi zugrăvit pe ale mele proprii. Vico însuşi a rătăcit mult timp fără un scop anumit: eu voi urma exemplul lui, şi vă voi atrage pentru aceasta, dacă nu vă veţi hotărî să citiţi studiul meu de la mijloc.

Dar lupta geniului cu împrejurările, care tindeau să-i încetinească zborul, este remarcabilă ca atare şi poate chiar este mai interesantă decât restul activităţii: lupta este totdeauna mai variată decât pacea.

Spuneam că, îmbolnăvindu-se de o rană căpătată la vârsta de şapte ani, Giambattista a suferit din cauza ei timp de trei ani... În al patrulea an, bătrânul librar, văzându-l însănătoşit, l-a dat ca elev extern la o şcoală oarecare, a cărei programă nu se deosebea, probabil de programa şcolilor noastre judeţene. Subtilităţile gramaticii constituiau înalta înţelepciune a acestei şcoli, şi Vico s-a consacrat cu abnegaţie s-o studieze. Dar el îşi însuşea cele învăţate fără prea mare dificultate; lecţiile le învăţa repede, şi băiatului îi rămânea mult timp liber. Bătrânul librar, considerând succesele memoriei drept lene, s-a informat la învăţător asupra învăţăturii fiului său şi a primit referinţe foarte bune. Atunci el a cerut să i se dea lecţii duble şi, primind răspuns că nu este posibil asemenea lucru, a rugat să fie trecut în clasa următoare, superioară, a şcolii. Acest lucru nu l-a încurcat câtuşi de puţin pe băiatul talentat, care s-a convins în curând că stimatul lui mentor nu ştia mai mult decât el.

Vico trebuia să fie trimis pentru continuarea studiilor într-o altă şcoală. După multe meditaţii şi sfaturi străine, librarul s-a hotărât să-şi încredinţeze fiul celor mai buni educatori ai acelor vremuri – iezuiţilor.

În secolele XVII şi XVIII aproape întregul învăţământ din sud-vestul Europei se afla în mâinile renumitei societăţi a lui Iisus. Instituţiile lor semănau în multe privinţe cu şcolile noastre superioare de teologie. Retorica, limbile vechi, teologia, logica şi filosofia erau trecute în programa lor de învăţământ. Iar dacă doriţi să cunoaşteţi metoda lor de predare, desigur în mod aproximativ şi general, vă ofer povestirea cunoscutului abate Bartelmi:

„Cursurile de filosofie şi teologie le-am ascultat la iezuiţi. La primul curs, profesorul, căutând să ne dea noţiuni despre cub, după multe încercări fără succes, şi-a scos de pe cap un fes triunghiular şi a spus: iată cubul. La cel de-al doilea curs, profesorul, care preda dimineaţa, în decurs de trei ani şi timp de două ore zilnic, se străduia şi transpira ca un turbat pentru a ne dovedi existenţa celor cinci propoziţiuni iniţiale ale lui Jansen“. Voltaire, ca şi Bartelmi, elevul iezuiţilor, zugrăveşte tot atât de bine modul lor de predare. În dialogul despre educaţie, în dicţionarul filosofic el îl pune pe pedagogul iezuit să ţină o cuvântare în faţa primului său elev: Je vous ai fait lire autrefois. Despantères et Ciceron, les vèrs de Commive et de Virgile, la Pedagogie chretiènne et Senèque, les Psaumes de David en latin de cuisine et les Odes d'Horace à la brune talagé et au blond Ligurinus, flavum religanti comam, renouant sa blonde chevelure. *En un mot, j'ai fait tout ce que je pu pour vous bien éléver.*(Observaţie: Cele cinci propoziţiuni (*propositiones*) iniţiale sunt denumite în teologie concepţii ale lui Jansen; în cartea lui Augustinus, care a fost considerată de papa Innochentie în anul 1658 ca eretică, în renumita bulă Unigenitus, în urma căreia s-a format secta janseniştilor.)

Oamenii de acest fel, pe care eu nu pot să-i numesc altfel decât cu un cuvânt străin – pedanţi, sunt caracterizaţi prin orgoliu şi îngâmfare, care creşte cu atât mai mult, cu cât mai mare este incultura respectivului. Ei cer să fie ascultaţi, să fie crezuţi în mod inconştient, pe cuvânt.

Acest gen de oameni curioşi sunt cei mai periculoşi pentru un geniu tânăr şi lipsit de experienţă. Ei ştiu să-l subjuge, bineînţeles în mod temporar, influenţei sale, înflăcărând ambiţia copilului şi oferindu-i o hrană convenţională. În mod special iezuiţii se deosebeau prin acestă artă, care a şi fost în parte cauza faimei lor ca pedagogi.

Cine n-a auzit despre „diligențele“ iezuiților, cunoscute într-un timp oriunde pătrundeau urmașii respectabili ai lui Ignatio de Loyola, de la Gibraltar până în China, de la Nordcap până la insulele Oceanului Pacific. Tânărul Vico din experiență proprie a cunoscut însemnătatea „diligențelor“, deși la început nu și-a dat seama de valoarea lor.

Librarul și-a adus fiul într-unul din colegiile iezuite. Băiatul a fost supus unui examen și admis în clasa a doua. În curând capacitățile lui au fost observate de către respectabilul ordin, și în astfel de cazuri soarta elevului era să fie supus examenului „Diligențelor“. Acest lucru se petrecea în felul următor. În clasa a doua a colegiului se aflau doi elevi care dădeau mari speranțe pentru viitor; Giambattista a fost cel de-al treilea. Profesorii au organizat între ei o întrecere: cine pe cine va depăși prin studii. Ambiția elevilor era atinsă; speranța îi înflăcăra pe toți, victoria îi surâdea fiecăruia. Concurenții s-au apucat cu înflăcărare de studii; sub îndrumarea părinților foarte mulțumiți de „diligențele“ lor. Unul dintre elevi s-a îmbolnăvit din cauza muncii încordate, un altul s-a dovedit a fi învins: primul a ieșit Giambattista.

Mă gândesc câte nopți a costat acest succes foarte lăudabil pentru copil! Dar a adus el oare vreun folos pentru dezvoltarea geniului?! [Afară de prejudicii – nimic.]

Copiilor și, se pare că și celor mari în general, le place să creadă în ceea ce cunosc bine. Dar dacă ei au dobândit cunoștințe în mod inconștient, sub influența cuvântului străin, aceste cunoștințe înăbușă în ei tendința nobilă de a descoperi în obiect laturi noi, slăbindu-le setea pentru originalitate. „Eu am învățat și așa mi-am însușit...“

[Cineva a spus „învățământul este uniform“. Eu am o convingere fermă, că, dacă noi întâlnim la fiecare pas oameni cu păreri asemănătoare, cu noțiuni limitate, cauza acestor lucruri sunt școlile. Copilul, forțat aproape din fașe să se supună părerilor altora, se remarcă prin automatism verbal, el gândește după calapod, pentru că era îndemnat să învețe încă din timpul

când el abia dacă știa să gândească; el era forțat să învețe. Dacă natura nu l-a înzestrat cu un geniu atotputernic, el va deveni un om civilizat de lume, însă nu va împinge cunoștințele înainte, nu va renunța la drumul acceptat de toată lumea. De aceea în timpurile noastre noi sunt atât de puțini...]

[Se înțelege că un geniu nu poate fi distrus. Mai devreme sau mai târziu el se va ridica deasupra nivelului celor obișnuiți și-și va tăia un nou drum. Însă cât de ușor el poate fi uimit la început. În loc să... asemenea unei flori pe...]

Spre binele lui, tânărul Vico n-a rămas prea mult în colegiul iezuiților, a cărui orientare școlară și așa a întârziat mult dezvoltarea geniului lui. Preferința manifestată de către venerabilii părinți față de unii dintre elevi, pentru care ei aveau intenții speciale *în interesul ordinului,* nu i-a plăcut lui Giambattista, care era obișnuit, cel puțin în imaginația sa sub protecția mamei, să slujească numai adevărului. El s-a simțit jignit și, părăsind colegiul, s-a hotărât să se bizuie pe viitor numai pe forțele proprii, deși se înțelege că la început se dirija după regulile predării din școli.

Acesta a fost primul pas spre formarea independentă a geniului; însă primul pas este însoțit aproape întodeauna de o cădere sau cel puțin o piedică.

Vico și-a însușit deja așa-numitele *Humanitates*; el era destul de informat în domeniul literaturii, al limbilor latină și greacă: rămânea acum să se adâncească în preceptele filosofice din acele vremuri, deși și despre acestea el căpătase unele noțiuni la colegiu. Trebuie să vă spun, pe cât posibil pe scurt, cum erau aceste noțiuni școlare. Pe atunci baza filosofiei o constituia renumita operă a Sf. Toma d’Aquino, originar din Napoli. Aceasta era considerată la fel ca și *de omni scibili* a lui Mirandola: de a da, chipurile, o cheie sigură pentru toate ramurile de cunoștințe, expusă pe cele patru mii de pagini bune. La fiecare pas se întâlneau cele mai speculative abstracțiuni logice și subtilități generate de greutatea de a pune în concordanță învățătura „filosofiei“ cu învățătura bisericească, ceea ce făcea ca această creaţie să fie accesibilă numai pentru minţile foarte dezvoltate şi subtile. Cu toate acestea pedagogii din şcoli, chiar în vremea lui Vico, indicau tinerilor discipoli *Summa Theologiae,* ca fiind alfa şi omega înţelepciunii filosofice, afirmând că fiecare gânditor profund trebuie să devină un tomist înveterat.

[Dar în esenţă tomismul nu era altceva decât o subtilizare şi o generalizare a străvechii şcoli filosofice a nominaliştilor într-o astfel de măsură, încât toţi tomiştii erau cunoscuţi de cele mai multe ori sub această denumire. Aceste secte se află între ele într-o legătură atât de strânsă, încât nu se poate vorbi despre una fără să te atingi de cealaltă, nu se paote face analiza nominalismului separat de tomism, descendent al acestuia; iar comentariul acestuia din urmă trebuie să se înceapă cu analiza sursei lui.]

În secolul al XI-lea, învăţaţii scolastici, căpătând o deosebită îndemânare în dispute logice, au hotărât să-şi folosească tertipurile pentru a constitui ceva deosebit de aparte în istoria filosofiei. Pentru aceasta ei s-au folosit de împrejurarea explicării unui pasaj din Introducerea la Organon-ul lui Aristotel de Porfirius. Pasajul se referea la universalii sau la reprezentări relative ale genului şi speciei.

Întrucât filosofia scolastică a încetat de mult să preocupe minţile noastre, şi prin urmare a devenit încetul cu încetul tot mai necunoscută, trebuie să explic cât de cât noţiunea de aşa-numiţii universali.

Se numărau cinci categorii ale acestora: 1. *genul,* o reprezentare generală, care cuprindea numeroase întruchipări particulare, ce se numesc specii; 2. *specia,* prezentându-se astfel faţă de gen, poate fi de asemenea gen faţă de reprezentările şi mai particulare care se numesc *deosebiri de specie*; 3. *deosebire de specie* constituie ceva necesar fără de care noi n-am fi în stare să ne formăm o noţiune clară despre *specie,* n-am putea să determinăm raporturile ei faţă de celelalte *specii* şi *genuri*; 4. *particularitatea* sau *proprietatea* seamănă în multe privinţe cu

deosebirea de specie, cu singura deosebire că aceasta nu este imperios necesară, lipsa ei nu deranjează noţiunea de *specie,* ci aduce numai unele *schimbări de specie*; 5. *întâmplarea* se deosebeşte prin aceea de *proprietate,* că prezenţa sau absenţa ei în *specie* nu aduce nici un fel de schimbări ale acesteia, specia rămâne rămâne aceeaşi reprezentare.

Iată subtilităţile universaliilor scolastici!

Nu-mi pot exprima mai bine părerea despre opera Sf. Toma, genial de altfel, decât comparând-o cu un miraj sau folosind cuvântul rusesc – *marevo*; un miraj, care cu toată precizia împrejurărilor şi claritatea contururilor, nu este nimic mai mult decât o reflectare înşelătoare. Străbateţi îngândurat stepa şi, deodată, fără să vă daţi seama, îndreptaţi privirile într-o parte... [odată trecând gânditor prin stepă, mă gândeam la acea armată, care după versiunea ziarelor a apărut pe cer în Prusia. Era dimineaţă. Deodată privesc în jur şi... să spun oare? Văd la orizont un sat întreg. În depărtare se profilează destul de clar siluetele unor mori şi copaci [...], albesc pereţii caselor, se văd turme, oameni, într-un cuvânt tot ce aparţine traiului de la ţară. Ei, drăcie! Imaginaţia mea este aţâţată de amintirea armatei cereşti din Prusia şi minunea proaspătă, chipurile, justifică minunea din ziare. Mi-am făcut cruce şi am privit mirat vizitiul, care nu acorda nici o atenţie minunii. — Vezi tu satul de pe cer? – l-am întrebat cu emoţie. — E fata morgana? – a răspuns cu o întrebare...]

[(...) putem spune că opera Sf. Toma este asemenea unei fata morgana.] Cine, de pildă, poate să aprecieze pe deplin dovezile că îngerii au *trup* în comparaţie cu Dumnezeu; că arhanghelii ocupă partea de mijloc între îngeri şi comandanţii lor; că sufletul este întreg în tot şi întreg în fiecare parte, el este cauza activă şi precisă a trupului?... Cum trebuie să fie dovezile pentru asemenea abstracţiuni?... Prin ceaţa expresiilor alese în mod abil, prin subtilităţi speculative ale artei dezbaterilor.

Astfel Vico încă de pe băncile şcolii, din auzite, a reuşit să-şi însuşească respectul de copil faţă de învăţătura propovăduitorului din Aquino, căutând s-o cunoască tot mai bine şi din curiozitatea lui naturală. Însă, pentru un copil de doisprezece, treisprezece ani să citească şi să înţeleagă patru mii de foi din *Summae Theologiae* este un lucru imposibil! Bărbaţii de vârstă matură n-au reuşit să înţeleagă întrutotul această operă, apelând la ajutorul numeroşilor comentatori şi tălmăcitori. Acest lucru a fost cu atât mai de înţeles pentru un copil, a cărui încurcătură se explică foarte bine prin existenţa unui număr de două mii de comentatori. Cu cât mai multe sunt tălmăcirile cu atât, este evident, mai confuz este obiectul tălmăcirii: mult mai clar pare originalul.

Ce ar urma să facă genialul copil, pentru a cunoaşte mai de aproape asemenea operă? Să apeleze la ajutorul vreunui comentator? Însă, selecţia din cele două mii de comentarii ar fi foarte îngreunată. La cine să ceară sfat?... Vico, sau mai corect, micul Giambattista, deşi la ieşirea din colegiul iezuit, mai rămânea încă şcolar amărât, şi-a adus aminte de sfatul respectabililor părinţi mentori. Pentru înţelegerea Sf. Toma trebuie să folosească observaţiile contemporanului şi continuatorului său, ale portughezului Pietro Ispano (Petrus Hispanus), care mai târziu a devenit papa Ioan al XXI-lea. N-am o noţiune precisă despre cartea lui Pietro Ispano, însă sunt aproape câştigat în favoarea ei. După toate probabilităţile, ea se caracteriza printr-o expunere precisă şi clară în opoziţie cu ceea ce Toma d'Aquino a expus complicat şi confuz în cele patru mii de pagini. Oricum Vico putea să studieze în mod independent, fără un mentor, opera savantului papă, căpătând astfel noţiuni destul de complete despre învăţătura Sf. Toma în ansamblu.

Însă geniul lui nu i-a permis să se oprească aici.

Setea de cunoaştere a unui geniu se deosebeşte de setea de cunoaştere obişnuită prin aceea că, în timp ce aceasta din urmă culege vârfurile, mulţumindu-se numai cu efectele fenomenelor, ea caută în toate cauza, trecând spre scop de la efect, ca de la ceva cunoscut spre ceva necunoscut; prima cale este zadarnică, fără rezultate, fără soluţii, fără ştiinţă; prin drumul său geniul deschide laturi noi ale ştiinţei, se convinge în lipsa de

temei a vreunei păreri, observă ceea ce până atunci n-a fost observat.

Pe de o parte dorinţa de a vedea suprafaţa mării cu variatele ei fenomene, murmurul valurilor ei verzui, salturile peştişorilor zburători, zborul pescăruşilor, ... pe de altă parte, din dorinţa de a da o replică, să măsoare adâncimea mării, iar pe fundul ei să observe excrescenţele mărgeanului sau comorile interesante prin legendele navigatorilor marini.

Curiozitatea de acest gen n-a permis tânărului Vico să se oprească la noţiunea generală a învăţăturii concetăţeanului său de seamă, Sf. Toma, căpătată în baza lecturii din Pietro Ispano.

A studia din toate punctele de vedere filosofia Sf. Toma şi a înţelege toate tainele ei – era marea dorinţă a genialului Giambattista, însă el nu putea s-o facă în mod independent. Rămânea să apeleze la ajutorul vreunui om de ştiinţă, care i-ar putea servi ca ghid în vastul labirint al *Summei*.

În acest timp Vico se împrieteni cu un iezuit savant – Antonio del Balzo din şcoala filosofică a nominaliştilor.

Înainte de a prezenta influenţa acestui om asupra lui Giambattista, este necesar să cunoaştem atitudinea lui faţă de învăţătura Sf. Toma, care l-a făcut pe Vico, după toate probabilităţile, să apeleze la el şi la nimeni altul.

Del Balzo a fost un nominalist, adică adeptul uneia dintre cele mai remarcabile şcoli filosofice, care au stăpânit în Evul mediu, ajungând aproape până în epoca modernă, formând orizontul lumii ştiinţifice. Nominalismul se afla în legături atât de strânse cu tomismul, încât nu se putea vorbi despre unul fără să fie menţionat şi celălalt, aşa încât nu se poate înţelege istoricul învăţăturii sfântului din Aquino fără să ne referim la nominalism.

Este necesar să arătăm legătura dintre aceste două învăţături, care sunt adeseori confundate între ele.

Din fericire tânărul Vico n-a stat mult în colegiul iezuit, a cărei orientare şcolară şi aşa a încetinit pentru mult timp dezvoltarea geniului lui.

Simpatia manifestată de către respectabilii părinţi faţă de unii dintre elevi, pentru care ei aveau anumite planuri în *folosul ordinului,* nu i-a plăcut lui Giambattista. El s-a simţit jignit, şi părăsind colegiul, s-a hotărât să se încreadă în propriile forţe, deşi, se înţelege, la început a trebuit să urmeze regulile predării din şcoli.

[Atât timp, cât problema se referea la limbi antice, Vico îşi realiza pregătirea cu destul succes, însă, când problema s-a referit la filosofie, puterile l-au trădat şi el s-a hotărât să apeleze la ajutorul vreunui pedagog. Soarta i-a hărăzit ca pedagog pe iezuitul savant Antonio del Balzo din şcoala tomiştilor.]

Această erezie filosofică a fost iniţiată în secolul al XI-lea de către Rosselen Compini. Baza învăţăturii ei consta din aceea că „speciile“[1], universaliile sau exprimarea ideilor generale, serveau ca simple denumiri, *nominalii,* care nu corespundeau cu nimic real, nici în natura lucrurilor, nici în spiritul omului. Aceasta a fost cea mai speculativă învăţătură, care tindea să înlocuiască faptele cu cuvintele, realitatea prin jocul expresiilor.

Expresia speciilor generale care corespund „ideilor“ lui Platon şi „categoriilor“ lui Aristotel.

Prin această expresie înţeleg acelaşi lucru pe care-l înţelegea Platon prin „idei“ şi Aristotel prin „categorii“. Cuvântul grecesc „eidos“, pe care noi l-am transformat în „ideie“ are aceeaşi origine şi sens cu cuvântul slav „vid“ (specie). Şi filosofia scolastică traducea ideile prin specii. De asemenea Kant exprima aceeaşi noţiune prin categorii. El le considera în număr de patru: I. cantitate: 1. unitate, 2. mulţime, 3. comunitate; II. calitate: 1. realitate, 2. negaţie, 3. limitare; III. relaţie: 1. substanţă şi întâmplare, 2. cauzalitate şi dependenţă, 3. acţiune şi contraacţiune; IV. proprietate: 1. posibilitate şi imposibilitate, 2. fiinţă şi nefiinţă, 3. necesitate şi eventualitate.

Giambattista nu avea mai mult de treisprezece ani când a nimerit în mâinile unui pedagog cu asemenea convingeri.

Cel mai renumit filosof al şcolii nominaliştilor a fost Sf. Toma d'Aquino, care a trăit în secolul al XIII-lea, cunoscut sub denumirea de „Înger al şcolii“. Renumita sa operă *Summa Theologiae,* care căuta să împartă în mod metafizic ramurile cunoştinţelor omeneşti şi să ofere o cheie pentru acestea, servea pe timpul lui Vico drept un simplu manual şcolar de filosofie în şcolile teologice. Toţi savanţii se concentrau asupra explicării acestei opere şi, ca de obicei, explicaţiile erau mai nebuloase decât însuşi originalul.

În mod deosebit se remarcau prin speculaţii nebuloase comentariile lui Paolo Veneto, concentrate asupra celor mai subtile concluzii logice.

Paolo Veneto a fost autorul preferat al pedagogului lui Giambattista, părintelui iezuit nominalist Antonio del Balzo. El l-a îndemnat pe elevul său să-l studieze.

Vico n-avea în perioada aceea, după cum se pare, mai mult de treisprezece ani. La această vârstă el trebuia să studieze pe complicatul Paolo Veneto... şi este oare de mirare că el n-a înţeles nimic din comentariile complicate, dar continua cu perseverenţă să studieze, ajungând aproape la nebunie...

Dacă n-aţi avut ocazie să-l citiţi pe Paolo Veneto, n-aţi avut posibilitatea să vă însuşiţi expunerile lui nebuloase, care i-au dat posibilitatea de a ocupa un loc stabil în vechile biblioteci mânăstireşti. Odihnească-se în pace.

De asemenea aţi putea să vă faceţi o idee despre această carte. Trebuie doar să luaţi în consideraţie acea împrejurare, că tânărul Vico, dorind să aprofundeze comentariile, nu numai că n-a înţeles nimic din tainele ei, nu numai că era să înnebunească, dar a şi căpătat o astfel de aversiune pentru cărţi în general, încât aproape doi ani nu s-a mai ocupat de ştiinţe.

---

[1] Trebuie să expun mai mult sau mai puţin temeinic noţiunea generală a reprezentărilor sau a universaliilor relative din scolastică; se consideră că sunt cinci categorii: 1. *gen* – o reprezentare generală care cuprinde în sine un mare număr de reprezentări particulare, care se numesc; 2. *specii,* şi fiind astfel în raport cu *genul,* sunt prin sine genuri în comparaţie cu reprezentări şi mai particulare, fără existenţa acestora noi nu ne putem face o noţiune clară a *genului,* această reprezentare se numeşte; 3. *deosebire de specie*; 4. *particularitatea* sau *proprietatea* seamănă cu *deosebirea de specie* cu o singură diferenţă că ea poate să fie sau să nu fie în specie, fără să strice orice reprezentare despre aceasta, pe când deosebirea de specie aparţine în mod obligator speciei. De altfel, prezenţa sau absenţa *particularităţilor* însoţeşte totdeauna orice schimbare a speciei; în caz contrar *particularitatea* devine 5. *întâmplarea,* adică devine calitatea, de a cărei prezenţă sau absenţă specia nu suferă nici o schimbare.

[Cum a fost folosit timpul acestei inactivităţi savante nu ne putem pronunţa în mod pozitiv. Dar este uşor să ghicim. Giambattista n-a fost numai foarte tânăr, el a fost şi foarte sărac, pentru ca să se preocupe de distracţiile ademenitoare ale unui tânăr napolitan. Cărţile de joc, femeile frumoase, vinul nu puteau să-l atragă pe savantul deziluzionat. Lui îi rămânea visul şi meditaţiile sufleteşti, care i-au fost tovarăşi de drum în copilărie. Şi unde este imaginaţia mai liberă decât la Napoli – „mireasa cea minunată", cum îl numeau uneori regii francezi? Vico şi-a însuşit deja aşa numitele Humanitates, adică el avea cunoştinţe suficiente de literatură, limbile latină şi greacă. Rămânea să abordeze „filosofia", despre care Vico a căpătat deja unele noţiuni în colegiu.]

Cel mai important manual de filosofie în şcolile italice din trecut a fost renumita operă a Sf. Toma d'Aquino, originar din Napoli, care avea în caracterul său amprenta înăscută a originii sale sud-italiene – amprenta spiritualităţii. (...) Cele mai speculative abstracţiuni logice şi speculaţiuni – iată calitatea principală a acestei opere; mentorii şcolilor indicau cu mândrie că orice filosof profund trebuie să fie continuatorul lui. Această operă la rândul ei, nu era altceva decât o refacere mai întortocheată a învăţăturii nominaliştilor. În secolul al XI-lea învăţaţii scolastici s-au folosit de prilejul de a-şi aplica exhibiţiile logice manifestate în discuţii îndelungate despre fel de fel de lucruri, în legătură cu explicarea unui pasaj din Introducerea la Organon-ul lui Aristotel de Porfirius. Acest pasaj se referea la caracterul universal al reprezentărilor relative ale genului şi speciei. Ioan Rosselin Compini insista cu tenacitate că acestea n-au nici o legătură cu realitatea, nici în natura lucrurilor, nici în spiritul omului. Să luăm, de exemplu, reprezentarea despre mărime: vrabia este extrem de mare în comparaţie cu un ţânţar, şi tot atât de mică în comparaţie cu un vultur. Putem oare, uitându-ne la orice lucru, să ne facem o reprezentare pozitivă asupra mărimii sau micimii? Bazându-se pe asemenea temeiuri cu ajutorul şiretlicurilor scolastice, Rosselin considera reprezentările relative nici mai mult nici mai puţin ca *„nominaţii"* (flatus vocis) şi nicidecum ca prototipuri determinate, ca reprezentare a realităţii (universalia ante rem). Aşa a fost începutul şcolii *nominaliştilor,* apărătorilor în persoana Sf. Toma d'Aquino, a portughezului Petro Hispano (Pietrus Hispanus), care a devenit mai târziu papa Ioan al XXI-lea. Este evident că învăţătura care avea ca apărători pe sfântul napolitan şi pe papa de la Roma, trebuia să fie considerată atotputernică în şcolile italice şi, mai ales, trebuia să nimerească sub ochii tânărului Vico cu ocazia studierii filosofiei.

Giambattista auzea în şcoli laude pentru renumitul contemporan al său şi continuator al „îngerului şcolii", cum era numit Sf. Toma, precum şi pentru papa Ioan XXI. El porni să studieze studiile lui filosofice şi, în acelaşi timp, se împrieteni cu un învăţat tomist, iezuitul Antonio del Balzo. Acest om ocupă un loc considerabil în viaţa lui Vico.

[De regulă influenţa cea mai mare o au asupra noastră oamenii care fiind complet opuşi nouă, au posibilitatea să ne imprime convingerile lor.

Voi explica aceasta cu un exemplu.

Să presupunem că aţi fost adeseori martor al faptelor bune şi al binefacerilor, dar n-aţi fost pasionaţi în această direcţie şi aţi continuat să fiţi indiferenţi faţă de nenorocirile aproapelui. Odată, aţi fost închis fără vină în temniţă şi n-aţi fost numai martor al suferinţelor străine, dar şi singur aţi suferit amar şi aţi ieşit din această temniţă cu o inimă înmuiată şi compătimitoare în locul celei aspre şi indiferente. Frigul aminteşte de căldură, arşiţa îndeamnă să dorim răcoarea. Aşa se întâmplă să fie influenţa unor oameni asupra activităţii noastre de toate zilele, aşa au fost raporturile lui Antonio del Balzo faţă de Vico în vârstă de 13 ani.]

Dacă aşi fi vrut să vă prezint într-un cuvânt personalitatea respectabilului iezuit, eu ar fi trebuit să folosesc denumirea de

„comentator“. Deşi, după câte îmi amintesc, del Balzo n-a scris nici un fel de comentarii, totuşi nimic nu i se potriveşte mai bine decât acest cuvânt.

Deşi n-am nici o noţiune pozitivă a personalităţii lui, totuşi îndrăznesc să înlocuiesc această lipsă prin ingeniozitate, aducându-mi aminte de justeţea proverbului: spune-mi pe cine cunoşti şi eu îţi voi spune cine eşti. Simpatia noastră pentru ceva sau pentru cineva are totdeauna ca sursă o *predispoziţie* înăscută, cum îi place lui Disraeli să se exprime. De aceea în obiectele afecţiunii noastre un ochi pătrunzător va descoperi aspectul înnăscut al nostru, care dezvoltându-se a format în noi obişnuinţa sau afecţiunea pentru un obiect sau altul. Îndrumat de aceste observaţii, eu nu mă dau în lături de a prezenta pe părintele Antonio del Balzo, ca pe o minte ascuţită, însă meschină, căreа îi place prea mult să se adâncească în particularităţi, preferă prea mult explicaţiile enigmatice ale unor lucruri în două sensuri sau dovezi logice pentru un lucru *necesar,* decât să deschidă căile noi pentru ştiinţă. Acesta era într-un cuvânt un „pedant“ ceea ce poate fi dovedit prin preferinţa lui pentru comentariile pline de şiretlicuri ale lui Paolo Veneto la opera Sf. Toma. Asemenea preferinţă ne zugrăveşte cel mai bine personalitatea respectabilului iezuit Balzo, confirmând proverbul: spune-mi cu cine umbli ca să spun cine eşti.

Comentariile sau explicaţiile se scriu totdeauna pentru obiecte întunecate, altfel n-ai ce să explici. Însă, după liberul arbitru al soartei, se întâmplă ca aceste comentarii să fie în marea lor majoritate mai nebuloase şi mai complexe decât textul însuşi. Acest lucru se întâmplă oare din cauza că minţile diferiţilor comentatori sunt construite după acelaşi calapod, a cărui bază constă în sârguinţa meschină sau, mai corect, în meschinăria sârguincioasă? Ori cum ar fi, acestui gen aparţineau comentariile lui Paolo Veneto la *Summa* Sf. Toma, explicaţii obscure ale unui text obscur.

Devenind un fel de mentor de filosofie al lui Giambattista, părintele Antonio del Balzo l-a sfătuit pe tânărul savant să studieze în primul rând opera lui Paolo Veneto. Vico era pe atunci în vârstă de doisprezece sau treisprezece ani.

Iată subtilităţile raţionamentelor scolastice.

Astfel Giambattista, încă în timpul lecţiilor de la şcoală, ştia să preţuiască frumuseţile naturii natale şi se bucura de ele. Sufletului lui trist îi plăcea să se îndepărteze cu imaginaţia dincolo de limitele terestre, firea lui visătoare îşi găsea hrană dincolo de cercul strâmt al activităţii noastre şi această sensibilitate constituia, fără îndoială, un sprijin puternic care susţinea geniul înnăscut al tânărului savant în timpul impilărilor scolasticii.

Însă, pentru ca să se elibereze cu totul de îngrădirile şcolii, să-şi formeze părerea personală asupra lucrurilor, era necesar să lase deoparte pentru un timp cărţile, să se adâncească în autoobservare şi, asemenea unui brahman indian, să scoată de aici Cuvântul său, viu şi creator. Providenţa s-a grăbit să-l îndrepte pe Vico pe această cale. Ea i-a dat ca prim mentor pe nominalistul pedant Antonio del Balzo cu comentariile lui Paolo Veneto. Vico a luat cartea şi a început s-o studieze... Rigiditatea scolastică a produs în sufletul tânăr o cotitură bruscă: cărţile au fost părăsite, Giambattista se adânci în autoobservare.

El nu-şi mai împărţea timpul între logica de la Port-Royal şi natură; el s-a consacrat în întregime naturii şi sufletul lui bogat a căpătat conştiinţa de sine, instinctul înnăscut s-a dezvoltat, arătând ce e rău şi ce e bine; Giambattista îşi înăbuşea orientările căpătate la şcoală, hotărându-se să aprobe sau să respingă orice lucru în mod independent.

Timp de optsprezece luni Vico n-a luat nici o carte în mână. Aşa nu putea să mai continue. „Inima nu este o piatră“ – spune un proverb: îi place să se întoarcă spre cele ce i-au fost dragi. Trebuia doar să apară o ocazie şi, asemenea unui navigator, care după o lungă călătorie se întoarce în patrie, el se întoarce pe malul natal cu bucurie, aducând un stoc bogat de impresii de călătorie.

La San-Lorenzo exista o academie remarcabilă, cunoscută sub denumirea degli infuriati. Ea se afla în înflorire în acea vreme, când Giambattista, deziluzionat de ştiinţe, discuta cu natura, acumulându-şi prin ea forţe noi. Vico era prea orgolios ca să nu dorească să intre pe orice cale în această academie, printre ai cărei membri se aflau renumiţi senatori, avocaţi şi nobili din Napoli. Această dorinţă îi revenea nu odată în răstimpul celor optsprezece luni de inactivitate şi, în sfârşit, învingând repulsia sa faţă de filosofie, pe care o căpătase prin lectura comentariilor lui Paolo Veneto, el se hotărî să reia studiul ei.

De astă dată, de partea tânărului savant erau forţe proaspete, care s-au maturizat sub influenţa meditaţiilor îndelungate, cu ardoarea cu care sunt întâmpinaţi prietenii cu care demult nu te-ai mai întâlnit, şi cu o independenţă în concepţiile asupra lucrurilor: Vico a încetat să mai fie şcolar.

Totuşi el a rămas omul timpurilor sale. Vă rog să acordaţi o atenţie deosebită acestei expresii. Destinul unui geniu este să meargă înaintea timpului său, să-l prevină; însă, păşind spre ţelul său, un geniu trebuie să treacă prin toate fazele lui de dezvoltare: el trebuie să fie, la început, şcolar, apoi omul timpului său, dar cu o concepţie originală. În această fază întâmpin acum pe Giambattista.

Dorind să reia studiile întrerupte de filosofie, Vico a recurs la respectabilul iezuit Giuseppe Ricci. L-a ales, însă, nu ca pe un mentor, asemenea lui Antonio del Balzo, nu ca pe un oracol, căruia ar fi trebuit să se supună orbeşte, ci ca pe o carte, din care el s-a pregătit în mod egal să urmeze unele lucruri sau să respingă altele. Vedeţi ce schimbare a avut loc în tânărul savant faţă de timpul când citea comentariile lui Paolo Veneto sau când medita pe malurile golfului de la Napoli.

Giuseppe Ricci aparţinea sectei filosofice a scottiştilor, care a fost înfiinţată la începutul secolului al XIV-lea de către renumitul Duns Scott, denumit „savantul subţire“, doctor subtilis; esenţa învăţăturii lui consta în aceea că determinarea noţiunilor nu se făcea prin simple denumiri fără nici o referire, ci constituiau întruchipări abstracte ale fenomenelor naturale. Scottismul a fost şi el o variantă a şcolii filosofice a realiştilor, înfiinţată în secolul al XI-lea de către Wilhelm de Champeau, ca şi tomismul sau învăţătura Sf. Toma d'Aquino, o variantă a şcolii nominaliştilor. Învăţăturile scottiştilor şi a tomiştilor, a realiştilor şi a nominaliştilor erau diametral opuse între ele, adâncindu-se în concepţii opuse.

Antonio del Balzo a fost un nominalist; Giuseppe Ricci aparţinea sectei scottiştilor. De sub îndrumarea unuia Vico a nimerit sub sfaturile celuilalt; el era deja familiarizat, mai mult sau mai puţin, cu învăţătura nominaliştilor, atunci când s-a adâncit în studiul învăţăturii lui Duns Scott, savant scolastic apropiat de Platon. Această din urmă împrejurare este foarte importantă. Din ciocnirea părerilor contradictorii, din lupta lor, se naşte spiritul observării raţionale. Astfel, dându-şi bine seama de lipsurile nominaliştilor, Vico vedea cât de mult au fost ele exagerate de către scottişti şi acest lucru întreţinea originalitatea lui care se dezvolta sub influenţa meditaţiilor lui independente. De asemenea el vedea cât de nechibzuiţi erau scottiştii în învăţătura lor.

Totuşi părintele Giuseppe Ricci nu era un continuator orb al lui Scott. Dacă putem să ne încredem în contemporanii lui, acesta era un om cu vaste cunoştinţe şi cu o minte foarte flexibilă, care se întâlneşte destul de des la scolastici. De aceea el nu putea să se mulţumească numai cu învăţătura unuia. El dorea să fie original măcar în parte şi de aceea a recurs la îmbinarea scottismului cu zenonism. [Această îmbinare nu era prea grea, fiindcă ele reprezentau două învăţături diferite care nu se contraziceau prin nimic între ele. Metafizica lui Scott se putea pune uşor de acord cu fizica lui Zenon.] Nimic nu poate să fie nou în filosofie prin astfel de îmbinări şi de aceea eclectismul nu este niciodată destinul unor minţi creatoare. N-am citit opera părintelui Giuseppe Ricci, dacă numai el a publicat vreodată învăţătura sa, dar pot să presupun că ea se forma prin punerea în concordanţă a metafizicii lui Duns Scott cu fizica lui Zenon. În felul acesta se forma un sistem destul de complicat, pe care, fără îndoială, respectabilul iezuit îl privea ca pe ceva original. Dar tânărul Giambattista nu putea să se mulţumească numai cu învăţătura noului său îndrumător.

Expunerea minuțioasă cu care acesta din urmă obișnuia să explice problemele metafizice cele mai abstracte, nu găsea un ecou favorabil în gândirea sănătoasă a lui Vico. El înțelegea acum că există lucruri, care nu admit explicații amănunțite, care pledează mai mult în folosul caracterului spiritual al autorului, decât al caracterului veridic al concluziilor lui. Deziluzionat de iezuitul Ricci, Vico s-a hotărât să renunțe definitiv la orice fel de pedagogi, și, posedând suficientă cantitate de date prealabile, să-și termine în singurătate studiile sale filosofice.

Cel mai bun și cel mai complet manual de filosofie în vremea aceea a fost cartea părintelui iezuit, – dacă nu mă înșel, – Suarez. Una din rarele ei calități, pentru acele timpuri, o constituia expunerea clară și amănunțită a obiectului. Nu putem spune că această operă a desăvârșit studiul filosofiei al lui Giambattista, care cunoștea acum destul de bine particularitățile ei, însă, ea l-a ajutat să pună în oridine cunoștințele sale, ceea ce era necesar pentru *a cunoaște* bine obiectul.

După cum puteți vedea, educația filosofică a lui Giambattista poate fi împărțită în cinci epoci. La început, ca școlar, încrezător și lipsit de experiență, el s-a încredințat, plin de curiozitate, îndrumării nominalistului Balzo și a început să studieze comentariile lui Paolo Veneto. Cartea s-a dovedit a nu fi la înălțimea forțelor tânărului savant și a dezorganizat atât de mult gândurile lui, încât era pe cale de a înnebuni, fiind forțat să renunțe la filosofie, și el era gata să părăsească tărâmul științific. A venit, astfel, epoca a doua, cea mai remarcabilă, când, rămânând singur cu sufletul său, Vico și-a dat seama de forța geniului său, stând într-o autocontemplare a putut să audă glasul filosofiei omenirii în ansamblu și să-și elaboreze un stil original literar. Ambiția lui i-a grăbit venirea celei de-a treia epoci. Dorind să ajungă într-un fel membru al renumitei academii degli infuriati, Giambattista a revenit la studiul filosofiei, acum, însă, cu o nouă concepție a lucrurilor, lipsit de încrederea oarbă de școlar în cuvintele pedagogilor. Și-a dat seama clar că Giuseppe Ricci este un gânditor prea mediocru, că abstracțiunile lui sunt departe de adevărata înțelepciune și, părăsind pe iezuit, el s-a încredințat în forțele proprii. Epoca a cincea a început atunci, când Vico n-a mai acordat preferință foștilor săi îndrumători, ci cărții părintelui Suarez, care era întocmită foarte clar și concis:

Quanto la cose e più perfetta più senta bene.

Filosofia și dreptul constituiau două compartimente esențiale ale educației din secolele trecute: știința despre desăvârșirea dorită a omului și cea despre situația lui esențială. După ce a studiat pe cea dintâi, Vico a considerat necesar să pornească la studierea celei de-a doua. Pe lângă dorința personală de a cunoaște, el a fost condus în parte și de o necesitate absolută. Familia lui Vico a fost săracă. Tatăl și mama lui Giambattista cu trecerea anilor îmbătrâneau tot mai mult, sperând în ajutorul, care le va fi acordat prin forțele tinere ale fiului lor. Bunul Vico își dădea seama perfect de obligațiile sale față de părinți și, pentru bunăstarea lor, s-a hotărât să studieze științele juridice.

Nu țin minte cine a numit Napoli orașul avocaților. În orice caz această observație nu este lipsită de adevăr. Pasiunea înnăscută a napolitanilor pentru discuții, îndruma cu ușurință pe mulți pe drumul elocinței juridice. De aceea, atât în filosofie, cât și în științele juridice, Napoli este mereu împărțit în numeroase școli. Unii acordau atenție formei, alții spiritului, unii – studiului general al dreptului, alții – aplicării lui particulare.

Părinții care doreau să-și vadă fiul avocat, îl încredințau când unui jurist, când altuia, conducându-se după dorința lor și după faima mai mare sau mai mică a juristului.

Unul dintre vecinii librăriei lui Vico a fost Francesco Verdi.

Pentru lucrarea Giambattista Vico

1. Despre Niebuhr, Wolf, Herder, despre toți filosofii-istorici în lucrarea despre Vico, ne putem exprima cu cuvintele lui Arhelai despre Euripide: „Acesta nu este monumentul tău, însă tu ești aici, pentru că el este plin de gloria ta!“

2. În ce constă: A. de 'Giorgi Bertola. Della filosofia della

storia. Pavia. 1787? După Vico ea este întocmită după Bossuet sau după Voltaire?

Οὐ τον λενῆμα τόυ ἔτι `Ευριπίδη, ἀλλὰ σύ τουδε
Τῆ σῆας δόξη μνῆμα του ἀμπέχεται

3. Villemain atribuie în mod grosolan Germaniei sistemul lui Vico: „Pénetrante et mystique, elle a pris plaisir, non-seulement à décomposer la pensée dans l'individu, mais dans les races et dans les divers âges du monde. Elle s'est dit qu'au commencement des nations il y avait une époque d'inspiration réligieuse et d'autorité sacerdotale; elle l'a nommé l'âge divin. Lorsque au régime de la foi se mêle celui de la force, que toute inspiration ne sont plus du sanctuaire, mais que les hommes, rudes encore, ont en eux quelque chose de hardi qui les porte au grandes entreprises, alors commence l'âge héroique. Puis vient l'âge humain òu nous sommes...".

În continuare el respinge fără temei acest sistem: „L'esprit humain est plus libre, est plus varié que ne le veulent ceux qui essayent de le renfermer ainsi dans le compas d'un système. Il ne reprend pas inévitablement la même route: il ne refait pas à des siècles de distance on trouvait tout à fait semblables. Sa progression, une fois commencée, ne s'arrete pas".

4. În cursul său Villemain îl numeşte pe Vico sofist.

5. Niebuhr îl numea pe Villemain: Lehrenphrasen-macher.

6. Iată părerea lui Chateaubriand despre Vico: „La partie vraiment neuve du système de Vico est celle ou il fait entrer l'histoire du droit civil dans l'histoire du droit politique. Il avait dirigé ses études de ce coté, ses prémiers essais de jurispridence et d'étymologie latine sont, a tout prendre, ses meilleurs ouvrages. Il démontre que la jurisprudence varie selon la forme des gouvernements, lesquels eux-mêmes sont nés des moeurs; il observe que la prémière loi de la société, loi d'abord toute réligieuse, pénétra et se prolongea dans l'ordre civil à travers les revolutions et les transformations politiques. Nul n'avait vu avant lui que si la jurisprundence des kommins était entourée de solennités et de mystères c'est qu'elle découlait de l'antique droit réligieux et que ces mystères n'ètaient point une imposture, un moyen de pouvoire inventé par les prêtres et par les nobles. À Rome les actes appelés par excellence *actes légitimes,* étaient accompagnés de rites sacrés: Pour que les mariages et les testaments fussent *justes,* c'est à dire supposant les droits, de l'ordre politique le plus élévé, il fallait qu'ils eussent été légalisées par des céremonies saintes.

Cette belle remarque de Vico se peut appliquer à notre société même le christianisme qui la fonda à part au milieu de la société païenne de Rome et de la Grèce, ou chez les peuples barbares, les soumit à la loi religieuse. Le mariage et le sepulture ne furent *solenels* et *légitimes* parmi les fidèles, qu'autant qu'ils furent chrétiennement *autorisés;* le baptème fut de plus une chose *solennelle* et *légitime* de la naisance, comme lèxtrème onction consacra la mort. Les sept sacrements de l'Église furent des actes civils de la prémière société chrétienne.

Tel est le système de Vico, système ou il faut reconaître un homme d'un grand entendement, mais un homme dominé par l'immagination et qui mêle à des vérités nouvelles de jeux d'ésprit qui ne peuvent approuver l'histoire, la raison et la saine logique. Ses idées sur l'idolatrie, utile selon lui aux hommes, sont insoutenables, quand il fait d'Hercule, d'Hermes, d'Hommère, d'Esope, de Romulus non des individus, mais un type idéal des moeurs et des idées d'une époque, il raisonne visiblement contre les opérations naturelles de l'ésprit humain. Le sauvage *personnifie* les arbres, les fleurs, les rôchers; mais il n'allegorise pas le temps. Lorsque Vico dit que les hommes reprirent la taille antedeluvienne en redevenant sauvages après le déluge, il va contre la bonne physique. L'homme dans létat bestial, comme tous les animaux, est chétif; c'est la société pour les hommes, et la domisticité pour les animaux capables d'éducation, qui develope la plus grande nature.

Vico tranche encore trop légèrement la question sur la parole humaine, il suppose qu'elle se perdit après le déluge, et qu'il y eut une époque de mutisme pour le genre humain, qui, ce cas arrivé, n'aurait plus été qu'une espèce de famille de singe. Le verbe a t-il été donné à l'homme avec la pensée? Est-il né d'elle comme le fruit sort de la fleur? La parole, au contraire, est-elle révélée? Immense question que Vico a resolue d'un trait de plume, et que la niqueur de l'histoire ne permet pas d'adopter comme un fait incontestable".

Gândul

O sămânţă abia vizibilă cade în mintea noastră
Şi se maturizează aici, hrănindu-se cu seva vieţii,
Dar va veni clipa, şi ea va creşte,
Devenind o creaţie sau un act de vitejie,
Şi-şi va întinde frumuseţea ramurilor sale,
Ca luxuriantul cedru de pe înălţimile Libanului,
Nu-l va toci viermele timpului,
Nici valurile oceanului nu-l vor dezrădăcina...

Şevârev

8. Goethe: Kennst du das Land...
Cunoşti oare ţinutul unde înfloresc pădurile de lămâi,
Unde printre frunzele verzi portocalele strălucesc precum aurul,
Unde bate vântul dulce sub cerul azuriu,
Unde creşte discretul mirt şi laurul cel mândru?...

9. Din Sineziu, episcop al Korenaicei, în secolul al IV-lea:

„Lira mea produce singură sunete. În jur se aude un glas încântător... cum oare va răsuna în mine acest cuvânt dumnezeesc?"

„Cel care este el însuşi începutul său, cel care creează şi apără tot ce există, încununat de nemurire, de glorie, se află în înălţimile cerului: Dumnezeu."

„Unic dintre cei unici, monada primordială... izvorul înalt se încununează cu frumuseţea *copiilor, care provin din El, care rotesc în jurul acestui punct central dumnezeesc.*"

„Opreşte-te, lira cea îndrăzneaţă! Nu arăta oamenilor aceste taine preasfinte! Cântă cele pământene, şi tăcerea să acopere minunile supreme".

„Dar sufletul se ocupă doar de lumi spirituale. De acolo s-a pogorât fără nici un amestec spiritul gândului omenesc."

„Sufletul nostru nemuritor, coborând în trup, şi-a păstrat o părticică de dumnezeire, desigur, o părticică foarte mică."

„Există cu adevărat sufletul care însufleţeşte totul, unic şi nesecat, întreg pretutindeni, care mişcă uriaşul cer şi, păstrându-şi lumea se reproduce în mii de specii variate."

„Este fericit cel ce urmând drumurile sufletului, a văzut profunzimile dumnezeeşti."

„Este mare efortul de a-şi încânta sufletul pe aripile intenţiilor cereşti."

„Susţine acest efort prin înflăcărare pentru lumea spirituală."

„Părintele ceresc va apare în faţa ta, întinzându-ţi palma."

„Premergătoare, raza va străluci pe drum, deschizând orizontul gândului, izvor de frumuseţe."

„Fii mai curajos, suflete al meu? Bucură-te de izvorul veşniciei!"

10. Din Sf. Grigorie de Nazianz (El a fost educat la Atena.)

„O suflete al meu! Dacă vrei, în faţa ta se ridică o mare grijă. Cercetează, cine eşti, unde te îndrepţi, de unde ai venit şi unde trebuie să te opreşti... Să ai în vedere această grijă, o, suflete! Purifică-te pentru a contempla cu gândul pe Dumnezeu şi tainele lui Dumnezeu, pentru a cerceta cele ce au fost până la crearea lumii, ce legătură are ea cu tine, de unde provine şi ce va deveni. O, suflete, ai oare în vedere această grijă? Purifică-te pentru înţelegerea legilor de conducere ale lui Dumnezeu: de ce unele lucruri se schimbă, iar altele sunt neschimbate, de ce noi suntem cei mai schimbători dinre toate..."

La întrebarea pusă de sfântul platonist, poate să răspundă numai filosofia istoriei; Vico este un ecou al lui Nazianz...

11. Cours de philosophie de l'histoire, fait publiquement à l'université de Bruxelles, par S.S. Altmayer. Brux. 1841. in 8.

După Vico?

Introduction à la science de l'histoire, ou science du developpement de l'humanité, par Buchey. 2 vol. Brux. 1844. in 18.

Etudes de l'histoire de la philosophie, par Lerminier. 2 vol. Brux. 1866. in 18.

K. Rosenkranz. Das Verdienst der Deutschen um die Philosophie der Geschichte. Vortrag. Könnigsberg, 1835.

De vita homines aeterna, ser. B. A. Trentowski, Fribourgi Brisigavorum, 1840.

Cskzkowski A. Prolegomena zur Historiosophie, 1838.

Philosophie de l'histoire, profesée à Vienne par F. de Schlegel. Par. 1836. 2 vol. in 18.

Idées sur la philosophie de l'histoire de l'humanité, par F.S. Herder. Par. 1826 à 1827. 3 vol. in 8.

12. Vico a suferit o fractură craniană; Malbrach suferea de o boală a măduvei spinării, Ballanch – de necroza unei părți a oaselor feței și ale craniului, Saint-Beuve exclamă în legătură cu aceasta:

„Tousjours le dur marteau de Vulcain doit-il aider à l'enfantement de la pensée difficile, à la sortie de la Minerva immortelle!"

13. La Quéteuse, Almanach litteraire pour l'année 1834. Odessa. 1834. Articolul lui A. de Stourdza: Le monde phisique emblême du monde moral.

„Il doit exister une harmonie entre le monde physique et le monde moral, puisque l'un a été crée par l'autre." „Comment ne par reconnaitre dans ces affinités merveilleuses une intention manifesté du Créateur, dont la bonté propice a voulu placer dans chaque objet physique l'embleme de nos désir et de nos devoirs? N'est ce pas une nouvelle preuve qu'il existe un intelligence créatrice et que le monde este son ouvrage! C'en est une, sans doute, et tres convaincante, mais elle attend une autre plume, que la mienne, pour être mise dans tout son jour. Voila pourquoi des peuples primitifs de l'Orient aimaient par preference l'allegorie. Plus rapprochés que nous de l'époque, òu la force bienfaisante de l'Éternel feconda le néant et appela les êtres â l'existence, ils sentaient plus que nous cette grande pensée, que Dieu avait placé dans la nature physique afin qu'elle fut l'embliême et le representant du monde moral."

„Decouvrir des analogies entre deux substances si peu compatible: et néanmoin si etroitement unies dans l'oeuvre de Dieu – c'est rendre un service essentiel prémièrement è la vraie philosophie, en second lieu, c'est ouvrir un vaste champ à la science du goût, aux arts et à la poésie."

„Il existe d'innombrables rapports de merveilleuses affinités entre les phénomènes de la nature et les destins de l'homme; comment oserait-on soutenir qu'ils sont l'effet du hasard et non une intention de la Providece?..."

„Le monde physique perpetue la succetion de ses enfantements innombrables, en faisant germer la reproduction du sein de la dissolution des êtres. Cette loi merveilleuse, sublime arret de la toute puissence du Créateur, se manifeste également dans le monde moral. L'hiver, berceau du sommeil et de la mort, murit le trésor du printemps et prépare le doux réveil de la nature. Une fôret devorée par la flamme enfante les riches moissons, brillantes des rayons du jour, et caressées par les brises et les ondes célestes. Dans le monde morale le cercle est toujour plus grand; et l'oeil n'en peut embarasser toute l'etandue. Le Fléau qui vient frapper une génération nous remplit de ferveur; et nôtre ame navrée de tristesse, n'apperçoit point les compensation que l'Eternel prepare dans l'avenir. Ainsi le voyageur réfugié dans une autre sauvage, voit l'ouragan absencir les aires, dévaster les champs, innonder les jardins. On endend sa voix menaçente presider aux mugissements des ondes dechainées; il voit la foudre frapper le laboureur et sa chaumière, le berger et son troupeau, le chêne de la fôret, l'arbuste de la vallée, le cypre de l'un tombe et le faite d'un tour.

Son coeur tressaille, ses cheveux se dressent, el ne voit que les calamités présentes, et deja l'atmosphère purifiée rend la vie aux végétaux, la santé à tout le canton, leur fraicheur aux prairies et leur fértilité aux sillons de la plaine. Tout renait, tout se renouvelle, et une destruction momentanée devient une source intarissable de bénédiction: telle est la loi des compensations au physique comme au moral. Elle est mystérieuse comme les desseins de Dieu."

„Les vents trassent la route des colonies ailies. Ainsi les peuples ont jadis parcuru la face du globe..."

14. În volumul al 10-lea al Lexiconului nostru enciclopedic (1837) este un articol de două pagini, à deux colonnes: Vico. Este un extras nu prea reuşit din Michelet. Autorul necunoscut nici nu şi-a dat silinţa să urmărească la editorul francez informaţia că Vico nu s-a născut în anul 1668, după cum spune el însuşi în mod greşit, ci în anul 1670. Pe lângă Michelet, autorul a citit despre Vico numai articolul lui Polevoi din „Telegraful Moscovei" pe 1830, ceea ce este aproape acelaşi lucru, deoarece Polevoi cunoştea despre Vico numai din Michelet, merită să prezentăm un pasaj oarecare, de pildă:

În varietatea nesfârşită a acţiunilor şi a ideilor, a moravurilor şi a limbilor, pe care le prezintă istoria omenirii, se întâlnesc adeseori aceleaşi trăsături şi caractere. Popoare îndepărtate între ele prin timp şi loc, păşesc pe căi extrem de asemănătoare în revoluţiile lor politice şi în transformările limbilor lor. Obiectul 'Ştiinţei noi' stă în a separa fenomenele permanente de cele întâmplătoare, şi de a determina legile, prin care acestea se conduc din vechime; a expune istoria universală, veşnică, care se prezintă în timp sub forma istoriei particulare, a descrie cercul imaginar în care se manifestă lumea pozitivă. Această ştiinţă este în acelaşi timp şi filosofia şi istoria omenirii. Ea îşi păstrează caracterul său unitar prin religie, care este începutul creator şi păstrător al societăţii. 'Ştiinţa nouă' este dovada istorică a Providenţei, istoria statutelor prin care aceasta devine cunoscută oamenilor şi care adeseori peste voinţa lor a condus marea cetate (cité) a omenirii..."

15. În Lexiconul enciclopedic există articolul: Vico, Enei, Vico anticar, gravor şi modelier la curtea împăratului Carol V, şi a lui Cosma şli Hercules Medici, cercetător asiduu şi învăţat al monumentelor străvechi, al monezilor şi medaliilor, născut în 1512 în Parma. Iată lista operelor lui:

1. Omnium Caesarium verissimae imagines. Komoe. 1614 şli 1730.
2. Discorsi sopra le medaglie degli antichi. Venet. 1555 şi 1558, Paris, 1619.
3. Le imagini con tutti Riversi travati, e le vite degli imperatori. Ven. 1548, 1554.
4. Le imagini delle Donne Auguste etc. Venet. 1557.

16. Antonio Vivaldi, renumitul compozitor veneţian din secolul trecut, în timpul unei liturghii, i-a venit în minte tema pentru o fugă...

17. Marele Humboldt (Cosmos, trad. Frolov, p. I, pag. 211) este întru totul de acord cu Vico despre întoarcerea epocilor istorice; iată cuvintele lui: „Tot ce se referă la unităţi întâmplătoare, la transformările realităţii, indiferent dacă ele se prezintă sub formă de fiinţe sau de grupuri de opere ale naturii, în lupta omului împotriva forţelor naturii, sau a popoarelor împotriva altor popoare, toate acestea nu pot fi create în mod raţional de idei. Descrierea lumii şi istoria universală se află din această cauză la acelaşi grad de empirism[1], subordonând prelucrării intelectuale fenomenele fizice, precum şi întâmplările istorice, înălţându-se prin concluziile minţii până la cauzele lor, devenind tot mai pătrunşi de străvechea credinţă în necesitatea primordială internă, care domină orice mişcare a forţelor spirituale sau materiale, cuprinse în cercuri, care se înnoiesc mereu şi numai periodic se lărgesc sau se îngustează. Această nece-

---

[1] Ceva mai sus, pe aceeaşi pagină, Humboldt denumeşte prin empirism „totalitatea fenomenelor, adunate de ştiinţă şi supuse acţiunii gândirii, care compară şi înţelege aceste date".

sitate, această tainică înlănţuire obligatorie a lucrurilor, această întoarcere periodică, dezvoltarea consecventă a formelor fenomenelor şi ale întâmplărilor, constituie esenţa naturii în ambele sfere ale existenţei acesteia, a celei materiale şi a celei spirituale, formează natura, supusă primei tendinţe date".

18. Elegia lui Schiller, din Horen, 1795.
Aber in stillen Gemach entwirft bedeutende Zirkel
Sinnend der Weise, beschleicht forschend den schaffenden Geist,
Prüft de Stoffe, Gewalt, der Magnete Hassen und Lieben,
Folgt durch die Lüfte dem Klang, folgt durch der Aether dem Strahl,
Sucht das vertraute Gesetz in des Zufalls grausenden Wundern,
Sucht den ruhenden Pot in der Erscheinungen Flucht.
adică
Într-un cabinet liniştit, un învăţat desemnează cercuri cu sensuri multiple, urmăreşte cu asiduitate spiritul creator, cântăreşte puterea materiei, forţa de respingere şi de atracţie a magnetului, urmăreşte în aer sunetul, urmăreşte în eter raza, caută legea apropiată în minunile îngrozitoare ale întâmplării, caută polul fix în fenomenele care se scurg repede.

19. Ştiinţa este spiritul aplicat în natură. Humboldt. Cosmos.

ADDENDA

LEGEA INFINITULUI

Problemă de astronomie[1]

Motto: D-zeu nu este niciodată necunoscut unui alt D-zeu,
oricât de depărtate regiuni ar locui.

Marile descoperiri ale lui William Herschell dădură astronomiei expresiunea sa cea mai universală; ele îmi vor servi drept centru de operaţiune şi pornind de aci voi încerca să îmbrăţişez Universul într-o măreaţă sinteză, riguroasă în procedeele sale, dar practică precum e natura însăşi. De altfel toate numele personificând progresele astronomiei, începând de la Copernic, Képler şi Newton îmi vor sluji ca sprijin şi extrăgând din fiecare sistem părţile într-adevăr nerecuzabile voi spune în urmă ceva, şi cu toate că dedus din cercetările precedente, nu va fi mai puţin curat pentru mine; chiar imensitatea universului îmi va tălmăci pe sărmana noastră planetă.

Şi pentru a indica mai dinainte filiaţiunea ideilor mele, mă cred dator să previn că opusculul de faţă nu este decât un capitol prescurtat dintr-o lucrare intitulată: *Ştiinţa certitudinii omeneşti – schiţa unui diagnostic al filosofiei.*

Sunt naturi înzestrate cu o aşa forţă de cauzalitate încât voiesc să ajungă cu consecinţele până la capăt, şi prin urmare nu pot niciodată să se oprească. Dacă, pentru a exprima în mod complet cugetarea lor, ar voi să aştepte ultima sa dezvoltare, ar putea să intre şi în mormânt, fără a fi spus ceva, fără a fi lămurit ceva.

Sunt naturi care caută pretutindeni o nu ştiu ce unitate; dacă ar voi în sfârşit să dovedească această unitate, subt toate feţele sale, le-ar trebui să îmbrăţişeze nu numai toate ştiinţele şi artele, dar chiar toate modificările vieţii practice, toate fenomenele naturii – şi împovărate de greutatea întreprinderii, ele şi-ar sfârşi repede cariera, fără a fi spus ceva, fără a fi lămurit ceva.

Eu purced din aceste două naturi, şi cu toate că prea tânăr încă spre a putea să mă plâng de scurtimea vieţii omeneşti, simt bine că ea nu mi-ar ajunge niciodată, dacă aş voi să fac ceva desăvârşit[2] căci desăvârşitul numai de care sunt capabil este infinit... Totuşi acest desăvârşit imposibil posedă părţi care nu sunt cu totul de dispreţuit.

Ştiinţele matematice şi naturale, cele morale şi poetice[3] (această expresiune să nu izbească pe nimeni!) au trecut prin laboratorul cugetării mele şi fiecare mi-au lăsat roduri însemnate, necomplecte, dar neaşteptate. La douăzeci de ani pot să spun că am trecut prin toate perplexităţile unei lungi vieţi – ceea ce nu este o hiperbolă căci suntem departe de vremile lui Werter şi Childe-Harold...

1856

---

1 Prima lucrare a dlui Hasdeu e acest tratat de astronomie din care publicăm câteva fragmente. El se află într-un vechi manuscris datat din 1856, când cugetătorul avea 18 ani şi e iscălit „Prinţ Hasdeu". Pentru bibliografie, credem, importanţa acestei lucrări e netăgăduită, mai ales prin etatea pe care o avea D. Hasdeu.

2 Tot aceeaşi reflecţie cu a copilului de 18 ani de acum cincizeci de ani o va fi făcând oare şi bătrânul de şaptezeci de ani, de astăzi?

3 D.B.P. Hasdeu e singurul poet român care a înălţat poezia la înălţimea unei ştiinţe. (A se vedea ziarul „Cronica", no. 1136 din 8 april 1906).

NOTE ŞI COMENTARII

LITERATURA

Articol publicat în periodicul „Foiţa de istorie şi literatură“ – I (1860), nr. 1 (martie), p. 16-18.

La Iaşi, după dispariţia „Foaiei de istorie română“, B. P. Hasdeu încearcă să se impună în viaţa culturală, în anii imediat de după Unirea Principatelor, prin altă revistă: „Foiţa de istorie şi literatură“. Între martie-iulie 1860 vor apărea cinci numere lunare, după care „Foiţa“... va sucomba, se pare din cauza discuţiilor iscate în jurul studiului *Perit-au dacii?,* în care erau comentate texte din Pausanius, Apian, Dion Cassius, Eutropius, ignorate de corifeii Şcolii ardelene. Două articole din mensualul ieşean au o ţinută programatică: *Istoria* (I (1860), nr. 1 (martie), p. 2) şi *Literatura,* text pe care îl comentăm.

Acum, B. P. Hasdeu se află în punctul de început al unei concepţii despre literatură în general şi despre poezie în special dacă nu întru totul originală, în mod sigur marcată de puternica sa personalitate. Invocând pe istoricul polonez Joachim Lelewel (1789-1860), autorul nostru defineşte poezia ca o pendulare „între istorie şi religiune“: „împrumutând de la istorie realitatea“, „o înalţă apoi la un grad de idealitate, deşi fără a ieşi din sfera lumească“ (p. 18). Mihai Drăgan precizează că „nu este vorba aici de o înclinaţie spre tratarea mistică a realităţii, ci de ideea transfigurării ei în perspectiva unui ideal (moral şi estetic). Rolul militant şi instructiv al *poeziei* este aşa de mare în concepţia scriitorului încât el ajunge s-o considere drept un element esenţial în educaţia unei naţiuni, alături de istorie“[1].

CRONICA

Apare în revista lui B. P. Hasdeu, ce apărea la Iaşi, „Foiţa de istorie şi literatură“, I (1860), nr. 1 (martie), p. 27-32.

Tânărul cronicar trece în revistă, pe un ton ironic, apariţiile editoriale din Iaşi şi Bucureşti, dar şi activitatea din învăţământ, recenzând şi câteva periodice, „Instrucţiunea publică“ (redactor „V. Alexandrescu“), „Instrucţiunea publică din Valahia“, scos de „eruditisimului doctor Laurian“, apoi câteva calendare. Interesante pentru biografia tânărului cărturar sunt notele privind activitatea sa în diferite comisii şcolare.

---

[1] *B. P. Hasdeu,* Iaşi, Ed. Junimea, 1972, p. 193-194.

VERSURILE MITROPOLITULUI DOSITEU CĂTRE IOACHIM PATRIARC DE MOSCOVA, DIN 1681.

Versurile sunt publicate în"Foiţa de istorie şi literatură", I (1860), nr. 3 (mai), p. 76-77. B. P. Hasdeu precizează că dedicaţia se află tipărită în Molitvenicul de la Iaşi din 1681. Formulele de adresare şi de încheiere sunt redate în limba rusă şi traduse de redactorul publicaţiei.

[„ÎNTRODUCERE ÎN SFINŢITELE CĂRŢI..."]

Textul este publicat în „Foiţa de istorie şi literatură", I (1860), nr. 5 (iulie), p. 160-166, la rubrica *Bibliografia.*

B. P. Hasdeu recenzează volumul *Introducere în Sfinţitele Cărţi* de Arhimandritul Melchisedec, apărut la Iaşi în 1860, pentru uzul seminariilor româneşti din Principatele Unite.

PRECUVÂNTARE

Articolul cu acest titlu deschide revista „Din Moldova", I (1862), nr. 1, p. 1. „Foaia" se voia „ştiinţifică şi literară", iar redactorul B. P. Hasdeu spera să adauge, mai târziu, un supliment politic, „dezbrăcat de orice nuanţă de clică". În acest sens, al neapartenenţei la grupuri rău famate, trebuie înţeleasă şi sintagma din prima frază: „ştiinţa şi literatura [...] necompatibili cu culori de partidă". Interesante, pentru ediţia noastră critică, ni se par a fi precizările de ordin ortografic.

Periodicul „Din Moldova" apărea la Iaşi de două ori pe lună şi se vindea cu doi galbeni („pentru ţinuturi" - 88 lei) fiecare număr. Abonamentele se puteau face la redactor, în edificiul Universităţii, unde tânărul Hasdeu fusese numit, de la 22 ianuarie 1862, în calitate de bibliotecar. Pe frontispiciu – o frumoasă gravură, reprezentând pe Minerva, cu însemnele ştiinţelor şi artelor, având înscrisă deviza: *In magnis et voluisse sat est.* Imprimarea avea loc în tipografia lui Adolf Bermann (de la nr. 7 Bermann-Pilecki) de pe Podul-Vechi. Primul număr al revistei de 16 pagini, *in octavo,* iese de sub tipar, după cât se pare, în cursul lunii octombrie 1862. Abonamentele nu erau prea numeroase. La sfârşitul numărului 2 se dau numele a cinci persoane, apoi, în numărul următor, încă cinci. În numărul 4 o notă redacţională semnificativă în acest sens: „În două săptămâni am căpătat în Ieşi un singur abonat, un singur «eques», dupre expresiunea «Românului»! dar redacţiunea e mulţumită de a avea măcar un singur, care se numeşte «Constantin NEGRUZZI». Ilustrul veteran al literaturii noastre ne scrie următoarele rânduri: «te rog, îneamnă-mă nu numai între abonaţii, ci şi între colaboratorii d[umita]le. Îţi voi trimite în curând oarecari studii asupra limbii noastre» (p. 64). Pe aceeaşi filă, este reprodus un fragment dintr-un araticol din „Românul", care recenzează favorabil primul număr al revistei recent apărute: „D. profesor Hajdeú este la locul său, în mica foaie istorică ce a întreprins a publica. D-lui este unul din cei buni şi puţini arheologi ai românilor. D-lui are încă, alăturea cu alţi arheologi, un merit mai mult: cunoaşte limbile slave cu perfecţiune şi astfeliu este pus în condiţiune de a dezmormânta preţiosisime documente pentru istoria noastră naţionale. Numărul întâi al foaiei sale (*Din Moldova*) surprinde îndestule date ca să ne fi putut convinge că, dacă un moment am fi putut surprinde un aer de separatism în titlul dat foaiei, după cetirea ei nu am mai putea persista în asemenea neîntemeiat *prepus,* pre care încă o dată îl mărturim aci, numai ca să nu mai fie vorba de el. Foaia dlui B. P. Hajdeú este demnă de încurajarea tuturor"[1]. Învinuirile de separatism au continuat şi drept urmare, începând cu numărul 10, periodicul îşi schimbă titlul în „Lumina", cu următoarea explicaţie: „Auzim din toate părţile învinovăţiri de *separatism,* întemeiate pe titlul foaiei noastre. Ţinând mai mult la idei, decât la cuvinte, bucuros ne grăbim a preface nefastul „Din Moldova" în „Lumina". Nu cumva şi aceasta va fi având v-un cusur?"[2].

Cu toată caracterizarea din „Românul" de „foaie istorică", meritul principal al revistei va fi în domeniul literaturii. Vasile Sandu, în binecunoscuta sa monografie, *Publicistica lui Hasdeu* precizează chiar că „partea cea mai atractivă a revistei o constituie contribuţia din domeniul criticii literare"[3]. Se pare că aşa gândea însuşi redactorul foii, din moment ce îşi propunea, în *Precuvântare,* să îndrepte „creditul ce l-a pierdut, din diferite cauze, tânăra şi efemera noastră ziaristică". În acest periodic, vor apărea poezii importante ale lui B. P. Hasdeu, suita de articole, intitulate generic *Mişcarea literelor în Ieşi,* tragedia istorică, *Răposatul postelnic* şi, în fine, nuvela sau romanul *Duduca Mamuca,* care va atrage după sine destituirea din învăţământ, un proces de presă şi suprimarea *Luminii,* ultimul număr fiind 19/1863. Tocmai pentru meritele literare, N. Iorga va menţiona publicaţia literară în a sa *Istorie a literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*[1].

---

[1] *Corespondinţa particulară a „Românului"*, „Românul", VI (1862), nr. 297 (23 oct.), p. 2.

[2] II (1863), nr. 10, p. 49.

[3] Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, p. 52.

À PROPOS DE SCRIEREA DLUI C. NEGRUZZI

Articol apărut, la rubrica *Polemica,* în periodicul ieşean „Lumina" – II (1863), nr. 10, p. 57-59. Este iscălit *B. P. H.-ŭ* şi poartă însemnarea „va urma", fără însă ca autorul să-l mai continue. Scrierea, care determină „o aşa polemică, o aşa luptă pe hârtie, întreprinsă în contra unui din corifeii literaturei noastre", este intitulată *Studii asupra limbii române,* semnată de C. Negruzzi în trei numere ale publicaţiei lui Hasdeu (nr. 5/1862, p. 76-79, nr. 7/1863, p. 11-15 şi nr. 10/1863, p. 55-57).

Sintagma care îl deranjase pe B. P. Hasdeu este: „politica predomnind, literatura amuţi", cu referire directă la epoca paşoptistă. Opinii asemănătoare va formula C. Negruzzi, în ciuda observaţiilor lui Hasdeu, şi în articolul-necrolog despre A. Donici din „Convorbiri literare" (1867): „textele trebuie citite în spiritul şi nu în litera lor, trădând o rezervă tot mai accentuată a scriitorului faţă de o mişcare care se radicalizase peste prevederile sale şi la care contribuise prin opera sa şi nu prin activitatea politică"[2].

B. P. Hasdeu aduce două argumente împotriva părerii maestrului: primul, de ordin istoric („lipsa mişcării politice a căşunat mortăciunea literaturii") şi al doilea ţinând de legitatea progresului în artă. El socotea că săgeata acţiunii începută de paşoptişti era încă în plină desfăşurare: „Numiţi pe Eliad, Asachi, Cogălniceanu, Alecsandri etc. «atleţi literari»; ridicaţi-le statui şi monumente [...] dar nu-mi spuneţi că suntem în regres, ceea ce nu este şi, din norocire, ceea ce nu poate fi".

---

[1] Vol. III, Vălenii de Munte, Ed. Tipografiei „Neamul românesc", 1909, p. 300.

[2] Liviu Leonte, *Introducere* la vol. C. Negruzzi, *Opere,* 1, Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, p. XIII.

[CITIT-AŢI CARTEA...]

Articol apărut în „Lumina", tom II (1863), nr. 10, p. 71. Semnat B. P. H-ŭ la rubrica *Bibliografia.* Comentariu satiric pe marginea cărţii, *De l'enseignement public et des réformes sociales en Roumanie, par un ani des Roumains,* tipărită la Iaşi, în 1862. Numele autorului ar fi „Henri Mathieu", iar „opul e *Galli-Mathiae*".

MIŞCAREA LITERELOR ÎN IEŞI

Cronică a evenimentelor culturale publicată, sub titlul de rubrică *Literatura,* în revista hasdeeană „Lumina" – II (1863), nr. 12, p. 89-104; III (1863), nr. 13-14, p. 1-16; nr. 16, p. 50-58. Toate cele trei părţi sunt semnate B. P. H-ŭ. Ultima filă poartă însemnara „va urma", dar „redactorul", ocupat cu procesul de presă, despre care se relatează copios în numărul următor, nu va mai continua acidulatele sale observaţii critice.

Modelul acestui gen de scriere critică pare a-i fi venit de la V. A. Urechiă, care – sub pseudonimul *Quis* – tocmai publicase foiletonul *Balamiş-balmoş de la Ieşi*[1]. B. P. Hasdeu depăşeşte cu mult, prin întindere, conţinut de idei şi mai ales prin spirit, pe confratele mai vârstnic.

În epocă, studiul nu are nici un ecou, cele câteva idei într-adevăr importante fiind inundate de tonul zeflemitor şi de aluzia obscenă. Nici în perioada interbelică situaţia nu se schimbă. Istoricii literari par a-l ignora (G. Călinescu nu-l reţine nici ca titlu), iar în ediţia M. Eliade, deşi este inclus în volumul al doilea, nu i se dedică nici un comentariu. D. Murăraşu face observaţii severe, găsind „valoarea literară a scrierii" „foarte modestă": „O bună parte din articol nici nu merita să fie reprodusă. Cu ce poate să contribuie la cunoaşterea lui Hasdeu, marele om de cultură, o tinerească însăilare de glume îndoielnice şi de alunecări spre trivial? Câteva aluzii mai mult ori mai puţin răutăcioase, impresii curat grosolane în câteva locuri, iar critica propriu-zisă, întretăiată de lungi rezumate ori citate, ni-l arată pe Hasdeu excesiv şi-n laudă şi-n depreciere"[2].

În critica mai nouă, situaţia se schimbă complet, trecându-se chiar la o supralicitare a studiului, deşi textul nu va mai fi publicat niciodată integral. *Mişcarea literelor în Ieşi* va fi evocat îndeosebi din două motive: a) pentru unele generalizări teoretice privind evoluţia literaturii române şi b) pentru o apreciere nuanţată a lui Vasile Alecsandri. Astfel, G. Ivaşcu în *Istoria...* lui, în capitolul intitulat *Cristalizarea ideologiei literare,* vorbeşte de veritabile „sclipiri de geniu“ la „tânărul Hasdeu“, care „anticipează *legitatea fenomenului Eminescu,* ca într-un tablou previzibil al dezvoltării noastre literare, care trebuia să implice, pe o spirală superioară, poezia filosofică“[1]. În ceea ce priveşte locul lui Alecsandri în istoria literaturii noastre, Hasdeu subliniază „prioritatea şi, totodată, locul geometric a ceea ce am numi specificul nostru naţional, prin prisma popular-ţărănească, pe care autorul *Doinelor şi lăcrămioarelor* o reprezintă şi o va reprezenta în perenitate“[2]. I. C. Chiţimia descrie pe larg conţinutul articolului, precizând de la început că „Hasdeu analizează mai adânc decât o făcuseră mai înainte M. Kogălniceanu şi Al. Russo procesul creaţiei literare contemporane, precum şi anumite principii de literatură. Picurând din condei sarcasmul său de totdeauna (jocul de cuvinte cu dublu sens, uneori teribil, nu lipseşte), autorul analizează amănunţit o serie de creaţii ale timpului şi emite judecăţi estetice în cea mai mare măsură întemeiate“[3].

---

[1] „Lumina", II (1863), nr. 10, p. 66-69.

[2] *Hasdeu. Ediţia Mircea Eliade,* Bucureşti, „Tiparul universitar", 1938, p. 50.

Există două tendinţe în abordarea problemelor de ordin teoretic din studiul lui B. P. Hasdeu. Unii care judecă contribuţiile savantului în perspectiva momentului Maiorescu (G. Ivaşcu, V. Sandu, M. Drăgan), alţii care analizează totul în sine, cu sublinierea acelor idei care s-au menţinut până astăzi în spectrul ideologiei literare româneşti (I. C. Chiţimia, Mircea Zaciu ş. a.)[4].

1 În Dicţionarul limbii române, se explică: „*Agio.* Plusul sau adaosul ce se plăteşte în monedele de aur când sunt schimbate cu argint sau cu hârtie...“[5]. Ceea ce urmează, – „ba de filosofie“ – atestă confuzia voită cu „prelegerile libere“ ale lui Titu Maiorescu.

2 B. P. Hasdeu, care frecventa – după cât se vede – teatrul, va închina versuri ocazionale actriţei Matilda Pascaly (1834-1873), născută Maior, căsătorită, în 1858, cu Mihail Pascaly.

---

[1] *Istoria literaturii române,* I, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1969, p. 537.

[2] *Ibidem.*

[3] *B. P. Hasdeu,* în *Istoria literaturii române,* II, Bucureşti, Ed. Academiei R.S. România, 1969, p. 699.

[4] Vezi C. D. Papastate, *Câteva probleme de teorie literară la B. P. Hasdeu,* „Limbă şi literatură“, XII (1966), p. 171-179.

[5] *Dicţionarul limbii române,* tomul I, partea I *A-B,* Bucureşti, Librăriile Socec&Comp. şi C. Sfetea, 1913, p. 70.

În lucrarea sa, *Istoria teatrului în Moldova,* Teodor T. Burada publica sonetul hasdeian (*sunetul,* cum îl numeşte în glumă autorul), precedat de o explicaţie: „În sara de 16 decembrie 1862, dându-se o reprezentaţie în beneficiul artistei dramatice Matilda Pascaly, se aruncă în sala teatrului un mare număr de foi răzleţe, pe care se tipărise următoarele frumoase versuri, compuse de *B.P. Hajdeu,* marele istoric român, care în acel timp locuia la Iaşi:

„Ca piramida, versul nu piere şi nu moare;
Sub haina armoniei al omului cuvânt
Înfruntă vecinicia şi-n rând cu mândrul soare
Aruncă mii de raze de viaţă pe pământ...,
Mă jur, nu pentru tine, o! doamnă-ncântătoare,
Revărs în poezie răpitu-mi simţământ!
Sunt egoist: plăcerea-mi nu voi să se strecoare,
Ştiind c-a sa putere e tocm-al său mormânt!

Când tu plângeai, artisto, plângeam şi eu cu tine;
Când te durea, durerea-ţi o resimţeam şi eu;
Angelica-ţi privire şi vorbele-ţi senine
Îşi răsfrângeau lumina adânc în sânul meu;
Uita-voi, după o clipă, simţirea-mi desfătată?
Răsună, Muzo! – nu vreau s-o pot uita vrodată“[1].

3 *Ştefan G. Vârgolici* (1843-1897), poet minor, membru al Societăţii „Junimea“ din 1871, publicase, într-adevăr, câteva poezii în publicaţia lui B. P. Hasdeu, „Din Moldova“: *O noapte* (I (1862), nr. 3, p. 44) şi *Călugărul* (*idem,* nr. 5, p. 69-73). Aceasta din urmă este însoţită de următoarea notă, semnată *Redacţiunea:* „Autorul acestei frumoase *încercări* poetice e un june elev al Gimnazului. Nu era cine ca s-o îndrepte, catedra de literatură fiind până acum deşertă!“. Despre activitatea generală a lui Şt. G. V. vezi articolul lui Dan Mănucă şi bibliografia aferentă din *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,* Bucureşti, Ed. Academiei R. S. România, 1980, p. 897-898.

4 Lupescu, Ioan (1837-1893), actor comic şi autor dramatic. Deşi debutează la Bucureşti, se va lega de activitatea culturală a Focşanilor,

---

[1] Vol. II, Iaşi, Tipografia „H. Goldner“, 1922, p. 196 (ed. I. C. Chiţimia, Bucureşti. Ed. Minerva, 1975, p. 432. În continuare vom cita lucrarea în ediţia nouă, mai accesibilă).

unde înfiinţează o trupă de teatru (avându-l, ca actor şi sufleur, pe Vasile Conta), cu care face reuşite turnee[1].

5 Ademolo, Luigi, fost tenor, profesor de cânt şi redactor al ziarului „Il Fulmine"[2]. Teodor I. Burada ne dă unele amănunte: „În această iarnă [1861] a apărut *Il Fulmine,* foaie literară, teatrală şi umoristică, editată de Luigi Ademolo, profesor de limba italiană în gimnaziu. Era anunţat că această foaie va apărea o dată pe săptămână şi era redactată în italieneşte şi româneşte. Pe cât ştim, din această foaie n-a apărut decât vreo două sau trei numere"[3]. În fişierele Bibliotecii Academiei R. S. R. se păstrează o gramatică italo-română, o culegere de texte şi o „scrisoare" către Grigore Ghica, semnate de profesorul ieşean.

6 Vodevil al lui V. Alecsandri, adaptare din 1851 – la rugămintea lui Millo – după piesa *L'homme blasé* de Duvert şi Lausanne. *Doi morţi vii* (titlul complet) s-a jucat destul de mult[4], la Iaşi, Bucureşti, Cernăuţi, Bacău. Ea figura şi în repertoriul stagiunii ieşene din 1862-63.

7 Pascaly, Mihail (1830-1882), actor de factură romantică, care ajunge pe scena Teatrului naţional din Iaşi, în urma unui conflict cu Matei Millo. Confruntarea îi prilejuieşte tipărirea unei broşuri (împreună cu Matilda Pascaly şi C. Dimitriadi), în care, în afara accentelor pamfletare la adresa „marii majorităţi artistice, de la Teatrul Naţional din Bucureşti", se regăsesc câteva din ideile sale despre organizarea importantei instituţii culturale: „Am propus dară asocierea de artişti, să se adune toate elementele superioare din toată România (pentru că nu credeam, în simplitatea noastră, nu numai *lefaşii* din Bucureşti au monopolul meritului şi al talentului), să se aleagă prin concurs de un *juriu competinte,* iar nu de *voinţa* şi de *capriciul* unui *particolar;* să se adune în jurul acestui templu naţional, să face centrul luminei şi al artei, să-şi sacrifice până la oarecare punct *interesele lor materiale* şi unindu-şi forţele lor morale să ajute cu toţii la restabilirea acestei instituţiuni, şi să arate naţiunii şi guvernului că sunt *elemente artistice* între români; că sunt oameni capabili de

---

[1] Vezi I. M. Dimitrescu, *Trei îndrumători ai vieţii culturale focşănene,* „Milcovia", II, vol. I, 1931 şi I. Lupescu, *Din viaţa mea,* în „Comicul", I (1885), nr. 4-5, p. 27 şi urm.

[2] Apud Ioan Massoff, *Teatrul românesc,* II, Bucureşti, Ed. pertru literatură, 1966, p. 82, (nota xx).

[3] *Op. cit.,* p. 424.

[4] Teodor T. Burada, *op. cit.,* p. 432; Georgeta Rădulescu-Dulgheru, *Note* la ed. cit., V, 1977, p. 926-927.

sacrifice pentru artă şi înflorirea ei; că merită încrederea şi stima lor şi atunci naţiunea şi guvernul le-ar fi venit în ajutor, pentru că fapta lor ar fi inspirat stimă şi încredere"[1].

Se pare că tânărul B. P. Hasdeu se angajase în sprijinirea actorilor dizidenţi din Bucureşti, deşi câteva pagini mai departe îi impută o anume megalomanie. Or, tocmai această trăsătură de caracter a constituit unul din motivele rupturii cu M. Millo: „Pascaly, înapoiat dintr-o călătorie în străinătate, cu pretenţii doar în parte îndreptăţite, s-a simţit jignit pentru faptul de a fi fost pus într-o situaţie egală cu ceilalţi colegi..."[2]. În ciuda acestei observaţii, B. P. Hasdeu îi apreciază talentul, numindu-l *regele-soare* al stagiunii. Calităţile de actor tragic l-au impresionat pe Hasdeu (M. Pascaly era primul interpret al lui Hamlet în arta scenică românească, 1861), însă nu întru atât încât să nu-i vadă şi defectele. Peste câţiva ani (1867), M. Pascaly va interpreta rolul lui Răzvan din „poemul dramatic", *Răzvan şi Vidra.*

Tânărul critic intuieşte bine caracterul minor al creaţiei poetice a lui Pascaly. Analizând compunerea *Urarea şi dorul românilor în ziua de 24 ianuarie 1863,* B. P. Hasdeu mânuieşte cu abilitate opinii critice şi noţiuni precum „poezia întregului", „unitate poetică", „poet de detal" etc., respingând, în fond, încercarea în versuri a marelui nostru artist dramatic.

8 *Orbul şi nebuna,* dramă în 5 acte, traducere din franceză de M. Millo şi M. Pascaly.

9 *Idiotul* de A. Bourgeois. Traducere Simion Movilescu, muzica de E. Caudella.

10 *Ghebosul,* dramă în 5 acte. Traducere de M. Pascaly.

11 *Oftigosul,* dramă în 5 acte.

12 Piesa este imprimată peste câţiva ani cu titlul: *Balul mortului* sau *Mortul şi danţul,* farsă prelucrată din italieneşte de V. A. U. Bucureşti, Tipografia Şt. Rasidescu, 1863. În pagina care urmează după foaia de titlu sunt indicate „persoanele" şi distribuţia, menţionându-se: „Reprezentată pe scena Teatrului Naţional din Iaşi, sub direcţiunea dlui Bălănescu".

---

[1] *Respect adevărului. Răspuns la majoritatea artistică! Cu un nou proiect mai dezvoltat de...* Bucureşti, Tip. C. A. Rosetti, 1863, p. 67.

[2] Ioan Massoff, *Teatrul românesc...,* p. 75-76.

13 Bălănescu, Costache (?-1888). Funcționează la Teatrul Național din Iași aproape patru decenii, cu o scurtă întrerupere când îl găsim pe scena bucureșteană. În stagiunea la care se referă Hasdeu, era concesionar al scenei naționalului ieșean. S-a ilustrat îndeosebi ca actor de comedie“[1].

14 În text: *neimitaver.*

15 În repertoriul stagiunii 1862-63, figura, într-adevăr, „*Cucoana Chirița,* vodevil național în 3 acte“, după cum ne încredințează T. T. Burada[2], citând dosarul 119/1865 din Arhiva Primăriei din Iași. Deoarece V. A. a scris mai multe *Chirițe,* este nevoie de precizat că aici e vorba de „comedia cu cântice, în 3 acte“, *Chirița în Iași sau două fete ș-o neneacă.*

16 Titlul complet: *Rămurea sau doi soldați români* de Simion Mihăilescu.

17 Piesa lui V. Alecsandri va fi tipărită, în cursul anului 1863, de două ori: *Zgârcitul risipitor.* Dramă în 4 acturi, Iași, Ed. T. Codrescu și D. Gusti, 1863 (*Repertoriul dramatic*), inclusă și în *Repertoriul dramatic,* tom. II, Iași, Tip. Bermann-Pilecki, 1863 (împreună cu *Lipitorile satului, Rusaliile, Ultrademagogul* și *Ultraretrogradul* – fiecare piesă cu paginație separată[3]. Georgeta Rădulescu-Dulgheru citează copios din studiul *Mișcarea literelor în Ieși,* deoarece „față de violenta campanie de denigrare“ a lui V. Alecsandri, din „presa liberală“, „pe tema pretinsei sale poziții antidemocratice manifestate în aceste scrieri dramatice“, „cel care a înțeles să-l sprijine pe Alecsandri în această campanie a fost tânărul Hasdeu. Apariția piesei în broșură, la sfârșitul lui februarie 1863, îi dă prilej să se ocupe pe larg de semnificațiile acestei producții dramatice“[4].

Periodicele la care se putea referi B. P. Hasdeu sunt: „Ateneul Român“, „Țăranul român“, „Nichipercea“, „La Voix de la Roumanie“. Vasile Alecsandri însuși va trimite o scrisoare lui Ulysse de Marsillac, redactor al periodicului din urmă: „Atât în piesa *Rusalii,* cât și în drama intitulată *Zgârcitul risipitor,* am cercat să biciuiesc ridicolele iar nu principiile; am cercat a stigmatiza nu pe oamenii ce au convingeri, dar pe șarlatanii carii fac din cele mai sacre principuri o materie de speculație“[1]. Pe aceste făgașe se desfășura pledoaria lui Hasdeu, numind direct periodicul lui V. Alesandrescu, „Ateneul român“, unde fusese învinovățit Alecsandri că ar fi descris în culori prea negre starea noastră socială.

---

[1] Pentru alte precizări, cât și pentru note la ceilalți actori menționați de B. P. H. în lista sa, trimitem la *Indicele de actori* din *Istoria teatrului în România,* II, București, Ed. Academiei R. S. România, 1971, p. 251 și urm.

[2] *Op. cit.,* p. 432.

[3] Apud Georgeta Rădulescu-Dulgheru, *Note* la ed. *V. Alecsandri, Opere, VI, Teatru,* București, Ed. Minerva, 1979, p. 996.

[4] *Ibidem,* p. 983.

18 Contesa Irina de Pupăzamberg, bătrână cochetă.

19 Martin, serv vechi a lui Antohi.

20 Șatrarul Sandu Napoilă.

21 Peter Schlemihl, personajul principal al povestirii romantice, *Peter Schlemihls wundersame Geschichte* (1814) de scriitorul german Adelbert von Chamisso (1781-1838).

22 *depinge,* explicat de H. Tiktin: „v. trans. (neol.). *Schildern*“[2].

23 Într-un articol nesemnat, dar atribuit lui G. Missail, intitulat *Rusaliile. În satul lui Cremine. Comedie în un act de d. V. Alecsandri,* citim următoarele: „Veni însă un timp, unde pana măiastră care ne-au dat pe

Mărioara
Florioara,
Zinișoara munților,
Surioara florilor...

produce numai șansonete d-alde *Clivetici demagogul* și comedii fără nici o greutate ca *Rusaliile în satul lui Cremine!* [...] Ei bine, apoi ce vra autorul? Căci trebuie că venim la o încheiare oareșicare? Țintește el a lua în râs toate începuturile acelor reforme, ce sunt menite a regenera națiunea și limba, ce sunt menite a ne rădica în ochii noștri proprii și ai streinilor, precum sunt comunile, rădicarea bătăii, egalitatea înaintea legei etc.? Da! Țintește el a-și bate joc de nevinovatele aspirațiuni de împroprietărire a țăranilor pe pământul cât li se cuvine după drept și lege? Da! da! Ținteşte el a provoca disprețu pentru terminațiunea latină introdusă de unii din români la finele cuvintelor prin care se exprimă familia lor, în locul terminațiunelor moschiceşti, turceşti, nemţeşti, obicinuite la unii din noi şi astăzi? Da! da! da! În fine: Se sileşte domnealui a batjocori pe scena teatrului pe un întreg popul, descriindu-l în felul în care cu sfială l-au trădat chiar duşmanii săi cei mai aprigi? Da! şi de o mie de ori da!“[1].

---

[1] *Ibidem.*

[2] *Rumänisch-deutsches Wörterbuch,* II, Bukarest, Staatsdruckerei, 1906, p. 522.

24 Titlul real al periodicului, numit de Hasdeu - *Calendarul Albinei* (probabil pentru faptul că era editat de „Tipografia Institutului Albinei“), este *Calendar pentru români pe anul 1863,* care fusese editat, între 1842-1846, de Mihail Kogălniceanu, iar din 1847 până în 1870 de Gheorghe Asachi. Concomitent cu *Calendarul,* se difuza şi un *Almanah de învăţătură şi de petrecere,* care cuprindea şi o parte literară.

25 *Petru-Rareş.* Dramă originală din istoria Moldovei de G. Asaki, partea I şi a II-a, Iaşi, Tipografia Institutului Albinei, 1863. Să nu se confunde - cum făcea E. Lovinescu în monografia sa despre Asachi - textul acestei piese cu alt text, intitulata tot *Petru Rareş,* jucat încă din 1837 de elevii Conservatorului filarmonic din Iaşi[2].

26 Poezia este reţinută de B. P. Hasdeu doar cu subtitlul. Ea apare în *Almanah de învăţătură şi de petrecere* (Iaşi, Institutul Albinei române, 1863, p. 35), nesemnată, cu titlul *Poetul. La V. Alecsandri.* Versurile, pe care tânărul redactor al *Luminei* le analizează pamfletistic, exprimau o sinceră afecţiune a septuagenarului Asachi faţă de mai tânărul Alecsandri. De altfel, poezia fusese imprimată cu mult fast pe o foaie volantă şi trimisă, în 1861, poetului de la Mirceşti la Paris, cu o scrisoare din partea autorului[3].

27 În „Almanah de învăţătură şi de petrecere“, Iaşi, Institutul Albinei române, p. 42-43, sub titlul *Varietăţi,* se reţine un lung citat din foiletonul „Românului“, nr. 339 din 5 dec. 1862, despre meritele

---

[1] „Ateneul român“, I (1861), nr. 24 (15 apr.), p. 206-207.

[2] Vezi notele lui N. A. Ursu la ediţia Gheorghe Asachi, *Opere,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1973, p. 770 şi urm.

[3] *Ibidem,* p. 704-705.

culturale şi literare ale lui Asachi. B. P. Hasdeu, din motive pamfletare, nu menţionează că frazele incriminate a fi drept autolaudă, aparţin, de fapt, cronicarului ziarului bucureştean.

28 Poezia cu acest titlu se află cuprinsă în „Almanah de învăţătură şi petrecere“, Iaşi, 1863, p. 27-28. B. P. Hasdeu nu respectă împărţirea strofică a sanetului lui Asachi. Vezi şi nota lui N. A. Ursu la ediţia critică *Gheorghe Asachi, Opere,* loc. cit., p. 642-643.

29 *Götz von Berlichingen,* dramă în 5 acte de J. W. Goethe, publicată în 1773. Götz era „prima dramă germană realistă cu subiect naţional şi cu formă shakespeareană ce înfrângea canoanele rigide ale tragediei clasice, o dramă care aducea pentru întâia oară pe scenă mase ţărăneşti şi folosea limba poporului“ (Mihai Isbăşescu, *Istoria literaturii germane,* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1968, p. 208).

30 B. P. Hasdeu are în vedere, probabil, drama din 1833, *Lodovico Sforza* a scriitorului romantic italian Giovanni Battista Niccolini (1782-1861).

31 Prosper Brugière de Barante (1782-1866), istoric romantic francez.

32 *Bondarul,* săptămânal umoristic, scos de I. V. Adrian la Iaşi, în 16 aprilie 1861, îşi încetase apariţia după 41 de numere, în 25 martie 1862, odată cu moartea lui Adolf Moriţ Bermann, tipograful ziarului de pe Podul vechi. Redactorul responsabil al dispărutului periodic, I. V. Adrian[1] va edita, spre sfârşitul anului 1862 - probabil la cererea lui Anton Pileţki, noul proprietar al tipografiei A. Bermann - un *Calendar umoristic de la Bondarul pe anul 1863.* Această publicaţie, scrisă în întregime de scriitorul şi ziaristul sprijinitor al Unirii şi al lui Al. I. Cuza, va fi recenzată distrugător de B. P. Hasdeu pentru megalomanie, lipsă de spirit, mediocritate.

33 Partea finală a *Calendarului...* cuprinde un ciclu de poezii, sub titlul: *Din cancionetele lui I. V. Adrian* (p. 75-111). Strofa citată de H.

---

[1] Date complete despre Ion Veniamin Adrian (1837-1875) vezi în articolul lui Remus Zăstroiu din *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,* Bucureşti, Ed. Academiei R. S. R., 1979, p. 7.

face parte din poezia *Domnul dregător* (p. 81-82), datată „1862, februarie".

34 Fragmentul face parte din proza, semnată I. V. A., *Istoria portretului meu,* p. 32-33.

35 Pe pagina de titlu a *Calendarului...* este detaliat conţinutul său: „Cuprinzător de câte zile sunt într-un an; îmbogăţit cu prorociile vestitului minciunolog Gogoşescu marele şi faimosul cetitor în stele şi luceferi, şi înflorit cu istorii, gogoşerii şi poezii de care nu s-au mai auzit nici s-au mai cetit până acum".

36 *Cafeaua sultanului.* Istoric (p. 44-51). Proză semnată „Adrian" şi dedicată „iubitului meu amic poetului G. Tăutu".

37 Proză (p. 52-62), semnată „un a al femeilor".

38 Compunere nesemnată (p. 63-74).

39 Scriitorul Nicolae Istrati[1] (1818-1861), cu o moşie senioriala la Rotopăneşti în judeţul Suceava, apropiat de Gheorghe Asachi, care îl publică în revistele sale. În preajma Unirii, va susţine idei separatiste nepopulare. În 1860 scrie „farsa filologică", *Babilonia românească,* reţinută de Hasdeu, într-o notiţă în „Foiţa de istorie şi literatură" – I (1860), nr. 4 (iun.), p. 117, pentru ironizarea curentului ciunist.

40 Într-adevăr, în „Lumina", II (1863), nr. 7, p. 89, I. V. Adrian semnează poezia *Mâni,* alături de alte versuri aparţinând lui V. A. Urechia sau lui B. P. Hasdeu. Compunerea nu justifică aprecierile superlative ale lui Hasdeu („sublima poezie", „cap d-operă prin melodia versului şi prin profunditatea cugetării"), în economia pamfletului ele ni se par chiar suspecte. Publicarea poeziei în periodicul lui Hasdeu va fi fost doar act de politeţe, deoarece I. V. Adrian însuşi îi publicase redactorului „Luminei" unele din primele sale versuri[2]: *La moartea caporalului Ciorneiu măcelat de Res-popa Costea* („Bondarul", 1861, nr. 23 /24 sept., p. 154).

---

[1] Amănunte în articolul şi bibliografia, semnate de Florin Faifer, din *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900, loc. cit.,* p. 465-467.

[2] Despre relaţiile din acea vreme între cei doi literaţi, vezi şi Barbu Lăzăreanu, *Cu privire la B. P. Hasdeu,* III, Bucureşti, „Cultura românească", 1938, p. 7-17.

41 Versuri extrase din poezia *Beţie! Suvenire de Bucureşti* (p. 79-80).

42 Fragment din *Nu voi slujbă. Sfatul Linei* (p. 83), cu un motto, în limba franceză, din Les conseils de Béranger, poezia românească fiind de fapt o adaptare după popularul scriitor francez:

Lise à l'oreille
Me conseille,
Cet oracle me dit tout bas:
Chantez, Monsieur, n'écrivez-pas.

43 Versuri aparţinând poeziei *De ce nu pot şi-acum să mai iubesc!...* (p. 12), cu un motto din Rosette de Béranger:

Ah! que ne puis-je vous aimer,
Comme autrefois j'aimais Rosette!

44 La Harpe, Jean-François (1739-1803), scriitor francez, cunoscut mai ales prin studiile sale critice. La noi pătrunde îndeosebi prin *Cursul de literatură,* cu idei de poetică clasiciste. Este cunoscută prefaţa lui Gr. Pleşoianu, *Vorbire asupra poeziei epice,* la o traducere din Fénélon, care s-a dovedit a fi o transpunere a unui text din La Harpe[1]. Idei din ideologia literară a secolului al XVIII-lea (La Harpe, Marmontel, Voltaire) întâlnim frecvent în primul „tratat" dedicat poeziei la noi, *Regulile sau Gramatica poezii* de I. Heliade-Rădulescu[2].

45 Tăutu, Gheorghe (1823-1885), poet minor. În 1862, îi apăruse primul volum de *Poezii.*

46 Sion, Gheorghe (1822-1892), scriitor destul de fecund, dar mediocru. În materie de poezie, B. P. Hasdeu va fi fost impresionat negativ de volumul *Din poeziile lui George Sion* (1852) sau de schiţa unei istorii a poeziei din „Revista Carpaţilor": *Pleiada poeţilor români.* G. Sion desfăşoară şi o activitate de istoric literar. În ciuda unor merite (are revelaţia valorii *Ţiganiadei* de I. Budai-Deleanu), şi în acest domeniu va înregistra eşecuri, Titu Maiorescu executându-l pur şi simplu, în *Beţia de cuvinte,* pentru articolul *Suvenire despre poetul Conachi.*

---

[1] Cf. D. Popovici, *Gr. Pleşoianu şi La Harpe,* în „Studii literare", II (1943), p. 193-201.

[2] Vezi G. Ivaşcu, *Istoria literaturii române,* I, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1969, p. 528 şi urm.

47 Ocurge (latinism învechit) = a se întâmpla, a surveni.

48 Paralela între Torquato Tasso (1544-1595) și mitropolitul Varlaam (?-1657) era făcută, mult mai pe larg, de către B. P. Hasdeu puțin timp înainte, cu ocazia publicării *Legindei Sântei Parascheve, patroana Ieșiului, de mitropolitul Varlaam*[1]. Redactorul revistei scrie într-o notă: „Mitropolitul Varlaam e indubitaminte cel mai bun prozaist român și, cu puține excepțiuni în cuvinte barbaro-slavo-bisericești, el poate servi spre model autorilor noștri contimpureni. Stilist în prelucrarea frazelor, energic în alegerea exprimărilor, înflorit în tablonuri, el lasă departe în urmă pe sucezătorul său mitropolit Dosoteiu, se-nțelege în privirea prozei. Dosoteiu, ca poet, e sublim pentru timpul său. Nu mă pot stăpâni de a nu uita aice modul în care Varlaam descrie războiul (fila 202 de la mijloc): «Ce este frica războiului? Două oști stau împotrivă cu arme întrarmați: săbiile strălucesc; săgețile acoper soarele; sângele se varsă pre pământ ca pâraele; trupurile voinicilor zac ca snopii în vremea secerii...» Celebrul panegirist al marelui Ștefan, a cărui manieră de a scrie se cam aseamănă cu a lui Varlaam, zugrăvește războiul așa: «sar cu toții, răsună trâmbița, fulgeră armele și, ca o apă din munte, să ne înece cu mulțimea oștilor se pornesc[2]». Și apoi mai zică cineva că românii n-au autori clasici ai lor! că trebui să alerge la străini! Tasso n-a depins mai perfectiminte războiul în prealăudatele sale versuri!

Tanti di qua, tanti di là fur mossi
E sassi e dardi, *ch'oscuronne il cielo*:
S'urtar deco nembi in aria, e la tornossi
Talor respinto onde partiva il telo.
Come di frondi sono i rami scossi
Dalla pioggia indurata in fredo gelo,
E ne caggiono i pomi anco inmaturi;
Cosi cadeano i Saracin dai muri...[3]

sau:

Incominciaro a saettar gli arcieri
Infette di veleno arme mortali:

---

[1] „Din Moldova", II (1863), nr. 7, p. 3-4.
[2] Arhiva românească, t. 1, p. 33.
[3] *Gerusalemme liberata*, C. XI, 48.

Ed adombrato il ciel par che s'anneri
Sotto un immenso nuvolo di strali...[1]

49 B. P. Hasdeu citează aici binecunoscuta poezie a lui Ienăchiță Văcărescu, *Într-o grădină*, cu o „carieră" istorico-literară celebră, despre ea scriind personalități de seamă ale culturii noastre: Al. Odobescu, N. Iorga, Sextil Pușcariu, D. Caracostea, D. Popovici, G. Călinescu, Al. Piru, O. Papadima ș.a. Este foarte probabil ca interesul pentru creația boierului muntean să-i fi fost stimulat lui B. P. Hasdeu de studiul lui Alexandru Odobescu, *Poeții Văcărești,* care fusese publicat în „Revista română", București, I (1861), sept., p. 481-532. Atragem atenția însă asupra unei inadvertențe: versul 3 la Hasdeu este „S-aflǎ o floare", pe când la Odobescu și în toate edițiile ulterioare întâlnim forma: „Zării o floare". Diferită e și dispunerea strofică, ultimul rând al fiecărei „terține" fiind transcris ca două versuri separate. E de presupus că redactorul „Luminii" cita poezia lui Ienăchiță Văcărescu dintr-un izvor oral sau manuscris. G. Călinescu scrie: „Mult lăudata *Într-o grădină,* socotită traducere după Goethe, însă superioară originalului, s-a dovedit a fi străină de poetul german, venită dintr-un probabil izvor grec... Condensarea epigramatică nu-i fără grație"[2].

50 Stewart, Dugald (1753-1828), filosof scoțian. Principalele sale lucrări sunt: *Filosofia facultăților intelectuale și morale ale omului* și *Elemente de filosofie a spiritului uman.* El a studiat – ceea ce interesează în cazul de față – jocul asociațiilor de idei și implicit de imagini vehiculate de cuvinte. A fost unul din conducătorii școlii filosofice, zise „scoțiene".

51 Versurile le găsim în poezia *Invocare,* datată 1847, într-un volum editat de G. Sion: *Poeziile vechi și noi ale dlui Dimitrie Bolintineanu*, București, Tipografia bisericească din St. Mitropolie, 1855, p. 21. În ediția de autor, din 1865, se pare că D. Bolintineanu (1819-1872) a receptat critica lui Hasdeu, schimbând un vers: „O Doamne-al bunătății, *putere* creatoare" din poezia *Invocație,* rânduită

---

[1] *Ibid.*, c. XVIII, 68.
[2] *Ienăchiță, Alecu și Nicolae Văcărescu*, în *Istoria literaturii*, II, București, Ed. Acad. R.S.R., 1968, p. 173.

acum în ciclul *Reverii* (*Poezii de D. Bolintineanu atât cunoscute cât și inedite,* II, București, Tip. Lucrătorilor asociați, 1865, p. 189).

52 Boileau-Despréaux, Nicolas (1636-1711), poet și critic francez. Cunoscut mai ales prin *Arta poetică.* Evocarea criticului clasicist în contextul studiului lui H. vine să susțină campania sa, în numele bunului simț și al naturalului, împotriva emfazei, a pedantismului și a prețiozității de prost gust.

53 Béranger, Pierre-Jean de (1789-1857). poet francez cu o anume vogă la noi spre mijlocul secolului al XIX-lea.

54 *Într-un rădiu de dimineață...* de poetul moldovean Costache Conachi (1778-1849) este cuprinsă în volumul *Poezii.* Alcătuiri și tălmăciri de logofătul... Iași, 1856, p. 23-25. „Balada“ atrage atenția nu numai prin critica îndreptățită a lui Hasdeu pentru finalul necorespunzător, ci și pentru modul filologic în care autorul studiului, *Mișcarea literelor în Ieși,* transpune un text scris cu alfabet chirilic în alfabetul latin.

55 Aluzie la pregătirea inginerească a lui Gheorghe Asachi (1788-1869). Într-adevăr, scriitorul și îndrumătorul literar și cultural urmase la Lvov, între 1803-1804, un curs special de inginerie. La Viena, frecventase, prin 1805-1808, cursurile de matematică ale renumitului profesor J. T. Bürg. (Hasdeu îl va denumi pe Asachi „geometru“, iar peste câteva rânduri, „poet *des-ponts-et-chaussés*“). La întoarcerea din străinătate, printre multiplele sale activități se înscrie și înființarea, în 1813, a unei clase de pregătire, în limba română, a inginerilor hotarnici, pe lângă Școala domnească în limba greacă[1].

56 Nuvela *Musu Tachi Paspandachi* de I. V. Adrian, în „Calendar umoristic de la Bondarul“, Iași, 1863, p. 1-31.

57 *Sameș* (învechit și arhaizant) este explicat, în *Dicționarul limbii române contemporane,* IV, București, Ed. Academiei R. S. R., 1957, p. 9, prin două sensuri: 1. funcționar administrativ îndeplinind funcția de casier și strângător de biruri; 2. administrator de moșie, logofăt.

---

[1] Cf. Algeria Simota, *Gheorghe Asachi,* în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900,* București, Ed. Academiei R.S.R., 1979, p. 55 și urm.

58 *delă* îl întâlnim în *Rumänisch-deutsches Wötrerbuch* (Bukarest, Staatsdruckerei, 1906) de H. Tiktin, explicat prin: 1 Akten (pl., eines Prozesses etc.) și 2. „Streitsache f. Prozess nr.“ (p. 519).

59 *ghivizіu.* H. Tiktin îl dă ca turcism, explicându-l prin „dunkelrot“ (?) „în poezia populară din Dobrogea și Muntenia“. În „Sezătoarea“ îl găsește cu sensul de „vergiu“[1].

60 *Priapos* = o zeitate, de origine asiatică, purtător al fecundității, al potențelor trupești, reprezentat peste tot, în lemn sau piatră, în întregul Imperiu roman[2].

61 În text: prochémată.

62 Ionescu, Nicolae (1820-1905), fratele mai mic al lui Ion Ionescu de la Brad. Studii la Iași și Paris. A scos la Iași, în 1856, periodicul „Steaua Dunării“ și, la Bruxelles, în 1857-1858, „L'étoile du Danube“. Profesor la catedra de istorie a Universității din Iași. Unul din marii oratori ai timpului, făcând politică liberală, ocupând chiar, pentru scurt timp, funcția de ministru de externe. Devine membru al Academiei Române. B. P. Hasdeu se referă, în paginile de mai sus, la activitatea sa la ziarul „Tribuna română“ (1860-1867), la „elocința“ sa, dar mai ales la câteva lucrări privind istoricul unor mânăstiri. În 1891, ca dovadă a interesului său pentru ctitoriile vechi, va scrie o broșură cu titlul: *Restaurarea monumentelor naționale.*

63 *De Republica,* lucrare socotită o capodoperă în cadrul scrierilor marelui om politic, orator, scriitor și filosof latin Cicero, M. Tullius (106-43 î. Ch.). Mult timp pierdută, fragmente al acestei importante opere descoperite, pe un palimpsest, în 1822, de italianul Angelo Maio.

E posibil ca B. P. Hasdeu să fi luat cunoștință de acest fapt de cultură prin intermediul ediției franceze: *La République* de Ciceron. Traduite d'après le texte découvert par M. Mai avec un discours, préliminaire et des suppléments historiques. Nouvelle édition, revue et corrigée par M. Villemain de l'Académie française. Paris, Didier et Cie, Libraires-Éditeurs, 1858.

---

[1] *Op. cit.,* p. 677.

[2] Cf. *Lexikon der alten Welt,* Artemis Verlag Zürich und Stuttgart, 1965, p. 2430.

64 Citatul aparține operei capitale a filosofului și moralistului Montesquieu (1689-1755), *L'esprit des lois,* apărută în 1748.

65 Eichhorn, Johann Gottfried (1752-1827), orientalist și exeget al Vechiului și Noului Testament.

66 Guizot, François (1787-1874), istoric și om politic francez. Printre operele sale principale se numără *Eseuri asupra istoriei Franței* (1823-1824), din care bănuim că își extrage tânărul Hasdeu citatul de mai sus.

67 Evenimentul la care se referă B. P. Hasdeu marchează începutul unui conflict între redactorul „Luminii" și autorități pentru pretinsa atingere a moravurilor publice, prin publicarea prozei sale *Duduca Mamuca.* Numai cu un număr mai înainte, autorul nostru făcuse cunoscută *in-extenso* adresa cu pricina: „Comitetul de inspecțiune a școalelor din România de dincoace de Milcov, Iassi, în 18 aprilie 1863. N-1 57. Domnului B. P. Hăjdău, prof. la Gimnazul din Iassi. Domnule profesor și confrate, subscrisul Comitet are onoare a vă aduce la cunoștința D-voastre, că unii din dnii profesori s-au plâns de frivolitățile răspândite în mai multe locuri în foaia d-voastră «Lumina» («Din Moldova»). Și afară de aceste plângeri, Comitetul însuși este de opiniune că, din punctul de vedere al demnității morale, una din sfintele datorii a profesorului în orice caz, mai multe din pasagele scrise de d-voastră în numita foaie, ar fi rămas mai bine, dacă nu nescrise, cel puțin nepublicate. [...] Comitetul are dreptul de a vă sfătui cu autoritate oficială să părăsiți calea pe care ați început a păși în ultimele numere. Subscrisul Comitet însă, aprețiind pe de altă parte serviciile ce inteligența d-voastră, când este aplicată cu seriozitate a adus și aduce publicitaței, și fiind prin urmare plin de considerațiune colegială pentru d-voastră, vine a vă ruga dle profesor și confrate, să binevoiți a nu mai publica în foaia d-voastră lucruri care vatămă simțimentul de onestitate a lectorilor, un simțiment ce – sperăm că în privința aceasta suntem de aceeași opiniune – trebuie să fie respectat în toată candiditatea sa. Vă rugăm încă o dată, dnule profesor să interpretați aceste cuvinte cu același spirit de colegialitate cu care au fost scrise și să primiți totdeodată încredințarea distinsei noastre considerațiuni. T. L. Maiorescu, O. Teodori, G. Mârzescu"[1]. Urmează

---

[1] „Lumina", 1863, nr. 15, p. 46.

un comentariu caustic al redactorului, în care respinge seriozitatea acuzațiilor și competența „comitetului" de a dicta conținutul unei reviste la care colaboraseră Alecsandri și Negruzzi: „întrucât nu ni se va demonstra că Comitetul nostru de instrucție ar fi totodată și de cenzură, că plângerile unor din profesori sunt temeinice, iar nu deșănțate, că *frivolitățile* noastre ar fi oarecum neiertate, întrucât acei trei, sau fie și zece, subscriitori ne vor vorbi cu tonul uzurpat al lui Pitagora, noi nu ne vom sfii a susține că pretenția Adresei e... Teoriile și tendințile literare se combat pe aceeași cale pe care ele se produc. A trecut timpul, când papa poruncea lui Galileo a nu crede în mișcarea pământului. Nu mai sunt acele zile când se ardeau scrierile și persoana unui Vanini ca «frivole». Eu nu sunt nici Galileo, nici Vanini; dar dd. Maiorescu-Mârzescu-Teodori oare sunt ei papi? Nu le place foaia mea – s-o critice; iar nu să *nege* sau să *afirme ex officio,* ca oraclele vechimii [...] Vom încheia acest răspuns al nostru prin arătarea unei nepovestite contraziceri, în care a căzut, fără voia Minervei, despoticul nostru Comitet. Din toate scrierile, înșirate în cei doi tomi trecuți, a foii noastre, una singură s-ar putea numi *frivolă* în înțelesul binecunoscut al acestui cuvânt, anume următoarea poezie din no. 7:

O guriță prețuiește
Cât o viață-ntreagă,
Când ființa ce-ți e dragă,
Ce te-nnebunește,
Cu surâse ș-alintare,
Dulce dezmierdare,
Ți-o dă-n delirare!

Această poezie, bine analizată, este chiar obscenă. *Poetul înnebunit,* care e gata a-și jertfi viața (ceea ce eu unul n-aș face) pentru «*gurița,* ce se dă în delirare», e d. V. Alexandrescu, președintele aceluiași Comitet, ce ne-a trimis Adresa din 18 aprilie! *Președintele* n-a subscris-o, pesemne din mustrarea cugetului; deși aceeași mustrare nu-l împiedică a tuna în contra «noii apucături *realiste*» în România, în cursul d-sale de literatură în Universitate: *verba volant, scripta manent.* E foarte îndemânatec a avea un cuget scris și un cuget vorbit precum zeul Ianus din Roma avea două fețe"[1].

---

[1] B. P. H-ú, *Tutti frutti,* „Lumina", *loc. cit.,* p. 47-48.

Incidentul nu se va opri aici. B. P. Hasdeu va fi destituit din postul de profesor, procurorul curții criminale îi intentează un proces de presă. Redactorul „Luminii“ va rosti un sclipitor discurs de „apărare“, publicat integral în revista sa[1]. Autorul este găsit nevinovat. Într-o notă, Hasdeu conchide: „Întreb acuma pe toți românii amici și neamici: cu ce drept destituitu-m-a d. fost ministru de Culte din postul de profesor colegial pentru o scriere judecătorește recunoscută ca nevinovată. Însă, acest *tel* ne pregătim a-l *descurca* mai cu adinsul în unul din numerii viitori“[2]. Dar lămuririle promise nu vor mai veni. Peste două numere, revista își va înceta apariția, iar B. P. Hasdeu va părăsi Iașul, stabilindu-se în București, unde va începe o nouă perioadă din prodigioasa sa activitate.

68 V. Alecsandrescu-Urechia tipări și o broșură, intitulată *O vorbă despre literatura desfrânată ce se încearcă a se introduce în societatea română,* Iași, Tipografia Bermann-Pileski, 1863, unde, în note, încearcă să dea o replică lui B. P. Hasdeu, care se apărase de acuzația de licențios, dând citate din autori celebri, vechi și moderni. Dar mai interesant decât extrasele pe care V.A.U. le furnizează din *Răposatul postelnic, Duduca Mamuca,* sau chiar din studiul *Mișcarea literelor în Ieși,* ni se pare eticheta „denigratoarte“ de „realist“ pe care mai vârstnicul literat o aruncă scrierilor lui B. P. Hasdeu. Chiar și Balzac, de pildă, pe care redactorul „Luminii“ îl citează pozitiv cu *Les employées,* este respins cu violență: „A doua categorie de licenție este aceea din care realiștii literari își fac un adevărat sistem. Nemoralitatea, de astădată nu mai e numai în o scenă, în o pagină, zice Taillandier, ea nu mai este scuzată de nu mai știm ce necesitate de dezvălire a cugetării[*]. Aici nemoralitatea este idealul poetic, este scopul, este fondul... *Balzac* au zis în *Peau de Chagrin:* «*La débauche* est un art comme la poésie». Următorii școalei lui Balzac s-au grăbit de a face din *débauche* singura lor poezie. Nu vă mirați, nu vă indignați, când îi auziți declamând că «scelerația a mai neagră atrage mai degrabă amoarea unei femei decât onestitatea»[**]. Aceeași încercare de respingere a realismului, dar și a romantismului va întreprinde V.A.U.

---

[1] Nr. 17, p. 65-74.

[2] *Ibidem.*

[*] *Du roman et du théatre contemporain.*

[**] A se vedea reticența următoare a dlui B. P. Hasdeu: Bravo! Brutus, drăguță, se făcea prost pentru a putea *vârî* cuțitul în pieptul lui Cesare, eu m-oi face prost pentru a pute... (E vorba de *Duduca Mamuca* a d-sale).

și în „lectura publică“, din 28 februarie 1865, „în salonul Ministerului de culte și instrucțiune publică“ și publicată separat sub titlul *De clasicism, romantism și realism,* București, Tipografia Stephan Rassidescu, 1865.

APĂRAREA REDACTORULUI

Apare în „Lumina“, tom II (1863), nr. 17, p. 65-74. B. P. Hasdeu publicase „romanțul“ *Duduca Mamuca* în mai multe numere ale periodicului său „Lumina“, începând cu data de 15 februarie 1863. Proza tânărului autor face vâlvă în urbea Iașului, mai ales printre elevi, dar se alege cu destituirea din învățământ și cu un celebru proces de presă pentru lezarea „bunelor moravuri“, primul din istoria literaturii române. Am publicat cele două dosare în paginile revistei „Manuscriptum“[1] și am detaliat întregul episod judiciar în comentariile la publicarea romanului *Duduca Mamuca,* în ediția noastră *Opere*[2] de B. P. Hasdeu. Se pare că inculpatul a prezentat un text scris, în 3 iunie 1863, susținându-și pledoaria a doua zi, 4 iunie 1863, în fața juriului și a unui numeros public, obținând achitarea sa în cauza de pe rol.

Publicăm integral „apărarea redactorului *Luminii* care este, în primul rând, o excelentă pagină de critică și istorie literară“.

LINIȘTEȘTE-TE BUNICULE!

Apărut în „Aghiuță“, I (1863), nr. 2 (10 noiembrie) p. 12-13. Semnat ...n...o...u, pseudonim al lui B. P. Hasdeu. Articol satiric la adresa revistei „Nichipercea“, a lui N. T. Orășanu, care apărea din 1859 neîntrerupt, deși uneori cu alte denumiri din cauza cenzurii.

[„ACEST NUMĂR ÎNCHEIE LUNA DINTÂI“...]

Publicat în „Aghiuță“, I (1863), nr. 4 (24 noiembrie), p. 25.

Semnat B. P. Hajdău. Articol de bilanț. Reținem ca puncte din programul revistei: „susţinerea Tronului“, adică a lui Al. I. Cuza şi „ridiculizarea viciului şi a necapacităţii sub toate formele“, dar fără „brutalităţi, murdării şi nerozii botezate supt numele de spirit“.

---

[1] Vezi Stancu Ilin, *Dosar. B. P. Hasdeu destituit din învățământ,* în „Manuscriptum“, an. XV, nr. 1 (54), 1984, p. 116-127; *B. P. Hasdeu pe banca acuzării sau despre aventura raporturilor dintre etic și estetic, idem,* an. XIV, nr. 2 (51), 1983, p. 69-84.

[2] Note și comentarii, în *Opere,* III, București, Ed. Minerva, 1998, p. 497-503.

UN POET DE LA PLOIEŞTI

Articol publicat în periodicul „Aghiuţă“, – I (1863), nr. 6 (8 decembrie), p. 46-47.Semnat ...n...o...ŭ.

Poetul este Zaharia Antinescu (1826-?), profesor din Ploieşti. La Şcoala domnească îl are ca elev pe I. L. Caragiale. Singurul său volum de poezii va fi tipărit în 1882, cu titlul *Flori de Carpaţi.*

Poezia, care devine ţinta sarcasmului lui Hasdeu, se intitulează *O lacrimă pe mormântul poetului Andrei Mureşeanu* şi e publicată de Ioan G. Valentineanu în ziarul său, „Reforma“, din Bucureşti. Versurile sunt un omagiu adus scriitorului ardelean, care se stingea din viaţă la 24 octombrie 1863, la Braşov. Zaharia Antinescu era el însuşi braşovean prin naştere şi avusese ca profesor de gimnaziu pe un membru al familiei Mureşeanu (Iacob).

SCUMPILOR LECTORI!

Apărut în „Aghiuţă“, I (1863), nr. 7 (15 decembrie), p. 49.

Semnat cu pseudonimul ...n...o...u. Un apel către cititori de a-şi plăti abonamentul de doi galbeni pe un an întreg. De reţinut sistematizarea materiei revistei: umorul politic, umorul social, umorul literar şi umorul anecdotic. B. P. Hasdeu menţionează şi „umorul străin“, extras, din revistele *„Punch, Tintamarre, Figaro, Journal amusant“* etc.

D. ARICESCU UMORIST!

Apărut în „Aghiuţă“, I (1863), nr. 8 (22 decembrie), p. 61. Semnat cu pseudonimul *...n...o...u.*

B. P. Hasdeu reproduce încheierea dintr-un articol al lui Aricescu publicat în nr. 170 din „Buciumul“, despre lucrările Camerei, pentru a arăta cum că şi amicul său „devine umorist“.

CILIBI-MOISE

Articol publicat în „Aghiuţă“ – II (1864), nr. 11 (10 ian.), p. 84.

B. P. Hasdeu aduce un elogiu pitorescului personaj Froim Moise, poreclit Cilibi (1812-1870), autor popular (nu ştia carte) de aforisme, glume, pilde şi apropouri. „Câteva rânduri alese“ despre Cilibi Moise scrie, spre sfârşitul secolului şi marele I. L. Caragiale: „O figură remarcabilă în istoria literaturii noastre sănătoase a fost, fără-ndoială, *Cilibi-Moise.* Iată un tip în adevăr popular, şi pe drept cuvânt. Acest – putem avea îndrăzneala a zice – filosof nativ trăia din comerţul ambulant de mărunţişuri, umblând cu micul său magazin universal, din oraş în oraş, pe la târguri. Sosirea lui Cilibi Moise într-un târg era un eveniment care făcea totdeauna senzaţie, pentru că negustorul aducea de vânzare, pe lângă mărunţişuri şi câteva cărticele de aforisme foarte gustate de public [...] Cărticelele acelea au făcut multă plăcere copilăriei mele; cu ele am petrecut multe seri într-adevăr încântătoare, pe atunci când începusem să ştiu citi, şi poate nu puţină influenţă a avut acea citire, şi dânsa, asupra spiritului meu“[1].

„Broşura“ care prilejuieşte lui B. P. Hasdeu articolul din „Aghiuţă“ este *Practica şi culegeri ale lui Cilibi Moise vestitul din Ţara Românească,* ediţia IV, Bucureşti, Tip. St. Rassidescu, 1864. Redactorul lui „Aghiuţă“ e de părere că Cilibi-Moise întrece pe *Nichipercea,* „prin spirit“ şi „bună creştere“. Desigur, este vorba de periodicul umoristic scos la Bucureşti de N. T. Orăşanu între anii 1859-1879.

MAI IATĂ UNUL!

Articolul apărut în revista umoristică „Aghiuţă“ – II (1864), nr. 11 (10 iun.), p. 85.

B. P. Hasdeu recenzează cu sarcasm drama lui Alexandru Depărăţeanu (1834-1865), *Grigorie-Vodă, domnul Moldovei,* ce începuse să apară în foileton, în periodicul lui C. Bolliac, „Buciumul“.

După moartea scriitorului, criticul necruţător al dramei va publica postum poezia acestuia *Viaţa la ţară* şi va scrie, în „Satyrul“, un articol rememorativ, *O lacrimă între râsuri* (1866, nr. 4, 27 febr., p. 1).

---

[1] „Epoca literară“, 1896, nr. 5 (13 mai), p. 3. Vezi şi notele la volumul I. L. Caragiale, *Opere, III, Publicistica,* Bucureşti, Univers enciclopedic, 2001, p. 1143-1144.

UN CASTEL AFURISIT

Apărut în „Aghiuţă", II (1864), nr. 13 (6 februarie), p. 98-99. Nesemnat.

Articol umoristic despre trupa lui Millo, opera italiană a lui Papa-Niccola şi despre Iancu Strat, membru în Comitetul teatral şi „aranjorul balurilor mascate de la Teatru", în „frumosul palat fermecat".

LA AQUILA ALBĂ

Apare în „Aghiuţă", II (1864), nr. 22 (9 aprilie), p. 174-175. Semnat *Hăjdeu*. Articol umoristic despre o poezie a lui C.D. Aricescu, cu titlul *La Aquila albă,* publicată în „Buciumul", nr. 213.

[„A TRECUT O JUMĂTATE DE AN..."]

Apare în „Aghiuţă", I (1864), nr. 23 (28 aprilie), p. 176. Articol de bilanţ, după o jumătate de an de apariţie, în care B.P. Hasdeu încearcă să-şi clasifice articolele, cu umor, în oficiale şi neoficiale. Menţionăm precizările privind unele din pseudonimele sale: ...n...o...u, Caracancea, Urtimud, Abar-assad, Farfara.

CRITICA LITERARĂ

Articol apărut în „Aghiuţă" – 1864, nr. 26 (10 mai), p. 188-189.

Cronică satirică a volumului de poezii, *Orele dalbe,* de George Baronzi (1828-1896). Înverşunarea lui Hasdeu ar putea veni şi din faptul că volumul fusese publicat în tipografia lui Cezar Bolliac, cu care B. P. Hasdeu polemiza pe teme politice.

PROFESIUNEA DE CREDINŢĂ

Apare în „Satyrul", I (1866), nr. 1 (6 februarie), p. 1.

Articol umoristic important pentru desluşirea unor pseudonime „chinezeşti" cu care sunt semnate multe articole din cuprinsul periodicului. Astfel, B. P. Hasdeu folosea pseudonimul Puang-hon-ki, N. Nicoleanu semna San-huang-ki, Ştefan Vellescu – Iao-tseu-ki şi I. Fundescu – Se-ma-ki.

GAMENUL DE PARIS

Cronică a spectacolului cu piesa autorilor francezi Bayard şi Vanderburch la Teatrul Bossel din Bucureşti, apărută în „Satyrul", I (1866), nr. 2 (13 febr.), p. 1-2, sub semnătura *Puang-hon-ki,* pseudonim al lui B. P. Hasdeu. Sub mantia unui stil umoristic, autorul face observaţii grave cu privire la starea teatrului românesc. El critică repertoriul străin de proastă calitate, dar şi luptele dintre diferitele companii dramatice, cu actori care sunt nevoiţi să interpreteze tot felul de roluri, care nu li se potrivesc: „Unora se păru că d. Pascaly[1] e cam bătrân pentru a ştrengări, fie măcar pe scenă: dar acest mic defect, de care bucuros ar voi să scape însuşi d-lui, fu răscumpărat pe deplin, cu atât prin biciul bărbierului, cât prin o agerime de mişcări şi o vivacitate de limbă mai mult decât admirabile. D. Pascaly sări în dreapta şi în stânga, pe mese şi pe scaune, vorbea, ţipa şi striga cu atâta repeziciune, încât nu lăsa publicului nici chiar timpul să-l admire" (p. 2). Celălalt rol principal al piesei – *generalul* a fost interpretat de Ştefan Vellescu (1838-1899), nevoit să plece din trupa lui Millo de la „teatrul cel mare". Despre jocul redactorului său de la „Satyrul", care semna îndeosebi cronici dramatice, sub pseudonimul Iao-tseu-ki, Hasdeu notează cu umor: „jucând un personaj bătrân şi paralitic, la fiecare pas şi la fiecare cuvânt îşi atrăgea aplauzele cele mai *rumegate* [...] d. Pascaly făcea jurul scenei şi recita o pagină întreagă, până ce d. Velescu mişca piciorul şi deschidea gura" (*ibidem*). Toate acestea în faţa unei săli foarte mici „unde abia încap teatrofilii nemţi din Bucureşti, şi, prin urmare, nu vor încăpea niciodată teatrofilii români din Bucureşti" (*ibidem*).

---

[1] Despre M. Pascaly vezi notele noastre la *Mişcarea literelor în Ieşi*.

O LACRIMĂ ÎNTRE RÂSURI!

Apare în „Satyrul", I (1866) nr. 4 (27 februarie), p. 1, la rubrica „Foiletonul Satyrului". Semnat: Puang-bon-ki. B. P. Hasdeu reproduce poezia lui Alexandru Depărățeanu *Vara la țară* (postumă), pe care a primit-o de la cumnatul răposatului, Alexandru Vereanu, apreciind-o ca „sublimă", „una din cele mai frumoase în limba română". Să reținem, de asemenea, cuvintele despre Nicolae Filimon: „Romancierul, deși simplu șef de secție, totuși nu se sfia să biciuiască pe nedemnii parveniți ce făcură să cază atât de jos respectatul nume de boier: citiți *Ciocoii vechi și noi*".

SOCIETATEA ACTORILOR ROMÂNI

Cronică apărută în „Satyrul", I (1866), nr. 6 (12 martie), p. 2. (Teatrul român). Semnată: Puang-hon-ki, pseudonimul chinezist al lui B. P. Hasdeu. Cronicarul teatral se ocupă de spectacolul cu comedia originală în patru acte, *Misterele pasajului* de Iorgu Caragiale. Numele autorului nu figurează pe afiș. Comedia i se pare superioară pieselor lui Pantazi Ghica, autorul are „mult spirit" și interpretarea a fost minunată. Iorgu Caragiale i se pare un comic de prim ordin: „comic fără a exagera, fără a ieși din natură, fără a se arunca în farsă". Menționează și jocul actorului Dragulici.

Peste câteva numere, reține, la *Bibliografie,* din nou numele autorului piesei, într-o notiță hazlie: „D. Iorgu Caragiali scoase zilele trecute o broșurică cu versuri, intitulată *unde nu e cap, vai de picioare.* Întrucât se poate judeca după această broșurică, d. Iorgu Caragiale se pare că suferă de picioare" („Satyrul", I, 1866, nr. 8, 24 martie, p. 3).

SOCIETATEA ACTORILOR ROMÂNI. MARȚI ÎN 15 MARTIE: PURITANII ÎN LONDRA, DRAMĂ ÎN 5 ACTE, TRADUSĂ DIN FRANȚUZEȘTE.

Apărută în „Satyrul", I (1866), nr. 7 (20 martie), p. 2. Semnată Puang-hou-ki. În cronica sa teatrală, B. P. Hasdeu se ocupă atât de conținutul piesei (dramă istorică), cât și de jocul actorilor Ștefan Vellescu și Marița Constantinescu. Remarcă și pe junele Popescu, căruia, încă de la debut, îi prevestește „un frumos viitor artistic".

AMORUL ÎN CRONICILE ROMÂNE

Articol publicat în săptămânalul „Satyrul", I (1866), nr. 9 (3 apr.), p. 1-3, semnat cu pseudonimul Wang-pon-ki. Este reluat în „Familia" – V (1869), nr. 10, p. 109-110 și în nr. 11, p. 121-123.

Ideile importante pe care autorul le vehiculează vor deveni constante în concepția autorului nostru. Astfel ideea cosmopolitismului va fi prilej de luare de poziție în diverse ocazii[1] și de controverse, îndeosebi cu junimiștii[2]. Deocamdată, o găsim, sub o formă rezonabilă: „Cronicarii români cugetă românește. Teoriile, credințele, maximele lor nu sunt transportate pe de-a-ntregul de pe țărmii Senei sau ai Tamisei, din Torino sau din Berlin [...] ei meditau, meditau bine și profund, fără a lua împrumut sau chiar a fura, ca noi ăștia de azi, aripile de aninătură ale străinilor!" (p. 1). Spre deosebire de Maiorescu, Hasdeu se pronunță pentru respectarea tradiției literare. Încă din 1863, el declara: „Noi admirăm din toată inima personalitățile literaturii noastre până la 1848"[3]. În articolul de față citează pe Alecsandri, Bolintineanu, Kogălniceanu, Bolliac, C. Rosetti, G. Alecsandrescu, Negruzzi. Fără a-l numi, eruditul nostru scriitor se apleacă cu respect asupra poeziilor „bardului român", reținând de acolo un vers: „la noi mărul e putred". De aici, B. P. Hasdeu va porni în redactarea cunoscutei farse la adresa „Convorbirilor literare", împrumutându-i titlul și motivul: „La noi e putred mărul..." Bardul nu era altul decât Andrei Mureșanu, iar poezia vestitul marș al revoluționarilor români de la 1848.

În final, o problemă de filiație literară. Vrând să exemplifice „sentimentul amorului" în cronicile române, B. P. Hasdeu se referă la „războiul" între Radu-vodă și Ștefan cel Mare, încheiat cu luarea în captivitate în cetatea Sucevei a frumoasei fiice a domnului, care va deveni doamna Moldovei. Episodul îl întâlnim transfigurat artistic în poemul de primă tinerețe, *Domnița Voichița*. În prefața acestei compuneri, tânărul B. P. Hasdeu menționează pe cronicarul Grigore Ureche, dar declară că el a urmat legenda populară. Chiar tatăl său, Alexandru Hasdeu versificase același subiect într-un sonet, *Dâmbovița*, păstrat în manuscrisele de la Biblioteca universitară din Iași. Doar peste câțiva ani de la menționarea cronicii, în articolul pe care îl comentăm, scriitorul va crea „cântecul bătrânesc" *Ștefan și Radul!*, pe care îl va remania structural mai târziu[1] și-l va introduce în volumul miscelaneu din 1897, *Sarcasm și ideal*, p. 160-166. Dar în toate aceste întruchipări artistice, cronica este doar punctul de pornire, sursa de inspirație principală constituind-o balada populară.

---

[1] Vezi studiul, *Cauzele și rezultatele cosmopolitismului,* „Columna lui Traian", II (1871), nr. 7/62 (15 febr.), p. 1-2.

[2] M. Eliade, *Hasdeu și Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, „Convorbiri literare"*, notă la ed. cit., II, p. 335-339.

[3] *À propos de scrierea dlui Negruzzi,* „Lumina", 1863, nr. 10, p. 59.

[4] „Columna lui Traian", I (1870), nr. 41 (23 aug.), p. 2-3.

ZIARELE ÎN ROMÂNIA

Articolul publicat în „Satyrul", I (1866), nr. 9 (3 apr.) p. 1-2, sub pseudonimul Wang-pon-ki; reprodus în „Familia" - VII (1871) nr. 17 (25 apr.), p. 200-201. E un pamflet „magistral"[2], cum zice M. Eliade, unde găsim o clasică „execuție a ziaristului incult și cameleon"[3]: „Pentru a fi ziarist sau, cum se zice, *publicist*, românul nu are zor de nimic, nici chiar de gramatică! Tot ce-i trebuie sunt ochi, sau urechi cu cât mai mari cu atat mai bine, și o căpățână în înțelesul material al cuvântului, adică un organ comun tuturor animalelor, și în interiorul căruia se operează, într-un mod confuz, oarecari asociațiuni de idei. A ști să scrii, nu strică; dar nu e de prima necesitate: ziaristul român preferă a dicta, dindată ce-și poate procura un secretar, iar pentru a dicta ajunge a avea o gură. [...] Alt avantaj nu mai puțin pretențios este privilegiul ce au ziariștii români de a schimba pe toată ziua ceea ce se numește *principii*. A fi ziarist este a fi același om în cursul unei singure zile; căci cuvântul *ziar* se trage din cuvântul *zi*. Dindată însă ce a trecut o noapte la mijloc, ziaristul schimbă fața: ceea ce ieri a fost alb, devine negru; *da* se preface în *nu*, marele Cuza se transformă în tiranul Cuza, ilustrul Cogălniceanu se transfigurează în trădătorul Cogălniceanu... O noapte la mijloc, nu mai mult!" (p. 1). Sunt și excepții, ne spune B. P. Hasdeu, și printre aceste excepții trebuie să fie trecut în primul rând

---

[1] „Revista nouă", I (1888), nr. 5 (15 apr.), p. 169-171.

[2] *Hasdeu gazetar politic* în *Introducere* la ediția Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1937, p. LVI.

[3] Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, cap. *Gazetarul*, Iași, Ed. Junimea, 1972, p. 133.

el însuși care, alături de contemporanul său Eminescu, au ridicat pe cele mai înalte culmi profesiunea de ziarist.

CELE MAI VECHI POEZII SATIRICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Articol apărut întâi în „Satyrul" - I (1866), nr. 10 (10 apr.), p. 3. (Foiletonul Satyrului). Semnat Wang-pon-ki. Republicat în „Familia" - V (1869), nr. 37, p. 439-442. Sunt comentate și publicate poemul *Viața lumii*, cu un cuvânt *Cătră cetitoru*, și *Stihuri împotriva zavistiei*, ambele inedite atunci, având ca autor pe Miron Costin.

Interesul lui Hasdeu pentru o anume zonă a literaturii române vechi (Miron Costin, Dosoftei, D. Cantemir)[1] constituie un argument serios în favoarea acelora care pun cel puțin o parte a ideilor și creației sale sub zodia barocului (T. Vianu, M. Zaciu, G. Munteanu).

TEATRUL ROMÂN

1. Articolul apărut în revista săptămânală „Satyrul" - I (1866), nr. 14 (10 mai), p. 1-2, semnat Wang-pon-ki. B. P. Hasdeu ia atitudine față de luptele intestine din cadrul Teatrului național, consemnând și judecând cu destulă obiectivitate situația: „Lipsa completă de școală, hidoasa lățire a interesului și monstrul invidiei, acestea sunt cauzele căderii teatrului român" (p. 1). Aceste trei „elemente destructive" au fost întruchipate de direcția lui Matei Millo, deși „artist de geniu". Criticul insistă asupra ideii de „școală". M. Pascaly, care se desprinsese de Millo și înființase un teatru propriu în sala Bossel, după un început bun, „dete masca jos, araătând că principiile de progres sunt bune de afișat numai până a ajunge la scop" (p. 2). Soluția ieșirii din impas o vede în numirea la conducerea teatrului a lui Demetriad, „vechi actor" și „om ce nu înțelege deloc valoarea cuvântului interes" (*ibidem*). Dar determinant în sprijinul acordat pare a fi programul acestuia în zece puncte, care asigura un repertoriu de valoare, promova producțiile originale, asigura o înaltă ținută artistică spectacolelor, înlătura controversele, punea bazele unei școli de teatru. Toate acestea ca

---

[1] Vezi și Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, Ed. Minerva, 1976, p. 218 și urm.

deziderate pentru că vor mai trece încă un număr de ani până când importanta instituţie culturală să-şi intre pe făgaşul ei normal.

2. Nicolae Filimon (1819-1865) consacră, într-adevăr, capitolul al XX-lea, *Teatru în Ţara Românească,* din romanul său *Ciocoii vechi şi noi,* apărut în 1862 în „Revista română“ a lui Al. Odobescu şi, în anul următor, în volum, începuturilor, uneori dramatice, ale teatrului românesc. După ce povesteşte vicisitudinile punerii în scenă, pentru prima oară în limba română a tragediei lui Euripide, *Hecuba,* N. Filimon scrie: „la 1834 numindu-se Alecsandru Dimitrie Ghica domn ţărei, românii din toate părţile începură a se deştepta din letargia în care se aflau pân-aci. «Curierul românesc», singura foaie pe atunci, prin articolii săi plini de patriotism începu a chema pe românii cei inteliginţi să depuie pe altarul patriei renăscute rodul ostenelelor şi al vegherii lor. O societate filarmonică se înfiinţă. Fondatorii ei fuseseră: I. E. Rădulescu, I. Câmpineanu şi C. Aristia. Cel dântâi contribuia cu doi galbeni pe lună, lucrări literare şi sacrificii tipografice pentru imprimarea de piese teatarale, programe, înştiinţări etc.; cel de-al doilea cu patru galbeni pe lună; iar Aristia cu un galben pe lună şi îndatorirea de a da lecţiuni dramatice câte şase ore pe fiecare zi. După şase luni de lupte gigantice în contra dificultăţilor de tot felul, societatea izbuti a pune în scenă *Mahomet* de Voltaire, cu luxul şi îngrijirea putincioasă în acei timpi.

Piesa, în fine, reuşi de minune. Publicul, acuzat astăzi că nu este în stare să înţeleagă producţiunile clasice, se entuziase atât de mult, încât cerea prin manifestări zgomotoase reproducerea piesei. Junii elevi ce se distinseră în această piesă au fost: Nicu Andronescu în rolul lui Mahomet, Ioan Curie într-al lui Zopir, Diamandi Nicolae a jucat bine pe Zeid şi Raliţa Mihăileanu pe regina Palmira; dar inamicii românilor, prevăzând moralitatea şi patriotismul ce puteau să inspire asemenea piese în inima poporului, întrebuinţară toate mijloacele şi suiră pe scenă comedii şi farse imorale, care corump spiritul şi inima. Efectul moral ce produse reprezentarea lui *Mahomet* fu necalculabil; venitul Societăţii filarmonice se înzeci; numărul membrilor ei se ridică până la şaptezeci individe, între cari figurau cei mai nobili şi mai inteligenţi bărbaţi ai societăţii noastre. Entuziasmul merse aşa de departe, încât unii dintre asociaţi şi chiar dintre particolari, în sacra şi patriotica lor exaltare, începură a dota Societatea cu donaţiuni testamentare“.

3. Articolul lui C. Negruzzi, la care se referă Hasdeu, este intitulat *Studii asupra limbii române,* partea a doua, publicată în periodicul „Lumina“ – II (1863), nr. 7, p. 11-15. De aici reţine autorul lui *Răzvan şi Vidra* ideea de „şcoală“ în teatru.

4. Prima reprezentaţie teatrală în limba română a avut loc, sub conducerea lui Gheorghe Asachi (1788-1869), în casa hatmanului Constantin Ghica din Iaşi, la 27 decembrie 1816, cu piesa de factură pastorală *Mirtil şi Hloe* de Florian, prelucrare după S. Gessner.

5. Ion Câmpineanu fondează, în 1833, împreună cu Ion Heliade-Rădulescu şi C. Aristia, *Societatea Filarmonică*[1] din Bucureşti, continuând activitatea *Societăţii literare* din 1827. *Societatea Filarmonică* avea ca prim ţel promovarea teatrului în limba română şi chiar ridicarea unui edificiu al Teatrului Naţional, pentru care s-au colectat fonduri, s-a cumpărat terenul şi s-au întocmit chiar planurile clădirii, fără însă a se trece la realizarea construcţiei. Unul din susţinătorii fervenţi ai acestei activităţi a fost I. Câmpineanu, care a făcut însemnate sacrificii materiale şi a contribuit la orientarea democratică a *Societăţii Filarmonice,* stârnind, curând, opoziţia domnitorului şi consulului rus, activitatea întrerupându-se brusc în anul 1838.

6. *Iadeş,* piesă de Pantazi Ghica (1831-1882) este tipărită în Tipografia Rassidescu din Bucureşti (1866), fiind jucată, în acelaşi an, de trupa lui M. Pascaly de la Teatrul Bossel. În chiar primul număr al periodicului hasdeian „Satyrul“, înregistrăm un puternic atac la adresa piesei lui Pantazi Ghica. O cronică a spectacolului este semnată *San-huang-ki* (St. Vellescu), urmată de un *Apendice* al lui *Puang-hon-ki* (B. P. Hasdeu) care indică o sursă franceză apropiată şi vorbeşte de rolul... căţelului Azor în scenă. Ultima pagină a săptămânalului umoristic este ocupată de opt caricaturi, însoţite de versuri în maniera Bolintineanu – operă desigur tot a lui Hasdeu – pe aceeaşi temă: *Năbădăi dramatice. Iadeşu.* Citám o parte a catrenelor:

---

[1] Date complete şi bibliografie în articolul lui Dan Mănucă din *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,* Bucureşti, Ed. Academiei R. S. R., 1979, p. 796-797.

ACADEMIA ROMÂNA BIBLIOTECA

I *Concepțiunea din «Les gageurs»*
Autorul noaptea opul său începe:
Însuşi el nu vede de unde concepe;
Iar cățelul stă la pază
Ca nici alții să nu vază
IV *Constatarea*
Comitetul cască, cască, cască, cască;
Dar paternitatea cată s-o primească:
Căci cățelu-n adunare
Are o favoare mare.
VII *Învingerea*
Umbra cu copilul mândră se retrage;
Zdrobit de durere, jos eroul rage;
Iar cățelul lângă dânsul
Abia îşi îneacă plânsul“[1].

REVISTA DRAMATICĂ

Cronica apare în „Ordinea“, I (1866), nr. 49, 8/20 decembrie, p. 2. Semnat: Hăjdeu.

B. P. Hasdeu a asistat „duminica trecută“, la un spectacol, la Teatrul cel mare, cu piesa *Cum se învață minte bărbații,* intitulată în original *La marquise de Senneterre.* Prezintă întâi, „în trei cuvinte“, intriga piesei. Ca şi în celelalte cronici, autorul pune problema moralității comediei în trei acte în care „o femeie măritată“ intră în „contact de intimitate cu o curtezană“. Concluzia, după o analiză atentă, este că „învăţătura ce ne dă piesa [...] e foarte alunecoasă şi plină de pericole“. În ceea ce priveşte interpretarea piesei, remarcă în mod deosebit pe doamnele Stavrescu şi Constantinescu, în rolurile Enrietei (naiva marchiză) şi Marion (curtezana).

---

[1] „Satyrul“, I (1866), nr. 1 (6 febr.), p. 4.

REVISTA DRAMATICĂ. CURIERUL DE LION

Dramă istorică în 5 acte şi 7 tablouri

Apărută în „Ordinea“, I (1866), nr. 53 (18/30 decembrie), p. 2. Nesemnat.

După un scurt rezumat al subiectului dramei cronicarul face aprecieri asupra piesei de teatru: „Ca dramă, *Curierul de Lyon* este o fericită concepțiune literară“. Ca interpretare, Hasdeu omagiază întreaga trupă, evidențiind însă jocul lui Pascaly, interpretând un dublu rol, pe cel al virtuosului Lezurc, dar şi pe cel al viciosului şi desfrânatului Dubosc.

REVISTA DRAMATICĂ. TEATRUL

Publicată în „Ordinea“, I (1866), nr. 55 (22 decembrie, 3 ianuarie, p. 2. Semnat Hăjdău.

Cronicarul reține din spectacolul trupei Pascali, pe tânăra cântăreață Circa, care „promite a deveni una din gloriile României“. După concert, trupa Pascali „delectă publicul cu două mici piese admirabile: *Concina,* comedioară originală de ilustrul nostru Alecsandri şi *Femeia trebuie să urmeze bărbatului,* un fel de proverb, tradus din franțuzeşte. Autorul cronicii pune problema moralității piesei *Concina:* „adulteriul este descris cu multă poezie, scuzat cu multă abilitate, justificat şi predicat pe scenă“.

În continuare, este abordat spectacolul trupei Dimitriad cu piesa *Corabia Salamandrelor.* Remarcă jocul lui Millo, o „finețe chintesențială“.

DOMNULUI M. PASCALY DIRECTORELE COMPANIEI DRAMATICE

Publicată în „Trompeta Carpaților“, V (1867), nr. 492, 12/24 februarie, p. 2.

Scrisoare de mulțumire pentru interpretarea piesei sale, *Răzvan-Vodă:* „Succesul acestei piese îl datorez, în cea mai mare parte, abilității dlor artişti, cari au binevoit a se face interpreți ai operei mele“. Nu acelaşi lucru îl poate spune despre drama sa, *Domniţa Roxanda,* din cauza interpretării rolului lui Milescu; situaţia este „dureroasă“ pentru că la această piesă „ţineam ca la copilul meu cel dintâi născut“.

UNIREA

Apare în „Perseverenţa“, I (1867) nr. 23 (25 mai), p. 2-3 Continuarea din nr. 24 (28 mai), p. 1-2; nr. 26 (4 iunie), p. 1-3; nr. 27 (18 iunie), p.2 fiind de interes istoric va fi publicată într-un volum ulterior.

COSTACHI STAMATI

Un studiu publicat mai întâi în „Românul“ - XII (1868), 13 mart., p. 228; 15 mart., p. 237; 16 mart., p. 240. De aici va fi reprodus în „Sentinela Română“ - V (1868), nr. 134 (19 mart.), p. 534-535; nr. 135 (23 mart.), p. 539-540; nr. 136 (28 mart.), p. 542-543. Cu titlul *Poeţii români până la 1848. Costache Stamate,* va fi inclus în paginile „Columnei lui Traian“ - I (1870), nr. 57 (23 nov.), p. 4; nr. 60 (14 dec.), p. 3; nr. 61 (21 dec.), p. 2-3. Peste douăzeci de ani, studiul va mai vedea încă o dată lumina tiparului, în „Revista nouă“ - I (1888), nr. 6 (15 mai), p. 210-215, de unde îl reproducem.

Pe lângă portretul pe care îl face lui Costache Stamati (1786-1869), B. P. Hasdeu evocă anii copilăriei, scriitorul basarabean fiind un prieten apropiat al tatălui său, despre care iarăşi ni se furnizează date biografice interesante. Să notăm că prima poezie publicată de B. P. Hasdeu este o odă intitulată chiar *C. F. Stamati,* apărută în periodicul „Severnaia pcela“ („Albina nordului“) - 1852, nr. 234, p. 933. Interesant ni se pare faptul că paralela cu exilul lui Ovidiu la Tomis o întâlnim atât în poezie cât şi în studiul pe care îl comentăm:

Ты знаешь, старик наш, как в гетской пустыне
Овидий о чуждой стране напевал,
Наш предок, Гет дикий, с любовью внимал
Тем песням, хоть были они о чужбине.

(Tu ştii, bătrâne, cum cânta Ovidiu
În deşertul getic despre ţara străină,
Strămoşul nostru, getul cel sălbatic asculta cu drag
Acele cântece, deşi ele evocau tărâmuri necunoscute.)

Tânărul elev datorează publicarea compunerii, tatălui său, care trimitea din Chişinău revistei petersburgheze o corespondenţă despre sărbătorirea, în casele din localitate ale lui Constantin Stamati, de ziua onomastică a venerabilului om de cultură, a 500 de ani de existenţă a Moldovei. Corespondenţa este semnată Ivan Ganschi, pseudonim al lui Al. Hasdeu: „În anul de faţă, pe data de 21 mai... s-au împlinit cinci sute de ani de fiinţare a cnezatului Moldovei. Această zi a corespuns cu onomastica lui C. F. Stamati, patriarhul moldovenilor din Basarabia şi, totodată, patriarhul poeţilor moldoveni, autorul lui «Ciubăr-Vodă», «Gafiţa» ş.a., membru fondator al Muzeului moldovenesc din Iaşi şi membru al Societăţii istorice şi arheologice din Odesa. Această îmbinare a două aniversări a adus în casa lui Stamati mulţi oaspeţi. În aceeaşi zi, tânărul moldovean, elev al liceului din localitate, Fadei Ghijdeu a dedicat sărbătoritului poezia sa“[1].

INFLUINŢA MORALĂ, COMEDIA ÎN VERSURI ÎNTR-UN ACT DE G. SION

Cronică publicată în „Traian“ - I (1869), nr. 1 (16 apr.), p. 4.

Criticul trece în revistă recenziile din „Familia“ şi îndeosebi din „Convorbiri literare“, sub iscălitura lui M. Cornea, bătându-şi joc printr-un montaj ingenios de citate - de incompetenţa şi incultura acestuia.

Gheorghe Sion (1822-1892), scriitor autodidact[2], a abordat poezia, proza, publicistica (îndeosebi în revista sa „Revista Carpaţilor“, 1860, redactată după modelul publicaţiei franceze „Revue des Deux Mondes“), dar şi dramaturgia şi memorialul de călătorie. Piesele sale de teatru vor fi adunate în volumul *Dramatice* (1879), ce va fi premiat de Academia Română, la recomandarea lui Ion Ghica. Piesa în discuţie, *Influinţa morală* este o versiune a comediei *Candidat şi deputat,* care mai cunoscuse o metamorfoză în *Negru şi alb.*

---

[1] E. Dvoicenko-Markova, *B. P. Hasdeu şi C. Stamati (O poezie necunoscută a tânărului Hasdeu),* „Nistrul“, Chişinău, XXVII (1959), nr. 2, p. 154-155.

[2] Date suplimentare în studiul lui Florin Faifer din *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,* Bucureşti, Ed. Academiei R.S. România, 1979, p. 785-786.

B. P. Hasdeu desfiinţează compunerea lui G. Sion, găsind-o „de circumstanţă“, şi ironizând dorinţa autorului de a ajunge deputat, care, într-adevăr, a candidat în patru rânduri fără a fi ales.

„CONVORBIRI LITERARE“, 15 APRILIE 1869

Recenzie publicată în „Traian“ – I (1869), nr. 3 (25 apr.), p. 12. Sunt reţinute, din „interesantul ziar beletristic de peste Milcov“, o schiţă a lui Alecsandri, intitulată *Un epizod din 1848,* un articol al lui Ştefan Vârgolici, o poezie a lui N. Schelitti şi o „galimatie“: poema *Sfinx egiptean* de V. Pogor.

UNDE S-A TIPĂRIT PSALTIREA LUI CORESI?

Articol apărut în „Traian“ – I (1869), nr. 10 (14 mai), p. 40.

B. P. Hasdeu trece în revistă părerile anterioare asupra acestui vechi monument de limbă românească. O atenţie deosebită se acordă părerilor formulate de Al. Obodescu în studiul *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mânăstirea Bistriţa,* publicat în „Revista română“, 1861-1862, p. 333-371. Unele din datele vehiculate de Odobescu şi de Hasdeu au fost corectate de cercetările ulterioare[1]. B. P. Hasdeu, de altfel, va republica facsimilul *Psaltirea* lui Coresi, cu titlul *Psaltirea publicată româneşte de diaconul Coresi, reprodusă cu un studiu bibliografic şi un glosar comparativ,* t. I, *Textul,* Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1881.

Interesantă ni se pare relatarea despre vizita marelui nostru filolog la Praga şi cercetarea bibliotecii lui Iosif Paul Šafařik.

La întrebarea formulată în titlu, Hasdeu răspunde că avem de-a face cu o tipăritură muntenască.

„CONVORBIRI LITERARE“, 1869, NR. 5

Recenzie apărută în „Traian“ – I (1869), nr. 11 (16 mai), p. 44. Apoteoză a pastelului lui Alecsandri. Sunt reproduse *Lunca din Mirceşti* (trei strofe) şi *Malul Siretului.* Dar alături de „grandioasa muză a dlui V. Alecsandri“, reţine şi „nişte aberaţiuni necalificabile, ieşite [...] din condeiul profan al unui d. S.L. Bodnărescu“. Analizează critic şi nuvela *Eroul fără voie* de Iacob Negruzzi.

„CONVORBIRI LITERARE“ NR. 6 ŞI 7

Recenzie publicată în „Traian“ – I (1869), nr. 19 (8 iun.), p. 76. Elogiază iniţiativa revistei de a publica postum un „vocabular botanic“ de Costache Negruzzi. Reţine şi „sublime versuri“ dedicate *Lui Alecsandri* de Iacob Negruzzi. O traducere, *Conştiinţa* i se pare „o criminală încercare de a ucide pe Victor Hugo“, iar o nuvelă, *Tragedii din viaţă* de I. P. Florentin este o „galimatie dublă“. Un studiu de A. D. Xenopol, *Istoriile civilizaţiunii* este „obscur“ şi cu un titlu „pompos“. Studiul lui Vârgolici despre Lope de Vega, început în numerele anterioare, „bine cugetat şi bine scris“.

„ALBINA PINDULUI“ DE LA 1-15 IUNIE

Recenzie publicată în „Traian“, I (1869), nr. 26 (27 iunie); p. 104, la rubrica „Bibliografia“. Semnat: H.

Foaia beletristică a lui Gr. H. Grandea este considerată de către Hasdeu drept o publicaţie „modestă“. Reţine din ultimul număr o poezie a junelui C. Cârlova, nepot al „nemuritoriului“ Vasile Cârlova; apoi un document istoric în care apare şi figura mitropolitului Dosoftei, şi anume un fragment dintr-o cronică a unui Dionisie Ecleziarhul, şi o oraţie de nuntă din zona Urziceni. Este apreciată atitudinea patriotică naţională a redacţiei, în comparaţie cu „*Convorbirile* cele prea cosmopolite“.

„CONVORBIRI LITERARE“, NR. 8 ŞI 9

Recenzie inclusă în „Traian“ – I (1869), nr. 34 (16 iul.), p. 136. Remarcă lipsa lui Alecsandri din paginile „Convorbirilor“ şi prezenţa sa în „Foaia Societăţii Românismul“ din Bucovina. Tentaţia lui Alecsandri printr-un şir de ode închinate bardului de la Mirceşti. Şi alţii par a pleca de la revista ieşeană: Vârgolici şi Caragiani: „Astfeli, ca *valoare,* mai mult sau mai puţin, n-a mai rămas decât numai d. Iacob Negruzzi, secundat din când în când de lira dlui N. Scheletti. Surprinzător, este reproducerea unei scurte notiţe bibliografice a lui Titu Maiorescu la cartea lui W. Pütz, *Geografia şi istoria evului mediu.* Remarcă totuşi, critic că mentorul *Junimii* laudă pe prusaci, în dauna francezilor.

---

[1] Vezi notele lui Virgil Cândea la ediţia Alexandru Odobescu, *Opere,* II, Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1967, p. 558 şi urm.

FOAIA SOCIETĂŢII PENTRU LITERATURA ŞI CULTURA ROMÂNILOR ÎN BUCOVINA

Articol apărut în „Traian“ – I (1869), nr. 36 (20 iul.), p. 144. B. P. Hasdeu, într-un soi de revistă a revistelor, recenzează mai multe numere ale foii bucovinene (nr. 1, 2, 3, 4 şi 5/1869). Elogiază pe Aron Pumnul şi pe Hurmuzache: „Aşadară, omul individual Pumnul şi omul colectiv Hurmuzache sunt părinţii mişcării naţionale din Bucovina“.

„Foaia Societăţii pentru literatura şi cultura românilor în Bucovina“ a apărut lunar, la Cernăuţi, între martie 1865 şi decembrie 1869, având ca redactor principal mai întâi pe Ambrozie Dimitroviţă, apoi pe I. G. Sbiera. Articolul-program a fost semnat de Gheorghe Hurmuzache. Din partea beletristică a revistei, B. P. Hasdeu reţine primul act dintr-o epopee, intitulată *Descălecarea lui Dragoş în Moldova* de Vasile Bumbac (1837-1918) şi poezia lirică, *Beţia* de Dimitrie Petrino (1836-1878).

UN RĂSPUNS LA BRAŞOV ŞI LA PESTA

Apărut în „Traian“, I, (1869) nr. 44 (9 august), p. 176, la rubrica „Corespondenţă“. Semnat: B. P. Hajdeu.

Tânărul savant ia atitudine faţă de un articol apărut în revista „Transilvania“ care aruncă asupra tatălui său, Alexandru Hasdeu, o „gravă bănuială de indiferentism“. El explică motivele pentru care tatăl său a demisionat din Academie: sănătatea „cu totul dărăpănată“ şi „imposibilitatea de a ieşi din Basarabia“.

CLOPOTUL, POEMĂ DE FREDERIC DE (!!) SCHILLER, TRADUSĂ DE ADOLF STERN

Recenzia din „Traian“ - I (1869), nr. 50 (26 aug.), p. 200 – a traducerii din Schiller, apărută în Bucureşti, Tipograf-editor Ioan Weiss, 1869. Prefaţa volumului este semnată de Leopold Stern.

B. P. Hasdeu se rezumă a da două citate lungi din traducere şi prefaţă pentru a ne convinge de maltratarea „celebrei“ opere: „vai de sărmanul Schiller!“.

PANTEONUL ROMÂN

Portretele şi biografiile celebrităţilor române. Tomul I. Compus şi editat de Iosif Vulcan.

Apărut în „Traian“ I (1869), nr. 63 (2 octombrie), p. 255-256; nr. 65 (7 octombrie), p. 264; nr. 66 (9 octombrie), p. 268; nr. 67 (11 octombrie), p. 271-272. Nesemnat.

Articol cu aspect publicitar, la rubrica „Bibliografia“.

O CURIOZITATE

Apărută în „Traian“, I (1869), nr. 67 (11 octombrie), p. 271-272, la rubrica „Varietăţi“. Nesemnat.

B. P. Hasdeu compune o ciudată înşiruire de versuri din diverse poezii ale lui D. Bolintineanu, pe carea o intitulează: *Favorita sau o noapte din 1866,* descrisă de domnul Bolintineanu. Neobişnuita poezie apăruse întâi, fără notiţa introductivă, în „Satyrul“, I (1866), nr. 3 (20 februarie), p. 2.

VIAŢA, FAPTELE ŞI IDEILE LUI NICOLAIU SPĂTARU DIN MILEŞTI

Studiu neterminat publicat, pentru prima oară, în „Satyrul“ – I (1866), nr. 12 (23 apr.), p. 1-3; nr. 13 (1 mai), p. 1-3; nr. 14 (10 mai), p. 1-3. Reluat într-o formă amplificată în „Traian“ – II (1870), nr. 7 (20 ian.), p. 27-28; nr. 8 (22 ian.), p. 31-32; nr. 9 (24 ian.), p. 36; nr. 11 (29 ian.), p. 43; nr. 12 (5 febr.), p. 47-48; nr. 14 (10 febr.), p. 55-56; nr. 16 (14 febr.), p. 64.

B. P. Hasdeu include pe Nicolaie Milescu într-o epocă de înflorire culturală, şi anume domnia lui Vasile Lupu. Prin acest studiu, cărturarul român dovedea – împotriva criticilor, care au avut un ecou până în exegezele contemporane – că nu se ocupă doar de perioade sau domni aventurieri, însetaţi de sânge, războinici, ci şi de creşterea culturală a neamului nostru, prin faptele nezgomotoase, dar pline de semnificaţii ale unor cărturari. Pentru că zice B. P. Hasdeu: „Contimporane cu Ludovic XIV, domnul Basiliu Lupu, om fără creştere şi fără instrucţiune, ă ridicat la culme literatura naţională. Atunci, trăiră în Moldova, unul lângă altul, mitropolitul Varlaam, ale căruia scrieri vor rămâne pentru totdeauna un model de proză română; Miron Costin a căruia peană mânuia deopotrivă bine poezia şi istoria, filologia greacă, latină şi slavonă; călugărul Dositeu, mai în urmă primat, care era totdeodată teolog, istoric, filolog şi părinte al poeziei române literare; logofătul Eustraţiu, cronicar şi profund cunoscător al dreptului bizantin; Simeon Dascălu şi alţii".

Autorul nostru notează cu mândrie munca sa de adunare a materialului din biblioteci şi arhive, cărţi rare, manuscrise şi chiar izvoare chineze despre personalitatea de „interes romantic" a lui Nicolae Milescu Spătarul. Dacă din punct de vedere cultural, B.P. Hasdeu menţionează şi laudă osârdia lui Milescu ca prim traducător al Bibliei în limba română sau valoarea altor lucrări ale sale, nu ezită a stigmatiza rolul lui ca vânzător de domni la turci, sau sugestia dată la Peteresburg primului ministru al Rusiei, Matveiev, de a ocupa Moldova lui Ştefan cel Mare, ce echivala cu o „trădare".

ELEMENTUL MONARHIC, ÎN CELE „101 FABULE" DE D. GEORGIU SION

Cronică a volumului *101 fabule de George Sion. Dedicate M.S. doamnei Elisabeta. Cu o prefaţă şi portretul autorului. Bucureşti, Imprimeria Naţională Într. C. N. Rădulescu,* 1869. Apărută în „Columna lui Traian" – I (1870), nr. 9 (30 mart.), p. 4. Articolul nu este semnat şi din această pricină, probabil, M. Eliade nu-l reţine nici la bibliografie, în ediţia sa din 1937. Dar la „scara" periodicului este indicat clar autorul.

După cum o arată şi titlul, cronicarul literar nu se ocupă, în primul rând, de valoarea literară a fabulelor, ci de semnificaţia lor politică. Şi deşi G. Sion le dedică pe toate tronului, B. P. Hasdeu constată cu surpriză că, de fapt, sensul ascuns al unor fabule este antimonarhic.

O apreciere generală cum că fabulistul G. Sion ar întrece, „prin originalitate şi prin execuţiune, producerile analoage ale răposatului Donici şi ale dlui Gregoriu Alexandrescu", ne apare astăzi ca nefondată.

1 P. P. Carp semnează o dare de seamă, intitulată *Cele una sută şi una fabule ale dlui Sion,* în „Convorbiri literare" – III (1870) nr. 23 (1 febr.), p. 401-405. Concluzia junimistului este desfiinţătoare: „Pentru a fi un bun fabulist trebui aptitudinile cele mai diverse: o cunoştinţă adâncă de mişcările interioare ale inimei omeneşti, pătrunderea necesară pentru a erigia acele mişcări în adevăruri morale necesare, talentul de a le îmbrăca într-o formă adecvată ce pune în evidenţă învăţământul moral fără a forţa nici adevărul, nici ficţiunea, şi în fine receptivitatea naivă pentru natura diferitelor lumi ce vin în ajutorul poetului la crearea exemplurilor sale. Din toate aceste însuşiri, d. Sion nu are nici una, şi a oferi publicului producţiuni ca cele una sută una, este a-l trata cu un dispreţ pe care îl respingem în numele lui" (p. 405).

2 *Bidpai* (Pilpay), brahman indian din regiunea Caşmirului, presupusul autor al unei culegeri celebre, în sanscrită, de poveşti şi fabule, intitulată *Kalîlah e Dimnah.* Prin traduceri succesive, culegerea s-ar fi răspândit în Orientul arab, apoi şi în cel creştin, iar de aici în Europa medievală. Fabulele acestei culegeri – apărută în India prin sec. IV d. Ch. – ar fi servit de model şi lui La Fontaine.

3 *Gotthold Ephraim Lessing* (1729-1781), critic, moralist şi poet iluminist german. Este invocat de P. P. Carp, în articolul citat mai înainte, cu lucrarea *Dizertaţiuni despre fabulă* din vol. V al ediţiei Lachman. Dealtfel, întreaga cronică a junimistului, din „Convorbiri literare", este pusă sub autoritatea lui Lessing, citat în motto în original: „Eine schlechte Fabel ist keine Fabel".

SOCIETATEA PENTRU ÎNVĂŢĂTURA POPORULUI ROMÂN. FOAIE MENSUALĂ

Apare în „Columna lui Traian", I (1870), nr. 15 (23 aprilie), p. 4. B. P. Hasdeu face două observaţii: lipseşte din numărul 1 orice referire la „istoria naţională" şi un agreează servilismul faţă de familia regală.

În partea a doua a recenziei publică poezia *Bărăganul* de Vasile Alecsandri, trimisă revistei de către Mareşalul Palatului domnesc. Poezia o găseşte sublimă, deşi finalul este o „profundă plecăciune la adresa Tronului", conchizând: „ipocrizia ucide inspiraţiunea". Articolul lui B. P. Hasdeu nu rămâne fără urmări. „Convorbiri literare", „organul şcoalei cosmopolite din Iaşi", reacţionează şi neagă vreo aluzie a lui Alecsandri la persoana Domnitorului. Prin *Zmeul cu aripi de foc* şi *Gura de fier*, poetul vizează pe Strussberg. La rubrica *Diverse*, B. P. Hasdeu răspunde că alegaţiile „Convorbirilor" sunt un atac direct contra Tronului, „vârând astfel pe d. Alecsandri în delicata poziţiune de a dedica Alteţei Sale o odă despre concesiunea prusiană" („Columna lui Traian", I (1870), nr. 27 (15 iunie), p. 4).

NEGRUZZIADE

Cronici critice savuroase, pe marginea prozei lui Iacob Negruzzi, *Pe malul mării*, apărute în „Columna lui Traian", I (1870), nr. 48 (22 sept.) p. 4, cu titlul de rubrică, *Diverse;* nr. 51 (5 oct.), p.4; nr. 53 (25 oct.), p. 4 şi, respectiv, în nr. 56 (16 nov.), p. 4.

DŞOARA CONSTANŢA DUNCA, MARTIRA INIMEI, DRAMĂ ÎN CINCI ACTE

Apare în „Columna lui Traian", I (1870), nr. 58 (30 noiembrie) p. 3-4.

Cronică nu atât a spectacolului de la Teatrul cel mare, cât a volumului tipărit, în 1870, la Impreimeria Naţională din Bucureşti, pe care B. P. Hasdeu l-a citit atent, notând chiar şi greşelile de tipar.

Constanţa Dunca este una din primele activiste feministe din România, prietenă a lui Hasdeu, acesta colaborând la revista sa „Amicul familiei". Articolul cronicarului despre *Martira inimei* se remarcă prin viziunea asupra personajului feminin al dramei, *Angela*, pe care o pune în relaţie cu eroine ale lui Goethe, îndeosebi cu Maria din *Clavigo*. Tragedia scriitorului german se bazează pe un caz real povestit de Beaumarchais în *Mémoires à consulter* (IV), în care un spaniol, Clavijo, îi seduce sora (Maria). B. P. Hasdeu conchide: „Angela este Maria. Costică este Clavijo. Şi totuşi ambele piese sunt străine una alteia în fond şi-n formă". Tot în linia feminismului trebuie interpretat şi motoul din fruntea cronicii: un fragment din drama *Răzvan şi Vidra*, în care elogiază femeia.

O NOUĂ DRAMĂ. MONUMENTUL DE LA CĂLUGĂRENI DE V. MANIU

Publicată în „Columna lui Traian", II (1871), nr. 16/78, 19 aprilie, p. 60. Cronica lui B. P. Hasdeu favorabilă, pentru o piesă modestă, artificios construită, apărută în propriul său periodic, se explică mai mult prin ideile panlatiniste iluministe ale bănăţeanului Vasile Maniu (1824-1901), actor, istoric, gazetar, viitor academician şi, desigur, pentru încercarea de a glorifica figura domnitorului Mihai Viteazul. El este convins că piesa *Monumentul de la Călugăreni* „va rămâne", judecând din punctul de vedere „curat al artei, lăsând la o parte cestiunea naţionalismului, care fierbe cu valuri în fiecare silabă". Idei naive despre diferenţele dintre drama greacă şi drama modernă, deşi citează „sublimul" *Filoctet* de Sofocle. Pledează pentru un „repertoriu românesc" pe scena naţională. Surprinde respingerea pieselor *Dama cu camelii* şi *Corabia Salamandra*, „o imoralitate şi o absurditate", deşi cu câţiva ani înainte le apreciase în cronicile sale teatrale.

VARIETĂŢI

Apare în „Columna lui Traian", II (1871), nr. 22/84 (9 iunie), p. 85-86. Notiţă critică urmată de poezia *Aş vrea* a Matildei Kugler, împotriva „noii direcţii", lansată de Titu Maiorescu, îndeosebi prin articolul *Poezia română. Cercetare critică, urmată de o alegere de poezii* (1867), care promova poeţi din cercul „Junimii". Tocmai această „alegere" este ţinta atacului lui B. P. Hasdeu. Sub titulatura *Poezia Maiorescu* sunt publicate, în „Columna lui Traian", mostre de poezii din „Convorbiri literare", menite a demonstra contrariul. Din păcate, furiei redactorului îi cade pradă şi M. Eminescu. În numerele următoare, sunt reproduse: *Cavalerul* de Iacob Negruzzi (*Varietăţi*, nr. 24/86 din 21 iunie 1871, p. 85-86) şi *Noaptea* de M. Eminescu (*Varietăţi*, nr. 25/87 din 28 iunie 1871, p. 98).

APA DE DRAGOSTE. POEZII, SATIRE, POLITICE DE IOAN P. BANCOV

Publicată în „Columna lui Traian", II (1871), nr. 42/104 (8 noiembrie), p. 166.

Recenzie la volumul unui amator, apărut la Craiova, în 1871, la Tipografia Măciucă și Samitca. E un act de complezență din partea redactorului, explicabil doar prin relațiile și obligațiile pe care le avea în cetatea Băniei.

CUVÂNT FUNEBRU... LA ÎNMORMÂNTAREA LUI I. HELIADE RĂDULESCU

Apărut în „Columna lui Traian" - III (1872), nr. 19/129 (8 mai), p. 145. Reluat în „Familia" - VIII (1872), nr. 20 (14/26 mai), p. 226-227.

Cuvântarea este rostită în numele presei române. Periodicul în care este publicată, „Columna lui Traian" este considerat a fi în descendența lui Ion Heliade Rădulescu[1]. În 1871 se pregătea un Congres al presei române și B. P. Hasdeu, împreună cu grupul său de la „Columna..." propuneau ca manifestarea să se deschidă printr-un vot de recunoștință față de Asachi, Barițiu, Eliade, întemeietorii ziaristicii românești.

CÂTEVA PORTRETE DIN SECOLUL XVII

Apare în „Columna lui Traian", IV (1873), nr. 1 (1 Genariu), p. 15. Iscălit: H.

Sunt reproduse și comentate câteva portrete realizate de Mitropolitul Dosoftei în *Viețile sfinților: sfântul Filaret, Basiliu de la Cappadocia, sfântul Atanasiu, sfântul Ciriil, sfântul Macariu, sfântul Eutimiu, sfântul Gregoriu Teologul, sfântul Ioan Chisostom.*

---

[1] Cf. V. Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, București, Ed. Minerva, 1974, p. 124.

MATERIA, SPIRITUL ȘI DIVINITATEA. POZITIVISM ISTORIC

Apare în „Columna lui Traian" IV (1873), nr. 8 (1 iunie), p. 144-149. Largi fragmente din acest studiu sunt incluse de Vasile Vetișanu, în volumul său *Scrieri filosofice* de B.P. Hasdeu (București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1985, p. 114-115), cu comentarii pertinente de specialitate (p. 143).

POEZIILE DREI M.D. GHICA

Apare în „Columna lui Traian", IV (1873), nr. 10 (august), p. 185-186.

B.P. Hasdeu crede că domnișoara M[arie] D[émétrius] Ghica este „un adevărat talent", și reproduce, dintr-o colecție, trei poezii în limba franceză (*La vie, Pourquoi?* și *Suvernirs d'enfance*), deoarece „metoda cea mai nimerită este de a lăsa ca publicul să fie judecător el singur".

DLUI REDACTORE AL „ROMÂNULUI"

Apare în „Românul", nr. din 5 mai 1876, p. 395.

Scrisoare de retragere de la conducerea „Revistei literare și științifice" (15 februarie – 15 mai 1876). După plecarea lui B. P. Hasdeu, revista nu va mai supraviețui în formula inițială, fuzionând cu „Revista contimporană".

RĂSPUNS LA DISCURSUL DE RECEPȚIE AL LUI ION GHICA LA ACADEMIA ROMÂNĂ

Apare în „Analele Academiei Române", seria II, tom II (1880), p. 59-62; broșura *Ion Câmpineanu*, discurs de recepțiune în Academia Română de Ion Ghica și răspunsul d.lui B.P. Hasdeu, cetite în ședința publică de la 28 martie 1880, București, Ed. Academiei Române, 1880, p. 25-28. Reproducem textul după broșură.

DISCURSUL DLUI B.P. HASDEU LA INAUGURAREA STATUII LUI I. HELIADE RĂDULESCU

Publicat în „Românul“, XXV (1881) 25 nov., p. 1054. Reluat în „Transilvania“ – XII (1881), nr. 23-24 (1-15 dec.), p. 197-198.

După moartea marelui om de litere, Ion Heliade Rădulescu, în 1872 ia fiinţă un comitet de subscripţiune, sub preşedinţia principelui Dimitrie Ghica, pentru ridicarea unei statui în onoarea dispărutului. Din comitet mai făceau parte, printre alţii, M. Kogălniceanu, T. Aman, A. Odobescu, N. Grigorescu şi B. P. Hasdeu. Statuia este realizată de sculptorul Ferrari din Roma şi la dezvelirea ei vorbeşte cel ce-şi făcea o onoare din a continua opera lui Heliade. Discursul este reprodus din ziarul „Românul“.

SUPĂRĂRILE ARTISTICE ALE LUI NEAGOE BASARAB

Articol publicat în „Columna lui Traian“, seria nouă, III (1882), nr. 7-9 (iulie-septembrie) p. 525-527.

B. P. Hasdeu publică sub acest titlu o scrisoare inedită din Arhiva săsească de la Sibiu, datată 10 decembrie 1518, cu un comentariu al său. Interesul marelui savant pentru asemenea documente nu era numai ştiinţific, ci şi o pasiune, cu satisfacţii pe care ţi le oferă literatura de ficţiune, cum însemna cu altă ocazie: „Un monument, a căruia istorie este un romanţ întreg, plin de complicaţiuni, de peripeţii, de episoade, de elemente patetice şi comice, prezintând, în fine, un deznodământ atât de neaşteptat, atât de neprevăzut, atât de straniu, încât ar crede cineva a citi pe *Peter Schlemihl* al lui Chamisso“[1].

UN CUVÂNT ÎNAINTE

Apare în „Revista nouă“, I (1887), nr. 1 (15 decembrie), p. 1-2. Cuvânt de deschidere a ultimei reviste literare conduse de B. P. Hasdeu. Tinerii, la care se referă bătrânul savant, erau, în redacţie, B. Şt. Delavrancea, Al. Vlahuţă, G. I. Ionescu-Gion, I. Bianu.

---

[1] „Traian“, I (1869), nr. 64 (4 oct.), p. 259.

RÂUL ARGEŞ, TÂRGUL ARGEŞ, BISERICA ARGEŞ

Articol apărut în „Revista nouă“, I (1888), nr. 4 (15 martie), p. 121 -128.

Interesanta teorie a lui Hasdeu, după care numele „Argeş“ şi o veche construcţie ecleziastică care a stat la baza bisericii lui Neagoe Basarab sunt de origine armenească, este susţinută cu argumente istorice, filologice şi de arhitectură. Ideea i-a venit în vara anului 1887, când s-a aflat cu familia în vacanţă la Curtea de Argeş, după cum singur mărturiseşte.

O ISCĂLITURĂ DINTR-UN PLEBISCIT

Scrisoarea lui B.P. Hasdeu în „Timpul“, XV (1893), nr. 283 (22 decembrie/3 ianuarie), p. 2.

PURECII DE LA „ADEVĂRUL“

Apare în „Revista nouă“, VI (1893), nr. 1 (15 aprilie), p. 39-40. Reacţie a lui B.P. Hasdeu la apariţia revistei „Literatură şi ştiinţă“, director fiind Constantin Dobrogeanu-Gherea.

STUDII FIZICE ASUPRA SPIRITULUI

Apare în „Revista nouă“, VI (1894), nr. 11-12 (aprilie şi mai), p. 406-418; VII (1894), nr. 2 (noiembrie), p. 47-58.

Cele două studii, *D. Fourtier şi fotografia extraretinală* şi *Materia odică şi materia nimbică*, sunt urmarea cărţii *Sic cogito*, în prefaţa căreia B.P. Hasdeu vorbea de „două opere ulterioare, *Ita sensum* şi *Virtus rediviva*“, prima „cuprinzând *experimente fizice* asupra Spiritului“.

CENTENARUL LUI HELIADE

Text, cu specificarea „după note stenografice“, apărut în „Apărarea naţională“, III (1902), nr. 16/600 (20 ian.), p. 1. S-a publicat şi în „Analele Academiei Române“, seria II, tom 24 (1902), p. 82-88.

Cuvântarea este rostită în şedinţa solemnă a Academiei Române, în ziua de 13 ianuarie 1902. Titu Maiorescu refuzând a vorbi la această solemnitate aniversară, B. P. Hasdeu nu pierde prilejul de a-l ataca, deşi se preface a-i mulţumi pentru că i-a dat prilejul a afirma încă o dată: „am fost... sunt şi voi fi heliadist“. În final oferă în dar Academiei o cupă de argint, din care închinase bunicul său Tadeu, la botezul tatălui său, Alexandru şi din care el însuşi închinase o singură dată la botezul fiicei sale, Iulia.

Textul a fost publicat şi comentat de I. Oprişan, în volumul *Publicistica politică*, II, p. 369-375 (471). L-am inclus în volumul nostru deoarece articolul priveşte şi istoria literară.

ŞCOALA CARP-MAIORESCU

Apare în „Apărarea naţională“, III (1902), nr. 88/663 (21 aprilie), p. 1. Articolul este preţios în primul rând, prin atitudinea lui B.P. Hasdeu faţă de acuzaţiile („insultele“) de plagiat ale lui Caion (un „nimeni“): „Caragiale face onoare neamului românesc“. Articolul pare a fi fost provocat de răspunsul lui P. Missir la pamfletul *Carliştii.* Magul de la Câmpina foloseşte prilejul pentru a rezuma relaţiile sale cu societatea Junimea. Deşi adoptă un ton mai potolit de înţelepciunea senectuţii, B.P. Hasdeu pare a nu fi uitat nimic din controversele sale cu Titu Maiorescu sau din atacul lui Petre Carp la drama sa de tinereţe *Răzvan-Vodă.* Autorul face referiri acidulate şi la partidul junimiştilor. dar pentru semnificaţiile politice ale articolului, trimitem la notele pertinente ale lui I. Oprişan, din ediţia sa, *Publicistica politică*, vol. II (Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2001), p. 472.

V. A. URECHIA

Publicat în „Analele Academiei Române“, seria a II-a, vol. 24, 1900-1902, p. 62-65, cu titlul *Comemorarea lui Urechiă;* reluat în „Familia“ XXXVIII (1902), nr. 16 (21 aprilie/4 mai), p. 181-182. Textul din ediţia noastră este reprodus după revista „Familia“.

RIRIA ŞI ALTE

Apare în „Cuvântul“, II (1905), nr. 3-4 (martie), p. 17-21.

Pamflet la adresa poetesei Riria (pseudonim al Corneliei Gatovschi) şi a lui A. Xenopol. În articol este pomenită şi doamna Eugenia Ianculescu de Reus, iar scrierile Laurenţiei Gribincea (Bacalbaşa) sunt analizate cu generozitate.

MAESTRUL BIDIVIU EVANGELIC ŞI REGRETABIL ACADEMICIAN - ÎNCĂLECAT DE O CA-RIRI-CATURĂ

Apare concomitent în „Cuvântul“, II (1905), nr. 7-8 (septembrie), p. 49-52 şi în „Acţiunea“, IV (1905), nr. 790 (4 septembrie), p. 2; nr. 791 (6 septembrie), p. 2. În ziarul lui Victor Ionescu, „Acţiunea“, o notă a redacţiei: „Cititorii noştri îşi aduc aminte că acum câteva luni am publicat un articol al dlui Al. Xenopol. Azi publicăm articolul dlui Hasdeu. Ţineam a spune însă că redacţia nu-şi însuşeşte nici pe unul, nici pe altul“.

GIAMBATTISTA VICO

Este o lucrare de primă tinereţe, neterminată, în limba rusă, al cărei original se păstrează astăzi în arhiva lui B. P. Hasdeu de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, mapa a V-a, ms. 2. Prima filă lipseşte, dar titlul este sigur *Giambattista Vico,* deoarece studiul este citat de B. P. Hasdeu în alte lucrări. B. P. Hasdeu intenţiona să dea o privire monografică asupra vieţii şi operei filosofului italian, dar tânărul nostru autor realizează doar o expunere asupra copilăriei şi a anilor de şcoală ai genialului napolitan. Starea de elaborare a manuscrisului ne arată clar că textul mai avea nevoie de revizuiri pentru înlăturarea unor repetiţii şi chiar a unor contradicţii interpretative. Studiul are şi un apendice documentar destul de bogat, cuprinzând notele de lectură ale tânărului Hasdeu „pentru lucrarea Giambattista Vico“. (Aici este însemnat titlul propriu-zis al manuscrisului.) Am publicat, pentru prima oară paginile despre Giambattista

Vico (în traducerea Nataliei Protopopescu), în revista „Manuscriptum“[1]. În ediția de față, am inclus textul lui B. P. Hasdeu în limbile rusă și românește în transcrierea de pe manuscrisul Manuelei Anton. Vasile Vetișanu a publicat textul în ediția sa Scrieri filosofice de B. P. Hasdeu.

Din punct de vedere filosofic, paginile despre Vico au fost pertinent comentate de Magdalena Laszlo în articolul intitulat *B. P. Hasdeu și Giambattista Vico,* publicat, cu ani în urmă, în „Revista de filosofie“[2]. Reținem concluzia autoarei: „Contactul din anii tinereții, cu opera lui Vico a constituit primul impuls puternic care l-a îndreptat pe Hasdeu spre studiul unui complex de probleme istorice, filologice, filosofice. În cursul anilor, el a asimilat toată știința vremii sale, s-a plasat în multe privințe în avangarda ei. Datorită însă fascinației ideilor filosofului italian, el s-a raliat mai întotdeauna curentelor, care, într-un fel sau altul, îl dezvoltă pe Vico, uneori chiar independent de acesta, căci Vico a fost unul dintre marii precursori ai ideilor secolului al XIX-lea: iar în multe cazuri Hasdeu a revenit la primul izvor al acestor idei. În decursul a peste 40 de ani vom găsi în scrierile sale citate din Vico în cele mai diferite ediții, atât în original, cât și în traducerile și prelucrările franceze“[3]. Fără a cunoaște manuscrisul, o paralelă Vico-Hasdeu a făcut și E. Papu în articolul *Vico în cultura românească*[4]. Mai recent, Vasile Vetișanu, în capitolul despre Hasdeu din *Istoria filosofiei românești,* glosează original în marginea posibilei relații dintre filosoful italian și savantul român.

Toți acești interpreți nu și-au propus – prin specificitatea cercetărilor lor – o viziune istorico-literară asupra paginilor hasdeene despre Giambattista Vico. Or, manuscrisul în discuție conține *expressis verbi* o relație între biografia celor doi mari oameni de cultură. Scriind despre copilul Vico și formația lui, B. P. Hasdeu face, în paranteză, comentarii despre propria lui biografie, pe care nici un monografist nu le poate trece cu vederea. De pildă, am fost obișnuiți să supralicităm rolul învățatului Al. Hasdeu în formarea personalității lui Bogdan. El însă revendică o misiune importantă mamei sale: „influența tatălui și a mamei asupra copiilor nu este egală. Asupra capului familiei apasă prea multe obligații referitoare la situația

---

[1] XII (1981), nr. 4 (45), p. 124-136.
[2] Tom 13, 1966, nr. 3, p. 363-374.
[3] *Ibidem*, p. 374.
[4] „Studii italiene“, II (1935), p. 175-176.

materială, pentru a avea și o valoare morală considerabilă [...] mama se imprimă în ungherele cele mai tainice ale inimii noastre formând partea ei morală /.../ Această observare a vieții am și apucat-o în parte și la Giambattista“. Paralela ar putea continua și în privința tatălui. Alexandru Hasdeu l-a introdus în lumea cărților, precum bătrânul librar Vico pe micuțul Giambattista, iar cercul de vizitatori i-a sădit în suflet ambiția de a deveni om de știință. De aici concluzia de interes biografic a lui B. P. Hasdeu: „În aceste observații eu găsesc confirmarea ideii mele că în relațiile copilului cu cercul familiei lui se află totdeauna problema viitorului lui, așa după cum în sămânță se află condițiile indestructibile ale viitoarei plante“.

Trecând la viața de școlar a lui Giambattista Vico ne izbește înverșunarea cu care Hasdeu critică metodele pedagogice anchilozante și conținutul însuși al învățământului scolastic, pentru a ne face apropieri cu anii proprii de formație școlară. O spune el însuși într-un paragraf: „Vreau să simt tot ce a simțit eroul meu, să-l retrăiesc, pentru a-mi putea reprezenta acțiunile altuia cu aceeași pasiune cu care la nevoie aș fi zugrăvit pe ale mele proprii“. Studiul despre Vico a fost scris în pragul trecerii sale în România. Se observă ușor cum tânărul Hasdeu, vorbind despre filosoful napolitan își face un fel de bilanț al propriei sale vieți. Având de atunci conștiința geniului său, autorul va emite păreri opuse vieții de petrecere prezentate, de pildă, în *Jurnal,* scris doar cu puțin înainte. Câteodată, autorul român realizează excelente pagini de proză fantastică, cum se întâmpla atunci când, voind să exprime plastic caracterul speculativ, de „miraj“ al tomismului, îl compară cu imaginile înșelătoare ale stepei (fata morgana).

Vom reține, în final, numele unei serii întregi de autori, pe care tânărul Hasdeu îi frecventa și îi citează în studiul său: Goethe, Schiller, Herder, Niebhur, A. von Humboldt etc. Dar folosul principal, pe care un istoric literar îl poate trage din paginile de față, constă în faptul că autorul aduce în câmpul vizual propriile sale trăiri, în cadrul familiei sau pe drumul complex al formării puternicei sale personalități.

LEGEA INFINITULUI

Apare în „Cuvântul“, III (1906), nr. 1 (ianuarie), p. 2.

Iuliu Dragomirescu publică „câteva fragmente“ dintr-un „tratat de astronomie“, „prima lucrare a dlui Hasdeu“, ce s-ar afla „într-un vechi manuscris datat din 1856“. Nu am văzut acest manuscris.

În *Scrieri filosofice* de B.P. Hasdeu (București, Ed. Științifică și enciclopedică) V. Vetișanu publică exceapte din articol (p. 133), comentându-l în *note* (p. 144). Reproducem nota despre W. Herschell: „astronom englez, [care] a descoperit planeta Uranus la 13 martie 1781. Tot lui i se datorește descoperirea unor sateliți ai planetei Saturn în 1879 și a razelor infraroșii în 1800“.

Articolul are mai mult o importanță biografică.

Sumar

Notă asupra ediției 5

ÎN PERIODICE

Literatura 9 (469)
Cronica 10 (469)
Versurile Mitropolitului Dositeu către Ioachim, patriarc de Moscva, din 1681 . . . . .15 (470)
[„Întroducere în sfințitele cărți...“] 16 (470)
À propos de scrierea dlui C. Negruzzi 21 (472)
[Citit-ați cartea...] 24 (473)
Precuvântare 25 (470)
Mișcarea literelor în Ieși .26 (473)
Apărarea redactorului. În procesul de presă, intentat „Luminii“ de către d. procuror al curții criminale, pentru episodul Emilii, înșirat în romanțul *Duduca Mamuca;* pronunțată în 3 iunie 1863. . . . . . . .78 (491)
Liniștește-te, bunicule! 89 (491)
[„Acest număr încheie luna dintâi...“] 90 (491)
Un poet de la Ploiești 91 (492)
Scumpilor lectori! 93 (492)
D. Aricesu – umorist! 94 (492)
Cilibi-Moise 95 (493)
Mai iată unul! 96 (493)
Un castel afurisit 97 (494)

La Aquila albă 99 (494)
[„A trecut o jumătate de an...“] 100 (494)
Critica literară 101 (494)
Profesiunea de credință 103 (494)
Gamenul de Paris 104 (495)
O lacrimă între râsuri! 109 (496)
Societatea actorilor români 110 (496)
Societatea actorilor români. Marți în 15 martie:
Puritanii în Londra, dramă în 5 acte,
tradusă din franțuzește 112 (496)
Amorul în cronicele române 113 (497)
Ziarele în România 120 (498)
Cele mai vechi poezii satirice în limba română .. 125 (499)
Teatrul român 130 (499)
Revista dramatică 133 (502)
Revista dramatică. Curierul de Lion. Dramă istorică
în 5 acte și 7 tablouri 136 (503)
Revista dramatică. Teatrul 139 (503)
Domnului M. Pascaly,
directorele Companiei dramatice. 142 (503)
Unirea 143 (504)
Costachi Stamati 147 (504)
Influința morală,
comedie în versuri într-un act, de G. Sion. .. 155 (505)
„Convorbiri literare“, Iași 15 aprilie 1869 .... 159 (506)
Unde s-a tipărit psaltirea lui Coresi 163 (506)
„Convorbiri literare“, 1869, nr. 5 .... 166 (506)
„Convorbiri literare“, nr. 6 și 7 .... 170 (507)
„Albina Pindului“ de la 1-15 iunie 174 (507)
„Convorbiri literare“, nr. 8 și 9 .... 180 (507)

„Foaia Societății pentru literatură și cultură română
în Bucovina“, nr. 1, 2, 3, 4 și 5 .... 185 (508)
Un răspuns la Brașov și la Pesta 188 (508)
Clopotul, poemă de Frederic de (!!) Schiller,
tradusă de Adolf Stern 189 (509)
Panteonul român. Portretele și biografiile celebrităților
române 192 (509)
O curiozitate 203 (509)
Viața, faptele și ideile
lui Nicolaiu Spătaru din Milești 207 (509)
Elementul monarhic în cele „101 fabule“
de Georgiu Sion 249 (510)
„Societatea pentru învățătura poporului român“,
foaie mensuală. Anul 1, nr. 1. .... 254 (511)
Negruzziade 259 (512)
Dșoara Constanța Dunca. Martira inimei,
dramă în 5 acte 265 (512)
O nouă dramă: „Monumentul de la Călugăreni“,
de V. Maniu 268 (513)
Varietăți [„Aș vrea“ de Matilda Kugler] 270 (513)
Apa de dragoste: Poezii, satire, politice
de Ioan P. Bancov 271 (514)
Cuvânt funebru rostit în numele presei române
la înmormântarea lui I. Heliade Rădulescu .. 274 (514)
Câteva portrete din sec. XVII 277 (514)
Materia, spiritul și divinitatea. Pozitivism istoric .. 280 (515)
Poeziile dșoarei M.D. Ghica 299 (515)
Dlui redactore al „Românului“ 302 (515)
Răspunsul dlui B.P. Hasdeu
(la discursul de recepție al lui Ion Ghica –

28 martie 1880) .303 (519)
Discursul dlui B.P. Hasdeu la inaugurarea statuii lui I.Heliade-Rădulescu .306 (516)
Supărările artistice ale lui Neagoe Basarab .308 (516)
Un cuvânt înainte .311 (516)
Râul Argeş, târgul Argeş, biserica Argeş .313 (517)
O iscălitură dintr-un plesbicit .328 (517)
Purecii de la „Adevărul“ .330 (517)
Studii fizice asupra spiritului .331 (517)
- D. Fourtier şi fotografia extraretinală .331 (517)
- Materia odică şi materia nimbică .356 (517)

Centenarul lui Heliade. *Cuvântare aniversară rostită în Şedinţa solemnă a Academiei Române în ziua de 13 ianuarie 1902* .378 (517)
Şcoala Carp-Maiorescu .385 (518)
V. A. Urechia .392 (518)
Riria şi alte .396 (519)
Maestrul bidiviu evangelic şi regretabil academician - încălecat de o ca-Riri-catură .402 (519)

DIN MANUSCRISE

Giambattista Vico .408 (519)

ADDENDA

Legea infinitului .465 (521)

Note şi comentarii .467

Sumar .523

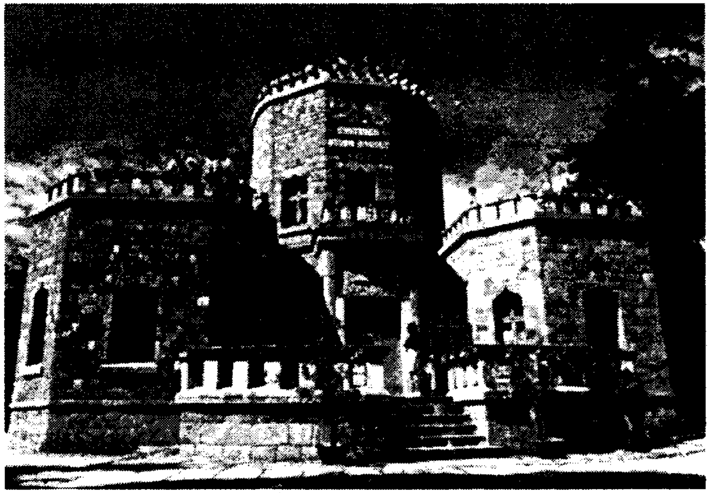

Muzeul memorial B.P. Hasdeu